الجامع الصحيح

Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi

mütercim
MEHMED SOFUOĞLU

Ötüken

9

Ötüken

الجامع الصحيح

للامام ابى عبدالله محمد بن اسماعيل البخارى

Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl
el-Buhârî

Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi

mütercim
MEHMED SOFUOĞLU

DOKUZUNCU CİLD

Ötüken

Yayımlayan
ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
Klodfarer Cad. 40/7 Divanyolu-İstanbul
Dizgi
Damla Dizgi Ltd. Şti.
Arapça Dizgi
Şizin Fotodizgi
Film ve Montaj
Duru Ajans
Baskı
Şefik Matbaası
Cilt
Yedigün Mücellithanesi
Kapak
Marmara Reklâm
Kapak Deseni
Yusuf İzzettin Sav
İstanbul-1987

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

KİTÂBU'L-MAĞÂZÎ'NİN DEVÂMI

(Peygamber'in Gazveleri Kitâbı)

٤٦ــ باب غزوة مؤتة من أرض الشأم

46- ŞÂM TOPRAĞINDAN OLAN MÛTE GAZVESİ BÂBI [304]

٢٧٠ــ حدّثنا أحمد حدّثنا ابن وهب عن عمرو عن ابن أبي هلال قال وأخبرني نافع أنّ ابن عمر أخبره أنّه وقف على جعفر يومئذ وهو قتيل فعددت به خمسين بين طعنة وضربة ليس منها شيء في دبره يعني في ظهره*

270-....... Saîd ibn Ebî Hilâl şöyle demiştir: Ve bana Nâfi' haber verdi; ona da İbn Umer, Mûte günü Ca'fer'i öldürülmüş hâlde gördüğünü bildirip, şöyle haber vermiştir: Ben Ca'fer'in vücûdunda

---

304 Mûte gazvesi, müslümânlarla Bizanslılar arasında yapılan muhârebelerin başlangıcıdır. Sebebi, Peygamber'in elçisinin öldürülmesidir. Şöyle ki: Peygamber, Busrâ Emîri Şurahbîl ibn Amr'a, sahâbîlerden Hâris ibn Umeyr eliyle bir mektûb gönderip onu İslâm'a da'vet etmişti. Hâris ibn Amr, Mûte'den geçerken Şurahbîl'e elçilik sıfatını bildirdi. Bunun üzerine Şurahbîl, Hâris'i küstâhça öldürdü. O güne kadar Peygamber'in elçilerinden hiçbirisinin hayâtına saldırılmamıştı. Her asırda her millette elçi öldürmek insanlığa ve milletlerarası münâsebetlere aykırı sayıldığından, bu cinâyete karşı bir harekette bulunmak zarûrî oldu. Bunun için Peygamber, sekizinci yılda üçbin kişilik bir ordu hazır-

süngü ve kılıç darbesi olarak elli yara saydım. Bu elli yaradan hiçbirisi arkasında değildi [305].

٢٧١ـ أخبرنا أحْمَدُ بنُ أبي بَكْرٍ حَدَّثنا مُغِيرَةُ بنُ عبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ عبْدِاللهِ بنِ سَعْدٍ عنْ نافِعٍ عنْ عبْدِاللهِ بنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال أمَّرَ رسُولُ اللهِ ﷺ فى غَزْوَةِ مُوتَةَ زَيْدَ بنَ حارِثَةَ فقال رسولُ اللهِ ﷺ إنْ قُتِلَ زَيْدٌ فَجَعْفَرٌ وإنْ قُتِلَ جَعْفَرٌ فَعَبْدُ اللهِ بنُ رَوَاحَةَ قال عبْدُاللهِ كُنْتُ فِيهِمْ فى تِلْكَ الغَزْوَةِ فالْتَمَسْنا جَعْفَرَ بنَ أبى طالِبٍ فَوَجَدْناهُ فى القَتْلى ووَجدْنا ما فى جَسَدِهِ بِضْعاً وتِسْعِينَ منْ طَعْنَةٍ وَرَمْيَةٍ*

271-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Mûte gazvesinde Zeyd ibn Hârise'yi kumandan ta'yîn etti de:

— *"Eğer Zeyd öldürülürse Ca'fer komutandır. Ca'fer de öldürülürse Abdullah ibn Revâha komutandır"* buyurdu.

Abdullah ibn Umer: Bu gazvede ben de mücâhidler içinde bulundum. Biz Ca'fer ibn Ebî Tâlib'i (şehîd edildikten sonra) aradık da, onu şehîdler arasında bulduk. Onun bedeninde doksan küsûr süngü ve ok yarası tesbît ettik [306].

٢٧٢ـ حدَّثنا أحْمَدُ بنُ واقِدٍ حَدَّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أيُّوبَ عنْ حُمَيْدِ بنِ هِلاَلٍ عنْ أنَسٍ رضى اللهُ عنه أنَّ النبىَّ ﷺ نَعَى زَيْداً وجَعْفَراً

layıp, âzâdlı kölesi Zeyd ibn Hârise'nin emrinde gönderdi. Ve ordunun Hâris ibn Umeyr'in şehîd edildiği Mûte kasabasına kadar gitmesi ve oradan Şurahbîl ile üzerlerinde hükümrân olduğu kabîlelerin İslâm'a da'vet edilmesi, gerekirse harb edilmesini emretti.

Öbür tarafta Şurahbîl, bunu haber alarak yüzbin kişilik büyük bir ordu hazırladı. Kuvvetler arasındaki büyük fark sebebiyle müslümânlar çok kayıp vererek Hâlid ibnu'l-Velîd'in ustaca tabyesi sâyesinde geri çekilip, Medîne'ye ulaştılar...

305 İbn Umer bu şehâdetiyle Ca'fer'in yiğitliğini ve düşmandan yüz çevirmediğini ifâde etmiştir.

306 Bu iki hadîs arasında yara sayısında farklılık vardır. Bu şöyle giderilebilir: Elli yara göğüste ve ön tarafta, doksan yara ise vücûdun her tarafında bulunmuş olabilir. Adedlerin tahsîsi ziyâdeye aykırı olmaz; yâhud birinde bir çeşit yara sayılmıştır.

وابنَ رَوَاحَةَ لِلنَّاسِ قَبْلَ أنْ يَأْتِيَهُمْ خَبَرُهُمْ فَقال أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ جَعْفَرٌ فأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ ابنُ رَوَاحَةَ فأُصِيبَ وعَيْناهُ تذْرِفانِ حتَّى أَخَذَ الرَّايَةَ سَيْفٌ منْ سُيُوفِ اللهِ حتَّى فَتَحَ اللهُ عَلَيْهِمْ*

272-....... Bize Hammâd ibn Zeyd, Eyyûb'dan; o da Humeyd. ibn Hilâl'den; o da Enes(R)'ten şöyle tahdîs etti: Peygamber (S) Zeyd'-in, Ca'fer'in ve Abdullah ibn Revâha'nın şehîd edildiklerini, insanlara onların haberleri gelmeden önce bildirdi. Peygamber:

— *"Zeyd sancağı eline aldı, vuruldu. Sonra Ca'fer aldı, o da vurulup şehîd oldu. Sonra bayrağı İbnu Revâha aldı, o da vurulup şehîd oldu"* buyurdu.

Peygamber bunları bildirirken iki gözü yaş döküyordu. Sonra Peygamber:

— *"Nihâyet sancağı Allah'ın kılıçlarından bir kılıç* (olan Hâlid ibn Velîd) *aldı; netîcede Allah mücâhidlere fethi müyesser kıldı"* buyurdu [307].

٢٧٣ـ حدَّثنا قُتَيْبَةُ حَدَّثناعَبْدُ الوَهَّابِ قال سَمِعْتُ يَحْيَى بنَ سَعِيدٍ قال أخبَرَتْنِي عَمْرَةُ قالَتْ سَمِعْتُ عائِشَةَ رضِيَ اللهُ عنها تَقُولُ لمَّا جاءَ قَتْلُ ابنِ حارِثَةَ وجَعْفَرُ بنِ أبي طالِبٍ وعَبْدِ اللهِ بن رَوَاحَةَ رضِيَ اللهُ عنهم جَلَس رسُولُ اللهِ ﷺ يُعْرَفُ فِيهِ الحُزْنُ قالَتْ عَائِشَةُ وأنا أَطَّلِعُ مِنْ صَائِرِ البابِ تَعْنِي مِنْ شَقِّ البابِ فأَتاهُ رجُلٌ فقال أيْ رسولَ اللّهِ إنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ قال وذَكَرَ بُكَاءَهُنَّ فأَمَرَهُ أنْ يَنْهاهُنَّ قال فَذَهَبَ الرَّجُلُ ثُمَّ أَتى فقال قَدْ نَهَيْتُهُنَّ وذَكَرَ أنَّهُ لَمْ يُطِعْنَهُ قال فأَمَرَ أَيْضاً فَذَهَبَ ثُمَّ أَتى فَقال واللهِ لَقدْ غَلَبْننا فزَعَمَتْ أنَّ رسُولَ اللهِ صلى اللهُ عَليْهِ وسلَّم قال فاحْثُ فى أفْوَاهِهِنَّ مِنَ التُّرابِ قالَتْ عائِشةُ فَقُلْتُ أَرْغَمَ اللهُ أَنْفَكَ فَوَاللهِ ماأَنْتَ تَفْعَلُ وما تَرَكْتَ رسُولَ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم مِنَ العَناءِ*

307 Bu "Allah'ın kılıcı"ndan maksad, Hâlid ibn Velîd idi. Bundan sonra Hâlid "Seyfullah = Allahın kılıcı" şeref lakabıyle anılmıştır.

273-....... Ben Yahyâ ibn Saîd el-Ensârî'den işittim, o şöyle dedi: Bana Abdurrahmân ibn Saîd'in kızı Amre haber verip şöyle dedi: Ben Âişe(R)'den işittim, şöyle diyordu: Zeyd ibnu Hârise'nin Ca'fer ibn Ebî Tâlib'in ve Abdullah ibn Revâha'nın öldürüldükleri haberi geldiği zamân Rasûlullah (S) mescidde oturdu, kendisinde hüzün ve keder biliniyordu.

Âişe devâmla dedi ki: Ben de kapının Rasûlullah'ın görüleceği bir aralığından kendisine bakıyordum. Bu sırada Rasûlullah'a birisi geldi ve:

— Ey Rasûlallah! Ca'fer'in kadınları... dedi ve onların ağlamalarını zikretti.

Rasûlullah da o kimseye, kadınları çığlıkla ağlamaktan nehyetmesini emretti.

Râvî dedi ki: O adam gitti, sonra ikinci defa geldi ve:

— Ben kadınları nehyettim, dedi de, onların kendisine itâat etmediklerini zikretti.

Râvî dedi ki: Rasûlullah yine kadınları men' edin diye buyurdu. O zât yine gitti, sonra geldi de:

— Vallah kadınlar bize galebe ettiler, dedi.

Âişe: Rasûlullah o adama:

— *"Bu kadınların ağızlarına toprak saç!"* buyurdu.

Âişe dedi ki: Ben o adama:

— Allah senin burnunu topraklasın (zelîl etsin)! Vallâhi sen ne sana verdiği emri yerine getirdin, ne de Rasûlullah'ı bulunduğu meşakkatı ve hüznü içinde kendi hâline bıraktın! diye çıkıştım [308].

٢٧٤ـ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ أبي بَكْرٍ حَدَّثَنا عُمَرُ بنُ عَلِيٍّ عنْ إسْماعِيلَ ابنِ أبي خالِدٍ عنْ عامِرٍ قال كانَ ابنُ عُمَرَ إذا حَيَّا ابنَ جَعْفرٍ قال السَّلامُ عليْكَ ياابْنَ ذِي الجَناحَيْنِ*

274-....... Âmir eş-Şa'bî şöyle demiştir: Abdullah ibn Umer, Ca'fer'in oğlu Abdullah'a rastlayıp selâm verdiği zamân:

— Selâm sana ey iki kanatlının oğlu! derdi [309].

---

308 Bu hadîsin bir rivâyeti Cenâzeler Kitâbı'nda geçmişti.

309 İbn Umer bununla Ca'fer'in Mûte harbinde kesilen iki koluna bedel, Allah'ın ona iki kanat ihsân ettiğini ve onun bunlarla uçtuğunu bildiren hadîse işâret etmiş oluyor. Bundan dolayı Ca'fer, "Tayyâr" şeref lakabını almıştır.

٢٧٥ــ حدّثنا أبُو نُعَيْمٍ حدّثنا سُفْيَانُ عنْ إسْمَاعِيلَ عنْ قَيْس بنِ أبِى حَازِمٍ. قال سَمِعْتُ خالِدَ بنَ الوَلِيدِ يَقُولُ لَقَدِانْقَطَعَتْ فى يَدِى يَوْمَ مُوتَةَ تِسْعَةُ أسْيافٍ فَما بَقِىَ فى يَدِى إلاَّ صَحِيفَةٌ يَمانِيَةٌ•

275-....... Ebû Hâzım şöyle demiştir: Ben Hâlid ibnu'l-Velîd'den işittim, şöyle diyordu: Yemîn ederim ki, Mûte harbi gününde elimde dokuz kılıç kırıldı. Yalnız elimde Yemen'e mensûb ağzı enli bir kılıç kırılmayıp dayandı [310].

٢٧٦ــ حَدَّثنى مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى حَدَّثنا يَحْيَى عنْ إسْماعِيلَ قال حدّثنى قَيْسٌ قال سَمِعْتُ خالِدَ بنَ الوَلِيدِ يَقُولُ لَقد دُقَّ فى يَدِى يَوْمَ مُوتَةَ تِسْعَةُ أسْيافٍ وصَبَرَتْ فى يَدِى صَحِيفَةٌ لِى يَمانِيةٌ•

276-....... Hâlid ibnu'l-Velîd'den işittim, o şöyle diyordu: Yemîn ederim ki, Mûte gazvesi gününde elimde dokuz kılıç kırıldı ve elimde yalnız Yemen'e mensûb ağzı enli bir kılıç dayandı.

٢٧٧ــ حدَّثنى عِمْرانُ بنُ مَيْسَرَةَ حَدَّثنامُحَمَّدُ بنُ فُضَيْلٍ عنْ حُصَيْنٍ عنْ عامِرٍ عنِ النُّعْمانِ بنِ بَشِيرٍ رضى الله عنهما قال أُغْمِىَ عَلى عَبْدِ اللهِ بنِ رَوَاحَةَ فَجَعَلَتْ أُخْتُهُ عَمْرَةُ تَبْكِى وا جَبَلاهْ واكَذاَ واكَذا تُعَدِّدُعَلَيْهِ فقال حِينَ أفاقَ ماقُلْتِ شَيْئًا إلاَّ قِيلَ لِى آنْتَ كَذَلِكَ•

277-....... en-Nu'mân ibn Beşîr (R) şöyle demiştir: Abdullah ibnu Revâha bir hastalığı sırasında bayıldı da kızkardeşi ve en-Nu'mân ibn Beşîr'in anası olan Amre, onu öldü sanarak: ''Vah benim dağım dayanağım! Vah şuyum, vah buyum!'' diye, İbn Revâha'nın birtakım vasıflarını sayarak ağlamaya başladı. İbn Revâha o baygınlıktan ayrıldığı zamân kızkardeşi Amre'ye:

— Sen benim hakkımda birşey söyledikçe (bir melek tarafından) bana: Sen böyle misin? denildi, dedi (de ağlamasını nehyetti).

٢٧٨ــ حدَّثنا قُتَيْبَةُ حَدَّثناعَبْثَرٌ عنْ حُصَيْنٍ عَنِ الشَّعْبِىِّ عنِ النُّعْمانِ بنِ بَشِيرٍ قال أُغْمِىَ عَلى عَبْدِ اللهِ بنِ رَوَاحةَ بِهَذا فَلَمَّا ماتَ لَمْ تَبْكِ عَلَيْهِ•

---

310 Hâlid'in bu beyânı, onun yüksek kumandanlığına ilâveten, büyük kahramânlığı ve cenkçiliğinin en parlak delîlidir.

278-....... en-Nu'mân ibn Beşîr (R): Abdullah ibn Revâha bayıldı, deyip geçen kadîsi söyledi. Bunda şunu ziyâde etti: Abdullah ibn Revâha (Mûte gazvesinde) öldüğü zamân kızkardeşi Amre ona ağlamadı [311].

٤٧ــ بابُ بَعْثِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم أُسامَةَ بنَ زَيْدٍ إلى الحُرُقاتِ مِنْ جُهَيْنَةَ

47- PEYGAMBER(S)'İN ZEYD'İN OĞLU USÂME'Yİ CUHEYNE KABÎLESİNDEN HURAKALAR'A GÖNDERMESİ BÂBI [312]

٢٧٩ــ حدّثني عَمْرُو بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا هُشَيْمٌ أخبرنا حُصَيْنٌ أخْبَرَنا أبو ظَبْيَانَ قال سَمِعْتُ أُسامَةَ بنَ زَيْدٍ رضى اللهُ عنهما يُقُولُ بَعَثنا رسُولُ اللهِ صلى اللهُ عليه و سلَّم إلي الحُرَقَةِ فَصَبَّحْنا القَوْمَ فَهَزَمْناهُمْ ولَحِقْتُ أنا ورَجُلٌ منَ الأنْصارِ رَجُلاً مِنْهُمْ فَلَمَّا غَشِيْناهُ قال لاإلٰهَ إلاَّ اللهُ فكَفَّ الأنْصارِيُّ فَطَعَنْتُهُ بِرُمْحِي حتَّى قَتَلْتُهُ فَلَمَّا قَدِمْنا بَلَغَ النبيَّ صل اللهُ عليه وسلم فَقال ياأُسَامَةُ أقَتَلْتَهُ بَعْدَ ماقال لاإلٰهَ إلاَّ اللهُ قُلْتُ كانَ مُتَعَوِّذًا فَمازَالَ يُكَرِّرُها حتَّى تَمَنَّيْتُ أنِّى لَمْ أكُنْ أسْلَمْتُ قَبْلَ ذٰلِكَ اليَوْمِ *

279-....... Ebû Zabyân haber verip şöyle demiştir: Ben Zeyd'in oğlu Usâme(R)'den işittim, şöyle diyordu: Rasûlullah (S) bizi (Cuheyne kabîlesinden) el-Huraka üzerine gönderdi. Bizler o kavme sabâh baskını yapıp, onları bozguna uğrattık. Ensâr'dan bir mücâhidle ben, onlardan (Mirdas ibn Amr ve İbnu Nehîk el-Fedekî denilen) bir adama kavuştuk. Onu çevirdiğimizde:

— ***Lâ ilâhe ille'llah,*** dedi.

---

311 Abdullah ibn Revâha'nın Mûte'de şehîd olduğu haberi kendisine ulaştığı zamân Amre'nin ona ağlamaması, vaktiyle bir hastalığında bayıldığı sırada ona ağladığı vakit, Abdullah'ın ona ağlamayı nehyetmiş olmasındandır. Böylece Amre, kardeşinin nehyini sadâkatle tutmuş oluyor.

312 Siyer kitâblarında bu sefer, Gâlib ibn Abdillah el-Leysî Gazvesi adıyle zikredilir. İbn Sa'd'ın beyânına göre, bu seriyye yedinci yılın ramazânında tertîb edilip, Necd diyârında Batnû Nahl'in arka tarafında Mıkaa adlı yerde toplanan Benû Ahvel, Benû Âbid ibn Sa'lebe eşkıyâsı üzerine gönderilmişti. Burası ile Medîne arasında sekiz günlük uzaklık vardı. Yüzotuz mevcûdlu olan bu seriyye Gâlib ibn Abdillah'ın emrinde gönderildiği için, bu unvân ile anılmıştır. Usâme ibn Zeyd de bu seriyyede bulunduğu için, Buhârî bu bâbın başlığında Usâme'yi zikretmiştir.

Bu söz üzerine Ensârî arkadaşım ondan el çekti. Fakat ben mızrağımı ona sapladım ve onu öldürdüm. Medîne'ye geldiğimizde bu iş Peygamber'e ulaştı. Bunun üzerine Peygamber:

— *"Yâ Usâme! Sen o adamı **Lâ ilâhe ille'llah** demesinin ardından mı öldürdün?"* buyurdu.

Ben:

— O bu sözü ölümden korunmak için söyledi, dedim.

Peygamber ise *"Onu niçin öldürdün?"* sorusunu hiç durmadan tekrâr ediyordu. O kadar ki ben, keşki bu günden önce İslâm'a girmiş olmayaydım diye temennî ettim [313].

٢٨٠ ــ حدَّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ حَدَّثنا حاتِمٌ عنْ يَزِيدَ بنِ أَبِي عُبَيْدٍ قال سَمِعْتُ سَلَمَةَ بنَ الأَكْوَعِ يقولُ غَزَوْتُ مَعَ النبيِّ صلى اللهُ عليْهِ وسلَّمْ سبْعَ غَزَواتٍ وخَرَجْتُ فِيما يَبْعَثُ منَ البُعُوثِ تِسْعَ غَزَواتٍ مَرَّةً عَلَيْنا أَبو بكْرٍ ومَرَّةً عَلَيْنا أُسامةُ * وقال عُمَرُ بنُ حَفْصِ بنِ غِياثٍ حَدَّثنا أَبِي عنْ يَزِيدَ بنِ أَبِي عُبَيْدٍ قال سَمِعْتُ سلَمَةَ يَقُولُ غَزوتُ مَعَ النبيِّ ﷺ سَبْعَ غَزَواتٍ وَخَرجْتُ فِيما يَبْعَثُ مِنَ البَعْثِ تِسْعَ غَزَواتٍ عَلَيْنا مَرَّةً أَبو بكْرٍ ومَرَّةً أُسامَةُ*

280-....... Yezîd ibnu Ebî Ubeyd şöyle demiştir: Ben Seleme ibnu'l-Ekva'dan işittim, şöyle diyordu: Ben Peygamber (S) ile berâber yedi gazvede bulunup düşmanla cenk ettim. Peygamber'in hazırlayıp gönderdiği seriyyelerden dokuz seriyye içinde de gazveye gittim. Bu seriyyelerden birinde başımızda Ebû Bekr kumandan idi. Bir kerre de Usâme ibn Zeyd kumandan idi.

Ve Umer ibnu Hafs ibn Gıyâs şöyle dedi: Bize babam, Yezîd ibn Ebî Ubeyd'den tahdîs etti ki, o şöyle demiştir: Ben Seleme'den işittim, şöyle diyordu: Ben Peygamber'in berâberinde yedi gazve yaptım. Peygamber'in göndermekte olduğu seriyyeler içinde de dokuz gazveye gittim. Bir kerresinde başımızda Ebû Bekr, bir kerresinde de Usâme kumandan idi.

٢٨١ــ حدَّثنا أَبو عاصِمٍ الضَّحاكُ بنُ مَخْلَدٍ حَدَّثنا يَزِيدُ بنُ أَبِي عُبَيْدٍ

---

313 Hadîsten anlaşıldığına göre, bu kuvvet düşmanı dağıtmış ve harb edenlerini öldürmüştür. Koyunlarını ve diğer hayvanlarını ganîmet alıp Medîne'ye getirmiştir.

Usâme, Peygamber'in ısrârlı sorularından çok sıkılıp utanmıştı. "Bugünden önce keşki İslâm'a girmiş olmayaydım" sözü, sıkılmasının ve üzüntüsünün derecesini belâgatle ifâde etmektedir. Peygamber de bu ısrârlı sorularıyle ***Lâ ilâhe ille'llah*** diyenin öldürülemiyeceğini kaanûnlaştırmış oluyor.

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ رضى الله عنه قال غَزَوْتُ مَعَ النبىّ ﷺ سبْعَ غَزَوَاتٍ وغَزَوْتُ مَعَ ابنِ حارِثَةَ اسْتَعْمَلَهُ عَلَيْنا*

281-....... Seleme ibnu'l-Ekva' (R): Ben Peygamber'in berâberinde yedi kerre gazveye gittim. Bir kerre de Peygamber'in başımıza kumandan yaptığı Usâme ibn Zeyd ibn Hârise'nin maiyyetinde gazveye çıktım, demiştir.

٢٨٢ـ حدَّثنامُحَمَّدُ بنُ عبْدِ اللهِ حَدَّثناحَمَّادُ بنُ مَسْعدَةَ عنْ يَزِيدَ أبْنِ أبِى عُبَيْدٍ عنْ سَلَمَةَ بنِ الأَكْوَعِ قالَ غَزَوْتُ مَعَ النبىِّ صلى الله عليهِ وسلم سبْعَ غزَوَاتٍ فَذَكَرَ خَيْبَرَ والحُدَيْبِيَةَ ويَوْمَ حُنَيْنٍ وَيَوْمَ القَرَدِ قال يَزِيدُ ونَسِيتُ بَقِيَّتَهُمْ *

282-....... Seleme ibnu'l-Ekva': Ben Peygamber'in berâberinde yedi kerre gazveye gittim, dedi de Hayber, Hudeybiye, Huneyn günü ve Kared günü gazvelerini zikretti.

Râvî Yezîd ibn Ebî Ubeyd: Ben gazvelerden kalan üçünü unuttum, demiştir.[314].

٤٨ـ بابُ غَزْوَةِ الفَتْحِ ومابَعَثَ بِهِ حاطِبُ بنُ أبى بَلْتَعَةَ إلى أهْلِ مَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِغزْوِ النبىِّ ﷺ

48- MEKKE'NİN FETHİ VE HÂTIB İBN EBÎ BELTAA'NIN PEYGAMBER'İN BU GAZVESİNİ MEKKELİLER'E HABER VERMEK İÇİN GÖNDERDİĞİ MEKTÛB GAZVESİ [315]

---

314 Burada ayrı ayrı yollardan gelen bu hadîslerin başlığa uygunlukları, Usâme'nin zikredilmesi yönündendir. Son hadîste râvî Yezîd ibn Ebû Ubeyd'in unuttum dediği kalan üç gazvenin de Mekke'nin fethi, Tâif ve Tebûk gazveleri olduğunu şârihler beyân etmişlerdir.

315 Mekke fethi gazvesinin sebebi Hudeybiye barış andlaşmasının maddelerinden birinin Kureyş tarafından bozulmuş olmasıdır. Bu sebeb üzerine Rasûlullah gizlice sefer hazırlığına başladı ve Gıfâr, Eslem, Eşca', Muzeyne, Cuheyne, Suleym kabîlelerine "Allâh'a îmân edenler silâhlanarak ramazânın ilk günlerinde Medîne'ye gelsin!" diye haber gönderdi. Bu kabîleler halkı, Rasûlullah'ın sadâkatlerine güvendiği kimselerdir. Huzâa kabîlesine de Mekke yollarını tutup emniyete almalarını emretti. Aynı zamânda Rasûlullah, kendisini aksi yönde meşgûl göstererek Necd taraflarına bir seriyye hazırlayıp gönderdi. Bütün bu hazırlıklar gizli tutuluyordu. Bununla berâber Hâtıb ibn Ebî Beltaa bu vaziyeti hissederek bir mektûbla Kureyş'e bildirmek istedi. Fakat gelecek olan hadîsinde de görüleceği

٢٨٣ــ حدَّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ حَدَّثناسُفيانُ عنْ عَمْرِو بن دِينارٍ قال أخبرنِى الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ أنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللهِ بنَ أبى رافِعٍ يقُولُ سَمِعْتُ عَلِيًّا رضى اللهُ عنهُ يقُولُ بَعَثَنى رسُولُ اللهِ ﷺ أنا والزُّبَيْرَ والمِقْدَادَ فَقال انْطَلِقُوا حَتَّى تأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فإنَّ بِهَا ظَعِينَةً مَعَها كِتَابٌ فَخُذُوا مِنْهَا قال فانْطَلَقْنَا تَعَادِى بناخَيْلُنا حَتَّى أتَيْنا الرَّوْضَةَ فإذا نَحْنُ بالظَّعِينَةِ قُلْنا لَها أخْرِجِى الكِتابَ قالَتْ ما مَعِى كِتابٌ فَقُلْنا لتخْرِجنَّ الكِتابَ أوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيابَ قال فاخْرَجَتْهُ منْ عِقَاصِها فأتَيْنا بِهِ رسُولَ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم فإذا فِيهِ منْ حاطِبِ بنِ أبى بَلْتَعَةَ إلى ناسٍ بِمَكَّةَ منَ المُشْرِكِينَ يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أمْرِ رسُولِ الله صلى اللهُ عليه وسلم فقال رَسُولُ الله صلى الله وعليه وسلم ياحاطِبُ ماهَذَا قال يارسُولَ اللهِ لاتَعْجَلْ عَلَيَّ إنِّى كُنْتُ امْرَءً مُلْصَقاً فى قُرَيْشٍ يَقُولُ كُنْتُ حَلِيفاً ولَمْ أكُنْ مِنَ أنْفُسِها وكانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ المُهاجِرِينَ منْ لَهُم قَراباتٌ يَحْمُونَ أهْلِيهِمْ وأمْوالَهُمْ فأحْبَبْتُ إذْ فاتَنِى ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِم أنْ أتَّخِذَ عنْدَهُمْ يدًا يَحْمُونَ قَرابَتِى ولَمْ أفعَلْهُ ارتِدادًا عنْ دِينِى ولاَ رِضًا بالْكُفْرِ بَعْدَ الإسْلاَمِ فقال رسُولُ اللهِ صلى اللهُ علَيْهِ وسلمْ أما إنَّهُ قدْ صَدَقَكُمْ فقال عُمَرُ يارسُولَ اللهِ دَعْنِى أضْرِبْ عُنُقَ هٰذا المُنافِقِ فقال إنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا وما يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللهَ اطَّلَعَ عَلى مَنْ شَهِدَ بَدْرًا قال اعْمَلُوا ماشِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ فأنْزَلَ اللهُ السُّورَةَ ياأيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وعَدُوَّكُمْ أوْلِياءَ تُلْقُونَ إلَيْهِمْ بالمَوَدَّةِ وقدْ كَفَرُوا بما جاءَكُمْ مِنَ الحَقِّ إلى قَوْلِهِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ*

283-....... Amr ibn Dînâr şöyle demiştir: Bana el-Hasen ibn Muhammed haber verdi ki, kendisi Ubeydullah ibnu Ebî Râfi'den şöyle derken işitmiştir: Ben Alî(R)'den işittim, şöyle diyordu: Rasûlullah beni, ez-Zubeyr'i ve el-Mıkdâd'ı gönderdi de:

— *"Gidiniz, Hâh bustânına kadar ilerleyiniz. Oraya vardığınızda*

üzere bu teşebbüs gerçekleşmedi. Nihâyet Tevhîd Dîni'nin büyük önderi İbrâhîm Halîlullah'ın torunu Muhammed (S), tevhîdi yükseltmek ve müşrikliği imhâ ve onun timsâlleri olan asırlık putları yere sermek üzere, hicretin sekizinci yılında ramazânın onuncu günü onbin kişilik ordusuyla Mekke'ye doğru hareket etti.

mahfe içinde, yanında mektûb bulunan yolcu bir kadın vardır. Kadından o mektûbu alıp bana getiriniz" buyurdu.

Alî dedi ki: Bizler, atlarımız bizi koşturarak gittik. Sonunda o bustâna vardık. Hakîkaten biz orada mahfe içinde bir kadın bulduk. Kadına:

— Şu mektûbu çıkar, dedik.

Kadın:

— Benim yanımda hiçbir mektûb yoktur! diye inkâr etti.

Biz kadına:

— Çâresiz ya sen mektûbu çıkaracaksın, yâhud biz elbiseni soyup bulacağız! dedik.

Kadın çâresiz mektûbu saç örgüsü arasından çıkardı. Akabinde biz mektûbu alıp Rasûlullah'a getirdik. Mektûbda "Hâtıb ibn Ebî Beltaa'dan Mekke müşriklerine" unvânı yazılı olduğu, içinde Rasûlullah'ın harb hazırlığı yaptığını onlara bildirmekte olduğu görüldü [316].

Bunun üzerine Rasûlullah:

— *"Yâ Hâtıb, bu ne iştir?"* diye sordu.

Hâtıb şöyle cevâb verdi:

— Yâ Rasûlallah! Bana karşı acele etme!. Ben Kureyş'e yapıştırılıp bağlanmış bir kişi idim. -Bu sözüyle: Ben onlara yemînle bağlanmış bir kimse idim; onların kendilerinden değildim, demektedir.- Senin berâberinde Muhâcirler'den olan kimselerin Mekke'de âilelerini ve mallarını koruyacak birçok hısımları vardır. (Benim ise böyle koruyacak kimsem yoktur.) Neseb cihetinden olan bu boşluğu, Mekkeliler arasında bir el (yânî minnettârlar) edinerek doldurmak ve bu sûretle hısımlarımı korumak istedim. Ben bu işi dînimden dönme olarak da, İslâm'a girdikten sonra kâfirliğe rızâ olarak da yapmadım!

Hâtıb'ın bu savunması üzerine Rasûlullah orada bulunanlara:

— *"Dikkat edin! Hâtıb size karşı muhakkak doğru söyledi"* buyurdu.

(Fakat bir türlü öfkesini yenemeyen) Umer:

— Yâ Rasûlallah, beni bırak da şu münâfıkın boynunu vurayım! dedi.

---

316 Bu mektûb şu meâlde imiş: "Amma ba'du! Ey Kureyş cemâati, Rasûlullah size karşı gece karanlığı gibi ve sel gibi akan bir ordu ile geliyor. Allah'a yemîn ederim ki, Rasûlullah üzerinize yalnız başına gelse bile Allah O'na yardım edip size gâlib kılacak ve verdiği va'di yerine getirecektir. Başınızın çâresine bakınız ve's-selâm" (Aynî).

Hâtıb bu kadını on dînâra tutmuştu. Rasûlullah Mekke'nin fethi günü bu kadının, Ebû Sufyân'ın karısı Hind ile berâber öldürülmesini emretmişti. Fakat bu kadın Abdulmuttalib oğulları'nın âzâdlı câriyelerinden olduğu için affedilmesi ricâ edilmiş ve affolunmuştur. Umer'in halîfeliği devrinde bir süvârînin atının çiğnemesiyle ölmüştür (Aynî).

Rasûlullah:

— *"Şu muhakkak ki, Hâtıb, Bedir gazvesinde hazır bulundu. Sana ne bildirir? Belki Allah Bedir'de hazır bulunan kimselerin yüksek cehdlerine muttali' oldu da: Sizler bundan böyle istediğinizi yapın, ben sizler için âhirette mağfiret etmişimdir, buyurdu"* dedi.

Bunun üzerine Allah şu sûreyi indirdi: ***"Ey îmân edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dostlar edinmeyin. Kendilerine sevgi yüzünden onlara*** (Peygamber'in maksadını) ***ulaştırırsınız! Hâlbuki onlar Hak'tan size gelene küfretmişlerdir. Peygamber'i de, sizi de Rabb'iniz olan Allah'a îmân ediyorsunuz diye çıkarıyorlardı onlar. Eğer siz benim yolumda savaşmak, benim rızâmı aramak için çıkmışsanız*** (bunu yapmazsınız). ***Onlara hâlâ mahabbet mi gizliyeceksiniz! Hâlbuki ben sizin gizlediğinizi de, açıkladığınızı da çok iyi bilenim. İçinizden kim bunu yaparsa, muhakkak ki yolun tâ ortasından sapmış olur..."*** (el-Mümtehine: 1) [317].

٤٩ـ بابُ غَزْوَةِ الفَتْحِ فى رَمَضانَ

49- MEKKE FETHİ GAZVESİ RAMAZÂNDA OLDU BÂBI

٢٨٤ـ حدَّثناعَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ، حَدَّثنا اللَّيْثُ قال حَدَّثنى عُقَيْلٌ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخبرنى عُبَيْدُ اللهِ بنُ عبدِ اللهِ بنِ عُتْبَةَ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ أخْبَرَهُ أنَّ رسُولَ اللهِ صلى اللهُ عليهِ وسلم غَزَا غَزْوَةَ الفَتْحِ في رمَضانَ * قال وسَمِعْتُ ابنَ المُسَيَّبِ يَقُولُ مِثْلَ ذَلِكَ * وعنْ عُبَيْدِ اللهِ ابنِ عَبْدِ اللهِ أخبرَهُ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ

---

317 Bu hadîsin bir rivâyeti Cihâd Kitâbı, "Câsûs bâbı"nda geçmişti. Müfessir Mucâhid: Bu âyet, Hâtıb ve onun gibi Mekke müşriklerine sırr verenler hakkında indi; böyle olduğu âyetten açık olarak anlaşılmaktadır, demiştir. Ebû Umer de: Âyetteki *"Ey Mü'minler"* hitâbında Hâtıb da dâhil bulunduğundan, Allah, Hâtıb'in îmânına şehâdet etmiştir, demiştir.

Hâtıb, mühim hizmetlerde bulunmuştur. Bunlardan birisi Hudeybiye dönüşünde hicretin altıncı yılında Peygamber tarafından bir mektûbla Mısır ve İskenderiye meliki Mukavkis'a gönderilmesidir. Bu seferinde İbn Ebî Beltaa, Mukavkıs'ın yanında beş gün kalmış ve birtakım hediyelerle dönüp gelmiştir: Bu hediyeler, Düldül adında beyaz bir katır, Gufeyr adında bir merkeb, elbiseler... ve Peygamber'in oğlu İbrâhîm'in anası Mâriye ve kızkardeşi Sîrîn idi. Peygamber, Sîrîn'i Hassân ibn Sâbit'e hediye etti. İbn Beltaa, Ebû Bekr zamânında da Mısır'a gönderilmiş ve Mısırlılar'la sulh akdi yapmıştır. Bu sulh, Amr ibnu'l-Âs'ın hicretin yirminci yılında Mısır'ı fethi zamânına kadar yürürlükte kalmıştır. Hâtıb tâcir idi. Hicretin otuzuncu yılında vefât etmiş ve namâzını Usmân (R) kıldırmıştır. Vefâtında dörtbin dînâr nakid ile birçok servet bıraktı (Aynî'den özetlendi).

رضى الله عنهما قال صامَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم حتّى إذا بَلَغَ الكَدِيدَ
المَاءَ الَّذِى بَيْنَ قُدَيْدٍ وعُسْفانَ أفطَرَ فَلَمْ يَزَلْ مُفْطِرًا حَتَّى انْسَلَخَ الشَّهْرُ.

284-....... İbnu Şihâb şöyle demiştir: Bana Ubeydullah ibnu Abdillâh ibn Utbe haber verdi ki, ona da İbn Abbâs: Rasûlullah (S) ramazân ayı içinde Mekke fethi gazvesine çıktı, diye haber vermiştir.

ez-Zuhrî (geçen senedle): Ben İbnu'l-Müseyyeb'den bunun benzerini (yânî fetih gazvesi ramazânda oldu hadîsini) söylerken işittim, demiştir.

Ve yine geçen senedle Ubeydullah ibn Abdillah (ibn Utbe ibn Mes'ûd); ona, İbn Abbâs'ın: Rasûlullah (S) Mekke fethi gazvesine çıktığı zamân tâ Kudeyd ile Usfân arasındaki Kedîd Suyu'na ulaşıncaya kadar oruç tuttu. Orada orucunu bozdu ve artık ramazân ayı çıkıncaya kadar oruç tutmamakta devâm etti, dediğini haber vermiştir.

٢٨٥ــ حدَّثنى مَحْمُودٌ أخْبَرنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أخبرنا مَعْمَرٌ قال أخبرنى الزُّهْرِىُّ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بن عَبْدِ اللَّهِ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ النبىَّ صلى الله عليْهِ وسلم خَرَجَ فى رَمَضانَ مِنَ المَدينَةِ وَمَعَهُ عَشَرَةُ آلآفٍ وذَلِكَ على رَأْسِ ثَمانِ سِنينَ ونِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ المَدِينَةَ فَسارَ هُوَ ومَنْ مَعَهُ مِنَ المُسْلِمينَ إلى مَكَّةَ يَصُومُ ويَصُومُونَ حَتَّى بَلَغَ الكَدِيدَ وهْوَ ماءٌ بَيْنَ عُسْفانَ وقُدَيْدٍ أفطَرَ وأفْطَرُوا. قال الزُّهْرِىُّ وإنَّما يُؤْخَذُ مِنْ أمْرِ رَسولِ اللهِ ﷺ الآخِرُ فالآخِرُ.

285-....... Bize Ma'mer ibn Râşid haber verip şöyle dedi: Bana ez-Zuhrî, Ubeydullah ibn Abdillah'tan; o da İbn Abbâs'tan şöyle haber verdi: Peygamber (S) Medîne'den ramazânda çıktı. Kendisiyle berâber onbin mücâhid vardı. Bu hareket târihi, Medîne'ye gelişinden i'tibâren sekizinci yılın başında ve altı ay geçedir. Bu târihte Rasûlullah ve berâberindeki müslümânlar Mekke'ye doğru yürüdüler. Kendisi oruç tutuyordu, sahâbîleri de oruç tutuyorlardı. Kedîd mevkiine varınca -ki bu Usfân ile Kudeyd arasında bir sudur- Rasûlullah iftâr etti. Sahâbîler de iftâr ettiler.

(Geçen senedle) ez-Zuhrî: Rasûlullah'ın emrinden dâimâ sonuncu olan alınırdı (yânî sonuncu işi, evvelki işi neshedici kılınırdı), demiştir [318].

---

318 Bunlar İbn Abbâs hadîsinin çeşitli yollardan gelen rivâyetleridir. Son hadîste ordu mevcûdu onbindir. İbn İshâk'ın rivâyetinde ise ordu mevcûdu onikibin-

٢٨٦ــ حدَّثني عَيَّاشُ بنُ الوَلِيدِ حَدَّثناعبدُ الأعْلَى حَدَّثنا خالِدٌ الحَذّاءُ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عبَّاسٍ قال خَرَجَ النبيُّ صلى الله عليه وسلَّم فى رَمَضانَ الى حُنَيْنٍ والنَّاسُ مُخْتَلِفُونَ فَصائِمٌ ومُفْطِرٌ فَلَمَّا اسْتَوَى عَلَى راحِلَتِهِ دَعا بإناءٍ مِنْ لَبَنٍ أوْ ماءٍ فَوَضَعَهُ عَلَى راحِلَتِهِ أوْ عَلَى راحِلَتِهِ ثُمَّ نَظَرَ إلى النَّاسِ فقال المُفْطِرونَ لِلصُّوَّامِ أفْطِرُوا * وقال عَبْدُ الرَّزَّاقِ أخبرنا مَعْمَرٌ عنْ أيُّوبَ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما خَرَجَ النبىُّ ﷺ عامَ الفَتْحِ * وقال حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أيُّوبَ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ عنِ النبىِّ ﷺ *

286-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Huneyn seferine ramazânda çıktı. İnsanlar muhteliftiler: Kimi oruçlu, kimi oruçsuzdu. Peygamber binek devesinin üzerine oturunca, içi süt veyâ su dolu bir kap istedi. Onu avucunun içine yâhud devesinin üzerine koydu. Sonra (görmeleri için) insanlara doğru baktı. Bunun üzerine oruçsuz olanlar oruçlulara:

— Artık orucunuzu bozunuz! dediler.

Abdurrazzâk da şöyle dedi: Bana Ma'mer ibn Râşid, Eyyûb'dan; o da İkrime'den; o da İbn Abbâs(R)'tan: Peygamber (S) fetih yılında, ramazân içinde yola çıktı (yolda bir su göletine uğrayıncaya kadar oruç tuttu) hadîsini haber verdi.

Ve Hammâd ibnu Zeyd de Eyyûb'dan; o da İkrime'den; o da İbn Abbâs'tan; o da Peygamber'den.. şeklinde söylemiştir.

٢٨٧ــ حدَّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ حَدَّثناجَرِيرٌ عنْ مَنْصُورٍ عنْ مُجاهِدٍ عنْ طاوُسٍ عنِ ابن عَبَّاسٍ قال سافَرَ رسولُ اللهِ ﷺ في رَمَضانَ فَصامَ حتَّى بَلَغَ عُسْفانَ ثُمَّ دَعا بإناءٍ مِنْ ماءٍ فَشَرِبَ نَهارًا لِيُرِيَهُ النَّاسَ فأفْطَرَ حتَّى قَدِمَ مَكَّةَ * قال وكانَ ابنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ صامَ رسُولُ اللهِ ﷺ فِى السَّفَرِ وأفْطَرَ فَمَنْ شاءَ صامَ ومَنْ شاءَ أفْطَرَ*

287-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (Mekke fethi gazvesi için) ramazânda sefere çıktı. Tâ Usfân'a ulaşıncaya kadar oruç tuttu. Sonra bir kap su istedi de bunu insanlara göstermek için gündüzleyin içti ve orucunu bozdu. Mekke'ye gelinceye kadar oruç tutmadı.

---

dir. İhtimâl ki, Medîne'de techîz edilen ordu onbin askerdi, ikibin de yolda kabîlelerden gelip katılmışlardır.

İkrime: İbn Abbâs: Rasûlullah seferde oruç tuttu ve o seferde orucu bozdu. Artık dileyen oruç tuttu, dileyen tutmadı, diyordu demiştir [319].

٥٠ــ باب أين ركز النبي ﷺ الراية يوم الفتح

50- BÂB: PEYGAMBER (S) FETİH GÜNÜ BAYRAĞI NEREYE DİKTİ?

٢٨٨ــ حدثنا عُبَيْدُ بنُ إسماعيلَ حدثنا أبو أسامةَ عن هِشامٍ عن أبيهِ قال لمّا سارَ رسولُ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم عامَ الفتحِ فبَلَغَ ذلكَ قُرَيْشاً خَرَجَ أبو سُفْيانَ بنُ حَرْبٍ وحَكِيمُ بنُ حِزامٍ وبُدَيْلُ بنُ وَرْقاءَ يَلْتَمِسُونَ الخبرَ عن رسولِ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم فأقْبَلُوا يَسِيرُونَ حتّى أتَوْا مَرَّ الظَّهْرانِ فإذا هُمْ بنيرانٍ كأنَّها نيرانُ عَرَفَةَ فقال أبو سُفْيانَ ما هٰذِهِ لكأنَّها نِيرانُ عَرَفَةَ فقال بُدَيْلُ بنُ وَرْقاءَ نِيرانُ بَنِي عَمْرٍو فقال أبو سُفْيانَ عَمْرٌ أقَلُّ من ذَلِكَ فرآهُمْ ناسٌ من حَرَسِ رسولِ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلَّم فأدْرَكُوهُمْ فأخَذُوهُمْ فأتَوْا بِهِمْ رسُولَ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلَّم فأسْلَمَ أبو سُفْيانَ فلَمّا سارَ قال لِلْعَبّاسِ احْبِسْ أبا سُفْيانَ عِنْدَ حَطْمِ الخَيْلِ حتّى يَنْظُرَ إلى المُسْلِمينَ فحَبَسَهُ العَبّاسُ فجَعَلَتِ القَبائِلُ تَمُرُّ مَعَ النبيِّ ﷺ تَمُرُّ كَتِيبَةً كَتِيبَةً عَلى أبي سُفْيانَ فمَرَّتْ كَتِيبةٌ قال ياعَبّاسُ مَنْ هٰذِهِ قال هٰذِهِ غِفارُ قال مالِي ولِغفارَ ثُمَّ مَرَّتْ جُهَيْنَةُ قال مِثْلَ ذلِكَ ثُمَّ مَرَّتْ سَعْدُ بنُ هُذَيْمٍ فقال مِثْلَ ذَلِكَ ومَرَّتْ سُلَيْمُ فقال مِثْلَ ذَلِكَ حتّى أقْبَلَتْ كَتِيبةٌ لَمْ يَرَ مِثْلَها قالَ مَنْ هٰذِهِ قال هٰؤُلاءِ الأنْصارُ عَلَيْهِم سَعْدُ بنُ عُبادَةَ مَعَهُ الرّايَةُ فقال سَعْدُ بنُ عُبادَةَ ياأبا سُفْيانَ اليَوْمُ يَوْمُ المَلْحَمَةِ اليَوْمَ تَسْتَحَلُّ الكَعْبَةُ فقال أبو سُفْيانَ يا عَباسُ حَبَّذا يَوْمُ الذِّمارِ ثُمَّ جاءَتْ كَتِيبَةٌ وهِيَ أقَلُّ

---

319 Bunlar hep İbn Abbâs hadîsinin farklı senedlerden gelen çeşitli rivâyetleridir. Bunların ifâde ettiği husûs özetle şudur: Rasûlullah Medîne'den ramazân içinde Mekke fethi gazvesine oruçlu olarak çıkmış, yolda Kedîd mevkiine geldiğinde orucunu bozmuştur. Kendisiyle berâber sahâbîler de oruçlarını bozmuşlardır.

286 rakamlı İbn Abbâs hadîsinde "Rasûlullah, Huneyn seferine ramazânda çıktı..." ifâdesinde bir müşkillik görülmüşse de bunun ramazânın sonunda Huneyn'e çıkılmış olması veyâ Huneyn seferine Mekke'de iken ramazân içinde karar verilmiş olması şeklinde anlamakla giderilebileceği ileri sürülmüştür.

الكَتائِبِ فِيهِمْ رسولُ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم وأصْحابُهُ ورَايَةُ النبيِّ صلى اللهُ عليهِ وسلم مَعَ الزُّبَيْرِ بنِ العَوَّامِ فَلَمَّا مَرَّ رسولُ اللهِ ﷺ بأبي سُفْيانَ قال أَلَمْ تَعْلَمْ ما قال سَعْدُ بنُ عُبَادَةَ قال ما قالَ قال قالَ كَذَا وكَذَا فقال كَذَبَ سَعْدٌ ولكِنْ هذَا يَوْمٌ يُعَظِّمُ اللّهُ فِيهِ الكَعْبَةَ وَيَوْمٌ تُكْسَى فِيهِ الكَعْبَةُ قال وأمَرَ رسُولُ اللّهِ ﷺ أنْ تُرْكَزَ رَايَتُهُ بالْحجُونِ قال عُرْوَةُ وأخبرَنى نافِعُ بن جُبَيْرِ بنِ مُطْعِمٍ قال سَمِعْتُ العَبَّاسَ يقُولُ لِلزُّبَيْرِ بنِ العَوَّامِ ياأبا عبْدِ اللهِ هٰهُنا أمَرَكَ رسولُ اللهِ ﷺ أنْ تَرْكُزَ الرَّايَةَ قال وأمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ يَوْمَئِذٍ خالِدَ ابنَ الوَلِيدِ أنْ يدْخلَ منْ أعْلَى مَكَّةَ منْ كَداءٍ ودَخَلَ النبيُّ ﷺ منْ كُدىً فَقُتِلَ منْ خَيْلِ خالِدٍ يَومَئِذٍ رَجُلانِ حُبَيْشُ بنُ الأشْعَرِ وكُرْزُ ابنُ جابِرٍ الفِهْرِىُّ*

288-....... Urve şöyle demiştir: Mekke'nin fethi yılında Rasûlullah (S) Medîne'den hareket edince, bu haber Mekke'de Kureyş'e ulaştı. (Kureyş ileri gelenlerinden) Ebû Sufyân, Hakîm ibn Hızâm, Budeyl ibn Verkaa, Rasûlullah'ın hareketinin mâhiyetinden haber aramak üzere Mekke dışına çıktılar. Medîne'ye doğru yönelip, tâ Merru'z-Zahrân'a kadar yürüdüler. Ve orada (gece vakti) birçok ateşler yakıldığını gördüler. Bu ateşler hacıların Arafât'ta, arefe gecesi yaktıkları ateşlere benziyordu.

Ebû Sufyân:

— Bu ne ateştir! Vallâhi hakîkaten arefe gecesi ateşlerine benziyor! dedi.

Budeyl ibn Verkaa da:

— Bunlar Huzâalı Amr oğulları'nın ateşleri, dedi.

Ebû Sufyân:

— Hayır, Huzâalı Amr oğulları'nın ateşi bundan daha azdır, dedi.

Bu sırada Rasûlullah'ın muhâfızlarından bir kısım insanlar Ebû Sufyân ile arkadaşlarını gördüler, onlara yetişip yakaladılar. Ve akabinde onları Rasûlullah'a getirdiler. Ebû Sufyân hemen müslümân oldu. Rasûlullah Merru'z-Zahrân'dan hareket ederken Abbâs'a:

— *"Sen Ebû Sufyân'ı al, ordunun geçeceği yolun dar bir yerine götür de süvârîlerin kalabalıklığını, İslâm ordusunun durumunu görsün"* buyurdu.

Abbâs da onu öyle dar bir geçit yerine oturttu. (Ordu harekete başlayınca) Arab kabîleleri, Peygamber'in maiyyetinde geçmeye başladılar. Bunlar alay alay Ebû Sufyân'ın önünden geçiyorlardı: Önce bir alay (kendi sancağıyle) geçti. Ebû Sufyân, Abbâs'a:

— Yâ Abbâs! Bunlar kimlerdir? diye sordu.

Abbâs:

— Gıfâr kabîlesidir, dedi.

Ebû Sufyân:

— Benimle Gıfâr arasında ne münâsebet ve düşmanlık var ki buraya kadar geliyorlar? diye hayretini bildirdi.

Sonra Cuheyne kabîlesi (kendi sancağı ile) geçti. Ebû Sufyân evvelki suâli sordu. Sonra Sa'd ibnu Huzeym geçti. Ebû Sufyân bunu da öyle sordu. Sonra Suleym kabîlesi kendi sancağı ile geçti. Ebû Sufyân yine o sûretle sordu. Nihâyet Ebû Sufyân'ın ömründe benzerini görmediği yiğitlik örneği bir ketîbe yönelip geldi. Abbâs'a:

— Bu alay kimlerdir? diye sordu.

Abbâs:

— Bunlar Ensâr'dır, dedi.

Ensâr'ın başında Sa'd ibnu Ubâde bulunuyordu. Ensâr'ın bayrağı da onun berâberinde idi. Sa'd ibn Ubâde, Ebû Sufyân'ın önünden geçerken:

— Yâ Ebâ Sufyân! Bu gün mehame (yânî en büyük harb) günüdür. Bu günde Ka'be'de kan dökmek halâl kılınır! dedi.

Ebû Sufyân bu sözden sarsılarak, Abbâs'a:

— Yâ Abbâs! Bu gün Sen'in Ka'be'yi, Mekke halkını ve beni koruyacağın güzel bir gündür! dedi.

Sonra bir alay daha geldi. Bu alay sayıca alayların en azı idi. Bunların içinde Rasûlullah ile (Muhâcir ve Ensâr'dan bir kısım) sahâbîleri bulunuyordu. Peygamber'in sancağı da Zubeyr ibnu'l-Avvâm'ın berâberinde bulunuyordu. Rasûlullah, Ebû Sufyân'ın yanından geçerken, Ebû Sufyân:

— Sa'd ibn Ubâde'nin ne dediğini duyup bilmedin mi? dedi.

Rasûlullah:

— *"Sa'd ne söyledi?"* diye sordu.

Ebû Sufyân:

— Şunu şunu söyledi, diye Sa'd ibn Ubâde'nin sözlerini haber verdi.

Rasûlullah:

— *"Sa'd yanlış söylemiştir. Bu gün Allah'ın Ka'be'yi* (İslâm'ı izhâr, üstünde Bilâl'in ezânı, ve onda bulunan putları ve sûretleri gidermek sûretiyle) *büyülteceği bir gündür. Ve bu gün Ka'be* (Tevhîd libâsı ile) *kisvelenecektir!"* buyurdu.

Râvî Urve devâmla: Rasûlullah bayrağının el-Hacûn mevkiinde dikilmesini emretti, dedi.

Yine Urve bir rivâyetinde şöyle demiştir: Bana Cubeyr ibn Mut'ım'ın oğlu Nâfi' haber verip şöyle dedi: Ben (Mekke'nin fethinden

bir haylî zamân sonra) Abbâs'tan işittim, Zubeyr ibnu'l-Avvâm'a hitâben:

— Yâ Ebâ Abdillah! (Mekke'nin fethi günü) Rasûlullah sana bayrağı işte şuraya dikmeni emretmişti! dedi.

Yine Urve dedi ki: Rasûlullah o gün Hâlid ibnu'l-Velîd'e Mekke'nin üst tarafındaki Kedâ mevkiinden girmesini emretti. Peygamber ise (Mekke'nin alt tarafındaki) Kudâ mevkiinden girmişti. Mekke'ye girerken, Hâlid ibnu'l-Velîd'in süvârî fırkasından iki mücâhid kişi şehîd oldu. Bunlar Hubeyş ibnu'l-Eş'ar ile Kurz ibnu Câbir el-Fıhrî'dir [320].

٢٨٩ـــ حدَّثنا أبو الوَلِيدِ حَدَّثنا شُعْبَةُ عَنْ مُعاوِيَةَ بنِ قُرَّةَ قال سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بنَ مُغَفَّلٍ يقُولُ رأيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ عَلى ناقَتِهِ وهْوَ يَقرأُ سُورَةَ الفَتحِ يُرَجِّعُ وقال لَوْلا أنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ حَوْلِي لَرَجَّعْتُ كما رَجَّعَ*

289-....... Muâviyetu'bnu Kurre şöyle dedi: Ben Abdullah ibnu Mugaffel(R)'den işittim, şöyle diyordu: Ben Mekke'nin fethi günü Rasûlullah'ı dişi devesi üzerinde gördüm. O, sesini dalgalandırıp na'me yaparak el-Feth Sûresi'ni okuyordu.

Râvî Muâviye: İnsanların etrafıma toplanması düşüncesi olmasaydı, Abdullah ibn Mugaffel'in (Rasûlullah'ın okuyuşunu hikâye ederken) sesini dalgalandırarak yükselttiği gibi ben de sesimi dalgalandırıp yükseltirdim, demiştir [321].

---

320 Hadîsin başlıktaki soruya cevâb olan yeri "Rasûlullah bayrağının el-Hacûn mevkiinde dikilmesini emretti" sözüdür. Hacûn, Ebû Kubeys Dağı'nın yamacındadır. Buraya Muhassab, Ebtâh isimleri de verilir.

Hadîste anılan Merru'z-Zahrân, Mekke'ye onaltı mil uzaklıktadır. Mekke'ye girecekleri cihetleri ta'yîn etmiş ve *"Bir hücûma uğramadıkça sakın harbetmeyiniz!"* diye tenbîhlemiş ve bundan yalnız dokuz kişiyi istisnâ etmişti. Bunlar Ka'be'nin örtüsü altına sığınmış olsalar bile öldürülmelerini emretti. Bütün fırkalar ârızasız Mekke'ye girdikleri hâlde, yalnız Hâlid'in fırkası hücûma uğradı. İbn İshâk'ın rivâyetine göre, Kureyş'ten Suheyl ibn Amr, Safvân ibn Umeyye, İkrime ibn Ebî Cehl taraflarından hazırlanan bir şerîr çetesi bunların emri altında Hâlid ibnu'l-Velîd'in süvârî kuvveti üzerine ok atmaya başlamışlar ve hadîste isimleri bildirilen iki mücâhidi şehîd etmişlerdir. Bunun üzerine Hâlid müdâfaa harbine başlayıp, bir hamlede bunlardan onüçünü öldürmüş, geri kalanı da kaçıp dağılmışlardır.

Buradaki rivâyetinin birinde Urve, Hâlid'in Mekke'nin üst tarafındaki Kedâ semtinden Mekke'ye girdiğini, Rasûlullah'ın da alt taraftaki Kudâ yoluyla girdiğini bildirmişti. Bu ise sahîh rivâyetlere aykırıdır. Buhârî, bundan sonraki (51.) bâbda Rasûlullah'ın, Mekke'nin alt tarafından, Kedâ mevkiinden; Hâlid'in de alt taraftaki Kudâ semtinden girdiğine dâir hadîsleri toplamıştır.

321 Hadîsin başlığa uygunluğu "Fetih günü" lâfzındadır. Bu hadîs Tefsîr ile Kur'ân'ın Fazîletleri Kitâbları'nda da gelecektir.

٢٩٠ـ حدَّثنا سُلَيمانُ بنُ عبْدِ الرَّحمٰنِ حدَّثنا سعْدَانُ بنُ يَحْيَى حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ أبِى حَفصَةَ عنِ الزُّهرِىِّ عنْ عَلِىِّ بنِ حُسَيْنٍ عنْ عَمْرِو ابنِ عُثْمَانَ عنْ أُسامةَ بنِ زَيْدٍ أنَّهُ قال زَمَنَ الفَتْحِ يارسولَ اللهِ أيْنَ تَنْزِلُ غداً قال النبىُّ ﷺ وهَلْ تَرَكَ لَنا عَقِيلٌ منْ مَنْزِلٍ ثُمَّ قال لايرِثُ المُؤْمِنُ الكافِرَ ولاَ يَرِثُ الْكافِرُ المُؤمِنَ * قِيلَ للزُّهْرِىِّ ومَنْ وَرِثَ أبا طالِبٍ قال وَرِثَهُ عَقِيلٌ وطالِبٌ * قال مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِىِّ أيْنَ تَنْزِلُ غَدًا فى حَجَّتِهِ ولَمْ يَقُلْ يُونُسُ حَجَّتِهِ ولاَ زَمَنَ الفَتْحِ *

290-....... ez-Zuhrî, Alî ibn Hüseyin'den; o da Amr ibn Usmân'-dan (tahdîs etti ki), Usâme ibn Zeyd, fetih zamânında:

— Yâ Rasûlallah, yarın Mekke'de nereye ineceksiniz? diye sormuş.

Peygamber (S) de:

— *"Akîl bize evden menzilden birşey bıraktı mı ki?"* buyurdu; sonra da (bunun sebebini bildirerek): *"Mü'min kâfire vâris olmaz, kâfir de mü'mine vâris olmaz"* buyurdu.

ez-Zuhrî'ye:

— Ebû Tâlib'e kim vâris oldu? diye soruldu.

ez-Zuhrî:

— Ona Akîl ile Tâlib vâris oldular, dedi.

Ma'mer ibn Râşid, ez-Zuhrî'den yaptığı rivâyetinde: "Yarın nereye ineceksiniz?" sorusunu "Haccı sırasında" lâfzıyle söyledi. Yûnus ibn Yezîd el-Eylî ise kendi rivâyetinde ne "Haccetihi" lâfzını, ne de "Fetih zamânı" lâfzını söyledi [322].

٢٩١ـ حدَّثنا أبُو اليَمانِ حدَّثنا شُعَيْبٌ حدَّثنا أبُو الزِّنادِ عنْ عبْدِ الرَّحمٰنِ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ قال قال رسُولُ اللهِ ﷺ مَنْزِلُنا إنْ شاءَ اللهُ إذَا فَتَحَ اللهُ الخَيْفُ حَيْثُ تَقاسَمُوا عَلَى الكُفْرِ *

---

322 Bu hadîste Zuhrî, kendisine sorulan "Ebû Tâlib'e kim vâris oldu?" sorusunu kısaca cevâblamıştır. Hacc Kitâbı'nda geçen hadîste bu, daha tafsîllidir: "... Akîl ve kardeşi Tâlib, Ebû Tâlib'e vâris oldular. Hâlbuki Ca'fer ile Alî, Ebû Tâlib'e vâris olmadılar. Çünkü bunlar müslim idiler. Akîl ile Tâlib ise kâfir idiler".

Bu hadîse göre ez-Zuhrî mes'eleyi şöyle açıklamış oluyor: Ebû Tâlib'in dört oğlu vardı. Bunlardan Akîl ile Tâlib müslümân olmayıp, Mekke'de harb dârında kaldıklarından Ebû Tâlib'e vâris olmuşlardır. Alî ile Ca'fer Medîne'de bulunduklarından vâris olamamışlardır.

291-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) -fetihten bir gün önce-: *"Allah Mekke'nin fethini müyesser kılarsa, inşâallah yarın konağımız Kinâne oğulları'nın Hayf'ı*(yânî yurdu)*dır ki, orası vaktiyle Kinâne oğulları'yle Kureyş müşriklerinin küfür üzerine andlaştıkları yerdir"* buyurdu.

٢٩٢ـ حدَّثنا مُوسَى بنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثنا إِبْرَهِيمُ بنُ سَعْدٍ أخبرنا ابنُ شِهابٍ عَنْ أبي سَلَمَةَ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنه قال قال رسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ أرادَ حُنَيْنًا مَنْزِلُنا غَداً إنْ شاءَ اللهُ بِخَيْفِ بَنِي كِنانَةَ حَيْثُ تَقاسَمُوا عَلَى الكُفْرِ*

292-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) -fetih akabinde- Huneyn gazvesine çıkmak istediği zamân: *"Yarın menzilimiz inşâallah Kinâne oğulları Hayfı'ndadır ki, orası vaktiyle Kinâne oğulları'yle Kureyş'in küfür üzerine yemînleştikleri yerdir"* buyurdu [323].

٢٩٣ـ حدَّثنا يَحْيَى بنُ قَزَعَةَ حَدَّثنا مالِكٌ عَنِ ابنِ شِهابٍ عَنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللهُ عنهُ أنَّ النبيَّ صلى اللهُ عليه وسلم دَخَلَ مَكَّةَ يَوْمَ الفَتحِ وعَلى رأسِهِ المِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ جاءَ رَجُلٌ فقال ابنُ خَطَلٍ مُتَعلِّقٌ بأسْتارِ الكَعْبَةِ فقال اقْتُلْهُ قال مالِكٌ ولَمْ يَكُنِ النبيُّ ﷺ فِيما نُرَى واللهُ اعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِماً*

293-....... Bize İmâm Mâlik, İbn Şihâb'dan; o da Enes ibn Mâlik(R)'ten tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Peygamber (S) fetih günü Mekke'ye başında miğfer olduğu hâlde girdi. Başından miğferi çıkardığı zamân yanına bir adam geldi de:

— Abdullah ibn Hatal, Ka'be'nin örtüsüne tutunmaktadır, dedi.

---

323 Kinâne oğulları Hayfı, Hacûn, Muhassab, Ebta' adlarıyle de anılır. Ebû Kubeys Dağı'nın yamacındadır. Daha önce geçen bir hadîste Peygamber'in sancağını Hacûn mevkiine diktirdiği bildirilmişti ki, işte burası Kinâne oğulları'nın yurdudur. Peygamber'in çadırı da oraya kurulmuştur. Peygamber'in konak yeri olarak burasını seçmesi ve burada ikaamet etmesi, büyük bir ilâhî intikaamı hatırlamaya vesîle olacağı içindir: Kureyş ile Kinâne oğulları, Hâşim ve Abdulmuttalib oğulları'yle bütün medenî ilişkileri kesmeye ve bunların Kureyş'e, yânî müşrikliğe boyun eğmelerine kadar bu boykotu sürdürmeye burada yemîn ederek andlaşmışlardı. Onlar bu ittifâkı bir vesîka ile tesbît edip Ka'be içine asmışlardı. Bu andlaşmanın yürürlükte kaldığı üç sene Kureyş ile Kinâne oğulları, Hâşim ve Muttalib oğulları'nı, Hâşimîler mahallesinde muhâsara altında tutmuşlardı.

Peygamber:

— *"Onu öldür!"* buyurdu.

Hadîsin râvîsi İmâm Mâlik: Allah en bilendir ki, benim zannıma göre o gün Peygamber ihrâmlı değildi, demiştir [324].

٢٩٤ـ حدَّثنا صَدَقَةُ بنُ الفَضْلِ أخْبَرَنا ابنُ عُيَيْنَةَ عنِ ابنِ أبى نجيح، عنْ مُجاهِدٍ عنْ أبى مَعْمَرٍ عنْ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهُ قال دَخَل النبىُّ صلى اللهُ عليه وسلم مَكَّةَ يَوْمَ الفَتْحِ وَحَوْلَ البَيْتِ سِتُّونَ وثَلاثُمِائَةِ نُصُبٍ فَجَعَلَ يَطْعُنُها بِعُودٍ فى يَدِهِ ويقُولُ جاءَ الحَقُّ وزَهَقَ الباطِلُ جاءَ الحقُّ وما يُبْدِئُ الباطِلُ وما يُعِيدُ *

294-....... Abdullah ibnu Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Mekke'nin fethi günü Ka'be'nin avlusuna girdi. Ka'be'nin etrafında ibâdet için dikilmiş üçyüzaltmış put vardı. Peygamber (S) elindeki deynekle bu putlara dürtmeye ve şu âyetleri söylemeye başladı: ***"Hakk geldi, bâtıl gitti yok oldu", "Hakk geldi, hâlbuki bâtıl ne îcâda, ne de öleni diriltmeye muktedir değildir"*** [325].

٢٩٥ـ حدَّثنى إسْحاقُ **حَدَّثنا**عَبْدُ الصَّمَدِ قال **حَدَّثنى** أبى **حَدَّثنا** أيُّوبُ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما أنَّ رسُولَ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم لمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أبى أنْ يَدْخُلَ البَيْتَ وفِيهِ الآلِهَةُ فأمَرَ بِها فأُخرِجَتْ فأُخرِجَ صُورةُ إبْراهِمَ وإسْمَاعِيلَ في إيْدِيهِما مِنَ الأزْلاَمِ فقال النبىُّ صلى الله عليه وسلم قاتلهُمُ اللهُ لَقَدْ عَلِمُوا ما اسْتَقْسَما بِها قَط ثُمَّ دَخَلَ البَيْتَ فَكَبَّرَ فى نَوَاحِي البَيْتِ وخَرَجَ ولَمْ يُصَلِّ فِيهِ * تابَعَهُ مَعْمَرٌ عنْ أيُّوبَ: وقال وُهَيْبٌ **حَدَّثنا** أيُّوبُ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ النبىِّ صلى اللهُ عليه وسلَّمْ*

---

324 Peygamber'in öldürülmesini emrettiği İbnu Hatal, İslâm'a girip sonra dînden çıkmış, haksız yere birçok insanlar öldürmüştü. Onun iki tâne şarkıcı câriyesi vardı, bunlar Rasûlullah'ı hicvedip tegannî ederlerdi (Kastallânî).

Hiçkimse Peygamber'in Mekke fethinde ihrâmdan çıktığını rivâyet etmemiştir. İmâm Mâlik bundan, Peygamber'in harb sebebiyle Mekke'ye ihrâmsız girdiğini tahmîn etmiştir.

325 Bu hadîs, Hacc Kitâbı'nda, Peygamberler Kitâbı'nda ve diğerlerinde bâzı farklarla geçmişti: Peygamber'in iktibâs edip söylediği bu âyetlerin tamâmı şöyledir:

"De ki: Hakk geldi, bâtıl yok oldu. Şübhesiz ki bâtıl dâimâ zevâl bulucudur" (el-İsrâ: 81); ***"De ki: Hakk geldi. Bâtıl ne ibtidâen, ne de iâdeten birşey yaratmaya kaadir olamaz"*** (Sebe': 49).

295-....... Bize Eyyûb, İkrime'den; o da İbn Abbâs(R)'dan tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) -fetih günü- Mekke'ye geldiğinde Ka'be'ye girmekten çekindi. Çünkü Ka'be'de birçok ilâhlar (yânî putlar) vardı. Rasûlullah bunların çıkarılmasını emretti ve bütün putlar çıkarıldı. İbrâhîm ve İsmâîl Peygamberler'in sûretleri de ellerinde ezlâm (denilen fa'l kalemleri) olduğu hâlde çıkarıldılar. Peygamber (bu iki sûrete bakarak):

— *"Allah bu sûretleri yapanları helâk etsin! Allah'a yemîn ederim ki, bu putperestler bu iki peygamberin hiçbir zamân rızklarını böyle fa'l kalemleriyle aramadıklarını bilmişlerdir!"* buyurdu.

Sonra Beyt'e girdi ve Beyt'in her tarafında tekbîr getirdi. Fakat Beyt'in içinde namâz kılmadan dışarı çıktı.

Ma'mer, Eyyûb'dan yaptığı rivâyetinde Abdu's-Samed'e mutâbaat etti. Vuheyb de: Bize Eyyûb, İkrime'den; o da Peygamber'den tahdîs etti.. demiştir [326].

٥١ــ باب دُخُولِ النبيِّ ﷺ مِنْ أعْلَى مكَّةَ

51- PEYGAMBER(S)'İN -FETİH GÜNÜ- MEKKE'YE EN YÜKSEK TARAFINDAN GİRMESİ BÂBI

٢٩٦ــ وقال اللَّيْثُ حدّثني يُونُسُ قال أخْبَرَنِي نافِعٌ عنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما أنَّ رسُولَ اللّهِ ﷺ أقْبَلَ يَوْمَ الفَتْحِ مِنْ أعْلَى مَكَّةَ على رَاحِلَتِهِ مُرْدِفًا أُسَامَةَ بنَ زَيْدٍ ومَعَهُ بِلالٌ ومَعَهُ عُثْمَانُ ابنُ طَلْحَةَ منَ الحَجَبَةِ حَتَّى أناخَ فِي المَسْجِدِ فأمَرَهُ أنْ يأتِيَ بِمفْتَاحِ البَيْتِ فَدَخَلَ رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلَّمَ وَمَعَهُ أُسَامَةُ بنُ زَيْدٍ وبلالٌ وَعُثْمَانُ بنُ طَلْحَةَ فَمَكَثَ فِيهِ نَهارًا طَوِيلاً ثُمَّ خَرَجَ فاسْتَبَقَ النَّاسُ فَكَانَ عَبْدُ اللّهِ بنُ عُمَرَ أوَّلَ مَنْ دَخَلَ فَوَجَدَ بِلالاً وَرَاءَ الْبَابِ قائِمًا فسألَهُ أيْنَ صَلَّى رسُولُ اللّهِ ﷺ فأشَارَ لَهُ إلَى المَكَانِ الَّذى صَلَّى فِيهِ: قال عَبْدُ اللّه فَنَسِيتُ أنْ أسْألَهُ كَمْ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ *

296- Ve el-Leys ibn Sa'd şöyle demiştir: Bana Yûnus ibn Yezîd

326 İbn Abbâs, Peygamber'in, Beyt'in içinde namâz kıldığını nefyetti. Bilâl ise namâz kıldığını isbât etti. Kaaide olarak isbât edenin rivâyeti, nefyedenin rivâyeti önüne geçirilir.

tahdîs edip şöyle dedi: Bana Nâfi', Abdullah ibn Umer(R)'den şöyle (dediğini) haber verdi: Rasûlullah (S) Mekke fetholunduğu gün, Mekke'nin en yüksek tarafından devesi üzerinde, arkasına Usâme ibn Zeyd'i bindirmiş olarak yönelip geldi. Berâberinde Bilâl'le Ka'be'yi koruyup hizmet edenlerden olan Usmân ibn Talha vardı. Rasûlullah tâ Mescid'e kadar ilerledi ve orada devesini çöktürdü. Usmân ibn Talha'ya Beyt'in anahtarlarını getirmesini emretti. (O anahtarları getirip Ka'be'yi açınca) Rasûlullah Ka'be'ye girdi. Berâberinde Usâme ibn Zeyd, Bilâl ve Usmân ibn Talha da içeri girdiler. (Sonra Ka'be kapısı kapandı.) Rasûlullah içeride uzunca bir müddet kaldı. Sonra dışarıya çıktı. Bu sırada insanlar Ka'be'ye girmek üzere koşuştular. Abdullah ibn Umer, Ka'be'ye ilk giren kimse oldu ve kapının arkasında Bilâl'i ayakta buldu. Ona:

— Rasûlullah nerede namâz kıldı? diye sordu.

Bilâl de ona Rasûlullah'ın namâz kıldığı yeri işâret edip gösterdi. Abdullah:

— Rasûlullah'ın kaç rek'at kıldığını sormayı unuttum, demiştir.

٢٩٧ـ حَدَّثَنَا الهَيْثَمُ بنُ خارِجَةَ حَدَّثَنا حَفْصُ بنُ مَيْسَرَةَ عَنْ هِشامِ بنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عائِشَةَ رضى الله عنها أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النبيَّ ﷺ دَخَلَ عامَ الفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ الَّتى بأَعْلَى مَكَّةَ * تابَعَهُ أَبُوا أُسامَةَ ووُهَيْبٌ فى كَدَاءٍ*

297-....... Âişe (R) Urve'ye: Peygamber (S) fetih yılında Mekke'ye en yüksek tarafındaki Kedâ mevkiinden girdi, diye haber vermiştir.

Buradaki râvîlerden Hafs ibn Meysere'ye "Kedâ" lâfzında Ebû Usâme ile Vuheyb mutâbaat etmişlerdir.

٢٩٨ـ حَدَّثَنا عُبَيْدُ بنُ إِسْماعِيلَ حَدَّثَنا أَبُو أُسامَةَ عَنْ هِشامٍ عَنْ أَبِيهِ دَخَلَ النبىُّ ﷺ عامَ الفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ*

298-....... Buradaki senedle de Urve: Peygamber (S) fetih yılında Mekke'ye en yüksek tarafından; Kedâ'dan girdi, demiştir [327].

---

327 Buhârî bu bâbda Rasûlullah'ın fetih yılında Mekke'ye en yüksek tarafı olan Kedâ mevkiinden girdiğini bildiren hadîsleri getirmiş ve doğru olanın bu olduğunu isbât etmek istemiştir.

٥٢ـ باب مَنزِلِ النبىِّ ﷺ يَوْمَ الفَتْحِ

52- MEKKE FETHİ GÜNÜ PEYGAMBER(S)'İN KONAKLADIĞI YERİN BEYÂNI BÂBI

٢٩٩ـ حدّثنا أبُو الوَلِيدِ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عمْرٍو عنِ ابنِ أبِى لَيْلَى قال ما أخبرنا أحَدٌ أنَّهُ رأى النبيَّ صلى اللّهُ عليه وسلم يُصَلِّى الضُّحَى غَيْرُ أمِّ هانِىءٍ فإنَّهَا ذَكَرَتْ أنَّهُ يوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ اغْتَسَلَ فِي بَيْتِهَا ثُمَّ صلَّى ثمَانِىَ رَكَعَاتٍ قَالَتْ لَمْ أرَهُ صَلَّى صَلاَةً أخَفَّ مِنْهَا غَيْرَ أنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ والسجُودَ *

299-....... Abdurrâhmân ibn Ebî Leylâ şöyle demiştir: Bize Ummü Hâni'den başka hiçbir kimse Peygamber(S)'i duhâ namâzı kılarken gördüğünü haber vermemiştir. Ümmü Hâni' Mekke fethi günü Peygamber'in onun evinde yıkandığını, sonra sekiz rek'at namâz kıldığını zikretmiş ve devâmla: Peygamber'in bu namâzdan daha hafif hiçbir namâz kıldığını görmedim, şu kadar var ki, Peygamber bu hafif namâzda rukû'u ve sucûdu tam yapıyordu, dedi [328].

٥٣ـ بابٌ

53- BÂB

(Bu, evvelki bâbdan bir fasıl gibidir.)

٣٠٠ـ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ مَنصُورٍ عنْ أبِى الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ كانَ النبىُّ ﷺ يقُولُ فِى رُكُوعِهِ وسُجُودِهِ سُبْحَانَكَ اللّهُمَّ رَبَّنَا وبِحَمْدِكَ اللّهُمَّ اغْفِرْلِى *

300-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) rukû'unda ve sucûdunda ***"Subhâneke'llâhumme Rabbenâ ve bi-hamdike'llâhumme***

---

328 Bu hadîs, Peygamber'in fetih yılında *"Yarın konağımız inşâallah Kinâne oğulları Hayfı'dır..."* sözlerinde bildirdiği konaklama yerine muhâlif olmaz. Çünkü Peygamber, Ümmü Hâni'in evinde ikaamet etmemiş, ancak yıkanıp sekiz rek'at namâz kılmış, sonra da Kinâne oğulları yurduna dönmüştür. Peygamber'in çadırı orada kurulmuş, sancağı da oraya dikilmiştir (Kastallânî).

iğfirlî (= Ey Rabb'imiz olan Allah'ım, Seni tesbîh ederim; tesbîhi de hamdine bürünerek yaparım. Yâ Allah, bana mağfiret eyle)" sözlerini söylerdi [329].

٣٠١ ــ حَدَّثنا أبو النُّعْمانِ حَدَّثنا أبو عَوانَةَ عنْ أبي بِشْرٍ عنْ سَعيدِ ابن جُبَيْرٍ عنِ ابن عَبَّاسٍ رضىالله عنهما قال كانَ عُمَرُ يُدْخِلُني معَ أشْياخِ بَدْرٍ فقال بعْضُهُمْ لِمَ تُدْخِلُ هٰذَا الفَتَى مَعَنا ولَنا أبْناءٌ مِثْلُهُ فقال إنَّهُ مِمَّنْ قدْ عَلِمْتُمْ قال فَدَعاهُمْ ذَاتَ يَوْمٍ ودعاني مَعَهُمْ قال ومارُؤِيتُهُ دَعاني يومَئِذٍ إلاَّ لِيُرِيَهُمْ مِنِّي فَقال ماتَقُولونَ إذا جاءَ نَصْرُ اللهِ والفَتْحُ ورَأَيْتَ النَّاسَ يدْخُلُونَ حَتى خَتَمَ السُّورَةَ فَقال بَعْضُهُمْ أُمِرْنا أنْ نَحْمَدَ اللهَ ونَسْتَغْفِرَهُ إذا نُصِرْنا وفُتِحَ عَلَيْنا. وقال بَعْضُهُمْ لاَ نَدْرِى وَلَمْ يَقُلْ بَعْضُهُمْ شَيْئًا فَقالَ لى ياابنَ عَبَّاسٍ أكَذَاكَ تَقُولُ قُلْتُ لا قال فَمَا تَقولُ قُلْتُ هُوَ أجَلُ رسُولِ اللهِ ﷺ أعْلَمَهُ اللهُ لَهُ إذَا جَاءَ نصرُ اللهِ والفَتْحُ فَتْحُ مَكَّةَ فَذَاكَ عَلامَةُ أجَلِكَ فَسَبِّحْ بِحَمدِ رَبِّكَ واسْتَغْفِرْهُ أنَّهُ كانَ تَوَّابًا قال عُمرُ ما أعْلَمُ مِنْها إلاَّ ماتَعْلَمُ *

301-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Umer beni kendi meclisine Bedir ihtiyârlarıyle berâber girdirirdi. Bundan ötürü bâzıları:

— Bu genci niçin bizimle berâber meclisine girdiriyorsun? Hâlbuki bizim bunun yaşında oğullarımız var? dediler.

Umer de:

— Muhakkak ki, o sizin bildiğiniz ilim sâhibi kimselerdendir, dedi.

İbn Abbâs dedi ki: Günün birinde Umer yine Bedir ihtiyârlarını da'vet etti; beni de onların berâberinde çağırdı.

İbn Abbâs dedi ki: Ben o gün Umer'in kendisinin bende bilmekte olduğu ilmi muhakkak onlara da göstermek için çağırdığını düşündüm. Umer onlara:

— ***"Allah'ın nusratı ve fethi gelince, sen de insanların fevc fevc Allah'ın dînine gireceklerini görünce hemen Rabb'ini hamd ile tes-***

---

329 Bu hadîsin burada getirilme sebebi Tefsîr'de geleceği üzere, kendisine ***"İzâ câe nasrullâhi ve'l-fethu"*** Sûresi indirildikten sonra, Peygamber her kıldığı namâzda muhakkak bu sözleri söylerdi ifâdesidir. Bu hadîsin bir rivâyeti Namâz Kitâbı; "Rukû'da duâ bâbı"nda da geçmişti.

bîh et. O'nun mağfiretini iste. Şübhesiz ki O, tevbeleri çok kabûl edendir'' (en-Nasr: 1-3) sûresi hakkında ne dersiniz? diye sordu.

Bâzıları:

— Bize nusrat ve fetih verildiğinde Allah'a hamd ve istiğfâr etmemiz emrolunmuştur, dediler.

Bâzıları:

— Biz bilmiyoruz, dediler.

Bâzıları da hiçbirşey söylemediler.

Umer bana:

— Yâ Abbâs oğlu! Sen de mi böyle söylersin? diye sordu.

Ben de:

— Hayır! dedim

Umer:

— Ne diyorsun? dedi.

Ben de:

— O, Rasûlullah'ın ecelidir. Allah O'na ecelini bildirdi. Allah tarafından Rasûlullah'a nusrat ve feth gelince, yânî Mekke fethi gelince, Allah: İşte bu senin ecelinin alâmetidir. Artık Rabb'ine hamd ederek ***Subhânallah*** de ve Rabb'inden mağfiret dile! Şübhe yok ki, O, tevbeleri çok kabûl edendir! buyurmuştur, dedim.

Umer:

— Ben de bu sûreden ancak senin bilmekte olduğun şeyi biliyorum, dedi [330].

٣٠٢ـ حدّثنا سَعِيدُ بنُ شُرَحْبِيلَ **حَدَّثنا** اللَّيْثُ عنِ المَقْبُرِيِّ عنْ أَبِى شُرَيْحٍ العَدَوِيِّ أَنَّهُ قال لِعَمْرِو بنِ سَعِيدٍ وهُوَ يَبْعَثُ البُعُوثَ إلى مَكَّةَ ائْذَنْ لى أَيُّها الأَمِيرُ أُحَدِّثُكَ قَوْلاً قامَ بِهِ رسُولُ اللَّهِ ﷺ الغَدَ مِنْ يَوْمِ الفَتْحِ سَمِعَتْهُ أُذُناىَ ووَعاهُ قَلْبِى وأَبْصَرَتْهُ عَيْناىَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ إنَّهُ حَمِدَ اللهَ وأَثْنى عَلَيْهِ ثُمَّ قال إنَّ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللهُ ولَمْ يُحَرِّمْها النَّاسُ لايَحِلُّ لِامْرِىءٍ يُؤْمِنُ باللهِ واليَوْمِ الآخِرِ أنْ يَسْفِكَ بِها دَماً ولاَ يَعْضِدَ بِها شَجَرًا فإنْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتالِ رسولِ اللهِ ﷺ فِيها فَقُولُوا لهُ إن اللهَ أَذِن لِرسُولِهِ ولَمْ يأْذَنْ لَكُمْ وإنَّما أَذِنَ لِى فِيها ساعَةً مِنْ نَهارٍ وقَدْ عادَتْ حُرْمَتُها اليَوْمَ كَحُرْمَتِها بالأَمْسِ وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الغائِبَ فَقِيلَ

---

330 Bu hadîsin, yukarıda geçen 50 rakamlı ''Fetih gazvesi bâbı'' başlığına uygunluğu, içinde Mekke fethinden ibâret olan ''Fetih'' isminin bulunmasıdır. Ondan sonraki bâblar ise, hep o 50. bâba tâbi'dirler. Bunu uyanıklıkla anla! (Aynî).

لأبى شُرَيْح، ماذَا قال لَكَ عمْرو قال قال أنا أعْلَمُ بذٰلِكَ مِنْكَ يابا شُرَيْح، إنَّ الحَرَمَ لا يُعِيذُ عاصِياً ولا فارًّا بِدَمٍ ولاَ فارًّا بِخَرْبَةٍ.

302-....... Ebû Şurayh el-Adevî (el-Huzâî -R-), Amr ibn Saîd ibnu'l-Âs'a, Mekke'ye Abdullah ibnu'z-Zubeyr'e karşı ordular sevkettiği sırada şöyle demiştir: Ey Emîr! Mekke fethinin ertesi günü Rasûlullah(S)'ın ayağa kalkıp îrâd eylediği bir sözü (yânî hutbeyi) sana haber vermekliğime izin ver. O hutbeyi şu iki kulağım işitti, kalbim belledi, (söyleyeni de) gözlerim (o anda) gördü. Rasûlullah, Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle buyurdu:

— *"Mekke'yi* (tâ evvelden beri) *harâm eden Yüce Allah'tır; onu harâm eden insanlar değildir. Bundan dolayı Allah'a ve âhiret gününe îmân eden kimse için Mekke'de ne kan dökmek, ne de bir ağaca balta vurmak halâl olmaz. Şâyet Rasûlullah burada harb etti diye ruhsat tarafına kaçan biri bulunursa, ona: Allah* (yalnız) *Rasûlü'ne izin vermiştir, size izin vermemiştir! deyiniz. Bana da yalnız bir günün bir sâati içinde izin verdi. Ondan sonra bu günkü harâmlığı dünkü harâmlığı derecesine döndü. Bu dediklerimi burada hazır olanlar, gâib olanlara, yânî burada mevcûd olmayanlara* (ve müstakbel nesillere) *teblîğ etsin".*

Ebû Şurayh'a:

— Amr ne dedi? diye soruldu.

Ebû Şurayh dedi ki: Amr da cevâben:

— Yâ Ebâ Şurayh! Ben senden daha âlimim. Mekke hiçbir âsîyi, zimmetinde kan olan bir kaçağı, kaçan hiçbir hırsızı sığındırıp kurtarmaz, dedi [331].

٣٠٣ـ حَدَّثنا قُتَيْبَة حَدَّثنا اللَّيْثُ عنْ يَزِيدَ بنِ أبى حَبِيبٍ عنْ عَطاءِ بنِ أبى رباحٍ عنْ جابِرِ بنِ عَبْدِ اللهِ رضىَ اللهُ عنهما أنَّهُ سَمِعَ رسُولَ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم يَقُولُ عامَ الفَتْحِ وهُوَ بِمَكَّةَ إنَّ اللهَ ورسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الخَمْرِ.

303-....... Câbir ibn Abdillah (R), Rasûlullah Mekke'nin fethi

---

331 Hadîsin başlığa uygunluğu "Mekke fethinin ertesi günü" sözlerindedir. Bu hadîsin bir rivâyeti İlim Kitâbı'nda, "İlme hazır olanlar, gâib olanlara teblîğ etsin bâbı"nda geçmişti. Orada da açıklandığı gibi, bu Amr ibn Saîd ibni'l-Âs, Emevîler hânedânından ve vâlîlerinden olup Yezîd ile Mervân ve Abdulmelik zamânında, Abdullah ibn Zubeyr(R)'e karşı ordular hazırlayıp sevketmiş, nihâyet halîfelik sevdâsına düştüğü için Abdulmelik ile de harbetmiş ve onun tarafından sulh ve emândan sonra aldatılarak öldürülmüştür...

senesi Mekke'de iken, Rasûlullah(S)'tan: *"Şübhesiz Allah ve Rasûlü şarâbın alışverişini... harâm kıldı"* buyururken işitmiştir [332].

٥٤ــ بابُ مَقامِ النبيِّ ﷺ بِمَكَّةَ زَمَنَ الفَتْحِ

54- PEYGAMBER(S)'İN FETİH ZAMÂNI MEKKE'DE İKAAMETİ BÂBI

٣٠٤ــ حَدَّثنا أبو نُعَيْمٍ حَدَّثنا سُفيانُ ح وحَدَّثنا قَبِيصَةُ حَدَّثنا سُفيانُ عنْ يَحْيَى بنِ أبي إسْحاقَ عنْ أنسٍ رضى اللهُ عنهُ قال أقَمْنا مَعَ النبيِّ صلى الله عليهِ وسلم عَشْرًا نَقْصُرُ الصَّلاةَ*

304-....... (İki yoldan gelen bu hadîste) Enes (R): Peygamber'in berâberinde (Mekke ve civârında) on gün ikaamet ettik. Bu ikaamet süresince namâzları kısaltıyorduk, demiştir [333].

٣٠٥ــ حَدَّثنا عَبْدانُ أخْبَرَنا عَبْدُ اللهِ أخبرنا عاصِمٌ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عبَّاسٍ رضى الله عنهما قال أقامَ النبيُّ ﷺ بِمَكَّةَ تِسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ*

305-....... İbn Abbâs (R): Peygamber (S) Mekke'de ondokuz gün (dört rek'atli namâzları) iki rek'at kılarak ikaamet etti, demiştir.

---

332 Bu hadîs, Buyû' Kitâbı'nın sonlarında daha uzun bir metinle geçmişti.

333 Bu hadîsin şerhinde İbn Hacer şöyle demiştir: Enes hadîsi ile İbn Abbâs hadîsi arasında müddette çatışma vardır. Ben şunu düşünüyorum ki, Enes hadîsi Vedâ Haccı'ndaki ikaamettir. Çünkü o sefer, Peygamber'in Mekke'de on gün ikaamet ettiği seferdir. Çünkü Peygamber zu'l-hiccenin dördüncü günü Mekke'ye girdi ve ondördüncü günü de çıkmıştır. İbn Abbâs hadîsi ise Mekke fethi seferindeki ikaametidir. Ben bunu delîlleriyle Namâzı kısaltma bâbı'nda takdîm ettim ve orada Enes hadîsinin Vedâ Haccı'nda olduğunu açıkça belirttim. Belki Buhârî bu hadîsi, buraya zikrettiklerimi işâret için girdirmiş ve bunu da zihinleri keskinleştirmek için açıklamamıştır *(Fethu'l-Bârî)*.

Hakîkaten Namâzı kısaltma bâbındaki hadîs şöyledir:

Enes (R) şöyle demiştir: Biz Peygamber (S) ile birlikte (hacc niyetiyle) Medîne'den Mekke'ye çıktık. Medîne'ye döndüğümüz zamâna kadar Peygamber bize, akşâm namâzlarından başka namâzları hep ikişer rek'at kıldırdı.

Enes'e:

— Mekke'de ikaamet ettiniz mi? diye soruldu.

Enes:

— (Evet) Mekke'de on gün ikaamet ettik, dedi.

٣٠٦ـ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ حدّثنا أبو شِهَابٍ عنْ عَاصِمٍ عنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قال أَقَمْنا مَعَ النبيِّ صلى اللهُ عليه وسلم في سَفَرٍ تِسْعَ عَشْرَةَ نَقْصُرُ الصَّلاةَ : وقال ابنُ عَبَّاسٍ ونَحْنُ نَقْصُرُ ما بَيْنَنا وبَيْنَ تِسْعَ عَشْرَةَ فإذَا زِدْنا أتْمَمْنا *

306-....... İbn Abbâs (R): Biz bir seferde Peygamber'le berâber namâzı kısa kılarak ondokuz gün ikaamet ettik, demiştir.

(Burada geçen senedle) yine İbn Abbâs: Biz (sefer ettiğimizde bir yerde) ondokuz gün kalırsak namâzları kısaltır, daha ziyâde kalırsak namâzları tam kılardık, demiştir [334].

٥٥ـ بابٌ وقال اللَّيْثُ حَدَّثني يُونُسُ عنِ ابنِ شِهابٍ اخبَرني عَبْدُ اللهِ بنُ ثَعْلَبَةَ بنِ صُعَيْرٍ وكانَ النبيُّ صلى اللهُ عليْهِ وسلم قَدْ مَسَحَ وجْهَهُ عَامَ الْفَتْحِ

55- BÂB [335]

Ve İmâm el-Leys ibn Sa'd şöyle dedi: Bana Yûnus ibn Yezîd, İbn Şihâb'dan tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Bana Abdullah ibnu Sa'lebete'bni Suayr haber verdi ki, Peygamber (S) Mekke fethi yılında onun yüzüne eliyle dokunmuştur [336].

٣٠٧ـ حَدَّثني إبْراهِيمُ بنُ مُوسَى أخبرنا هِشامٌ عنْ مَعْمَرٍ عن الزُّهْرِيِّ عنْ سُنَيْنٍ أَبي جَمِيلَةَ قال أخبرنا ونَحْنُ مَعَ ابنِ الْمُسَيَّبِ قال وزَعَمَ أبو جَمِيلَةَ أنَّهُ أدْرَكَ النبيَّ ﷺ وخَرَجَ معَهُ عامَ الْفَتْحِ *

307-....... Bize Hişâm ibn Yûsuf, Ma'mer ibn Râşid'den; o da

---

334 Bu İbn Abbâs hadîsleri Mekke fethi seferindeki ikaameti anlattıkları için başlıkla ilgisi meydandadır.

335 Asıllarda böyle başlıksız gelmiştir. Bu "Bâb", en-Nesefî rivâyetinde mevcûd değildir. Birçok kerreler zikrettik ki, "Bâb" lâfzı böyle başlıksız, yânî unvânsız gelirse, bu, kendinden önceki bâbdan bir fasıl gibi olur (Aynî).

336 Buhârî bu ta'lîki *et-Târîhu's-Sagîr* ile *el-Edebu'l-Mufred*'de Abdullah ibn Sâlih'ten; o da el-Leys'ten senediyle getirmiştir. Bu Abdullah ibn Sa'lebe'nin sahâbîliği sâbittir. O, hicretten önce veyâ sonra doğmuştu. Buhârî bunu burada "Mekke fethi yılında" sözü münâsebetiyle kısaltarak getirmiştir.

ez-Zuhrî'den; o da Suneyn Ebû Cemîle'den haber verdi. ez-Zuhrî dedi ki: Biz Saîd ibnu'l-Müseyyeb'le berâber bulunduğumuz sırada Ebû Cemîle bize haber verdi.

Yine ez-Zuhrî: Ve Ebû Cemîle, kendisinin Peygamber'e eriştiğini ve fetih yılında O'nunla berâber çıktığını söyledi, demiştir [337].

٣٠٨ـ **حَدَّثنا** سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ **حَدَّثنا** حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أيُّوبَ عنْ أبِى قلابَةَ عنْ عَمْرِو بنِ سَلَمَةَ قال قال لِى أبُو قِلابَةَ ألا تَلْقاهُ فتسألَهُ قال فَلَقِيتُهُ فَسألْتُهُ فَقال كنّا بِما مَمَرِّ النّاسِ وكانَ يَمُرُّ بِنا الرُّكْبانُ فَنسألُهُمْ ما لِلنّاسِ ما لِلنّاسِ ماهٰذاالرَّجُلُ فيَقُولُونَ يَزْعُمُ أنَّ اللهَ أرْسَلَهُ أوْحَى إلَيْهِ أوْ أوْحَى اللهُ بكَذَا فكُنْتُ أحْفَظُ ذَلِكَ الكَلامَ وكأنَّما يُغْرَى فِى صَدْرِى وكانَتِ العَرَبُ تَلَوَّمُ بإسْلامِهِمِ الفَتْحَ فَيَقُولُونَ اتْرُكُوهُ وقَوْمَهُ فإنَّهُ إنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَهْوَ نَبِىٌّ صادِقٌ فَلَمَّا كانَتْ وقْعَةُ أهْلِ الفَتْحِ بادَرَ كلُّ قَوْمٍ بإسْلامِهِمْ وَبَدَرَ أبِى قَوْمِى بإسلامِهِمْ فَلَمَّا قَدِمَ قال جِئْتُكُمْ واللّهِ مِنْ عِنْدِ النبىِّ ﷺ حقًّا فَقالَ صَلُّوا صَلاةَ كَذا فِى حِينِ كَذا وصَلُّوا كَذا فى حِينِ كَذا فإذَا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَلْيُؤَذِّنْ أحَدُكُمْ ولْيَؤُمَّكُمْ أكْثَرُكُمْ قُرْآناً فَنَظَرُوا فَلَمْ يَكُنْ أحَدٌ أكْثَرَ قُرْآنًا مِنِّى لِمَا كُنْتُ أتَلَقَّى مِنَ الرُّكْبانِ فَقَدَّمُونى بَيْنَ أيْدِهِمْ وأنا ابْنُ سِتٍّ أوْ سبْعِ سِنِينَ وكانَتْ عَلَىَّ بُرْدَةٌ كُنْتُ إذا سَجَدْتُ تَقَلَّصَتْ عَنِّى فَقالتِ امْرَأةٌ مِنَ الحَيِّ ألا تُغَطُّوا عَنَّا اسْتَ قارِئِكُمْ فاشْتَرَوْا فَقَطَعُوا لِى قَمِيصًا فَما فَرِحْتُ بِشَىْءٍ فَرَحِى بِذٰلِكَ القَمِيصِ*

308-....... Bize Hammâd ibnu Zeyd, Eyyûb'dan; o da Ebû Kılâbe'den; o da Amr ibnu Seleme'den tahdîs etti [338].

Eyyûb şöyle dedi: Ebû Kılâbe bana;

— Amr ibn Seleme'ye kavuşur da ona sorar mısın? dedi.

Ebû Kılâbe dedi ki: Akabinde ben Amr ibn Seleme'ye kavuştum ve kendisine sordum. Amr ibn Seleme şöyle anlattı: Biz âile ve kabîlece insanların yol uğrağı bir yerde otururduk. Bize kervânlar uğrardı. Biz de o yolculara:

---

337 Bunun da "Fetih gazvesi" başlığına uygunluğu "Fetih yılında" sözündedir. Ebû Cemîle ile babasının sahâbî oldukları zikredilmiştir. Usûl âlimleri: Rasûlullah'a çağdaş olan âdil kişi, ben sahâbîyim dediği zamân, bu sözü zâhiren doğru kabûl edilir, demişlerdir (Aynî).

338 Bu zâtın ismi bâzı Buhârî nushalarında Amr ibn Seleme şeklinde lâm'ın fethiyle, bâzılarında da Amr ibn Selime şeklinde lâm'ın kesriyle zabtolunmuştur.

— Bu insanlara ne oluyor, bu insanlara ne oluyor? Ve şu adam nedir? diye sorardık.

Onlar da bize:

— O adam, Allah'ın kendisini peygamber gönderdiğini, O'na vahy verdiğini yâhud Allah'ın O'na şu sözleri vahyettiğini söylüyor, derlerdi (yânî Peygamber'den öğrendikleri bâzı âyetleri bize haber verirlerdi).

Ben de o sözleri ezber ederdim. Sanki o âyetler gönlüme yapıştırılır gibi nakş olunuyordu. Esâsen (Kureyş'ten başka) Arab kabîleleri de İslâm'a girmek için Mekke fethini gözlüyorlardı. Ve:

— Peygamberlik iddiâ eden şu adamı kendi kavmi olan Kureyş'le başbaşa kendi hâllerine bırakınız. Eğer O, Kureyş'e gâlib gelirse, hiç şübhesiz O sözünde doğru hakk bir peygamberdir, derlerdi.

Nihâyet fetih ehlinin zaferi vak'ası olunca her kavim İslâm'a girmeye koştular. Babam Seleme de kavmimle berâber İslâm'a girmeye koştu. Mekke'den dönüp gelince, bize:

— Vallâhi ben size bir hakk peygamberin yanından geliyorum. O bize: *"Şu namâzı şu vakitte kılınız, şu namâzı da şu vakitte kılınız"* dedi (ve bütün namâz vakitlerini bildirdi). Namâz vakti gelince de *"Biriniz ezân okusun ve Kur'ân'ı en çok bileniniz size imâmlık etsin"* buyurdu, dedi.

Bunun üzerine kabîle halkı baktılar. İçlerinde benden çok Kur'ân bilen hiçbir kimse bulunmadı. Çünkü ben obamıza uğrayan kervânlardan Kur'ân alıp öğreniyordum. Kur'ân'ı çok bildiğim için kabîle halkı beni önlerine geçirip imâm yaptılar.Hâlbuki ben o sırada altı yâhud yedi yaşında çocuktum. Üzerimde de elbise olarak yalnız bir bürde vardı. Secde ettiğim zamân o bürde avret yerinden yukarı toplanıp aşağısı açılırdı. Benim secdede bu açık hâlimi gören kabîlemizden bir kadın, cemâate:

— Okuyucunuzun kıçını (yânî açık yerini) bizden örtseniz, dedi.

Bunun üzerine cemâat (Ummân kumaşı) satın aldılar ve bana bir gömlek biçtiler. Artık ben bu gömlekle sevindiğim kadar hiçbir şeyle ferahlanmadım [339].

---

339 Bu Amr ibn Seleme hadîsinin Mekke fethi gazvesinde zikredilmesi sebebi ve bu başlığa uygunluk noktası, bu hadîste Rasûlullah ile Kureyş arasındaki siyâsî düşmanlığın ve harb vaziyetinin netîcesini bekleyen Arab kabîlelerinin, Mekke'nin fethi üzerine takım takım İslâm topluluğuna koştuklarının bildirilmiş olmasıdır. Bu târîhe kadar Arablar birer birer müslümân olurlarken, Mekke'nin fethi üzerine dalga dalga, küme küme, kabîle kabîle müslümân olmağa başlamışlardır. Bunun böyle olacağı vukû'undan evvel en-Nasr Sûresi'nde haber verilmişti. Bu sûrenin inme zamânını ta'yînde müfessirlerin görüş ayrılıkları vardır.

٣٠٩ـ حدّثنى عَبْدُ اللهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها عنِ النبىِّ ﷺ * وقال اللَّيْثُ حَدَّثنى يُونُسُ عنِ ابنِ شِهابٍ أخْبرنى عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ أنَّ عائِشَةَ قالَتْ كانَ عُتْبَةُ بنُ أبى وقَّاصٍ عَهِدَ إلى أخِيهِ سَعْدٍ أنْ يَقْبِضَ ابنَ ولِيدَةِ زَمْعَةَ وقال عُتْبَةُ إنَّهُ ابْنِى فَلَمَّا قَدِمَ رسولُ اللهِ ﷺ مَكَّةَ فى الفَتْحِ أخَذَ سَعْدُ بنُ أبى وقَّاصٍ ابنَ ولِيدَةِ زَمْعَةَ فأقْبَلَ بِهِ إلى رسُولِ اللهِ ﷺ وأقْبَلَ مَعَهُ عَبْدُ بنُ زَمْعَةَ فقال سَعْدُ بنُ أبِى وقَّاصٍ هٰذَا ابنُ أخِى عَهِدَ إلَىَّ أنَّهُ ابْنُهُ قال عَبْدُ بنُ زَمْعَةَ يا رسُولَ اللهِ هٰذَا أخِى هٰذَا ابنُ ولِيدَةِ زَمْعَةَ وُلِدَ عَلى فِراشِهِ فَنَظَرَ رسُولُ اللهِ ﷺ إلى ابنِ ولِيدَةِ زَمْعَةَ فإذَا أشْبَهُ الناس بِعُتْبَةَ بنِ أبى وَقَّاصٍ فقال رسُولُ اللهِ ﷺ هُوَ لَكَ هُوَ أخُوكَ ياعَبْدُ بنَ زَمْعَةَ مِنْ أجْلِ أنَّهُ وُلِدَ عَلى فِراشِهِ وقال رسُولُ اللهِ ﷺ احتَجِبى مِنْهُ ياسوْدَةُ لِما رَأى مِنْ شَبَهِ عُتْبَةَ بنِ أبى وَقَّاصٍ *قال ابنُ شِهَابٍ قالتْ عائِشَةُ قال رسُولُ اللهِ ﷺ الوَلَدُ لِلْفِراشِ ولِلْعاهِرِ الحَجَرُ * وقال ابنُ شِهابٍ وكان أبو هُرَيْرَةَ يَصِيحُ بِذَلِكَ*

309-....... İbnu Şihâb şöyle demiştir: Bana Urvetu'bnu'z-Zubeyr haber verdi; Âişe (R) şöyle demiştir: Utbe ibn Ebî Vakkaas, kardeşi Sa'd ibn Ebî Vakkaas'a, Zem'a'nın câriyesinin oğlu Abdurrahmân'ı alması için ahid yapmıştı. Utbe:

— Çünkü o çocuk benim oğlumdur, demişti.

Rasûlullah fetih zamânında Mekke'ye gelince Sa'd ibn Ebî Vakkaas, Zem'a'nın câriyesinin oğlu Abdurrahmân'ı yakaladı ve onu Rasûlullah'a getirdi. Onun berâberinde Abd ibnu Zem'a da geldi. Sa'd ibn Ebî Vakkaas:

— Bu benim kardeşimin oğludur. Kardeşim bana onun kendi oğlu olduğunu ve nesebinin kendisine katılmasını bana vasiyet etti, dedi.

Abd ibnu Zem'a da:

— Yâ Rasûlallah, bu benim kardeşimdir; bu Zem'a'nın câriyesinin oğludur, babam Zem'a'nın döşeğinde doğmuştur, dedi.

Bâzıları Vedâ Haccı'nda teşrîk günlerinde indiğini söylemişlerdir. Beydâvî ve diğer bâzılarına göre bu sûre Mekke'nin fethinden evvel inmiştir...

Hadîste geçen bürde, çubuklu ve dört köşeli kumaş veyâhud abâdır ki, Arablar ihrâm gibi bürünürler.

İmâm Şâfiî bu hadîsi delîl yaparak iyiyi, kötüyü ayırdedebilen çocuğun imâm olması sahîhtir, demiştir.

Rasûlullah, Zem'a'nın câriyesinin oğluna baktı da Utbe ibn Ebî Vakkaas'a en çok benzeyen insan olduğunu gördü. Akabinde Rasûlullah (S):

— *"Yâ Abd ibne Zem'a! Bu* (Abdurrahmân) *sana âiddir; o senin kardeşindir. Çünkü o, Zem'a'nın döşeği üzerinde doğmuştur"* buyurdu.

Ve yine Rasûlullah, bu çocuğun sîmâca Utbe ibn Ebî Vakkaas'a benzerliğini gördüğü için Sevde'ye:

— *"Yâ Sevde! Sen de bu oğlandan perde arkasına çekil!"* buyurdu.

İbnu Şihâb dedi ki: Âişe:

— Rasûlullah: *"Döşeğindir; zinâcı erkeğe ise mahrûmiyet düşer"* buyurdu, dedi.

Yine İbnu Şihâb: Ebû Hureyre bu *"Çocuk döşeğindir, zinâkâr erkeğe mahrûmluk düşer"* sözünü yüksek sesle i'lân ederdi, demiştir [340].

٣١٠ــ حَدَّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقاتِلٍ أخبرنا عَبْدُ اللهِ أخبرنا يُونُسُ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخْبَرنى عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ أنَّ امْرأةً سَرَقَتْ فى عَهْدِ رسُولِ اللهِ ﷺ فى غَزْوَةِ الفَتْحِ فَفَزِعَ قَوْمُها إلى أُسامةَ بنِ زَيْدٍ يَسْتَشْفِعُونَهُ قال عُرْوَةُ فلَمَّا كَلَّمَهُ أُسامَةُ فِيها تَلَوَّنَ وجْهُ رسُولِ اللهِ ﷺ فقال أتُكَلِّمُنى فى حَدٍّ منْ حُدُودِ اللهِ قال أُسامَةُ اسْتَغْفِرْ لى يارسُولَ اللهِ فَلمَّا كانَ العَشِيُّ قامَ رسُولُ اللهِ صلى اللهُ عليهِ وسلَّم خَطِيباً فأثْنَى عَلى اللهِ بِما هُوَ أهْلُهُ ثُمَّ قال أمَّا بَعْدُ فإنَّما أهْلَكَ النَّاسَ قَبْلَكُمْ أنَّهُمْ كانُوا إذَا سَرَقَ فِيهِمْ الشَرِيفُ تَرَكُوهُ وإذَا سَرَقَ فِيهِمِ الضَّعِيفُ أقامُوا عَلَيْهِ الحَدَّ والَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بيَدِهِ لَوْ أنَّ فاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لقَطَعْتُ يَدَها ثُمَّ أمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ بِتِلْكَ المَرأةِ فَقُطِعَتْ يَدُها فَحَسُنَتْ تَوْبَتُها بَعْدَ ذٰلِكَ وتَزَوَّجَتْ قالَتْ عائِشَةُ فكَانَتْ تأْتِى بَعْدَ ذَلِكَ فأرْفَعُ حاجَتَها إلَى رسولِ اللهِ ﷺ *

310-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr şöyle haber verdi: Rasûlullah zamânında, fetih gazvesi sırasında bir kadın hırsızlık yapmıştı. O kadının kavmi Usâme ibn Zeyd'e gittiler de

340 Hadîsin başlığa uygunluğu "Rasûlullah fetih zamânında Mekke'ye gelince" sözündedir Bu hadîs biraz takdîm - te'hîrli bir metinle Buyû'da, "Şübhelerin tefsîri bâbı"nda geçmişti.

(elinin kesilmemesi için) Rasûlullah'ın yanında şefâat etmesini istediler.

Urve dedi ki: Usâme, o kadın hakkında Rasûlullah'la konuşunca, Rasûlullah'ın yüzünün rengi değişti ve:

— *"Allah'ın ta'yîn ettiği dînî cezâlardan bir cezâ husûsunda mı benimle konuşuyorsun?"* buyurdu.

Usâme de:

— Yâ Rasûlallah, benim için mağfiret isteyiver, dedi.

Öğleden sonra olunca Rasûlullah hutbe yapmak üzere ayağa kalktı. Allah'ı lâyık olduğu sıfatlarla övdükten sonra *"Amma ba'du"* diyerek şunları söyledi:

— *"Sizden önceki insanları ancak onların, içlerinde şerefli ve nufûzlu kimse çaldığı zamân onu cezâsız bırakır, içlerinde zayıf kimse çaldığı zamân ona cezâ verir olmaları helâk etmiştir. Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, Muhammed'in kızı Fâtıma çalmış olsaydı, muhakkak onun elini de keserdim!"* buyurdu.

Sonra Rasûlullah o kadınla ilgili emrini verdi ve kadının eli kesildi. Bundan sonra o kadının tevbesi güzel oldu ve evlendi. Âişe:

— O kadın bundan sonra bana gelirdi de ben de onun hâcetini Rasûlullah'a yükseltirdim, demiştir [341].

٣١١ـ حَدَّثنا عَمْرُوبن خالِدٍ حَدَّثنا زُهَيْرٌ حَدَّثنا عاصِمٌ عنْ أبى عُثْمانَ قال حَدَّثنى مُجاشِعٌ قال أَتَيْتُ النبىَّ ﷺ بأَخِى بَعْدَ الفَتْحِ فَقُلْتُ يارسُولَ الله جِئْتُكَ بأخِى لِتُبَايِعَهُ عَلى الهِجْرَةِ قال ذَهَبَ أَهْلُ الهِجْرَةِ بِما فِيها فَقُلْتُ عَلى أَيِّ شَيْءٍ تُبَايِعُهُ قال أُبايِعُهُ عَلى الإِسْلامَ والإيمانِ والجِهادِ فَلَقِيتُ أبا مَعْبَدٍ بَعْدُ وكانَ أَكْبَرَهُما فَسأَلْتُهُ فَقال صَدَقَ مُجاشِعٌ*

311-....... Bize Âsım, Ebû Usmân'dan tahdîs edip şöyle dedi: Bana Mucâşi' ibn Mes'ûd (R) tahdîs edip şöyle dedi: Mekke'nin fethinden sonra ben kardeşim(Mucâlid)le Peygamber'e geldim ve:

— Yâ Rasûlallah, kendisiyle hicret etmek üzere bey'at etmem için sana kardeşimi getirdim, dedim.

Rasûlullah (S):

— *"Hicret etmiş olanlar, ondaki fazîletlerle gitmişlerdir"* buyurdu.

341 Hadîsin başlığa uygunluğu "Fetih gazvesi sırasında..." sözündedir. Bu kadın, Fâtıma bintu Esved el-Mahzûmiyye'dir. Mekke'nin fethi günü yüksek ictimâî mevkiine güvenerek ganîmet malından kıymetli mücevherler çalmıştı...

Bu hadîsin başka bir rivâyeti Şehâdetler Kitâbı'nda geçmişti.

— Şimdi sen onunla ne üzerine bey'at edeceksin? diye sordum.

— *"Ben onunla İslâm, îmân ve cihâd üzerine bey'at ederim"* buyurdu.

Bu hadîsin râvîlerinden Ebû Usmân en-Nehdî dedi ki: Ben sonra Ebû Ma'bed Mucâlid'e kavuştum. Ebû Ma'bed bu iki kardeşin büyüğü idi. Ben ona Mucâşi'den işitmiş olduğum hadîsi sordum da, o: Mucâşi' doğru söyledi, dedi.

٣١٢ـ حَدَّثنا مُحَمَّدُ بنُ أبِى بَكْرٍ حَدَّثنا الفُضَيْلُ بنُ سُلَيْمانَ حَدَّثنا عاصِمٌ عَنْ أبِى عُثْمانَ النَّهْدِىِّ عَنْ مُجاشِعِ بنِ مَسْعُودٍ انْطَلَقْتُ بِأبِى مَعْبَدٍ إلى النبِىِّ ﷺ لِيُبايِعَهُ علَى الهِجْرَةِ قال مَضَتِ الهِجْرَةُ لأهْلِها أُبايِعُهُ علَى الاسْلامِ والجِهَادِ فَلَقِيتُ أبا مَعْبَدٍ فسَألْتُهُ فَقَال صَدَقَ مُجاشِعٌ * وقال خَالِدٌ عنْ أبِى عُثْمَانَ عنْ مُجَاشِعٍ أنَّهُ جَاءَ بأخِيهِ مُجَالِدٍ *

312-....... Bize Âsım ibn Süleymân, Ebû Usmân en-Nehdî'den; o da Mucâşi' ibn Mes'ûd'dan tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Ben Ebû Ma'bed'i, hicret üzerine bey'at etmesi için Peygamber'e götürdüm. Peygamber (S):

— *"Hicretin hükmü* (fetihten öne) *hicret edenlere âid olarak geçti. Ben onunla İslâm ve cihâd üzerine bey'at ederim"* buyurdu.

Râvî Ebû Usmân dedi ki: Ben Ebû Ma'bed'e kavuştum da ona kardeşi Ebû Mucâşi'in bana tahdîs ettiği bu hadîsi sordum; o: Mucâşi' doğru söyledi, dedi.

Diğer râvî Hâlid de, Ebû Usmân'dan; o da Mucâşi'den, onun kardeşi Mucâlid'i getirdiğini söylemiştir [342].

٣١٣ـ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حَدَّثنا غُنْدَرٌ حَدَّثنا شُعْبَةُ عنْ أبِى بِشْرٍ عنْ مُجاهِدٍ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما إنِّى أُرِيدُ أنْ أُهاجِرَ إلى الشَّامِ قال لاهِجْرَةَ ولَكِنْ جِهادٌ فانْطَلِقْ فاعْرِضْ نَفْسَكَ فإنْ وجَدْتَ شَيْئًا وإلاَّ رَجَعْتَ* وقال النَّضرُ أخبرنا شُعْبَةُ أخْبرنا أبُو بِشْرٍ سَمِعْتُ مُجاهِدًا قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ فَقالَ لاهِجْرَةَ اليَوْمَ أوْ بَعْدَرسُولِ اللهِ ﷺ مِثْلَهُ*

313-....... Mucâhid ibn Cebr şöyle demiştir: Ben İbn Umer'e:

342 Bu hadîsler Mucâşi'den olmak üzere ayrı yollardan gelen rivâyetlerdir. Başlıkla münâsebetleri Mekke fethinden sonra, Mekke'den Medîne'ye hicret etmenin son bulduğunu bildirmekte olmalarıdır.

— Şâm'a hicret etmek istiyorum, dedim.

İbn Umer (R):

— (Mekke fethinden sonra) hicret yok, lâkin cihâd vardır. Git, kendini arzet. Eğer kendinde (cihâd ve kudretten) birşey bulursan cihâd yap, kendinde bunu bulamazsan geri dönersin, dedi.

Ve en-Nadr dedi ki: Bize Şu'be haber verdi: Bize Ebû Bişr haber verip şöyle dedi: Ben Mucâhid ibn Cebr'den işittim, şöyle diyordu: Ben İbn Umer'e (Şâm'a gitmek istiyorum) dedim, o:

— Bugün hicret yoktur -yâhud da: Rasûlullah'tan sonra hicret yoktur-, dedi.

Bu da geçen hadîsin benzeridir.

٣١٤ـ حَدَّثني إسْحاقُ بنُ يَزِيدَ حَدَّثنا يَحْيَى بنُ حَمْزَةَ قالَ حَدَّثني أَبُو عَمْرٍو الأَوْزَاعِيُّ عنْ عَبْدَةَ بنِ أَبِي لُبَابَةَ عنْ مُجاهِدِ بنِ جَبْرٍ المَكِّيِّ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بنَ عُمَرَ رضي الله عنْهما كانَ يقُولُ لاهِجْرَةَ بعْدَ الفَتْحِ *

314-....... Ebû Amr el-Evzâî, Abde ibn Ebî Lubâbe'den; o da Mucâhid ibn Cebr el-Mekkî'den; Abdullah ibn Umer (R): Fetihten sonra hicret yoktur der idi, diye tahdîs etmiştir.

٣١٥ـ حَدَّثنا إسْحاقُ بنُ يَزِيدَ حَدَّثنا يَحْيَى بنُ حَمْزَةَ قال حَدَّثني الأَوْزَاعِيُّ عنْ عَطاءِ بنِ أَبِي رَباحٍ قال زُرْتُ عائِشَةَ مَعَ عُبَيْدِ بنِ عُمَيْرٍ فَسأَلَها عنِ الهِجْرَةِ فَقالتْ لاهِجْرَةَ اليَوْمَ كانَ المُؤْمِنُ يَفِرُّ أَحَدُهُمْ بِدِينِهِ إلى اللهِ وإلى رَسُولِهِ ﷺ مَخافَةَ أَنْ يُفْتَنَ عَلَيْهِ فأَمَّا اليَوْمَ فقَدْ أَظْهَرَ اللهُ الإسْلامَ فالمُؤْمِنُ يَعْبُدُ رَبَّهُ حَيْثُ شاءَ ولَكِنْ جِهادٌ ونِيَّةٌ *

315-....... Yahyâ ibn Hamza tahdîs edip şöyle demiştir: Bana el-Evzâî, Atâ ibn Ebî Rebâh'tan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Ubeydullah ibn Umeyr ile berâber Âişe'yi ziyâret ettim. Ubeydullah, Aişe'ye hicretten sordu. Bunun üzerine Âişe şöyle dedi:

— Bu gün hicret yoktur. (Fetihten önce) mü'minlerin herbiri kendisine fitne yapılması korkusundan dîni ile Allah'a ve Rasûlü'ne kaçar idi. Bugün ise Allah İslâm'ı gâlib kılmıştır. Mü'min Rabb'ine dilediği yerde ibâdet eder. Lâkin bugün (kâfirlerle) cihâd ve niyet vardır [343].

---

343 Bu hadîslerin Mekke fethiyle ilgili ifâdelerinden dolayı başlığa uygunlukları meydandadır.

٣١٦ـ حَدَّثنا إسْحَاقُ حَدَّثنا أبو عاصِمٍ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ قال أخْبَرنى
حَسَنُ بنُ مُسْلِمٍ عنْ مُجاهِدٍ أنَّ رسُولَ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم قامَ يَوْمَ الفَتْحِ
فقال إنَّ اللهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خلَقَ السَّمٰوَاتِ والأرْضَ فَهْىَ حَرَامٌ بِحَرَامِ اللهِ
إلى يَوْمِ القِيامَةِ لَمْ تَحِلَّ لأحَدٍ قَبْلِى ولاَ تَحِلُّ لأحَدٍ بَعْدِى ولَمْ تَحْلِلْ لِى
إلاَّ ساعَةً مِنَ الدَّهْرِ لاَيُنَفَّرُ صَيْدُها ولاَ يُعْضَدُ شَوْكُها ولاَ يُخْتَلَى خَلاَهَا ولاَ
تَحِلُّ لُقَطَتُها إلاَّ لِمُنْشِدٍ فقال العَبَّاسُ بنُ عَبْدِ المُطَّلِبِ إلاَّ الإذْخِرَ يارسُولَ اللهِ
فإنَّهُ لاَبُدَّ مِنْهُ لِلْقَيْنِ والْبُيُوتِ فَسَكَتَ ثُمَّ قال إلاَّ الإذْخِرَ فإنَّهُ حَلاَلٌ* وعنِ ابنِ
جُرَيْجٍ أخْبَرنى عَبْدُ الكَرِيمِ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ بِمِثْلِ هَذَا أوْ نَحْوِ
هٰذَا رَواهُ أبو هُرَيْرَةَ عنِ النبىِّ ﷺ *

316-....... İbn Cureyc şöyle demiştir: Bana Hasen ibnu Müslim, Mucâhid ibn Cebr'den şöyle tahdîs etti: Rasûlullah (S) Mekke fethi günü ayağa kalktı da şöyle buyurdu:

— *"Şübhesiz ki, Allah Mekke'yi, gökleri ve yeri yarattığı gün harâm kılmıştır. Bunun için Mekke Allah'ın harâm kılmasıyle kıyâmet gününe kadar harâmdır. Benden evvel hiçbir kimse için halâl olmadığı gibi, benden sonra da hiçbir kimse için halâl olmayacaktır. Benim için de o, ancak gündüzden bir sâat halâl olmuştur. Mekke'nin av hayvanı ürkütülmez, dikeni* (bile) *kesilmez, yaş otları koparılmaz. Yitiğini kimse* (elini uzatıp) *alamaz, yalnız sâhibini aramak için arayacak kişi alabilir"*.

Bu sırada Abbâs ibnu Abdilmuttalib:

— Yâ Rasûlallah, ızhırdan başka. Çünkü ızhır bitkisi demirciler için ve evlerimiz için kullanılması zarûrîdir, dedi.

Rasûlullah bu esnâda sükût etti, sonra:

— *"Izhır müstesnâ, çünkü o halâldır"* buyurdu.

Ve yine Abdulmelik ibnu Cureyc'den (o, şöyle demiştir): Bana Abdulkerîm, İkrime'den; o da İbn Abbâs'tan, geçen hadîsin benzerini yâhud o tarzdaki hadîsi haber verdi, demiştir.

Zikredilen bu hadîsi Ebû Hureyre', Peygamber'den rivâyet etmiştir [344].

Hadîsin "Lâkin bugün cihâd ve niyet vardır" cümlesi, Mekke'den yalnız cihâd kasdıyle ve bir de fazîlet tahsîli niyetiyle çıkılabilir demektir.

344 Hadîsin başlığa uygunluğu "Rasûlullah Mekke fethi günü ayağa kalktı da şöyle buyurdu" sözündedir. Bu hadîs Hacc, Cihâd ve diğerlerinde mevsûlen geçmiştir. İlim Kitâbı'nda, Ebû Hureyre'den rivâyet edilen hadîsin sonunda Abbâs:

٥٦ ــ بابُ قَوْلِ اللهِ تعالى ويَوْمَ حُنَيْنٍ إذْ أعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وضاقَتْ عَلَيْكُمُ الأرْضُ بِما رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُدْبِرِينَ ثُمَّ أنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ إلى قَوْلِهِ غَفُورٌ رَحِيمٌ

56- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI [345]:

"And olsun ki, Allah birçok savaş yerlerinde ve Huneyn gününde size yardım etmiştir. (O Huneyn ki) çokluğunuz o zamân size ucub vermişti de bu, size (gelecek kazâdan) bir şeyi gidermeye yaramamıştı. Yeryüzü o genişliğine rağmen, başınıza dar gelmişti. Nihâyet (bozularak) gerisin geri dönüp gitmiştiniz. Sonra Allah, Rasûlü ile mü'minlerin üzerine sekînetini indirdi, görmediğiniz orduları indirdi ve kâfirleri azâblandırdı. Bu o kâfirlerin cezâsı idi. Sonra, Allah bunun ardından kimi dilerse onun tevbesini kabûl eder. Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir"

(et-Tevbe: 25-27) [346].

٣١٧ ــ حَدَّثَنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللهِ بنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنا يَزِيدُ بنُ هارُونَ أخبرَنا

Yâ Rasûlallah, ızhır otu müstesnâ olsun. Çünkü bizler onu evlerimizde (inşâda) ve kabirlerimizde kullanıyoruz, demişti.

345 Ebû Zerr rivâyetinde başlık böyle gelmiştir. en-Nesefî rivâyetinde ise "Huneyn Gazvesi bâbı ve Yüce Allah'ın şu kavli..." şeklinde gelmiştir.

Huneyn, Mekke ile Tâif arasında ve Mekke'ye on küsûr mil uzaklıkta bir vâdîdir. Meşhûr Zu'l-Mecâz Panayırı bu vâdînin kenarında kurulurdu.

346 Bu âyette "Huneyn gününde" şeklinde bu yerin ismi zikredilmiş ve burada yapılan harbe ve cereyân eden hâdiselere kısaca işâret edilmiş olduğu için, Buhârî bunu bâb başında getirmiştir. Huneyn günü, bu harbin yapıldığı hicretin sekizinci yılı şevvâlinin altıncı günüdür. Mekke'nin fethinden onaltı gün sonradır.

Rasûlullah, Mekke'nin fethini tamamlayıp şehrin işlerini düzenlediği sırada Hevâzin kabîlesinin müslümânlara karşı harbe hazırlandıkları ve şâirleri Mâlik ibn Avf'ın emrinde toplandıkları haber alındı. Hevâzin kadar kuvvetli olan Benû Sakîf da bunlara katılmıştı. Bunlar diğer kabîleleri de yanlarına almışlar ve bütün hayvanları ve kadınlarını da berâberlerinde toplayıp getirmişlerdi. Peygamber on, onikibin kişilik bir ordu ile bunlara karşı yürüdü. İki ordu Huneyn vâdîsinde karşılaştı. Hevâzin okçuları daha önce buraya gelip yerleşmiş, pusu kurmuştu. İslâm ordusunun öncüleri Hâlid ibn Velîd'in emrinde pervâsızca gidiyordu. Düşman ansızın bunları ok yağmuruna tuttu ve kılıçlarıyle hücûm etti. Bu ânî hücûmla çokluğuna güvenen İslâm ordusu bozuldu. Öncülerin bozulması geri hatlara da geçip bir panik hâlini aldı. Sonra, gelecek hadîslerde görüleceği üzere, Peygamber'in sebâtlı ve cesûr müdâheleleriyle ordu kendini toplayıp, karşı hücûma geçti ve Allah'ın âyetlerde haber verdiği yardım ve sekînet sâyesinde zafer mü'minlere geçti.

إِسْمَاعِيلُ قَالَ رَأَيْتُ بِيَدِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى ضَرْبَةً قَالَ ضُرِبْتُهَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ يَوْمَ
حُنَيْنٍ قُلْتُ شَهِدْتَ حُنَيْنًا قَالَ قَبْلَ ذَلِكَ*

317-....... İsmâîl (ibn Ebî Hâlid) haber verip şöyle dedi: Ben Abdullah ibn Ebî Evfâ'nın elinde bir kılıç darbesi gördüm (ve kendisine bu nedir? diye sordum). İbnu Ebî Evfâ: Ben bu yarayı Huneyn günü Peygamber(S)'le berâber muhârebede bulunduğum sırada vurularak aldım, dedi.

Râvî İsmâîl ibn Ebî Hâlid dedi ki: Ben İbn Ebî Evfâ'ya:

— Sen Huneyn gazvesinde bulundun mu? diye sordum.

O da:

— Ben ondan önce (Hudeybiye'de bile) bulundum, dedi [347].

٣١٨ ـ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ
الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا عُمَارَةَ أَتَوَلَّيْتَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ
أَمَّا أَنَا فَأَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ لَمْ يُوَلِّ وَلَكِنْ عَجِلَ سَرَعَانُ الْقَوْمِ فَرَشَقَتْهُمْ
هَوَازِنُ وَأَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذٌ بِرَأْسِ بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ يَقُولُ* أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ
أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ*

318-....... Ebû İshâk şöyle demiştir: Ben el-Berâ ibn Âzib(R)'den işittim. Ona bir adam geldi de:

— Yâ Ebâ Umâre! Sen Huneyn gününde geri dönüp kaçtın mı? diye sordu.

el-Berâ:

— Ammâ bana gelince (bizler kaçtık). Peygamber üzerine şehâdet ederim ki, O, geriye dönmemiştir. Lâkin ordunun öncüleri acele gittiler de onların üzerlerine Hevâzin kabîlesi okçuları ok yağdırdılar. Ebû Sufyân ibnu'l-Hâris, Peygamber'in beyaz katırının başından tutmuştu. Peygamber (S) ise: *"Ben peygamberim yalan yok, ben Abdulmuttalib oğlu'yum"* sözlerini söylüyordu [348].

---

347 Abdullah da, babası Ebû Evfâ da sahâbîdirler. Kûfe'de 86. yılda en son vefât eden sahâbî, bu Abdullah'tır. Ebû Hanîfe bu Abdullah'a yetişmiş ve onu görmüştür.

Hadîsteki "Sen Huneyn gazvesinde bulundun mu?" sorusu, hadîsin başlığa uygun noktasıdır.

348 Bu ve bundan sonra gelen iki hadîs de el-Berâ hadîsinin ayrı yollardan gelen ve bâzı küçük farklılarlarla gelen rivâyetleridir. Başlığa uygunlukları meydandadır.

٣١٩ـ حَدَّثنا أبو الوَلِيدِ حَدَّثنا شُعْبَةُ عنْ أبي إسْحاقَ قِيلَ لِلْبَرَاءِ وأنا أسْمَعُ أوَلَّيْتُمْ مَعَ النبيِّ ﷺ يَوْمَ حُنَيْنٍ فقال أمَّا النبيُّ ﷺ فَلاَ كانُوا رُماةً فقال* أنا النبيُّ لاَ كَذِبْ أنا ابنُ عَبْدِ المُطَّلِبْ*

319-....... Bize Şu'be, Ebû İshâk'tan tahdîs etti (ki o şöyle demiştir): Ben işitirken el-Berâ'ya:

— Huneyn gününde sizler Peygamber'in maiyyetinde bulunduğunuz sırada gerisin geri dönüp kaçtınız mı? diye soruldu.

el-Berâ (kendilerinin ta'mîm üzere olmayarak kaçışlarının isbâtını içine alıcı ve bedî' olan) şu cevâbı verdi;

— Peygamber'e gelince; O aslâ kaçmadı. Hevâzin kabîlesi erleri iyi ok atıcı kimselerdi (onlar bize ok yağdırdılar). Peygamber (yerinde kaya gibi sâbit durup): *"Ben o peygamberim yalan yok, ben o Abdulmuttalib oğlu'yum"* dedi.

٣٢٠ـ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حَدَّثنا غُنْدَرٌ حَدَّثنا شُعْبَةُ عنْ أبي إسْحاقَ سَمِعَ البَرَاءَ وسألَهُ رجُلٌ منْ قَيْسٍ أفَرَرْتُمْ عنْ رسُولِ اللهِ صلى اللهُ عليهِ وسلمْ يَوْمَ حُنَيْنٍ فقال لَكِنَّ رسُولَ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلَّم لَمْ يَفِرَّ كانَتْ هَوَازِنُ رُماةً وإنَّا لَمَّا حَمَلْنا عَلَيْهِمْ انْكَشَفُوا فأكْبَبْنا عَلى الغَنائِمِ فاسْتُقْبِلْنا بالسِّهَامِ ولَقَدْ رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلى بَغْلَتِهِ البَيْضاءِ وإنَّ أبا سُفْيانَ آخِذٌ بِزِمامِها وهُوَ يَقُولُ * أنا النبيُّ لاَ كَذِبْ * قال إسْرَائِيلُ وزُهَيْرٌ نَزَلَ النبيُّ ﷺ عنْ بَغْلَتِهِ *

320-....... Bize Şu'be, Ebû İshâk'tan tahdîs etti ki, o el-Berâ'dan işitmiştir. el-Berâ'ya Kays kabîlesinden bir kişi;

— Sizler Huneyn günü Rasûlullah(S)'ın yanından kaçtınız mı? diye sordu.

el-Berâ (R):

— (Bizler kaçtık.) Lâkin Rasûlullah kaçmadı. Hevâzin kabîlesi halkı iyi ok atıcıları idiler. Biz (harb meydanında) bunların üzerine hücûm edince, onlar açılıp bozuldular. Bizler de hemen ganîmetler üzerine düştük. İşte bu sırada Hevâzin tarafından ok yağmuruyla karşılandık. (Biz kaçtık.) Yemînle söylüyorum ki, ben Rasûlullah'ı beyaz katırının üzerinde gördüm. Ebû Sufyân da katırın gemini tutuyordu. Bu sırada o: *"Ben o peygamberim yalan yok, ben o Abdulmuttalib oğlu'yum!"* diyordu.

İsrâîl ibn Yûnus ile Zuheyr ibn Muâviye kendi rivâyet ettikleri

hadîslerinde, burasında: Peygamber (S) beyaz katırından indi (de *"Yâ Allah, yardımını indir"* duâsını söyledi) demişlerdir [349].

٣٢١ـ حدّثنا سعيد بن عفير قال **حدّثني** ليث **حدّثني** عقيل عن ابن
شهاب ح **وحدّثني** إسحاق **حدّثنا** يعقوب بن إبراهيم **حدّثنا** ابن أخي ابن
شهاب قال محمد بن شهاب وزعم عروة بن الزبير أن مروان والمسور ابن
مخرمة أخبراه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قام حين جاءه وفد هوازن
مسلمين فسألوه أن يرد إليهم أموالهم وسبيهم فقال لهم رسول الله صلى الله
عليه وسلم معي من ترون وأحب الحديث إلي أصدقه فاختاروا إحدى
الطائفتين إما السبي وإما المال وقد كنت استأنيت بكم وكان أنظرهم رسول
الله صلى الله عليه وسلم بضع عشرة ليلة حين قفل من الطائف فلما تبين لهم
أن رسول الله صلى الله عليه وسلم غير راد إليهم إلا إحدى الطائفتين قالوا
فإنا نختار سبينا فقام رسول الله ﷺ فى المسلمين فأثنى على الله بما هو أهله ثم
قال أما بعد فإن إخوانكم قد جاؤنا تائبين وإني قد رأيت أن أرد إليهم سبيهم
فمن أحب منكم أن يطيب ذلك فليفعل ومن أحب منكم أن يكون على حظه
حتى نعطيه إياه من أول ما يفيء الله علينا فليفعل فقال الناس قد طيبنا ذلك
يارسول الله فقال رسول الله ﷺ إنا لاندري من أذن منكم فى ذلك ممن
لم يأذن فارجعوا حتى يرفع إلينا عرفاؤكم أمركم فرجع الناس فكلمهم
عرفاؤهم ثم رجعوا إلى رسول الله ﷺ فأخبروه أنهم قد طيبوا وأذنوا هذا
الذي بلغني عن سبي هوازن*

321-....... Muhammed ibn Şihâb şöyle demiştir: Urve ibnu'z-Zubeyr, kendisine Mervân ibnu'l-Hakem el-Emevî ile el-Mısver ibn Mahrame'nin şöyle haber verdiklerini söyledi: Rasûlullah (S), Hevâzin kabîlesi hey'eti müslümân olarak geldikleri ve Rasûlullah'tan mallarını ve esîrlerini geri vermesini istedikleri zamân, Rasûlullah ayağa kalktı da onlara:

---

349 İsrâîl ibn Yûnus ile Zuheyr ibn Muâviye hadîslerini müellif, Cihâd Kitâbı'nda; "Al, ben fulânın oğluyum diyen kimse bâbı" ile "Bozgunluk sırasında sahâbîleri vasıflayan kimse ve harbde Peygamber'in katıra binmesi bâbı"nda getirmiştir (Aynî).

— *"Berâberimdeki sahâbîlerimi görüyorsunuz. Bana sözün en sevimlisi en doğrusudur. Şimdi siz iki tâifenin birini seçiniz: Yâ esîrleri, ya da malları. Ben sizin gelmenizi beklemiş idim* (zamânında gelmediniz)" buyurdu.

Ve hakîkaten Rasûlullah, Tâif'ten (Cı'râne'ye) döndüğünde on küsûr gece onları beklemiş idi. Hevâzin hey'etine Rasûlullah'ın kendilerine ancak iki tâifeden birisini geri vereceği apaçık belli olunca:

— Biz esîrlerimizin geri verilmesini tercîh ediyoruz, dediler.

Bunun üzerine Rasûlullah müslümânlar arasında ayağa kalktı, Allah'ı lâyık olduğu kemâl sıfatlarıyle senâ etti. Sonra *"Amma ba'du"* deyip hutbesine şöyle devâm etti:

— *"Bu Hevâzin hey'eti kardeşleriniz kusûrlarından tevbe ediciler olarak bize geldiler. Ben de esîrlerini kendilerine geri vermenin doğru olacağını düşündüm. Sizden her kim esîrlerini bu sûretle* (karşılıksız olarak) *vererek kardeşlerinizin gönlünü hoş etmeyi severse bunu yapsın. Sizden her kim kendi hissesi üzerine bağlı kalmak* (karşılıksız vermemek) *arzû ederse, biz ona* (bu bedeli), *Allah'ın bize ihsân edeceği ilk ganîmet malından veririz, o da bu şartla esîrlerini onlara versin"* buyurdu.

Bu konuşma üzerine oradaki insanlar:

— Rasûlullah'ın hatırı için Hevâzin başkanlarına esîrlerini vermekle gönüllerimizi hoş etmişizdir, dediler.

Rasûlullah da:

— *"Şimdi biz sizden esîrini vermeye râzı olan kimseleri, rızâsı olmayanlardan ayırıp bilemiyoruz. Haydi siz gidiniz de bize muvâfakat işinizi, iş bilir nakîbleriniz arzetsin"* buyurdu.

İnsanlar yerlerine döndüler. Kabîlelerin nakîbleri kabîle halklarıyle konuştular. Sonra Rasûlullah'a gelip herbiri kavminin esîrleri geri vermekten hoşnûd olduklarını ve Rasûlullah'a esîrleri geri vermesi husûsunda izin verdiklerini haber verdiler.

İbn Şihâb: İşte bana Hevâzin esîrlerinden ulaşan budur, demiştir[350].

٣٢٢ــ **حَدَّثنا** أَبو النُّعْمانِ **حَدَّثنا** حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أَيُّوبَ عنْ نافِعٍ أَنَّ عُمَرَ قال يارسُولَ اللهِ * حَ **وحدّثنى** مُحَمَّدُ بنُ مُقاتِلٍ أَخْبَرَنا عبْدُ اللهِ أخبرنا مَعْمَرٌ عنْ أَيُّوبَ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال لَمَّا قفَلْنا مِنْ حُنَيْنٍ سَأَلَ عُمَرُ النبيَّ ﷺ عنْ نَذْرٍ كانَ نَذَرَهُ فى الجاهِلِيَّةِ اعْتِكافٍ فأَمَرَهُ النبيُّ

350 Buhârî burada bu hadîsi ayrı ayrı iki senedden getirmiştir. Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Çünkü Hevâzin hey'etinin Peygamber'e gelmesi, Huneyn gazvesi arkasından olmuştur.

ﷺ بِوَفَائِهِ * وقال بَعْضُهُمْ حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ : ورَوَاهُ جَرِيرُ بنُ حازِمٍ وحَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ عَنِ النبيِّ ﷺ *

322-....... Bize Hammâd ibnu Zeyd, Eyyûb'dan; o da Nâfi'den tahdîs etti ki, Umer ibnu'l-Hattâb:

— Yâ Rasûlallah!... demiştir.

H ve yine bana Muhammed ibnu Mukaatil tahdîs etti. Bize Abdullah ibnu'l-Mubârek haber verdi. Bize Ma'mer ibn Râşid, Eyyûb'dan; o da Nâfi'den haber verdi ki, Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Bizler Huneyn'den döndüğümüz zamân Umer, Câhiliyet zamânında adadığı bir i'tikâf adağını (yerine getirip getirmemesi husûsunu) sordu. Peygamber (S) ona adağını yerine getirmesini emretti.

Bu hadîsin râvîlerinden bâzısı: Hammâd, Eyyûb'dan; o da Nâfi'den; o da İbn Umer'den.. diye söylemiştir:

Ve bu hadîsi Cerîr ibnu Hâzım ile Hammâd ibnu Seleme, Eyyûb'dan, o da Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer'den; o da Peygamber'den olmak üzere rivâyet etmiştir [351].

٣٢٣ــ حَدَّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنا مالِكٌ عَنْ يَحْيَى بنِ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بنِ كَثِيرِ بنِ أَفْلَحَ عَنْ أَبِى مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِى قَتادَةَ عَنْ أَبِى قَتادَةَ قال خَرجْنا معَ النبيِّ ﷺ عامَ حُنَيْنٍ فَلمَّا الْتَقَيْنا كانَتْ لِلْمُسْلِمِينَ جَوْلَةٌ فَرَأَيْتُ رجُلاً منَ المُشْرِكِينَ قَدْ عَلاَ رَجُلاً منَ المُسْلِمِينَ فَضَرَبْتُهُ مِنْ وَرَائِهِ على حبْلِ عاتِقِهِ بالسَّيْفِ فَقَطَعْتُ الدِّرْعَ وأَقْبَلَ عَلَىَّ فَضَمَّنى ضَمَّةً وجَدْتُ مِنْها رِيحَ المَوْتِ ثُمَّ أَدْرَكَهُ المَوْتُ فأَرْسَلَنى فَلَحِقْتُ عُمَرَ فقُلْتُ مابالُ النَّاسِ قال أَمْرُ اللهِ عزَّ وجَلَّ ثُمَّ رجَعُوا وجَلَسَ النبيُّ ﷺ فقال مَنْ قتَلَ قَتِيلاً لهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ فَقُلْتُ منْ يَشْهدُ لِى ثُمَّ جَلَسْتُ قال ثُمَّ قال النبيُّ ﷺ مِثْلَهُ فقُمْتُ فَقُلْتُ مَنْ يَشْهَدُ لِى ثُمَّ جَلَسْتُ قال ثُمَّ قال النبى ﷺ مثْلَهُ فَقُمْتُ فقال مالَكَ ياأَبا قَتادَةَ فاخْبَرْتُهُ فقال رجُلٌ صَدَقَ وسَلَبُهُ عِنْدِى فأَرْضِهِ مِنِّى فقال أَبُو بَكْرٍ لاَ هاالله إذًا لاَ يَعْمِدُ إلى أسَدٍ مِنْ أُسْدِ اللهِ يُقاتِلُ عنِ اللهِ ورسُولِهِ ﷺ فَيُعْطِيكَ سَلَبَهُ فقال النبيُّ

351 Bu İbn Umer hadîsinin başlığa uygunluğu "Huneyn'den döndüğümüz zamân" sözündedir. Buhârî burada hadîsin geliş yollarını ayrı ayrı göstermiştir.

ﷺ صَدَقَ فأعْطِهِ فأعْطَانِيهِ فابْتَعْتُ بِهِ مَخْرَفًا فى بَنِى سَلِمَةَ فإنَّهُ لأوَّلُ مالٍ تأثَّلْتُهُ فى الإِسْلامِ * وقال اللَّيْثُ حَدَّثنى يَحْيَى ابنُ سَعِيدٍ عنْ عُمَرَ بن كَثِيرِ بن أفْلَحَ عنْ أبِى مُحَمَّدٍ مَوْلَى أبِى قَتادَةَ أنَّ أبا قَتادَةَ قال لمَّا كانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ نَظَرْتُ إلى رجُلٍ مِنَ المُسْلِمِينَ يُقاتِلُ رَجُلاً مِنَ المُشْرِكينَ وآخَرُ مِنَ المُشْرِكِينَ يَخْتِلُهُ مِنْ وَرَائِهِ لِيَقْتُلَهُ فأسْرَعْتُ إلى الَّذِى يَخْتِلُهُ فَرفَعَ يَدَهُ لِيَضْرِبَنِى وأضْرِبُ يَدَهُ فقَطَعْتُها ثُمَّ أخَذَنِى فَضمَّنِى ضَمًّا شَدِيدًا حتَّى تَخَوَّفْتُ ثُمَ تَرَكَ فَتحَلَّلَ ودَفَعْتُهُ ثُمَّ قَتَلْتُهُ وانْهزَمَ المُسْلِمُونَ وانْهَزَمْتُ مَعَهُمْ فإذا بِعُمَرَ بنِ الخَطَّابِ فى النَّاسِ فقُلْتُ لَهُ ما شأْنُ النَّاسِ قال أمْرُ اللهِ ثُمَّ تَرَاجَعَ النَّاسُ إلى رسُولِ اللهِ ﷺ فَقال رسُولُ الله ﷺ منْ أقامَ بَيِّنَةً عَلى قَتِيلٍ قَتَلَهُ فلَهُ سَلَبُهُ فَقُمْتُ لألْتَمِسَ بَيِّنَةً عَلى قَتِيلِى فَلمْ أرَ أحَداً يَشْهَدُ لِى فَجَلَسْتُ ثُمَّ بَدا لِى فَذَكَرْتُ أمْرَهُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقال رجُلٌ مِنْ جُلَسائِهِ سِلاَحُ هَذَا القَتِيلِ الَّذِى يَذْكُرُ عِنْدِى فأرْضِهِ مِنْهُ فقال أبو بَكْرٍ كَلاَّ لايُعطِهِ أُصَيْبِغَ منْ قُرَيْشٍ ويَدَعَ أسَدًا مِنْ أُسْدِ اللهِ يُقاتِلُ عنِ اللهِ ورسولِهِ ﷺ قال فَقامَ رسولُ اللهِ ﷺ فأدَّاهُ إلَىَّ فاشْتَرَيْتُ مِنْهُ خِرَافًا فَكانَ أوَّلَ مالٍ تَأثَّلْتُهُ فى الإِسْلاَمِ *

323-....... Bize İmâm Mâlik, Yahyâ ibn Saîd'den; o da Kesîr ibn Eflâh'ın oğlu Umer'den; o da Ebû Katâde'nin âzâdlısı Ebû Muhammed'den haber verdi ki, Ebû Katâde (R) şöyle demiştir:

Biz Huneyn senesi Peygamber'in maiyyetinde sefere çıktık. Düşmanla karşılaşınca müslümânlar için bir ilerleme ve gerileme olmuştu. Bu sırada ben müşriklerden birini müslümânlardan bir kimse üzerine çıkmış hâlde gördüm. Hemen arka tarafından yaklaştım ve onu boynu ile kürek kemiğinin bağı üzerinden kılıçla vurdum. Ve onun giydiği zırhı kestim. Hemen benden tarafa dönüp beni öyle bir kucakladı ki, bu sıkı kucaklayıştan ölüm kokusunu hissettim. Sonra ona ölüm yetişti de beni salıverdi. Akabinde ben Umer'e rastgeldim de:

— Bu insanlara ne oldu? dedim.

Umer:

— Azîz ve Celîl olan Allah'ın işidir (yânî onlara isâbet eden bu bozgunluk, Allah'ın hükmü ve kazâsıdır), dedi.

Sonra müslümânlar (bozgunluğun ardından) dönüp geldiler. Peygamber de oturup:

— *"Her kim bir düşmanı öldürür ve öldürdüğüne dâir bir beyyinesi de olursa, öldürdüğü kimsenin elbise, silâh ve diğer eşyâları onundur"* buyurdu.

Ben (hemen kalkıp):

— Benim için kim şâhid olur? dedim.

Sonra oturdum. Sonra Peygamber tekrar bunun benzerini söyledi. Ben yine kalkıp:

— Benim için kim şehâdet eder? diye sordum ve sonra oturdum.

Sonra Peygamber o sözün benzerini yine söyledi. Ben yine ayağa kalktım. Peygamber:

— *"Neyin var yâ Ebâ Katâde?"* buyurdu.

Ben de kendisine olanı haber verdim. Bu sırada bir kimse:

— Ebû Katâde doğru söyledi. O maktülün eşyâsı benim yanımdadır. Artık hakkı olan bu şeyler yerine ona başka şeyler vererek benden râzı kıl, dedi.

Ebû Bekr:

— Allah'a yemîn olsun ki, bu olamaz! Peygamber, Allah ve Rasûlü yolunda mukaatele eden Allah arslanlarından bir arslanın hakkını ibtâle yanaşmaz ve onun selebini sana veremez, dedi.

Bunun üzerine Peygamber(S):

— *"Ebû Bekr doğru söyledi. Yanındaki o maktüle âid şeyleri Ebû Katâde'ye ver!"* buyurdu.

Akabinde o kimse maktülün eşyâsını bana verdi.Ben de o eşyâyı sattım da onun bedeliyle Benû Selime yurdunda bir bustân satın aldım. İşte bu bustân, İslâm'da aslına mâlik olduğum ilk maldır[352].

Ve İmâm el-Leys ibn Sa'd şöyle demiştir: Bana Yahyâ ibnu Saîd, Kesîr ibn Eflâh'ın oğlu Umer'den; o da Ebû Katâde'nin âzâdlısı olan Ebû Muhammed'den tahdîs etti ki, Ebû Katâde şöyle demiştir: Huneyn günü olduğu zamân müslümânlardan bir adama baktım ki, o müşriklerden bir adamla mukaatele ediyor. Müşriklerden olan bir diğeri ise müslümânı öldürmek için arka tarafından onu aldatmağa uğraşıyordu. Ben hemen onu aldatmağa çalışan kişiye doğru koştum. O beni vurmak için elini kaldırdı. Ben onun elini vurup kestim. Sonra o kişi beni tutup sıkı bir sarmalayışla beni kucakladı; beni o derecede sıktı ki, ölmekten korktum. Sonra beni bıraktı ve çözüldü. Ben de onu iteledim. Sonra onu öldürdüm. Müslümânlar bozuldular, ben de onlarla berâber bozguna uğradım. Bu sırada bozulmayan insanların içinde) Umer ibnu'l-Hattâb'la karşılaştım. Ona:

---

352 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bunu Müslim, Cihâd ve Siyer'de 13. bâbda rivâyet etmiştir: *Müslim Ter.,* V, 370.

— İnsanlara ne oluyor? dedim.

Umer:

— Allah'ın emri (yânî hükmü ve takdîri), dedi.

Sonra bozulan insanlar Rasûlullah'a döndüler. Bunun üzerine Rasûlullah:

— *"Her kim öldürdüğü bir maktül üzerine beyyine dikerse, öldürdüğü kişinin eşyâsı onundur"* buyurdu.

Ben hemen öldürdüğüm maktülün üzerine bir şâhid aramak için kalktım, fakat benim için şehâdet edecek bir kimse göremedim. Sonra aklıma geldi de, o adamın işini Rasûlullah'a zikrettim. Meclisinde oturanlardan biri:

— Bunun öldürdüğünü zikretmekte bulunduğu o maktülün silâhı benim yanımdadır. Onun yerine başka şeylerle Ebû Katâde'yi râzı kıl, dedi.

Ebû Bekr:

— Hayır olamaz. Peygamber o silâhı Kureyş'ten gevşek ve âciz bir kula vermez ve Allah ve Rasûlü yolunda harbeden Allah arslanlarından bir arslanı terkedemez, dedi.

Râvî dedi ki: Akabinde Rasûlullah kalktı ve o silâhı bana verdi. Ben de onun bedeliyle bir bustân satın aldım. İşte bu, İslâm içinde aslına mâlik olduğum ilk maldır [353].

٥٧ـ بابُ غَزَاةِ أوْطاسٍ

57- EVTÂS GAZVESİ BÂBI

٣٢٤ـ حَدَّثنا مُحَمَّدُ بنُ العَلاَءِ حَدَّثنا أبو أُسامَةَ عنْ بُرَيْدِ بنِ عبْدِ اللهِ عنْ أبِى بُرْدَةَ عنْ أبِى مُوسَى رضى اللهُ عنه قال لمَّا فَرَغَ النبىُّ صلى الله عليه وسلم مِنْ حُنَيْنٍ بَعَثَ أبا عامِرٍ عَلى جَيْشٍ إلى أوْطاسٍ فَلقِىَ دُرَيْدَ ابنَ الصِّمَّةِ فَقُتِلَ دُرَيْدٌ وهَزَمَ اللهُ أصْحابَهُ * قال أبو مُوسَى وبَعَثَنِى مَعَ أبى عامِرٍ فَرُمِىَ أبو عامِرٍ فى رُكْبَتِهِ رماهُ جُشَمِىٌّ بِسَهْمٍ فأثْبَتَهُ فِى رُكْبَتِهِ فانْتَهَيْتُ إلَيْهِ فَقُلْتُ يا عَمِّ مَنْ رَمَاكَ فأشَارَ إلى أبِى مُوسَى فقال ذَاكَ قاتِلِى الَّذِى رمانِى فَقَصَدْتُ لهُ فَلَحِقْتُهُ فلَمَّا رآنِى ولَّى فاتَّبَعْتُهُ وجَعَلْتُ أقُولُ لهُ ألا تَسْتَحِى ألا تَثْبُتُ فَكَفَّ فاخْتلَفْنا ضَرْبَتَيْنِ بالسَّيْفِ فَقتَلْتُهُ ثُمَّ قُلْتُ لأبى عامِرٍ قَتَلَ اللهُ صاحِبَكَ

353 Bu da aynı hadîsin başka bir rivâyetidir. Buhârî bunu Ahkâm'da getirmiştir.

قال فانْزِعْ هٰذَا السَّهْمَ فَنَزَعْتُهُ فنزَا مِنْهُ المَاءُ قال يَاابن أَخِي أَقرِىءِ النبيَّ صلى اللهُ عليه وسلم السَّلاَمَ وقُلْ لهُ اسْتَغْفِرْ لِي واسْتَخْلَفَنِي أَبُوعامِرٍ عَلَى النَّاسِ فَمَكُثَ يَسِيراً ثُمَّ ماتَ فَرَجَعْتُ فَدَخَلْتُ علَى النبيِّ ﷺ فى بَيْتِهِ عَلَى سَرِيرٍ مُرْمَلٍ وعَلَيْهِ فِراشٌ قَدْ أَثَّرَ رِمالُ السَّرِيرِ بِظَهْرِهِ وجَنْبَيْهِ فأَخْبَرْتُهُ بِخَبَرِنا وخَبَرِ أَبِي عامِرٍ وقال قُلْ لهُ اسْتَغْفِر لِي فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ فقال اللَّهُمَّ اغفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عامِرٍ ورأَيْتُ بَياضَ إِبْطَيْهِ ثُمَّ قال اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ يَوْمَ القِيامَةِ فَوْقَ كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِكَ مِنَ النَّاسِ فَقُلْتُ ولِي فاسْتَغْفِرْ فقال اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعَبْدِ اللهِ بنِ قَيْسٍ ذَنْبَهُ وأَدْخِلْهُ يَوْمَ القِيامَةِ مُدْخَلاً كَرِيمًا. قال أَبُو بُرْدَةَ إِحْدَاهُما لأَبِي عامِرٍ والأُخْرَى لِأَبِي مُوسَى .

324-....... Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Huneyn gazvesini bitirince (amcam) Ebû Âmir'i bir ordu birliği üzerine kumandan yaparak Evtâs'a gönderdi [354]. Ebû Âmir (Huneyn'den buraya kaçmış olanların kumandanı) Dureyd ibn Sımme ile burada karşılaştı. Yapılan muhârebede Dureyd öldürüldü, askerlerini de Allah hezîmete uğrattı.

Ebû Mûsâ devâmla dedi ki: Rasûlullah beni de (amcam) Ebû Âmir ile berâber göndermişti. Bu muhârebede Ebû Âmir'in dizine Cuşem kabîlesinden birisi tarafından bir ok atıldı. Okçu okunu Ebû Âmir'in dizkapağına yerleştirdi. Ben hemen Ebû Âmir'in yanına koştum ve:

— Ey amca, sana kim ok attı? diye sordum.

O, ben Ebû Mûsâ'ya:

— İşte ok atan kaatilim şudur! diye gösterdi.

Ben hemen kaatile doğru koştum ve ona yetiştim. Kaatil beni görünce dönüp kaçmağa başladı. Ben onun arkasından gittim. Bu sırada ben hem koşuyor, hem: Kaçmaktan utanmaz mısın, yerinde bi-

---

354 Evtâs, Huneyn vâdîsinin eteğinde Zu'l-Mecâz kısmına verilen isimdir. *Kaamûs* sâhibi: Evtâs, Hevâzin diyârında bir vâdînin adıdır, demiştir. Bâzı siyer âlimlerine göre Evtâs, Huneyn vâdîsinin bir ciheti, bir mıntıkası ve Hevâzin kabîlesinin yurdudur.

Huneyn harbinde bozguna uğrayan Hevâzin kuvvetlerinin bakıyyesi Evtâs ile Tâif'te toplanmışlardı. Evtâs'dakilerin başında Dureyd ibn Sımme, Tâif'tekilerin başında da şâir Mâlik ibn Avf bulunuyordu. Her ikisi de harb hazırlığına başlamışlardı. Bu sebeble Peygamber buralarda da harb yapmak zorunda kaldı. Evtâs'a Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin amcası Ebû Âmir emrinde bir kuvvet gönderdi. Tâif'e de bizzât kendisi gitti.

raz durmaz mısın! diye haykırıyordum. Adam kaçmaktan vazgeçti. Her ikimiz kılıçlarımızla vuruşmaya başladık. Sonunda adamı öldürdüm. Sonra (Ebû Âmir'in yanına geldim) Ebû Âmir'e:

— Allah senin düşmanını öldürdü, dedim.

Amcam bana:

— Şu oku dizimden çek çıkar, dedi.

Ben de hemen çıkardım. Okun çıktığı yerden bir su boşandı. (Amcam hayâtından ümîdini kesti.) Bana:

— Ey kardeşimin oğlu! Peygamber'e selâm söyle ve bana Allah'tan mağfiret istemesini ricâ et, dedi ve beni kendi yerine mücâhidler üzerine kumandan yaptı.

Az bir zâman yaşadı, sonra vefât etti. Bu seferden dönüp geldiğimde Peygamber'in huzûruna girdim. Peygamber, odasında hasırdan örülmüş ve üzerine ince şilte serilmiş bir sedir üstünde yatıyordu. Hasırın örgüleri vücûdunun arkasına ve iki yanlarına iz yapmıştı. Ben kendisine zafer haberimizi ve Ebû Âmir'in şehîd oluşu haberini, ve "Rasûlullah benim için mağfiret dilesin" diye vasiyet ettiğini arzettim. Bunun üzerine Peygamber abdest suyu istedi ve abdest aldı. Sonra ellerini kaldırıp:

— *"Yâ Allah, kulcağızın Ebû Âmir'e mağfiret eyle!"* diye duâ etti.

Duâ ederken ben O'nun iki koltuğunun beyazlığını gördüm.

Sonra Peygamber:

— *"Yâ Allah! Kıyâmet gününde Ebû Âmir kulunu şu yarattığın insanlardan çoğunun üstünde yüksek bir makaamda kıl"* niyâzında bulundu.

Bunun üzerine ben:

— Benim için de mağfiret isteyiver, dedim.

Peygamber:

— *"Yâ Allah, Abdullah ibn Kays'ın günâhını mağfiret eyle ve kıyâmet gününde onu kerîm bir makaama girdir"* diye duâ etti.

Râvî Ebû Burde: Bu iki duânın biri Ebû Âmir için, diğeri de Ebû Mûsâ içindir, demiştir [355].

٥٨ـ بابُ غَزْوَةِ الطَّائِفِ فى شَوَّالٍ سَنَةَ ثَمانٍ قالَهُ مُوسَى بنُ عُقْبَةَ

58- TÂİF GAZVESİ BÂBI

Bu gazve hicretin sekizinci yılı şevvâl ayında yapıldı.

355 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bu hadîsin son fıkrasından duâ etmek için temizlenmenin ve duâ sırasında elleri kaldırmanın müstehâb olduğu hükmü alınmıştır.

Bu târihte yapıldığını Mûsâ ibn Ukbe (*Mağâzî*'sinde) söyledi [356].

٣٢٥ ـ حَدَّثنا الحُمَيْدِيُّ سَمِعَ سُفْيانَ حَدَّثنا هِشامٌ عن أبيه عنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ أبي سَلَمَةَ عنْ أُمِّها أُمِّ سَلَمَةَ رضى اللهُ عنها دَخَلَ عَلَيَّ النبيُّ ﷺ وعِنْدِي مُخَنَّثٌ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ لِعَبْدِ اللهِ بنِ أُمَيَّةَ ياعَبْدَ اللهِ أرَأيْتَ إنْ فَتَحَ اللهُ عَلَيْكُمُ الطَّائِفَ غَداً فَعَلَيْكَ بابْنَةِ غَيْلانَ فإنَّها تُقْبِلُ بأرْبَعٍ وتُدْبِرُ بِثَمانٍ فقال النبيُّ ﷺ لايَدْخُلَنَّ هٰؤُلاءِ عَلَيْكُنَّ * قال ابنُ عُيَيْنَةَ وقال ابنُ جُرَيْجٍ المُخَنَّثُ هِيتٌ * حَدَّثنا مَحْمُودٌ حَدَّثنا أبو أُسامَةَ عنْ هِشامٍ بِهذا وزادَ وَهْوَ مُحاصِرٌ الطَّائِفَ يَوْمَئِذٍ *

325-....... Bize Hişâm, babası Urve'den; o da Ebû Seleme'nin kızı Zeyneb'den; o da annesi Ümmü Seleme(R)'den tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Peygamber (S) yanıma girdi. O sırada yanımda bir muhannes kişi bulunuyordu. İşittim ki o, kardeşim Abdullah ibn Umeyye'ye:

— Yâ Abdallah! Ne dersin, eğer Allah yarın size Tâif'in fethini müyesser kılarsa sana gereken, Gaylân'ın şişmân kızını yakalamandır. O kız (semizlikten karnı) dört büklüm karşılar, sekiz büklüm de arkaya döner! diyordu.

Bunun üzerine Peygamber (S):

— *"Bu kabîl muhannesler bir daha yanımıza sakın girmesin"* buyurdu.

Râvî Sufyân ibn Uyeyne:

---

356 Tâif, Mekke'nin 120 km. güneyinde Sırât Dağı silsilesi içinde takrîben 1650 m yüksekliğinde bir şehirdir. Burası Sakîf kabîlesinin merkezi idi. Kur'ân'da ez-Zuhruf: 31'de geçen ***"Karyeten"*** ta'bîri, Mekke ile Tâif'i birarada ifâde etmekte ve bu iki şehir arasındaki mühim münâsebeti göstermektedir... Hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethini müteâkıb, Hevâzin'in Huneyn'deki yenilgisinin ertesi günü Peygamber, Tâif'i muhâsaraya başladı.. (*İslâm Ansiklopedisi,* XII, 672-674'de Tâif hakkında genişçe bilgiler vardır).

Tâif, tavf maddesinden türemiş olup şehrin etrafını çevreleyen sûr ve yüksek duvar demektir.

Müttefik kabîlelerin Huneyn'de yenilmelerinden sonra Sakîf kabîlesi, kendi yurdu olan Tâif'e çekildi. Hevâzin kabîlesinin başkanı ve bütün kuvvetlerin başkumandanı Mâlik ibn Avf da bunların başında bulunuyordu.

Peygamber Huneyn esîrleri ve ganîmetlerini Cı'râne'de bir muhâfız kuvvetin emrine bırakarak Tâif'e hareketle, onu muhâsaraya başladı. Muhâsara yirmi gün kadar sürdü. Muhâsara esnâsında Selmân'ın öğretmesiyle ilk defa mancınık ile kale çıkmaya mahsûs debbâbeler kullanıldı. Fakat kale çok sağlam olduğu ve içeridekilerin de uzun süre dayanacakları anlaşıldığından muhâsara kaldırıldı, ordu ile Cı'râne'ye dönüldü. Tâif halkı bir sene sonra Peygamber'e hey'et göndererek müslümân oldular.

— İbn Cureyc: Bu muhannesin adı Hît'tır, dedi, demiştir.

Bize Mahmûd ibn Gaylân tahdîs etti: Bize Ebû Usâme, Hişâm'-dan bu hadîsi tahdîs etti ve "Peygamber o gün Tâif'i muhâsara etmekteydi" fıkrasını ziyâde etti [357].

٣٢٦ــ حَدَّثنا عَلِيُّ بنُ عبدِ اللهِ حَدَّثنا سُفْيانُ عنْ عَمْرٍ وعنْ أبى العَبَّاسِ
الشاعِرِ الأعْمَى عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ عَمْرٍو قال لما حاصَرَ رسُولُ اللهِ ﷺ الطَّائِفَ
فَلَمْ يَنَلْ مِنْهُمْ شَيْئًا قال إنَّا قافِلُونَ إنْ شاءَ اللهُ فَثَقُلَ عَلَيْهِمْ وقالُوا نَذْهَبُ ولاَ
نَفْتَحُهُ وقال مَرَّةً نَقْفُلُ فقال اغْدُوا عَلى الْقِتالِ فَغَدَوْا فأصابَهُمْ جِراحٌ فقال إنَّا
قافِلُونَ غداً إنْ شاءَ اللهُ فأعْجَبَهُمْ فَضَحِكَ النبىُّ ﷺ وقال سُفْيانُ مَرَّةً فَتَبَسَّمَ *
قال قال الحُمَيْدِىُّ حَدَّثنا سُفْيانُ الخبَرَ كُلَّهُ *

326-....... Abdullah ibn Amr (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Tâif şehrini muhâsara ettiği zamân, Tâifliler'den herhangi birşey elde edemedi. (Bâzî sahâbîleriyle istişâreden sonra):

— "*İnşâallah yarın döneceğiz* (yânî muhâsarayı kaldıracağız)' dedi.

Bu söz mücâhidlere ağır geldi de:

— Tâif'i fethetmeden nasıl gideriz! dediler.

-Râvî Sufyân bir kerre de: Nasıl döneriz dediler, şeklinde rivâyet etmiştir.-

Sahâbîlerin bu i'tirâzlı sözleri üzerine Peygamber:

— "*Öyleyse yarın sabâh harbe hazır olun!*" buyurdu.

Ertesi sabâh harb başladı ve sahâbîlerden birçoğuna yara isâbet etti. Bunun akabinde Peygamber:

— "*İnşâallah bizler yarın döneceğiz*" buyurdu.

Bu sefer Peygamber'in bu kararı sahâbîleri sevindirdi. Peygamber de sahâbîlerin sevinmelerine güldü.

Râvî Sufyân bir kerresinde "Tebessüm etti'", yânî gülümsedi şeklinde söylemiştir.

el-Buhârî dedi ki: el-Humeydî şöyle dedi: Bize Sufyân ibn Uyeyne bu haberin hepsini an'anesiz olarak tahdîs etti [358].

---

357 Peygamber'in zevcesi Ümmü Seleme'nin anlattığı bu hâdise, Tâif muhâsarası sırasında olduğu için hadîs burada getirilmiştir. *Muhannes,* hâl ve tavrı kadına benzeyen veyâ kendisini kadınlara benzeten kimsedir.

358 Tâif muhâsarasının 15, 17, 18, 20, 30, 40 gün sürdüğüne dâir çeşitli rivâyetler vardır. Eski bir şehir olan ve her tarafı, isminin de delâlet ettiği gibi sağlam bir hisarla çevrilmiş ve içinde aylarca geçindirecek erzak biriktirilmiş bulunan Tâif'in uzun zamân dayanacağı anlaşıldı. Bu durum askerî şûrâda istişâre edildi.

٣٢٧ـ حَدَّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حَدَّثنا غُنْدرٌ حَدَّثنا شُعْبةُ عنْ عاصِمٍ قال سَمِعْتُ أبا عُثْمانَ قال سَمِعْتُ سَعْداً وهْوَ أوَّلُ مَنْ رَمى بسَهْمٍ فى سبيلِ اللهِ وأبا بَكْرَةَ وكانَ تَسَوَّرَ حِصْنَ الطَّائِفِ فى أُناسٍ فجاآ إلى النبىِّ صلى اللهُ عليه وسلم فقالا سَمِعْنا النبىَّ صلى اللّهُ علَيْه وسلم يقُولُ مَنِ ادَّعَى إلى غَيْرِ أبِيه وهْوَ يَعْلَمُ فالجَنَّةُ عليهِ حَرامٌ وقال هِشامٌ وأخْبَرنا مَعْمَرٌ عنْ عاصِمٍ عنْ أبى العَالِيَةِ أوْ أبى عُثْمانَ النَّهْدِىِّ قال سَمِعْتُ سَعْداً وأبا بَكْرَةَ عنِ النبىِّ صلى اللهُ عليه وسلم قال عاصِمٌ قُلْتُ لَقَدْ شَهِدَ عِنْدَكَ رَجُلانِ حَسْبُكَ بِهِما قال أجَلْ أمّا أحَدُهُما فأوَّلُ مَنْ رَمَى بِسهْمٍ فى سَبيلِ اللهِ وأما الآخَرُ فنَزَلَ إلى النبىِّ صلى اللهُ عليه وسلم ثالِثَ ثَلاثَةٍ وعِشْرِينَ مِنَ الطَّائِفِ *

327-....... Bize Şu'be, tahdîs etti ki, Âsım şöyle demiştir: Ben Ebû Usmân'dan işittim, o şöyle dedi: Ben Sa'd'dan işittim ki, o Allah yolunda ilk ok atan kişidir. Ve yine ben Ebû Bekre'den işittim ki, o da Tâif halkından müslümân olup Tâif Kalesi'nin üstüne çıkmış ve oradan makara ile aşağıya inip Peygamber'e gelmiş olan insanlar içinde idi. İşte bu iki sahâbî: Biz, Peygamber (S)'den: *"Her kim babasından başka bir kimseye -babası olmadığını bile bile- babası olduğunu iddiâ ederse, işte o kimseye cennet harâmdır"* buyururken işittik, dediler.

Ve Hişâm ibn Yûsuf es-San'ânî dedi ki: Bize Ma'mer ibn Râşid, Âsım'dan; o da Ebû'l-Âliye'den yâhud Ebû Usmân en-Nehdî'den haber verdi ki, o: Ben Sa'd'dan ve Ebû Bekre'den işittim; onlar da Peygamber'den işittiler, demiştir.

Âsım dedi ki: Ben Ebû'l-Âliye yâhud Ebû Usmân'a:

— Yemîn olsun bu hadîsi sana iki büyük sahâbî rivâyet etmiştir ki, artık bunların şehâdetleri kâfîdir, dedim.

Nevfel ibn Muâviye tarafından: "Artık tilki ine kapandı. Uzun zamân muhâsara ile çıkabilir. Şimdiki hâlde bir zarar gelmeyeceği de muhakkaktır" görüşü ileri sürüldü. Bu görüş kabûl edildiğinden ordunun hareket zamânı i'lân olunmuştur.

İbn Hişâm'ın sîretinde İbn İshâk'ın rivâyetine göre bâzı kimseler:

— Yâ Rasûlullah, Sakîf oğulları'na bedduâ etseniz! demişler.

Rasûlullah:

— *"Yâ Rabb! Sakîf'e doğruyu göster de, onları bizim câmiamıza getir!"* diye duâ etmiştir.

Hakîkaten çok geçmedi, bir sene sonra Tâifliler gönderdikleri bir hey'etle İslâm Dîni'ni kabûl ettiklerini Peygamber'e bildirdiler.

O da:

— Evet kâfîdir. Bunlardan biri Allah yolunda ilk ok atan kişidir (yânî Sa'd ibn Ebî Vakkaas'tır). Diğeri de Tâif halkından yirmi üç kişinin üçüncüsü olarak kaleden aşağıya inip Peygamber'e gelen kişidir (yânî Ebû Bekre'dir), dedi [359].

٣٢٨ــ حَدَّثنامُحَمَّدُ بنُ العَلاَءِ حَدَّثنا ابُو أُسامَةَ عنْ بُرَيْدِ بنِ عبدِ اللهِ عنْ أبى بُرْدَةَ عنْ أبى مُوسَى رضى اللهُ عنه قال كُنْتُ عِنْدَ النبىِّ صلى اللهُ عليه وسلم وهْوَ نازِلٌ بالجِعْرانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ والمَدِينَةِ ومَعَهُ بِلاَلٌ فأتى النبى صلى الله عليه وسلم أعْرَابِىٌّ فَقال ألا تُنْجِزُ لى ما وَعَدْتَنِى فَقال لهُ أبْشِرْ فقال قَدْ أكْثَرْتَ عَلَىَّ مِنْ أبْشِرْ فَأقْبَلَ عَلى أبى مُوسى وبِلاَل كَهَيْئَةِ الغَضْبانِ فقال رَدَّ البُشْرَى فاقْبَلاَ أنْتُما قالا قَبِلْنا ثُمَّ دَعا بِقَدحٍ فِيهِ ماءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ووَجْهَهُ فِيهِ ومَجَّ فِيهِ ثُمَّ قال اشْرَبا منْهُ وافْرِغا عَلى وُجُوهِكُما وَنُحُورِكُما وأبْشِرَا فأخَذَا القَدَحَ فَفَعَلاَ فَنادَتْ أُمُّ سَلَمَةَ مِنْ ورَاءِ السِّتْرِ أنْ أفْضِلاَ لِأُمِّكُما فأفْضَلاَ لَها مِنْهُ طائِفَةً*

328-....... Ebû Mûsâ el-Eş'arî (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) (Tâif seferinden dönüşünde) Mekke ile Medîne arasında Cı'râne mevkiine inerken, ben Peygamber'in yanında bulunuyordum. Berâberinde Bilâl de vardı. Bu sırada Peygamber'e bir bedevî geldi ve:

— Bana verdiğin va'di hâlâ yerine getirmeyecek misin? dedi.

Peygamber de ona;

— "(Ganîmet taksîminin yakınlığıyle yâhud sabra karşılık büyük sevâbla) *seni müjdelerim*" buyurdu.

Çöl Arabı:

— "Sevin, müjdelen" sözlerini bana çok söyledin, dedi.

---

359 Hadîsin başlığa uyan yeri "Ebû Bekre Tâif Kalesi'nin üstüne çıkmış..." sözlerindedir. Hadîsin sonundaki rivâyette bu husûs açıkça belirtilmiştir. Ebû Bekre'nin adı Nufe' ibn Mesrûh'tur. Hâris ibn Kelde'nin kölelerinden olduğu için Nufe' ibn Kelde diye de anılırdı. Nufe'e, Ebû Bekre lakabı Tâif hisârının üstünden makara ile inmesi vesîlesiyle Peygamber tarafından verilmiştir. *Bekre*, lugatte makara demektir.

Tâif'ten Ebû Bekre ile kaçanların hepsi vaktiyle müslümân olmuş kölelerdi. Müslümânlıklarını gizli tutuyorlardı. Bir sene sonra Tâif halkı müslümân olduklarında kölelerini istediler. Peygamber onlara:

— *"Bunlar Allah'ın âzâdlılarıdır"* buyurmuş ve ancak velâ haklarının kendilerine âid olacağı ve bu sûretle mîrâslarına nâil olabileceklerini bildirmiştir. İbn Sa'd bu yirmiüç köleden onyedisinin isimlerini ve efendilerinin isimlerini bildirmiştir (Aynî).

Bunun üzerine Peygamber öfkelenmiş bir kimse hey'etinde Ebû Mûsâ ile Bilâl'e döndü de:

— *"Bu bedevî verdiğim müjdeyi reddetti, onu sizler kabûl ediniz!"* buyurdu.

Ebû Mûsâ ile Bilâl de:

— Kabûl ettik, dediler.

Bundan sonra Peygamber içi su dolu bir bardak, yânî küçük bir kap istedi. Bu kap içinde ellerini ve yüzünü yıkadı. Ağzındaki bir mikdâr suyu da bunun içine püskürdü. Sonra Ebû Mûsâ ile Bilâl'e:

— *"Bu sudan içiniz, bunu yüzleriniz ve göğüsleriniz üzerine boşaltınız ve sevininiz!"* buyurdu.

Onlar da su kabını aldılar ve Peygamber'in emrettiği işleri yaptılar.

Bu sırada Peygamber'in zevcesi Ümmü Seleme, perde arkasından:

— Şu sudan ananıza da ikrâm edin! diye seslendi.

Onlar da bu sudan arta kalan bir kısmı da Ümmü Seleme'ye ikrâm ettiler [360].

٣٢٩ـ حَدَّثنايَعْقوبُ بنُ إبْراهِيمَ حَدَّثنا إسْماعِيلُ حَدَّثناابنُ جُرَيْجٍ قال أخْبَرَنى عطاءٌ أنَّ صَفْوانَ بنَ يَعْلى بنِ أُمَيَّةَ أخْبَرَ أنَّ يَعْلى كان يَقُولُ لَيْتَنى أرَى رسُولَ اللهِ صلى اللّٰهُ عليْه وسلَّمْ حِينَ يُنْزَلُ علَيْهِ قال فبَيْنا النبىُّ صلى اللّٰهُ عليْه وسلم بالجِعْرانَةِ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ أُظلَّ بِهِ معَهُ فِيهِ ناسٌ منْ أصْحابِهِ إذْ جاءَهُ أعْرابىٌّ عَليه جُبَّةٌ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ فَقال يارسولَ اللهِ كَيْفَ تَرى فى رجُلٍ أحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فى جُبَّةٍ بَعْدَ ماتضَمَّخَ بالطِّيبِ فأشارَ عُمَرُ إلى يَعْلى بِيَدِهِ أنْ تَعالَ فَجاءَ يَعْلَى فأدْخَلَ رأسَهُ فإذَا النبىُّ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم مُحْمَرُّ الوَجْهِ يَغِطُّ كَذَلِكَ سَاعَةً ثُمَّ سُرِّىَ عنْهُ فَقال أيْنَ الَّذِى يَسْألُنى عنِ العُمْرَةِ آنِفاً فالْتُمِسَ الرَّجُلُ فأُتِىَ بِهِ فَقال أمَّا الطِّيبُ الَّذِى بِكَ فاغْسِلْهُ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ وأمّا الجُبَّةُ فانْزِعْها ثُمَّ اصْنَعْ فى عُمْرَتِكَ كَما تَصْنَعُ فى حَجِّكَ»

360 Hadîsin baş tarafındaki "Mekke ile Medîne arasında" sözü hakkında Dâvûdî şöyle demiştir: Burada böyle Mekke ile Medîne arasında şeklinde vâki' olmuştur. Bu, kasıdsız bir yanılmadır. Doğrusu Mekke ile Tâif arasında olacaktır. Nevevî ve diğerleri de böyle olduğunu kesin söylemişlerdir (Kastallânî).

Peygamber, Tâif'e gitmezden önce Huneyn gazvesi ganîmetlerini Cı'râne'de toplattırmış ve Tâif'ten dönüşte taksîm edeceğini umûma duyurmuştu. Bedevî'nin kendisine yaptığını söylediği va'd, bu umûmî va'd olacaktır. Yâhud da Peygamber bedevîye husûsî bir va'dde bulunmuş olabilir.

329-....... İbn Cureyc tahdîs edip şöyle demiştir: Bana Atâ ibn Ebî Rebâh haber verdi ki, ona da Safvân ibn Ya'lâ haber verdi, ki babası Ya'lâ ibn Umeyye: Keşki ben kendisine vahy indirilirken Rasûlullah'ı görebilsem! der idi.

Ya'lâ ibn Umeyye dedi ki: Peygamber Cı'râne'de, mevkiinde iken, üzerinde bir örtü vardı ve kendisi bu örtü ile gölgelendirilmişti. Yanında da sahâbîlerinden birtakım insanlar vardı. Bu sırada huzûruna, üzerinde güzel koku sürülmüş bir cübbe bulunan bir çöl Arabı geldi ve:

— Yâ Rasûlallah! Güzel koku sürüldükten sonra bir cübbe içinde umre niyetiyle ihrâma giren bir kimse hakkında ne dersiniz? diye sordu.

İşte tam bu sırada Umer, eliyle Ya'lâ'ya gel diye işâret etti. Ya'lâ da geldi ve hemen başını Rasûlullah'ın örtünmekte olduğu örtünün içine soktu. Bir de gördü ki, Peygamber (vahyin şiddetinden) yüzü kızarmış ve uyuyanın nefes alıp verirken horultu çıkarması gibi horultu çıkarıyor. Peygamber bir süre bu şekilde kaldı, sonra bu hâl kendisinden açıldı. Peygamber:

— *"Bana biraz evvel umreden sormakta olan kimse nerede?"* buyurdu.

O kişi arandı ve huzûra getirildi. Peygamber ona:

— *"Sendeki kokuya gelince: Sen onu* (yânî bedenine ve elbisene bulaşan kokuyu) *üç kerre yıka, üzerindeki cübbeye gelince, onu da sırtından çıkar. Sonra* (ihrâmı giyip) *haccında yapmakta olduğun filleri umren içinde de yap"* buyurdu [361].

٣٣٠ـ حَدَّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِلَ **حَدَّثنا** وُهَيْبٌ **حَدَّثنا** عَمْرُو بنُ يَحْيَى عنْ عَبَّادِ بنِ تَمِيمٍ عنْ عبْدِ اللهِ بن زَيْدِ بنِ عاصِمٍ قال لمَّا أفاءَ اللهُ عَلى رسولِهِ ﷺ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَسَمَ فى النَّاس فى المؤَلَّفَةِ قُلُوبهُمْ ولَمْ يُعْطِ الأنْصارَ شَيْئًا فكأنَّهُمْ وجَدُوا إذْ لَمْ يُصِبْهُمْ ما أصابَ النَّاسَ فَخَطَبَهُمْ فقالَ يامَعْشَرَ الأنْصارِ ألَمْ أجِدْكُمْ ضُلاَّلاً فَهَدَاكُم اللهُ بى وكُنتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فألَّفَكُمْ اللهُ بى وعالَةً فأغْناكُمُ اللهُ بى كُلَّما قال شَيْئاً قالُوا اللهُ ورَسُولُهُ أمَنُّ قال مايَمْنَعُكُمْ أنْ تُجِيبُوا رسولَ

---

361 Bu hâdise, sekizinci hicret yılında Cı'râne'de, Huneyn ganîmetleri taksîm edildiği sırada olmuştur. Huneyn ile Cı'râne birbirine yakındır. Âişe'nin: Ben Vedâ Haccı'nda Peygamber'e güzel koku sürdüm, demesi, onuncu yıldadır. Bu, daha evvelki koku sürünme yasağını neshetmektedir.

Bu hadîsin biraz değişik iki rivâyeti Hacc Kitâbı'nın baş taraflarında geçmişti.

اللهِ ﷺ قال كُلَّما قال شَيْئًا قالُوا اَللّهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ قال لَوْ شِئْتُمْ قُلْتُمْ جِئْتَنا كَذَا وكَذَا أَتَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بالشَّاةِ والبَعِيرِ، وتَذْهَبُونَ بالنبيِّ ﷺ إلى رِحالِكُمْ لَوْلاَ الهِجْرَةُ لكُنْتُ امْرَءًا مِنَ الانْصارِ ولَوْ سَلَكَ النَّاسُ وادِياً وشِعْباً لَسَلَكْتُ وادِيَ الأنْصارِ وشِعْبَها: الأنْصارُ شِعارٌ والنَّاسُ دِثارٌ إنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أُثْرَةً فاصْبِرُوا حتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الحَوْضِ*

330-....... Abdullah ibn Zeyd ibn Âsım şöyle demiştir: Allah Huneyn günü Rasûlü'ne, harb ettiği kimselerin mallarını ganîmet olarak verdiği zamân, Rasûlullah o malları insanlar içinde kalbleri İslâm'a alıştırılan kimselere taksîm etti de, bu mallardan Ensâr'a birşey vermedi. Ensâr, Rasûlullah'ın bâzı insanlara mal verip de kendilerine birşey vermediği için hüzünlenmiş gibi oldular. Bunun üzerine Rasûlullah onlara hitâb edip şöyle buyurdu:

— *"Ey Ensâr cemâati! Ben sizleri yolu şaşırmışlar bulup da Allah benim delâletimle sizlere hidâyet vermedi mi? Ben sizleri fırka fırka bölünmüş hâlde bulup da, Allah benim Medîne'ye hicretimle sizleri birbirinizle birleştirmedi mi? Ben sizleri fakîr hâlde bulup da Allah benim yüzümden sizleri zengin kılmadı mı?"*

Rasûlullah bu soruların herbirini sordukça, Ensâr Rasûlullah'a karşı:

— Allah ve Rasûlü en çok ihsân edicidir, dediler.

Rasûlullah:

— *"Sizleri Allah'ın Rasûlü'ne şöyle cevâb vermenizden men' eden nedir?"* buyurdu.

Rasûlullah birşey söyledikçe Ensâr:

— Allah ve Rasûlü en çok ihsân edicidir, dediler.

Rasûlullah:

— *"Eğer siz isteseydiniz, benim bu sorularıma şöyle şöyle cevâb verebilirdiniz:* (Seni kavmin yalanlamıştı, bize hicret ettin, biz Seni tasdîk ettik. Kavmin Seni terketti, biz Sana yardım ettik. Kavmin Seni kovdu, biz Seni bağrımıza bastık. Sen yoksuldun, biz Seni malımıza ortak yaptık diyebilirdiniz. Bunlar doğrudur.) *İnsanlar aldıkları koyunlar ve develerle evlerine giderlerken, sizler Peygamber ile evlerinize gitmenizden râzı oluyor musunuz? Eğer hicret fazîleti olmasaydı, muhakkak ben Ensâr'dan bir kimse olurdum. İnsanlar bir vâdîye bir dağ yoluna gitmiş olsalardı, ben muhakkak Ensâr'ın vâdîsine ve dağ yoluna girer giderdim. Ensâr cild üzerine giyilen iç fanilâsı, diğer insanlar da onun üzerine giyilen elbisedir. Sizler benden sonra yakında başkalarının sizlere tercîh edildiği zamâna kavu-*

şacaksınız. Sizler bunlara sabrediniz, nihâyet sizler havuz başında bana kavuşacaksınız'' [362].

٣٣١ـ حَدَّثنى عَبْدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثناهِشامٌ أخبَرَنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبَرَنِى أنَسُ بنُ مالِكٍ رضى الله عنه قال قال ناسٌ مِنَ الانْصارِ حِينَ أفاءَ اللهُ عَلى رسُولِهِ ﷺ ما أفاءَ مِنْ أمْوَالِ هَوَازِنَ فَطَفِقَ النبيُّ ﷺ يُعْطِى رِجالاً المِائَةَ منَ الإبِلِ فَقالُوا يَغْفِرُ اللهُ لَرسُولِ اللهِ ﷺ يُعْطِى قُرَيْشاً ويَتْرُكُنا وسُيُوفُنا تَقْطُرُ مِنْ دِمائِهِمْ قال أنَسٌ فَحُدِّثَ رسُولُ اللهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم بِمَقالَتِهِمْ فأرْسَلَ إلى الأنْصارِ فَجَمَعَهُمْ في قُبَّةٍ مِنْ أدَمٍ ولَمْ يَدْعُ مَعَهُمْ غَيْرَهُمْ فَلَمَّا اجْتَمَعُوا قامَ النبيُّ صلى اللهُ عليه وسلم فقال ماحَدِيثٌ بَلَغَنِى عَنْكُمْ فقال فُقَهاءُ الأنْصارِ أمَّا رُؤَساؤُنا يارسُولَ اللهِ فَلَمْ يَقُولُوا شَيْئًا وأمَّا ناسٌ مِنَّا حَدِيثَةٌ أسْنانُهُمْ فقالوا يَغْفِرُ اللهُ لِرَسُولِ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم يُعطى قُرَيْشاً ويَتْرُكُنا وسُيُوفُنا تَقْطُرُ مِنْ دِمائِهِمْ فقال النبيُّ صلى اللهُ عليه وسلم فإنِّى أُعْطِى رِجالاً حدِيثِى عَهْدٍ بِكُفْرٍ أتألَّفُهُمْ أما تَرْضَوْنَ أنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بالأمْوَالِ وتَذْهَبُونَ بالنبىِّ ﷺ إلى رِحالِكُمْ فَواللهِ لَمَا تَنْقلِبُونَ بِهِ خَيْرٌ مِمَّا يَنْقَلِبُونَ بِهِ قالُوا يارسُولَ اللهِ قدْ رَضِينا فقال لَهُمْ النبيُّ ﷺ سَتَجِدُونَ أثْرَةً شَدِيدةً فاصْبِرُوا حتَّى تلْقَوُا اللهَ ورسُولَهُ صلى اللهُ عليه وسلم فإنِّى عَلى الحَوْضِ قال أنَسٌ فَلَمْ يَصْبِرواء

331-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Enes ibn Mâlik (R) haber verip şöyle dedi: Allah, Hevâzin (harbindeki ganîmet) mallarından kendi Rasûlü'ne fey' olarak verdiğini verdiği ve Peygamber de Kureyş'ten birtakım kimselere (kalblerini İslâm'a alıştırmak için) yüzer deve vermeğe başladığı zamân, Ensâr'dan bâzı insanlar:

— Allah, Rasûlullah'a mağfiret eylesin! O, Kureyş'e veriyor da bizleri terkediyor. Hâlbuki kılıçlarımızdan hâlâ Kureyşliler'in kanları damlıyor, dediler.

Enes devâmla dedi ki: Ensâr'ın bu sözü Rasûlullah'a söylendi. Bunun üzerine Rasûlullah, Ensâr'a haber gönderip onları deriden bir çadır içinde toplattı. Ensâr'ın berâberinde başkalarını çağırmadı. Onlar toplanınca, Peygamber ayağa kalktı da:

362 Peygamber bu ten gömleği ve üst elbisesi ta'bîrleriyle Ensâr'ın kendisine yapışık ve kendisinin de onlara diğer insanlardan daha yakın olduğunu söylemiştir ki, bu, belîğ bir benzetmedir (Kastallânî).

— *"Ey Ensâr! Sizin tarafınızdan söylenip bana ulaşan o söz nedir?"* buyurdu.

Ensâr'ın iyi anlayışlıları:

— Yâ Rasûlallah! Bizim başkanlarımız (sizi üzecek) hiçbir söz söylememişlerdir. Amma bizden yaşları tâze bâzı insanlar: Allah, Rasûlullah'a mağfiret eylesin! O, Kureyş'e veriyor da bizleri bırakıyor. Hâlbuki bizim kılıçlarımızdan hâlâ Kureyş kanı damlıyor, demişlerdir, dediler.

Bunun üzerine Peygamber:

— *"Ben Kureyş'ten bâzı kimselere dünyâlık veriyorum ki, bunlar küfür ve şirk zamânına yakın olan insanlardır. Ben onların gönüllerini İslâm Dîni'ne alıştırmak maksadıyla veriyorum. İnsanlar aldıkları mallarla giderlerken, sizler evlerinize Peygamber'le gitmenizde râzı olmuyor musunuz? Allah'a yemîn ederim ki, sizin Peygamber'le Medîne'ye dönüp gitmeniz, onların ganîmet mallarıyle evlerine gitmelerinden şübhesiz daha hayırlıdır"* buyurdu.

Ensâr:

— Yâ Rasûlallah! Bizler Sen'inle Medîne'ye gitmekten râzı olmuşuzdur! dediler.

Peygamber de onlara:

— *"Sizler yakın gelecekte şiddetli bir sûrette başkalarının sizlere tercîh olunmasıyle karşılaşacaksınız. Siz bu durumlara Allah'a ve Rasûlü'ne kavuşuncaya kadar sabrediniz. Çünkü ben havuz başında olacağım"* buyurdu.

Enes: Fakat sabretmediler, demiştir [363].

٣٣٢ ـ حَدَّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ حَدَّثنا شُعْبَةُ عَنْ أبِى التَّيَّاحِ عَنْ أنَسٍ قال لَمَّا كانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ قَسَمَ رسُولُ اللهِ ﷺ غنائِمَ بَيْنَ قُرَيْشٍ فَغَضِبَتِ الأنْصارُ قال النبيُّ ﷺ أما تَرْضَوْنَ أنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بالدُّنْيا وتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ قالُوا بَلى قال لوْ سَلَكَ النَّاسُ وادِياً أوْ شِعْباً لَسَلَكْتُ وادِىَ الأنْصارِ أو شِعْبَهُمْ*

332-....... Enes (R) şöyle demiştir: Mekke fethi günü olduğu zamân Rasûlullah ganîmetleri Kureyş arasında taksîm etti. Bundan Ensâr öfkelendiler. Peygamber (S):

— *"İnsanlar dünyâlıkla evlerine giderlerken sizler Allah'ın Ra-*

363 Peygamber'in son sözleri Peygamberlik alâmetlerinden biri olmuştur. Çünkü hâdiseler Peygamber'in buyurduğu gibi cereyân etmiştir.

sûlü ile birlikte evlerinize dönüp gitmenizden râzı olmuyor musunuz!" buyurdu.

Ensâr:

— Evet râzıyız! dediler.

Peygamber:

— *"Eğer insanlar geniş bir vâdîye yâhud dar bir dağ yoluna girip gitseler, ben muhakkak Ensâr'ın vâdîsine yâhud Ensâr'ın dağ yoluna girer giderim"* buyurdu.

٣٣٣ـ حَدَّثنا عَلِيُّ بنُ عبْدِ اللهِ حَدَّثنا أزْهَرُ عنِ ابنِ عَوْنٍ أنْبأنا هِشامُ بنُ زَيْدِ بنِ أنَسٍ عنْ أنَسٍ رضىَ اللَّهُ عنهُ قال لَمَّا كانَ يَوْمُ حنَيْنٍ التَقَى هَوازِنُ ومَعَ النبيِّ ﷺ عَشَرَةُ الآفٍ والطُّلَقاءُ فأدْبَرُوا قال يَا مَعْشَرَ الانْصارِ قالُوا لبَّيْكَ يا رَسُولَ اللّهِ وسَعْدَيْكَ لَبَّيْكَ نَحْنُ بَيْنَ يَدَيْكَ فَنَزَلَ النبيُّ ﷺ فقال أنا عَبْدُ اللّهِ وسُولُهُ فانْهَزَمَ المُشْرِكُونَ فأعْطَى الطُّلَقاءَ والمُهَاجِرِينَ ولَمْ يُعْطِ الأنْصارَ شَيْئًا فقالُوا فَدَعاهُمْ فأدْخَلَهُمْ فِي قُبَّةٍ فقال أما تَرْضَوْنَ أنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بالشَّاةِ والبَعِيرِ وتَذْهبُونَ بِرَسُولِ اللّهِ ﷺ فقال النبيُّ ﷺ لوْ سَلَكَ النَّاسُ وادِيًا وسَلَكَتِ الأنْصارُ شِعْبًا لاَخْتَرْتُ شِعْبَ الأنْصارِ *

333-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Huneyn günü olduğu zamân Peygamber'in ordusu ile Hevâzin kabîlesi karşılaştı. Peygamber'in berâberinde onbin mücâhid ve bir de Mekke'den salıverilenler vardı. Müslümânlar ansızın ok baskınıyla karşılaşınca geri döndüler. Peygamber:

— *"Ey Ensâr topluluğu!"* diye seslendi.

Onlar:

— Lebbeyke yâ Rasûlallahi ve sa'deyke lebbeyk! Bizler Sen'in önündeyiz, dediler.

Peygamber bineğinden indi de:

— *"Ben Allah'ın kulu ve Rasûlü'yüm!"* dedi.

Akabinde müşrikler bozguna uğradılar. Peygamber Mekke'den katılanlara ve Muhâcirler'e ganîmet verdi de Ensâr'a birşey vermedi. Ensâr ganîmetten men' olunmaları husûsunda konuştular. Bunun üzerine Rasûlullah onları da'vet edip bir çadır içine koydu. Akabinde:

— *"İnsanlar aldıkları koyunlar ve develerle giderken sizler Allah'ın Rasûlü ile gitmenizden râzı olmuyor musunuz?"* buyurup şunları da söyledi: *"Eğer insanlar bir vâdîye girseler Ensâr da bir dağ yoluna girse, ben elbette Ensâr'ın dağ yolunu tercîh ederdim..."*

٣٣٤ــ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ قال سَمِعْتُ قَتادَةَ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللهُ عنهُ قال جَمَعَ النبىُّ ﷺ ناساً مِنَ الأنْصارِ فقال إنَّ قُرَيْشاً حَدِيثُ عَهْدٍ بِجاهِلِيَّةٍ ومُصِيبَةٍ وإنِّى أَرَدْتُ أنْ أَجْبُرَهُمْ وأتألَّفَهُمْ أما تَرْضَوْنَ أنْ يَرْجِعَ النَّاسُ بالدُّنْيا وتَرْجِعُونَ بِرَسولِ اللهِ ﷺ إلى بُيُوتِكُمْ قالُوا بَلى قال لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وادِياً وسَلَكَتِ الأنْصارُ شِعْباً لَسَلَكْتُ وادِيَ الأنْصارِ أوْ شِعْبَ الأنْصارِ*

334-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) (Huneyn ganîmetlerinin taksîmi hakkında Ensâr'ın bâzı sözleri üzerine) Ensâr'dan birtakım insanları (deriden bir çadır altında) topladı da (yaptığı hutbede özetle) şunları söyledi:

— *"Şübhesiz Kureyş Câhiliyet devrine yakındır ve başlarına gelen bir harb musîbetinden de yeni çıkmışlardır. Ben onların bu harbde uğradıkları yaraları, zararları sarıp düzeltmek ve bu sûretle onların gönüllerini İslâm Dîni'ne ısındırıp alıştırmak istedim* (Bunun için onlara çok pay verdim). *Sizler insanların aldıkları dünyâ mallarıyle evlerine dönüp gitmeleri ve kendinizin ise Allah'ın Rasûlü ile birlikte evlerinize dönüp gitmenizden hoşnûd olmuyor musunuz?"* buyurdu.

Ensâr:

— Evet hoşnûd oluyoruz! dediler.

Rasûlullah:

— *"Eğer insanlar açık bir vâdîye girip gitseler ve Ensâr da dar bir dağ yoluna girip gitse, ben muhakkak Ensâr'ın vâdîsine yâhud Ensâr'ın dağ yoluna* (yânî geniş veyâ dar, Ensâr'ın yoluna) *girer giderim"* buyurdu [364].

٣٣٥ــ حَدَّثنا قَبِيصَةُ حَدَّثنا سُفْيانُ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبى وائِلٍ عنْ عَبْدِ اللهِ قال لَمَّا قَسَمَ النبىُّ ﷺ قِسْمَةَ حُنَيْنٍ قال رجُلٌ مِنَ الأنْصارِ ماأرادَ بِها وَجْهَ اللهِ فأتَيْتُ النبىَّ ﷺ فأخْبَرْتُهُ فتغَيَّرَ وجْهُهُ ثُمَّ قال رحْمَةُ اللهِ عَلى مُوسَى لَقَدْ اُوذِىَ بأكْثَرَ مِنْ هٰذا فَصَبَرَ*

335-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Huneyn ganîmetlerini taksîm ettiği zamân Ensâr'dan bir (münâfık) kişi:

364 Burada arka arkaya Enes ibn Mâlik'in ayrı senedlerle ve bâzı farklılıklarla dört hadîsi getirilmiştir. Bu hadîslerin başlığa uygunlukları meydandadır.

— Peygamber bu taksîm ile Allah'ın rızâsını kasdetmemiştir, dedi.

Ben de bu sözü işitince gidip Peygamber'e haber verdim. Peygamber'in yüzü değişti. Sonra:

— *"Allah'ın rahmeti Mûsâ üzerine olsun! Yemîn olsun Mûsâ bundan daha çoğu ile ezâ edilmişti de, o yine sabretmişti"* buyurdu [365].

٣٣٦ـ حَدَّثنا قُتَيْبَةَ بنُ سَعِيدٍ. حَدَّثنا جَرِيرٌ عنْ مَنْصُورٍ عنْ أبى وائِلٍ
عنْ عبْدِاللهِ رضى اللهُ عنهُ قال لمَّا كانَ يوْمُ حُنَيْنٍ آثَرَ النبىُّ صلى اللهُ عليه وسلم
ناسًا أعْطَى الأقْرَعَ مِائَةً منَ الإبِلِ وأعْطَى عُيَيْنَةَ مِثْلَ ذَلِكَ وأعْطَى ناسًا فَقال
رَجُلٌ ما أُرِيدَ بِهٰذِهِ القِسْمَةِ وجْهُ اللهِ فَقُلْتُ لَأُخْبِرَنَّ النبىَّ ﷺ قال رَحِمَ اللهُ
مُوسٰى قَدْ أُوذِىَ بأكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ *

336-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Huneyn günü (harb) olup bitince Peygamber (S) bâzı insanları tercîh edip fazla ganîmet verdi. Meselâ el-Akra' ibn Hâbis'e yüz deve verdi. Uyeyne ibn Hafs el-Fezârî'ye de bunun kadar deve verdi. Ve Arab eşrâfından diğer birtakım insanlara da bu sûretle yüzer deve verdi. (Peygamber'in bu taksîmdeki gâyesini anlamayanlardan) bir kişi:

— Bu taksîmle Allah'ın vechi (yânî rızâsı) kasdedilmedi, dedi.

Ben de:

— Yemîn olsun ben bu sözleri muhakkak Peygamber'e haber vereceğim, dedim (ve akabinde Peygamber'e gelip haber verdim).

Peygamber:

— *"Allah, Mûsâ'ya rahmet etsin! O bundan daha çok sözlerle eziyet edildi de yine sabretti"* buyurdu [366].

---

365 Bu ve bundan sonraki hadîsler de yine aynı konuyla ilgili olarak Abdullah ibn Mes'ûd'dan gelen rivâyetlerdir.

366 Bu da, bundan evvel geçen hâşiyede de zikrettiğimiz gibi, Abdullah ibn Mes'ûd hadîsinin başka bir yoldan rivâyetidir.

Huneyn gazvesinde pek çok esîr ve mal ele geçirilmişti. İbn Hişâm ve diğer siyer ve İslâm târîhi âlimlerinin bildirdiklerine göre müşrik kabîleler harb sâhasına kadın, çocuk ve bütün sürülerini de berâberlerinde getirdikleri için esîrlerin sayısı altıbine ulaşmıştı. Yirmidörtbin deve, kırkbin davar, dörtbin ûkıyye altın ve gümüş toplanıp ganîmet edilmişti. Fakat bunların taksîminde müşkillerle karşılaşılmıştı. İnsanların fakîrliği, bilhassa bedevî Arablar'ın basît yaşayışları ve Peygamber'in ta'kîb ettiği yüksek gâyeleri anlamamaları bu güçlüğü doğuran sebeblerdi. Peygamber Mekke'nin yeni müslümân olan şerîflerine, onların gönüllerini İslâm'a alıştırmak için yüzer deve ihsân etmişti. Bu verilen ve fazla görülen atıyyeler ganîmet mallarının umûmundan değil, fey' denilen, yânî tasarrufu Peygamber'e âid bulunan ganîmetin beşte birinden olmakla berâber, bu, Ensâr gençlerinin kıskançlığını harekete getirmişti.

٣٣٧ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا مُعَاذُ بنُ مُعَاذٍ حدّثنا ابنُ عَوْنٍ عنْ هِشَامِ ابنِ زَيْدِ بنِ أَنَسِ بنِ مَالِكٍ عنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللَّهُ عنه قال لَمَّا كانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ أَقْبَلَتْ هَوَازِنُ وغَطَفَانُ وغيْرُهُمْ بِنَعَمِهِمْ وذَرَارِيِّهِمْ ومَعَ النبىِّ ﷺ عَشَرَةُ آلاَفٍ ومِنَ الطُّلَقَاءِ فأَدْبَرُوا عنهُ حَتَّى بَقِىَ وحْدَهُ فَنَادَى يَوْمَئِذٍ نِدَاءَيْنِ لمْ يَخْلِطْ بَيْنَهُمَا التَفَتَ عنْ يَمِينِهِ فقال يا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يا رسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ ثُمَّ التَفَتَ عنْ يَسَارِهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ قالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ وهْوَ علَى بَغْلَةٍ بَيْضَاءَ فَنَزَلَ فقَالَ أنا عَبْدُ اللَّهِ ورَسُولُهُ فانْهَزَمَ المُشْرِكُونَ فأَصَابَ يَوْمَئِذٍ غَنَائِمَ كَثِيرَةً فَقَسَمَ فِى المُهَاجِرِينَ والطُّلَقَاءِ ولَمْ يُعْطِ الأَنْصَارَ شَيْئًا فَقَالَتِ الأَنْصَارُ إذا كانَتْ شَدِيدَةٌ فنَحْنُ نُدْعَى ويُعْطَى الغَنِيمَةَ غَيْرُنا فَبَلَغَهُ ذٰلِكَ فَجَمَعَهُمْ فِى قُبَّةٍ فقال يا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ ما حَدِيثٌ بَلَغَنِى عنْكُمْ فَسَكَتُوا فَقال يا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ ألا تَرْضَوْنَ أنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بالدُّنْيَا وتَذْهَبُونَ برسولِ اللَّهِ ﷺ تَحُوزُونَهُ إِلَى بُيُوتِكُمْ قالُوا بَلَى فَقالَ النبىُّ ﷺ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وسَلَكَتِ الأَنْصَارُ شِعْبًا لأَخَذْتُ شِعْبَ الأَنْصَارِ فَقَالَ هِشَامٌ يا أَبا حَمْزَةَ وأَنْتَ شَاهِدٌ ذَاكَ قال وأَيْنَ أَغِيبُ عَنْهُ *

337-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Huneyn günü olunca Hevâzin, Gatafân ve diğer birçok kabîleler develeri, çocuk ve kadınlarıyle berâber harb sâhasına yönelip geldiler. Peygamber'in berâberinde ise onbin mücâhid ve bir de Mekke'den yeni müslümân olup katılanlar vardı. Harb başlayınca bunlar Peygamber'in yanından geri dönüp kaçtılar, hattâ Peygamber (az bir topluluk içinde) yapayalnız kaldı. Bu durum üzerine Peygamber o gün aralarına başka bir söz karıştırmaksızın arka arkaya iki defâ nidâ etti: Evvelâ sağ tarafına döndü ve:

— *"Ey Ensâr topluluğu!"* diye bağırdı.

Ensâr:

— Lebbeyke yâ Rasûlallah! Müjdelenip sevin! Biz Senin maiyyetinde bulunuyoruz! dediler.

Bundan sonra Peygamber sol tarafına döndü ve yine:

— *"Ey Ensâr topluluğu!"* diye ünledi.

İşte burada arka arkaya sıralanan bu hadîslerde bu ganîmet taksîmi ile ilgili bilgiler verilmiş olmaktadır.

Ensâr yine:

— Lebbeyke yâ Rasûlallah! Müjdelenip sevin! Bizler Senin berâberindeyiz! dediler.

Peygamber bu sırada beyaz bir katır üzerinde idi. Hemen katırdan indi ve:

— *"Ben Allah'ın kulu ve Rasûlü'yüm"* buyurdu.

Akabinde müşrikler bozuldular. Peygamber o gün pek çok ganîmetler elde etti. Sonra bu ganîmetleri Muhâcirler ve Mekke'den katılan öncüler arasında taksîm etti. Bu ganîmetlerden Ensâr'a birşey vermedi. Bunun üzerine Ensâr(dan bâzı kimseler):

— Harb gibi çetin bir iş olduğu zamân bizler çağrılıyoruz, fakat ganîmet bizden başkalarına veriliyor, diye söylendiler.

Bu sözler Peygamber'e ulaştı. Akabinde Peygamber, Ensâr'ı bir çadır içinde topladı da:

— *"Ey Ensâr topluluğu! Sizlerden bana ulaşan o söz nedir?"* buyurdu.

Ensâr sustular. Bunun üzerine Peygamber (S):

— *"Ey Ensâr topluluğu! İnsanlar aldıkları dünyâ malıyle giderlerken sizler kendisine sâhib olarak Allah'ın Rasûlü ile evlerinize dönüp gitmenizden hoşnûd olmaz mısınız?"* buyurdu.

Ensâr bu sefer topluca:

— Evet bundan hoşnûd oluruz (yâ Rasûlallah)! dediler.

Bunun üzerine Peygamber:

— *"Şâyet insanlar bir vâdîye girip gitseler, Ensâr da bir dağ yoluna girip gitmiş olsa, ben elbette Ensâr'ın dağ yolunu tutar giderdim"* buyurdu.

Geçen senedle Hişâm, Enes'e (künyesi ile hitâb ederek):

— Yâ Ebâ Hamza! Sen bu olaya şâhid oldun mu? diye sordu.

Enes ibn Mâlik de:

— Ben bu olaydan nereye gâib olabilirim? dedi [367].

٥٩ــ بابُ السَّرِيَّةِ الَّتى قِبَلَ نَجْدٍ

59- NECD YÖNÜNE GÖNDERİLEN SERİYYE BÂBI

367 Bu, bundan evvelki İbn Mes'ûd hadîslerinden önce arka arkaya geçmiş olan dört aded Enes hadîslerinin başka bir rivâyetidir ki, bununla Enes hadîslerinin buradaki sayısı beşe ulaşmaktadır. İbn Hacer, bu hadîsin daha önceki Enes hadîslerinden sonra konulması gerektiğini, bunun belki de Firabrî'den rivâyet eden râvîlerin işi olduğunu söylemiştir...

Bu Huneyn vak'ası ve bunu ta'kîben burada yapılan ganîmet taksîmi sırasında cereyân eden olaylar hakkında derli toplu bilgiler, Elmalılı Tefsîri'nde, et-Tevbe: 25-27. âyetlerinin tefsîri sırasında verilmiştir. *Hakk Dîni,* III, 2492-2498

٣٣٨ـ حَدَّثنا أبو النُّعْمانِ حَدَّثنا حَمَّادٌ حَدَّثنا أيُّوبُ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال بَعَثَ النبىُّ ﷺ سَرِيَّةً قِبَلَ نَجْدٍ فَكُنْتُ فِيها فَبَلَغَتْ سِهامُنا إثْنَىْ عَشَرَ بَعِيراً ونُفِّلْنا بَعِيراً بَعِيرًا فرَجَعْنا بِثَلاثَةَ عَشَرَ بعِيراً*

338-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Necd yönüne bir seriyye gönderdi. Ben de bu seriyyenin içinde idim. (Bu askerî birlik pekçok deve ganîmeti elde ettiler.) Herbirimizin payları oniki deveye ulaştı. Bize bu hissemize ilâve olarak birer deve daha (Peygamber'e âid olan beşte birden) ihsân edilmişti. Bu sûretle bizler herbirimiz onüçer deve ile döndük [368].

٦٠ـ بابُ بَعْثِ النبىِّ ﷺ خالِدَ بنَ الوَلِيدِ إلى بَنى جَذِيمَةَ

60- PEYGAMBER(S)'İN HÂLİD İBNU'L-VELÎD'İ CEZÎME OĞULLARI'NA GÖNDERMESİ BÂBI

٣٣٩ـ حَدَّثنى مَحْمُودٌ حَدَّثنا عَبْدُالرَّزَّاقِ أخْبَرنا مَعْمَرٌ* حَ وحَدَّثنى نُعَيْمٌ أخبرنا عَبْدُ اللهِ أخْبَرنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِىِّ عنْ سالِمٍ عنْ أبيهِ قالَ بَعَثَ النبىُّ صلى اللهُ عليه وسلم خالِدَ بنَ الوَلِيدِ إلى بَنى جَذِيمَةَ فَدَعاهُمْ إلى الإسلامِ فَلَمْ يُحْسِنُوا أنْ يَقُولوا أسْلَمْنا فَجعَلُوا يَقُولُونَ صَبأْنا صَبَأْنا فَجعَلَ خالِدٌ يَقْتُلُ مِنْهُمْ ويأسِرُ ودَفَعَ إلى كُلِّ رَجُلٍ مِنَّا أسِيرَهُ حَتَّى إذا كانَ يَوْمٌ أمَرَ خالِدٌ أنْ يَقْتُلَ كلُّ رجُلٍ مِنَّا أسِيرَهُ فَقُلْتُ واللهِ لا أقْتُلُ أسِيرِى ولاَ يَقْتُلُ رجُلٌ مِنْ أصْحابى أسِيرَهُ حَتَّى قَدِمْنا عَلى النبىِّ ﷺ فَذَكَرْناهُ فَرفَعَ النبىُّ ﷺ يَدَهُ فقال اللَّهُمَّ إنِّى أبْرَأُ إلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خالِدٌ مَرَّتَيْنِ*

339-....... (Burada iki senedle gelen hadîste) Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), Hâlid ibnu'l-Velîd'i (üçyüzelli ki-

---

368 *Seriyye,* düşman üzerine gönderilen en azı beş, en çoğu üçyüz - dörtyüz askerden oluşan birliğe denir. Bunlar ekseriyâ geceleyin giderler. Türkçe'de *Çete* ta'bîr olunur... *(Kaamûs Ter.)*

Peygamber, Mekke fethinden, Huneyn ve Tâif gazvelerinden sonra bâzı seriyyeler hazırlayarak etrafa göndermiştir. Siyer ve hadîs ıstılâhlarına göre seriyyeler, düşmanın hâlleri ve haraketlerini keşif için, emniyet ve âsâyişi korumak için, etrafa gönderilmiş olan İslâm da'vetçi ve irşâd hey'etlerini korumak için tertîb edilen küçük askerî kuvvetlerdir. Bu hadîste bunlardan biri anlatılmaktadır.

şilik bir kuvvetle) Cezîme oğulları'na gönderdi. Hâlid onları İslâm'a da'vet etti. Fakat onlar "biz İslâm'a girdik" demesini beceremediler de bunun yerine "Saba'nâ, saba'nâ" (yânî: Şirkten çıktık, şirkten çıktık) demeğe başlamışlardı. Bunun üzerine Hâlid, bunlardan bir kısmını öldürmeye, bir kısmını da esîr almaya başladı. Bizden seriyyede bulunan herbir askere kendi esîrini verdi. Nihâyet bir gün geldi ki, Hâlid, herkesin kendi esîrini öldürmesini emretti. Ben:

— Vallâhi esîrimi öldürmem, (Muhâcir ve Ensâr) arkadaşlarımdan hiçbirisi de esîrini öldürmeyecektir, dedim.

(Suleym oğulları ise esîrlerini öldürmüşlerdi.) Sefer sonunda Peygamber'in huzûruna geldiğimizde bu olanı kendisine zikrettik. Bunu duyunca Peygamber (S) elini kaldırdı da iki kerre:

— *"Yâ Allah! Ben, Hâlid'in yaptığı bu işten Sana sığınırım!"* diye duâ etti [369].

٦١ــ باب سَرِيَّةِ عَبْدِ اللهِ بنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وعَلْقَمَةَ بنِ مُجَزِّزٍ المُدْلِجِيِّ ويُقالُ إنَّها سَرِيَّةُ الأنْصارِ

61- ENSÂR SERİYYESİ DE DENİLEN ABDULLAH İBNU HUZÂFE ES-SEHMÎ VE ALKAME İBNU MUCEZZİZ EL-MUDLİCÎ SERİYYESİ BÂBI [370]

369 Peygamber bu Hâlid seriyyesini Mekke fethi akabinde tertîb etmiş, ve Huneyn'e çıkmazdan önce göndermiştir. Cezîme oğulları yurdu, Yemenliler'in ihrâma giriş yerleri olan Yelemlem'den sayılır.

İbn Sa'd bu kuvvetin üçyüzelli kişiden meydana geldiğini ve harbetmek üzere değil, İslâm'a da'vet için gönderildiğini bildirmiştir.

Saba', bir dînden çıkıp başka bir dîne girmek ma'nâsınadır. Kureyş müşrikleri de her müslümân olan kişi hakkında bu ta'bîri kullanırlardı. Yaygın olan bu kullanıştan dolayı İbn Umer, Cezîme oğulları'nın "Saba'nâ saba'nâ" sözleriyle hakîkaten müslümân olduk demek istediklerini anlamıştı. Hâlid ise bununla yetinmeyerek İslâm kelimesinin açıkça söylenmesi lâzım olduğu ictihâdında idi. Bunların bir gayretle ve müşrikâne bir inatla İslâm kelimesini söylemek istemediklerine kaani' idi. Ve bu kanâatle onları öldürmüştü. Peygamber de Hâlid'i acele ettiği ve bu işin şer'î vaziyetini tesbît etmediği için duâ ederek şifâhî ukûbetle yetinmiştir.

Peygamber aynı zamânda Cezîme oğulları'nın uğradığı fecî' vaziyete râzı olmayarak, İbn İshâk'ın rivâyetine göre, Alî'yi yeter mikdârda mal ile onların yurduna gönderip, mal ve can kayıplarının bedellerini, diyetlerini verdirmiştir... (Aynî'de daha tafsîlli bilgiler toplanmıştır).

370 İbn Hacer, kıssanın birden çok olması, yâhud da umûmî ma'nâ üzere olması, yânî Abdullah ibn Huzâfe'nin Peygamber'e yardım etmesi ihtimâline işâret etmiştir.

Bu başlığa göre seriyyeye Ensârî seriyyesi de denildiği, kumandanın Abdullah ibn Huzâfe ile Alkame ibn Mucezziz olduğu anlaşılıyor. Abdullah ibn

٣٤٠ ــ حَدَّثنا مُسَدَّدٌ حَدَّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ حَدَّثنا الأَعْمَشُ قال حدّثني سَعْدُ
بنُ عُبَيْدَةَ عنْ أبِي عَبْدِالرَّحْمٰنِ عَنْ عَلِي رضىَ اللّٰهُ عنه قال بَعَثَ النبى صلى اللّٰهُ
عليه وسلم سَرِيَّةً فاسْتَعْمَلَ عَلَيْهَا رَجُلاً مِنَ الأَنْصارِ وأمَرَهُمْ أنْ يُطِيعُوهُ فَغَضِبَ
فقال أَلَيْسَ أمَرَكُمُ النبيُّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم أنْ تُطِيعُونى قالُوا بَلَى قال فاجْمَعُوا
لِى حَطَباً فَجَمَعُوا فقال أَوْقِدُوا نارًا فأَوْقَدُوهَا فقال ادْخُلُوهَا فَهَمُّوا وَجَعَلَ
بَعْضُهُم يُمْسِكُ بَعْضًا وَيقُولُونَ فَرَرْنا إلى النبيِّ ﷺ مِنَ النَّارِ فمازَالُوا حتَّى
خَمَدَتِ النَّارُ فَسَكَنَ غَضَبُهُ فَبَلَغَ النبيَّ ﷺ فقال لوْ دَخَلُوها ماخَرَجُوا مِنْها
إلى يَوْمِ القِيامَةِ الطَّاعَةُ في المَعْرُوفِ *

340-....... Alî (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bir seriyyenin başına Ensâr'dan bir adamı emîr, yânî kumandan yapıp gönderdi. Bu zâtın emrindeki mücâhidlere de kumandanlarına itâat etmelerini emretti. Bu kumandan sefer esnâsında bir mes'eleden dolayı maiyyetindekilere öfkelendi de:

— Peygamber sizlere bana itâat etmenizi emretmedi mi? diye sordu.

Onlar da:

— Evet emretti, dediler.

Bunun üzerine kumandan:

— Öyleyse benim için odun toplayın! dedi.

Mücâhidler odun topladılar. Bu defa da kumandan:

— Odunları ateşleyiniz! emrini verdi.

Mücâhidler odunu yakınca da:

— Bu ateşe giriniz! diye emretti.

Bu emir üzerine askerlerin bir kısmı ateşe girmeyi düşündüler. Fakat bâzıları da bunları tutmaya ve:

— Bizler ateşten Peygamber'e kaçıp sığınmış kimseleriz, demeye başladılar.

Onlar bu karşılıklı konuşmaya devâm ederlerken nihâyet ateş söndü. Kumandanın da öfkesi geçip sâkinleşti. Bu olay Peygamber'e ulaşınca:

— *"Eğer mücâhidler ateşe girselerdi, artık kıyâmet gününe kadar ateşten çıkamazlardı.* (Çünkü âmire) *itâat, ma'kûl ve meşrû' olan emirlerde olur"* buyurdu [371].

Huzâfe ikinci Habeşe hicretine katılan ilk müslümânlardandır. Kisrâ yanına elçilikle de gönderilmiştir.

371 Peygamber burada eskimez bir hayât düstûru koymuştur: *"Mahlûka itâat an-*

٦٢ـ بَعْثُ أبِى مُوسَى ومُعَاذٍ إلى اليَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الوَدَاعِ

62- EBÛ MÛSÂ EL-EŞ'ARÎ İLE MUÂZ İBN CEBEL'İN VEDÂ HACCI'NDAN ÖNCE YEMEN'E GÖNDERİLMELERİ (BÂBI) [372]

٣٤١ـ حَدَّثنا مُوسَى حَدَّثنا أبُوا عَوَانَةَ حَدَّثنا عَبْدُ المَلِكِ عن أبِى بُرْدَةَ قال بَعَثَ رسولُ اللهِ ﷺ أبا مُوسَى ومُعاذَ بنَ جَبَلٍ إلى اليَمَنِ قال وبَعَثَ كُلَّ واحِدٍ مِنْهُما عَلى مِخْلاَفٍ قال واليَمَنُ مِخْلافانِ ثُمَّ قال يَسِّرا ولا تُعَسِّرا وبَشِّرا ولاتُنَفِّرا فانْطَلَقَ كُلُّ واحِدٍ مِنْهُما إلى عَمَلِهِ قال وكان كُلُّ واحِدٍ مِنْهُما إذا سارَ فى أرْضِهِ وكانَ قَرِيباً منْ صاحِبِهِ أحْدَثَ بِهِ عَهْداً فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَسارَ مُعاذٌ فى أرْضِهِ قَرِيبًا منْ صاحِبِهِ أبِى مُوسٰى فَجاءَ يَسِيرُ عَلى بَغْلَتِهِ حَتَّى انْتَهى إلَيْهِ وإذا هُوَ جالِسٌ وقَدِ اجْتَمعَ إلَيْهِ النَّاسُ وإذا رجُلٌ عِنْدَهُ قَدْ جُمِعَتْ يَدَاهُ إلى عُنُقِهِ فقال لهُ مُعاذٌ ياعَبْدَاللهِ بنَ قَيْسٍ أيَّمَ هٰذا قال هَذَا رجُلٌ كفَرَ بَعْدَ إسْلامِهِ قال لا أنْزِلُ حتَّى يُقْتَلَ قال إنَّما جِىءَ بِهِ لِذٰلِكَ فانْزِلْ قال ما أنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ فأمَرَ بِهِ فَقُتِلَ ثُمَّ نَزَلَ فقال ياعبْدَاللهِ كيْفَ تَقْرأُ القُرآنَ قال أتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قال فَكيْفَ تَقْرَأُ أنْتَ يامُعاذُ قال أنامُ أوَّلَ اللَّيْلِ فأقُومُ وقَدْ قَضَيْتُ جُزْئِى مِنَ النَّوْمِ فأقْرَأُ ماكَتَبَ اللهُ لِى فأحْتَسِبُ نَوْمَتى كَماأحْتَسِبُ قَوْمَتى*

341-....... Ebû Mûsâ'nın oğlu Ebû Burde Âmir şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Ebû Mûsâ ile Muâz ibn Cebel'i Yemen'e gönderdi. Ebû Burde: Yemen iki mıntıkadır, dedi ve şöyle devâm etti: Rasûlullah bunlardan herbirini bir mıntıka üzerine âmir gönderdi. Sonra (bunlara verdiği emirler cümlesinden olarak):

— *"İkiniz de insanlara kolaylık gösteriniz; işleri zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz; ürkütmeyiniz"* buyurdu.

Ebû Burde dedi ki: Akabinde bunlardan herbiri kendi me'mûriyet yerine gitti.

Ebû Burde dedi ki: Bu ikisinden herbirisi kendi vazîfeli bulunduğu arâzîde gezip dolaştığı ve arkadaşının mıntıkasına yaklaştığı za-

---

cak ma'rûfla emirdedir". Bu hadîste mutlak emrin bütün hâlleri şâmil olmayacağı hükmü vardır. Çünkü Peygamber kumandana itâat etmelerini buyurdu. Onlar bu emri bütün hâllere, hattâ öfke hâline ve ma'siyetle emretme hâline hamlettiler. Peygamber de onlara itâat emrinin ancak ma'sîyet olmayan husûslarla sınırlandırılmış olduğunu beyân etti (Kastallânî).

372 Buhârî nushalarının birçoğunda "Bâb" lâfzı yoktur.

mân arkadaşını (ziyâretle) dostluğunu yenilemek ve ona selâm verip esenlik dilemek i'tiyâdında idiler. Bir kerresinde Muâz kendi mıntıkasını dolaşıp, arkadaşı Ebû Mûsâ'nın vilâyetine yaklaştığından katırına binerek dostunu ziyârete gitmişti. Ebû Mûsâ'nın bulunduğu yere vardığında, onu bir yere oturmuş, etrâfında da insanlar toplanmış vazîyette buldu. Bir de yanında iki eli boynuna bağlanmış birisinin durduğunu gördü. Muâz, Ebû Mûsâ'ya:

— Yâ Abdallah ibne Kays! Bu ne iştir? diye sordu.

Ebû Mûsâ:

— Bu elleri bağlı duran, İslâm'a girdikten sonra dînden dönmüş bir kişidir, dedi.

Muâz ibn Cebel de:

— Bu mürted öldürülmedikçe katırımdan inmem, dedi.

Ebû Mûsâ da:

— Bu kimse ancak bunun için, yânî öldürülmek için getirilmiştir; haydi sen bineğinden aşağı in! dedi.

Muâz yine:

— Bu dîninden dönmüş kişi öldürülünceye kadar ben inmiyorum, dedi.

Bu ısrâr üzerine Ebû Mûsâ onunla ilgili emrini verdi, o da öldürüldü. Sonra da Muâz, Ebû Mûsâ'ya:

— Yâ Abdallah! Kur'ân'ı nasıl ve ne zamân okursun? diye sordu.

Ebû Mûsâ da:

— Gündüz ve gecenin ayrı ayrı zamânlarına ayırarak okurum, dedi.

Bu defâ da Ebû Mûsâ:

— Yâ Muâz! Ya sen nasıl okursun? diye sordu.

O da:

— Ben gecenin ilk kısmında uyurum, sonra uykumdan bir kısmını uyumuş olarak kalkar ve Allah'ın bana takdîr edip yazdığı kakadar Kur'ân okurum. İbâdet ve Kur'ân okumak üzere) kalkışımdan sevâb umar olduğum gibi, uykumdan da sevâb umarım, dedi [373].

---

373 Hadîsin başlığından Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Vedâ Haccı sırasında Yemen'den döndüğü ve Mekke'de Rasûlullah'a kavuştuğu hakkındaki hadîslere işâret ettiği anlaşılıyor. Ebû Mûsâ ile Muâz, ilimleriyle ve Kur'ân'a hizmetleriyle meşhûr iki sahâbîdir. Muâz onsekiz yaşında müslümân olup Akabe Bey'atı'nda bulunmuş bir Ensâr genci idi. Bedir'den i'tibâren bütün gazvelerde Peygamber'in yanından ayrılmamıştır. Peygamber: *"Ummetimin halâl ve harâmı en çok bileni Muâz'dır"* buyurmuştu. Ebû Mûsâ da bu değerde idi. Kur'ân okumakta şöhreti vardı. Peygamber onun hakkında da: *"Ebû Mûsâ'ya Dâvûd Peygamber'in güzel okuyuşlarından bir okuyuş verilmiştir"* buyurmuştu.

Bu iki büyük sahâbî Yemen gibi büyük bir memleketin dünyâ işleri arasında, hadîste bildirilen ibâdet etme ve Kur'ân okuma husûslarındaki muntazam

٣٤٢ـ حدّثنى إسْحَاقُ حَدَّثنا خالِدٌ عنِ الشَّيبانىِّ عنْ سَعِيدِ بنِ أبى بُرْدَة عنْ أبيهِ عنْ أبى مُوسٰى الأشْعَرِىِّ رضى اللهُ عنه أن النبىَّ صلى اللهُ عليه وسلم بَعثهُ إلى اليَمَنِ فَسألَهُ عنْ أشْرِبَةٍ تُصْنَعُ بهَا فقال وماهِى قال البِتْعُ والمِزْرُ فقُلْتُ لِأبى بُرْدَةَ ماالبِتْعُ قال نَبِيذُ العَسَلِ والمِزْرُ نَبِيذُ الشَّعِيرِ فقال كُلُّ مُسْكِرٍ حَرامٌ رَوَاهُ جَرِيرٌ وَعبْدُ الوَاحِدِ عنِ الشَّيبانىِّ عنْ أبى بُرْدَةَ*

342- Bana İshâk tahdîs etti: Bize Hâlid, eş-Şeybânî'den; o da Saîd ibn Ebî Burde'den; o da Ebû Mûsâ(R)'dan şöyle tahdîs etti: Peygamber (S) Ebû Mûsâ'yı Yemen'e gönderdi de sonra ona Yemen'de yapılan içikilerden (yânî onların mâhiyetinden) sorup:

— *"Bu içkiler nedir?'* dedi.

Ebû Mûsâ da:

— el-Bitu' ile el-Mızru'dur, diye cevâb verdi.

Saîd: Ben Ebû Burde'ye:

— el-Bitu' nedir? dedim.

O da:

— Baldan yapılan içki; el-Mızr ise arpadan yapılan içkidir, dedi.

Ebû Mûsâ'nın cevâbından sonra Peygamber:

— *"Her sarhoşluk veren şey harâmdır"* buyurmuştur.

Bu hadîsi Cerîr ile Abdulvâhid, eş-Şeybânî'den; o da Ebû Burde'den rivâyet etmiştir [374].

٣٤٣ـ حَدَّثنامُسْلِمٌ حَدَّثناشُعْبَةُ حَدَّثناسَعِيدُ بنُ أبى بُرْدَةَ عنْ أبيه قال بَعَثَ النبىُّ صلى اللهُ عليه وسلم جَدَّهُ أبا مُوسٰى ومُعاذاً إلى اليَمَنِ فقال يَسِّرا ولا تُعَسِّرا وبَشِّرا ولا تُنَفِّرا وتَطَاوعَا فقال أبو مُوسٰى يا نَبِىَّ اللهِ إنَّ أرْضَنا بها شَرَابٌ مِنَ الشَّعِيرِ المِزْرُ وَشَرابٌ منَ العَسَلِ البِتْعُ فقال كُلُّ مُسْكِرٍ حَرامٌ فانْطَلَقا فقال مُعاذٌ لِأبى مُوسٰى كَيْفَ تَقْرأُ القُرآنَ قال قائِماً وقاعِدًا وعَلى رَاحِلَتِهِ وأتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قال أما أنا فأنامُ وأقُومُ فأحْتَسِبُ نَوْمَتى كَما أحْتَسِبُ قَوْمَتِى وضَرَبَ

---

ve programlı hayâtları bizler için ibret ve örnek alınacak şeydir. Muâz bir geceyi üçe ayırıyordu: Uyku, namâz, Kur'ân okuma. Uyku bütün dînî ve dünyevî işleri yapmak için vücûdun istirâhatini sağladığı için, onun da namâz kadar sevâba sebeb olacağını Muâz'dan öğreniyoruz.

374 el-Buhârî burada hadîsin iki yoldan rivâyetini de göstermiştir.

فُسْطاطًا فَجَعَلاَ يَتَزاوَرانِ فَزارَ مُعاذٌ أبا موسى فإذا رجُلٌ مُوثَقٌ فقال ماهٰذا فقال أَبُو مُوسى يَهُودِىٌّ أَسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ فقال مُعاذٌ لأَضْرِبَنَّ عُنُقَهُ* تابَعَهُ العَقَدِىُّ وَوَهْبٌ عنْ شُعْبَةَ وقال وكِيعٌ والنَّضْرُ وأَبُو دَاوُدَ عنْ شُعْبَةَ عنْ سَعِيدٍ عنْ أبِيهِ عن جَدِّهِ عنِ النبىِّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم رَواهُ جَرِيرُ ابنُ عَبْدِ الحَمِيدِ عنِ الشَّيْبانىِّ عن أبى بُرْدَةَ *

343-....... Ebû Burde şöyle demiştir: Peygamber (S) Ebû Saîd'-in dedesi Ebû Mûsâ ile Muâz'ı Yemen'e gönderip:

— *"Her ikiniz de kolaylaştırın; zorlaştırmayın, müjdeleyin; nefret ettirmeyin ve ikiniz de hükümde birbirinize uygun olun"* buyurdu.

Ebû Mûsâ:

— Ey Allah'ın Peygamberi! Bizim Yemen toprağımızda arpadan yapılıp el-Mızr denen bir içki, bir de baldan yapılıp el-Bitu denilen bir içki vardır, dedi.

Peygamber de:

— *"Her sarhoşluk veren şey harâmdır"* buyurdu.

Akabinde ikisi de işlerinin başına gittiler.

Muâz, Ebû Mûsâ'ya:

— Sen Kur'ân'ı nasıl okuyorsun? diye sordu.

Ebû Mûsâ da Kur'ân'ı ayakta iken, otururken ve binek üzerinde iken okuduğunu bildirip:

— Ben Kur'ân'ı bir defada değil, sütün sâat sâat aralıklarla sağılması gibi fâsılalı fâsılalı okuyorum, demiş ve bunu tafsîl edip: Ben uyuyorum ve kalkıyorum. Kalkışımdan sevâb beklediğim gibi uykumdan da sevâb ümîd ediyorum, demiştir.

Kendisi kıldan bir çadır kurmuştur. Artık birbirini ziyâret etmeye başlamışlardır. Bir defasında Muâz, Ebû Mûsâ'ya ziyârete gittiğinde, bağlanmış bir adamla karşılaşmış da, Ebû Mûsâ'ya:

— Bu nedir? diye sormuş.

Ebû Mûsâ da:

— İslâm Dîni'ne girdikten sonra dînden çıkmış olan bir Yahûdî'dir, demiştir.

Muâz bunun üzerine:

— Vallâhi onun boynunu vuracağım, demiştir.

Bu hadîsi Şu'be'den rivâyet etmekte el-Akdî ile Vehb, Müslim'e mutâbaat etmişlerdir. Veki', en-Nadr ve Ebû Dâvûd Hişâm ibn Abdilmelik, Şu'be'den; o da Saîd'den; o da babası Ebû Burde'den; o da dedesi Ebû Mûsâ'dan; o da Peygamber'den senediyle rivâyet etti-

ler. Bu hadîsi Cerîr ibnu Abdilhamîd de eş-Şeybânî'den; o da Ebû Burde'den rivâyet etmiştir.

٣٤٤ـ حَدَّثني عَبَّاسُ بنُ الوَلِيدِ حَدَّثنا عَبْدُالوَاحِدِ عنْ أيُّوبَ ابنِ عائِذٍ حَدَّثناقَيْسُ بنُ مُسْلِمٍ قال سَمِعْتُ طارِقَ بنَ شِهابٍ يَقُولُ حَدَّثني أبُو مُوسَى الأشْعِرِيُّ رضيَ اللهُ عنه قال بَعَثَنِي رسُولُ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم إلى أرْضِ قَوْمِي فَجِئْتُ ورسُولُ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم مُنِيخٌ بالأبْطَحِ فقال أحَجَجْتَ يا عَبْدَ اللهِ بنَ قَيْسٍ قُلْتُ نَعَمْ يا رسُولَ اللهِ قال كَيْفَ قلْتَ قال قُلْتُ لَبَّيْكَ إهْلالاً كإهْلالِكَ قال فَهَلْ سُقْتَ مَعَكَ هَدْيًا قُلْتُ لَمْ أسُقْ قال فَطُفْ بالبَيْتِ واسْعَ بَيْنَ الصَّفا والمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَفَعَلْتُ حَتَّى مَشَطَتْ لِي امْرأةٌ مِنْ نِساءِ بَنِي قَيْسٍ ومَكُثْنا بِذَلِكَ حَتَّى اسْتُخْلِفَ عُمَرُ*

344-....... Ebû Mûsâ el-Eş'arî (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) beni kendi kavmimin toprağı olan Yemen'e gönderdi. Oradan geldiğimde Rasûlullah'a Ebtah'da devesini çöktürmüş, yânî konaklamış hâlde rastladım. Bana:

— *"Yâ Abdallah ibne Kays! Hacc ihrâmına girdin mi?"* diye sordu.

Ben:

— Evet ihrâma girdim yâ Rasûlallah, dedim.

— *"İhrâma girerken nasıl söyledin?"* buyurdu.

Ben Ebû Mûsâ:

— Rasûlullah'ın ihrâma girişi gibi ihrâmlanıp ***Lebbeyke*** dedim.

— *"Berâberinde kurbanlık sevkettin mi?"* dedi.

— Sevketmedim, dedim.

— *"Beyt'i tavâf et, Safâ ile Merve arasında sa'y yap, sonra ihrâmdan çık!"* buyurdu.

Ben bunları yapıp ihrâmdan çıktım. Nihâyet Kays oğulları kadınlarından bir kadın benim başımı taradı. Ve biz bu uygulama üzerinde tâ Umer halîfe yapılıncaya kadar kaldık [375].

٣٤٥ـ حَدَّثني حِبَّانُ أخبرنا عَبْدُ اللهِ عنْ زَكَرِيَّاءَ بنِ إسْحاقَ عنْ يَحْيَى بنِ عَبْدِاللهِ بنِ صَيْفِيٍّ عنْ أبي مَعْبَدٍ مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضي

375 Bunlar Ebû Mûsâ'dan ayrı senedlerle ve birbirini açıklayan bâzı farklılıklarla gelen rivâyetlerdir. Bu sonuncusunun daha uzunca bir rivâyeti Hacc Kitâbı, "Peygamber zamânında ihrâma girip telbiye eden kimse bâbı"nda geçmişti.

الله عنهما قال قال رسولُ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم لِمُعاذِ بنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إلى اليَمَنِ إنَّكَ سَتأتى قَوْماً مِنْ أهْلِ الكِتابِ فإذَا جِئْتَهُمْ فادْعُهُمْ إلى أنْ يَشْهَدوا أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ وأنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللهِ فإنْ هُمْ طاعُوالَكَ بِذَلِكَ فأخْبِرْهُمْ أنَّ اللهَ قد فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فى كلِّ يَوْمٍ ولَيْلَةٍ فانْ هُمْ طاعُوا لَكَ بذَلكَ فأخْبِرْهُمْ أنَّ اللهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أغْنِيائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلى فُقَرائِهِمْ فَإنْ هُمْ طاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فإيَّاكَ وكَرائِمَ أمْوَالِهِمْ واتَّقِ دَعْوَةَ المَظْلُومِ فإنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وبَيْنَ اللهِ حِجابٌ* قال أبو عبْدِاللهِ طَوَّعَتْ طاعَتْ وأطاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وطُعْتُ وأطَعْتُ*

345-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Muâz ibn Cebel'i Yemen'e gönderdiği sırada ona hitâben:

— *"Sen Kitâb ehli olan bir kavim üzerine vâlî gidiyorsun. Onlara vardığın zamân kendilerini* ***Lâ ilâhe ille'llah ve enne Muhammeden rasû'llah*** *düstûruna şehâdet etmelerine çağır. Eğer onlar bunda sana itâat ederlerse, onlara Allah'ın kendilerine her gece ve gündüzde beş namâz farz kıldığını haber ver. Eğer onlar bunda da sana itâat ederlerse, bu defa da kendilerine, Allah'ın onlara bir sadaka farz kıldığını, bunun onların zenginlerinden alınıp fakîrlerine verileceğini haber ver. Eğer onlar bununla da sana itâat ederlerse, seni onların en kıymetli mallarını almaktan sakındırırım. Bir de mazlûmun duâsından sakın. Çünkü şu muhakkak ki, mazlûm ile Allah arasında* (duânın kabûlüne mâni' olacak) *hiçbir perde yoktur"* buyurdu.

Ebû Abdillah el-Buhârî (âdeti üzere lafızların tefsîrine girişip) şöyle dedi: "Tavaat lehu nefsuhu" ve "Tâat" ve "Atâat" bir ma'nâya olup "Nefsi ona itâat etti" demektir; bunlar bir lugattir. Kişi kendinden haber verdiği zamân "Tı'tu", "Tu'tu" ve "Ata'tu" der ki, hepsi de "Ben itâat ettim" demektir [376].

٣٤٦ــ حَدَّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ حَدَّثناشُعْبَةُ عنْ حَبِيبِ بنِ أبى ثابتٍ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنْ عَمْروبنِ مَيْمُونٍ أنَّ مُعاذًا رضى اللهُ عنه لمَّا قَدِمَ اليَمَنَ صلَّى بِهِم الصُّبْحَ فَقَرَأ واتَّخَذَ اللهُ إبْراهِيمَ خَلِيلاً فقال رجُلٌ مِنَ القَوْمِ لَقَدْ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إبْراهِيمَ زَادَ مُعاذٌ عنْ شُعْبَةَ عنْ حبيبٍ عنْ سَعِيدٍ عنْ عَمْرٍو أنَّ

---

376 Bunun da bir rivâyeti Zekât Kitâbı'nın sonlarında geçmişti. Hadîsle ilgili açıklamalar da orada verilmişti.

النبىَّ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم بَعَثَ مُعاذًا إلى اليَمَنِ فقرأَ مُعاذٌ في صَلاةِ الصُّبحِ سُورَةَ النِّساءِ فلَمَّا قال واتَّخذَ اللّٰهُ إبْراهِيمَ خَلِيلاً قال رَجُلٌ خَلْفَهُ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إبْراهِيمَ*

346-....... Muâz (R) Yemen'e geldiği zamân Yemenliler'e sabâh namâzı kıldırırken *"Allah İbrâhîm'i bir dost edinmiştir"* (en-Nisâ:125) âyetini okuduğunda cemâatten (namâzın yabancı sözle bozulacağını bilmeyen) bir adam;

— Yemîn olsun, İbrâhîm'in anasının gözü aydın olmuştur, deyivermiştir.

Muâz ibn Muâz el-Basrî, Şu'be'den; o da Habîb'den; o da Saîd'den; o da Amr'dan senediyle yaptığı rivâyette şunu ziyâde etmiştir: Peygamber (S) Muâz ibn Cebel'i Yemen'e gönderdi. Muâz sabâh namâzında en-Nisâ Sûresi'ni okudu. Muâz *"Vettehaze'llâhu İbrâhîme halîlen = Allah İbrâhîm'i bir dost edinmiştir"* âyetini söyleyince, arkasında bulunan bir adam:

— İbrâhîm'in anasının gözü aydın oldu, demiştir [377].

٦٣ـ بابُ بَعْثِ عَلِيِّ بنِ أبى طالِبٍ عَلَيْه السَّلامُ وخالِدِ بنِ الوَلِيدِ رضى اللّٰهُ عنه إلى اليَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الوَدَاعِ

63- ALÎ İBN EBÎ TÂLİB ALEYHİ'S-SELÂM'IN VE HÂLİD İBNU'L-VELÎD(R)'İN VEDÂ HACCI'NDAN ÖNCE YEMEN'E GÖNDERİLMELERİ BÂBI

٣٤٧ـ حَدَّثنى أحْمَدُبنُ عُثْمانَ حَدَّثنا شُرَيْحُ بنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثنا إبراهِيمُ بنُ يُوسُفَ بنِ إسْحاقَ بنِ أبى إسْحاقَ حَدَّثنى أبى عنْ أبى إسْحاقَ سَمِعْتُ البَرَاءَ رضى اللّٰهُ عنه بَعَثَنا رسولُ اللّٰهِ صلى اللّٰه عليه وسلم مَعَ خالِدِ بنِ الوَلِيدِ إلى اليَمَنِ قال ثُمَّ بَعَثَ عَلِيًّا بَعْدَ ذَلِكَ مَكَانَهُ فقال مُرْ أصْحابَ خالِدٍ مَنْ شاءَ

377 Bu hadîste Muâz'ın Yemenliler'e sabâh namâzı kıldırdığı bildirildiği için, bu, Muâz'ın Yemenliler üzerine hem dîn işlerini öğreten, hem de mâlî işlerini idâre eden bir vâlî olduğuna delâlet eder. Bundan önce geçen İbn Abbâs hadîsi ise Muâz'ın Yemenliler'in mâlî işlerini de idâre eden bir vâlî olduğuna delâlet ediyordu. Namâz içinde okunan en-Nisâ: 125. âyetini işiten Yemenli ya namâzın yabancı bir kelâmla bâtıl olacağını bilmeyen bir câhil idi, ya da kendisi namâz kılanların arka tarafında olup henüz namâza girmemişti.

مِنْهُمْ أَنْ يُعَقِّبَ مَعَكَ فَلْيُعَقِّبْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُقْبِلْ فَكُنْتُ فِيمَنْ عَقَّبَ مَعَهُ قَالَ فَغَنِمْتُ أَوَاقِيَ ذَوَاتِ عَدَدٍ*

347-....... el-Berâ ibn Âzib (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bizi Hâlid ibnu'l-Velîd ile berâber Yemen'e göndermişti. Bundan sonra da Alî ibn Ebî Tâlib'i, Hâlid ibnu'l-Velîd'in yerine gönderdi ve Alî'ye:

— *"Evvelce Hâlid ibnu'l-Velîd'in berâberinde Yemen'e giden mücâhidlere şu emri i'lân et: Onlardan seninle berâber düşmân ta'kîbine gitmek isteyenler gidip ta'kîb etsinler* (ve yeni ganîmetten faydalansınlar), *dileyenler de gitmeyip dönsünler"* buyurdu.

Bu emir üzerine ben de Alî ile berâber düşman ta'kîb edenler içinde bulundum.

el-Berâ devâmla: Bu seferde ben pek çok ûkıyye nakid ganîmet aldım, demiştir [378].

٣٤٨ ـ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سُوَيْدِ بْنِ مَنْجُوفٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ رضى اللهُ عنهُ قال بَعَثَ النَّبِيُّ صلى اللهُ عليه وسلم عَلِيًّا إِلَى خَالِدٍ لِيَقْبِضَ الْخُمُسَ وَكُنْتُ أُبْغِضُ عَلِيًّا وَقَدِ اغْتَسَلَ فَقُلْتُ لِخَالِدٍ أَلَا تَرَى إِلَى هٰذَا فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صلى اللهُ عليه وسلم ذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ يَابُرَيْدَةُ أَتُبْغِضُ عَلِيًّا فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ لَاتُبْغِضْهُ فَإِنَّ لَهُ فِي الْخُمُسِ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ*

348-....... Bureyde (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Alî'yi ganîmet mallarının beşte birini almak için Yemen'e, Hâlid ibnu'l-Velîd'in yanına göndermişti. Bu seferde ben Alî'ye öfkeleniyordum. Çünkü Alî (ganîmetten hissesine bir câriye almış, sabâhleyin de) yıkanmıştı. Ben de Hâlid ibnu'l-Velîd'e:

— Şu Alî'yi görmüyor musun? (Bak ne yaptı?) dedim.

En sonu Peygamber'in huzûruna geldiğimizde Alî'nin bu hareketini Peygamber'e zikrettim. Bunun üzerine Peygamber:

— *"Yâ Bureyde! Alî'ye öfkeleniyor musun?"* buyurdu.

Ben:

— Evet (öfkeleniyorum), diye tasdîk ettim.

---

378 Bu hadîs, Buhârî'nin Müslim'den ayrı olarak yaptığı rivâyetlerdendir. Burada geçen ûkıyye, kırk dirhemdir. Bu husûsta hadîsçiler, fakîhler ve lugat âlimleri ittifâk etmişlerdir.

Peygamber:

— *"Sen Alî'ye öfkelenme! Çünkü onun ganîmet malının beşte birindeki hissesi, aldığı câriyeden daha çoktur"* buyurdu [379].

٣٤٩ـ حَدَّثنا قُتَيْبَةُ حَدَّثنا عبْدُ الوَاحِدِ عنْ عُمارَةَ بنِ القَعْقاعِ بن شُبْرُمَةَ حَدَّثناعبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ أبى نُعْمٍ قال سَمِعْتُ أبا سَعِيدٍ الخُدْرِىَّ يَقُولُ بَعَثَ عَلِىُّ بنُ أبى طالِبٍ رضى اللّٰهُ عنهُ إلى رسولِ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم مِنَ اليَمَنِ بِذُهَيْبَةٍ فى أدِيمٍ مَقْرُوظٍ لمْ تُحَصَّلْ منْ تُرابِها قال فَقَسَمَها بَيْنَ أرْبَعَةِ نَفَرٍ بَيْنَ عُيَيْنَةَ بنِ بَدْرٍ وأقْرَعَ بنِ حابِسٍ وزَيْدِ الخَيْلِ والرابِعُ إمَّا عَلْقَمَةُ وإمَّا عامِرُ بنُ الطُّفَيْلِ فقال رجُلٌ منْ أصْحابِهِ كنَّا نحْنُ أحَقَّ بِهذا منْ هٰؤُلاءِ قال فَبَلَغَ ذَلِكَ النبىَّ صلى الله عليه وسلم فقال ألاَ تأمَنُونِى وأنا أمِينُ مَنْ فى السَّماءِ يأْتِينِى خبَرُ السَّماءِ صَباحًا ومَساءً قال فَقامَ رجُلٌ غائِرُ العَيْنَيْنِ مُشْرِفُ الوَجْنَتَيْنِ ناشِزُ الجَبْهَةِ كَثُّ اللِّحْيَةِ مَحْلُوقُ الرَّأسِ مُشَمَّرُ الإزَارِ فقال يارسُولَ اللّٰهِ اتَّقِ اللّٰهَ قال ويْلَكَ أوَلَسْتُ أحَقَّ أهْلِ الأرْضِ أنْ يَتَّقِىَ اللّٰهَ قال ثُمَّ وَلَّى الرَّجُلُ قال خالِدُ بنُ الوَلِيدِ يارسُولَ اللّٰهِ ألا أضْرِبُ عُنُقَهُ قال لاَ لَعَلَّهُ أنْ يَكُونَ يُصَلِّى فقال خالِدٌ وكَمْ مِنْ مُصَلٍّ يقُولُ بِلِسانِهِ مالَيْسَ فى قَلْبِهِ قال رسولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم إنِّى لَمْ أومَرْ أنْ أنْقُبَ قُلُوبَ النَّاسِ ولا أشُقَّ بُطُونَهُمْ قال ثُمَّ نَظَرَ إلَيْهِ وهُوَ مُقَفٍّ فقال إنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِىءِ هٰذا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتابَ الله رَطْبًا لايُجاوِزُ حناجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَما يَمْرُقُ السَّهْمُ منَ الرَّمِيَّةِ وأظُنُّهُ قال لئِنْ أدْرَكْتُهُمْ لأقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ*

349-....... Abdurrahmân ibnu Ebî Nu'm tahdîs edip şöyle demiştir: Ben Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den işittim, şöyle diyordu: Alî ibn Ebî Tâlib (R) Yemen'den Rasûlullah'a karez ile tabaklanmış bir deri içinde, henüz toprağından arıtılmamış altın cevheri göndermişti.

Ebû Saîd devâmla dedi ki: Rasûlullah (S) bu altın cevherini şu dört kişi arasında paylaştırdı: Uyeyne ibn Bedr, Akra' ibn Hâbis, Zeydu'l-Hayl, dördüncüsü ya Alkame ibn Ulâse yâhud da Âmir ibnu't-Tufeyl idi. Peygamber'in sahâbîlerinden bir kişi:

379 Şârihler bu iki hadîste haber verilen Yemen hareketleri ve seriyyelerinin Tâif harbinden dönüşten ve Huneyn ganîmetlerinin Cı'râne'de taksîminden sonra olduğunu bildirmişlerdir.

— Bu taksîme biz bunlardan daha haklı idik, dedi.

Bu söz Rasûlullah'a erişince:

— *"Siz bana emniyet etmiyor musunuz? Halbuki ben gökyüzündekilerin bile emîniyim! Sabâh akşam bana gökyüzünün haberi geliyor!"* buyurdu.

Râvî dedi ki: Bunun üzerine iki gözü çökük, yanağının elmacıkları çıkık, alnı yüksek, gür sakallı, başı tıraşlı, izârını yukarı çemremiş bir kişi ayağa kalktı da:

— Yâ Rasûlallah! Allah'tan sakın! dedi.

Rasûlullah ona:

— *"Sana yazıklar olsun! Ben yeryüzündeki insanların Allah'tan sakınmaya en lâyıkı değil miyim?"* buyurdu.

Râvî dedi ki: Sonra o kişi arkasına dönüp gitti. Hâlid ibnu'l-Velîd:

— Yâ Rasûlallah! Şunun boynunu vurmayayım mı? dedi.

Rasûlullah:

— *"Hayır, vurma! Bunun da ileride namâz kılan bir kişi olması umulur!"* buyurdu.

Bunun üzerine Hâlid:

— Yâ Rasûlallah, namâz kılanlardan nice kimseler vardır ki, onlar kalblerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler, dedi.

Rasûlullah:

— *"Ben insanların kalblerini açmaya, karınlarını yarmaya me'mûr değilim!"* buyurdu [380].

Râvî dedi ki: Sonra Rasûlullah o (mürteci' görünüşlü) kişi dönüp giderken, arkasından ona bakıp:

— *"Şübhesiz şunun soyundan öyle bir nesil türeyecektir ki, onlar her zamân güzel sesle Allah'ın Kitâbı'nı okuyacaklar. Fakat Kur'ân'ın tatlılığı onların hançerelerinden ileriye geçmeyecektir. Onlar, okun avı* (çabuk delip) *çıktığı gibi dînden çıkacaklar!"* buyurdu.

Zannediyorum ki Rasûlullah: *"Yemîn olsun, eğer ben onların zamânına yetişseydim, muhakkak onları Semûd kavminin öldürülüşü gibi toptan öldürürdüm"* buyurdu [381].

---

380 "Biz görünüşe hükmederiz, içyüzünü ise Allah'tan başka kimse bilmez" demiş oluyor.

381 Hadîste kendilerine altın cevheri verildiği bildirilen kişiler, Necd havâlîsi ileri gelenlerinden ve hepsi de kalbleri İslâm'a alıştırılmaya çalışılan (et-Tevbe: 60) kimselerdendi. Bu sûretle onların müslümânlara zarar vermeleri de önlenmiş oluyordu. Bu altın cevheri, ganîmet malının beşte birinden ibâret olup, tasarrufu doğrudan doğruya Peygamber'e âid idi. Hadîste tavsîfi yapılan o vahşî kılıklı adamın i'tirâzı yersizdi. O i'tirâza karşı Hâlid'in onu öldürmek istemesi, Peygamber'e i'tirâzı pek ağır bir cürüm saymış olmasındandır. Peygamber'in o şahıs hakkındaki sözleri de cürmün büyüklüğünü gösterir. Bâzı şârihler bunun Zu'l-Huveysıra isminde bir münâfık olduğunu bildirmişlerdir.

٣٥٠ ـ حَدَّثنا المَكِّىُّ بنُ إبراهِيمَ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ قال عَطاءٌ قال جابرٌ أمَرَ النبىُّ صلى اللهُ عليه وسلّم عليًّا أنْ يُقِيمَ عَلى إحْرَامِهِ * زَادَ مُحَمَّدُ بنُ بَكْرٍ عَنِ ابنِ جُرَيْجٍ قال عطاءٌ قال جَابِرٌ فَقَدِمَ علىُّ بنُ أبِى طَالِبٍ رضى اللّهُ عنه بسِعَايَتِهِ قال لهُ النبىُّ صلى الله عليه وسلم بِمَ أهْلَلْتَ ياعَلىُّ قال بما أهَلَّ بهِ النبىُّ صلى اللهُ عليه وسلم قال فأهدِ وامْكُثْ حَرَامًا كما أنْتَ قال وأهْدَى لهُ عَلىٌّ هَدْيًا*

350-....... Atâ ibn Ebî Rebâh şöyle demiştir: Câbir: Peygamber (S) Alî'ye ihrâmı üzerinde ikaamet etmesini emretti, demiştir.

Muhammed ibnu Bekr, İbn Cureyc'den şunu ziyâde etmiştir: Atâ şöyle dedi: Câbir şöyle dedi: Alî ibn Ebî Tâlib (R) Yemen ganîmetinin beşte birini teslîm alıp gelme vazîfesiyle geldi. Peygamber (S) ona:

— *"Yâ Alî, ne niyetiyle telbiye edip ihrâma girdin?"* diye sordu.

Alî de:

— Peygamber'in ihrâma girdiği gibi ihrâmlandım, dedi.

— *"Öyleyse kurban sevket ve olduğun gibi ihrâmlı olarak kal"* buyurdu.

Râvî: Alî, Peygamber'e de bir kurban hediye etti, demiştir [382].

٣٥١ ـ حَدَّثنا مُسَدَّدٌ حَدَّثنا بِشْرُ بنُ المُفضَّلِ عنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ حَدَّثنا بكْرٌ البَصْرِىُّ أنَّهُ ذَكَرَ لابنِ عُمَرَ أنَّ أنَسًا حدَّثَهُمْ أنَّ النبىَّ صلى اللهُ عليه وسلم أهَلَّ بِعُمْرَةٍ وحجَّةٍ فقال أهَلَّ النبىُّ صلى اللهُ عليه وسلَّمَ بالحَجِّ وأهْلَلْنا بهِ مَعَهُ فَلمَّا قَدِمْنا مَكَّةَ قال مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ فلْيَجْعَلْها عُمْرَةً وكانَ معَ النبىِّ صلى اللهُ عليهِ وسلم هَدْىٌ فَقَدِمَ عَلَيْنا عَلِىُّ بنُ أبى طالِبٍ مِنَ اليَمَنِ حاجًّا فقال النبىُّ صلى الله عليه وسلم بِمَ أهْلَلْتَ فإنَّ مَعَنا أهْلَكَ قال أهْلَلْتُ بِما أهَلَّ بِهِ النبىُّ ﷺ قال فامْسِكْ فإنَّ مَعَنا هَدْياً*

351-....... Bize Bikr el-Basrî tahdîs etti ki, kendisi İbn Umer'e; Enes ibn Mâlik'in kendilerine: Peygamber (S) umre niyetiyle ve hacc niyetiyle telbiye edip ihrâma girdi, şeklinde tahdîs ettiğini zikretmiştir. Bunun üzerine İbn Umer de: Peygamber (S) hacc niyetiyle telbi-

---

Bu hadîsin bir rivâyeti Ehâdîsu'l-Enbiyâ'da ***"Âd'e gelince: Onlar da uğultulu, azgın bir fırtına ile helâk edildiler"*** (el-Hâkkaa: 7) bâbında geçmişti.

382 Bunun başlığa uygunluğu Alî'nin Yemen'den Vedâ Haccı sırasında hacca gelmesi bakımındandır. Bu hadîs Hacc Kitâbı, "Peygamber zamânında telbiye edip ihrâma giren kimse bâbı"nda aynı sened ve metinle geçmişti.

ye edip ihrâma girdi. Bizler de O'nun berâberinde hacc niyetiyle telbiye edip ihrâma girdik. Mekke'ye girdiğimiz zamân Peygamber:

— *"Berâberinde kurbanlığı bulunmayan, niyet etmiş olduğu haccı umreye çevirsin"* buyurdu.

Peygamber'in berâberinde ise kurbanlık vardı. Bu sırada Alî ibn Ebî Tâlib Yemen'den bizim yanımıza hacc niyetiyle ihrâma girmiş olarak geldi. Peygamber (S) ona:

— *"Ne niyetiyle telbiye edip ihrâma girdin? Berâberimizde ehlin* (Fâtıma) *vardır!"* buyurdu.

Alî:

— Ben Peygamber'in ihrâma girdiği gibi telbiye edip ihrâma girdim, dedi.

— *"Öyleyse ihrâmını üzerinde tut, çünkü bizim berâberimizde kurbanlık vardır"* buyurdu [383].

٦٤ـ غَزْوَةُ ذِى الخَلَصَةِ

64- ZU'L-HALASA GAZVESİ

٣٥٢ـ حَدَّثنا مُسَدَّدٌ حَدَّثنا خالِدٌ حَدَّثنا بَيانٌ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قال كانَ بَيْتٌ فى الجاهِلِيَّةِ يُقالُ لهُ ذُو الخَلَصَةِ والكَعْبَةُ اليَمانِيَةُ والكَعْبَةُ الشَّامِيَّةُ فقال لِى النبىُّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم ألا تُرِيحُنِى مِنْ ذِى الخَلَصَةِ فنَفَرْتُ فى مِائَةٍ وخَمْسِينَ رَاكِباً فكَسَرْناهُ وقَتَلْنا مَنْ وجَدْنا عِنْدَهُ فأتَيْتُ النبىَّ ﷺ فأخْبَرْتُهُ فدَعا لَنا ولِأَحْمَسَ*

352-....... Cerîr ibn Abdillah el-Becelî (R) şöyle demiştir: Câhiliyet zamânında Yemen'de Zu'l-Halasa ve el-Ka'betu'l-Yemâniyye denilen bir put evi vardı. el-Ka'betu'ş-Şâmiyye ise Mekke'de idi. Peygamber (S) bana:

— *"Beni şu Zu'l-Halasa'dan rahatlandırmaz mısın?"* buyurdu.

Bunun akabinde ben yüzelli süvârînin başında çabuk hareket ettim. O put evini kırıp yıktık ve yanında bulduğumuz kimseleri de öldürdük. Peygamber'e gelip bu yaptığımızı kendisine haber verdiğimizde bizlere ve Ahmes kabîlesine duâ etti [384].

383 Bunun da bir rivâyeti Hacc Kitâbı'nda geçmişti. Buradaki başlığa uygunluğu "Alî ibn Ebî Tâlib Yemen'den bizim yanımıza geldi" sözündedir ki, bu geliş, Vedâ Haccı'nda olmuştu.

384 Buradaki hadîslerde de bildirildiği gibi, Zu'l-Halasa, Yemen'de Has'am kabîlesi içinde büyük bir puthânenin adı idi. Mekke'deki Ka'be'yi putlardan temizle-

٣٥٣ــ حَدَّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى حَدَّثنا يَحْيَى حَدَّثنا إسْماعِيلُ حَدَّثنا قَيْسٌ قال قال لِي جَرِيرٌ رضى اللهُ عنه قال لِي النبيُّ صلى الله عليه وسلم ألاَ تريحُنِي مِنْ ذِى الخَلَصَةِ وكانَ بَيْتاً فى خَثْعَمَ يُسَمَّى الكَعْبَةَ اليَمانِيَةَ فانْطَلَقْتُ فى خَمْسِينَ ومِائَةِ فارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وكانُوا أصْحابَ خيْلٍ وكُنتُ لاَ أثْبُتُ عَلى الخَيْلِ فضَرَبَ فى صَدْرِى حتَّى رأيْتُ أثَرَ أصَابِعِهِ فى صَدْرِى وقال اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ واجْعَلْهُ هادِياً مَهْدِيًّا فانْطَلَقَ إلَيْها فَكَسرَها وحَرَّقَها ثُمَّ بَعَثَ إلى رسُولِ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم فقال رسُولُ جرِيرٍ والَّذِى بَعَثَكَ بالحَقِّ ماجِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُها كأنَّها جَمَلٌ أجْرَبُ قال فَبارَكَ في خَيْلِ أحمَسَ ورِجالِها خَمْسَ مَرَّاتٍ*

353-....... Kays ibn Ebî Hâzım tahdîs edip şöyle demiştir: Cerîr (R) bana şöyle dedi: Peygamber (S) bana:

— *"Beni şu Zu'l-Halasa'dan rahatlandırmaz mısın?"* buyurdu.

Bu Zu'l-Halasa, Yemen'de Has'am kabîlesi içinde el-Ka'betu'l-Yemâniyye diye isimlendirilen bir ev idi. Ben Ahmes kabîlesinden yüzelli süvârînin başında hareket ettim. Ahmesliler iyi ata binerlerdi. Fakat ben at üzerinde duramazdım. (Bu beni sıkardı.) Peygamber göğsüme şiddetli bir vuruş vurdu ki, ben O'nun parmak izlerini göğsümde gördüm. Ve Peygamber:

— *"Yâ Allah! Sen Cerîr'i sâbit tut ve onu hâdî ve mehdî kıl!"* diye duâ etti.

Akabinde Cerîr, o put evine gitti, onu yıkıp yaktı. Sonra Rasûlullah'a bir haberci yolladı. Cerîr'in elçisi geldi ve:

— Seni hakk ile gönderen Allah'a yemîn ederim ki, ben Sen'in huzûruna ancak o put evini uyuz deve gibi bırakıp gelmişimdir, dedi.

Rasûlullah bu haber üzerine beş kerre:

— *"Ahmes kabîlesi atları ve süvârîleri mübârek olsun!"* dedi [385].

٣٥٤ــ حَدَّثنايُوسُفُ بنُ مُوسى أخبرنا أبُو أُسامَةَ عنْ إسْماعِيلَ بنِ أبِى خالِدٍ عنْ قَيْسٍ عنْ جَرِيرٍ قال قال لى رسُولُ اللهِ ﷺ ألاَ تُرِيحُنِى مِنْ ذِى

---

dikten sonra Peygamber, Has'am kabîlesindeki o put evini de yıkıp kaldırmak istiyor ve fikri bununla meşgûl ve rahatsız olup duruyordu. İşte bu huzûrsuzluk içinde Has'am ileri gelenlerinden bulunan Cerîr'e bu vazîfeyi teklîf edip vermiştir.

385 Bunun bir rivâyeti bu isnâdla Cihâd Kitâbı, "Fetihlerde müjde vermek bâbı"nda geçmişti.

الخَلَصَةِ فَقُلْتُ بَلى فانْطَلَقْتُ فى خَمْسِينَ ومِائَةِ فارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وكانُوا أَصْحابَ خيْلٍ وكُنْتُ لاأَثْبُتُ عَلى الخَيْلِ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ للنبىِّ صلى الله عليه وسلم فضَرَبَ يَدَهُ عَلى صَدْرِى حَتَّى رأَيْتُ أَثَرَ يَدِهِ فى صَدْرِى وقال اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ واجْعَلْهُ هادِياً مَهْدِيًّا قال فما وقَعْتُ عنْ فَرَسٍ بَعْدُ قال وكانَ ذُوا الخَلَصَةِ بَيْتًا بالْيَمَنِ لِخَثْعَمَ وبَجِيلَةَ فِيهِ نُصُبٌ تُعْبَدُ يُقالُ لهُ الكَعْبَةُ قال فأَتاها فَحَرَّقَها بالنَّارِ وكَسَرَها قال ولمَّا قَدِمَ جَرِيرٌ اليَمَنَ كانَ بِها رجُلٌ يَسْتَقْسِمُ بالأَزْلاَمِ فَقِيلَ لهُ إنَّ رسُولَ رسُولِ اللهِ ﷺ هٰهُنا فإنْ قَدَرَ عَلَيْكَ ضَرَبَ عُنُقَكَ قالَ فَبَيْنَما هُوَ يَضْرِبُ بِها إذْ وَقَفَ عَلَيْهِ جَرِيرٌ فقال لَتَكْسِرَنَّها ولَتَشْهَدًا أنْ لاإلٰهَ إلاَّ اللّٰهُ أوْ لأَضْرِبَنَّ عُنُقَكَ قال فكسَرَها وشَهِدَ ثُمَّ بَعَثَ جَرِيرٌ رجُلاً مِنْ أحْمَسَ يُكْنَى أبا أَرْطاةَ إلى النبىِّ ﷺ يُبَشِّرُهُ بذَلِكَ فَلَمَّا أَتَى النبىَّ ﷺ قال يارسُولَ اللهِ والذِى بَعَثَكَ بالحَقِّ ماجِئْتُ حَتَّى تَرَكْتُها كأنَّها جَمَلٌ أجْرَبُ قال فَبَرَّكَ النبىُّ ﷺ عَلى خَيْلِ أحمَسَ ورِجالِها خَمْسَ مرَّاتٍ*

354-....... Cerîr ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bana hitâben:

— *"Şu Zu'l-Halasa'dan beni rahata erdirir misin?"* buyurdu. Ben:

— Evet rahata erdiririm, dedim ve akabinde Ahmes kabîlesinden yüzelli süvârînin başında hareket ettim.

Bu Ahmes kabîlesi iyi at binerlerdi. Ben ise at üzerinde iyi duramazdım. Ben bu hâlimi Peygamber'e zikrettim. Peygamber benim göğsüm üzerine eliyle şiddetlice vurdu, hattâ ben elinin izini göğsümde gördüm. Ve Peygamber:

— *"Yâ Allah! Sen Cerîr'i sâbit tut ve onu hâdî ve mehdî kıl!"* diye duâ etti.

Cerîr: Artık ben bu duâdan sonra hiçbir attan düşmedim, demiştir.

Yine Cerîr dedi ki: Zu'l-Halasa Yemen'de Has'am ile Becîle kabîleleri arasında bir ev idi. İçinde dikilmiş bir taş vardı. Ona ibâdet edilir(kurbân kesilir)di. Bu eve Ka'be de denilirdi.

Râvî dedi ki: Cerîr oraya vardı, akabinde onu ateşle yakıp yıktı.

Râvî dedi ki: Cerîr Yemen'e vardığı zamân bu put evinde muhâfız bir adam oklarla (hayır ve şerrden) kısmet arıyordu. Bu falcıya:

— Haberin olsun, Rasûlullah'ın elçisi şuradadır. Eğer seni fal atarken yakalarsa boynunu vurur! denildi.

Râvî dedi ki: Falcı fal oklarını atmakla meşgûl olduğu sırada Cerîr üstüne çıkageldi ve falcıya:

— Şimdi sen ya bu okları kırar ve ***Lâ ilâhe ille'llah*** diye şehâdet kelimelerini söylersin, yâhud ben senin boynunu muhakkak vururum! dedi.

Râvî dedi ki: Falcı bunun üzerine okları kırıp şehâdet getirdi. Sonra Cerîr, Ahmes kabîlesinden Ebû Ertât diye künyelenen bir kişiyi bunu müjdelemek üzere Peygamber'e gönderdi. Ebû Ertât, Peygamber'e gelince:

— Yâ Rasûlallah! Seni hakk ile gönderen Allah'a yemîn ederim ki, ben Sen'in huzûruna ancak Zu'l-Halasa'yı uyuz deve gibi bırakıp geldim, dedi.

Râvî dedi ki: Bu sevindirici haber üzerine Peygamber (S) Ahmesliler'in atları ve adamlarını beş kerre tebrîk etti [386].

٦٥ ــ غَزْوَةُ ذاتِ السّلاسِلِ

وهْيَ غَزْوَةُ لخْمٍ وجُذَامَ قالهُ إسْماعِيلُ بنُ أبى خالِدٍ *

وقال ابنُ إسْحاق عنْ يَزِيدَ عَنْ عُرْوَةَ هِىَ بِلادُ بَلِىٍّ وعُذْرَةَ وبَنى القَيْنِ*

65- ZÂTU'S-SELÂSİL GAZVESİ (BÂBI)

Bu Zâtu's-Selâsil gazvesi, Lahm ve Cuzâm kabîlelerine yapılan gazvedir. Bunu İsmâîl ibn Ebî Hâlid söylemiştir. Ve (*Mağâzî* sâhibi) İbnu İshâk, Yezîd ibn Hârûn'dan yaptığı rivâyetinde: Zâtu's-Selâsil, Beliyy, Uzre ve Kayne oğulları (adlarıyle anılan üç büyük kabîlenin) beldeleridir, demiştir [387].

---

386 Bu da hadîsin daha tafsîlli olarak gelmiş diğer bir rivâyetidir. Becîle râvî Cerîr ibn Abdillah'ın kabîlesidir; nisbetinde Becelî denilir.

387 Bâzı nushalarda "Bâb" sözü de vardır. Burası Medîne'ye on günlük mesâfededir. Buraya Zâtu's-Selâsil ismi, bunlar İslâm aleyhine birbirleriyle sıkı bir bağlılık içinde bulunmaları sebebiyle yâhud da orada Selsel denilen bir su bulunduğu için verilmiştir. Bu gazveye çıkış sebebi de bu kabîlelerin Medîne'nin etrâfını kuşatmak için toplanmaları haberinin alınmasıdır. Bu gazve hicretin sekizinci (bir kavilde yedinci) yılı cumâde'l-âhir ayında yapılmıştır. Peygamber, Amr'ın eline beyaz bir bayrak vermiş, Muhâcir ve Ensâr'dan üçyüz kişilik bir kuvvete başbuğ ta'yîn edip yollamıştır. Asker içinde Ebû Bekr, Umer gibi gibi yüksek zâtlar da vardı. Amr, Arab'ın dâhî kumandanlarından olduğu için, bu ta'yîn onu bir nevi' te'lîf ve taltîf idi. Nitekim Hâlid ibnu'l-Velîd'i de Peygamber bu maksadla Alî ile berâber Yemen'e göndermişti.

٣٥٥ــ حَدَّثنا إسْحاقُ أخبرنا خالِدُ بنُ عَبْدِ اللهِ عنْ خالِدٍ الحَذَّاءِ عنْ أبى عُثْمانَ أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ عَمْرَو بنَ الْعاصِ عَلى جَيْش ذاتِ السَّلاسِلِ قال فأتَيْتُهُ فَقُلْتُ أيُّ النَّاسِ أحَبُّ إلَيْكَ قال عائِشَةُ قُلْتُ ومِنَ الرِّجالِ قال أبُوها قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قال عُمَرُ فعَدَّ رِجالاً فسَكَتُّ مَخافَةَ أنْ يجْعَلَنِى فى آخِرِهِمْ *

355-....... Bize Hâlid ibn Abdillah, Hâlid el-Hazzâ'dan; o da Ebû Usmân'dan haber verdi ki, Rasûlullah (S) Amr ibnu'l-Âs'ı Zâtu Selâsil gazvesi için hazırladığı asker üzerine kumandan yapıp göndermiştir. Amr dedi ki: Ben (bu gazveden döndüğümde) Rasûlullah'ın huzûruna geldim ve:

— Yâ Rasûlallah! Sahâbîler içinde Sana en sevimli kimdir? diye sordum.

Rasûlullah:

— *"Âişe'dir"* buyurdu.

Ben:

— Erkeklerden kimdir? dedim.

Rasûlullah:

— *"Âişe'nin babası"* buyurdu.

Ben:

— Sonra kimdir? dedim.

Rasûlullah:

— *"Umer ibnu'l-Hattâb"* buyurdu, ve akabinde birtakım erkeklerin isimlerini saydı.

Ben, Rasûlullah beni onların en sonunda söyler korkusuyla sustum (da başkalarını sormadım) [388].

٦٦ــ بابُ ذَهابِ جَرِيرٍ إلى الْيَمَنِ

66- CERÎR İBN ABDİLLAH EL-BECELÎ'NİN YEMEN'E GİTMESİ BÂBI

٣٥٦ــ حَدَّثنى عَبْدُ اللهِ بنُ أبى شَيْبَةَ العَبْسِيُّ حَدَّثنا ابنُ إدْرِيسَ عنْ إسْماعِيلَ بنِ أبى خالِدٍ عنْ قَيْسٍ عنْ جَرِيرٍ قال كُنتُ بالبَحْرِ فَلقِيتُ رَجُلَيْنِ مِنْ أهْلِ اليَمَنِ ذَا كَلاعٍ وذَا عَمْرٍو فجَعَلْتُ أُحَدِّثُهُمْ عنْ رسُولِ اللهِ ﷺ فقال

388 Bu gazveden muzaffer olarak dönen Amr, Peygamber'in başbuğ yapmasından ve kazandığı zaferden dolayı Peygamber'in en başta sevdiği kimselerden olabileceği ümîdi ve hırsıyle hadîsteki soruları sormuştu.

له ذُوا عَمْرٍو لَئِنْ كانَ الَّذِى تَذْكُرُ مِنْ أَمْرِ صَاحِبِكَ لَقَدْمَرَّ علَى أَجلِهِ مُنْذُ ثَلاَثٍ وأَقْبَلاَ مَعِى حَتَّى إذا كُنَّا فِى بَعْضِ الطَّرِيقِ رُفِعَ لَنا رَكْبٌ مِنْ قِبَلِ المَدِينَةِ فَسأَلْنَاهُمْ فَقالُوا قُبِضَ رسُولُ اللهِ ﷺ واسْتُخْلِفَ أَبُو بكْرٍ و النَّاسُ صالِحونَ فقالاَ أخبِرْ صاحِبَكَ أَنَّا قَدْ جِئْنا ولَعَلَّنا سَنَعُودُ إنْ شاءَ اللهُ ورَجَعا إلى اليَمَنِ فأَخْبَرْتُ أبا بَكْرٍ بحدِيثِهِمْ قال أفَلاَ جِئْتَ بِهِمْ فلَمَّا كانَ بَعْدُ قال لِى ذُو عَمْرٍو يا جَرِيرُ إنَّ لَكَ علَىَّ كَرَامَةً وإنِّى مُخْبِرُكَ خَبَرًا إنَّكُمْ مَعْشَرَ العَرَبِ لَنْ تَزَالُوا بِخَيْرٍ ماكُنْتُمْ إذَا هَلَكَ أَمِيرٌ تَأَمَّرْتُمْ فِى آخَرَ فإذا كانَتْ بالسَّيْفِ كانُوا مُلُوكًا يَغْضَبُونَ غَضَبَ المُلُوكِ ويَرْضَوْنَ رِضا المُلُوكِ*

356-....... Cerîr ibn Abdillah (R) şöyle demiştir:• Ben denizde ıdim. Yemen ahâlîsinden iki kişiye kavuştum, bunlar Zû Kela' ve Zû Amr adındaki kimselerdi. Ben bunlara yolculuk esnâsında Rasûlullah'tan haber vermeye başladım. Bu esnâda Zû Amr ben Cerîr'e:

— Eğer sen sâhibin Rasûlullah'ın işinden zikretmekte isen, yemîn olsun ki, O, üç günden beri eceli üzerine geçmiş (yânî ölmüş) bulunmaktadır, dedi.

Bunlar benimle berâber (Medîne'ye) yöneldiler. Nihâyet yolun bir merhalesinde bulunduğumuz sırada bize Medîne tarafından gelmekte olan bir süvârî kaafilesi göründü. Onlara sorduk. Onlar da:

— Rasûlullah (ebediyyet âlemine) alındı, Ebû Bekr halîfe seçildi, insanlar iyilerdir, dediler.

Bu haber üzerine Zû Kela' ile Zû Amr bana:

— Sen sâhibin Ebû Bekr'e bizim buraya kadar gelmiş olduğumuzu, Allah dilerse ileride belki yine dönüp ziyâret edeceğimizi haber ver, dediler ve Yemen'e dönüp gittiler.

Ben de Medîne'ye geldiğimde Ebû Bekr'e onların sözlerini haber verdim. Ebû Bekr:

— Keşki onları getireydin, dedi.

Râvî Cerîr şöyle devâm etmiştir: Bir zamân sonra (Umer'in halîfeliği zamânında) Zû Amr bana şunları söyledi:

— Yâ Cerîr! Bana göre senin yüksek bir şerefin ve asâletin vardır. Ben sana şu haberi (yânî şu hakîkati) haber verip bildirmek istiyorum: Siz Arab topluluğu, bir emîr öldüğünde başka bir emîri seçmek husûsunda müşâvere eder olduğunuz müddetçe, sizler ebedî hayır ve saâdet içinde bulunursunuz. Emîrlik kılıç kuvvetiyle (kahr ve galebe ile) elde edilir olduğu zamân ise, artık o gâlibler (mü'minlerin emîri değil) birtakım saltanat melikleri olurlar da meliklerin öfkelenip is-

tibdâd edişleri gibi öfkelenirler ve yine meliklerin hoşnûd oluşları gibi hoşnûd olurlar, dedi [389].

٦٧ـ باب غَزْوَةِ سِيفِ الْبَحْرِ وهُمْ يَتَلَقَّوْنَ عِيراً لِقُرَيْشٍ وأَمِيرُهُمْ أَبُو عُبَيْدَةَ بنُ الجَرَّاحِ رضى اللهُ عنهُ

67- SÎFU'L-BAHR (YÂNÎ DENİZ SÂHİLİ) GAZVESİ BÂBI

Bu sefere katılan mücâhidler Kureyş'e âid bir kervânı gözetliyorlardı. Başbuğları da Ebû Ubeyde ibnu'l-Cerrâh (R) idi [390].

٣٥٧ـ حَدَّثنا إسْماعِيلَ قال حَدَّثنى مالِكٌ عنْ وهْبِ بنِ كَيْسانَ عنْ جابِرِ بنِ عبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما أنَّهُ قال بَعَثَ رسولُ اللهِ صلى الله عليْه وسلم بَعْثًا قِبَلَ السَّاحِلِ وأمَّرَ عَلَيْهِمْ أبا عُبَيْدَةَ بنَ الجَرَّاحِ وهُمْ ثَلاثُمائةٍ فَخَرجْنا وكُنَّا بِبَعضِ الطَّرِيقِ فَنِىَ الزَّدُ فأمَرَ أبُو عُبَيْدةَ بأزْوادِ الجَيْشِ فَجُمِعَ فكانَ مِزْوَدَىْ تَمْرٍ فَكَانَ يَقُوتُنا كُلَّ يَوْمٍ قَلِيلٌ قَلِيلٌ حَتَّى فَنِىَ فَلَمْ يَكُنْ يُصِيبُنا إلاَّ تَمْرَةٌ تَمْرَةٌ فَقُلْتُ

---

389 Hadîsin baş tarafındaki "Ben denizde idim" fıkrası, bâzı nushalarda "Ben Yemen'de idim" şeklinde gelmiştir. Peygamber, Yemen'in asâletli bir kişisi olan Cerîr'i, Yemenliler'i İslâm'a da'vete göndermişti. Cerîr bu seferden dönerken yine Yemenli iki melik olan Zû Kela' ile Zû Amr'la Medîne'ye gelirlerken buluşmuş ve hadîsteki konuşmalar bu esnâda cereyân etmiştir. Sonra Zû Kela' kalabalık bir köle kaafilesiyle Medîne'ye hicret etmiş, Umer zamânında bunları âzâd edip cihâda yollamıştır. Sıffîn harbinde Alî tarafında iken, 37 yılında öldürülmüştür.

Zû Amr'ın bu hadîsin ikinci kısmında söylediği hakîmâne sözleri, onun ilmî, içtimâî ve siyâsî mes'elelerdeki geniş bilgisine ve olgunluğuna delâlet etmektedir. Onun bu sözleri devlet başkanının ileri gelenlerin istişâresi ile ve mümkün olduğu kadar geniş bir seçim ile yapılması hâlinde hayır olduğu, devlet başkanlığının kılıç kuvvetiyle elde edilmiş olması durumunda ise her zamân böyle hayır olmayıp, zulüm ve istibdâd yapabileceklerini ifâde etmektedir. Bu ise idâre hukûkundaki âmme velâyetinin ve cumhûriyet sisteminin özetlenmiş güzel bir ifâdesidir.

390 Bu sâhil seferi sekizinci yılda yapılmıştır. Şâm'dan gelmekte olan Kureyş kervânını gözetlemek için gönderilmiştir.

Kelâmın düzgün olması için şöyle bir takdîr lâzımdır: Peygamber (S) deniz sâhili tarafına bir seriyye gönderdi. Onlar yola çıktılar. Bir kervânı gözetliyorlardı...

Ebû Ubeyde, Bedir ve ondan sonraki bütün gazvelerde hazır bulunmuştur. 58 yaşında iken hicretin 18. yılında çıkan Amvâs tâûnunda Şâm yakınında Ürdün'de ölmüştür. Kabri orada Amsâ köyü civârında Gorbisan mevkiindedir. Cenâze namâzını Muâz ibn Cebel kıldırmıştır (Aynî).

ماتُغْنِي عَنْكُمْ تَمْرَةٌ فقال لَقَدْ وجَدْنا فَقْدَها حِينَ فَنِيَتْ ثُمَّ انْتَهَيْنا إلى البَحْرِ
فاذا حُوتٌ مِثْلُ ا لظَّرِب فأكَل مِنْها القَوْمُ ثمانَ عَشْرَةَ لَيْلَةً ثُمَّ أَمَرَ أَبو عُبَيْدةَ
بِضِلَعَيْنِ منْ أَضْلاَعِهِ فَنُصِبا ثُمَّ أَمَرَ بِراحِلَةٍ فَرُحِلَتْ ثُمَّ مَرَّتْ تَحْتَهُما فَلَمْ
تُصِبْهُما*

357-....... Câbir ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) sâhil tarafına bir askerî kuvvet gönderdi, başlarına da Ebû Ubeyde ibnu'l-Cerrâh'ı kumandan ta'yîn etti. Bu askerî kuvvet üçyüz kişiden ibâretti.

(Câbir dedi ki:) Biz yola çıktık. Yolun bir kısmında bulunduğumuz sırada azığımız tükendi. Bunun üzerine Ebû Ubeyde mücâhidlere yanlarındaki azıkları getirmelerini emretti. Getirilen azıklar bir yere toplandı ki, bu da iki dağarcık hurmadan ibâretti. İşte bu hurma azar azar her gün bizim azığımız oluyordu. Nihâyet bu da sona erdi. Artık herbirimize günde birer hurmadan başka birşey düşmüyordu.

Râvî Vehb ibn Keysân dedi ki: Ben Câbir'e:

— Günde bir hurma sizin gıdânıza yetmez, dedim.

Câbir de ona:

— Bu bir hurma da tükenince onun yokluğunun acısını da tattık. Sonra deniz sâhiline ulaştık, bir de baktık ki, küçük dağ gibi bir balık duruyor. O seriyyede bulunan askerler onsekiz gece bu balığın etinden yediler. Sonra Ebû Ubeyde bu balığın kaburga kemiklerinden ikisinin dikilmesini emretti de, iki kemiği dikildi. Sonra Ebû Ubeyde bir binek devesinin hazırlanmasını emretti, deve hazırlandı. Sonra bu deve o iki kemiğin altından geçti de kemiklere dokunmadı [391].

٣٥٨ـ حَدَّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ حَدَّثنا سُفْيانُ قال الَّذِى حَفِظْناهُ مِنْ
عَمْرِو بنِ دِينار قال سَمِعْتُ جابِرَ بنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ بَعَثَنا رسُولُ اللهِ ﷺ ثَلاثَمِائَةِ
راكِبٍ أَمِيرُنا أَبو عُبَيْدَةَ بنِ الجَرَّاحِ نَرْصُدُ عِيرَ قُرَيْشٍ فأَقَمْنَا بالسَّاحِلِ نِصْفَ شَهْرٍ
فأَصابَنا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنا الخَبَطَ فَسُمِّيَ ذٰلِكَ الجَيْشُ جَيْشَ الخَبَطِ فأَلْقَى
لَنا البَحْرُ دابَّةً يُقالُ لَها العَنْبَرُ فأَكَلْنا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ وادَّهَنَّا مِنْ وَدَكِهِ حَتَّى
ثابَتْ إِلَيْنا أَجْسامُنا فأَخَذَ أَبو عُبَيْدَةَ ضِلَعًا مِنْ أَضْلاَعِهِ فَنَصَبَهُ فَعَمَدَ إِلى أَطْوَلِ
رَجُلٍ مَعَهُ قال سُفْيانُ مَرَّةً ضِلَعاً مِنْ أَضْلاَعِهِ فَنَصَبَهُ وأَخَذَ رَجُلاً وبَعِيرًا فَمَرَّ

391 Bu hadîsin bir rivâyeti Şerîke Kitâbı'nda "Yemekte ortaklık bâbı"nda geçti.

تَحْتَهُ قال جابرٌ وكانَ رجُلٌ مِنَ القَوْمِ نَحَرَ ثلاثَ جزائِرَ ثُمَّ نَحَرَ ثلاثَ جزائِرَ
ثُمَّ نَحَرَ ثلاثَ جزائِرَ ثُمَّ إنَّ أبا عُبَيْدَةَ نَهاهُ* وكانَ عَمْرٌو يقولُ أخْبَرَنا أبو صالِحٍ
أنَّ قَيْسَ بنَ سَعْدٍ قال لِأبيهِ كُنْتُ في الجَيْشِ فَجاعُوا قال انْحَرْ قالَ نَحَرْتُ
قال ثُمَّ جاعُوا قال انْحَرْ قال نَحَرْتُ قال ثُمَّ جاعُوا قال انْحَرْ قال نَحَرْتُ ثمَّ
جاعُوا قال انْحَرْ قال نُهِيتُ*

358-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: Amr ibnu Dînâr'dan ezberlediğimiz şudur: O şöyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah'tan işittim, o şöyle diyordu: Rasûlullah (S) bizleri üçyüz süvârî olarak gönderdi. Başbuğumuz Ebû Ubeyde ibnu'l-Cerrâh idi. Kureyş kervânını gözetliyorduk. Deniz sâhilinde biz yarım ay (onbeş gün) oturduk. Bizlere şiddetli bir açlık isâbet etti. Nihâyet habat denilen dikenli ağacın yapraklarını, yemişlerini yedik. İşte bu sebeble bu ordu birliğine Ceyşu'l-Habat ismi verildi. İşte orada deniz bizim için sâhile el-Anber denilen büyük bir dâbde attı. Artık biz onun etinden yarım ay yedik ve yağı ile yağlandık. Nihâyet vücûdlarımız ve kuvvetimiz (açlıktan önceki) yerine geldi. Ebû Ubeyde bu deniz hayvanının kaburga kemiklerinden birini alıp dikti. Berâberinde bulunan en uzun adama yöneldi.

Sufyân ibn Uyeyne bir defasında: Onun kaburga kemiklerinden birini alıp dikti. Bir adam ve bir deve aldı da o dikili kaburganın altından geçti, şeklinde rivâyet etmiştir.

Câbir dedi ki: O açlık günlerinde mücâhidler topluluğundan bir adam üç deve kesti. Sonra üç deve daha kesti. Sonra üç deve daha kesti. Sonra Ebû Ubeyde (binek develeri azalıyor diye) deve kesmeyi nehyetti.

Amr ibnu Dînâr şöyle diyordu: Bize Ebû Sâlih Zekvân haber verdi ki, Kays ibnu Sa'd, babası Sa'd ibn Ubâde'ye (Medîne'ye döndüklerinde) şöyle demiştir: Ben o askerlerin içinde idim. Acıktılar. Kes, dedi. Kestim, dedi. Sonra yine acıktılar, yine kes dedi. Yine kestim, dedi. Sonra yine acıktılar; yine kes dedi; ben de kestim, dedi. Sonra acıktılar, kes dedi. Ben kesmekten nehyolundum, dedi [392].

---

392 Bu da Câbir hadîsinin diğer yoldan rivâyetidir. Burada Amr ibnu Dînâr'ın rivâyet ettiği son kısımda "Kes" emri dört kerre tekrâr edilmiştir. İşte bu sûret, murselin sûretidir. Çünkü Amr ibnu Dînâr, Kays'ın bu hadîsi babasına tahdîs ettiği zamâna erişmemiştir. Evet bunu el-Humeydî, kendi *Müsned*'inde tahrîc etmiştir... Bu cümleleri doğru anlamak için "Kes dedi, ben de ona kestim dedim" şeklinde söylendiğini takdîr etmelidir (Kastallânî).

٣٥٩ـ حَدَّثنا مُسَدَّدٌ حَدَّثنا يَحْيَى عنِ ابنِ جُرَيجٍ قال أَخْبَرنى عمْرٌو أنَّهُ سَمِعَ جابِراً رضى اللهُ عنه يقُولُ غَزَوْنا جَيْشَ الخَبَطِ وأُمِّرَ أبو عُبَيْدَةَ فَجُعْنا جُوعًا شَدِيداً فألْقَى البَحْرُ حُوتًا مَيِّتاً لَمْ نَرَ مِثْلَهُ يقالُ لهُ العَنْبَرُ فأكَلْنا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ فأَخَذَ أبو عُبَيْدةَ عَظْمًا مِنْ عِظامِهِ فَمَرَّ الرَّاكِبُ تَحْتَهُ فأخْبَرَنِى أبو الزُّبَيْرِ أنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ قال أبو عُبَيْدَةَ كُلُوا فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَا ذَلِكَ للنبىِّ ﷺ فقال كُلُوا رِزْقًا أخْرَجَهُ اللهُ أطْعِمُونا إنْ كانَ مَعَكُمْ فآتاهُ بَعْضُهُمْ فأكَلَهُ*

359-....... İbnu Cureyc şöyle demiştir: Bana Amr ibnu Dînâr haber verdi ki, kendisi Cabir(R)'i şöyle derken işitmiştir: Bizler Ceyşu'l-Habat gazvesine gittik. Başımıza Ebû Ubeyde emîr ta'yîn edildi. Çok şiddetli bir açlığa düştük. Bu sırada deniz, hiç benzerini görmediğimiz el-Anber denilen ölü bir balığı sâhile attı. Artık biz onun etinden yarım ay yedik. Ebû Ubeyde onun kemiklerinden birini tuttu da onun altından bir süvârî geçti.

İbnu Cureyc dedi ki: Bana Ebu'z-Zubeyr Muhammed ibn Müslim el-Mekkî haber verdi. Kendisi Câbir'i şöyle derken işitmiştir: Ebû Ubeyde bize:

— Bu deniz mahlûkunun etinden yiyiniz! dedi.

(Biz de yedik.) Medîne'ye dönüp geldiğimizde bu vak'ayı Peygamber'e arzettik.

— *"Ey mücâhidler, yiyiniz! Allah onu denizden size bir rızk olması için çıkarmıştır. Eğer berâberinizde varsa bize de yediriniz"* buyurdu.

Askerlerden bâzıları o balık etinin pastırmasından bir parça Peygamber'e getirdi. Peygamber de onu yedi [393].

٦٨ـ بابُ حَجِّ أبِى بَكْرٍ بالنَّاسِ فى سَنَةِ تسْعٍ

68- HİCRETİN DOKUZUNCU YILINDA EBÛ BEKR'İN İNSANLARA HACC ETTİRMESİ BÂBI

٣٦٠ـ حَدَّثناسُلَيْمانُ بنُ داوُدَ أبو الرَّبيعِ حَدَّثنافُلَيْحٌ عنِ الزُّهْرِىِّ عنْ

---

393 Bu da Câbir'in o sâhil gazvesiyle ilgili rivâyetlerinden bir diğeridir. Burada Peygamber, onların yedikleri hayvanın mücâhidler için Allah tarafından çıkarılmış bir rızık olduğunu bildirdikten ve böylece onların fiillerini sözüyle doğruladıktan sonra, onun etinden kalıp da kendisine getirdikleri parçayı bizzât yemek sûretiyle bu tasvîbini fiilen de doğrulamış oluyor.

حُمَيْدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ أنَّ أبا بكْرٍ الصِّدِّيقَ رضى اللّٰهُ عنهُ بَعَثَهُ فِي الحَجَّةِ الَّتِى أمَّرَهُ عَلَيْها النبىُّ صلى الله عليه وسلم قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ يَوْمَ النَّحْرِ فى رَهْطٍ يُؤَذِّنُ فى النَّاسِ لا يَحُجُّ بَعْدَ العامِ مُشْرِكٌ ولا يَطُوفُ بالبَيْتِ عُرْيانٌ*

360-....... Bize Fulayh ibnu Süleymân, ez-Zuhrî'den; o da Humeyd ibnu Abdirrahmân'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Ebû Bekr es-Sıddîk (R), Vedâ Haccı'ndan bir sene evvel Peygamber'in kendisini hacc emîri ta'yîn buyurduğu haccı sırasında, Ebû Hureyre'yi kurbân bayramının birinci günü Minâ'da bir nidâcılar topluluğu içinde insanlara şunları i'lân etmeye göndermiştir: "Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc yapmayacak, hiçbir çıplak Ka'be'yi tavâf etmeyecektir" [394].

٣٦١ــ حَدَّثنى عَبْدُاللّٰهِ بنُ رَجاءٍ **حَدَّثنا**إسْرَائِيلُ عنْ أبِى إسْحاقَ عَنِ البَراءِ رضى اللّٰهُ عنه قال آخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ كامِلَةً بَراءَة وآخِرُ سورَةٍ نَزَلَتْ خاتِمَةُ سورَةِ النِّساءِ يَستفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفتيكُمْ فى الكَلالَةِ *

361-....... el-Berâ ibn Âzib (R): Kâmil olarak inen en son sûre Berâe'dir; inen sûrenin en sonu da (yânî en son inen âyet de) en-Nisâ Sûresi'nin sonu olan şu âyettir: ***"Senden fetvâ isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki hükmü şöylece açıklar..."*** (en-Nisâ: 176) demiştir [395].

---

394 Bu, Ebû Bekr'in Hacc Emîrliği ile dokuzuncu hicret yılında yapılan haccdır ki, Mekke fethinden bir sene sonra ve Rasûlullah'ın bizzât idâre ettiği Vedâ Haccı'ndan bir sene evvel idi. Sekizinci senede Mekke fethinden sonra Mekke'ye vâlî ta'yîn edilen Attâb ibn Esîd(R)'in emîrliği ile hacc edilmişti. Bütün Arabistan halkı İslâm Dîni'ne girmemiş bulundukları için, sekizinci ve dokuzuncu senelerde hep birlikte hacc edilmiş, İslâm'ın hacc mensekleri yanında müşriklerin o çirkin bid'atleri de icrâ edilmişti. Çıplak olarak tavâf etmek ve ***"Lâ Şerîke le"***'den sonra "İllâ şerîken huve leke temlikuhu ve meleke" hezeyânını eklemek de bu bid'atler arasında idi.

Ebû Bekr, o sene Rasûlullah'a vekâleten İslâm usûlü ile hacc menseklerini öğretmeye me'mûr edilmiş olup, berâberinde Medîne ehlinden üçyüz kadar sahâbî vardı. Peygamber'in kendi elleriyle bezeyip işâretlediği yirmi, kendi tarafından beş kurbanlık deveyi sevketmişti.

395 Hadîsin başlığa uygunluğu, Berâe'nin, Ebû Bekr'in hacc emîrliği sırasında inmeye başlamasıdır. Berâe Sûresi en son inen sûredir. İnmeye hicretin dokuzuncu senesi başlamıştır. Ebû Bekr'i hacc emîri ta'yîn edip gönderdikten sonra bu sûre indi. Bunu hacc mevsiminde insanlara okumak üzere arkasından da Alî'yi

٦٩ـ وَفْدُ بَنِى تَمِيمٍ

69- TEMÎM OĞULLARI HEY'ETİ [396]

٣٦٢ـ حَدَّثنَاأَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثنَاسُفْيَانُ عَنْ أَبِى صَخْرَةَ عَنْ صَفْوانَ ابنِ مُحْرِزٍ المَازِنِّى عَنْ عِمْرانَ بنِ حُصَيْنٍ رضى الله عنهما قال أَتَى نَفَرٌ مِنْ بنى تَمِيمٍ النبىَّ صلى اللهُ عليه وسلَّم فقال اقْبَلُوا البُشْرَى يابَنِى تَمِيمٍ قالُوا يارسولَ اللهِ قَدْ بَشَّرْتَنَا فأَعْطِنا فَرِىءَ ذَلِكَ فى وجْهِهِ فَجاءَ نفَرٌ مِنَ اليَمَنِ فقال اقْبَلُوا البُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْها بَنُو تَمِيمٍ قالُوا قَدْ قَبِلْنا يارسُولَ اللهِ*

362-....... İmrân ibn Husayn (R) şöyle demiştir: Peygamber'e Temîm oğulları'ndan bir grup insan geldi. Peygamber (S) onlara (başlangıç ve maâda ile ilgili akîde asıllarını öğretti ve):

— *"Ey Temîm oğulları! Bu müjdeyi kabûl ediniz!"* buyurdu.

---

me'mûr edip kendi dişi devesi Adbâ'ya bindirerek gönderdi. Ebû Bekr'e gönderseydiniz, denildi. *"Bunu benden, ev halkımdan olan bir kimseden başkası benim adıma teblîğ edemez"* buyurdu. Alî yolda Ebû Bekr'e yetişti. Ebû Bekr, Alî'ye: Emîr mi veyâ me'mûr musun? diye sordu. Me'mûr, dedi. Yürüdüler. Terviye günü olunca Ebû Bekr hutbeyi okudu ve insanlara hacc menseklerini söyledi. Alî de nahr günü Akabe Cemresi yanında kalktı: Ey insanlar, ben size Rasûlullah'ın rasûlüyüm, dedi. Ne ile? dediler. Berâe'den otuz kırk âyet okudu. Sonra da dedi ki: Şu dört ile emrolundum: Bu seneden sonra bu Beyt'e müşrik yaklaşmayacak; Beyt'i çıplak tavâf etmeyecek; her mü'min nefisten başkası cennete girmeyecek; her ahid sâhibine ahdi tamamlanacak, diye ilân etti *(Hakk Dîni,* III, 2444).

396 Hudeybiye andlaşmasıyle İslâm'ın siyâsî varlığının Kureyş tarafından tanınması üzerine Arab kabîleleri Peygamber'e hey'etler göndermeye başlamışlardı. Hudeybiye'den beri nazarî olarak devâm eden bu siyâsî varlık, Mekke'nin fethi üzerine mükemmel ordusuyla, idârî ve adlî teşkîlâtıyle fiilî ve hakîkî bir devlet hâlinde kendini gösterince, Arabistân'ın bütün kabîleleri hey'etler göndererek bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu hey'etler sebebiyle bu dokuzuncu yıla "Senetu'l-Vufûd = Hey'etler yılı" denilmiştir. İşte Temîm oğulları hey'eti de bunlardan birisidir. Siyercilerin bildirdiklerine göre, Temîm oğulları hey'eti yetmiş yâhud seksen kişi olup içlerinde Ka'ka' ibn Ma'bed, Utârid ibn Hâcib, Akra' ibn Hâbis, Zıbrıkan ibn Bedr, Amr ibn Ehsem, Hannât ibn Yezîd, Nuaym ibn Yezîd, Kays ibn Âsım, Uyeyne ibn Hısn ve diğer ileri gelenleri vardı. Bunlar bir öğle sıcağında gelmişler ve mescide girerek Peygamber'in odaları arkasında vahşî ve kaba bir şekilde:

— Yâ Muhammed, bize çık! diye bağırmaya başlamışlardı.

O sırada Rasûlullah kuşluk uykusu uyuyordu. Bunun üzerine el-Hucurât Sûresi: 4-5. âyetleri inmiştir. Bu âyetlerin delâletleri vechile Temîm hey'etinin hepsi müslümân olmuşlar; Peygamber onların kabalıklarını hoş görmüş ve kendilerine birtakım hediyeler vermiştir.

Onlar da:

— Yâ Rasûlallah! Bizlere âhiretlik müjdeler verdin. Sen şimdi bize dünyâlık atıyye ver! dediler.

Bu sözlerinin verdiği üzüntü Peygamber'in yüzünde görüldü. Bu sırada daha önce Yemen'den gelmiş olan Eş'arîler'den de bir grup insan gelmişti. Rasûlullah bunlara hitâben:

— *"Sizler bu âhiret müjdesini kabûl ediniz. Çünkü bu müjdeyi Temîm oğulları kabûl etmediler"* buyurdu.

Eş'arîler:

— Kabûl ettik yâ Rasûlallah! dediler [397].

٧٠ـ باب

قال ابنُ إسْحاق غَزْوَةُ عُيَيْنَةَ بنِ حِصْنِ بنِ حُذَيْفَةَ بنِ بَدْرٍ بَنى العَنْبَرِ مِنْ بَنى تَمِيمٍ بَعَثَهُ النبىُّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم إلَيْهِمْ فأغَارَ وأصَابَ مِنْهُمْ ناسًا وسَبَى مِنْهُمْ نِسَاءً *

70- BÂB

(Bu, geçen bâbdan bir fasıl gibidir.)

Mağâzî sâhibi Muhammed ibn İshâk şöyle demiştir: Uyeyne ibn Hısn ibn Huzeyfe ibn Bedr el-Fezârî'nin Temîm oğulları'ndan olan Anber oğulları'na yaptığı gazve şöyle olmuştur: (Temîm oğulları'nın, Huzâa'dan birtakım insanlara baskın yaptıkları haberi gelince) Peygamber (S) Uyeyne'yi Temîm oğulları üzerine yolladı. Uyeyne ve beraberindekiler onlara baskın yapıp, onlardan bir haylî insana zarar verdi ve bir haylî kadını da esîr aldı [398].

٣٦٣ـ حَدَّثنى زُهَيْرُ بنُ حَرْبٍ **حَدَّثنا** جَرِيرٌ عنْ عُمارَةَ بنِ القَعْقاعِ عنْ أبى زُرْعَةَ عنْ أبى هُرَيْرةَ رضى اللهُ عنهُ قال لاَ أزالُ أُحِبُّ بَنِى تَمِيمٍ بَعْدَ ثَلاَثٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رسُولِ اللهِ صلى اللهُ عليْهِ وسلم يَقُولُها فِيهِمْ هُمْ أشَدُّ أُمَّتِى

---

397 İmrân ibn Husayn'ın bu hadîsinin bir rivâyeti Bed'u'l-Halk Kitâbı'nın başında da geçmişti. Bu hadîs, Temîm oğulları'nın cehâlet ve kabalıklarının diğer bir safhasını açıklamaktadır.

398 el-Vâkıdî, Uyeyne'nin bu gönderilme sebebini şöyle zikretti: Temîm oğulları, Huzâa kabîlesinden birtakım insanlara baskın yaptılar. Bunun akabinde Peygamber, Uyeyne ibn Hısn'ı, içlerinde Ensârî ve Muhâcir bulunmayan elli kişilik bir seriyyenin başında Temîm oğulları üzerine gönderdi. Uyeyne onlardan onbir erkek, onbir kadın ve otuz çocuk esîr alıp geldi. İşte bu sebeble Temîm oğulları başkanları Medîne'ye geldiler. İbn Sa'd: Bu vak'a, hicretin dokuzuncu yılı muharreminde oldu, demiştir *(Fethu'l-Bârî)*.

عَلى الدَّجَالِ وكانَتْ فِيهِمْ سَبِيَّةٌ عِنْدَ عائِشَةَ فقال أَعْتِقِيها فإنَّها مِنْ وَلَدِ إسْماعِيلَ وجاءَتْ صَدَقاتُهُمْ فقال هَذِهِ صَدَقاتُ قَوْمٍ أَوْ قَوْمِي*

363-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'tan işittiğim üç şeyden sonra Temîm oğulları'nı sevmekten vazgeçmeyeceğim: Rasûlullah (S) onlar hakkında şöyle buyuruyordu: 1.*"Temîm oğulları Deccâl'e* (ve şarktan gelecek fitne ve fesâda) *karşı ümmetimin en çok mukaavemetlisidir"* buyurması; 2.Temîm oğulları'ndan olup da Âişe'nin yanında bulunan bir câriye hakkında: *"Bunu âzâd et. Çünkü bu câriye İsmâîl Peygamber evlâdındandır"* buyurması; 3.Temîm oğulları'nın zekât malları geldiği zamân: *"Bunlar bir kavmin yâhud kavmimin zekâtlarıdır"* buyurması [399].

٣٦٤ـ حَدَّثني إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى **حَدَّثنا**هِشامُ بنُ يُوسُفَ أنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أخْبَرَهُمْ عنِ ابنِ أبي مُلَيْكَةَ أنَّ عَبْدَاللهِ بنَ الزُّبَيْرِ أخْبَرَهُمْ أنَّهُ قَدِمَ رَكْبٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ على النبيِّ ﷺ فقال أبو بَكْرٍ أمِّرِ القَعْقاعَ بنَ مَعْبَدِ بنِ زُرارَةَ قال عُمَرُ بَلْ أمِّرِ الأقْرَعَ بنَ حابِسٍ قال أبو بَكْرٍ ماأرَدْتَ إلاَّ خِلافِي قال عُمَرُ ماأرَدْتُ خِلافَكَ فَتَمارَيا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أصْواتُهُما فَنَزَلَ في ذٰلِكَ ياأيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَى اللهِ ورَسُولِهِ حَتَّى انْقَضَتْ*

364-....... İbn Cureyc, İbnu Ebî Muleyke'den haber verdi ki, Abdullah ibnu'z-Zubeyr onlara şöyle haber vermiştir: Peygamber'in huzûruna Temîm oğulları'ndan süvârî bir hey'et gelmişti. (Bunlar müslümân olduktan sonra) Ebû Bekr:

— Yâ Rasûlallah, bunlara Ka'ka' ibnu Ma'bed ibn Zurâre'yi emîr ta'yîn et! dedi.

Buna karşı Umer:

— Hayır, o olmaz; Akra' ibn Hâbis'i ta'yîn buyur, dedi.

Ebû Bekr:

— Sen muhakkak bana muhâlefet etmek istiyorsun! dedi.

Umer:

— Hayır ben sana muhâlefet etmek istemedim! dedi.

Ve bu sûretle Ebû Bekr ile Umer, Rasûlullah'ın huzûrunda bir-

---

399 Temîm oğulları'nın nesebi Mudar'da Peygamber'in neseb zinciri ile birleşir. Bundan ötürü Peygamber onların sertlik ve kabalıklarına rağmen, Temîm oğulları'nı kendi soyundan saymıştır.

Ebû Hureyre hadîsinin bâb ile ilgisi meydandadır.

birleriyle çekişmişlerdi, hattâ sesleri de epeyce yükselmişti. İşte bu husûsta şu âyetler indi:

"Ey îmân edenler, Allah'ın ve Rasûlü'nün huzûrunda (sözde ve işte) *öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Çünkü Allah hakkıyle işiten, kemâliyle bilendir. Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmayın. O'na, sözle birbirinize bağırdığınız gibi bağırmayın ki, siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir..."* (el-Hucurât: 1-2) [400].

٧١ـ بابُ وفْدِ عَبْدِ القَيْسِ

71- ABDU'L-KAYS HEY'ETİ BÂBI [401]

٣٦٥ـ **حَدَّثنى** إسْحاقُ أخبَرنا أبُو عامِرٍ العَقَدِىُّ **حَدَّثنا**قُرَّةُ عنْ أبى جَمْرَةَ قُلْتُ لابْنِ عبَّاسٍ رضى الله عنهما إنَّ لِى جَرَّةً يُنْتَبَذُ لِى فِيها نَبيذٌ فأشْرَبُهُ حُلْوًا فى جَرٍّ إنْ أكْثَرْتُ مِنْهُ فَجالَسْتُ القَوْمَ فأطَلْتُ الجُلُوسَ خَشِيتُ أنْ أفْتَضِحَ فقال قَدِمَ وفْدُ عبْدِ القَيْسِ عَلى رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم فقال مَرْحَبًا بالْقَوْمِ غَيْرَ خَزَايا ولا النَّدَامَى فقالُوا يارسولَ اللهِ إنَّ بَيْنَنا وبَيْنَكَ المُشْرِكِينَ مِنْ مُضَرَ وإنَّا لانَصِلُ إلَيْكَ إلاَّ فى أشْهُرِ الحُرُمِ **حَدِّثْنا** بِجُمَلٍ مِنَ الأمْرِ إنْ عَمِلْنا بِهِ دَخَلْنا الجَنَّةَ ونَدْعُوبِهِ مَنْ ورَاءَنا قال آمُرُكُمْ بأرْبَعٍ وأنْهاكُمْ عنْ اربَعٍ الإيمانُ باللهِ هَلْ تَدْرُونَ مالإيمانُ باللهِ شَهادَةُ أنْ لاإلٰهَ إلاَّ اللهُ وإقامُ الصَلاَةِ وإيتاءُ الزَّكاةِ وصَوْمُ رَمَضان وأنْ تُعْطُوا مِنَ المَغانِمِ الخُمُسَ وأنْهاكُمْ عنْ أرْبَعٍ ماانْتُبِذَ في الدُّباءِ والنَّقِيرِ والحنْتَمِ والمُزَفَّتِ*

365-....... Ebû Cemre şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'a: Benim testiler cümlesinden içinde nebîz içkisi yapılan bir testim var ki, ben ondan nebîz içiyorum. Eğer ondan içmeyi çoğaltır ve bir toplulukla

---

400 Bu hadîsin başlığa uygunluğu açıktır. Bunun bir rivâyeti Tefsîr Kitâbı'nda da gelecektir.

401 Bu Abdu'l-Kays, Bahreyn'de sâkin olup Abdu'l-Kays ibn Aksâ...ya nisbet edilen büyük kabîledir. Bunlar Rabîa kabîleleri tarafından gönderilmiş seçkin bir elçiler hey'etidir. Bu hey'ette gelenlerin sayısı bâzılarınca ondört, bâzılarınca daha ziyâdedir. İbn İshâk bu hey'etin Medîne'ye ilk gelişi Mekke fethinden biraz önce idi, demiştir.

oturup, oturmayı da uzatırsam, sarhoşların hâli gibi kusûrlu olmamdan endîşe ediyorum, dedim.

İbn Abbâs şöyle dedi: Abdu'l-Kays hey'eti Rasûlullah'ın huzûruna (ikinci kerre) geldiler. Rasûlullah onlara:

— *"Topluluğa merhaba!* (Hoş geldiniz!) *Allah sizi utandırmasın, pişmân etmesin"* buyurdu.

Bunun akabinde onlar:

— Yâ Rasûlallah! Seninle bizim aramızda Mudar'dan olan müşrikler vardır. Biz sana ancak harâm ayları içinde ulaşabiliyoruz. Sen bize özet olarak birtakım emirler söyle de biz onunla amel ettiğimizde cennete girelim ve geride kalanlarımızı onu yapmağa çağıralım, dediler.

Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

— *"Ben sizlere dört şey emrediyor ve dört şeyden de nehyediyorum: Allah'a îmân etmek! Allah'a îmân etmek nedir bilir misiniz? Allah'tan başka ilâh olmadığına* (ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna) *şehâdet etmek, namâzı ikaame etmek, zekâtı vermek, ramazân orucunu tutmak ve ganîmetlerden beşte birini vermenizdir. Sizleri dört şeyden nehyediyorum: Dubâ', nekîr, hantem ve muzeffet denilen kaplara hurma yâhud üzüm şırası konulmasından"* [402].

٣٦٦ــ **حَدَّثنا** سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ **حَدَّثنا**حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عَنْ أبى جَمْرَةَ قال سَمِعْتُ ابنَ عبَّاسٍ يقُولُ قَدِمَ وفْدُ عبْدِ القَيْسِ عَلى النبىِّ ﷺ فَقالُوا يارسولَ اللهِ إنَّا هَذا الحَىَّ مِنْ رَبيعَةَ وقَدْ حالَتْ بَيْنَنا وبيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ فَلَسْنا نَخْلُصُ إلَيْكَ إلاَّ في شَهْرٍ حَرَامٍ فَمُرْنا بأشْياءَ نأخُذُ بهَا ونَدعُو إلَيْها مَنْ وَرَاءنا قال آمُرُكُمْ بأرْبَعٍ وأنْهاكُمْ عنْ أرْبَعٍ الإيمانِ باللهِ شَهادَةِ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ وعقَدَ واحِدَةً وإقامِ الصَّلاَةِ وإيتاءِ الزَّكاةِ وأنْ تُؤَدُّوا للهِ خُمُسَ ماغَنِمْتُمْ وأنْهاكُمْ عنِ الدُّبَّاءِ والنَّقِيرِ والحَنْتَمِ والمُزَفَّتِ*

366-....... Ebû Cemre şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'tan işittim, şöyle diyordu: Abdu'l-Kays hey'eti Peygamber(S)'in huzûruna geldiler de:

— Yâ Rasûlallah! Bizler şu Rabîa kabîlelerindeniz. Seninle bizim aramıza Mudar kâfirleri engel olmuşlardır. Bundan ötürü bizler Sana ancak harâm ay içinde ulaşabiliyoruz. O hâlde Sen bizlere

---

402 Bu hadîsin bir rivâyeti Îmân Kitâbı, "Beşte bir vermek îmândandır bâbı"nda, bundan daha bütün olarak geçmişti.

birtakım şeyler emret de bizler onları alalım ve arkamızda kalanlarımızı da bu işleri yapmaya çağıralım, dediler.

Rasûlullah:

— *"Ben sizlere dört şey emrediyor ve dört şeyden de nehyediyorum: Allah'a îmân etmek: Allah'tan başka ilâh olmadığına* (ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna) *şehâdet etmek* -Rasûlullah burada eliyle bir bağladı-; *namâzı devâmlı kılmak; zekâtı vermek; ganîmet aldığınız malların beşte birini Allah için bana ödemeniz. Ve ben sizleri dubbâ'dan, nekîrden, hantemden, muzeffetten de nehyediyorum"* buyurdu [403].

٣٦٧ـ حَدَّثنا يَحْيَى بنُ سُلَيْمانَ حَدَّثنى ابنُ وهْبٍ أخبرنى عَمْرٌو وقال بَكْرُ بنُ مُضَرَ عنْ عَمْرِو بنِ الحَارِثِ عنْ بُكَيْرٍ أنَّ كُرَيْبًا مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَهُ أنَّ ابنَ عَبَّاس وعبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ أزْهَرَ والمِسْوَرَ ابنَ مَخْرَمَةَ أرْسَلُوا إلى عائِشَةَ رضى اللهُ عنها فقالُوا اقْرأ عَلَيْها السَّلامَ مِنَّا جَمِيعًا وسَلْها عنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ العَصْرِ وإنَّا أُخْبِرْنا أنَّكِ تُصَلِّيهَا وقَدْ بَلغَنا أنَّ النبىَّ صلى اللهُ عليه وسلم نَهى عَنْها قال ابنُ عَبَّاسٍ وكُنْتُ أضْرِبُ مَعَ عُمَرَ النَّاسَ عَنْهُما قال كُرَيْبٌ فَدَخلْتُ عَلَيْها وبَلَّغْتُها ماأرْسَلُونِى فقالَتْ سَلْ أُمَّ سَلمةَ فأخْبَرْتُهُمْ فَرَدُّونِى إلى أُمِّ سَلَمَةَ بِمِثْلِ ماأرسَلُونى إلى عائِشَةَ فقالَتْ أُمُّ سَلَمَة سَمِعْتُ النبىَّ ﷺ يَنْهَى عنْهما وإنَّهُ صَلَّى العَصْرَ ثُمَّ دَخلَ عَلَىَّ وعِندِى نِسْوَةٌ مِنْ بَنى حَرَامٍ مِنَ الأنْصارِ فصلاَّهُما فارْسَلْتُ إلَيْهِ الخَادِمَ فَقُلْتُ قُومِى إلى جَنْبِهِ فقُولى تَقُولُ أُمُّ سَلمَةَ يارسُولَ اللهِ ألَمْ اسْمَعْكَ تَنْهَى عنْ هاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فأرَاكَ تُصَلِّيهِما فإنْ أشارَ بِيَدِهِ فاسْتأخِرِى فَفَعَلَتِ الجارِيةُ فأشارَ بِيَدِهِ فاسْتأخرَتْ عنْهُ فلَمَّا انْصَرَفَ قال يابِنْتَ أبى أُمَيَّةَ سألْتِ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ العَصْرِ إنَّهُ أتانى أُناسٌ مِنْ عَبْدِ القَيْسِ بالإسْلاَمِ مِنْ قَوْمِهِمْ فشَغَلُونِى عنْ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فهُما هاتانِ.

367-...... İbn Abbâs'ın kölesi Kureyb tahdîs edip şöyle demiştir: Bir kerresinde İbn Abbâs, Abdurrahmân ibnu Ezher ve Mısver ibnu Mahrame (R) -üçü berâberken ben Kureyb'i Âişe'ye gönderip

---

403 Bu da İbn Abbâs hadîsinin başka bir tarîkten rivâyetidir. Burada isimleri zikredilen kaplarda nebîz kurmak yasak edilmiştir. İnşâallah Eşribe Kitâbı'nda geleceği üzere, bu kaplardan su ve harâm olmayan şerbet vesâire içmeye sonradan ruhsat verilmiştir.

şöyle dediler: Hepimizden Âişe'ye selâm söyle ve ikindinin farzından sonraki iki rek'at nâfile namâzının hükmünü ondan sor. Peygamber'in bu namâzdan sahâbîleri nehyettiği haberi bize ulaştığı hâlde senin bunu kılmakta olduğun bize haber verildi, diye söyle dediler.

İbn Abâs devâmla: Ben Umer ibnu'l-Hattâb ile birlikte böyle iki rek'at namâz kılan insanları döver idim, demişti.

Kureyb dedi ki: Ben Âişe'nin huzûruna girdim. Beni gönderen zevâtın benimle gönderdikleri haberi kendisine ulaştırıp teblîğ ettim. Âişe bana:

— Sen bu mes'eleyi Ümmü Seleme'ye sor, dedi.

Ben de beni göndermiş olan o üç zâta Âişe'nin söylediğini haber verdim. Onlar beni Âişe'ye gönderdikleri gibi, bu defa da Ümmü Seleme'ye gönderdiler. Ümmü Seleme şöyle dedi:

— Ben Peygamber(S)'den bu iki rek'ati nehyettiğini işittim. Kendisi ikindi namâzını kılmıştı. Sonra benim odama girdi. Fakat o sırada benim yanımda Ensâr'dan, Harâm oğulları'ndan birtakım kadın-(konuk)lar bulunuyordu. Rasûlullah iki rek'at namâz daha kılmağa başladı. Ben O'nun ikindiden sonra böyle iki rek'at daha namâz kıldığını görünce kendisine bir hizmetçi gönderdim ve o hizmetçiye dedim ki: Peygamber'in yanında dur. Sana Ümmü Seleme: "Yâ Rasûlallah! Ben Sen'in bu iki rek'at namâzdan nehyeder olduğunu işitmemiş miydim? Hâlbuki şimdi Seni onları kılıyorsun görüyorum" diyor de! Eğer Rasûlullah (namâzda bulunduğuna) eliyle işâret ederse, huzûrundan geri çekil! Hizmetçi kız bu emrimi yerine getirdi ve hakîkaten Peygamber eliyle işâret etmekle, kız O'ndan geri çekildi. Rasûlullah namâzı bitirdiğinde (bana hitâb ederek):

— *"Yâ Ebâ Umeyye kızı! İkindi namâzından sonra kıldığım iki rek'at namâzdan sormuştun. Bunun sebebi şudur: Bana Abdu'l-Kays kabîlesinden bâzı insanlar kendi kavimleri adına elçilikle gelmişlerdi. İşte onlar beni öğle namâzından sonraki iki rek'at nâfileden meşgûl edip alıkoymuşlardı. Bu kıldığım iki rek'at namâz, öğlenin o iki rek'at son sünnetidir"* buyurdu [404].

٣٦٨ــ حَدَّثنى عبْدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ الجُعْفِىُّ حَدَّثناأبو عامِرٍ عبْدُ المَلِكِ حَدَّثنا إبْرَاهِيمُ هُوَ ابنُ طَهْمانَ عنْ أبى جَمْرَةَ عنِ ابن عبّاسٍ رضى اللهُ عنهما قال أوَّلُ جُمُعةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ في مَسْجِدِ رسُولِ اللهِ ﷺ في مَسْجِدِ عبْدِ القِيْسِ بِجُوَاثَى يَعْنِى قَرْيَةً مِنَ البَحْرَيْنِ*

404 Başlığa uygunluğu *"Bana Abdu'l-Kays'tan birtakım insanlar geldi"* sözündedir. Bunun bir rivâyeti Namâz Kitâbı'nın sonlarında geçmişti.

368-....... İbn Abbâs (R): Rasûlullah(S)'ın mescidinde kılınmış olan ilk cumua namâzından sonra İslâm'da kılınmış olan cumua namâzı, Abdu'l-Kays kabîlesinin Cuvâsâ şehrindeki mescidinde kılınan cumua namâzıdır, demiştir.

İbn Abbâs bu sözüyle Bahreyn'den bir şehri kasdetmektedir[405].

٧٢ـ بابُ وَفْدِ بَنِي حنِيفَةَ وحَدِيثِ ثُمَامَةَ بنِ أُثالٍ

72- BENÛ HANÎFE HEY'ETİ(NİN MEDÎNE'YE GELMESİ) VE SUMÂME İBN USÂL'İN HADÎSİ BÂBI[406]

٣٦٩ـ حدّثنا عبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ حدّثنا اللّيْثُ قال حدثني سَعِيدُ ابنُ أبي سَعِيدٍ أنَّهُ سَمِعَ أباهُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه قال بَعَثَ النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم خَيْلاً قبَلَ نَجْدٍ فجاءَتْ برَجُلٍ مِنْ بَنِى حَنِيفَةَ يُقالُ لَهُ ثُمامَةُ بنُ أُثالٍ فَرَبَطُوهُ بِسارِيَةٍ مِنْ سَوَارِى المَسْجِدِ فَخَرَجَ إلَيْهِ النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم فقال ما عِنْدَكَ ياثُمامَةُ فقال عِنْدِي خَيْرٌ يامُحَمَّدُ إنْ تَقْتُلْنِى تَقْتُلْ ذَادَمٍ وإنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلى شاكِرٍ وإنْ كُنْتَ تُرِيدُ المالَ فَسَلْ مِنْهُ ماشِئْتَ فَتُرِكَ حَتَّى كانَ الغَدُ ثُمَّ قال لهُ ما عنْدَكَ ياثُمامَةُ قال ماقُلْتُ لَكَ إنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلى شاكِرٍ فَتَرَكَهُ حتَّى كانَ بَعْدَ الْغَدِ فقال ماعِنْدَكَ ياثُمامَةُ فقال عِندِى ماقُلْتُ لَكَ فقال أطْلِقُوا ثُمامَةَ فانْطَلَقَ إلى نَخْلٍ قَرِيبٍ مِنَ المَسْجِدِ فاغْتَسَلَ ثُمَّ دَخلَ المَسْجِدَ فقال أشْهَدُ أنْ لاَإلٰهَ إلاَّ اللّهُ وأشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا رسُولُ اللّهِ يامُحَمَّدُ واللّهِ ما كانَ عَلَى الأرْضِ وجْهٌ أبْغَضَ إلَيَّ مِنْ وجْهِكَ فَقَدْ أصْبَحَ وجْهُكَ أحَبَّ الوُجُوهِ إلَيَّ واللّهِ ما كانَ مِنْ دِينٍ ابْغَضَ إلَيَّ منْ دِينِكَ فأصْبَحَ دِينُكَ أحبَّ الدِّينِ إلَيَّ واللّهِ ما كانَ منْ بَلَدٍ أبْغَضَ إلَيَّ مِنْ بَلَدِكَ فأصْبَحَ بَلَدُكَ أحَبَّ البلاَدِ إلَيَّ

---

405 Bu da burada, içinde Abdu'l-Kays zikredildiği için getirilmiştir. Bunda da Abdu'l-Kays kabîlesinin fazîleti vardır. Bahreyn, Ummân Denizi sâhilinde bir memlekettir. Bugün de hâlâ varlığını sürdürmektedir.

406 Benû Hanîfe, Mekke ile Yemen arasında, Yemâme mıntıkasında ikaamet eden büyük bir kabîledir. Sumâme ibn Usâl de bu kabîlenin ileri gelenlerinden bir kimse idi. Sumâme'nin İslâm'ı kabûlü, Benû Hanîfe hey'etinin Medîne'ye gelmesinden öncedir. Sumâme, Mekke fethinden önce müslümân olmuştu. Benû Hanîfe hey'etinin Medîne'ye gelişi ise hicretin onuncu yılındadır.

وإنَّ خيْلَكَ أخَذَتْنِى وأنا أُرِيدُ العُمْرَةَ فماذَا تَرَى فَبشَّرَهُ رسُولُ اللَّهِ ﷺ وأمَرَهُ
أنْ يَعْتَمِرَ فَلمَّا قَدِمَ مَكَّةَ قال لَهُ قائِلٌ صَبَوْتَ قال لاَ واللَّهِ ولَكِنْ أسْلَمْتُ مَعَ
مُحَمَّدٍ رسولِ اللَّهِ ﷺ ولا واللَّهِ لايَاتِيكُمْ مِنَ اليَمامَةِ حَبَّةُ حِنْطَةٍ حَتَّى يأْذَنَ
فِيها النبىُّ ﷺ *

369-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Necd tarafına bir süvârî müfrezesi gönderdi. Bu müfreze Benû Hanîfe kabîlesinden Sumâme ibn Usâl denilen bir kişiyi esîr edip getirdiler ve onu mescidin direklerinden birisine bağladılar. Akabinde Peygamber mescide çıktı ve ona:

— *"Yâ Sumâme, yanında ne var* (gönlünden ne geçiriyorsun ve benden ne umuyorsun)*?" buyurdu.*

Sumâme:

— Gönlümde hayır (ümîdi) var yâ Muhammed! (Çünkü Sen zulmetmezsin; ihsân ve in'âm edersin.) Eğer Sen beni öldürürsen, kanlı bir cânîyi öldürmüş olursun. Eğer bana in'âm edersen ni'mete karşı şükredici bir kişiye in'âm etmiş olursun. Eğer (kurtuluş fidyem için) mal istersen, ne kadar dilersen işte malım, dedi.

Bu konuşmadan sonra Sumâme bağlı olarak bırakıldı. Nihâyet ertesi gün oldu, sonra Peygamber yine ona hitâben:

— *"Yâ Sumâme, gönlünde ne var; ne umuyorsun?"* dedi.

O da:

— Gönlümde dün Sana söylediğim şey vardır. Eğer in'âm edersen, ni'mete karşı şükredici bir kimseye in'âm etmiş olursun! dedi.

Peygamber onu o gün de bağlı olarak bıraktı. Nihâyet üçüncü gün olunca Peygamber yine:

— *"Yâ Sumâme, yanında ne var?"* buyurdu.

Sumâme de:

— Yanımda dün Sana söylediğim şey var, dedi.

Peygamber:

— *"Sumâme'yi salıveriniz!"* buyurdu.

Sumâme bağından salıverilince, hemen mescidin yakınındaki bir suya gitti, yıkandı, sonra mescide girdi ve:

— ***Eşhedu en lâ ilâhe ille'llâh ve eşhedu enne Muhammeden rasûlullah*** dedi ve şöyle devâm etti: Yâ Muhammed! Vallâhi şu yeryüzünde bana Sen'in yüzünden daha düşman hiçbir yüz yoktu. Fakat bu sabâh Sen'in yüzün, bana yüzlerin en sevimlisi olmuştur. Vallâhi dînlerden hiçbir dîn bana Sen'in dîninden ziyâde düşman gelmezdi. Fakat bu sabâh Sen'in dînin bana göre dînlerin en sevimlisidir. Vallâhi beldelerden hiçbir belde bana Sen'in belden kadar sevimsiz de-

ğildi. Fakat bu sabâh Sen'in belden bana beldelerin en sevimlisi oldu. Ey Rasûl! Ben umre yapmaya niyet ettiğim sırada Sen'in süvârîlerin beni yakalamışlardı. Şimdi Sen ne re'y edersin? dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah, Sumâme'yi (dünyâ ve âhiret saâdetiyle) müjdeledi ve umre yapmasını emretti. Sumâme umre yapmak için Mekke'ye varınca birisi ona:

— Dîninden başka bir dîne mi döndün? dedi.

O da:

— Hayır vallâhi ben dînden çıkmadım. Fakat ben Allah'ın Rasûlü olan Muhammed'in berâberinde müslümân oldum. Vallâhi ben (sizin dîn dediğiniz müşrikliğe) dönmem ve Peygamber o husûsta izin vermedikçe size Yemâme'den bir buğday tânesi gelmeyecektir, dedi [407].

٣٧٠ــ حدّثنا أَبُو اليَمَانِ أخبرنا شُعَيْبٌ عنْ عبْدِ اللَّهِ بنِ أبى حُسَيْنٍ حدّثنا نافِعُ بنُ جُبَيْرٍ عن ابنِ عبَّاسٍ رضىَ اللَّهُ عنهما قال قَدِمَ مُسَيْلِمَةُ الكَذَّابُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللَّهِ ﷺ فَجَعَلَ يقُولُ إنْ جَعَلَ لِى مُحَمَّدٌ الأمْرَ مِنْ بَعْدِهِ تَبِعْتُهُ وقَدِمَها فى بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ فأقْبَلَ إليْهِ رسُولُ اللَّهِ ﷺ ومَعَهُ ثابِتُ بنُ قَيْس بنِ شَمَّاسٍ وفى يَدِ رسُولِ اللَّهِ ﷺ قِطْعَةُ جَرِيدٍ حتَّى وقَفَ عَلَى مُسَيْلِمَةَ فى أصْحابِهِ فقال لَوْ سألْتَنِى هَذِهِ القِطْعَةَ ما أعْطَيْتُكَها ولَنْ تَعْدُوَ أمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ وإنِّى لأَرَاكَ الَّذِى أُرِيتُ فِيهِ ما رَأَيْتُ وهَذَا ثابتٌ يُجِيبُكَ عَنِّى ثُمَّ انْصَرَفَ عنْهُ قالَ ابنُ عَبَّاسٍ فَسألْتُ عنْ قَوْلِ رسُولِ اللَّهِ ﷺ إنَّكَ اري الَّذِى أُرِيتُ فِيهِ مارَأَيْتُ فأخْبَرَنِى أبو هُرَيْرَةَ أنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ قال بَيْنَا أنَا نائِمٌ رأَيْتُ فى يَدَىَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ فأهَمَّنى شأنُهُما فَأُوحِىَ إلَىَّ في المَنامِ إنِ انْفُخْهُما فَنَفَخْتُهُما فطارَا فأوَّلْتُهُما كَذَّابَيْنِ يَخْرُجانِ مِنْ بَعْدِى أحَدُهُما العَنْسِىُّ والآخَرُ مُسَيْلِمَةُ *

407 Hadîs başlığın ikinci kısmına uygundur. Sumâme şirki ve putlara ibâdeti bir dîn saymadığı için, kendinin dînden çıkmadığını yemîn ile te'kîd ederek söylemiştir ki, bu tamâmiyle doğrudur. Çünkü ilmen dîn, akıl ve irâde sâhibi insanları kendi arzûları ile hayra sevkeden ilâhî bir müessesedir.

İbn Hişâm'ın rivâyetinde Sumâme, umre yaptıktan sonra Yemâme'ye gitmiş ve Mekke'ye zahîre yükleyip götürmelerini Yemâme halkına yasak etmiştir. Bunun üzerine Mekkeliler Peygamber'e mektûb yazıp: Sen akrabâlara ilgiyi, akrabâlık hakkına hurmeti emredersin! diye zahîre gönderilmesini istemişler. Peygamber de Sumâme'ye bir mektûb yazıp Mekke'ye zahîre taşıyanlarla Mekkeliler arasındaki yolu boşaltmasını, yânî zahîre nakline müsâade etmesini bildirmiştir.

370-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Museylimetu'l-Kezzâb, Rasûlullah'ın huzûruna geldiği zamân:

— Eğer Muhammed kendisinden sonra beni bu işte halef kılarsa, ben O'na uyarım, demeğe başladı.

Kendisi Medîne'ye, kavmi olan Benû Hanîfe kabîlesinden kalabalık bir hey'et içinde gelmişti. Rasûlullah, Museylime'nin yanına yöneldi. Berâberinde (Ensâr'ın hatîbi olan) Sâbit ibn Kays ibn Şemmâs da vardı. Rasûlullah'ın elinde hurma dalından bir deynek bulunuyordu. Nihâyet Rasûlullah, kavmi içinde oturmakta olan Museylime'nin karşısında durdu. (Onunla İslâm hakkında konuştu, Museylime, peygamberlikten bir hisse istedi.) Rasûlullah:

— "(Peygamberlikten bir pay değil;) *eğer sen benden elimdeki şu dal parçasını istesen, ben sana onu bile vermem. Sen, Allah'ın senin hakkındaki hüküm ve takdîrinden öteye aslâ geçmezsin. Eğer sen hakka itâatten arka dönersen Allah seni muhakkak helâk eder. Ve ben senin, ru'yâmda bana gösterilip de görmüş olduğum o kişi olduğunu görmekteyim. İşte şu zât* (hatîbim) *Sâbit'tir. Benim tarafımdan sana cevâb verecektir"* buyurdu.

Sonra Museylime'nin yanından dönüp gitti.

Râvî İbn Abbâs dedi ki: Ben Ebû Hureyre'ye, Rasûlullah'ın museylime'ye *"Sen muhakkak ru'yâmda bana gösterilip de görmüş olduğum o kişisin"* sözünün mâhiyetinden sordum. Ebû Hureyre bana şöyle haber verdi: Rasûlullah şöyle buyurdu:

— *"Ben uyurken ru'yâmda iki kolumda iki altın bilezik gördüm.* (Bunlar kadın zîneti olduğu için) *bunların hâli beni kederlendirdi. Sonra ru'yâmda bana bu bileziklere üflemekliğim vahyedildi. Ben de bunlara üfledim; ikisi de uçtu. Ben de bu iki bileziği benden sonra çıkacak iki yalancı peygamber ile te'vîl ettim. Bunlardan birisi Esved el-Ansî'dir, öbürüsü de Museylime'dir"* [408].

٣٧١ـ حدّثنا إسْحاقُ بنُ نَصْرٍ **حدّثنا** عَبْدُ الرَّزَّاقِ عن مَعْمَرٍ عنْ هَمَّامٍ أَنَّهُ سَمِعَ أبا هُرَيْرَةَ رضىَ اللَّهُ عنهُ يَقُولُ قال رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم بَيْنَا أنا نائِمٌ أُتِيتُ بِخَزَائِنِ الأَرْضِ فَوُضِعَ فِى كَفِّى سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فكَبُرَا علَىَّ فأُوحِىَ إلَىَّ أنِ انْفُخْهُما فَنَفَخْتُهُمَا فَذَهَبَا فأَوَّلْتُهُمَا الكَذَّابَيْنِ اللَّذَيْنِ أنا بَيْنَهُما صَاحِبَ صَنْعَاءَ وصاحِبَ الْيَمَامَةِ *

408 Hadîs başlığın birinci kısmına uygundur. Çünkü Museylime, Benû Hanîfe hey'eti içinde gelmiştir.

Hadîs bu isnâd ile Peygamberlik Alâmetleri bâbı'nda geçmiş ve orada bâzı bilgiler verilmişti.

371-....... Hemmâm ibn Münebbih, Ebû Hureyre(R)'den şöyle derken işitmiştir: Rasûlullâh (S) şöyle buyurdu: *"Ben uyurken ru'yâmda bana yerin hazîneleri getirildi ve avucumun içine iki altın bilezik konuldu. Bu ru'yâmda bu iki bilezik bana ağır geldi. Sonra Allah bana bunlara üflemekliğimi vahyetti. Ben de üfledim. Hemen ikisi de gitti. Akabinde ben bu iki bileziği iki çok yalancı ile te'vîl ettim ki, onlar aralarında bulunduğum San'âlı* (Esved el-Ansî) *ile Yemâme'nin sâhibi*(Museylime)*dir"* 409.

٣٧٢ـ حدّثنا الصَّلْتُ بنُ مُحَمَّدٍ قال سَمِعْتُ مَهْدِىَّ بنَ مَيْمُونٍ قال سَمِعْتُ أبا رَجاءٍ العُطارِدِىَّ يقُولُ كُنَّا نَعْبُدُ الحَجَرَ فإذا وجَدْنا حَجَرًا هُوَ أخْيَرُ مِنْهُ ألْقَيْناهُ وأخَذْنا الآخَرَ فإذا لَمْ نَجِدْ حَجَرًا جَمَعْنا جُثْوَةً مِنْ تُرابٍ ثُمَّ جِئْنا بالشَّاةِ فَحَلَبْناهُ عَلَيْهِ ثُمَّ طُفْنا بِهِ فإذَا دَخَلَ شَهْرُ رجَبٍ قُلْنا نَنصِّلُ الأسِنَّةَ فَلاَ نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ ولاَ سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إلاَّ نَزَعْناهُ وألْقَيْناهُ شَهرَ رَجَبٍ وسَمِعْتُ أبا رَجاءٍ يَقُولُ كُنْتُ يَوْمَ بُعِثَ النبيُّ ﷺ غُلاَمًا أرْعَى الإبِلَ عَلى أهْلِي فَلمَّا سَمِعْنا بِخُرُوجِهِ فَرَرْنا إلى النَّارِ إلَى مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ *

372-....... Ben Ebû Recâ el-Utârîdî'den işittim, şöyle diyordu: Biz taşlara ibâdet ederdik. İbâdet etmekte olduğumuz taştan daha hayırlısını (yânî daha güzelini) bulduğumuz zamân onu atar ve güzel olan diğerini alırdık. Taş bulamadığımız zamân ise topraktan bir mikdâr toplar, sonra davarı getirir ve o toprak yığınının üzerine süt sağar, sonra da o yığına tavâf ederdik. Receb ayı girdiği zamân "Okların demirlerini çıkaralım" derdik. Artık kendisinde demir bulunan hiçbir mızrak ve yine kendisinde demir bulunan hiçbir ok bırakmaz, muhakkak demiri çıkarırdık. Ve receb ayında bunları bir tarafa atardık.

(Râvî Mehdî ibn Meymûn dedi ki:) Ben Ebû Recâ'dan işittim, şöyle diyordu: Peygamber'in işi yayılıp meydana çıktığı zamân, ben âilemin develerini güden bir oğlandım. Onun (Mekke fethi ile) Kureyş'e gâlib çıktığını işittiğim gün, bizler kabîlemizle ateşe, yalancı Museylime'ye kaçtık 410.

---

409 Başlığa uygunluğu, içinde geçen "Yemâme'nin sâhibi" sözünün Museylimetu'l-Kezzâb ismini tazammun etmesi yönündendir.

410 Başlığa uygunluğu "Yalancı Museylime'ye kaçtık" sözündedir. Bu sözde Ebû Utârîd'in, kendi kavmi Utârîd oğulları'ndan Museylime'ye tâbi' olanlardan bulunduğuna işâret vardır. Bu Ebû Recâ İmrân ibn Milhân el-Utârîdî, Peygamber zamânında müslümân olmuş, fakat Peygamber'i görmemiştir. Utârîd, Temîm'den bir batn'dır (Aynî).

٧٣– قِصةُ الأسْوَدِ العَنْسِيِّ

73- EL-ESVEDU'L-ANSÎ KISSASI

٣٧٣– حدّثنا سَعِيدُ بنُ مُحَمَّدٍ الجَرْمِيُّ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا أبِى عنْ صالِحٍ عنِ ابنِ عُبَيْدَةَ بنِ نَشِيطٍ وكانَ فى مَوْضعٍ آخَرَ اسْمُهُ عبْدُ اللّهِ أنَّ عُبَيْدَ اللّهِ بنَ عَبْدِ اللّهِ بنِ عُتْبَةَ قال بَلَغَنا أنَّ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابَ قَدِمَ المَدِينَةَ فَنَزَل فِي دَارِ بِنْتِ الحارِثِ وكانتْ تَحْتَهُ بِنْتُ الحارِثِ بنِ كُرَيْزٍ وهْىَ أُمُّ عبْدِ اللّهِ بنِ عامِرٍ فأتاهُ رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم ومَعَهُ ثابِتُ بنُ قَيْسِ بنِ شمَّاسٍ وهْوَ الذى يُقالُ لَهُ خَطِيبُ رُسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم وفى يَدِ رسُولِ اللّهِ صلي اللّهُ عليه وسلم قَضِيبٌ فَوَقَفَ عَلَيْهِ فكَلَّمَهُ فقال لهُ مُسَيْلِمَةُ إنْ شِئْتَ خَلَّيْتَ بَيْننا وَبَيْنَ الأمْرِ ثُمَّ جعَلْتَهُ لَنا بَعْدَكَ فقال النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم لوْ سألْتَنِى هَذَا الْقَضِيبَ ما أعْطَيْتُكَهُ وإنِّى لأُرَاكَ الَّذِى أُرِيتُ فِيهِ ما أُرِيتُ وهٰذَا ثابتُ بنُ قَيْسٍ وسَيُجِيبُكَ عَنِّى فانْصَرَفَ النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم * قال عُبَيْدُ اللّهِ بنُ عَبْدِ اللّهِ سألْتُ عَبْدَ اللّهِ بنَ عبَّاسٍ عنْ رُؤْيا رسُولِ اللّهِ ﷺ الَّتِى ذَكَرَ فقال ابنُ عبَّاسٍ ذُكِرَ لى أنَّ رسُولَ اللّهِ ﷺ قال بَيْنا أنا نائِمٌ أُرِيتُ أنَّهُ وُضعَ فى يَدَىَّ سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَفُظِعْتُهُما وكَرِهْتُهُما فأُذِنَ لِى فَنَفَخْتُهُما فَطارَا فأوَّلْتُهُما كَذَّابَيْنِ يَخْرُجانِ فقال عُبَيْدُ اللّهِ أحَدُهُما العَنْسِيُّ الَّذِى قَتَلَهُ فَيْرُوزُ باليَمَنِ والآخَرُ مُسَيْلِمَةُ الكَذَّابُ *

373-....... Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbe şöyle demiştir Bize şu ulaştı: Museylimetu'l-Kezzâb Medîne'ye geldi ve Hâris kızının yurduna indi. el-Hâris ibn Kureyz'in kızı Keyyise Museylime'nin nikâhı altında idi. Bu yurdun sâhibesi Keyyise, Abdullah ibn Âmir'in anasıdır. Rasûlullah (tanışmak ve vahyi teblîğ etmek için) Museylime'nin yanına gitti. Giderken berâberinde Sâbit ibn Kays ibn Şemmâs da vardı ki, bu, kendisine "Rasûlullah'ın Hatîbi" denilen kimsedir. Rasûlullah'ın elinde budanmış bir dal bulunuyordu. Rasûlullah, Museylime'nin karşısında durdu ve onunla İslâm hakkında konuştu. Museylime, Rasûlullah'a:

— İstersen bizimle bu peygamberlik işi arasını boşaltırsın, sonra o işi senin ardından bize tahsîs edersin, dedi.

Bu teklîf üzerine Peygamber:

— *"Eğer sen benden elimdeki şu dalı istemiş olsaydın, ben onu dahî sana vermezdim. Ben seni, ru'yâmda bana gösterilip de görmüş olduğum kimse olarak görmekteyim. İşte şu Sâbit ibn Kays'tır. Benim yerime sana o cevâb verecektir"* buyurdu, ve Peygamber oradan ayrılıp gitti.

Ubeydullah ibn Abdillah dedi ki: Ben Abdullah ibn Abbâs'a Rasûlullah'ın zikrettiği o ru'yânın mâhiyetinden sordum. İbn Abbâs şöyle dedi: Bana, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu zikredildi: *"Ben uyuduğum sırada bana ru'yâmda ellerime altından iki bilezik konulduğu gösterildi. Ben bunlardan ürktüm ve bunları sevmedim. Akabinde bana izin verildi de bunlara üfürdüm, onlar da uçup gittiler. Ben bu iki bileziği, çıkacak iki yalancıyla te'vîl ettim".*

Ubeydullah: Onlardan biri Feyrûz'un Yemen'de öldürdüğü el-Ansî'dir, diğeri de Museylimetu'l-Kezzâb'dır, demiştir [411].

٧٤ـ باب قِصَّةِ أهْلِ نَجْرَانَ

74- NECRÂN EHLİNİN KISSASI BÂBI [412]

٣٧٤ـ حدّثنى عَبَاسُ بنُ الحُسَيْنِ حدّثنا يَحْيَى بنُ آدَمَ عنْ إسْرَائِيلَ عنْ أبى إسْحاقَ عنْ صِلَةَ بنِ زُفَرَ عنْ حُذَيْفَةَ قال جاءَ الْعاقِبُ والسَّيِّدُ صاحِبا نَجْرَانَ إلى رسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم يُرِيدَانِ أنْ يُلاَعِناهُ قال فقال أحَدُهما لِصاحِبِهِ لاَتَفْعَلْ فَوَاللّهِ لَئِنْ كانَ نَبِيًّا فَلاَعَنَّا لا نُفْلِحُ نَحْنُ ولا عَقِبُنا مِنْ بَعْدِنا قالا إنَّا نُعْطِيكَ ما سألْتَنا وابْعَثْ مَعَنا رجُلاً أمِينًا ولاَ تَبْعَثْ مَعَنا إلاَّ أمِينًا فقال لأبْعَثَنَّ مَعَكُمْ رجُلاً أمِينًا حَقَّ أمِينٍ فاسْتَشْرَفَ لَهُ أصْحابُ رسُولِ

411 Bu hadîste ayrı olarak el-Ansî kıssası yoktur, ancak bunda irsâl yoluyla Museylime kıssası ve bunun içinde de el-Ansî'nin zikri vardır. Bu el-Esvedu'l-Ansî, San'â'da ortaya çıkıp peygamberlik iddiâsına kalkışmış, San'â üzerinde hâkimiyet kurmuştu. Kapısında bin muhâfız bulundururdu. Feyrûz onun yanına girmiş, bâzı tedbîrlerle onu öldürmüştü. Urve'den el-Esvedu'l-Ansî'nin, Peygamber'in vefâtından bir gün ve bir gece evvel öldürüldüğü, sonra bu haberin Ebû Bekr'e ulaştırıldığı rivâyet edilmiştir (Aynî, Kastallânî).

412 Necrân, Mekke'ye Yemen tarafından yedi konak uzaklıkta, yetmişüç karyeyi şâmil büyük bir şehirdir. Yemen'in kuzeydoğu tarafında ve Dehnâ çölü'nün kenarındadır. Necrân, Hıristiyanlar için bir merkez idi. Ahâlîsi Hıristiyan olup, aralarında bir mikdâr Yahûdî de vardı.

اللهِ صلى الله عليه وسلم فقال قمْ ياأبا عُبَيْدَةَ بنَ الجَرَّاحِ، فلمَّا قامَ قال رسُولُ اللهِ صلى اللهُ عَلَيْهِ وسلّم هذَا أمِينُ هَذِهِ الأُمَّةِ *

374-....... Huzeyfe ibnu'l-Yemân şöyle demiştir: Necrân'ın iki sâhibi olan Abdu'l-Mesîh el-Âkıb ile es-Seyyid el-Eyhem Rasûlullah'a geldiler. Rasûlullah ile la'netleşmek istiyorlardı.

Huzeyfe dedi ki: Âkıb ile Seyyid'den biri, arkadaşına:

— Sakın Muhammed'le la'netleşmeye girişme! Vallâhi Muhammed eğer peygamberse ve bize la'net ederse, ne biz, ne de bizden sonra gelecek nesillerimiz felâh bulmayız! dedi.

Bu fikir üzerine Necrânlılar'ın bu iki başkanı Rasûlullah'a geldiler de:

— Biz (Hristiyan kalacağız). Senin bizden istediğin vergiyi sana vereceğiz. Sin bizim berâberimizde emniyetli bir kimseyi Necrân'a gönder. Berâberimizde göndereceğin kimse, muhakkak emîn bir kimse olsun, dediler.

Rasûlullah da:

— *"And olsun ki, ben sizin berâberinizde hakkıyle emniyetli olan bir kimse göndereceğim"* buyurdu.

Rasûlullah'ın bu sözünden dolayı (bu emîn kişi kim olacak diye) dikkat edip beklediler. Rasûlullah:

— *"Kalk yâ Ebâ Ubeydete'bne'l-Cerrâh!"* buyurdu.

Ebû Ubeyde ayağa kalkınca Rasûlullah:

— *"İşte bu zât, bu ümmetin emînidir"* buyurdu [413].

---

413 İbn Sa'd'ın rivâyetine göre Rasûlullah, Necrân Hrıstiyanları'na mektûb gönderip Medîne'ye da'vet etti. Emîrler: Abdu'l-Mesîh Âkıb, maiyyetinde ondört kişi ile Medîne'ye geldi. İçlerinde en büyük âlimleri Ebû'l-Hâris Alkame ile es-Seyyid el-Eyhem de bulunuyordu. Bunlar Medîne'ye gelince mescide girdiler. Üzerlerinde Yemen Bürdü denilen ipekli elbiseler, ridâlar vardı. İpekli kefyeler örtünmüşlerdi. Mescide girince doğu tarafına doğru durup namâz kıldılar. Bunu hoş görmeyen sahâbîlere Peygamber: *"Onları serbest bırakınız"* buyurdu. Namâzdan sonra Peygamber'in huzûruna geldiler. Fakat Peygamber bunlardan yüz çevirdi ve bunlarla konuşmadı. Bunun üzerine Usmân onlara: İpekli elbiseler içinde geldiğiniz için Peygamber sizlere yönelmedi, dedi. Bunun üzerine Necrân hey'eti o günü kalkıp gittiler. Ertesi gün râhib elbiseleriyle Peygamber'in huzûruna geldiler, selâm verdiler. Peygamber de selâmlarını selâm ile karşıladı. Onları İslâm'a da'vet etti. Onlarla Îsâ hakkında uzun çekişmeler yapıldı, delîller, hüccetler getirildi. Peygamber onlara Kur'ân okudu. Fakat onları iknâ' etmek kaabil olmadı. Nihâyet Peygamber onlara Âlu İmrân: 6. âyetinde bildirilen la'netleşmeyi teklîf etti. Düşünmek üzere kalkıp gittiler. Sonra bu yolda la'netleşmeden korkup çekindiler. Hrıstiyan kalarak cizye vergisi vermek üzere anlaşıp gittiler (Aynî).

٣٧٥ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفرٍ حدّثنا شُعْبَةُ قال سَمِعْتُ أبا إسْحاقَ عنْ صِلَةَ بنِ زُفَرَ عنْ حُذَيْفَةَ رضى اللّٰهُ عنه قال جاءَ أهْلُ نَجْرَانَ إلى النبىِّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم فقالوا ابْعَثْ لَنا رجُلاً أمِينا فقال لأبْعَثَنَّ إلَيكُمْ رجُلاً أمِينًا حَقَّ أمِينٍ فاسْتَشْرَفَ لَهُ النَّاسُ فَبَعَثَ أبا عُبَيْدَةَ بنَ الجَرَّاحِ *

375-....... Şu'be şöyle demiştir: Ben Ebû İshâk'tan işittim; o da Sılatu'bnu Zufer'den (rivâyet etmiştir) ki, Huzeyfe (R) şöyle demiştir: Necrân ehli hey'eti Peygamber'e geldiler de:

— Bizim için emîn bir kimse gönder, dediler.

Peygamber de:

— *"Yemîn olsun ben sizlere gerçekten emîn olan bir kimse göndereceğim"* buyurdu.

Sahâbîler bu emînin hangisi olacağını ümîdle beklediler. Akabinde Peygamber, Ebu Ubeyde ibnu'l-Cerrâh'ı gönderdi.

٣٧٦ـ حدّثنا أبُو الوَلِيدِ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ خالِدٍ عنْ أبى قِلابَةَ عنْ أنَسٍ عنِ النبىِّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم قال لِكُلِّ أمةٍ أمِينٌ وأمينُ هذِهِ الأمَّةِ أبو عُبَيْدَةَ بنُ الجَرَّاحِ *

376-....... Bize Şu'be, Hâlid el-Hazzâ'dan; o da Ebû Kılâbe'-den; o da Enes(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni de Ebû Ubeyde ibnu'l-Cerrâh'tır"* buyurmuştur [414].

٧٥ـ قِصَّةُ عُمَانَ والبَحْرَيْنِ

414 Bunlar da Huzeyfe ve Enes'ten ayrı senedlerle gelen rivâyetlerdir. Bunlarda da Ebû Ubeyde hakkında çok yüksek bir şeref dile getirilmiştir. Buhârî bu Enes hadîsiyle Peygamber'in Ebû Ubeyde hakkındaki sözünün geçen hadîsteki Necrân hey'eti sebebiyle söylendiğine işâret etmiştir.

İbn Sa'd'ın rivâyetine göre Necrânlılar yazılan anlaşma gereğince, bin takımı receb ayında, bin takımı safer ayında teslîm edilmek üzere ikibin takım elbise, her elbiseyle berâber bir ûkıyye (40 dirhem) nakid verecekler. Yemen'de kargaşalık çıkarsa 30 zırh, 30 kargı, 30 deve, 30 at vereceklerdi. Bu ahidleşmeye göre Necrânlılar, Umer'in devrine kadar yerlerinde kaldılar. Umer zamânında gayrımüslimler Arabistan'dan çıkarıldığında, bunlar da, emlâk ve ârâzîlerinin bedeli verilerek Kûfe civârında yine Necrân adı verilen bir yere naklolundular.

75- UMMÂN VE EL-BAHREYN KISSASI

٣٧٧ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سعيدٍ حدّثنا سُفْيانُ سمِعَ ابنُ المُنْكَدِرِ جابِرَ بنَ عَبْدِ اللّٰهِ رضى اللّٰهُ عنهما يقُولُ قال لى رسُولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم لَوْ قَدْ جاءَ مالُ البَحْرَيْنِ لقَدْ أعْطَيْتُكَ هكَذَا وهكَذَا ثلاثًا فلَمْ يَقْدَمْ مالُ البَحْرَيْنِ حَتَّى قُبِضَ رسولُ اللّٰهِ صلى اللّٰه عليْه وسلم فلَمَّا قدِم عَلَى أبِى بَكْرٍ أمَرَ مُنادِيًا فنَادَى مَنْ كانَ لهُ عِنْدَ النبىِّ صلى اللّٰه عليه وسلم دَيْنٌ أوْ عِدَةٌ فَلْيَأْتِنِي قال جابِرٌ فَجِئْتُ أبا بكْرٍ فأخْبَرْتُهُ أن النبىَّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم قال لَوْ قَدْ جاءَ مالُ البَحْرَيْنِ أعْطَيْتُكَ هكَذَا وهكَذَا ثَلاثًا قال فأعْطانِى قال جابِرٌ فلَقِيتُ أبا بكْرٍ بعْدَ ذلِكَ فَسألْتُهُ فلَمْ يُعْطِنِى ثُمَّ أتَيْتُهُ فلَمْ يُعْطِنِى ثُمَّ أتَيْتُهُ الثَّالِثَةَ فلَمْ يُعْطِنِى فَقُلْتُ لهُ قَدْ أتَيْتُكَ فلَمْ تُعْطِنِى ثُمَّ أتَيْتُكَ فلَمْ تُعْطِنِى ثُمَّ أتَيْتُكَ فلَمْ تُعْطِنى فإمَّا أنْ تُعْطِيَنِى وإمَّا أنْ تَبْخَلَ عَنِّى فقال أقُلْتَ تَبْخَلُ عَنِّى وأىُّ دَاءٍ أدْوَأُ مِنَ البُخْلِ قالَها ثَلاثًا مامَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إلاَّ وأنا أُرِيدُ أنْ أُعْطِيَكَ * وعنْ عَمْرٍو عنْ مُحَمَّدِ ابنِ علِىٍّ سَمِعْتُ جابِرَ بنَ عبْدِ اللّٰهِ يقُولُ جِئْتُهُ فقال لِى أبو بكْرٍ عُدَّها فَعَدَدْتُها فَوَجَدْتُها خَمْسَمِائَةٍ فقال خُذْ مِثْلَها مَرَّتَيْنِ *

377-....... Muhammed ibnu'l-Munkedir, Câbir ibn Abdillah(R)'-tan şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (S) bana:

— *"Eğer el-Bahreyn malı gelmiş olursa muhakkak sana şöyle şöyle veririm"* buyurdu.

Rasûlullah bu "şöyle şöyle" sözünü eliyle üç kerre avuçlama işâreti yaparak söyledi. Fakat Bahreyn malı gelmeden Rasûlullah'ın rûhu alındı. Bahreyn malı Ebû Bekr'e geldiği zamân, Ebû Bekr bir münâdîye emretti de, münâdî:

— Her kimin Peygamber'in yanında bir alacağı yâhud bir va'di varsa bize gelsin! diye i'lân etti.

Câbir dedi ki: Ben de Ebû Bekr'e gittim ve ona Peygamber'in: *"Eğer Bahreyn malı gelmiş olursa sana üç kerre şöyle şöyle veririm"* buyurduğunu haber verdim.

Câbir dedi ki: O da bana verdi.

Yine Câbir şöyle demiştir: Bunun ardından ben Ebû Bekr'e kavuştum ve kendisinden mal istedim, fakat o bana vermedi. Sonra ona tekrâr geldim, yine vermedi. Sonra ona üçüncü defa geldim, yine vermedi. Bu sefer ona hitâben:

— Ben sana geldim, sen vermedin. Sonra yine geldim, yine vermedin. Sonra yine geldim, bana vermedin. Şimdi ya bana verirsin yâhud da benim cihetimden cimrilik etmiş olursun, dedim.

Ebû Bekr:

— Benden yana cimri olursun mu dedin? Hangi derd cimrilikten daha çirkindir? dedi ve bu cümleyi üç kerre söyledi.

Devâmla da:

— Ben bir defadan da sana atıyye vermekten men' etmemiş, muhakkak sana atıyye vermeyi ister hâlde bulunmuşumdur, dedi.

Amr ibn Dînâr'dan; o da Muhammed ibn Alî'den, o şöyle demiştir: Ben Câbir ibn Abdillah'tan işittim, şöyle diyordu: Ben Ebû Bekr'e geldim (ve Rasûlullah'ın şöyle şöyle buyurduğunu söyledim. O bana bir avuç verdi de):

— Bunları say, dedi.

Ben onları saydım; beşyüz aded idi. Ebû Bekr bana:

— Bunun iki misli daha al! dedi [415].

٧٦ـ بابُ قُدومِ الأشْعَرِيِّينَ وأهْلِ اليَمَنِ * وقال أبو موسى عنِ النبيِّ ﷺ هُمْ مِنِّي وأنا مِنْهُمْ

76- EŞ'ARÎLER'İN VE YEMEN AHÂLÎSİ HEY'ETİNİN GELİŞLERİ BÂBI

Ve Ebû Mûsâ, Peygamber'in Eş'arîler için: *"Onlar bendendir, ben de onlardanım"* buyurduğunu söylemiştir [416].

---

415 Bahreyn, Basra ile Ummân arasında ve Basra Körfezi'nin garb sâhilinde bir mıntıkadır. Ummân ise Arab yarımadasının güneydoğusunda ve Hindistan'ın karşısında gâyet geniş bir kıt'a olup, Hindistan, İrân ve Arabistan'ın ticâret anbarı durumunda idi.

Bu hadîste Ummân ve Bahreyn kıssası yoktur. Lâkin Buhârî, Peygamber'in *"Eğer Bahreyn malı gelmiş olursa"* sözüyle Bahreyn'e işâret etmiş olması mümkin olur. Çünkü bu söz, Peygamber'in oraya seriyye gönderdiğine delâlet etmektedir.

Bu hadîsin bir rivâyeti Kefâlet'te geçmişti.

416 *Eş'arî, Eş'ar*'ın nisbetidir. Eş'ar, Sebe' neslinden Nebet ibnu Uded adındaki kimsenin lakabıdır. Nebet'in gövdesi anadan kıllı doğduğu için "Eş'ar" lakabıyle anılmıştır. Sonra bunun neslinden Yemen'de yetişen büyük bir kabîle, buna nisbet edilerek Eş'arîler denilmiştir. Sahâbîler'den Ebû Mûsâ el-Eş'arî de bu kabîledendir *(Kaamûs Ter.)*.

Bu sözler Şerîket Kitâbı, "Yemekte ortaklık bâbı"nda geçen hadîsin bir parçasıdır.

٣٧٨ـ حدثنى عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ وإسْحاقُ بنُ نَصْرٍ قالاَ حدّثنا يَحْيَى بنُ آدَمَ حدّثنا ابنُ أَبِي زَائِدَةَ عنْ أبيهِ عنْ أبى إسْحاقَ عنِ الأسْوَدِ بنِ يَزِيدَ عنْ أبى مُوسَى رضى اللّهُ عنه قال قَدِمْتُ أنا وأخِى مِنَ اليَمَنِ فَمَكَثْنا حِينًا ما نُرَى ابْنَ مَسْعُودٍ وأُمَّهُ إلاَّ منْ أهْلِ البَيْتِ مِنْ كَثْرَةِ دُخُولِهِمْ ولُزُومِهِمْ لَهُ *

378-....... Ebû Mûsâ (R): Ben kardeşim Ebû Ruhm ile Yemen'den geldik ve bir zamân bekledik. Bu müddet içinde Peygamber'in evine çok girmeleri ve Peygamber'den ayrılmamalarından dolayı İbn Mes'ûd ile anası Ümmü Abd el-Huzeliyye'yi, başka değil, muhakkak bunlar Peygamber'in ev halkındandırlar zannediyorduk, demiştir [417].

٣٧٩ـ حدّثنا أَبو نُعَيْمٍ حدّثنا عبْدُ السَّلاَمِ عنْ أَيُّوبَ عنْ أبى قِلاَبَةَ عنْ زَهْدَمٍ قال لمَّا قَدِمَ أَبو مُوسَي أَكْرَمَ هَذَا الحَىَّ مِنْ جَرْمٍ وإنا لَجُلُوسٌ عِنْدَهُ وهُوَ يَتَغَدَّى دَجاجًا وفى القَوْمِ رجُلٌ جالِسٌ فَدَعاهُ إلى الغَداءِ فقال إنِّى رأيْتُهُ يأكُلُ شَيْئًا فَقَذِرْتُهُ فقال هَلُمَّ فإنِّى رأيْتُ النبىَّ صلى اللّهُ عليه وسلم يأكُلُهُ فقال إنِّى حَلَفْتُ لاآكُلُهُ فقال هَلُمَّ أُخبِرْكَ عنْ يمِينِكَ إنَّا أتَيْنا النبىَّ صلى اللّهُ عليه وسلم نَفَرٌ مِنَ الأشْعَرِيِّينَ فاسْتَحْمَلْنَاهُ فأَبىَ أنْ يَحْمِلَنا فاسْتَحْمَلْنَاهُ فَحَلَفَ أنْ لاَيَحْمِلَنا ثُمَّ لَمْ يَلْبَثِ النبىُّ صلى اللّهُ عليه وسلَّم أنْ أُتِىَ بِنَهْبِ إبِلٍ فأمَرَ لنَا بِخَمْسِ ذَوْدٍ فَلمَّا قَبَضْناها قُلْنا تَغَفَّلْنا النبىَّ صلى اللّهُ عليه وسلم يَمِينَهُ لانُفْلِحُ بَعْدَها أَبدًا فأتَيْتُهُ فَقُلْتُ يارسُولَ اللّه إنَّكَ حَلَفْتَ أنْ لاَتَحْمِلَنا وقَدْ حَمَلْتَنا قال أجَلْ ولَكِنْ لاَ أحْلِفُ عَلَى يمِينٍ فأرَى غَيْرَها خَيْرًا مِنْها إلاَّ أتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ مِنْها *

379-....... Zehdem ibn Mudrib şöyle demiştir: Ebû Mûsâ el-Eş'arî (Usmân zamânında vâlî olarak Kûfe'ye) geldiği zamân, Cerm kabîlesinden bir cemâati kabûl ve ikrâm etmişti. Biz Ebû Mûsâ'nın ya-

---

417 Bu hadîsteki "Min", "Ittısâliye min'i" diye isimlendirilir. Peygamber bu sözüyle Eş'arîler'in kendisine nisbetlerini, bağlılıklarını ve yakınlıklarını en belîğ bir uslûbla ifâde etmiş oluyor.

Bu hadîsin bir rivâyeti Menkabeler'de, "İbn Mes'ûd'un menkabesi bâbı"nda geçmişti.

nında oturmakta iken, kendisi de tavuk yiyordu. Hey'et içinde oturan bir kişiyi yemeğe da'vet etti. O da:

— Ben tavuğu pis birşey yerken gördüm de ondan tiksindim, dedi.

Ebû Mûsâ ona:

— Gel, ben Peygamber'i tavuk eti yerken gördüm, dedi.

O adam bu defa da:

— Ben tavuk eti yememeye yemîn ettim, dedi.

Bunun üzerine Ebû Mûsâ el-Eş'arî (R) şöyle dedi:

— Şöyle gel de sana ettiğin yemînin hakkında bir haber bildireyim: (Peygamber Tebûk seferi hazırlığı yaparken) biz Eş'arîler'den bir cemâat Peygamber'in huzûruna vardık. (Tebûk ve sefer için) O'ndan binmek ve yüklerimizi yüklemek üzere deve istedik. Fakat Peygamber bizleri yüklemeyi kabûl etmedi. Biz tekrar kendisinden binek ve yük devesi istedik. Bu kerre Peygamber bizlere deve vermeyeceğine yemîn etti. Sonra Peygamber çok beklemedi, kendisine bir deve ganîmeti getirildi. Bunun üzerine bize beş deve verilmesini emretti. Biz develeri teslîm alınca (kendi aramızda):

— Biz Peygamber'e (bize deve vermeyeceğine dâri) yemînini unutturduk. Biz bundan sonra ebeden felâh bulmayız! dedik.

Bu düşünce üzerine ben hemen kendisine geldim ve:

— Yâ Rasûlallah! Sen bize deveye yükleyemem (deve veremem) diye yemîn etmiştin. Hâlbuki şimdi bizleri yükledin (deve verdin), dedim.

Rasûlullah:

— *"Evet* (hakîkaten ben yemîn ettim, sonra da size deve verdim). *Fakat ben yemîn edilen şeyin başkasını, yemîn edilen şeyden daha hayırlı görünce, yemînim üzerinde bağlı kalmam, muhakkak o hayırlı olduğuna kanâat ettiğim şeyi yaparım!"* buyurdu [418].

٣٨٠ـــ حدّثنى عَمْرُو بنُ علِيٍّ **حدّثنا** أبو عاصِمٍ **حدّثنا** سُفْيانُ **حدّثنا** أَبُو صَخْرَةَ جامِعُ بنُ شَدَّادٍ **حدّثنا** صَفْوَانُ بنُ مُحْرِزٍ المَازِنِىُّ **حدّثنا** عِمْرَانُ بنُ حُصَيْنٍ قال جاءَتْ بَنُو تَمِيمٍ إلى رسُولِ اللّهِ ﷺ فقال أَبْشِرُوا يَابَنِى تَمِيمٍ قالُوا أمَّا إِذْ بَشَّرْتَنا فأعْطِنا فتَغَيَّرَ وجْهُ رسُولِ اللّهِ ﷺ فَجاءَ ناسٌ مِنْ أهْلِ

418 Hadîsin başlığa uygunluğu "Biz Eş'arîler'den bir cemâat, Peygamber'in huzûruna vardık ve ondan (Tebûk seferi için) binek ve yük develeri istedik" sözlerinden alınır. Çünkü Peygamber, Tebûk gazvesi hazırlığını yaparken Eş'arîler'den bir grup mücâhid gelip kendisinden binek ve yük develeri istemişlerdi.

Yemîn mes'elesiyle ilgili açıklama, inşâallah Yemînler Kitâbı'nda gelecektir.

الْيَمَنِ فقال النبيُّ ﷺ اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا قَدْ قَبِلْنَا يارَسُولَ اللَّهِ *

380-....... İmrân ibn Husayn (R) demiştir: Temîm oğulları hey'eti Rasûlullah'a geldiler. Rasûlullah onlara:

— *"Ey Temîm oğulları, müjdelenip sevinin!"* buyurdu.

Onlar:

— Amma sen bizlere (âhiretle ilgili) çok müjde verdin. Bize dünyâlık da ver, dediler.

Bu sözden Rasûlullah'ın yüzü değişti. Tam bu esnâda Yemen ahâlîsinden bir grup insan geliverdi. Peygamber onlara:

— *"Sizler* (dünyâ ve âhiret) *müjdesini kabûl ediniz. Çünkü bu müjdeyi Temîm oğulları kabûl etmediler"* buyurdu.

Onlar:

— Bizler kabûl ettik yâ Rasûlallah! dediler [419].

٣٨١ـ حدّثني عَبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ الجُعْفِيُّ **حدّثنا** وهْبُ بنُ جَرِيرٍ **حدّثنا** شُعْبَةُ عنْ إِسْمَاعِيلَ بنِ أبى خالِدٍ عنْ قَيْسِ بنِ أبِي حازمٍ عنْ أبى مَسْعُودٍ أنَّ النبيَّ ﷺ قال الإيمانُ هٰهُنا وأشارَ بِيَدِهِ إلى اليَمَنِ والجفاءُ وغِلَظُ القُلُوبِ فى الفَدَّادِينَ عِنْدَ أُصُولِ أذْنابِ الإبِلِ مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنَا الشَّيْطانِ رَبِيعَةَ ومُضَرَ *

381-....... Şu'be, İsmâîl ibn Ebî Hâlid'den; o da Kays ibn Ebî Hâzım'dan; o da Ebû Mes'ûd el-Ensârî(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) eliyle Yemen'e işâret ederek şöyle buyurmuştur: *"Îmân şu tarafta; Yemen tarafındadır. Uzaklaşma ve kalblerin kabalığı ise develerin kuyrukları diplerinde şiddetle haykıranlardadır. Şeytânın iki boynuzunun doğacağı yerde; Rabîa ve Mudar kabîlelerinde!"* [420].

٣٨٢ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ **حدّثنا** ابنُ أبى عَدِيٍّ عنْ شُعْبَةَ عنْ سُلَيْمانَ عنْ ذَكْوَانَ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال أتاكُمْ أهْلُ اليَمَنِ هُمْ أرَقُّ أفْئِدَةً وألْيَنُ قُلُوبًا الايمانُ يَمانٍ والحِكْمَةُ يَمانِيَةٌ والفَخْرُ والخُيَلاءُ فِي أصْحابِ الإبِلِ والسَّكِينَةُ والوَقَارُ في أهْلِ الغَنَمِ * وقال غُنْدَرٌ عنْ

---

419 Hadîsi burada getirilme sebebi, "Yemen ahâlîsinden bir grup insan geliverdi" sözüdür. Bu hadîsin daha uzunca bir rivâyeti "Temîm oğulları hey'eti bâbı"nda geçmişti.

420 Bu hadîsin bir rivâyeti Bed'u'l-Halk Kitâbı'nın sonlarında geçmişti.

شُعْبَةَ عنْ سُلَيْمانَ سَمِعْتُ ذَكْوَانَ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ عنِ النبىِّ صلى الله عليه وسلم*

382-....... Ebû Hureyre(R)'den: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"İşte size Yemen ehli geldi. Yemenliler yüreği en yufka, kalbi en yumuşak kimselerdi. Îmân Yemen'dendir, hikmet de Yemen'dendir. Öğünme ile kendini beğenme deve sâhiblerinde, sükûnet ile vakaar ise davar sâhiblerindedir"* [421].

Gunder, Şu'be'den söyledi ki, Süleymân: Ben Zekvân'dan işittim; o da Ebû Hureyre'den; o da Peygamber'den demiştir.

٣٨٣ــ حدّثنا إسْمَاعِيلُ قال حدّثنى أخِى عنْ سُلَيْمانَ عنْ ثَوْرِ ابنِ زَيْدٍ عنْ أبِى الغَيْثِ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ أنَّ النبىَّ ﷺ قال الإيمانُ يمانٍ والفِتْنَةُ هٰهُنا هٰهُنا يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيطانِ *

383-....... Bana kardeşim (Ebû Bekr Abdulhamîd), Süleymân ibn Bilâl'den; o da Sevr ibn Zeyd'den; o da Ebû'l-Gays'tan; o da Ebû Hureyre(R)'den olmak üzere tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Îmân Yemen'dendir. Fitne ise işte şuracıktandır. Şeytânın boynuzu işte oradan çıkar"* buyurmuştur.

٣٨٤ــ حدّثنا أبُو اليَمَانِ أخبرنا شُعَيْبٌ حدّثنا أبُو الزِّنادِ عنِ الأعْرَجِ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ رضىَ اللّهُ عنه عنِ النبىِّ ﷺ قال أتاكُمْ أهْلُ اليَمَنِ أضْعَفُ قُلُوبًا وأرَقُّ أفْئِدَةً الفِقْهُ يَمَانٍ والحِكْمَةُ يَمانِيَةٌ *

384-....... Ebû Hureyre(R)'den: Peygamber (S): *"İşte size Yemen ehli geldi. Yemenliler kalbleri en zayıf ve gönülleri en şefkatli kimselerdir. Fıkıh* (yânî iyi anlayış) *Yemenli'dir. Hikmet de Yemenli'dir"* buyurmuştur.

٣٨٥ــ حدّثنا عَبْدَانُ عنْ أبِى حَمْزَةَ عن الأعْمَش عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ

---

421 Îmân'ın Yemen'e mensûb olmasında, îmân ve İslâm'ı mal ve canlarıyle te'yîd eden Ensâr'ın neseb yönünden Yemenli olmalarına işâret vardır. Bu hadîs, Eş'arîler'in de sonradan Yemen'den gelişleri sebebiyle söylendiği için, onlar hakkında da bir medh olduğu açıktır.

Bu hadîslerde zikredilen *"Şeytânın boynuzu"* ta'bîri şeytânın hizbi, ümmeti demektir. Çünkü "Karn", muâsır olarak yaşayan insanların tabakası, ilim ehlinden bir tabaka ve bir peygamber çıkıp onunla berâber yaşayanlar ma'nâlarına gelir. Nitekim Peygamber, sahâbîler için *"İnsanların hayırlısı benim karn'ımdır.."* buyurmuştur.

عَلْقَمَةَ قال كُنَّا جُلُوسًا مَعَ ابنِ مَسْعُودٍ فَجاءَ خَبَّابٌ فقال يا أبا عبْدِ الرَّحْمٰنِ أَيَسْتَطِيعُ هٰؤُلاءِ الشَّبابُ أنْ يقرؤُا كمَا تَقْرَأُ قال أَمَا إنَّكَ لوْ شِئْتَ أمَرْتُ بَعْضَهُمْ يَقْرَأُ علَيْكَ قال أجَلْ قال اقْرَأْ ياعَلْقَمَةُ فقال زَيْدُ بنُ حُدَيْرٍ أخُو زِيادِ بنِ حُدَيْرٍ أتأمُرُ عَلْقَمَةَ أنْ يَقْرَأَ ولَيْسَ بأقْرَئِنا قال أمَا إنْ شِئْتَ أخبَرْتُكَ بمَا قال النبيُّ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم فى قَوْمِكَ وقَوْمِهِ فَقَرأْتُ خَمْسِينَ آيَةً مِنْ سُورَةِ مَرْيَمَ فقال عبْدُ اللّٰهِ كَيْفَ تَرَى قال قَدْ أحْسَنَ قال عبْدُ اللّٰهِ ما أقْرَأُ شَيْئًا إلاَّ وهُوَ يَقْرَؤُهُ ثُمَّ الْتَفَتَ إلَى خَبَّابٍ وعلَيْهِ خاتَمٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقال ألَمْ يأنِ لِهٰذا الخَاتَمِ أنْ يُلْقَى قال أما إنَّكَ لَنْ تَرَاهُ عَلَيَّ بعْدَ اليَوْمِ فألْقاهُ رَواهُ غُنْدَرٌ عنْ شُعْبَةَ *

385-....... Alkame ibn Kays şöyle demiştir: Bizler İbn Mes'ûd'-un maiyyetinde otururken Habbâb ibnu'l-Erett geldi de İbn Mes'ûd'a hitâben:

— Yâ Ebâ Abdirrahmân! Şu gençler senin okuyuşun gibi Kur'-ân okumaya muktedir oluyorlar mı? dedi.

İbn Mes'ûd da:

— Sen kendin istesen de onlardan bâzısına sana karşı okumasını emretsen olmaz mı? dedi.

Habbâb:

— Evet olur, dedi.

İbn Mes'ûd:

— Yâ Alkame! Oku! dedi.

Zeyâd ibn Hudeyr'in kardeşi Zeyd ibn Hudeyr:

— Bizim en iyi okuyanımız olmadığı hâlde okuması için Alkame'ye mi emrediyorsun? dedi.

İbn Mes'ûd:

— Sana gelince, eğer istersen senin ve kavmin en-Naha' hakkında Peygamber'in söylemiş olduğu sözü sana haber veririm, dedi.

Alkame dedi ki: Ben Meryem Sûresi'nden elli âyet okudum. Akabinde Abdullah ibn Mes'ûd, Habbâb'a hitâben:

— Okuyuşunu nasıl görüyorsun? dedi.

Habbâb da:

— Güzel okumuştur, dedi.

Abdullah ibn Mes'ûd:

— Ben her ne okursam muhakkak onu Alkame de okur, dedi.

Sonra İbn Mes'ûd, Habbâb'a yöneldi. Habbâb'ın üzerinde altından bir yüzük vardı. İbn Mes'ûd, Habbâb'a:

— Bu altın yüzüğün atılması zamânı gelmedi mi? dedi.
Habbâb:
— Dikkat et! Sen onu bu günden sonra benim üzerimde aslâ göremeyeceksin, dedi ve onu çıkarıp attı.
Bu hadîsi Gunder, Şu'be'den rivâyet etmiştir [422].

٧٧ـ قِصَّةُ دَوْسٍ والطُّفَيْلِ بنِ عَمْرٍو الدَّوْسِيِّ

77- DEVS VE ET-TUFEYL İBN AMR ED-DEVSÎ KISSALARI [423]

---

422 Hadîsin başlığa uygunluğu isnâdda ve hadîsin metninde Alkame'nin zikredilmiş olmasından zorlanma ile alınır. Çünkü Alkame, en-Nahaî'dir. en-Naha' ise Yemen'den büyük ve meşhûr bir kabîledir. Bu kabîle ferdleri en-Naha'a nisbet edilirler. en-Naha'ın ismi, Habîb ibn Amr ibn Ule...dır (Aynî).
İbn Mes'ûd'un Alkame hakkındaki sözü de Alkame için büyük bir menkabedir. Çünkü İbn Mes'ûd, onun okuyuşta kendi benzeri olduğuna şehâdet etmiştir.
Son kısımdan zâhir olan, Habbâb, erkeklerin altın yüzükten nehyinin tenzîhî bir nehiy olduğunu i'tikaad etmekte idi. İbn Mes'ûd ona bu nehyin tahrîmî olduğunu tenbîh etmiş, o da sür'atle altın yüzük takmaktan vazgeçmiştir *(Fethu'l-Bârî).*

423 Devs'in kıssası hadîslerde açıklanmıştır. et-Tufeyl ibn Amr ed-Devsî'ye gelir; onun acîb, garîb bir hikâyesi vardır. Ben uzatmak korkusundan onun zikrini dürüp özetledim: O hikâyeden biri şudur: O bir ru'yâ gördü de arkadaşlarına:
— Bu ru'yâyı ta'bîr ediniz, dedi.
Onlar:
— Ne gördün? dediler.
O da şöyle anlattı:
— Başımı tıraş edilmiş gördüm. Ağzımdan bir kuş çıktı. Bana bir kadın kavuştu ve beni fercinin içine soktu. Babam beni şevkle arıyordu. Derken onunla benim arama bir engel gerildi!
Arkadaşları:
— Ru'yân hayr olsun! dediler.
Kendisi:
— Vallâhi ben bu ru'yâyı te'vîl ettim, dedi; başımın tıraşına gelince, bu onun kesilmesidir. Kuş, rûhumdur. Beni fercine sokan kadın ise Arz'dır; o benim için kazılır, ben de içine gömülürüm. Ben şehîd olarak öldürülmekle korkutuldum. Babamın beni araması ise, şehîdlik aramakta beni muhakkak ma'ziretli göstermeye çalışacak diye düşündüm, ve babamın bu şehîdlik seferimizde bize katılacağını sanmıyorum, dedi.
Hakîkaten et-Tufeyl, Yemâme günü şehîd edildi. Babası orada yaralandı. Daha sonraları Umer ibnu'l-Hattâb zamânındaki Yermûk harbinde şehîd edildi (Aynî).
Tufeyl ibn Amr ed-Devsî hakkında şu bilgiler de verilmiştir:
Kavminin şerîfi ve iyi bir şâiri olan Tufeyl ibn Amr ed-Devsî (R), müslümânların pek zahmette oldukları ve Kureyş kâfirlerinin elinden çok çektikleri bir zamânda Mekke'ye gelmişti. Kureyş'in adamları ona:

٣٨٦ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ حدّثنا سُفْيانُ عنِ ابنِ ذَكْوَانَ عنْ عبْدِ الرَّحْمٰنِ الأعْرَجِ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضي اللّهُ عنه قال جاءَ الطُّفَيْلُ بنُ عَمْرٍو إلى النبيِّ ﷺ فقال إنَّ دَوْسًا قدْ هلَكَتْ عَصَتْ وأَبَتْ فادعُ اللّهَ علَيْهِمْ فقال اللّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وأْتِ بِهِمْ*

386-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: et-Tufeyl ibnu Amr ed-Devsî, Peygamber'e geldi ve:

— (Yâ Rasûlallah!) Devs kabîlesi helâk olmuştur: Onlar Allah'a

---

— Yâ Eba't-Tufeyl, sen memleketimize geldin. (Peygamber'i kasdederek:) Bu adamın da acâib hâli var. Söylediği söz -ki Kur'ân'dır- sihr gibidir. İnsanı babasından, kardeşi kardeşinden, kocayı karısından ayırıyor. Seninle kavmin arasına -bizde olduğu gibi- bir tefrika düşmesinden korkarız. Sana nasîhatimiz olsun, onunla sakın konuşma. Sözlerini kulağına sakın uğratma! demişler.

Tufeyl dedi ki: Vallâhi bu sözü bana o kadar çok söylediler ki, konuşmamağa, sözünü işitmemeye azmettim. O derecede ki, mescide girdiğim vakit ne olur ne olmaz, belki sözlerini duyarım korkusuyla kulaklarıma pamuk bile tıkadımdı. Mescidde Rasûlullah'ı gördüm. Ka'be'nin yanında durmuş namâz kılıyordu. Ona yakın bir yerde durdum. Sözlerinden bâzılarını işitmemek mümkin olmadı. Hoşuma gitti. Kendi kendime:

— Ben iyiyi kötüyü fark etmeyecek adam değilim. Bu adamın sözlerini dinlememe ve güzel bulursam kabûl; bulmazsam terketmeme ne mâni' var! dedim.

Ve bir tarafa gizlendim. Tâ namâzını kılıp evine doğru gidince:

— Yâ Muhammed, Senin kavmin bana şöyle böyle dediler. O kadar ki, Senin sözlerini duymayayım diye kulaklarıma pamuk tıkadım. Bana ne diyeceksen de! dedim.

Bana İslâm'ı teklîf etti, biraz Kur'ân okudu. Vallâhi bundan güzel hiçbir söz işitmediğim gibi, İslâm'dan daha münâsib birşey de duymamıştım. Dedim ki:

— Yâ Nebiyyallah! Ben kavmim içinde itâat edilen bir kimseyim. Memleketime de dönüp onları da'vet niyetindeyim. Kolaylık olsun diye bana duâ et.

Bunun üzerine "*Allâhumme'c'al lehu âyeten* (= Yâ Allah onun için bir âyet, bir alâmet yarat)" diye duâ buyurdu.

Mekke'den çıktım. Karanlık bir gecede kavmimin ikaamet ettiği su başına bakan tepeye vardığımda iki gözümün arasında kandil gibi parlayan bir nûr peydâ oldu. İçimden:

— Aman yüzümde olmasın, belki musle, yânî ukûbet izi zannederler, dedim.

O nûr hemen sopamın başına geçti. Oradakiler kandil gibi duran o nûru birbirine göstermeye başladılar... Tufeyl(R)'e kendi kabîlesi -bundan dolayı "Zu'n-Nûr = Nûrlu, nûr sâhibi" nâmını verdiler. Tufeyl ibn Amr (R), tafsîlinden vazgeçtiğimiz mâceralarından sonra Devsîler'in îmânına sebeb olmuş ve Hayber gazvesi esnâsında yetmiş, seksen kimse ile birlikte Peygamber'in yanına gelmiştir. Bunların arasında Ebû Hureyre de vardı (*Tecrîd Ter.*, II, 338-340; 291 rakamlı hadîsin hâşiyesinden).

âsî oldular ve (Tufeyl'in İslâm'a da'vetinden) çekindiler. Binâenaleyh onlar aleyhine Allah'a duâ et, dedi.

Bunun üzerine Peygamber (S):

— *"Yâ Allah! Devs kabîlesine hidâyet eyle de onları İslâm'a getir!"* diye duâ etti [424].

٣٨٧ــ حدّثنى مُحمَّدُ بنُ العَلاءِ حدّثنا أَبُو أُسامَةَ حدّثنا إِسْماعِيلُ عنْ قَيْسٍ عنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قال لَمَّا قَدِمْتُ عَلى النبى صلى اللّهُ تعالى عليه وسلم قُلْتُ فِى الطَّرِيقِ *

يالَيْلَةً مِنْ طُولِها وعَنائِها على أَنَّها مِنْ دارَةِ الكُفْرِ نَجَّتِ

وأَبَقَ غُلامٌ لى فى الطَّرِيقِ فَلَمَّا قَدِمْتُ على النبىِّ ﷺ فَبايَعْتُهُ فَبَيْنَا أنا عِنْدَهُ إِذْ طَلَعَ الغُلامُ فقال لى النبىُّ ﷺ يا أبا هُرَيْرَةَ هٰذا غُلامُكَ فَقُلْتُ هُوَ لِوَجْهِ اللّهِ فأَعْتَقْتُهُ *

387-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber'in huzûruna geldiğim zamân yolda şu beyti söylemiştim:

— *Yâ leyleten min tûlihâ ve anâihâ*
Alâ ennehâ min dâreti'l-kufri necceti

(= Ey sefer gecesi! Uzunluğundan, yorgunluk ve meşakkatinden Allah'a sığınırım. Maamâfih bu meşakkatli uzun gecedir ki, küfür yurdundan beni kurtarmıştır!)

Ve yolda benim bir kölem kaçtı. Ben Peygamber'in huzûruna geldim ve O'nunla bey'atlaştım. Ben Peygamber'in yanında bulunduğum o sırada birden köle çıkageldi. Peygamber bana:

— *"Yâ Ebâ Hureyre! İşte şu kölendir* (sana gelmiştir)*"* buyurdu.

Ben de:

— O Allah rızâsı için hürrdür, ben onu âzâd ettim, dedim [425].

٧٨ــ بابُ قِصَّةِ وفْدِ طَيِّىءٍ وحَدِيثِ عَدِىِّ بنِ حاتِمٍ

424 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bunun bir rivâyeti Cihâd'da, Peygamber'in Devs kabîlesine duâsı hakkında geçmişti. O rivâyette Ebû Hureyre'nin (yetmiş seksen kadar olan) arkadaşlarıyle birlikte Peygamber'e geldikleri bildirilmişti. Bu, Hayber harbi sırasında idi.

425 Bunun daha tafsîlli bir rivâyeti Itk Kitâbı'nda geçmişti.
Ebû Hureyre, Hayber'in fethi sırasında arkadaşlarıyle Yemen'den gelmiş ve müslümân olmuş, Medîne'ye gelince de Suffa sahâbîleri sırasına girdirilip, bu irfân yuvasında o muazzam ilmini öğrenip hârika bir hadîs hâfızı olmuştur.

78- TAYY KABÎLESİ HEY'ETİ KISSASI VE ADİYY İBN HÂTİM HADÎSİ BÂBI

٣٨٨ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ حدّثنا أَبو عَوَانَةَ حدّثنا عبْدُ المَلِكِ عنْ عَمْرِو بنِ حُرَيْثٍ عنْ عَدِيٍّ بَنِ حاتِمٍ قال أتَيْنا عُمَرَ فى وَفْدٍ فَجَعَلَ يَدْعُو رجُلاً رجُلاً ويُسَمِّيهِمْ فَقُلْتُ أما تَعْرِفُنِى ياأمِيرَ المُؤْمِنِينَ قال بَلى أسْلَمْتَ إذْ كَفَرُوا وأقْبَلْتَ إذْ أدْبَرُوا ووَفَيْتَ إذْ غَدَرُوا وعَرَفْتَ إذْ أنْكَرُوا فقال عَدِىٌّ فَلاَ أُبالِى إذًا *

388-....... Adiyy ibn Hâtim (R) şöyle demiştir: Biz halîfeliği zamânında Tayy kabîlesinden bir hey'et içinde Umer ibnu'l-Hattâb'a geldik. Umer (bizim hey'etteki adamların) isimlerini söylemeye ve onları birer birer çağırmaya başladı. Ben kendisine:

— Sen beni tanımıyor musun ey Mü'minlerin Emîri! dedim.

Umer:

— Evet (ben seni pek iyi tanıyorum yâ Adiyy)! İnsanların kâfir oldukları zamân sen İslâm'a girdin. İnsanlar (hakka karşı) arkalarına döndükleri zamân sen bize yönelip geldin. İnsanlar gadr ve zulmettikleri zamân, sen İslâm ahdine vefâkârlık ettin. İnsanlar hakkı inkâr edip tanımadıkları zamân, sen hakkı tanıdın! dedi.

Bunun üzerine Adiyy:

— O takdîrde (yânî sen benim kadrimi tanır olduğun zamân) senin başkalarını benim önüme geçirmene aldırmam, dedi [426].

---

426 Adiyy ibn Hâtim, cömertlikle meşhûr olan Hâtim et-Tâî'nin oğludur. Hicretin yedinci (veyâ sekizinci) yılında kabîlesi adına sefîrlikle Medîne'ye gelmiş ve kabîlesi halkının toptan İslâm'a girdiklerini Peygamber'e bildirmişti. Yanına girdiğinde Peygamber, oturmakta olduğu minderi Adiyy ibn Hâtim'e sunmuş ve onun üstüne oturtmuştur. Dedesi gibi kendisi de çok cömert idi. Bu sebeble hâl tercemesini yazan müellifler "Cevâd ibnu'l-Cevâd = Cömert oğlu cömert" diye vasıflandırmışlardır.

Tayy kabîlesinin İslâmiyet'i çok kuvvetli ve samîmî idi. Peygamber'in vefâtı üzerine bâzı Arab kabîleleri dînden dönme faâliyetlerine giriştikleri hâlde, Adiyy ibn Hâtim'in kabîlesinden hiçbir ferdin böyle çirkin bir hareketi görülmemiştir. Bâzı kabîleler Peygamber'e verdikleri zekâtı, Ebû Bekr'den esirgerken, Adiyy bizzât kabîlesinin zekâtını hesâb edip Ebû Bekr'e getirmiştir. Adiyy, Medâin'in fethinde bulunmuş, Alî ile Muâviye hâdisesinde Alî'nin yanında yer almıştır. Cemel vak'asında gözü sakatlanmıştır. İbn Sa'd, *Tabakaat*'ında, hicretin altmışsekizinci yılında vefât ettiğini bildiriyor.

İslâm'a giriş sebebini İbn İshâk şöyle rivâyet etmiştir: Peygamber'in süvârîleri Adiyy'in kızkardeşini esîr almışlar. Kadın, Peygamber'den:

— Baba helâk oldu, vâfid yânî elçi de kayboldu; bunun için bana in'âm et, Allah da sana in'âm etsin! diyerek şefkat ve meyl göstermesini istemesi akabinde, Peygamber onu âzâd etmiş ve:

٧٩ـ بابُ حَجَّةِ الوَدَاعِ
79- VEDÂ HACCI BÂBI [427]

٣٨٩ـ حدّثنا إِسْماعِيلُ بنُ عبْدِ اللّهِ حدّثنا مالِكٌ عن ابن شِهاب عنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ عائِشَةَ رضىَ اللّهُ عنها قالَتْ خرَجْنا معَ رسولِ اللّهِ ﷺ فى حَجَّةِ الوَدَاعِ فأَهْلَلْنا بِعُمْرَةٍ ثُمَّ قال لَنا رسولُ اللّه ﷺ مَنْ كانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُهْلِلْ بالحَجِّ معَ العُمْرَةِ ثُمَّ لايَحِلَّ حتَّى يَحِلَّ مِنْهُما جَمِيعًا فَقَدِمْتُ مَعَهُ مَكَّةَ وأنا حائِضٌ ولَمْ أطُفْ بالبَيْتِ ولا بَيْنَ الصَّفا والمَرْوَةِ فَشَكَوْتُ إلى رسولِ اللّهِ ﷺ فقال انْقُضِى رَأْسَكِ وامْتَشِطِى وأهلِّى بالحَجِّ وَدَعِى العُمْرَةَ فَفَعَلْتُ فلَمَّا قَضَيْنا الحجَّ أرْسَلَنِى رسولُ اللّهِ ﷺ معَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ أبِى بَكْرٍ الصِّدِّيقِ إلى التَّنْعِيمِ فاعْتَمَرْتُ فقال هَذِهِ مَكانَ عُمْرَتِكِ قالَتْ فطافَ الَّذِينَ أهلُّوا بالعُمْرَةِ بالبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفا والمَرْوَةِ ثُمَّ حَلُّوا ثُمَّ طافُوا طَوَافًا آخَرَ بعْدَ أنْ رَجَعُوا مِنْ مِنًى وأما الَّذِينَ جَمَعُوا الحَجَّ والعُمْرَةَ فإنَّما طافُوا طَوَافًا واحِدًا *

— *"Senin vâfidin kimdir?"* diye sormuş.
Kadın:
— Adiyy ibn Hâtim! demiş.
Peygamber:
— *"Allah'tan ve Rasûlü'nden kaçan adam?"* buyurmuş.

Râvî dedi ki: Kadın, Adiyy'e geldiğinde, ona Rasûlullah'a gitmesini işâret etmiş, bunun üzerine Adiyy gelip İslâm'a girmiştir.

Tirmizî de: O geldiği zamân: İşte Adiyy! demişler. Peygamber daha önceden *"Ben Allah'ın onun elini benim elimin içine koymasını ümîd ediyordum"* demiştir (Kastallânî).

427 Peygamber bu haccda ve sonunda insanlara vedâ ettiği için, bu hacc "Vedâ Haccı" diye isimlendirilmiştir. Buna İslâm Haccı da denilir. Çünkü Peygamber Medîne'ye hicret ettikten sonra bu haccından başka hiç hacc yapmamıştır. Hicretten önce ise Mekke'de gerek peygamberliğinden önce, gerek sonra birçok defa hacc yapmıştır. Haccın farz kılındığını bildiren Âlu İmrân: 97. âyeti bu sene inmişti. Bir sene önce, yânî hicretin dokuzuncu yılında indiği de rivâyet edilmiştir. Buna "Haccetu'l-Belâğ = Teblîğ Haccı" da denilir. Çünkü Peygamber bu haccında hacc ibâdetinin bütün hükümlerini, rükünlerini nazarî olarak teblîğ ettiği gibi amelî olarak da tatbîkaatını göstermiştir. Buna "Haccetu'l-Kemâl ve't-Tamâm" da denilmiştir. Çünkü hacc ibâdetiyle İslâm Dîni'nin kurduğu bütün ibâdet ve medeniyet kaideleri, Allah'a kulluk ve insanlık esâsları Peygamber tarafından tamâmiyle teblîğ edilmiş bulunuyordu. Dînin kemâle erdiği, Arafât'ta vakfe yaptığı sıra inmiş olan el-Mâide: 3. âyetinde bildirilmiştir

389-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Biz Vedâ Haccı'nda Rasûlullah ile berâber (Medîne'den) çıktık ve (Zu'l-Huleyfe'de) umre niyetiyle ihrâma girdik. Sonra Rasûlullah (Serif mevkiinde) bizlere:

— *"Her kimin berâberinde kurban varsa, umre ile birlikte hacc niyetiyle ihrâma girsin. Sonra umre ile haccdan birlikte çıkıncaya kadar ihrâmdan çıkmasın"* buyurdu.

Ben Mekke'ye O'nun berâberinde hayızlı olarak geldim. Bu sebeble Beyt'i tavâf etmedim. Safâ ile Merve arasını da sa'y etmedim. Bu hâlimi Rasûlullah'a söyledim. Rasûlullah:

— *"Saçlarını çöz, taran ve hacc ile telbiye et, umreyi bırak"* buyurdu.

Ben de öyle yaptım. Hacc amellerini yerine getirdiğimiz zamân Rasûlullah beni, Ebû Bekr es-Sıddîk'ın oğlu Abdurrahmân ile birlikte Ten'îm'e yolladı da, ben oradan umre yaptım. Rasûlullah:

— *"Bu* (hayızdan dolayı terkettiğin) *umrenin yerinedir"* buyurdu.

Artık umre niyetiyle ihrâma girmiş olanlar Beyt'i tavâf edip Safâ ile Merve arasını da sa'y yaptıktan sonra ihrâmdan çıktılar. Bunlar sonra Minâ'dan dönüşlerinin ardından haccları için diğer bir tavâf daha yaptılar. Ammâ hacc ile umreyi cem' etmiş olanlara gelince, bunlar ancak tek bir tavâf yaptılar [428].

٣٩٠ـ **حدّثنى** عَمْرُو بنُ عَلِيٍّ **حدّثنا** يَحْيَى بنُ سعِيدٍ **حدّثنا** ابنُ جُرَيْجٍ قال **حدّثَنى** عَطاءٌ عنِ ابن عَبَّاسٍ إذا طافَ بالبَيْتِ فَقَدْ حل فَقُلْتُ مِنْ أَيْنَ قال هذَا ابنُ عَبَّاسٍ قال منْ قَوْلِ اللَّهِ تعالى ثُمَّ مَحِلُّها إلى البيْتِ العَتِيقِ ومِنْ أمْرِ النبيِّ ﷺ أصْحابَهُ أنْ يَحِلُّوا فى حَجَّةِ الوَداعِ قُلْتُ إنَّما كانَ ذَلِكَ بعْدَ المُعَرَّفِ قال كانَ ابنُ عَبَّاسٍ يَرَاهُ قَبْلُ وبَعْدُ *

390-....... İbnu Cureyc tahdîs edip şöyle demiştir: Bana Atâ ibn Ebî Rebâh, İbn Abbâs'tan, onun umre yapan kişi Beyt'i tavâf ettiği zamân ihrâmından çıkmıştır dediğini tahdîs etti.

İbn Cureyc dedi ki: Ben Atâ'ya:

— İbnu Abbâs bunu nereden söyledi? dedim.

Atâ:

— İbn Abbâs bunu Yüce Allah'ın ***"... Sonra varacakları*** (kurban edilecekleri) ***yer Beytu Atîk'a müntehîdir"*** (el-Hacc: 33) kavlinden

---

428 Hadîsin başlığa uygunluğu "Biz Vedâ Haccı'nda Rasûlullah ile berâber çıktık" sözündedir. Bunun bir rivâyeti Hacc Kitâbı, "Temettu' ve ıkrân bâbı"nda geçmişti. Bu hadîsi Müslim de Hacc Kitâbı'nda aynen getirmiştir: *Müslim Ter.*, IV, 57. (III) "1211".

ve Peygamber(S)'in Vedâ Haccı'nda sahâbîlerine tavâftan sonra ihrâmdan çıkmalarını emretmesinden söylemiştir, dedi.

İbn Cureyc dedi ki: Ben Atâ'ya:

— Bu ancak Arafât'ta vakfe yaptıktan sonradır, dedim.

Atâ:

— İbnu Abbâs, Arafât'ta durmadan önce de, sonra da ihrâmdan çıkma görüşünde bulunuyordu, dedi.

٣٩١ــ حدّثنى بَيانٌ **حدّثنا** النَّضْرُ أخبَرَنا شُعْبَةُ عنْ قَيْسٍ قال سمِعْتُ طارِقًا عنْ أبِى مُوسَى الأشْعَرِىِّ رضى اللَّهُ عنهُ قال قَدِمْتُ عَلى النبىِّ صلى اللّه عليه وسلم بالبَطْحاءِ فقال أحَجَجْتَ قُلْتُ نَعَمْ قال كَيْفَ أهْلَلْتَ قُلْتُ لَبَّيْكَ بإهْلاَلٍ كإهْلاَلِ رسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم قال طُفْ بالْبَيْتِ وبالصَّفا والمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَطُفْتُ بالْبَيْتِ وبالصَّفا والمَرْوَةِ وأتَيْتُ امْرَأةً مِنْ قَيْسٍ فَفَلَتْ رأسِى *

391-....... Ebû Mûsâ el-Eş'arî (R) şöyle demiştir: Ben (Vedâ Haccı'nda) Peygamber'in huzûruna, O Bathâ'da (ihrâmlı) iken geldim. Peygamber bana:

— *"Hacc için ihrâma girdin mi?"* diye sordu.

Ben:

— Evet, dedim.

— *"Nasıl ihrâmlandın?"* buyurdu.

Ben de:

— Rasûlullah'ın ihrâma girdiği gibi bir ihrâma girip telbiye ettim, dedim.

Rasûlullah bana:

— *"Beyt'i tavâf et, Safâ ile Merve'yi de sa'y yap, sonra ihrâmdan çık"* buyurdu.

Ben de Beyt'i tavâf ve Safâ ile Merve arasında sa'y yaptım. Sonra Kays'tan bir kadının yanına gittim. O kadın benim başımı ayıkladı.

٣٩٢ــ حدّثنى إبْراهِيمُ بنُ المُنْذِرِ أخْبرنا أنَسُ بنُ عِياضٍ **حدّثنا** مُوسَى بنُ عُقْبَةَ عنْ نافِعٍ أنَّ ابنَ عُمَرَ أخْبَرَهُ أنَّ حَفْصَةَ رضى اللّهُ عنها زَوْجَ النبىِّ صلى اللّه عليه وسلم أخْبَرَتْهُ أنَّ النبىَّ ﷺ أمَرَ أزْوَاجَهُ أنْ يَحْلِلْنَ عامَ حَجَّةِ الوَداعِ فقالَتْ حَفْصَةُ فَما يَمْنَعُكَ فقال لَبَّدْتُ رأسِي وقَلَّدْتُ هَدْيِى فَلَسْتُ أحِلُ حَتَّى أنْحَرَ هَدْيِى *

392-....... Mûsâ ibn Ukbe, Nâfi'den tahdîs etti ki, ona da İbn Umer şöyle haber vermiştir: Peygamber'in zevcesi Hafsa, İbn Umer'e:

— Sen'in ihrâmdan çıkmana ne mâni' oluyor? dedim.

— "Ben başımı (yapışkan samğ ile) telbîd ettim, kurbanıma da gerdanlık taktım. Artık kurbanımı kesinceye kadar ben ihrâmdan çıkamam" buyurdu [429].

٣٩٣ـ حدّثنا أبو اليمانِ قال **حدّثني** شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ وقال مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ **حدّثنا** الأَوْزَاعِيُّ قال أخبرني ابنُ شِهابٍ عنْ سُلَيْمانَ ابنِ يَسَارٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ امْرَأَةً مِنْ خَثْعَمَ اسْتَفْتَتْ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلّم فى حَجَّةِ الوَدَاعِ والفَضْلُ بنُ عَبَّاسٍ رَدِيفُ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّه عليه وسلّم فقالَتْ يارسُولَ اللَّهِ إنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَلى عِبادِهِ أَدْرَكَتْ أَبِى شَيْخًا كَبِيرًا لاَيَسْتَطِيعُ أنْ يَسْتَوِىَ عَلى الرَّاحِلَةِ فَهَلْ يَقْضِى أنْ أَحُجَّ عَنْهُ قال نَعَمْ *

393-....... el-Evzâî tahdîs edip şöyle dedi: Bana İbnu Şihâb, Süleymân ibn Yesâr'dan; o da İbn Abbâs(R)'tan şöyle haber verdi: Has'am kabîlesinden bir kadın Vedâ Haccı'nda Rasûlullah'tan fetvâ istedi. el-Fadl ibnu Abbâs, Rasûlullah'ın bineğinin arkasında redîfi idi. Kadın:

— Yâ Rasûlallah! Allah'ın kulları üzerindeki hacc farîzası babama çok yaşlı ihtiyârlığında erişti. Deve üzerinde düz durmaya muktedir olamıyor. Bu sebebden benim onun adına hacc yapmaklığım ona kâfî gelir mi? diye sordu.

Rasûlullah:

— "*Evet* (kâfî gelir; vekâleten hacc yapabilirsin)" buyurdu.

٣٩٤ـ حدّثني مُحَمَّدٌ **حدّثنا** سُرَيْجُ بنُ النُّعْمانِ **حدّثنا** فُلَيْحٌ عنْ نافِعٍ عن ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما قال أَقْبَلَ النبيُّ ﷺ عامَ الفَتْحِ وهْوَ مُرْدِفٌ أُسامَةَ عَلَى القَصْوَاءِ ومَعَهُ بِلاَلٌ وعُثْمانُ بنُ طَلْحَةَ حَتّى أناخَ عِنْدَ الْبَيتِ ثُمَّ قال لِعُثْمَانَ ائْتِنا بالمِفْتَاحِ فَجاءَهُ بالْمِفْتَاحِ فَفَتَحَ لَهُ البابَ فَدَخَلَ النبىُّ ﷺ وأُسامَةُ وبلاَلٌ وعُثْمانُ ثُمَّ أغلقوا عَلَيْهِمِ البابَ فمَكَثَ نَهارًا طَوِيلاً ثُمَّ خَرَجَ

429 Peygamber'in Vedâ Haccı, bu haccda tavâfı, Haceri Esved'i isti'lâmı, Safâ ile Merve arasında sa'yi gibi haccın bütün mensekleri, rükünleri ve âdâbına dâir rivâyetler Hacc Kitâbı'nda geçtiğinden, Buhârî'nin buradaki rivâyetleri azdır. Arafât ve Minâ'daki hutbelerine âid olanları ve diğer bâzı hadîsleri ile yetinmiştir.

na söz vererek halâl edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların, âile yuvasını, sizin hoşlanmadığınız hiç bir kimseye çiğnetmemeleridir. Eğer râzı olmadığınız herhangi bir kimseyi âile yuvanıza alırlarsa, onları hafifçe dövüp sakındırabilirsiniz. Kadınların da sizin üzerinizdeki hakları, memleket göreneğine göre, her türlü yiyim ve giyimlerini te'mîn etmenizdir.

Mü'minler!

Size bir emânet bırakıyorum ki ona sıkı sarıldıkça yolunuzu hiç şaşırmazsınız. O emânet Allah Kitâbı Kur'ân'dır. Mü'minler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi belleyiniz! Müslüman müslümanın kardeşidir, böylece bütün müslümanlar kardeştir. Dîn kardeşinize âid olan herhangi bir hakka tecâvüz başkasına halâl değildir. Meğer ki gönül hoşluğu ile kendisi vermiş olsun.

Ashâbım! Kendinize de zulmetmeyiniz. Kendinizin de üzerinizde hakkı vardır.

İnsanlar! Cenâb-ı Hakk her hak sâhibine hakkını (Kur'ân'da) *vermiştir. Vârise vasiyet etmeğe lüzûm yoktur. Çocuk kimin döşeğinde doğmuşsa ona âittir. Zinâ eden için mahrûmiyet vardır. Babasından başkasına âit soy iddiâ eden soysuz, yahut efendisinden başkasına intisâba kalkan nankör, Allah'ın gazabına, meleklerin lânetine ve bütün müslümanların ilencine uğrasın! Cenâb-ı Hakk, bu gibi insanların ne tevbelerini, ne de adâlet ve şahâdetlerini kabûl eder.*

İnsanlar!

Rabbiniz birdir. Babanız da birdir; hepiniz Âdem'in çocuklarısınız, Âdem ise topraktandır. Allah yanında en kıymetli olanınız, Ona en çok saygı göstereninizdir. Arab'ın Arab olmayana - Allah saygısı ölçüsünden başka - bir üstünlüğü yoktur. İnsanlar! Yarın beni sizden soracaklar, ne diyeceksiniz?

"— Allah'ın elçiliğini îfâ ettin, vazîfeni yerine getirdin, bize vasiyet ve öğütte bulundun, diye şahâdet ederiz." (Bunun üzerine Rasûlu Ekrem mübârek şahâdet parmağını göğe doğru kaldırarak, sonra da cemâat üzerine çevirip indirerek şöyle buyurdu:) *Şâhid ol yâ Rab! Şâhid ol yâ Rab! Şâhid ol yâ Rab!*

٣٩٥ـ حدّثنا أبو اليمانِ أخْبَرَنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ حدّثني عُرْوةُ ابن الزُّبَيْرِ وأبو سَلَمَةَ بنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أنَّ عائِشَةَ زَوْجَ النبيِّ ﷺ أخْبَرَتْهُما أنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ زَوْجَ النبيِّ ﷺ حاضَتْ فى حجَّةِ الوَدَاعِ فقال النبيُّ ﷺ أحابِسَتُنا هِي فَقُلْتُ إنَّها قَدْ أفاضَتْ يارسُولَ اللّهِ وطافَتْ بالْبَيْتِ فقال النبيُّ ﷺ فَلْتَنْفِرْ *

395-....... ez-Zuhrî (şöyle demiştir): Bana Urve ibnu'z-Zubeyr ile Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân tahdîs ettiler ki, onlara da Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle haber vermiştir: Peygamber'in zevcesi Safiyye bintu Huyey Vedâ Haccı sırasında hayız oldu da Peygamber (S):

— *"Safiyye bizi Medîne'ye dönmekten alıkoyucu mu olacak?"* buyurdu.

(Âişe dedi ki:) Ben de O'na:

— Yâ Rasûlallah! Safiyye (daha önce Mekke'de) ifâda etmiş ve Beyt'i ifâda tavâfını yapmıştır, dedim.

Bu sözüm üzerine Peygamber:

— *"Öyleyse* (bizimle Medîne'ye) *hareket etsin!"* buyurdu [431].

٣٩٦ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ سُلَيْمانَ قال أخبرني ابنُ وهْبٍ قال حدّثني عُمَرُ بنُ مُحَمَّدٍ أنَّ أباهُ حَدَّثَهُ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما قال كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الوَدَاعِ والنبيُّ ﷺ بَيْنَ أظْهُرِنا ولاَ نَدْرِى ماحَجَّةُ الوَداعِ فَحَمِدَ اللّهَ وأثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ ذَكَرَ المسِيحَ الدَّجَّالَ فأطْنَبَ فى ذِكْرِهِ وقال مابَعَثَ اللّهُ مِنْ نَبِيٍّ إلاَّ أنْذَرَ أُمَّتَهُ أنْذَرَهُ نُوحٌ والنَّبِيُّونَ مِنْ بَعْدِهِ وإنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ فَما خَفِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ شأنِهِ فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ أنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ عَلَى مايَخْفَى عَلَيْكُمْ ثَلاثًا إنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بأعْوَرَ وإنَّهُ أعْوَرُ عَيْنِ اليُمْنَى كأنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طافِيَةٌ ألاَ إنَّ اللّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِماءَكُمْ وأمْوَالَكُمْ كَحُرْمة يَوْمِكُمْ هَذَا فى بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا ألاَ هَلْ بَلَّغْتُ قالُوا نَعَمْ قال اللّهُمَّ اشْهَدْ ثلاثًا ويْلَكُمْ أوْ وَيْحَكُمْ انْظُرُوا لاَتَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّارًا يَضْرِبُ بعْضُكُمْ رِقابَ بَعْضٍ *

431 Bu hadîsten, ifâda tavâfının haccın rükünlerinden biri olduğu, bunu edâ etmeyen hayızlının temizliğini bekleyeceği, tavâf etmedikçe haccın uhdesinden çıkmayacağı anlaşılıyor.

وابْتَدَرَ النَّاسُ الدُّخولَ فَسَبَقْتُهُمْ فَوَجَدْتُ بِلالاً قائِمًا مِنْ وَرَاءِ الباب فَقُلْتُ لَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلَّم فقال صَلَّى بَيْنَ ذَيْنِكَ العَمُودَيْنِ المُقَدَّمَيْنِ وكانَ البَيْتُ عَلى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ سَطْرَيْنِ صَلَّى بَيْنَ العَمُودَيْنِ مِنَ السَّطْرِ المُقَدَّمِ وجَعَلَ بابَ البَيْتِ خَلْفَ ظَهْرِهِ واسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الَّذي يَسْتَقْبِلُكَ حِينَ تَلِجُ البَيْتَ بَيْنَهُ وبَيْنَ الجِدَارِ قال ونَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى وعِنْدَ المَكانِ الَّذي صَلَّى فِيهِ مَرْمَرَةٌ حَمْرَاءُ *

394-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Mekke'nin fethi yılında Kavsâ (adlı devesi) üzerinde ve terkisinde Usâme olduğu hâlde Beyt'e doğru geldi. Berâberinde Bilâl ile Usmân ibnu Talha da vardı. Nihâyet Beyt'in yanında devesini çöktürdü. Sonra Usmân ibnu Talha'ya:

— *"Ka'be'nin anahtarını bize getir"* diye emretti.

O da (anasından alıp) anahtar ile Peygamber'e geldi ve Peygamber için kapıyı açtı. Akabinde Peygamber içeriye girdi. O'nun berâberinde Usâme, Bilâl ve Usmân da içeriye girdiler. Sonra kapıyı kapattılar ve Ka'be'nin içinde uzun zamân kaldılar. Sonra Peygamber çıktı. İnsanlar Ka'be'ye girmeye davrandılar. Fakat ben onların önüne geçtim. Ve Bilâl'i Ka'be kapısının arkasında dikiliyor buldum. Hemen ona:

— Rasûlullah nerede namâz kıldı? diye sordum.

O:

— Şu öndeki iki direğin arasında kıldı, diye gösterdi.

Ka'be (o zamân) iki sıra altı direk üzerinde kurulmuştu. (Bilâl devâmla dedi ki:)

— Rasûlullah namâz kılarken Ka'be kapısını arkasına aldı. Yüzü ile de (sen Ka'be'ye girdiğinde karşına gelen) duvara doğru durdu. Rasûlullah ile karşısındaki duvar arasında üç zirâ' mikdârına yakın bir fâsıla vardı.

İbn Umer dedi ki: Bilâl'e: Rasûlullah kaç rek'at kıldı diye sormayı unuttum. Rasûlullah'ın namâz kıldığı yerde kırmızı bir mermer vardı [430].

---

430 Bu hadîste Rasûlullah'ın Ka'be'ye girmesi ve orada namâz kılması, Mekke'nin fethi günü olduğu açıkça bildirilmiştir. Vedâ Haccı'nda değildir. Bu sebeble şârihler Vedâ Haccı ile bu hadîs arasında uygunluk bulunmasında güçlük bulunduğunu beyân etmişlerdir.

Vedâ Hutbesi

(Bu hutbe, M.S. 632 yılında Hz. Peygamber - sallâllahu aleyhi ve sellem - Efendimiz tarafından yüz bin'i aşkın müslümana îrâd edilmiştir. Hz. Peygamber Allah'a hamd ve senâdan sonra şöyle buyurdu:)

Ey insanlar!

Sözümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada ebedî olarak bir daha birleşemiyeceğim. İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukkaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) *nasıl mübârek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, nâmûslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecâvüzden korunmuştur.*

Ashâbım!

Yarın Rabbinize kavuşacaksınız ve bu günkü her hâl ve hareketinizden muhakkak sorulacaksınız. Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönüp de birbirinizin boynunu vurmayınız! Bu vasiyetimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin! Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunup da işitenden daha iyi anlıyarak muhâfaza etmiş olur.

Ashâbım! Kimin yanında bir emânet varsa onu sâhibine versin! Fâizin her çeşidi kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Lâkin borcunuzun aslını vermek gerekir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. Allah'ın emriyle fâizcilik artık yasaktır. Câhiliyetten kalma bu çirkin âdetin her türlüsü ayağımın altındadır. İlk kaldırdığım fâiz de Abdulmuttalib'in oğlu (amcam) *Abbâs'ın fâizidir.*

Ashâbım! Câhiliyet devrinde güdülen kan dâvâları da tamâmen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvâsı Abdulmuttalib'in torunu (amcazâdem) *Rabîa'nın kan dâvâsıdır.*

İnsanlar!

Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden te'sîr ve hâkimiyetini kurmak gücünü ebedî sûrette kaybetmiştir. Fakat siz; bu kaldırdığım şeyler dışında, küçük gördüğünüz işlerde ona uyarsanız bu da onu memnûn edecektir. Dîninizi korumak için bunlardan da sakınınız!

İnsanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'dan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Tanrı emâneti olarak aldınız; onların nâmûslarını ve iffetlerini Allah adı-

396-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) aramızda bulunurken bizler Vedâ Haccı'nı konuşurduk, fakat Vedâ Haccı'nın ne olduğunu bilmezdik. Peygamber (devesine bindi, insanlar O'nun etrâfında toplandığında) Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra Mesîh Deccâl'i zikretti ve onun kötülüklerini zikirde uzun konuştu. Ve bu konuşmasında şunları da söyledi:

— *"Allah'ın göndermiş olduğu herbir peygamber, muhakkak ümmetini Deccâl'den sakındırmıştır. Deccâl'den Nûh da, ondan sonra gelen bütün peygamberler de* (ümmetlerini) *sakındırmışlardır. Ve o muhakkak* (kıyâmete yakın) *sizin içinizde çıkacaktır. Onun işinden bâzısı size gizli olursa, Rabb'inizin size gizli kalacak şeylerden olmadığı, size gizli değildir.* -Peygamber bunu üç söz olarak söyledi.- *Şübhesiz sizin Rabb'iniz şaşı değildir. Deccâl ise sağ gözü şaşıdır. Onun gözü, sanki salkımındaki emsâlinden dışarı çıkmış iri bir üzüm tânesi gibidir. Dikkat edin! Allah sizlere kanlarınızı, mallarınızı, bu ayınızda bu beldenizde bu gününüzün harâmlığı gibi harâm kılmıştır. Dikkat edin! Bunları size teblîğ ettim mi?"* buyurdu.

Oradakiler:

— Evet teblîğ ettin! dediler.

Peygamber üç kerre:

— *"Yâ Allah şâhid ol!"* dedi, ve devâmla: *"Size veyl yâhud vâh olsun! İyi düşünüp aklınızı başınıza toplayın da bundan sonra birbirinizin boynunu vuracak kâfirlere dönmeyiniz!"* buyurdu [432].

٣٩٧ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ خالِدٍ حدّثنا زُهَيْرٌ حدّثنا أبو إسْحاقَ قال حدّثني زَيْدُ بنُ أرْقَمَ أنَّ النبيَّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم غَزَا تِسْعَ عَشْرَةَ غَزْوَةً وأنَّهُ حَجَّ بَعْدَما هاجَرَ حَجَّةً واحِدَةً لَمْ يَحُجَّ بَعْدَها حَجَّةَ الوَدَاعِ * قال أبو إسْحاقَ وبِمَكَّةَ أُخْرَى *

397-....... Ebû İshâk (Amr ibn Abdillah) tahdîs edip şöyle demiştir: Bana Zeyd ibnu Erkam: Peygamber (S) ondokuz defa gazve yaptı. Medîne'ye hicret ettikten sonra da bir kerre hacc etti. O tek haccı da Vedâ Haccı'dır. Bundan sonra hacc yapmadı, diye tahdîs etmiştir.

---

432 Bu hadîsin baş tarafındaki İbn Umer'in "Biz Peygamber aramızda iken Vedâ Haccı'nı konuşurduk, fakat Vedâ Haccı nedir bilmiyorduk" sözünün ma'nâsı şudur: Yânî Peygamber'in vedâ'ı mı yâhud başkasının vedâ'ı mı bilmiyorduk. Nihâyet vefât edince, Peygamber'in insanlara vasiyetlerle vedâ etmiş olduğunu bildiler. İbn Umer bu hadîsinde Arafât hutbesinin bir kısmını haber vermektedir.

Ebû İshâk es-Subeyî, geçen senedle, Peygamber Mekke'de hicretten önce diğer bir hacc yaptı, demiştir [433].

٣٩٨ــ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عَلِيِّ بنِ مُدرِكٍ عنْ أبي زُرْعَةَ بنِ عَمْرِو بنِ جَرِيرٍ عنْ جَرِيرٍ أنَّ النبيَّ ﷺ قال في حَجَّةِ الوَدَاعِ لِجَرِيرٍ اسْتَنْصِتِ النَّاسَ فقال لاتَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقابَ بَعْضٍ *

398-....... Cerîr(R)'den: Peygamber (S) Vedâ Haccı'nda Cerîr'e hitâben: *''İnsanları sustur!''* deyip, akabinde: *''Benden sonra birbirinizin boyunlarını vuran kâfirlere dönmeyiniz!''* buyurmuştur.

٣٩٩ــ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى حدّثنا عَبْدُ الوَهَّابِ حدّثنا أيُّوبُ عنْ مُحَمَّدٍ عنِ ابنِ أبي بَكْرَةَ عنْ أبي بَكرَةَ عنِ النبيِّ صلى اللّهُ عليه وسلم قال الزَّمانُ قَدِ اسْتَدارَ كَهَيْئَةِ يَوْمَ خَلَقَ اللّهُ السَّمٰوَاتِ والأرْضَ السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْها أرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلاثَةٌ مُتَوالِياتٌ ذُوالقَعْدَةِ وذُوالحَجةِ والمُحَرَّمُ ورَجَبُ مُضَرَ الذِى بَيْنَ جُمَادَى وشَعْبانَ أيُّ شَهْرٍ هَذَا قُلْنا اللّهُ ورَسُولُهُ أعْلَمُ فسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قال ألَيْسَ ذُوالحِجَّةِ قُلْنا بَلى قال فأيُّ بَلَدٍ هٰذا قُلْنا اللّهُ ورسُولُهُ أعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قال ألَيْسَ البَلْدَةَ قُلْنا بَلى قال فأيُّ يَوْمٍ هٰذَا قُلْنا اللّهُ ورسُولُهُ أعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قال ألَيْسَ يَوْمَ النَّحْرِ قُلْنا بَلى قال فإنَّ دِماءَ كُمْ وأمْوَالَكُمْ قال مُحَمَّدٌ وأحْسِبُهُ قال وأعْرَاضَكُمْ علَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هٰذَا في بَلَدِكُمْ هَذَا في شَهْرِكُمْ هَذَا وسَتَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ فَسَيَسْألُكُمْ عنْ أعْمالِكُمْ ألاَ فَلاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى ضُلاَّلاً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقابَ بعْضٍ ألاَ لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الغائِبَ فَلَعَلَّ بَعْضَ مَنْ يُبَلَّغُهُ أنْ يَكُونَ أوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضِ مَنْ سَمِعَهُ فَكانَ مُحَمَّدٌ إذَا ذَكَرَهُ يَقُولُ صَدَقَ مُحَمَّدٌ صلى اللّهُ عليْهِ وسلّم ثُمَّ قال ألاَ هَلْ بَلَّغْتُ مَرَّتَيْنِ *

433 Ebû İshâk'ın bu ikinci rivâyetinde bir mübhemlik vardır: Rasûlullah'ın, hicretten önce, peygamberlikten evvel ve sonra Mekke'de birçok kerreler hacc ettiği bellidir. Burada ise bir hacc yaptığı zikredilmiştir.

399-....... Bize Eyyûb es-Sahtıyânî, Muhammed ibn Sîrîn'den; o da Abdurrahmân ibn Ebî Bekre'den; o da babası Ebû Bekre'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) (Vedâ Haccı'nda nahr günü devesinin üstünde bir hutbe yapıp) şöyle buyurmuştur [434]:

— "(Ey insanlar!) *Zamân* (bu gün) *Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü ilk vaziyetine dönmüştür. Bir yıl, ay ölçüsüyle oniki aydır. Bunlardan dördü harâm aylardır ki, üçü arka arkaya bulunan zu'l-ka'de, zu'l-hicce ve muharrem'dir.* (Dördüncüsü) *Mudar'ın ayı olan receb'dir. O cumâda'l-âhır ile şa'bân arasındadır. Bu ay hangi aydır?*" diye sordu.

Biz:

— Allah ve Rasûlü daha iyi bilir! dedik.

Rasûlullah sükût etti. Biz Rasûlullah bu aya eski adından başka bir ad verecek sandık. Sonra:

— "*Zu'l-hicce ayı değil midir?*" buyurdu.

Biz:

— Evet zu'l-hicce'dir, dedik.

Rasûlullah:

— "*Bu içinde bulunduğumuz hangi beldedir?*" buyurdu.

Biz:

— Allah ve Rasûlü en bilendir, dedik.

Rasûlullah sustu. O derecede ki, biz Rasûlullah Mekke'ye yeni bir ad verecek sandık. Sonra Rasûlullah:

— "*Mekke beldesi değil midir?*" buyurdu.

Biz:

— Evet Mekke'dir, dedik.

Rasûlullah:

— "*Bu gün hangi gündür?*" diye sordu.

Biz:

— Allah ve Rasûlü en bilendir, dedik.

Rasûlullah yine sükût etti. Hattâ biz, bu güne eski adından başka bir ad verecek sandık. Rasûlullah:

— "*Nahr günü değil midir?*" buyurdu.

Biz:

— Evet nahr günüdür! dedik.

(Bunları tesbîtten sonra) Rasûlullah şöyle buyurdu:

— "*Şu hâlde iyi biliniz ki, bu ayınızda, bu beldenizde bu gününüzün harâm olduğu gibi, birbirlerinize kanlarınız, mallarınız* -râvî Muhammed: Zannederim şunu da buyurdu, demiştir:- *nâmûslarınız*

---

434 Mudar, İbn Nezâr'dır. Kendisine nisbet olunan kabîlenin adıdır. Bunlar receb ayının hurmetine her kabîleden daha çok riâyet ettikleri için, bu hadîste receb ayı bunlara nisbet edilmiştir.

da harâmdır (Her türlü tecâvüzden masûndur). *Muhakkak ki, sizler Rabb'inize kavuşacaksınız. O zamân Rabb'iniz sizlere bütün işlerinizden soracaktır.* (Ey insanlar!) *Dikkat edin! Aklınızı başınıza toplayın da benden sonra birbirinizin boyunlarını vuracak sapıklar olarak* (Câhiliyet devrindeki hâle) *dönmeyiniz!* (Ey insanlar!) *Dikkat edin! Bu söylediklerimi burada hazır bulunanlar, burada bulunmayanlara teblîğ etsin! Olabilir ki kendisine teblîğ olunan bâzı kimse, burada bulunup işiten bir kısım insandan daha iyi anlayıp bellemiş olur!"*

Râvî Muhammed ibnu Sîrîn bunu zikrettiği zamân: Muhammed (S) doğru söylemiştir, der idi. Bundan sonra Rasûlullah iki kerre:

— *"Dikkat edin! Teblîğ ettim mi?"* buyurdu [435].

٤٠٠ــ **حدّثنا** مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ **حدّثنا** سُفْيانُ الثَّوْرِيُّ عنْ قَيْسِ بنِ مُسْلِمٍ عنْ طارِقِ بنِ شِهابٍ أنَّ أُناسًا مِنَ اليَهُودِ قالُوا لوْ نَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ فِينَا لاتَّخَذْنا ذٰلِكَ اليَوْمَ عِيدًا فقال عُمَرُ أيَّةُ آيةٍ فقالُوا اليَوْمَ أكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وأتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى ورَضِيتُ لَكُمُ الإسْلاَمَ دِينًا فقال عمَرُ إنِّى لأعْلَمُ أيَّ مَكانٍ أُنْزِلَتْ أُنْزِلَتْ ورسُولُ اللَّهِ ﷺ واقفٌ بعَرَفة *

400-....... Bize Sufyân es-Sevrî, Kays ibn Müslim'den; o da Târık ibn Şihâb(el-Becelî el-Ahmesî)'dan tahdîs etti (ki, o şöyle demiştir): Yahûdîler'den birtakım insanlar (Umer ibnu'l-Hattâb'a):

— Eğer şu âyet biz Yahûdîler topluluğuna inmiş olaydı, biz onun indiği günü muhakkak bir bayram edinirdik, dediler.

Umer:

---

435 Peygamber'in bu nutku hadîs ve siyer kitâblarında nakledilmiştir. Buhârî de *Sahîh*'inde buradan başka İlim, Hacc, Bed'u'l-Halk, Tefsîr, Fiten, Udhiye Kitâbları'nda bâzı farklarla ve her yerde ayrı ayrı yollarla rivâyet etmiştir. Bu sebeble usûl bakımından bu nutkun da Arafât nutku gibi Peygamber'in dilinden çıktığında iimen hiçbir şübhe yoktur.

Peygamber bu nutkunda evvelâ ay, yıl hesâbını tesbît etmiştir. Bunun o devirde mal, can, nâmûs masûniyeti bakımından çok ehemmiyeti vardı. Bütün panayırlar bu harâm aylarda emniyet içinde kurulurdu. Bu takvîmin önemi şundandır: Bütün Arablar öteden beri bu dört harâm aylara hurmet edegelmişler ve böylece ticâret, san'at, ibâdet gibi beşerî faâliyetler emniyet içinde yapılagelmiştir. Sonradan çapulculuk maksadıyle bu harâm ayların yerleri değiştirilmiş, bâzen de oniki ay onüçe çıkarılmış, takvîmde artırma ve eksiltme gibi birtakım oynamalar ve haksızlıklar yapılmıştır. İşte Peygamber bu Vedâ Haccı hutbelerinde bu takvîm bozmalarını düzeltip, ayların ilk yaratıldıkları zamânki gibi yerli yerine geldiklerini tesbît edip bildirmiştir. Peygamber mal, can, nâmûs masûniyeti bakımından mühim olduğu için harâm aylarını adlarıyle ta'yîn etmiş, bunu en sâde fikirlere yerleştirmek için de soru-cevâb tarzında gâyet belîğ bir uslûb ile ifâde buyurmuştur.

— Hangi âyettir o? diye sordu.

Yahûdîler:

— "*... Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamamladım ve size dîn olarak müslümânlığı* (verip ondan) *hoşnûd oldum...*" (el-Mâide: 3) âyetidir, dediler.

Bu cevâb üzerine Umer:

— Şübhesiz ki ben bu âyetin hangi yerde indiğini pek iyi bilmekteyim. Bu âyet, Rasûlullah Arafât'ta vakfe yaparken indirilmiştir, dedi [436].

٤٠١ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنْ أبي الأسْوَدِ مُحَمَّدِ ابن عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ نَوْفَلٍ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ خَرَجْنا مَعَ رسُولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم فَمِنّا منْ أهَلَّ بِعُمْرَةٍ ومِنا منْ أهَلَّ بِحَجَّةٍ ومِنّا منْ أهَلَّ بِحَجٍّ وعُمْرَةٍ وأهَلَّ رسُولُ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم بالحَجِّ فأمَّا مَنْ أهَلَّ بالحَجِّ اوْ جَمَعَ الحَجَّ والعُمْرَةَ فَلَمْ يَحِلُّوا حتَّى يَوْمِ النَّحْرِ * حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ أخبرنا مالِكٌ وقال مَعَ رسُولِ اللّهِ ﷺ فى حَجَّةِ الوَدَاعِ * حدّثنا إسْماعيلُ حدّثنا مالِكٌ مِثْلَهُ *

401-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Bizler Rasûlullah'ın berâberinde olarak (Vedâ Haccı'na Medîne'den) çıktık. Bizden kimimiz umre niyetiyle ihrâmlandı. Kimimiz hacca niyet ederek ihrâmlandı. Kimimiz de hacca ve umreye niyet ederek ihrâmlandı. Rasûlullah da hacca niyet ederek ihrâmlanmıştı. Amma yalnız hacc için ihrâma giren yâhud hacc ile umreyi niyette birleştiren hacılara gelince, onlar kurbân bayramının ilk gününe kadar ihrâmdan çıkmadılar.

Bize Abdullah ibn Yûsuf tahdîs etti: Bize Mâlik, geçen senedle haber verdi. Burada "Biz Rasûlullah'ın berâberinde Vedâ Haccı'nda..." şeklinde söylemiştir.

---

436 Bunun bir rivâyeti Îmân Kitâbı'nda geçmişti. Orada da açıklandığı gibi, Mü'minlerin Emîri Umer ibnu'l-Hattâb'ın cevâbı soruya uygun düşmemiş gibi vehmedilebilirse de, bunun soruya uygunluğu üç yönden sâbittir: Evvelâ bu âyet Arefe günü ikindiden sonra indiği için bayram gecesi inmiş yâhud inmesiyle hemen bayram tahakkuk etmiş demektir. İkinci olarak cumua günü inmiştir ki, o gün müslümânların her hafta tekrar eden bir bayramıdır. Üçüncü olarak Arefe gününün kendisi de bayramdır. Nitekim bu hadîs, İshâk ibn Kubeysa rivâyetinde "Bu âyet, Arefe olan cumua gününde indi. Cumua da, arefe de -Allah'a hamd olsun- bize bayramdır" denilmiş, Taberânî'nin rivâyetinde de: "İkisi de bize bayramdır" denilmiştir. Gerek son iki rivâyetteki sarâhate, gerek Buhârî rivâyetindeki işârete göre soruya uygun cevâb verilmiş demektir (Ahmed Naîm, *Tecrîd Ter.*, I, 45-46 "42" rakamlı hadîsin hâşiyesinden).

Bize İsmâîl ibn Ebî Uveys tahdîs etti: Bize Mâlik, geçen hadîsin benzerini tahdîs etti[437].

٤٠٢ـ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يونُسَ حدّثنا إبْراهيمُ هُوَ ابنُ سَعْدٍ حدّثنا ابنُ شِهابٍ عنْ عامِرِ بنِ سَعْدٍ عنْ أبيهِ قال عادَنى النبيُّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم في حَجَّةِ الوَداعِ مِنْ وجَعٍ أشْفَيْتُ مِنْهُ عَلى المَوْتِ فقُلْتُ يارسولَ اللّهِ بَلَغَ بى مِنَ الوَجَعِ ماتَرى وأنا ذُو مالٍ ولا يَرِثُنى إلاَّ ابْنَةٌ لِى واحِدَةٌ أفأتَصَدَّقُ بِثُلُثَىْ مالِى قال لاقُلْتُ أفأتَصَدَّقُ بِشَطْرِهِ قال لاقُلْتُ فالثُّلُثِ قال الثُّلُثُ والثُّلُثُ كَثِيرٌ إنَّكَ أنْ تذَرَ ورَثَتَكَ أغْنِياءَ خيْرٌ مِنْ أنْ تَذَرَهُمْ عالَةً يَتَكَفَّفُونَ الناسَ ولَسْتَ تُنْفِقُ نَفَقَةً تَبْتَغى بِها وَجْهَ اللّهِ إلاَّ أُجِرْتَ بِها حتَّى اللُّقْمَةَ تَجْعَلُها فِي فِى امْرَأتِكَ قُلْتُ يارسُولَ اللّهِ آاخَلَّفُ بَعْدَ أصْحابِى قال إنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فتَعْمَلَ عَمَلاً تَبْتَغِى بِهِ وجْهَ اللّهِ إلاَّ ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً ورِفْعَةً ولَعَلَّكَ تُخَلَّفُ حتَّى يَنْتَفِعَ بكَ أقْوامٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ ألَلّهُمَّ أمْضِ لأصْحابِى هِجْرَتَهُمْ ولا تَرُدَّهُمْ عَلى أعْقابِهِمْ لَكِنِ البائِسُ سَعْدُ بنُ خَوْلَةَ رَثَى لهُ رسُولُ اللّهِ ﷺ أنْ تُوُفِّى بمَكَّةَ *

402-....... Bize İbnu Şihâb, Âmir ibn Sa'd'dan tahdîs etti ki, babası Sa'd ibn Ebî Vakkaas (R) şöyle demiştir: Vedâ Haccı'nda ölmeye yüz tuttuğum bir hastalığımda Peygamber (S) bana hasta ziyâretine geldi. Ben:

— Yâ Rasûlallah! Bendeki hastalık görmekte olduğun şu müzmin hadde ulaşmıştır. Ben mal sâhibiyim. Bir tek kızımdan başka bana vâris olacak kimsem yoktur. Ben bu durumda malımın üçte ikisini sadaka yapayım mı? diye sordum.

Rasûlullah:

— *"Hayır* (bu kadarını sadaka yapma)*!"* buyurdu.

Ben:

— Yarısını sadaka yapayım mı? dedim.

Rasûlullah yine:

— *"Hayır!"* diye cevâb verdi.

Ben:

— Üçte birini sadaka yapayım mı? dedim.

Rasûlullah:

437 Âişe'den gelen bu Vedâ Haccı hadîslerinin değişik yollardan bâzı farklılıklarla gelen rivâyetleri Hacc Kitâbı'nda geçmiş ve bunlarla ilgili açıklamalar da oralarda verilmişti.

— *"Üçte bir* (kâfîdir). *Üçte bir de* (aşağısına nisbetle yâhud sadaka yapmakta) *çoktur. Çünkü ey Sa'd! Senin vârislerini zengin bırakman, insanlara el açacak derecede fakîr bırakmandan daha hayırlıdır. Ey Sa'd! Allah rızâsı için harcayacağın her harcamaya karşılık muhakkak sana ecir verilecektir. Hattâ* (yemek yerken) *kadınının ağzının içine koyacağın lokmaya karşılık da sana ecir verilecektir"* buyurdu.

Yine ben:

— Yâ Rasûlallah! (Siz Medîne'ye dönerken) ben arkadaşlarımın ardında geride mi bırakılacağım? dedim.

Rasûlullah:

— "(Hayır) *sen aslâ geri bırakılmayacaksın.* (Şâyet burada kalır da) *Allah rızâsını arayarak herhangi bir iş yaparsan, muhakkak o iş sebebiyle senin derecen ve yüksekliğin artacaktır. Öyle ümîd ediyorum ki, sen uzun yıllar hayâtta bırakılacaksın da senden birtakım topluluklar yararlanacak, diğer birtakımları da zarar göreceklerdir. Yâ Allah! Sahabîlerimin Mekke'den Medîne'ye olan hicretlerini tamamla! Onları topukları üzerinde gerisin geriye* (tekrar Câhiliyet hâline) *döndürme!"* diye duâ etti.

(Râvî ez-Zuhrî dedi ki:) Lâkin muhtâc ve çâresiz olan Sa'd ibnu Havle'dir. O, kendisinden hicret etmiş olduğu toprakta; Mekke'de öldüğünde, Rasûlullah onun için üzülüp kederlenmiştir [438].

٤٠٣ــ حدّثنى إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ **حدّثنا** أبُو ضَمْرَةَ **حدّثنا** مُوسي بنُ عُقْبَةَ عنْ نافِعٍ أنَّ ابنَ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أخْبَرَهُمْ أنَّ رسُولَ اللَّهِ ﷺ حَلَقَ رأسَهُ فى حَجَّةِ والوَدَاعِ *

403-....... Mûsâ ibn Ukbe, Nâfi'den; İbn Umer'in Nâfi'in içlerinde bulunduğu topluluğa: Rasûlullah (S) Vedâ Haccı'nda başını tıraş ettirdi, diye haber verdiğini tahdîs etmiştir.

---

438 Buhârî bu hadîsi ayrı ayrı sened ve bâzı küçük farklarla *Sahîh*'inin on kadar yerinde getirmiştir. Bu cümleden olarak bunun birer rivâyeti Cenâzeler Kitâbı'nda ve Vasıyyetler Kitâbı'nda da geçmişti.

Sa'd ibn Ebî Vakkaas, cennetle müjdelenen on sahâbîden biridir. Yedinci olarak İslâm'a girmiştir. İslâm'a girdiğinde 17 yaşında toy bir gençti. "Müslümân olduğunda yüzümde tüy yoktu" dediğini oğlu Âmir rivâyet etmiştir. Babası Sa'd ibnu Havle de müslümân olup hicret etmiş, Bedir'de ve ondan sonraki gazvelerde bulunmuş, Vedâ Haccı'nda Mekke'de vefât etmiştir. Bu hadîste Peygamber'in bir mu'cizesi görülüyor: Sa'd ağır hasta iken, o günlerde babasının vefâtı üzerine hayâtından ümîdi azaldığı sırada, onun uzun bir ömür süreceği umûdunda olduğunu bildirmişti. Hakîkaten Sa'd, o târihten sonra 45 yıl daha yaşamış, hicretin 55. yılında vefât etmiştir. Sonradan erkek ve kız çocukları da olmuştur.

٤٠٤ـ حدّثنا عُبَيْدُ اللّهِ بنُ سَعِيدٍ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَكْرٍ حدّثنا ابنُ جُرَيْجٍ أخبرَنِي مُوسَى بنُ عُقْبَةَ عنْ نافِعٍ أَخْبَرَهُ ابنُ عُمَرَ أنَّ النبيَّ ﷺ حلَقَ رَأسَهُ فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ وأناسٌ مِنْ أصْحَابِهِ وَقَصَّرَ بَعْضُهُمْ *

404-....... İbn Cureyc tahdîs edip dedi ki: Bana Mûsâ ibn Ukbe, Nâfi'den haber verdi. Ona da İbn Umer (R): Peygamber (S) Vedâ Haccı'nda başını tıraş ettirdi. Sahâbîlerinden birtakım insanlar da tıraş oldular. Bâzıları da saçlarını kısalttılar, diye haber vermiştir.

٤٠٥ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ قَزَعَةَ حدّثنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهابٍ * وقال اللَّيْثُ حدّثنى يُونُسُ عنِ ابنِ شِهابٍ حدّثنى عُبَيْدُ اللّهِ بنُ عبْدِ اللّهِ أنَّ عبْدَ اللّهِ بنَ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما أخْبَرَهُ أنَّهُ أقْبَلَ يَسِيرُ عَلى حِمارٍ ورسُولُ اللّهِ ﷺ قائِمٌ بِمِنًى فى حَجَّةِ الوَدَاعِ يُصَلِّي بالنَّاسِ فَسارَ الحِمارُ بَيْنَ يَدَىْ بَعْضِ الصَّفِّ ثُمَّ نَزَلَ عَنْهُ فَصَفَّ مَعَ النَّاسِ *

405-....... Abdullah ibn Abbâs (R) şöyle haber vermiştir: Kendisi Vedâ Haccı'nda Minâ'da bir eşek üzerinde yürüyerek karşıdan geldi. Rasûlullah bu sırada Minâ'da dikilmiş, insanlara namâz kıldırıyordu. Eşek, saffın birinin önünden yürüdü gitti. Sonra İbn Abbâs eşekten indi ve insanlarla berâber saff oldu [439].

٤٠٦ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ هِشامٍ قال حدّثنى أبى قال سُئِلَ اسامَةُ وأنا شاهِدٌ عنْ سَيْرِ النبيِّ صلى اللّه عليه وسلم فى حَجَّتِهِ فقال العَنَقَ فإذَا وجَدَ فَجْوَةً نَصَّ *

406-....... Urve ibnu'z-Zubeyr şöyle demiştir: Ben de yanında hazır iken Usâme'ye Peygamber'in Vedâ Haccı'ndaki yürüyüşü soruldu. Usâme:

— Peygamber sür'atle yavaşlık arasında orta bir hâlde yürüdü. Geniş bir sâha bulduğu zamân sür'atle hareket etti, diye cevâb verdi.

٤٠٧ـ حدّثنا عبْدُ اللّهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنْ يَحْيى بنِ سَعِيدٍ عنْ

---

439 Buradaki hadîslerin başlığa uygunlukları meydandadır. Bunların bâzı rivâyetleri de Hacc Kitâbı'nda geçmişti.

عَدِيِّ بنِ ثابتٍ عنْ عبْدِ اللَّهِ بن يَزِيدَ الخَطْمِيِّ أنَّ أبا أيُّوبَ أخْبَرَهُ أنَّهُ صَلَّى مَعَ رسُولِ اللَّهِ ﷺ فى حَجَّةِ الوَدَاعِ المَغْرِبَ والْعِشاءَ جَميعًا *

407-....... Ebû Eyyûb Hâlid ibn Zeyd el-Ensârî (R) Vedâ Haccı'nda Rasûlullah (S) ile berâber akşâm ile yatsı namâzlarını bir vakitte birleştirerek kıldığını haber vermiştir [440].

٨٠ــ بابُ غَزْوَةِ تَبُوكَ وهِيَ غَزْوَةُ العُسْرَةِ

80- GAZVETU'L-USRE(= ZORLUK GAZVESİ) OLAN TEBÛK GAZVESİ BÂBI [441]

٤٠٨ــ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ العَلاَءِ حدّثنا أبو أُسامَةَ عنْ بُرَيْدِ بنِ عبْدِ اللَّهِ بن أبى بُرْدَةَ عنْ أبى بُرْدَةَ عنْ أبى مُوسَى رضىَ اللَّهُ عنهُ قالَ أرْسَلنى

---

440 Bu hadîsin bir rivâyeti Hacc Kitâbı, "İki namâzı birleştirip aralarında nâfile kılmayan kimse bâbı"nda geçmişti.

Seferde iki namâzı bir vakitte birleştirerek kılma hadîsleri ilgili bölümde geçmiş ve gerekli açıklamalar verilmişti.

441 Tebûk, Hicâz kıt'asının kuzey cihetinde Medîne ile Şâm'ın ortasında suyu ve hurmalığı bulunan bir yerdir. Bu seferde buraya kadar gidildiği için bu isimle anılmıştır. Tebûk seferi Peygamber'in bizzât katıldığı son gazvesidir. Bu sefere hicretin dokuzuncu yılı receb ayında bir perşembe günü çıkmıştır. Tebûk seferinin Vedâ Haccı'ndan önce olduğunda rivâyet âlimlerinin ittifâkı vardır. Bu sebeble İbn Hacer ve Kastallânî bu başlığın *el-Câmi'u's-Sahîh*'te Vedâ Haccı'ndan sonraya konması müstensihlerin hatâsı olabileceğini düşünmüşlerdir.

Bu seferde harb yapılmadı. Fakat büyük güçlükler içinde otuz-kırk bin kişilik kuvvetli bir İslâm ordusu hazırlandığı için, Kur'ân dilinde bu seferin yapıldığı zamâna ***"Sâatu'l-usre = Güçlük Zamânı"*** (et-Tevbe: 117) denilmiştir. Bu sefere, Kur'ân'ın bu işâretinden alarak "Gazvetu'l-Usre = Zorluk Gazvesi" de denildi, bu orduya da "Ceyşu'l-Usre = Zorluk Ordusu" adı verildi.

Bu seferin sebebi: Doğu Roma İmparatorluğu'nun Şâm'da İslâm aleyhine büyük bir ordu hazırlamakta olduğu; Cuzâm, Lahm, Gassân, Âmile adlarındaki Arab kabîlelerinin de Rûmlar'la birlikte hareket etmelerinin sağlandığı ve düşman ordusu öncülerinin Belkaa'ya kadar geldiği haberinin Peygamber'e ulaşmasıdır. Esâsen Peygamber kuzey sınırından; Şâm ve Sûriye taraflarından endîşe etmekte bulunduğundan, bu haber üzerine umûmî seferberlik i'lân edip, o devrin en kuvvetli devletlerinden biri olan Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı büyük bir ordu hazırlamaya koyuldu. Yaz mevsiminin en sıcak günleri idi, kuraklık ve kıtlık vardı. Yol uzun, düşman kuvvetli idi. Peygamber, müslümânlardan fedâkârlık ve bu orduya yardım istedi. Zengin sahâbîler büyük yardımlar yaptılar. Usmân bütün levâzımlarıyle üçyüz deve ile bin dînâr yardım yapmıştı. Bâzı kimseler de bu seferden geri kalmışlardı. et-Tevbe Sûresi'nin birçok âyetleri bu seferle ilgilidir.

أَصْحابِى إِلَى رسُولِ اللَّهِ ﷺ أسأَلُهُ الحُمْلاَنَ لهُمْ إِذْهُمْ معَهُ فى جَيْشِ العُسْرَةِ وهْىَ غَزْوَةُ تَبُوكَ فقُلْتُ يانبىَّ اللَّهِ إنَّ أَصْحابِى أَرْسَلُو نِي إِلَيْك لِتَحْمِلَهُمْ فَقال واللَّهِ لاأَحْمِلُكُمْ عَلى شَىْءٍ وَوافَقْتُهُ وهْوَ غَضْبَانُ وَلا أَشْعُرُ ورَجَعْتُ حَزِينًا مِنْ مَنْعِ النبىِّ ﷺ ومِنْ مَخافَةِ أَنْ يكُونَ النبىُّ ﷺ وجَدَ فى نَفْسِهِ علَىَّ فَرَجَعْتُ إِلى أَصْحابِى فأَخْبَرْتُهُمُ الَّذِى قال النبىُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم فلَمْ أَلْبَثْ إلاَّ سُوَيْعَةً إِذْ سَمِعْتُ بلاَلاً يُنادِى أَىْ عبْدَ اللَّهِ بنَ قَيْسٍ فأَجَبْتُهُ فقال أَجِبْ رسُولَ اللَّهِ ﷺ يَدْعُوكَ. فلَمَّا أَتَيْتُهُ قال خُذْ هٰذَيْنِ القَرِينَيْنِ وهَذَيْنِ القَرِينَيْنِ لِستَّةِ أَبْعِرَةٍ ابْتاعَهُنَّ حِينَئِذٍ منْ سعْدٍ فانْطَلِقْ بهِنَّ إِلَى أَصْحابِكَ فقُلْ إِنَّ اللَّهَ أَوْ قال إِنَّ رسُولَ اللَّهِ ﷺ يَحْمِلُكُمْ عَلى هٰؤُلاَءِ فارْكَبُو هُنَّ فانْطَلَقْتُ إِلَيْهِمْ بهِنَّ فقُلْتُ إِنَّ النبىَّ ﷺ يَحْمِلُكُمْ عَلى هٰؤُلاَءِ ولَكِنِّى واللَّهِ لا أَدَعُكُمْ حَتَّى يَنْطَلِقَ مَعِى بَعْضُكُمْ إِلى مَنْ سَمِعَ مَقالَةَ رسُولِ اللَّهِ ﷺ لاتَظُنُّوا أَنِّى حدَّثْتُكُمْ شَيْئًا لَمْ يَقُلْهُ رسُولُ اللَّهِ ﷺ فقَالُوا لِى إِنَّكَ عِنْدَنا لَمُصدَّقٌ ولَنَفْعَلَنَّ ما أَحْبَبْتَ فانْطَلَقَ أَبُو مُوسٰي بِنَفَرٍ مِنْهُمْ حتَّى أَتَوُا الَّذِينَ سَمِعُوا قَوْلَ رسولِ اللَّهِ ﷺ مَنْعَهُ إِيَّاهُمْ ثُمَّ إِعْطاءَ هُمْ بَعْدُ فحَدَّثُوهُمْ بِمِثْلِ ماحَدَّثَهُمْ بِهِ أَبو مُوسى *

408-....... Ebû Mûsâ el-Eş'arî (R) şöyle demiştir: Arkadaşlarım olan Eş'arîler (Tebûk seferi hazırlığı sırasında) kendilerine binek ve yük hayvanı istemem için beni Rasûlullah'a gönderdiler. Çünkü bunlar Tebûk gazâsında Rasûlullah ile berâber bu güçlük ordusu içinde bulunmak istiyorlardı. Bunun üzerine ben:

— Ey Allah'ın Peygamberi! Arkadaşlarım Eş'arîler, kendilerine binek ve yük hayvanı vermem için beni size gönderdiler! dedim.

Peygamber:

— *"Vallâhi ben sizleri hiçbir hayvana bindirmem"* buyurdu.

Ben o sırada Peygamber'i bilmediğim bir sebeble öfkeli bir hâlde bulduğum için, O'nun bu sözü üzerine beni reddetmesinden hüzünlü ve bana karşı gönlünde bir dargınlık bulunmasından endîşeli olarak kederli bir hâlde geriye döndüm. Arkadaşlarımın yanına dönüp geldiğimde Peygamber'in söylediği sözü onlara haber verdim. Bunun üzerine çok beklemedim, ancak bir sâatçık kadar bir zamân geçmişti. Birden Bilâl'in:

— Ey Abdallah ibne Kays! diye nidâ etmekte olduğunu işittim.

Ve hemen ona cevâb verdim. Bilâl:

— Rasûlullah seni çağırıyor, hemen icâbet et! dedi.

Ben, Rasûlullah'ın huzûruna varınca, o sırada Sa'd ibn Ubâde'den satın aldığı altı deveyi bana göstererek:

— *"Şu çifti al, şu çifti de al! Bunları arkadaşlarının yanına götür. Onlara: Allah* -yâhud da şöyle buyurdu:- *Rasûlullah sizleri bu develer üzerine yükler, artık bunlara bininiz de!"* buyurdu.

Ben de bu develerle arkadaşlarımın yanına gittim ve:

— Peygamber sizleri bu develer üzerine yüklüyor. Lâkin ben vallâhi sizin birkaçınız benimle berâber Rasûlullah'ın bundan önce söylediği sözü işiten bir kimsenin yanına gidinceye ve onun Rasûlullah'ın öyle söylediğini açıklamasına kadar sizleri bırakmam. Ki sizler, Rasûlullah'ın söylemediği bir sözü benim size söylemiş olduğumu sanmayasınız, dedim.

Onlar da bana:

— Vallâhi sen bizim yanımızda elbette doğru sözlü olarak kabûl edilmişsindir. Bununla berâber yapmak istediğini de elbette yaparız, dediler.

Akabinde Ebû Mûsâ, Eş'arîler'den birkaç kişi ile gitti. Nihâyet bunlar, Rasûlullah'ın Eş'arîler'i önce deveden men' edip sonra onlara develer vermesine dâir sözlerini işitmiş olan kimselerin yanlarına vardılar. O kimseler de Ebû Mûsâ'nın kendi hemşehrilerine söylediği gibi Peygamber'in sözlerini söylediler [442].

٤٠٩ـــ حدّثنا مُسَدَّدٌ **حدّثنا** يَحْيَى عنْ شُعْبَةَ عنِ الحَكَمِ عنْ مُصْعَبِ ابنِ سَعْدٍ عنْ أَبِيهِ أنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ إلى تَبُوكَ واسْتَخْلَفَ عليًّا فقال أتُخَلِّفُنِى فى الصِّبْيانِ والنِّساءِ قال ألا تَرْضَى أنْ تكُونَ مِنِّى بمَنْزِلَةِ هٰرُونَ مِنْ مُوسَى إلاَّ أنَّهُ لَيْسَ نَبِىٌّ بَعْدِى * وقال أبو دَاوُدَ **حدّثنا** شُعْبَةُ عنِ الحَكَمِ سَمِعْتُ مُصْعَبًا *

409-....... Bize Yahyâ ibn Saîd el-Kattân, Şu'be'den; o da el-Hakem ibn Uyeyne'den; o da Mus'ab ibn Sa'd'dan; o da babası Sa'd ibn Ebî Vakkaas(R)'tan tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) Tebûk gazâsına çıktı ve Alî'yi Medîne'de vekîl bıraktı. Alî:

— Beni çocuklar ve kadınlar içinde vekîl mi bırakıyorsun? dedi.

Rasûlullah ona hitâben:

— *"Bana nisbetle sen, Mûsâ'ya nisbetle Hârûn menzilesinde ol-*

---

442 Hadîsin başlığa uygunluğu "Çünkü bunlar Tebûk gazâsında Rasûlullah ile berâber bu güçlük ordusunda bulunmak istiyorlardı" sözündedir.

mana râzı olmaz mısın? Şu kadar ki, benden sonra Peygamber yok-tur" buyurdu.

Ve Ebû Dâvûd (Süleymân ibn Dâvûd et-Tayâlîsî) şöyle dedi: Bize Şu'be, el-Hakem'den; onun: Ben Mûsâ'dan işittim, dediğini tahdîs etti [443].

٤١٠ — حدّثنا عُبَيْدُ اللّهِ بنُ سعِيدٍ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَكْرٍ أخبرنا ابنُ جُرَيْجٍ قال سَمِعْتُ عَطاءً يُخْبِرُ قال أخبَرنِى صَفْوَانُ بنُ يَعْلَى بنِ أُمَيَّةَ عنْ أبِيهِ قال غَزَوْتُ معَ النبىِّ ﷺ العُسْرَةَ قال كانَ يَعْلَى يَقُولُ تِلْكَ الغَزْوَةُ أوثَقُ أعْمالى عِنْدى قال عَطاءٌ فقال صَفْوَانُ قال يَعْلَى فكانَ لِى أجيرٌ فَقاتَلَ إنْساناً فعَضَّ أحَدُهُما يَدَ الآخَرِ قال عَطاءٌ فَلَقَدْ أخبرَنى صَفْوَانُ أيُّهُما عَضَّ الآخَرَ فَنَسِيتُهُ قال فانْتَزَعَ المَعْضُوضُ يَدَهُ مِنْ فِى العاضِّ فانتَزَع إحْدَى ثَنِيَّتَيْهِ فأتَيا النبىَّ ﷺ فأهْدَرَ ثَنِيَّتَهُ قال عَطاءٌ وحسِبْتُ أنَّهُ قال قال النبيُّ ﷺ أفَيَدَعُ يَدَهُ فِى فِيكَ تَقْضَمُها كأنَّها فِى فِي فَحْلٍ يَقْضَمُها *

410-....... İbn Cureyc haber verip şöyle demiştir: Ben Atâ ibn Ebî Rebâh'tan işittim; haber verip şöyle dedi: Bana Safvân ibnu Ya'lâ ibn Umeyye'den haber verdi ki, Ya'lâ ibn Umeyye (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber'in berâberinde bu Usre(=Zorluk) gazvesinde bulundum.

Râvî dedi ki: Ya'lâ ibn Umeyye: Benim yanımda amellerimin en sağlamı işte bu Usre gazvesidir, der idi.

Atâ dedi ki: Safvân şöyle dedi: Babam Ya'lâ şöyle dedi: Benim bir hizmetçim vardı. Yolda bu hizmetçi bir insanla döğüştü. İki kavgacıdan biri diğerinin elini ısırdı.

Atâ burada: Yemîn olsun Safvân o ikisinden diğerini ısıranı bana haber verdi, fakat ben onu unuttum, demiştir.

Dedi ki: Eli ısırılan kişi elini, ısıran kimsenin ağzından hızla çekti de ısıranın ön dişlerini söktü. Bunlar Peygamber'e geldiler ve şikâyet ettiler. Peygamber dişin diyetini düşürdü.

Atâ dedi ki: Ben Safvân'ın şöyle dediğini zannediyorum: Peygamber (S):

---

443 Peygamber'in bu sözü, Alî'yi yerine vekîl bırakmasının peygamberlikte vekîllik olmayıp, diğer gazvelerde bıraktığı vekîller gibi emîrlikten ibâret olduğunu ifâde etmiştir. Bu gazvede münâfıkların pekçok hâlleri günü gününe Kur'ân âyetleriyle açıklandığı için, bu Tebûk seferine "Gazvetu'l-Fâdıha = Rüsvâylık Gazvesi" de denilmiştir.

— *"Bu adam elini sen yiyesin diye senin ağzının içinde bırakır mı; boğur devenin ağzının içindekileri çatır çatır yemesi gibi?!"* buyurdu [444].

٨١ــ في حَدِيثِ كَعْبِ بنِ مالِكٍ وقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وعلى الثَّلاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا

81- KA'B İBN MÂLİK HADÎSİ İLE AZÎZ VE CELÎL OLAN ALLAH'IN: *"(Savaştan) geri bırakılan üç kişinin tevbelerini de kabûl etti"* (et-Tevbe: 118) KAVLİ HAKKINDA (BÂB) [445]

٤١١ــ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ عبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ عبْدِ اللَّهِ بنِ كَعْبِ بنِ مالِكٍ أنَّ عبْدَ اللَّهِ بنَ كَعْبِ بنِ مالِكٍ وكانَ قائِدَ كَعْبٍ منْ بَنِيهِ حِينَ عَمِيَ قال سَمِعْتُ كَعْبَ بنَ مالِكٍ يُحَدِّثُ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ قِصَّةِ تَبُوكَ قال كَعْبٌ لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم فى غَزْوَةٍ غَزَاها إلاَّ في غَزْوَةِ تَبُوكَ غيْرَ أنِّى كُنْتُ تَخَلَّفْتُ فى غَزْوَةِ بَدْرٍ ولَمْ يُعاتِبْ أحَدًا تَخَلَّفَ عَنْها إنَّما خَرَجَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّه عليه وسلم يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حتَّى جَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ وبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلى غيْرِ مِيعادٍ ولَقَدْ شَهِدْتُ معَ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم لَيْلَةَ العَقَبَةِ حِينَ تَوَاثَقْنا

---

444 Hadîsin başlığa uygunluğu "Ben Peygamber'in berâberinde bu Usre gazvesinde bulundum" sözündedir ki, bu da Tebûk gazvesidir.

445 Ka'b ibn Mâlik, Câhiliye devri şâirlerinden biri olup, İkinci Akabe Bey'atı'nda hazır bulunmuştur. Ensâr'ın Hazrec kolundandır. Tebûk hâriç, diğer gazvelerde hazır bulunmuştur. Muâviye devrinde elli yâhud elliüçüncü yılda yetmişyedi yaşında vefât etmiştir.

Buradaki âyetin tamâmı, bir önceki ile berâber şöyledir:

"And olsun ki Allah Peygamber'ini, içlerinden birtakımının gönülleri hemen hemen eğrilmek üzere iken güçlük zamânında O'na tâbi' olan Muhâcirler'le Ensâr'ı da tevbeye muvaffak buyurdu ve sonra onların bu tevbelerini kabûl eyledi. Çünkü O çok şefkatli, çok merhametlidir. (Savaştan) ***geri bırakılan üç kişinin*** (tevbelerini de kabûl etti. Çünkü) ***yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmişti, vicdânları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihâyet Allah'ın hışmından yine Allah'tan başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anladılar. Bundan sonra Allah onları da eski hâllerine dönsünler diye, tevbeye muvaffak buyurdu..."*** (et-Tevbe: 17-18).

عَلَى الإِسْلاَمِ وما أُحِبُّ أَنَّ لِي بِها مَشْهَدَ بَدْرٍ وإِنْ كانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فى النَّاسِ مِنْها كانَ مِنْ خَبَرِى أَنِّى لَمْ أَكُنْ قَطُّ أَقْوَي ولاَ أَيْسَرَ حِينَ تَخَلَّفْتُ عنهُ فى تِلْكَ الغَزَاةِ واللَّهِ ما اجْتَمَعَتْ عِنْدِى قَبْلَهُ رَاحِلَتَانِ قـطُّ حتَّـى جَمَعْتُهُمَا فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ ولَمْ يَكُنْ رسولُ اللَّهِ ﷺ يُرِيدُ غَزْوَةً إلاَّ ورَّى بِغَيْرِها حتى كانَتْ تِلْكَ الغَزْوَةُ غَزَاها رسولُ اللَّهِ ﷺ فى حَرٍّ شَدِيدٍ واسْتَقْبَلَ سَفَرًا بعِيدًا ومَفازًا وعَدُوًّا كَثِيرًا فَجَلَّى لِلْمُسْلِمِينَ أَمْرَهُمْ لِيَتأَهَّبُوا أُهْبَةَ غَزْوِهِمْ فأَخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهِ الَّذِى يُرِيدُ والمُسْلِمُونَ مَعَ رسُولِ اللَّهِ ﷺ كثِيرٌ ولاَ يَجْمَعُهُمْ كِتابٌ حافِظٌ يُرِيدُ الدِّيوَانَ قال كَعْبٌ فَما رجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَتَغَيَّبَ إلاَّ ظَنَّ أَنْ سَيَخْفَى لَهُ مالَمْ يَنْزِلْ فِيهِ وحْيُ اللَّهِ وغَزَا رسُولُ اللَّهِ ﷺ تِلْكَ الْغَزْوَةَ حِينَ طابَتِ الثِّمارُ والظِّلاَلُ وتَجَهَّزَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ والمُسلِمُونَ مَعَهُ فَطَفِقْتُ أَغْدُو لِكَىْ أَتَجَهَّزَ مَعَهُمْ فأَرْجِعُ ولَمْ أَقْضِ شَيْئًا فأَقُولُ فى نَفْسِي أنا قادِرٌ علَيْهِ فَلَمْ يَزَلْ يَتَمادَي بِى حتَّى اشْتَدَّ بالنَّاسِ الجِدُّ فأَصْبَحَ رَسولُ اللَّهِ ﷺ والمُسْلِمُونَ مَعَهُ ولَمْ أَقْضِ مِنْ جَهازِى شَيْئًا فَقُلْتُ أَتَجَهَّزُ بَعْدَهُ بِيَوْمٍ أَوْيَوْمَيْنِ ثُمَّ أَلْحَقُهُمْ فَغَدَوْتُ بَعْدَ أَنْ فَصَلُوا لأَتَجَهَّزَ فَرَجَعْتُ ولَمْ أَقْضِ شَيْئًا ثُمَّ غَدَوْتُ ثُمَّ رجَعْتُ ولَمْ أَقْضِ شَيْئًا فَلَمْ يَزَلْ بِى حتَّى أَسْرَعُوا وتَفارَطَ الغَزْوُ وهَمَمْتُ أَنْ أَرْتَحِلَ فأُدْرِكَهُمْ ولَيْتَنِى فَعَلْتُ فَلَمْ يُقَدَّرْ لِى ذَلِكَ فَكُنْتُ إذَا خَرَجْتُ فِي النَّاسِ بَعْدَ خُرُوجِ رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فَطُفْتُ فِيهِمْ أَحْزَنَنِى أَنِّى لاأَرَى إلاَّ رجُلاً مَغْمُوصًا عَلَيْهِ النِّفاقُ أَوْ رَجلاً مِمَّنْ عَذَرَ اللَّهُ مِنَ الضُّعَفاءِ ولَمْ يَذْكُرْنِى رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم حَتَّى بَلَغَ تَبُوكَ فقال وهُوَ جالِسٌ فى القَوْمِ بِتَبُوكَ مافَعَلَ كَعْبٌ فقال رجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ يارسُولَ اللَّهِ حَبسَهُ بُرْدَاهُ ونَظَرُهُ فى عِطْفَيْهِ فقال مُعاذُ بنُ جَبَلٍ بِئْسَ ماقُلْتَ واللَّهِ يارسُولَ اللَّهِ ماعَلِمْنا عَلَيْهِ إلاَّ خَيْرًا فَسَكَتَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم قال كَعْبُ بنُ مالِكٍ فلَمَّا بَلَغَنِى أَنَّهُ تَوَجَّهَ قافِلاً حَضَرَنِى هَمِّى وطَفِقْتُ أَتَذَكَّرُ الْكَذِبَ وأَقُولُ بماذَا أَخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ غَدًا واسْتَعَنْتُ عَلى ذَلكَ بِكُلِّ ذِى رأيٍ مِنْ أَهْلِى فَلمَّا قِيلَ إنَّ رسُولَ

اللَّهِ صلى اللَّهِ عليه وسلّم قَدْ أظَلَّ قادِمًا زَاحَ عَنِّى الْباطِلُ وعَرَفْتُ أنِّي لَنْ أخْرُجَ مِنْهُ أبَدًا بشَىْءٍ فِيهِ كَذِبٌ فأجْمَعْتُ صِدْقَهُ وأصْبَحَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلَّمَ قادِمًا وكانَ إذَا قَدِمَ منْ سفرٍ بَدَأ بالمَسْجِدِ فَيَرْكَعُ فِيهِ ركْعَتَيْنِ ثُمَّ جَلَسَ للنَّاسِ فَلَمَّا فَعَلَ ذَلِكَ جاءَهُ المُخَلَّفُونَ فطَفِقُوا يَعْتَذِرُونَ إلَيْهِ ويَحْلِفُونَ لهُ وكانُوا بِضْعَةً وثَمانِينَ رجُلاً فَقِبلَ مِنْهُمْ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْه وسلم عَلاَنِيَتَهُمْ وبايَعَهُمْ واسْتَغْفَرَ لَهُمْ ووَكَلَ سَرَائِرَهُمْ إلى اللَّهِ فَجِئْتُهُ فلَمَّا سَلَّمْتُ عليْهِ تبَسَّمَ تَبَسُّمَ المُغْضَبِ ثُمَّ قال تَعالَ فَجِئْتُ أمْشِي حتى جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ فقال لِي ما خَلَّفَكَ ألَمْ تَكُنْ قَدِ ابْتَعْتَ ظَهْرَكَ فقُلْتُ بَلى إنِّي واللَّهِ لوْ جَلَسْتُ عنْدَ غيْرِكَ مِنْ أهْلِ الدُّنْيا لَرَأيْتُ أنْ سأخْرُجُ منْ سَخَطِهِ بِعُذْرٍ ولَقَدْ أُعْطِيتُ جَدَلاً ولَكِنِّي واللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ لَئِنْ حدَّثْتُكَ اليَوْمَ حدِيثَ كَذِبٍ تَرْضَي بهِ عَنِّي لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أنْ يُسْخِطَكَ عَلَيَّ ولَئِنْ حدَّثْتُكَ حدِيثَ صِدْقٍ تَجدُ عَلَيَّ فِيهِ إنِّي لأرْجُوفِيهِ عَفْوَ اللَّهِ لا واللَّهِ ماكانَ لِي مِنْ عُذْرٍ واللَّهِ ما كُنْتُ قَطُّ أقْوَى ولا أيْسَرَ مِنِّي حِينَ تَخَلَّفْتُ عنْكَ فقال رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم أمَّا هَذَا فقَدْ صَدَقَ فَقُمْ حتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ فِيكَ فَقُمْتُ وثارَ رِجالٌ مِنْ بَنى سَلِمَةَ فاتَّبعُونى فقالُوا لِي واللَّهِ ماعَلِمْناكَ كُنْتَ أذْنَبْتَ ذَنْبًا قَبْلَ هذَا ولَقَدْ عَجَزْتَ أنْ لاتَكُونَ اعْتَذَرْتَ إلى رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهِ عليْه وسلم بمَا اعْتَذَرَ إلَيْهِ المتَخَلِّفُونَ قدْ كانَ كافِيَكَ ذَنْبَكَ اسْتِغْفارُ رسُولِ اللَّهِ ﷺ لَكَ فَوَ اللَّهِ مازَالُوا يُؤَنِّبُونَنِى حَتَّى أرَدْتُ أنْ أرْجِعَ فأُكَذِّبَ نفْسِي ثُمَّ قُلْتُ لَهُمْ هَلْ لَقِيَ هَذَا مَعِي أحَدٌ قالوا نَعَمْ رجُلاَنِ قالاَ مِثْلَ ماقُلْتَ فَقيلَ لَهُما مِثْلُ ماقِيلَ لَكَ فَقُلْتُ مَنْ هُما قالُوا مُرَارَةُ بنُ الرَّبيعِ العَمْرِيُّ وهِلاَلُ بنُ أُمَيَّةَ الْوَاقِفِيُّ فذَكَرُوا لى رَجُلَيْنِ صالِحَيْنِ قدْ شَهِدَا بدْرًا فِيهِما أُسْوَةٌ فمَضَيْتُ حِينَ ذَكَرُوهُما لِي ونَهَى رسُولُ اللَّهِ ﷺ المُسْلِمِينَ عنْ كَلاَمِنا أيُّها الثَّلاَثَةُ مِنْ بَيْنِ منْ تَخَلَّفَ عنْهُ فاجْتَنَبَنا النَّاسُ وتَغَيَّرُوا لَنا حتى تَنكَّرَتْ فى نفْسِي الأرْضُ فما هِيَ الَّتى أعْرِفُ فلَبِثْنا علَى ذَلِكَ خَمْسِينَ لَيْلَةً فأمَّا صاحِبايَ فاسْتَكانَا وقَعَدَا فى بُيُوتِهِما يَبْكِيانِ وأمَّا أنا فكُنْتُ أشَبَّ القَوْمِ

وأَجْلَدَهُمْ فكُنْتُ أَخْرُجُ فأَشْهَدُ الصَّلاَةَ معَ المُسْلِمِينَ وأَطُوفُ في الأَسْوَاقِ ولا يُكَلِّمُنِي أَحَدٌ وآتِي رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْه وسلم فأُسَلِّمُ عَلَيْهِ وهُوَ فى مَجْلِسِهِ بَعْدَ الصَّلاَةِ فأَقُولُ فى نَفْسِي هَلْ حَرَّكَ شَفَتَيْهِ بِرَدِّ السَّلاَمِ عَلَىَّ أَمْ لاَ ثُمَّ أُصَلِّى قَرِيبًا مِنْهُ فأُسارِقُهُ النَّظَرَ فإِذَا أَقْبلْتُ عَلى صلاَتى أَقْبَلَ إِلَىَّ وإِذَا التَفَتُّ نَحْوَهُ أَعْرَضَ عَنِّى حتَّى إذا طال عَلَىَّ ذلِكَ مِنْ جَفْوَةِ النَّاسِ مَشَيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ جِدَارَ حائِطِ أَبِى قتادَةَ وهُوَ ابنُ عَمِّى وأَحَبُّ النَّاسِ إِلَىَّ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَوَاللَّهِ مارَدَّ عَلَىَّ السَّلاَمَ فَقُلْتُ يا أبا قَتادَةَ أَنْشُدُكَ باللَّهِ هَلْ تَعْلَمُنِى أُحِبُّ اللَّهَ ورسُولَهُ فَسَكَتَ فَعُدْتُ لَهُ فَنَشَدْتُهُ فَسكَتَ فَعُدْتُ لَهُ فَنَشَدْتُهُ فقال اللَّهُ ورسولُهُ أَعْلَمُ فَفاضَتْ عَيْناىَ وتَوَلَّيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ الجِدَارَ قال فَبَيْنا أنا أَمْشِي بِسُوق المَدِينَةِ إِذَا نَبَطِى مِنْ أَنْباطِ أَهْلِ الشَّأْمِ مِمَّنْ قَدِمَ بالطَّعامِ يَبِيعُهُ بالمَدِينَةِ يَقُولُ منْ يَدُلُّ عَلى كَعْبِ بنِ مالِكٍ فَطَفِقَ النَّاسُ يُشِيرُونَ لهُ حتى إذَا جاءَ نِى دَفَعَ إِلَىَّ كِتابًا مِنْ مَلِكِ غَسَّانَ فإِذَا فِيهِ أَمَّا بَعْدُ فإِنَّهُ قَدْ بَلَغَنِى أَنَّ صاحِبَكَ قَدْ جَفاكَ وَلَمْ يَجْعَلْكَ اللَّهُ بِدَارِ هَوَانٍ ولاَ مَضْيَعَةٍ فالحَقْ بنا نُوَاسِكَ فَقُلْتُ لَمَّا قَرَأْتُها وهَذَا أَيْضًا مِنَ البَلاَءِ فَتَيَمَّمْتُ بِهَا التَّنُورَ فَسَجَرْتُهُ بِها حَتَّى إِذَا مَضَتْ أَرْبَعُونَ لَيْلَةً مِنَ الخَمْسِينَ إِذَا رسولُ رسولِ اللَّهِ ﷺ يَأْتِينى فقال إِنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ يأْمُرُكَ أَنْ تَعْتَزِلَ امْرَأَتكَ فَقُلْتُ أُطَلِّقُها أَمْ ماذَا أَفْعَلُ قال لاَ بَلِ اعْتَزِلْها ولا تَقْرَبْها وأَرْسَلَ إِلَى صاحِبَىَّ مِثْلَ ذَلِكَ فقُلْتُ لِامْرَأَتِي الحَقِى بأَهْلِكِ فَتَكُونِى عِنْدَهُمْ حتَّى يَقْضِىَ اللَّهُ فى هٰذَا الأَمْرِ قال كَعْبٌ فَجاءَتِ امْرَأَةُ هِلاَلِ ابنِ أُمَيَّةَ رسولَ اللَّهِ ﷺ فقالَتْ يارسُولَ اللَّهِ إِنَّ هِلاَلَ بنَ أُمَيَّةَ شَيْخٌ ضائِعٌ لَيْسَ لهُ خادِمٌ فَهَلْ تَكْرَهُ أَنْ أَخْدُمَهُ قَالَ ولٰكِنْ لايَقْرَبْكِ قالَتْ إِنَّهُ واللَّهِ مابِهِ حَرَكَةٌ إِلى شَىْءٍ واللَّهِ مازَالَ يَبْكِى مُنْذُ كانَ مِنْ أَمْرِهِ ماكانَ إِلى يوْمِهِ هَذا فقال لِى بَعْضُ أَهْلِى لواسْتَأْذَنْتَ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فى امْرَأَتِك كَما أَذِنَ لِامْرَأَةِ هِلاَلِ بنِ أُمَيَّةَ أَنْ تَخْدُمَهُ فَقُلْتُ واللَّهِ لاأَسْتَأْذِنُ فِيها رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم وما يُدْرِينِى مايَقُولُ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم إِذَا اسْتَأْذَنْتُهُ

فِيهَا وأنا رجُلٌ شابٌّ فلبِثْتُ بعْدَ ذَلكَ عشْرَ لَيال حتَّى كَمَلَتْ لَنا خَمْسونَ لَيْلَةً مِنْ حِينَ نَهَى رسولُ اللَّهِ صلى اللَّه عليه وسلم عنْ كَلاَمِنا فَلمَّا صَلَّيْتُ صَلاةَ الفَجْرِ صُبْحَ خَمْسِينَ لَيْلَةً وأنا علَى ظَهْرِ بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِنا فبَيْنا أنا جالِسٌ على الحَالِ الَّتى ذَكَرَ اللَّهُ قَدْ ضاقَتْ عَلَيَّ نفْسِي وضاقَتْ عَلَيَّ الأَرْضُ بمَا رَحُبَتْ سَمِعْتُ صَوْتَ صارِخٍ أوْفَى على جَبَلِ سَلْعٍ بأعْلَى صَوْتِهِ ياكَعْبُ بنَ مالِكٍ أبْشِرْ قال فخَرَرْتُ ساجِدًا وعَرَفْتُ أنْ قدْ جاءَ فَرَجٌ وآذَنَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّه عليْهِ وسلم بِتَوْبَةِ اللَّهِ علَيْنا حِينَ صَلَّى صلاةَ الفَجْرِ فذَهَبَ النَّاسُ يُبَشِّرُونَنا وذَهَب قِبَلَ صاحِبَيَّ مُبَشِّرُونَ ورَكَضَ إلَيَّ رجُلٌ فَرَسًا وسَعَى ساعٍ مِنْ أسْلَمَ فأوْفَى عَلى الجَبَلِ وكانَ الصَّوْتُ أسْرَعَ مِنَ الفَرَسِ فلَمَّا جاءَنِي الَّذِى سَمِعْتُ صوْتَهُ يُبَشِّرُنى نَزَعْتُ لهُ ثَوْبَيَّ فكَسَوْتُهُ إيَّاهُما ببُشْرَاهُ واللَّهِ ماأمْلِكُ غَيْرَهُما يوْمَئِذٍ واسْتَعَرْتُ ثَوْبَيْنِ فلَبِسْتُهُما وانْطَلَقْتُ إلى رسولِ اللَّهِ ﷺ فيَتَلَقَّانى النَّاسُ فَوْجًا فَوْجًا يُهَنُّونى بالتَّوْبَةِ يَقُولُونَ لِتَهْنِكَ توْبَةُ اللَّهِ علَيْكَ قال كَعْبٌ حتَّى دَخَلْتُ المَسْجِدَ فإذَا رسولُ اللَّهِ ﷺ جالِسٌ حَوْلَهُ النَّاسُ فقامَ إلَيَّ طَلْحَةُ بنُ عُبَيْدِ اللَّهِ يُهَرْوِلُ حتَّى صافَحَنى وهَنَّاني واللَّهِ ما قامَ إلَيَّ رَجُلٌ مِنَ المُهاجِرِينَ غَيْرُهُ ولاَ أنْساها لِطَلْحَةَ قال كَعْبٌ فلَمَّا سَلَّمْتُ عَلى رسولِ اللَّهِ ﷺ قال رسولُ اللَّهِ ﷺ وهُوَ يَبْرُقُ وَجْهُهُ منَ السُّرور أبْشِرْ بخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ ولَدَتْكَ أمُّكَ قال قُلْتُ أمِنْ عندِكَ يارسُولَ اللَّهِ أم منْ عِنْدِ اللَّهِ قال لاَبَلْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وكانَ رسولُ اللَّهِ ﷺ إذَا سُرَّ اسْتَنارَ وجْهُهُ حتَّى كأنَّهُ قِطعْةُ قَمَرٍ وكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ مِنْهُ فَلمَّا جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ قُلْتُ يارَسُولَ اللَّهِ إنَّ مِنْ تَوْبَتي أنْ أنْخَلِعَ مِنْ مالى صَدَقَةً إلى اللَّهِ وإلى رسولِ اللَّهِ ﷺ قال رسُولُ اللَّهِ ﷺ أمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ قُلْتُ فإنِّى أُمْسِكُ سَهْمى الَّذى بخَيْبَرَ فَقُلْتُ يارسُولَ اللَّهِ إنَّ اللَّه إنَّما نَجَّانى بالصِّدْقِ وإنَّ مِنْ تَوبَتى أنْ لاَ أُحَدِّثَ إلاَّ صِدْقًا مابَقِيتُ فواللَّهِ ما أعْلَمُ أحَدا مِنَ المُسْلِمِينَ أبْلاَهُ اللَّهُ فى صِدْقِ الحَدِيثِ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ أحْسَنَ مِمَّا أبْلاَنِى ما

تَعَمَّدْتُ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ إلى يَوْمِي هٰذا كَذِبًا وإنِّي لأَرْجُو أَنْ يَحْفَظَنِي اللَّهُ فِيما بَقِيتُ وأَنْزَلَ اللَّهُ تَعالى عَلى رسولِهِ ﷺ لَقَدْ تابَ اللَّهُ عَلى النبيِّ والمُهاجِرِينَ والأنْصارِ إلى قَوْلِهِ وكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ فَوَاللَّهِ ما أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ قَطُّ بَعْدَ أَنْ هَدَانِي لِلإسْلامِ أَعْظَمَ في نَفْسِي مِنْ صِدْقِي لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنْ لاأَكُونَ كَذَبْتُهُ فأَهْلِكَ كما هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا فإنَّ اللَّهَ تَعالى قال لِلَّذِينَ كَذَبُوا حِينَ أَنْزَلَ الوَحْيَ شَرَّ ماقال لأَحَدٍ فقال تبارَكَ وتعالى سَيَحْلِفُونَ باللَّهِ لَكُمْ إذا انْقَلَبْتُمْ إلى قَوْلِهِ فإنَّ اللَّهَ لايَرْضَى عَنِ القَوْمِ الفاسِقِينَ قال كَعْبٌ وكُنَّا تَخَلَّفْنا أَيُّها الثَّلاثَةُ عنْ أَمْرِ أُولٰئِكَ الَّذِينَ قَبِلَ مِنْهُمْ رسولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ حَلَفُوا لهُ فَبايَعَهُمْ واسْتَغْفَرَ لَهُمْ وأَرْجأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَمْرَنا حَتَّى قَضَى اللَّهُ فِيهِ فَبِذٰلِكَ قال اللَّهُ وعَلى الثَّلاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا ولَيْسَ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ مِمَّا خُلِّفْنا عنِ الغَزْوِ وإنَّما هُوَ تَخْلِيفُهُ إيَّانا وإرْجاؤُهُ أَمْرَنا عَمَّنْ حَلَفَ لهُ واعْتَذَرَ إِلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُ *

411- Bize Yahyâ ibn Bukeyr tahdîs edip şöyle dedi: Bize el-Leys, Ukayl'den; o da İbn Şihâb'dan; o da Abdurrahmân ibnu Abdillah ibn Ka'b ibn Mâlik'ten tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Ka'b ibn Mâlik, babası Ka'b ibn Mâlik kör olduğu zamân oğulları içinde kendisini yeden kimse idi. İşte bu Abdullah şöyle demiştir: Ben babam Ka'b ibn Mâlik'ten işittim, kendisi Tebûk gazvesinden geri kaldığı zamânki kıssasını tahdîs ediyordu. Ka'b şöyle dedi: Ben Tebûk gazâsından başka, Rasûlullah'ın yaptığı gazvelerin hiçbirisinden geri kalmadım. Gerçi ben Bedir gazvesinde geri kalmıştım, fakat Rasûlullah Bedir gazvesine gitmeyip geri kalanlardan hiçbir kimseyi azarlamadı. Rasûlullah Bedir seferine (cihâd maksadıyle değil, Şâm'dan gelen) Kureyş kervânını kasdederek çıkmıştı. Nihâyet Allah müslümânlarla düşmanlarını, bir karşılaşma va'di olmaksızın yolda birleştirdi. Hâlbuki ben, Akabe gecesi İslâm üzere bey'at ettiğimiz zamân Rasûlullah ile berâber hazır bulunmuşumdur. Hâlâ benim için Bedir'de hazır bulunmak, Akabe'de hazır bulunmak derecesinde sevimli değildir. Her ne kadar Bedir gazvesi insanlar arasında Akabe bey'atından daha çok zikredilirse de.

Benim Tebûk seferinden geri kalışım haberine gelince, hakîkaten ben o gazveden geri kaldığım sıradaki kadar hiçbir zamân daha kuvvetli ve daha kolaylıklı olmamıştım. Vallâhi Tebûk seferinden önce

hiçbir vakit yanımda iki devem bir arada bulunmamıştı. O gazve sırasında ise iki devem vardı. Bir de Rasûlullah'ın âdeti bir gazâya gitmek isteyince tevriyeli bir ifâde ile maksadının aksini anlatmaktı. (Bu sûretle hareket edeceği günü gizlerdi.) Fakat Rasûlullah bu Tebûk gazâsında (maksadını gizlemedi), şiddetli sıcak bir mevsimde sefer etmişti. Uzak ve tehlikeli bir yolculukla ve çok kuvvetli bir düşmanla karşılaşacaktı. Bu sebeble Rasûlullah gazâ ihtiyâçlarını ona göre hazırlasınlar diye, müslümânlara maksadını açıkladı. Ve gitmek istediği yönü onlara haber verdi. Rasûlullah ile berâber sefer eden müslümânlar da çoktu. Mücâhidlerin künyelerini muhâfaza edici hiçbir kitâb, yânî dîvân defteri almıyordu.

Ka'b devâmla dedi ki: Hiçbir kimse de gizlenmek istemiyordu. Ancak Allah tarafından vahiy inmedikçe Rasûlullah'a kapalı kalır (bilemez) sanan kimseler saklanmışlardı. Rasûlullah bu gazâya meyvalar olgunlaştığı ve ağaç gölgeleri de hoş olup tam gölgelenilecek bir zamânda çıkıyordu. Rasûlullah ile müslümânlar gazâ hazırlığı ile meşgûl oldular. Ben de onlarla berâber yola hazırlanmak için sabâhleyin (evden çıkıp) dolaşırdım. Hiçbir iş görmeden (akşâm üzeri) döner gelirdim. Ve kendi kendime:

— Hazırlanmaya kudretim, vaktim müsâiddir! derdim.

Bu ihmâlcilik bende durmayıp devâm etmişti. Nihâyet herkes gerçekten hazırlandı. Ve bir sabâh Rasûlullah ile müslümânlar sefere çıktılar. Hâlbuki ben sefer cihâzından hiçbirşey hazırlamamıştım. Ve yine kendi kendime:

— O'nun ardından bir iki günde hazırlanır, sonra müslümânlara arkalarından katılırım! dedim.

Ordu Medîne'den ayrıldıktan sonra yine ben sabâh vakti hazırlık için çıktım. Fakat bir iş göremeden geri döndüm. Sonra ertesi sabâh çıktım, yine boş döndüm. Bu hâl bende böyle devâm etti. Nihâyet mücâhidler sür'atle yol aldılar. Gazâ da (elimden) kaçtı. Bununla berâber ben yine gideyim de orduya yetişeyim diye azmetmiştim. Keşki bunu olsun yapaydım. Fakat bu da bana takdîr edilmedi, yânî müyesser olmadı.

Rasûlullah gazâya gittikten sonra insanların içine çıktığım ve aralarında dolaştığım zamân, beni en çok üzen birşey vardı. O da insanlar arasında (îmânı yerinde, vücûdu sağlam) kimse görmemekliğim, ancak üzerinde münâfıklık damgası vurulmuş kimselerden bir kişi yâhud da zaîflerden olup da Allah'ın ma'ziretli kıldığı bir kimse görmekliğimdir.

Rasûlullah Tebûk'e varana kadar beni hiç anmamış. Tebûk'te sahâbîleri içinde otururken beni hatırlayarak:

— *"Ka'b ne yaptı?"* diye sormuş.

Selime oğulları'ndan birisi:

— Yâ Rasûlallah! Ka'b'ı kıymetli iki bürdesi ve kibirle iki tarafına bakması Medîne'de habsetti! diye cevâb vermiş.

Bunun üzerine Muâz ibn Cebel, bunu söyleyen o kimseyi (yânî Abdullah ibn Uneys'i):

— Ne fenâ söyledin! diye karşılamış.

Ve Peygamber'e de:

— Vallâhi yâ Rasûlallah, biz Ka'b ibn Mâlik hakkında hayırdan başka birşey bilmeyiz, demiş.

Bunun üzerine Rasûlullah sükût etmiş.

Ka'b ibn Mâlik devâmla dedi ki: Rasûlullah'ın Tebûk'ten Medîne'ye yönelerek gelmekte olduğu haberi bana ulaşınca, bütün hüzün ve kederim beni sardı. Artık yalan düşünmeye başladım. Ve (kendi kendime):

— Yarın Rasûlullah'ın öfkesinden ne ile (yânî ne söylemekle) çıkar kurtulurum? diyordum.

Âilem halkından re'y ve fikrinden istifâde edilen herkesten bu husûsta yardım istiyordum. Bu sırada birden:

— Rasûlullah'ın Medîne'ye gelmesi yaklaştı! denilince, artık benden böyle bâtıl ve yalan düşünceler gitti ve ben içinde yalan bulunan birşeyle aslâ bu kabahatten temize çıkamayacağımı anladım. Bunun için Rasûlullah'a doğru söylemeye karar verdim.

Sonra Rasûlullah bir sabâh Medîne'ye geldi. Rasûlullah bir seferden geldiğinde ilk iş olarak mescide girmek ve orada iki rek'at namâz kılmak, sonra insanlar için (onlarla konuşmak için) oturmak âdetinde idi. Bu defa da o âdetini yerine getirip mescidde oturunca, Tebûk seferine gitmeyip Allah tarafından arkada bırakılanlar Rasûlullah'a geldiler ve yemîn (ile özürlerini te'yîd) etmeye başladılar. Bunlar seksen küsûr kişi idiler. Rasûlullah bunların zâhir hâllerine göre özürlerini kabûl etti, onlarla bey'at etti ve onlar için mağfiret istedi. Bunların içyüzlerini ve hakîkatlerini Allah'a havâle eyledi. Bu sırada ben de huzûra geldim. Kendisine selâm verince öfkelenmiş bir kimsenin gülümsemesi ile gülümsedi. Sonra bana:

— *"Gel!"* buyurdu.

Ben de yürüyüp yanına vardım ve tâ önüne oturdum. Bana:

— *"Seni nasıl bir mâni' geri bıraktı? Sen* (Akabe'de) *arkana bey'at almış değil miydin?"* buyurdu.

Ben de şöyle cevâb verdim:

— Evet vallâhi, yâ Rasûlallah! Sana yardım etmeye söz verdim. Vallâhi Sen'den başka şu dünyâ halkından kimin yanında otursam (ona karşı söyleyeceğim) bir özürde muhakkak ben onun öfkesinden kurtulacağımı sanırım. Çünkü bana söz söyleme kuvveti ve fesâhat verilmiştir. Lâkin ben vallâhi şuna kanâat etmişimdir ki, şâyet bugün ben Sizi benden hoşnûd edecek yalan bir söz söyleyecek olur

sam, çok sürmez muhakkak Allah (yalanımı bildirerek) Seni hakkımda öfkelendirir. Eğer huzûrunda Seni hakkımda öfkelendirecek doğru söz söylersem, herhâlde ben, bu husûsta vâkı' olan kusûrumu Allah'ın affetmesini umarım. Hayır yâ Rasûlallah! Vallâhi benim seferden geri kalışım hakkında arzedecek hiçbir özrüm yoktur. Vallâhi ben, sizden geri kaldığım zamânki kadar hiçbir vakit daha kuvvetli ve daha kolaylıklı değildim.

Bu sözlerim üzerine Rasûlullah (S):

— *"Buna gelince, hakîkaten doğru söyledi. Ey Ka'b! Haydi kalk, Allah senin hakkında hükmedinceye kadar* (bekle)*!"* buyurdu.

Ben de kalktım. (Evime gelirken) Selime oğulları'ndan birtakım adamlar koşup geldiler ve benimle yürüyerek bana şöyle dediler:

— Vallâhi biz seni bundan önce bir günâh işlemiş kimse bilmiyoruz. Şu kadar ki, (bu mes'elede) sen, seferden geri kalan öbür kimselerin özür beyân ettikleri gibi Rasûlullah'a özür beyân edememiş olmandan dolayı çok âciz bir vaziyete düştün. Hâlbuki (özür beyân etseydin) Rasûlullah'ın senin için mağfiret dilemesi, senin günâhına kâfî gelirdi!

Vallâhi Selime oğulları bana serzeniş etmeye o kadar devâm ettiler ki, hattâ ben eski fikrimden dönüp, kendimi yalanlamak istedim. Sonra onlara:

— Benimle berâber bu vaziyete düşen bir kimse var mıdır? diye sordum.

Onlar:

— Evet iki kişi (Rasûlullah'a) senin söylediğin gibi söylediler ve Rasûlullah tarafından onlara da sana söylendiği gibi cevâb verildi! dediler.

— Onlar kimdir? dedim.

— Murâre ibnu'r-Rabî' el-Amrî ile Hilâl ibnu Umeyye el-Vâkıfî, dediler ve böylece bana Bedir gazvesinde hazır bulunan ve kendilerinde güzel bir imtisâl örneği bulunan iki zâtı zikrettiler.

Bu iki zâtı bana söyledikleri zamân ben de tereddüdden vazgeçtim (ve doğrulukta kalmak fikrimde sebât ettim).

Rasûlullah, kendisinden seferde geri kalanlar arasından işte şu üçümüzle konuşmaktan müslümânları nehyetti. İnsanlar da bizden çekindiler ve bize yüzlerini ekşittiler. Hattâ bana yeryüzü yabancılaştı; bu hakîkaten benim tanımakta olduğum toprak değildi. Bu hâl üzere elli gece kaldık. İki arkadaşım insanlardan çekildiler ve evlerinde oturup ağlamakla vakit geçirdiler. Fakat ben onların daha genci ve daha salâbetlisi idim. Bu sebeble ben evimden çıkar ve müslümânlarla berâber namâzda hazır bulunurdum. Sokaklarda, çarşıda dolaşırdım. Hâlbuki hiçbir kimse bana söz söylemezdi. Namâzdan sonra

Rasûlullah'ın meclisine varır ve kendisine selâm verirdim. Ve içimden:

— Acaba Rasûlullah selâmıma karşılık vererek dudaklarını hareket ettirdi mi yâhud ettirmedi mi? derdim.

Sonra namâzı Rasûlullah'ın yakınında kılardım da gizlice O'nu gözetlerdim. Namâzıma yöneldiğim sıra O bana doğru dönerdi. Fakat ben O'nun tarafına bakınca da yüzünü benden çevirirdi.

Nihâyet insanların yüz çevirmelerinden de cefâsından ıztırâb çektiğim bu hâl uzayınca, birgün gittim. Tâ Ebû Katâde'nin bahçe duvarından aştım. Ebû Katâde amcamın oğlu ve insanlar arasında beni en çok seven bir kimse idi. Vardım ona, selâm verdim. Vallâhi selâmımı almadı. Ben:

— Yâ Ebâ Katâde! Allah adına and vererek sana sorarım: Benim Allah'ı ve Rasûlü'nü sever bir kimse olduğumu bilir misin? dedim.

Sustu, cevâb vermedi. Ben tekrâr and verip Allah aşkına sordum. Yine sustu. Ben üçüncü bir kerre daha Allah'a and verdim. Bu defa:

— Allah ve Rasûlü en bilendir! dedi.

Bunun üzerine gözlerimden yaş boşandı. Döndüm, duvardan aştım.

Ka'b ibn Mâlik devâmla dedi ki: Ben birgün Medîne çarşısında gidiyordum. Medîne'ye zahîre satmaya gelen Şâm ahâlîsi ekincilerinden bir ekinci:

— Ka'b ibn Mâlik'i bulmağa bana kim delâlet eder? diye soruyordu.

İnsanlar ona beni göstermeye başladılar. Nihâyet o Nebâtî kişi bana geldi ve Gassân Meliki'nden bir mektûb verdi. Bakınca, "Ammâ ba'du"dan sonra bu mektûbda şöyle yazıldığını gördüm:

"Bana ulaşan habere göre sâhibin sana cefâ ve ezâ ediyormuş. Allah seni hakaaret görecek ve hakkın zâyi' olacak bir mevki'de yaratmamıştır. Orada durma, bize gel! Sana şânına lâyık bir sûrette hürmet ve ihsânda bulunuruz!"

Ka'b ibn Mâlik dedi ki: Bu mektûbu okuyunca:

— Bu da öbürüsü gibi bir belâdır! dedim.

Hemen bu sahîfeyi ocağa attım ve yaktım [446].

---

446 Gassânîler, Yemen meliklerinden ve Ezd kabîlesinden olup Câhiliyet devrinde Şâm cihetinde yerleşmişlerdi. Çiftçilik ve ekincilikle meşhûr olan Gassân adındaki bu mevkie nisbetle bu adla anılmışlardır. İslâm'dan dörtyüz sene evvel meydana çıkıp Rûm Kayseri'ne tâbi' olarak hüküm sürmüşlerdir. Birincileri Cefne ibn Amr olup ona nisbetle Âlu Cefne diye de anılmışlardır. Umer'in devlet başkanlığı zamânına kadar devâm edip, son hükümdârları olan Celebe, tâbi'leriyle berâber müslümân olmuş ve kalabalık cemâati ile hacc yapmıştır. Fakat hacc esnâsında tavâfta ihrâmını çiğneyen bir hacıyı tokatlamış ve adâlete göre kendi-

Nihâyet bu elemli elli geceden kırk gecesi geçtiğinde, birgün baktım ki, Rasûlullah'ın gönderdiği bir zât (Huzeyme ibn Sâbit) bana geliyor. Huzeyme gelip bana:

— Rasûlullah sana kadınından ayrılmanı emrediyor! dedi.

Ben de:

— Kadınımı boşayacak mıyım, yoksa ne yapacağım? dedim.

O da:

— Hayır boşama, yalnız ondan ayrı bulun, kadına yaklaşma! dedi [447].

Rasûlullah o iki arkadaşıma da bunun gibi emir göndermişti. Bu emir üzerine kadınıma:

— Haydi ehline (babanın âilesi yanına) git, Allah bu iş hakkında hükmedinceye kadar onların yanında bulun! dedim.

Ka'b dedi ki: Hilâl ibn Umeyye'nin karısı Rasûlullah'a gelerek:

— Yâ Rasûlallah! Hilâl ibn Umeyye ihtiyârdır, gücü kuvveti gitmiştir. Hizmetçisi de yoktur. Ona hizmet etmemi çirkin görür müsün? diye sormuş.

Rasûlullah:

— *"Hayır çirkin görmem, fakat sana yaklaşmasın!"* buyurmuş.

Kadın:

— Yâ Rasûlallah, onda hiçbir hareket yok. Vallâhi bu olan iş olalıdan beri bugüne kadar hiç durmadan ağlıyor! demiştir.

Ka'b dedi ki: Bunun üzerine akrabâmdan bâzı kimseler bana:

— Kadının hakkında sen de Rasûlullah'tan izin istesen. Nitekim Hilâl ibn Umeyye'nin karısına, kocasına hizmet etmek için izin verdi, dediler.

Ben de onlara:

— Vallâhi ben bu husûsta Rasûlullah'tan izin istemem! İzin istesem bile Rasûlullah ne diyecektir bilemem! Hem ben genç bir adamım! dedim.

Bundan sonra on gün daha durdum. Nihâyet Rasûlullah'ın bizimle insanları görüşmekten men' ettiği târîhten i'tibâren elli gecemiz dolmuştu. Ellinci gecenin sabâhında sabâh namâzını kıldım ve evlerimizden birinin damı üzerinde bulunuyordum. Ben orada Allah'ın (et-Tevbe: 118'de) zikrettiği hâl üzere oturuyordum: Nefsim yalnızlık ve gamdan dolayı bana daralmış ve yeryüzü bütün genişliğine rağmen başıma dar gelmişti. İşte bu sırada Sel' Dağı üzerinde en yüksek sesiyle:

---

sinin de tokatlanacağını anlayınca ârlanarak Kayser'in yanına kaçmış, Hıristiyan olmuş ve bu sûretle Gassânî hânedânı son bulmuştur.

447 Ka'b'ın kadınının adı Cubeyr kızı Umeyye'dir. Bu kadın iki kıbleye doğru namâz kılan ilk müslümân olan Ensâr kadınlarındandır. Vaktiyle o şerefe nâil olan Umeyye, şimdi de İslâm târîhinin böyle bir tecellîsine şâhid oluyor!

— Ey Ka'b ibn Mâlik, müjde! diye olanca kuvvetiyle bağıran birisinin sesini işittim.

Hemen secdeye kapandım. Ve anladım ki (darlık gitmiş) genişlik ve ferah gelmiştir. Rasûlullah sabâh namâzını kıldırdığı zamân Allah'ın bizim üzerimize tevbesini (pişmanlıklarımızın kabûlünü) i'lân etmiş ve insanlar bize müjdelemeye koşmuşlardır.

Arkadaşlarım tarafına da birtakım müjdeciler gitmişlerdi. Bana da bir kişi (Zubeyr ibnu'l-Avvâm müjdelemek için) atını sürmüştü. Ve Eslem kabîlesinden bir müjdeci (Hamza ibn Amr) de koşup Sel' Dağı'nın üstüne çıkmıştı. Bunun sesi attan sür'atli idi.

Beni sevindiren sesini işittiğim bu müjdecim bana geldiği zamân, üzerimdeki iki kat elbisemi hemen çıkarıp müjdelik olarak ona giydirdim. Vallâhi o gün bunlardan başka elbiseye mâlik bulunmuyordum. (Ebû Katâde'den) eyreti iki kat elbise alıp giydim. Hemen Rasûlullah'a gittim. Sahâbîler beni takım takım karşıladılar. Tevbemin kabûlünü (günâhtan berâetimi) tebrîk ediyorlar ve:

— Allah'ın tevbesi sana kutlu olsun! diyorlardı.

Ka'b devâmla dedi ki: Nihâyet mescide girdim. Rasûlullah oturmuş, insanlar etrafında çevrelenmişlerdi. Hemen Talha ibn Ubeydillah kalktı, koşarak geldi, elimi sıkıp tokalaştı ve beni tebrîk etti. Vallâhi Muhâcirler'den Talha'dan başka kimse bana ayağa kalkmadı. Talha'nın bu lûtfunu unutmam! [448].

Ka'b dedi ki: Rasûlullah'a selâm verdiğim zamân, Rasûlullah sevinçten yüzü şimşek gibi parlar bir hâlde:

— *"Ananın seni doğurduğu zamândan beri üzerinden geçen günlerin en hayırlısı olan bir günün hayır ve saâdetiyle sevin!"* buyurdu.

Ben:

— Yâ Rasûlallah! Bu müjde Senin tarafından mı yoksa Allah tarafından mı? dedim.

Rasûlullah:

— *"Hayır* (benim tarafımdan değil,) *doğrudan Allah katından"* buyurdu.

Esâsen Rasûlullah, Allah tarafından sevindirildiği zamân yüzü parlardı, hattâ yüzü ay parçasına benzerdi. Biz de sevinçli bir vahiy

---

448 Talha ibn Ubeydillah cennetle müjdelenen on kişiden biri ve ilk müslümân olan on kişiden birisidir. Rasûlullah, Muhâcirler'le Ensâr arasında kardeşlik kurduğu zamân Talha ile Ka'b'ı kardeş yapmıştı. İşte Ka'b'ı Muhâcirler'den yalnız Talha'nın karşılayıp tebrîk etmesi, o kardeşliğin yüksek tecellîlerinden birisidir. Talha gibi menkabeleri İslâm târîhini dolduran, birçok şânlı vak'alara göre Peygamber tarafından *"Talhatu'l-Hayr"*, *"Talhatu'l-Cûd"*, *"Talhatu'l-Feyyâz"* gibi unvânlar verilen bir zâtın musâfahası ve tebrîki, Ka'b'ın dediği gibi unutulmayacak bir şeref menkabesidir.

geldiğini O'nun bu sevimli yüzünden anlardık. Rasûlullah'ın huzûruna oturduğum zamân:

— Yâ Rasûlallah! Allah ve Rasûlullah için hâlis sadaka olmak üzere malımdan sıyrılıp çıkmam tevbemdendir, dedim.

Rasûlullah:

— *"Malının bir kısmını kendinde tut, bu senin için daha hayırlıdır"* buyurdu.

Ben de:

— Şu Hayber'deki hissemi kendimde alıkoyuyorum, dedim.

Bundan sonra ben Rasûlullah'a şunları söyledim:

— Yâ Rasûlallah! Allah beni bu sıkıntıdan ancak doğruluk sebebiyle kurtardı. Ve yine tevbemdendir ki, artık ben bundan böyle yaşadığım müddetçe doğru olandan başka bir söz söylemeyeceğim!

Ka'b dedi ki: Vallâhi ben bunu Rasûlullah'a söylediğim zamândan beri müslümânlardan hiçbirisini, doğru söylemekte Allah'ın bana yaptığı imtihândan daha güzel bir imtihân yaptığını bilmiyorum (yânî imtihân mukaabilinde daha güzel in'âm ve ihsân yaptığını bilmiyorum). Rasûlullah'a o sözlerimi söylediğimden bu günüme kadar yalan söylemek hatırımdan geçmedi. Bundan sonra yaşadığım zamân içinde de Allah'ın beni yalandan koruyacağını kuvvetle ümîd etmekteyim. Yüce Allah, Rasûlü üzerine: ***"And olsun ki Allah, Peygamber'ini, içlerinden birtakımının gönülleri hemen hemen eğrilmek üzere iken güçlük zamânında O'na tâbi' olan Muhâcirler'le Ensâr'ı da tevbeye muvaffak buyurdu ve sonra onların bu tevbelerini kabûl eyledi. Çünkü o çok şefkat edici, çok merhamet eyleyicidir. Savaştan geri bırakılan üç kişinin tevbelerini de kabûl etti. Çünkü yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdânları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihâyet Allah'ın hışmından, yine Allah'tan başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anladılar da bundan sonra Allah onları da eski hâllerine dönsünler diye tevbeye muvaffak buyurdu. Şübhesiz ki Allah, tevbeyi en çok kabûl eden, hakkıyle merhamet eyleyendir. Ey îmân edenler, Allah'tan korkun. Bir de doğru olanlarla berâber olun!"*** (et-Tevbe: 17-19) kavline kadar indirdi.

Vallâhi Allah'ın bana ihsân buyurduğu ni'metler içinde, beni İslâm Dîni'ne hidâyetinden sonra nefsimde Rasûlullah'a doğru söylemekten daha büyük hiçbir ni'met aslâ ihsân etmemiştir. Evet, büyük ni'met, Rasûlullah'a yalan söyleyip de helâk olmuş bulunmamak ni'metidir. Nitekim Rasûlullah'a yalan söyleyenler helâk oldular. Çünkü Allah şu yalan söyleyenler hakkında vahyini indirdiği zamân, herhangibir kimse için söylediğinin en ağırını söyledi. Çok mübârek ve çok yüce Allah şöyle buyurdu:

"Onların yanına döndüğünüz zamân, kendilerinden vazgeçme-

niz için Allah'a yemîn edecekler. O hâlde onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdârdırlar. İrtikâb edegeldiklerinin cezâsı olarak varacakları yer de cehennemdir onların. Kendilerinden hoşnûd olmanız için size yemîn edecekler, fakat eğer siz onlardan râzı olursanız, şübhesiz Allah o fâsıklar gürûhundan râzı olmaz" (et-Tevbe: 95-96).

Ka'b dedi ki: Biz şu üçümüz hani -bizden önce Rasûlullah'ı iknâ için yemîn ettikleri vakit Rasûlullah'ın yemînlerini kabûl edip onlara bey'at ve istiğfâr ettiği şu birtakım kimselerin affından (elli gece)- arkaya kalmıştık. Rasûlullah bizim vaziyetimizi tâ Allah'ın hakkımızda vereceği hüküm ve kazâya kadar geri bırakmıştı. İşte bu geri bırakma sebebiyle Allah: ***"Hani şu tevbeleri Allah'ın hükmüne kadar geri bırakılan üç kişiye..."*** (et-Tevbe: 119) buyurmuştur. Yoksa Allah'ın bu âyette zikrettiği yemîn etme ve geri bırakılma, bizim gazveden geri kaldığımızdan değildir. Bu ancak Rasûlullah'ın bizim üçümüzü ve bizim tevbemizi, Rasûlullah'a yemîn ve özür beyân edip de özürleri kabûl olunanlar(ın tevbelerin)den geri bırakmasıdır [449].

٨٢– بابُ نُزولِ النبيِّ ﷺ الحِجْرَ

449 Hadîsin başlığa uygunluğu, olabileceğinin en açığıdır.

Ka'b ibn Mâlik bu uzun hadîsinde Tebûk seferine nasıl katılmadığını açıklamış, bu arada bu şânlı seferin birçok yerlerine de güzel işâretler yapmıştır.

İmâm Buhârî bunu *el-Câmi'u's-Sahîh*'inin on kadar yerinde uzun ve kısa metinlerle getirmiştir: Vasıyyetler, Cihâd, Peygamber'in Sıfatı, Ensâr Hey'etleri, Mağâzî'den iki yerde, Tefsîr'den iki yerde, İsti'zân ve Ahkâm'da. Müslim de bunu Tevbe Kitâbı'nda Ebu't-Tâhir'den uzunluğu ile getirmiştir.

Şârih Aynî (*Umdetu'l-Kaarî,* VIII, 425-434) bu hadîse dört buçuk sahîfelik bir şerh yazdıktan sonra "Zikredilen Hadîsin Fâideleri" diye bir ara başlığı açmış ve burada da yarım sahîfeden fazla tutan bu fâideleri sıralamıştır: Küffâr malını harbsiz taleb etmenin cevâzı, harâm ayda gazvenin cevâzı, gazve yapılacak ciheti gizleme maslahati gerektirmediği zamân, açıklamanın cevâzı, ... ve en mühimmi de umûmî seferberlik i'lânı üzerine devletçe yapılan da'vete icâbet edilmeyip döneklik ve kaçaklık gösterilmesinin Allah ve Rasûlü tarafından en ağır nefret ve şiddetle karşılanmış olmasıdır. Dînî ve millî olan bu mühim husûsu hiçbir açıklamaya muhtâc olmaksızın, hadîsin satırlarında okuyoruz.

Hadîsin tercümesi, bâzı küçük tasarruflarla Kâmil Mirâs'ınkinden alınmıştır. et-Tevbe Sûresi'nin büyük bölümü bu seferde cereyân eden olaylara ve bu vesîle ile münâfık zümrelerinin İslâm aleyhine faâliyet ve zihniyetlerini ortaya koyma, harb, askerlik, seferberlik mes'eleleriyle ilgili olarak inmiştir. Tebûk seferinde olduğu kadar hiçbir gazvede münâfıkların kötülükleri Kur'ân âyetleriyle günü gününe bu derece geniş ortaya konmamıştır. Bu sebeble Tebûk seferine "Gazvetu'l-Fâdıha = Rüsvâylık Gazvesi" de denilmiştir ki, münâfıkların içyüzlerini ortaya çıkaran gazve demektir.

82- PEYGAMBER(S)'İN SEMÛD KAVMİNİN YURDU OLAN EL-HICR VÂDÎSİNE İNMESİ BÂBI [450]

٤١٢ـ حدّثنا عبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ الجُعْفِيُّ حدّثنا عبْدُ الرَّزَّاقِ أخْبَرنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ سالِمٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضىَ اللَّهُ عنهما قال لَمَّا مرَّ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم بالحِجْرِ قال لاَتَدْخُلوا مَساكِنَ الَّذينَ ظَلَمُوا أنْفُسَهُمْ أنْ يُصِيبَكُمْ ما أصابَهُمْ إلاَّ أنْ تَكُونُوا باكِينَ ثُمَّ قَنَّعَ رَأسَهُ وأسْرَعَ السَّيْرَ حتَّى أجازَ الوَادِىَ *

412-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) -Tebûk gazvesine giderken- Semûd kavminin yurdu olan el-Hıcr'e uğradı da: *"Kâfirlikle kendilerine zulmetmiş* (ve Allah'ın gazâbına uğramış) *bulunan kimselerin meskenlerine girmeyiniz. Çünkü onlara isâbet eden azâbın size de isâbet etmesinden korkulur. Onların yurtlarına ancak ağlayıcılar olarak girebilirsiniz"* buyurdu.

Bundan sonra Peygamber başını örttü de o vâdîyi geçinceye kadar yürüyüşü çabuklaştırdı [451].

٤١٣ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ حدّثنا مالِكٌ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ دِينار عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما قال قال رسولُ اللَّهِ صلى اللَّه عليْه وسلم لأصْحابِ الحِجْرِ لاَتَدْخُلوا عَلى هؤُلاَءِ المُعَذَّبِينَ إلاَّ أنْ تَكُونُوا باكِينَ أنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ ما أصابَهُمْ *

413-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Hıcr sâhiblerinin yakınında -yâhud Hıcr sâhibleri hakkında-: *"Şu azâ-*

---

450 el-Hıcr, Medîne ile Şâm arasında ve Arabistan'ın kuzeybatı kısmında bir vâdînin adıdır. Burası Sâlih Peygamber'in kavmi olan Semûd'un karargâhı idi. Allah bu kavmi burada kahr ve helâk ettiği için, Peygamber buradan geçerken hadîslerde zikredilen tedbîrleri almıştır.

Hıcr hakkında şu bilgiler verilmiştir: Hıcr, Arabistân'da bir mıntıka olup Bişa ve Has'am arâzîsi civârındadır. Adını Hıcr ibn Ezd'den almıştır. el-Hıcr havâlîsi pek münbit ve pek zengin idi... Hıcr arâzîsinin birçok meşhûr şehirleri vardı... (*İslâm Ansiklopedisi,* V, 476).

451 Hadîsin başlığa uygunluğu "Vâdîyi geçinceye kadar..." sözündedir. Çünkü bu sözde vâdîye inmek ve oradan çıkmak ma'nâsı vardır. Başlıkta "Peygamber'in el-Hıcr'dan geçmesi bâbı" dese idi, hadîse daha yakın olurdu. Bu hadîsin bir rivâyeti Ehâdîsu'l-Enbiyâ'da Sâlih Peygamber'in kıssası sırasında geçmişti. Sâlih Peygamber'le Semûd kavmi arasındaki vak'alar el-A'râf, eş-Şuarâ, en-Nahl Sûreleri'nde anlatılmıştır.

ba uğratılmış olanların yurduna, onlara isâbet eden azâbın benzeri size isâbet etmemesi için, ağlayıcılar tavrı takınmış olmanız dışında, girmeyiniz!'' buyurdu [452].

٨٣ــ بابٌ
83- BÂB [453]

٤١٤ــ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ عنِ اللَّيْثِ عنْ عَبْدِ العَزِيزِ بنِ أبي سلمَةَ عنْ سَعْدِ بنِ إبْرَاهِمَ عنْ نافِعِ بنِ جُبَيْرٍ عنْ عُرْوَةَ بنِ المُغِيرَةِ عنْ أبِيهِ المُغِيرَةِ بنِ شُعْبَةَ قال ذَهَبَ النبيُّ صلى اللّٰهُ عليه وسلّم لِبَعْضِ حاجَتِهِ فَقُمْتُ أسْكُبُ عليْهِ الماءَ لاأعْلَمُهُ إلاَّ قال في غَزْوَةِ تَبُوكَ فَغَسلَ وجهَهُ وذَهَبَ يَغْسِلُ ذِرَاعَيْهِ فَضاقَ عَلَيْهِ كُمُّ الجُبَّةِ فأَخْرَجَهُما مِنْ تحْتِ جُبَّتِهِ فَغَسَلَهُما ثُمَّ مَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ *

414-....... el-Mugîre ibnu Şu'be (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) hâcetinin birini yerine getirmek için gitti. Geldiğinde ben kalkıp O'nun eline su döküyordum. Mugîre'den rivâyet eden oğlu Urve: Babamın muhakkak Tebûk seferinde dediğini bilmekteyim, demiştir. Peygamber yüzünü yıkadı ve iki kollarını yıkamağa davrandı. Fakat giydiği cübbenin yeni dar olduğu için kolunu sıvayamadı da, kollarını cübbenin alt tarafından çıkardı da öyle yıkadı. Bundan sonra ayakkabıları üzerine meshetti [454].

٤١٥ــ حدّثنا خالِدُ بنُ مَخْلَدٍ **حدّثنا** سُلَيْمانُ قال **حدّثني** عَمْرُو ابنُ يَحْيَى عنْ عَبَّاسِ بنِ سَهْلِ بنِ سَعْدٍ عنْ أبي حُمَيْدٍ قال أقْبَلْنامَعَ النبيِّ ﷺ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ حَتَّى إذَا أشْرَفْنا عَلَى المَدِينَةِ قال هٰذِهِ طابَةُ وهٰذَا أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنا ونُحِبُّهُ *

---

452 Bu iki hadîsi Müslim de Kitâbu'z-Zuhd ve'r-Rıkaak'ta müstakil bir bâbda getirmiştir. *Müslim Ter.*, VIII, 533-535; "Ağlayıcılar olmanız müstesnâ, kendi nefislerine zulmeden kimselerin meskenlerine girmeyiniz bâbı".

453 Bu bâb böyle başlıksız gelmiştir. Böylesi, kendinden öncekine bir fasıl gibidir. Çünkü buranın hadîsleri Tebûk kıssası hadîslerinin kalanı ile alâkalı bulunmaktadır. Bundan önceki bâb da yine Tebûk ile ilgili idi, bunu iyi anla! (Aynî)

454 Başlığa uygunluğu Urve ibnu'l-Mugîre'nin: "Babam muhakkak Tebûk seferinde dediğini bilmekteyim" sözündedir. Bunun bir rivâyeti Abdest Alma Kitâbı'nda da geçmişti.

415-....... Ebû Humeyd es-Sâidî (R) şöyle demiştir: Bizler Peygamber'in berâberinde Tebûk gazvesinden döndük. Nihâyet Medîne'yi yukarıdan gördüğümüz zamân, Peygamber (S): *"İşte Tâbe, şu da Uhud'dur. Uhud, bizi seven, bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır!"* buyurdu.

٤١٦ـ حدّثنا أحْمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ أخبرنا عبْدُ اللّه أخْبَرَنا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللّهُ عنه أنَّ رسُولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم رجَعَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ فَدَنا مِنَ المَدِينَةِ فقال إنَّ بالمَدِينَةِ أقْوامًا ماسِرْتُمْ مسِيرًا ولاَ قَطَعْتُمْ وَادِيًا إلاَّ كانُوا مَعَكُمْ قالُوا يارَسُولَ اللّهِ وهُمْ بالمَدِينَةِ قال وهُمْ بالمَدِينَةِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ *

416-....... Bize Humeyd et-Tavîl, Enes ibn Mâlik(R)'ten (şöyle dediğini) haber verdi: Rasûlullah (S) Tebûk gazvesinden dönüp de Medîne'ye yaklaştığımızda:

— *"Medîne'de öyle topluluklar vardır ki, sizin yürüdüğünüz herbir yerde; sizin geçtiğiniz herbir vâdîde muhakkak onlar da sizin berâberinizde olmuşlardır"* buyurdu.

Sahâbîler:

— Yâ Rasûlallah! Onlar Medîne'de(oturmuşlar)dır! dediler.

Rasûlullah:

— *"Evet onlar Medîne'de kaldılar. Fakat onları Medîne'de özür habsetti"* buyurdu [455].

٨٤ـ بابُ كِتابِ النبيِّ ﷺ إلى كِسْرَى وقَيْصَرَ

84- PEYGAMBER(S)'İN KİSRÂ İLE KAYSER'E GÖNDERDİĞİ MEKTÛB BÂBI [456]

455 Bu hadîsinde Rasûlullah, Tebûk gazvesine ma'ziretlerinden dolayı katılamayıp da Medîne'de kalmış olanların, gönülleri ve niyetleri cihâdda onlarla berâber bulunmasından dolayı, onlar gibi her yürüyüş ve her geçişte sevâba nâil olduklarını bildirmiştir.

456 *Kisrâ,* eski İrân hükümdârlarının lakabıdır. *Kayser* de Roma İmparatorlarının lakabıdır. Peygamber'in mektûb gönderdiği kisrâ, İrân hükümdârlarının en büyük ve en meşhûru olan Nûşirvân'ın torunu Husrev Pervîz idi. Mektûbu Bahreyn'e götüren, ilk Muhâcirler'den Abdullah ibn Huzâfe es-Sehmî(R)'dir. Bahreyn Meliki, Munzir ibn Sâvâ idi.

Rûm Kayseri Hırakl'e gönderilen mektûbun sûreti ise Vahy Kitâbı'nda yedinci hadîs olarak uzun bir metin içinde geçmişti.

٤١٧ـ حدّثنا إسْحاق حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا أبى عنْ صالِحٍ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخْبرَنى عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عبْدِ اللَّهِ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ أخْبَرَهُ أنَّ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم بَعَثَ بِكِتابِهِ إلى كِسْرَى مَعَ عبْدِ اللَّهِ بنِ حُذَافَةَ السَّهْمِىِّ فأمَرَهُ أنْ يَدْفَعهُ إلى عَظِيمِ البَحْرَيْنِ فَدَفَعَهُ عَظِيمُ البَحْرَيْنِ إلى كِسْرَى فَلمَّا قَرَأَهُ مَزَّقَهُ فَحَسِبْتُ أنَّ ابنَ المُسَيَّبِ قال فَدَعا عَلَيْهِمْ رسولُ اللَّهِ ﷺ أنْ يُمَزَّقُوا كلَّ مُمَزَّقٍ *

417-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Ubeydullah ibnu Abdillah haber verdi, ona da İbnu Abbâs (R) şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S) Kisrâ'ya mektûbunu Abdullah ibn Huzâfe es-Sehmî ile gönderdi ve Abdullah ibnu Huzâfe'ye mektûbu götürüp Bahreyn'in büyüğüne -ki Kisrâ'nın Bahreyn Emîri'dir- vermesini emretti. İbnu Huzâfe de Bahreyn Emîri Munzir'e mektûbu verdi. O da götürüp Kisrâ'ya verdi. Kisrâ mektûbu okuyunca yırtıp parçaladı.

İbn Şihâb dedi ki: Ben Saîd ibnu'l-Müseyyeb'in şöyle dediğini zannediyorum: Bu haber kendisine ulaşınca Rasûlullah (Kisrâ ile kavmine): *"Parça parça olsunlar!"* diye beduâ etti [457].

٤١٨ـ حدّثنا عُثْمانُ بنُ الهَيْثَمِ حدّثنا عَوْفٌ عنِ الحَسَنِ عنْ أبى بَكْرَةَ قال لَقَدْ نَفَعَنى اللَّهُ بِكَلِمَةٍ سَمِعْتُها مِنْ رسُولِ اللَّهِ ﷺ أيَّامَ الجَمَلِ بَعْدَ ما كِدْتُ أنْ ألْحَقَ بأصْحابِ الجَمَلِ فأُقاتِلَ مَعَهُمْ قال لمَّا بَلَغَ رسُولَ اللَّهِ ﷺ أنَّ أهْلَ فارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى قال لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أمْرَهُمُ امْرَأةً *

418-....... Bize Avf el-A'râbî, el-Hasen el-Basrî'den tahdîs etti

457 İbn İshâk, Kisrâ'ya yazılan mektûbun şu meâlde olduğunu bildirdi:

***"Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm.** Muhammed Rasûlullah'tan Fars büyüğü Kisrâ'ya: Doğru yolda gidenlere, Allah'a ve Rasûlü'ne îmân edenlere, Allah'-tan başka tanrı olmayıp Muhammed, Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna şehâdet edenlere selâm olsun!* (Bundan sonra) *seni Allah dînine da'vet ederim. Ben, hayâtta olan insanları inzâr için bütün insanlara gönderilmiş Allah'ın Peygamberi'yim. Ey kisrâ! Müslümân ol ki selâmet ve saâdette olasın! Eğer kabûl etmezsen Mecûsîler'in günâhı boynuna olsun!"*

Peygamber'in bedduâsı kabûl buyurulup Husrev Pervîz, oğlu Şirveyh tarafından karnı deşilerek öldürüldü. O târîhten i'tibâren gerilemeye başlayan İrân saltanatı, Umer zamânında tamâmıyle yıkılmıştır.

ki, Ebû Bekre (R) şöyle demiştir: Cemel Vak'ası günlerinde cemel sâhiblerine katılarak, onlarla birlikte (Alî'ye karşı) harb etmeye başladıktan sonra, vaktiyle Rasûlullah'tan işittiğim bir söz ile Allah bana hayır ve menfâat ihsân buyurdu (da bu cemel sâhiblerine katılmadım).

Ebû Bekre dedi ki: Fars halkının Kisrâ Pervîz'in kızını kendilerine melik seçtikleri haberi Rasûlullah'a ulaşınca: *"Devlet başkanlığı işlerini bir kadının eline veren millet felâh bulmaz!"* buyurdu [458].

٤١٩ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ حدّثنا سُفْيانُ قال سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ عنِ السَّائِبِ بن يَزِيدَ يَقُولُ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ مَعَ الْغِلْمانِ إلى ثَنِيَّةِ الوَدَاعِ نَتَلَقَّى رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم * وقال سُفْيانُ مَرَّةً مَعَ الصِّبْيانِ *

419-....... Ben ez-Zuhrî'den işittim, o da es-Sâib ibn Yezîd'den: es-Sâib ibn Yezîd (R): Ben Rasûlullah(S)'ı karşılamak üzere çocuklarla berâber Seniyyetu'l-Vedâ'ya (Vedâ Tepesi'ne) çıktığımı hatırlıyorum, diyordu.

Bu hadîste Sufyân, bir kerresinde "Gılmân", bir kerresinde "Sıbyân" demiştir.

٤٢٠ـ حدّثنا عبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا سُفْيانُ عنِ الزُّهْرِيِّ عنِ السَّائِبِ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ معَ الصِّبْيانِ نَتَلَقَّى النبيَّ ﷺ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ مَقْدَمَهُ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ *

420-....... Bize Sufyân, ez-Zuhrî'den; o da es-Sâib(R)'den tahdîs etti ki, o: Peygamber(S)'i Tebûk gazvesinden döndüğü zamân ken-

---

458 Hadîsin başlığa uygunluk noktası, Kisrâ'nın kızının hükümdâr yapıldığının zikredilmesidir. Peygamber'in mektûb gönderdiği Husrev Pervîz, oğlu Şirveyh tarafından öldürüldükten sonra, yerine geçen Şirveyh ancak altı yıl yaşayıp bu da ölmüştür. Bu ihtirâslı genç, mevki hırsı ile kardeşlerini de öldürmüştü. Kendisine halef olacak erkek evlâdı da bulunmadığından, İran tahtının kızın elinden çıkmasını hoş görmeyen halk, Şirveyh'in kızını tahta geçirmişlerdir. Bunun adı Bûrân'dır.

Ebû Bekre, Peygamber'den işittiği bu sözü hatırlayınca Cemel Vak'ası'nda Alî'ye karşı harb edenlere katılmamış ve bunu da Allah'ın bir ihsânı bilip nakletmiştir.

"Devlet başkanlığı işini bir kadının eline bırakan millet felâh bulmaz" vecîzesi, İslâm âmme hukûkunun en mühim bir kaaidesidir. İslâm hukûkunda âmme velâyeti denilen devlet teşkîlâtı başkanlığı, ancak bir erkek vatandaş tarafından temsîl olunur. Çünkü kadının yaratılışı birçok yönlerden bu çok ağır işi yürütmeye müsâid değildir...

disini karşılamak üzere çocuklarla berâber Seniyyetu'l-Vedâ'ya çıktığımı hatırlıyorum, demiştir [459].

٨٥ـ باب مَرَضِ النبىِّ ﷺ ووَفاتِهِ وقَوْلِ اللّهِ تعَالَى إنَّكَ مَيِّتٌ وإنَّهُمْ مَيِّتونَ ثُمَّ إنَّكُمْ يَوْمَ القِيامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ : وقال يُونُسُ عنِ الزُّهْرِىِّ قال عُرْوَةُ قالتْ عائِشَةُ رضى اللّهُ عنها كانَ النبىُّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم يَقُولُ فى مَرَضِهِ الّذِى ماتَ فِيهِ ياعائِشَةُ ماأزَالُ أجِدُ ألَمَ الطَّعامِ الّذِي أكَلْتُ بخَيْبَرَ فهَذَا أوَانُ وجَدْتُ انْقِطاعَ أبْهَرِى مِنْ ذٰلِكَ السُّمِّ

85- PEYGAMBER(S)'İN HASTALIĞI VE ÖLÜMÜ İLE YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Muhakkak sen de öleceksin, onlar da elbet ölecekler. Sonra hiç şübhesiz kıyâmet gününde hepiniz Rabb'inizin huzûrunda muhâkemeye duruşacaksınız" (ez-Zumer: 30-31) [460].

459 Sâib, babası Yezîd ile berâber yedi yaşında Vedâ Haccı'nda bulunduğunu bildirmiştir. Buna göre Tebûk karşılaması sırasında altı yaşında bulunuyormuş demek olur. Bu yaşta bir çocuğun Medîne civârındaki Vedâ Tepesi'ne, çocuklarla berâber gitmiş olması kolayca kabûl edilebilir. Bu da Aynî'nin dediği gibi, Buhârî'nin Kayser'e, Kisrâ'ya mektûb mes'elesinin dokuzuncu hicret yılına te'hîr edilmesine bir delîl olabilir... Özetlenirse: Peygamber bu seferinde Hıcr vâdîsinden ve Vâdî'l-Kurâ'dan geçerek Tebûk'e vardı. Bir düşmanla karşılaşmadı. Bundan dolayı daha öteye gitmeye lüzûm görmedi. Burada yirmi gün kaldı. Bu sırada Rûm Kayseri Hırakliyus, Hımıs vilâyetinde idi. Kayser'in burada bulunduğu bir sırada Peygamber'in büyük bir ordu ile Şâm civârına kadar gelmesi, Roma Devleti'ne ve o civârdaki Arab kabîlelerine bir kuvvet gösterişi, bir meydan okuma demek olduğundan, harb yapılmamış olsa da bunun siyâsî ehemmiyeti pek büyük oldu.

Rasûlullah Tebûk'te bulunduğu sırada Kızıldeniz'in kuzeyinde ve Akabe Körfezi'nin sonunda deniz sâhilindeki Eyle Hükümdârı Yuhannâ ibn Rûbe gelerek senelik bir mikdâr cizye vermek üzere, sulh olmak istedi. Ve Peygamber ona bir sulh ahidnâmesi yazıp verdi. Bu arada Ezrah, Cerbâ melikleri ile de, Devmetu'l-Cendel Meliki Ukeydir ibn Abdilmelik ile de barış andlaşmaları yapıldı. Bu işlerden sonra Medîne'ye dönüldü. Medîne'ye dönüş çok sevinçli oldu. Ordunun ve Peygamber'in gelişi haberi Medîne'ye ulaşınca, karşılamak üzere bütün halk, kadınlar, çocuklar Medîne dışına çıktılar. Peygamber'in sefere çıkarken ordugâh edindiği Seniyyetu'l-Vedâ = Ayrılık Tepesi'ne kadar gelip orada karşıladılar...

460 Müellifin bu âyeti burada zikretmesi, başlığın ikinci kısmı olan "Peygamber'in ölümü" fıkrasını te'yîd içindir. Yânî âyetin ma'nâsına göre Peygamber öldü, vefât etti, demenin câizliğini göstermektir.

Ve Yûnus ibn Yezîd el-Eylî, ez-Zuhrî'den söyledi ki, Urve şöyle demiştir: Âişe (R) şöyle dedi: Peygamber (S) vefât ettiği hastalığı içinde: *"Yâ Âişe! Ben Hayber'de yediğim o zehirli yemeğin elemini devâmlı hissedip durdum. İşte bu anlar o zehirden dolayı kalb damarımın kesilmesini hissettiğim zamândır"* **der idi** [461].

٤٢١ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شهابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بن عبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما عنْ أُمِّ الفَضْلِ بِنْتِ الحَارِثِ قالتْ سَمِعْتُ النبىَّ ﷺ يَقْرَأُ فى المَغْرِبِ بالمُرْسَلاتِ عُرْفًا ثُمَّ ما صَلَّى لَنا بَعْدَها حتَّى قَبَضَهُ اللَّهُ *

421-....... el-Hâris kızı Ümmü'l-Fadl (R): Ben Peygamber(S)'den akşâm namâzında ***"el-Murselâti urfen"*** Sûresi'ni okurken işittim. Bundan sonra rûhunu Allah kabz edinceye kadar bir daha bize namâz kıldırmadı, demiştir [462].

٤٢٢ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَرْعَرَةَ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ أَبِى بِشْرٍ عنْ سَعِيدِ ابنِ جُبَيْرٍ عنْ ابْنِ عبَّاسٍ قال كانَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رضى اللَّهُ عنه يُدْنِى ابنَ عَبَّاسٍ فَقالَ لَهُ عبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ عَوْفٍ إنَّ لَنا أَبْناءً مِثْلَهُ فَقال إنَّهُ منْ حَيْثُ تَعْلَمُ فَسأَلَ عُمَرُ ابنَ عَبَّاسٍ عنْ هَذِهِ الآيَةِ إذَا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ والْفَتْحُ فقالَ أَجَلُ رسُولِ اللَّهِ ﷺ أَعْلَمَهُ إيَّاهُ فقالَ ما أَعْلَمُ منها إلاَّ ما تَعْلَمُ *

422-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Umer ibnu'l-Hattâb (R) ben İbn Abbâs'ı kendi meclisine alır, kendisine yakın oturturdu. Abdurrahmân ibn Avf, Umer'e:

---

461 Başlıktaki bu ta'lîki el-Bezzâr, el-Hâkim ve el-İsmâîlî Anbese ibn Hâlid; o da Yûnus'tan olmak üzere bu isnâdla tam senedli olarak rivâyet etmişlerdir.
"... İbn Esîr'in beyânı üzere *el-Ebher* dedikleri damar baştan çıkıp ayağa kadar uzar gider ve *şerâyîn* dedikleri küçük damarlar ona bitişik olurlar. Başta iken *nâme,* boğazda *verîd,* göğüste *ebher,* arkada *vetîn* derler ki, yürek damarıdır. Yürek ona bitişiktir, hareket eder ve sâir şerâyîn ondan şu'belenir. O damarın kesilmesi helâk sebebidir ki, *ödü koptu* dedikleri budur ve o damara uylukta *nese',* baldırda *sâfın* derler" *(Kaamûs Ter.).*

462 Bu Ümmü'l-Fadl Lubâbe hadîsi, Âişe'nin Ebû Bekr'in imâmete ilk geçirildiği bir yatsı namâzında olduğu rivâyetine uygundur. İki hadîs arasında tam bir irtibât ve münâsebet vardır.

— (Bu genci ne için bizimle berâber meclisine alıyorsun?) Bunun yaşında bizim oğullarımız var? dedi.

Umer de:

— Şübhesiz ki o, sizin bilmekte olduğunuz bir cihetten dolayı bu mevki ve rütbededir, dedi.

Akabinde Umer, İbn Abbâs'a: *"İzâ câe nasru'llâhi ve'l-fethu"* âyetinden sordu.

İbn Abbâs:

— O, Rasûlullah'ın ecelidir. Allah, Peygamber'ine ecelini bildirdi, dedi.

Umer de:

— Benim bildiğim de senin bilmekte olduğun şeyden ibârettir, dedi[463].

٤٢٣ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ حدّثنا سُفْيانُ عنْ سُلَيْمانَ الأَحْوَلِ عنْ سَعِيدِ ابن جُبَيْرٍ قال قال ابنُ عَبَّاسٍ يَوْمُ الخَمِيسِ وما يَوْمُ الخَمِيسِ اشْتَدَّ برسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم وجَعُهُ فقالَ ائْتُونِي أَكْتُبْ لكُمْ كِتابًا لنْ تَضِلوا بعْدَهُ أبَدًا فَتَنازَعُوا ولاَ يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنازُعٌ فقالُوا ماشَأْنُهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عليْهِ فقالَ دَعُونِى فالَّذِى أنافِيهِ خيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إلَيْهِ وأَوْصاهُمْ بِثَلاَثٍ قال أَخْرِجُوا المُشْرِكينَ مِنْ جَزيرَةِ العَرَبِ وأجِيزُوا الوَفْدَ بِنَحْوِ ماكُنْتُ أُجِيزُهُمْ وسَكَتَ عنِ الثَّالِثَةِ أوْ قال فنَسِيتُها *

423-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Hani o perşembe günü, o perşembe günü ne acı gündü! O gün Rasûlullah'ın ağrısı artmıştı da:

— *"Haydin bana yazacak birşey getirin, size bir kitâb yazayım da, ondan sonra yolunuzu hiç şaşırmayasınız!"* buyurdu.

Bunun üzerine orada bulunanlar ihtilâf ettiler. Hâlbuki hiçbir peygamberin yanında ihtilâf yakışmazdı. Bâzı kimseler:

— Peygamber'in hâli nedir? (Hastalığından dolayı) sayıkladı mı? Kendisinden bu yazı yazmak isteğini iyice sorup anlayın, dediler.

Bunun üzerine söylediği yazı malzemesi isteğini iyice tesbît etmek maksadıyle, o sözünü tekrâr ettirmeye giriştiler. Bu sefer Peygamber:

— *"Beni* (kendi hâlime) *bırakınız! Benim şu içinde bulunduğum*

---

463 Hadîsin başlığa uygunluğu "O, Rasûlullah'ın ecelidir..." sözünden alınır. Bu hadîs Mekke fethi gazvesinde unvânsız bir bâbda, buradakinden daha bütün olarak geçmişti.

hâl, sizin beni da'vet ettiğiniz (yazma gibi) *şeylerden daha hayırlıdır"* buyurdu.

Ve Rasûlullah onlara üç şey vasiyet etti:

— *"Bütün müşrikleri Arab yarımadasından çıkarınız! Elçilere, hey'etlere benim izin verip hediyeler ikrâm etmekte olduğum gibi, siz de gelmelerine izin verip hediyeler ikrâm etmek sûretiyle hürmet gösteriniz"* buyurdu.

İbn Abbâs üçüncü vasiyetten sükût etti, yâhud: Ben üçüncüsünü unuttum, dedi [464].

٤٢٤ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ حدّثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بنِ عبْدِ اللَّهِ بن عُتْبَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضىَ اللَّهُ عنهما قال لمَّا حُضِرَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّه عليه وسلم وفى البَيْتِ رجالٌ فقال النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم هَلُمُّوا أَكْتُبْ لكُمْ كِتابًا لاتَضِلُّوا بَعْدَهُ فَقال بَعْضُهُمْ إنَّ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم قَدْ غَلَبَهُ الوَجَعُ وعِنْدَكُمُ القُرْآنُ حَسْبُنا كِتابُ اللَّهِ فاخْتَلَفَ أَهْلُ البَيْتِ واخْتَصَمُوا فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ قَرِّبُوا يَكْتُبْ لكُمْ كِتابًا لاتَضِلُّوا بعْدَهُ ومِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ غَيْرَ ذلِكَ فلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغْوَ والاِخْتِلاَفَ قال رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم قُومُوا * قال عُبَيْدُ اللَّهِ فكانَ يَقُولُ ابنُ عَبَّاسٍ إنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ ما حالَ بَيْنَ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّه عليه وسلم وبَيْنَ أنْ يَكْتُبَ لَهُمْ ذَلِكَ الكِتابَ لاخْتِلاَفِهِمْ ولَغَطِهِمْ *

424-....... Bize Ma'mer, ez-Zuhrî'den; o da Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbe'den haber verdi ki, İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'ın vefâtı yaklaştığı ve evinde sahâbîlerden mühim birtakım adamlar bulunduğu sırada, Peygamber (S):

— *"Bana yazı yazacak birşey getirin! Size bir kitâb* (vasiyetnâme) *yazdırayım ki, ondan sonra yolunuzu şaşırmayasınız!"* buyurdu.

Fakat oradakilerin bâzısı:

— Rasûlullah'ın hastalığı muhakkak ağırlaşmıştır. Yanınızda ise Kur'ân vardır. Bize Allah'ın Kitâbı yetişir, dedi.

Bunun üzerine ev halkı ihtilâfa ve husûmete başladılar. Onların kimi "Yazı takımı getiriniz, size vasiyetnâme yazdırsın; ondan sonra yolunuzu şaşırmazsınız!" diyorlardı. Kimi de bundan başka sözler

464 Hadîsin başlığa uygunluğu "O gün Rasûlullah'ın hastalığı arttı" sözündedir.

söylüyorlardı. Artık karışık söz ve ihtilâfı çoğalttıkları zamân, Rasûlullah:

— *"Haydi kalkınız!"* buyurdu.

Râvî Ubeydullah dedi ki: İbn Abbâs şöyle der idi: Âh! Ne büyük musîbettir o musîbet ki, Rasûlullah ile onlara yazmak istediği kitâb arasına engel oldu! Bunun sebebi ihtilâf etmeleri ve seslerini yükseltmeleridir [465].

٤٢٥ـ حدّثنا يَسَرَةُ بنُ صَفْوَانَ بنِ جَمِيلٍ اللَّخْمِيُّ حدّثنا إبْرَاهِيمُ ابنُ سعْدٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ دَعا النبيُّ صلى اللّهُ عليْه وسلم فاطِمَةَ علَيْها السَّلاَمُ فى شَكْوَاهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ فسارَّها بِشَىْءٍ فَبَكَتْ ثُمَّ دَعاها فسارَّها بَشَىْءٍ فَضَحِكَتْ فسألْناها عنْ ذَلِكَ فقالَتْ سارَّنى النبيُّ ﷺ أنَّهُ يُقْبَضُ فى وجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّىَ فِيهِ فبَكَيْتُ ثُمَّ سارَّنى فأخْبَرَنى أنّى أوَّلُ أهْلِهِ يَتْبَعُهُ فَضَحِكْتُ *

425-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) ölüm sebebi olan hastalığı sırasında Fâtıma aleyhâ's-selâmı yanına çağırdı ve ona gizli bir şey söyledi. Fâtıma ağladı. Sonra bir daha çağırıp yine gizli birşey söyledi. Bu defa da Fâtıma güldü. Biz bu ağlamanın ve gülmenin sebebini sorduk. Fâtıma:

— Peygamber bana vefât sebebi olan bu hastalığı sonunda rûhunun Allah cânibine alınacağını söyledi. Bunun üzerine ağladım. Sonra bana ev halkından kendisine ilk ulaşanı olacağımı gizlice söyleyip haber verdi. Buna da güldüm! dedi.

٤٢٦ـ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ سعْدٍ

---

465 Bu da hadîsin ayrı senedle gelen başka bir rivâyetidir.

Bu vasiyetnâme yazma ve sonra geri bırakılması mes'elesi, şîîler için Umer hakkında dedikodu vesîlesi olmuştur. Fakat bunlar haksız sözlerdir: "Çünkü Umer, kesin olarak İbn Abbâs'tan daha fakîhtir. Eğer yazıdan maksad, dînin hükümlerini beyân ve onlardaki ihtilâfları kaldırmak ise, Umer bunun el-Mâide: 3 âyetinden hâsıl olacağını bildi. Kıyâmete kadar vâki' olacak her vâkıanın beyânı, Kitâb ve sünnette nass veyâ delâlet olarak mevcûd olduğunu bildi. Peygamber'e şiddetli hastalığında bunu yazdırmak bir meşakkatti. Bunun için, beyânı geçen ifâdeler üzerine kısaltmayı düşündü. Bunu da ilim ehline ictihâd ve istinbât kapısının kapanmaması için yaptı. Umer, Peygamber'i hafifletmek ve müctehidlere fazîlet için yazmayı terketmenin daha doğru olduğunu düşündü. Peygamber'in Umer'e karşı bir redde bulunmaması da onun re'yinin doğruluğuna bir delîldir (Kastallânî)

عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ قالَتْ كُنْتُ أسْمَعُ أنَّهُ لايمُوتُ نبيٌّ حتَّى يُخَيَّرَ بَيْنَ الدُّنْيا والآخِرَةِ فَسَمِعْتُ النبيَّ ﷺ يَقولُ فى مَرَضِهِ الَّذى ماتَ فِيهِ وأخَذَتْهُ بُحَّةٌ يَقُولُ معَ الَّذِينَ أنْعَمَ اللَّهُ عليْهِمْ الآيَةَ فظَنَنْتُ أنَّهُ خُيِّرَ * ١

426-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber'den: *"Hiçbir peygamber dünyâ* (ni'meti) *ile âhiret* (saâdeti) *arasında muhayyer kılınmadıkça vefât etmez"* dediğini çok işitirdim. Peygamber'in de ölüm sebebi olan hastalığında boğazı kısılıp sesi değişerek âhirete göçme hâli geldiğinde: "(Kim Allah'a ve Peygamber'e itâat ederse işte onlar) ***Allah'ın kendilerine ni'metler verdiği peygamberlerle, sıddîklerle, şehîdlerle, iyi adamlarla berâberdirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar"*** (en-Nisâ: 69) âyetini sonuna kadar okuduğunu işittim. Artık Rasûlullah'ın da bu iki dilek arasında muhayyer bırakılıyor olduğunu (ve âhireti tercîh ettiğini) anladım.

٤٢٧ــ حدّثنا مُسْلِمٌ **حدّثنا** شُعْبَةُ عنْ سَعْدٍ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ قالتْ لمَّا مَرِضَ النبيُّ ﷺ المَرَضَ الَّذى ماتَ فِيهِ جَعَلَ يَقُولُ فى الرَّفِيقِ الأعْلَى *

427-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), içinde ölmüş olduğu hastalığa tutulduğu zamân: ***"er-Refîku'l-A'lâ***(=En Yüksek Refîk içine)" demeğe başladı [466].

٤٢٨ــ حدّثنا أبُو الْيَمانِ أخبَرنا شُعَيْبٌ عنْ الزُّهْرِىِّ قال عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ إنَّ عائِشَةَ قالتْ كانَ رسولُ اللَّهِ ﷺ وهْوَ صَحِيحٌ يَقُول إنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِىٌّ قَطُّ حتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الجَنَّةِ ثُمَّ يُحَيَّا أوْ يُخَيَّرَ فلَمَّا اشْتَكَى وحَضَرَهُ القَبْضُ ورَأسُهُ عَلَى فَخِذِ عَائِشَةَ غُشِىَ علَيْهِ فلَمَّا أفاقَ شَخَصَ بَصَرُهُ نَحْوَ سَقْفِ البَيْتِ ثُمَّ قال ألَلَّهُمَّ فى الرَّفِيقِ الأعْلَى فقُلْتُ إذًا لايجاوِرُنا فعَرَفْتُ أنَّهُ حدِيثُهُ الَّذى كانَ يُحَدِّثُنا وهْوَ صَحِيحٌ *

428-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) sıhhatte iken birçok defalar: *"Hiçbir peygamberin rûhu cennetteki durağını görmedikçe alınmaz. Sonra* (durağına gitmek) *onun arzûsuna bırakılır yâhud muhayyer kılınır"* buyurmuştu. Hastalanıp rûhu kabzolunmak

466 Bu hadîsler Âişe'den ayrı ayrı senedlerle ve bâzı farklılıklarla gelen ve herbirinde kendisine hass birtakım fâideler bulunan rivâyetlerdir. Bunların başlıkla ilgileri apaçık meydandadır.

zamânı gelince, başı benim dizimin üzerinde bulunduğu bir sırada kendisine bir baygınlık geldi. Sonra ayılınca gözü açılıp evin tavanına doğru dikildi. Sonra: *"Yâ Allah, beni er-Refîku'l-A'lâ zümresine kat!"* diye duâ etti. Bunun üzerine ben: Artık Rasûlullah şimdi bizi tercîh etmiyor! dedim. Ve Rasûlullah'ın bu temennîsi, sıhhatli zamânında vaktiyle bize söylediği bir haber(in kendisinde tecellîsi) olduğunu bildim [467].

٤٢٩ـ حدّثنا مُحَمَّدٌ حدّثنا عَفَّانُ عَنْ صَخْرِ بنِ جُوَيْرِيَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ابنِ القَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها دَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ أَبِى بكْرٍ عَلى النبىِّ ﷺ وأنا مُسْنِدَتُهُ إلى صَدْرِى ومَعَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ سِوَاكٌ رَطْبٌ يَسْتَنُّ بِهِ فأَبَدَّهُ رسولُ اللّٰهِ ﷺ بَصَرَهُ فأَخَذْتُ السِّوَاكَ فَقَضَمْتُهُ ونَفَضْتُهُ وطَيَّبْتُهُ ثُمَّ دَفَعْتُهُ إلى النبىِّ ﷺ فاسْتَنَّ بِهِ فما رَأَيْتُ رسُولَ اللّٰهِ ﷺ اسْتَنَّ اسْتِنانًا قَطُّ أَحْسنَ منْهُ فَما عَدَا أَنْ فَرَغَ رسُولُ اللّٰهِ ﷺ رفَعَ يَدَهُ أَوْ إِصْبَعَهُ ثُمَّ قال فى الرَّفِيقِ الأَعْلى ثلاثًا ثُمَّ قَضى وكانَتْ تَقُولُ ماتَ ورأْسُهُ بَيْنَ حاقِنَتِى وذَاقِنَتِى *

429-....... Abdurrahmân ibnu'l-Kaasım, babası el-Kaasım ibnu Muhammed ibn Ebî Bekr es-Sıddîk'tan; o da Âişe(R)'den (o şöyle demiştir): Ebû Bekr'in oğlu Abdurrahmân, Peygamber'in huzûruna girdi. Ben Peygamber'i göğsüme yan dayamıştım. Abdurrahmân'ın yanında kendisiyle diş temizlenen yaş bir misvâk vardı. Rasûlullah yüzünü ona çevirip uzunca baktı. Ben Abdurrahmân'dan misvâkı aldım, dişlerimle onu ısırıp kestim, onu silkeledim, su ile ıslattım. Sonra hazırladığım bu misvâkı Peygamber'e verdim. O bununla dişlerini misvâkladı. Artık ben Rasûlullah'ın bu kadar güzel diş misvâkladığını görmedim. Rasûlullah misvâklamayı bitirince, hemen elini yâhud par-

467 Hadîsteki *"Yâ Allah, beni er-Refîku'l-A'lâ zümresine kat!"* duâsındaki ***er-Refîku'l-A'lâ***'dan murâd, İbn İshâk'a ve Cevherî'ye göre, cennettir. Şârih Hattâbî: ***er-Refîku'l-A'lâ,*** Rasûlullah'ın rûhu yüce makaamlara yükselirken kendisine yoldaşlık eden meleklerdir, demiştir ki, kelimenin lûgattaki medlûlüne daha uygundur. ***er-Refîku'l-A'lâ***'nın bu bâbdaki rivâyetlere en uygun ve isâbetli tefsîrini şârih Kirmânî yapmıştır. Buhârî'nin bu zekî Türk şârihi: ***er-Refîku'l-A'lâ,*** en-Nisâ Sûresi 69. âyetinde ***"Güzel Refîk"*** diye vasıflanan ve cennet ehli olan peygamberler, sıddîk kullar, şehîdler, sâlih insanlardır, demiştir ki, bu tefsîr, bundan önce tercümesi geçen Âişe hadîsinin tam bir ifâdesidir. Ahmed ibn Hanbel'in rivâyetine göre bu tefsîr Âişe'den de naklolunmuştur. Âişe, ***er-Refîku'l-A'lâ,*** en-Nisâ Sûresi (69.) âyetiyle tefsîr olunur, demiştir... (*Tecrîd Ter.*, XI, II).

mağını yükselttikten sonra üç defa: *"er-Refîku'l-A'lâ zümresine* (kat)!" dedi. Bundan sonra Rasûlullah vefât etti.

Râvî dedi ki: Âişe: Rasûlullah'ın başı mi'dem ile çene kemiğim arasında (yâhud köprücük kemiğim ile çene kemiğim arasında) iken öldü, der idi [468].

٤٣٠ـ حدّثنى حبَّانُ أخبرَنا عبْدُ اللّهِ أخْبرَنا يُونُسُ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخْبَرَنى عُرْوَةُ أنَّ عَائِشَةَ رضى اللّه عنها أخْبَرَتْهُ أنَّ رسُولَ اللّهِ صلى اللّه عليْه وسلم كانَ إذَا اشْتَكَى نَفَثَ عَلى نَفْسِهِ بالمُعَوِّذَاتِ ومَسَحَ عَنْهُ بِيَدِهِ فلمَّا اشْتَكَى وجعَهُ الَّذِى تُوُفِّىَ فِيهِ طَفِقْتُ أنْفِثُ عَلى نَفْسِهِ بالمُعَوِّذاتِ الَّتِى كانَ يَنْفِثُ وأمْسَحُ بِيَدِ النبىِّ ﷺ عنْهُ *

430-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Urve haber verdi. Ona da Âişe (R) şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S) her zamân hastalandığında Muavvize Sûreleri'ni okuyup kendi ellerine üflemek (ve ondan iyileşmek için) eliyle vücûdunu sıvamak i'tiyâdında idi. Vefât sebebi olan hastalığa tutulduğu zamân Rasûlullah'ın nefes ettiği Muavvize Sûreleri'yle ben de kendisine nefes etmeye (ve iyileşmesi niyetiyle) eline üfleyip kendi eliyle vücûduna meshetmeye başladım [469].

٤٣١ـ حدّثنا مُعَلَّى بنُ أسَدٍ حدّثنا عبْدُ الْعَزِيزِ بنُ مُخْتارٍ حدّثنا هِشامُ بنُ عُرْوَةَ عنْ عَبَّادِ بنِ عَبْدِ اللّهِ بنِ الزُّبَيْرِ أنَّ عائِشَةَ أخْبَرَتْهُ أنَّها سَمِعَتِ النبىَّ ﷺ وأصْغَتْ إلَيْهِ قَبْلَ أنْ يَمُوتَ وهُوَ مُسْنِدٌ إلَىَّ ظَهْرَهُ يَقُولُ أللهُمَّ اغْفِرْلِى وارْحَمْنِى وألْحِقْنِى بالرَّفِيقِ *

431-....... Âişe (R) haber verdi ki, kendisi Peygamber (S) vefât etmezden önce, Peygamber sırtını Âişe'ye dayamış vâziyette iken Peygamber'e kulak vermiş, bu sırada Peygamber'in: ***"Allâhumme, ığfır lî ve'r-hamnî ve elhıknî bi'r-Refîk***(= Yâ Allah, günâhlarımı mağfiret et, bana merhamet eyle ve beni er-Refîku'l-A'lâ'ya eriştir)" diye duâ ettiğini işitmiştir.

---

468 *el-Hâkına,* mi'deye denir ve bedende boyun çemberiyle köprücük kemiklerinin aralığına yâhud karnın aşağısına denir.

ez-Zâkına, sâhibe vezninde boğaz başına yâhud ucunda olan yumru şişkinliğe yâhud boyun çemberine yâhud göbekten aşağıca karın yöresine yâhud boğaz çukuruna yâhud karnın üst tarafına denir, cem'i *Zevâkın'*dır *(Kaamûs Ter.).*

469 Muavvize Sûreler, sığındırıcı sûreler demektir ki, İhlâs ile ***"Kul eûzu bi-Rabbi'l-felâk"*** ve ***"Kul eûzu bi-Rabbi'n-nâs"*** sûreleridir.

٤٣٢ـ حدّثنا الصَّلْتُ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا أَبو عَوانَةَ عنْ هِلاَلٍ الوَزّانِ عنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ قال النبىُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم في مَرَضِهِ الَّذِى لَمْ يَقُمْ مِنْهُ لَعَنَ اللَّهُ اليَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيائِهِمْ مَساجِدَ قالَتْ عائِشَةُ لَوْلاَ ذَلِكَ لأُبرِزَ قَبْرُهُ خَشِى أَنْ يُتَّخَذَ مَسْجِدًا *

432-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bir daha kalkamadığı hastalığı içinde: *"Allah Yahûdîler'i rahmetinden uzak kılsın! Bunlar peygamberlerinin kabirlerini birer mescid edindiler!"* buyurdu.

Âişe: Böyle bir endîşe olmasaydı, Peygamber'in kabri açık bırakılırdı. Lâkin Peygamber kendi kabrinin bir mescid edinilmesinden korktu, demiştir.

٤٣٣ـ حدّثنا سَعيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثنى اللَّيْثُ قال حدّثنى عُقَيْلٌ عَنِ ابنِ شِهابٍ قال أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ أَنْ عائِشَةَ زَوْجَ النبىِّ ﷺ قالَتْ لمَّا ثَقُلَ رسُولُ اللَّهِ ﷺ واشْتَدَّ بِهِ وجَعُهُ اسْتَأْذَنَ أَزْوَاجَهُ أَنْ يُمَرَّضَ في بَيْتِى فأَذِنَّ لهُ فَخَرَجَ وهْوَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ تَخُطُّ رِجلاَهُ فى الأَرْضِ بَيْنَ عَبَّاسِ بنِ عَبْدِ المُطَّلِبِ وبيْنَ رَجُلٍ آخَرَ قال عُبَيْدُ اللَّهِ فأَخْبَرْتُ عَبْدَ اللَّهِ بالَّذِى قالَتْ عائِشَةُ فقال لِى عَبْدُ اللَّهِ بنُ عبَّاسٍ هَلْ تَدْرِي مِنَ الرَّجُلُ الآخَرُ الذِى لَمْ تُسَمِّ عائِشَةُ قال قُلْتُ لاَ قال ابنُ عَبَّاسٍ هُوَ عَلِىٌّ وكانَتْ عائِشَةُ زَوْجُ النبىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم تُحَدِّثُ أَنَّ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم لمَّا دَخَلَ بَيْتِى واشْتَدَّ بِهِ وجَعُهُ قال هَرِيقُوا عَلَىَّ مِنْ سَبْعِ قِرَبٍ لَمْ تُحْلَلْ أَوْ كِيَتُهُنَّ لَعَلِّى أَعْهَدُ إلى النَّاسِ فأَجْلَسْناهُ فى مِخْضَبٍ لِحَفْصَةَ زَوْجِ النبىِّ صلي اللَّهُ عليهِ وسلم ثُمَّ طَفِقْنا نَصُبُّ عليْهِ مِنْ تِلْكَ القِرَبِ حتَّى طَفِقَ يُشِيرُ إِلَيْنا بِيَدِهِ أَنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ قالتْ ثُمَّ خَرَجَ إلى النَّاسِ فَصَلَّى لَهُمْ وخَطَبَهُمْ * وأَخْبَرَنِى عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ أَنَّ عائِشَةَ وعبْدَ اللَّهِ بنَ عَبَّاسٍ رضي اللَّه عنهم قالاَ لمَّا نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم طَفِقَ يَطْرَحُ خَميصَةً لهُ على وجْهِهِ فإذَا اغْتَمَّ كَشَفَها عنْ وجْهِهِ وهْوَ كَذَلِكَ يَقُولُ لَعْنَةُ اللَّه عَلَى

اليهودِ والنصارى اتَّخذوا قبورَ أنبيائِهم مساجدَ يُحذِّرُ ما صنعوا * أخبرني عُبيدُ
اللهِ أنَّ عائشةَ رضى اللهُ عنها قالتْ لقدْ راجعتُ رسولَ اللهِ ﷺ في ذلكَ
وما حملني على كثرةِ مراجعتِهِ إلاَّ أنَّهُ لمْ يقعْ في قلبي أنْ يُحِبَّ الناسُ بعدَهُ
رجلاً قامَ مقامَهُ أبدًا ولا كنتُ أرى أنَّهُ لنْ يقومَ أحدٌ مقامَهُ إلاَّ تشاءمَ الناسُ
بهِ فأردتُ أنْ يعدلَ ذلكَ رسولُ اللهِ ﷺ عنْ أبي بكرٍ * رواهُ ابنُ عمرَ وأبو
موسى وابنُ عبَّاسٍ رضى اللهُ عنهمْ عنِ النبيِّ ﷺ *

433-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbete'bni Mes'ûd haber verdi ki, Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'ın hastalığı ağırlaşıp ağrısı şiddetlenince, benim odamda bakılmak üzere kadınlarından izin istedi [470]. Onlar da izin verdiler. Bunun üzerine Abbâs ibn Abdilmuttalib ile başka bir kimse arasında olarak ve tâkatsizlikten ayakları yerde sürünerek çıktı, benim odama geçti.

Ubeydullah dedi ki: Ben Âişe'nin ismini söylediği kimseyi Abdullah ibn Abbâs'a haber verdim. Abdullah ibn Abbâs da bana:

— Âişe'nin ismini söylemediği diğer adamın kim olduğunu biliyor musun? diye sordu.

Râvî Ubeydullah dedi ki: Ben:

— Hayır bilmiyorum, dedim.

İbn Abbâs:

— O, Alî'dir, dedi.

Peygamber'in zevcesi Âişe şöyle tahdîs ediyordu: Rasûlullah benim evime girdiği ve ağrısı şiddetlendiği zamânki günlerin birinde:

— *"Benim üzerime ağızları bağlanıp bağları çözülmüş olan yedi kırba su dökün! Umarım ki bu sûretle biraz hafiflerim de insanlara vasiyet edebilirim!"* buyurdu.

Su kırbaları hazırlanınca biz Peygamber'i, zevcesi Hafsa'ya âid olan bir leğenin içine oturttuk. Sonra o kırbaların suyundan üzerine dökmeye başladık. Döktük, döktük. Nihâyet Rasûlullah eliyle bize:

— *"Artık yetişir!"* diye işâret etti.

Âişe dedi ki: Bundan sonra Rasûlullah mescide insanların yanına çıktı ve onlara namâz kıldırdı ve onlara hitâb edip konuştu [471].

---

470 Rasûlullah, hastalığının ilk beş gününü âdeti üzere kadınlarının nevbetlerinde geçirmişti. Hastalık şiddetlenip böyle bir izin almaya lüzûm görünce de hiçbirisinin gönlü kırılmasın diye, bu izni açık bir şekilde istemeyerek "Yarın nerede kalacağım?" şeklinde hissettirmişti.

471 Rasûlullah'ın bu hutbesi, Namâz, Cumua, Cenâze, Ensâr'ın Menkabeleri Kitâbları'nda geçmişti.

ez-Zuhrî, geçen senedle şöyle demiştir: Bana Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbe haber verdi ki, Âişe ile Abdullah ibn Abbâs (R); ikisi, şöyle demişlerdir: Rasûlullah son hastalığına tutulduğu zamân (çektiği zahmetten dolayı) yanında bulunan dört köşeli yumuşak bir abâyı yüzü üzerine atıp, yüzünü bununla örtmeye başladı. Hamîsa denilen bu abâ kendisine sıkıntı verdikçe, onu yüzünden açıyordu. İşte Rasûlullah bu vaziyette iken:

— *"Allah'ın la'neti Yahûdîler'in ve Hristiyanlar'ın üzerine olsun! Onlar peygamberlerinin kabirlerini kendilerine mescidler edindiler!"* buyuruyordu ki, maksadı, onların yaptıklarından ümmeti sakındırmak idi [472].

ez-Zuhrî, yine geçen senedle şöyle demiştir: Bana Ubeydullah haber verdi ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Yemîn olsun ben *"Ebû Bekr insanlara imâm olup namâz kıldırsın"* emri husûsunda Rasûlullah'a çok mürâcaat ettim. Beni Rasûlullah'a çok mürâcaat etmeye sevkeden düşünce şu idi: Rasûlullah'ın makaamına geçecek kimseyi insanların devâmlı sevebileceğini gönlüm bir türlü almıyordu. Ve öyle sanıyordum ki, Rasûlullah'ın yerine geçecek kimseyi insanlar muhakkak uğursuz sayacaklardır. İşte bunun için ben Rasûlullah'ın, Ebû Bekr'in imâmlık yapmasına dâir emrini ta'dîl etmesini ısrârla istemiştim.

Bu, Ebû Bekr'in insanlara namâz kıldırması emri hadîsini İbnu Umer, Ebû Mûsâ, İbn Abbâs -Allah onlardan râzı olsun- Peygamber'den rivâyet etmişlerdir [473].

٤٣٤ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ **حدّثنا** اللَّيْثُ قال **حدّثني** ابنُ الهادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ القاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ ماتَ النبيُّ صلى اللّه عليهِ وسلم وإنَّهُ لَبَيْنَ حاقِنَتِي وذَاقِنَتِي فَلاَ أَكْرَهُ شِدَّةَ المَوْتِ لِأَحَدٍ أَبَدًا بَعْدَ النبيِّ ﷺ *

434-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber(S)'in başı benim göğsüm ile çenem arasında olduğu hâlde vefât etti. Bu sebeble ben Peygamber'den sonra hiçbir kimsenin ölümünün şiddetinden aslâ korkmam.

٤٣٥ـ حدّثني إِسْحاقُ أَخْبَرَنا بِشْرُ بنُ شُعَيْبِ بنِ أَبِي حَمْزَةَ قال

---

472 Peygamber, kabre aşırı ta'zîmin geçmiş ümmetlerde olduğu gibi kendi ümmetlerini de putperestliğe kadar sürükleyebileceğinden korkuyordu.

473 Bu hadîslerin tamâmı Namâz Kitâbı'nda geçmişti.

حدّثنى أبى عن الزُّهْرِىِّ قال أخبرنى عبْدُ اللّهِ بنُ كَعْبِ بنِ مالِكٍ الأنْصارِىُّ
وكانَ كَعْبُ بنُ مالِكٍ أحَدَ الثّلاثَةِ الّذينَ تِيبَ عَلَيْهِمْ أنَّ عبْدَ اللّهِ بنَ عَبّاسٍ
أخْبَرَهُ أنَّ علِيَّ بنَ أبى طالِبٍ رضى اللّه عنه خَرَجَ مِنْ عِنْدِ رسُولِ اللّهِ صلى
اللّهُ عليه وسلم فى وجَعِهِ الّذى تُوُفِّىَ فيهِ فقال النّاسُ ياأباحَسَنٍ كَيْفَ أصْبَحَ
رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم فقال أصْبَحَ بحَمْدِ اللّهِ بارِئًا فأخَذَ بِيَدِهِ عَبّاسُ
بنُ عبْدِ المُطَّلِبِ فقال لهُ أنْتَ واللّهِ بَعْدَ ثَلاثٍ عَبْدُ العَصا وإنِّى واللّهِ لأرَى
رسُولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلّم سَوْفَ يُتَوَفّى مِنْ وجَعِهِ هَذا إنّى لأعْرِفُ وجُوهَ
بَنى عَبْدِ المُطَّلِبِ عِنْدَ المَوْتِ اذْهَبْ بِنا إلى رسُولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم
فَلْنَسْألْهُ فِيمَنْ هٰذَا الأمْرُ إنْ كانَ فِينا عَلِمْنا ذَلِكَ وإنْ كانَ فى غَيْرِنا عَلِمْناهُ
فأوْصَى بِنا فقال عَلى إنّا واللّهِ لئِنْ سألْناها رسُولَ اللّهِ ﷺ فَمَنَعَناها لايُعْطِيناها
النّاسُ بَعْدَهُ وإنّى واللّهِ لاأسْألُها رسولَ اللّهِ ﷺ *

435-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Ka'b ibn Mâlik el-Ensârî'nin oğlu Abdullah haber verdi. Bu Ka'b ibn Mâlik, Allah tarafından kendilerine tevbe nasîb edilmiş olan üç kişiden biri idi. Ka'b'ın oğlu Abdullah'a da Abdullah ibn Abbâs şöyle haber vermiştir: Alî ibn Ebî Tâlib (R), Rasûlullah'ın içinde vefât ettiği hastalığı sırasında yanından dışarıya çıktı. İnsanlar:

— Yâ Eba'l-Hasen! Rasûlullah (bu gece) nasıl sabâhladı? diye sordular.

Alî:

— Allah'a hamd olsun, hastalıktan biraz iyileşerek sabâhladı, diye cevâb verdi.

Alî'nin bu cevâbı üzerine, onun elini (babam) Abbâs ibn Abdilmuttalib tuttu da:

— Vallâhi sen üç gün sonra asânın kulu olacaksın [474]. Allah'a yemînle söylüyorum ki, ben Rasûlullah'ın bu hastalığından yakında vefât edeceğini zannediyorum. Çünkü Abdulmuttalib oğulları'nın ölüm sırasında yüzlerini (ne şekil aldıklarını tecrübemle) tanımaktayım. Şimdi sen bizimle Rasûlullah'a git, bu (devlet başkanlığı) işinin kimde bulunacağını kendisine soralım. Eğer bu iş bizde olacaksa, bunu

---

474 Abbâs bu "Asânın kulu" sözüyle: Yarın Peygamber'in vefâtı üzerine birisi halîfe olacak, sonra sen onun bir me'mûru olacaksın, demek istiyor.

(Rasûlullah'ın sağlığında) bilelim. Bizden başkasına âid olacaksa, bunu da öğrenelim ve bizi ona vasiyet etsin! dedi.

Bunun üzerine Alî:

— Vallâhi bu işi biz eğer Rasûlullah'a sorar, O da bizi bundan men' ederse, Rasûlullah'tan sonra insanlar (bunu delîl getirerek) devlet başkanlığını bize vermezler. İşte bundan dolayı vallâhi ben halîfelik mes'elesini Rasûlullah'a sormam, dedi [475].

٤٣٦ـ حدّثنا سَعيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثنى اللَّيْثُ قال حدّثنى عُقَيْلٌ عَنِ ابنِ شِهابٍ قال حدّثنى أَنَسُ بنُ مالِكٍ رضى اللّٰهُ عنهُ أنَّ المُسْلِمِينَ بَيْنا هُمْ فى صَلاَةِ الفجْرِ مِنْ يَوْمِ الإِثْنَيْنِ وأَبُوبَكْرٍ يُصَلِّى لَهُمْ لَمْ يَفْجَأْهُمْ إلاَّ رسُولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم قَدْ كَشَفَ سِتْرَ حُجْرَةِ عائِشَةَ فَنَظَرَ إِلَيْهِمْ وهُمْ فى صُفُوفِ الصَّلاَةِ ثُمَّ تَبَسَّمَ يَضْحَكُ فَنَكَصَ أَبُو بَكْرٍ عَلى عَقِبَيْهِ لِيَصِلَ الصَّفَّ وَظَنَّ أَنَّ رسُولَ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم يُرِيدُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى الصَّلاَةِ فقال أَنَسٌ وهَمَّ المُسْلِمُونَ أَنْ يَفْتَتِنُوا فِى صَلاَتِهِمْ فَرحًا بِرَسُولِ اللّٰهِ صلى اللّٰهِ عليْهِ وسلم فأَشَارَ إِلَيْهِمْ بِيَدِهِ رسُولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهِ عليه وسلم أَنْ أَتِمُّوا صَلاَتَكُمْ ثُمَّ دَخَلَ الحُجْرَةَ وأَرْخَى السِّتْرَ *

436-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Enes ibn Mâlik (R) şöyle tahdîs etti: Pazartesi günü müslümânlar sabâh namâzında bulundukları sırada, Ebû Bekr onlara namâz kıldırırken birden Rasûlullah, Âişe odasının kapı perdelerini açtı da sahâbîlerine baktı. Sahâbîlerinin namâz safflan içinde el bağlayarak durduklarını gördü. Sonra (bu görünüşten çok sevindi ve) sesi duyulacak derecede güldü. Ebû Bekr, Rasûlullah'ın namâza gelmek isteğiyle çıktığını sanarak topukları üzerinde ilk saffa ulaşmak için geriye çekildi.

Enes devâmla dedi ki: Müslümânlar Rasûlullah'ı görmekten o kadar çok ferahladılar ki, az kaldı namâzlarından çıkacaklardı. Rasûlullah onlara eliyle: *"Namâzınızı tamamlayınız!"* diye işâret etti. Sonra tekrâr Âişe'nin odasına girdi ve kapı perdelerini indirdi.

٤٣٧ـ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ عَبَيْدٍ حدّثنا عِيسَي بنُ يُونُسَ عنْ عُمَرَ بنِ سعِيدٍ قال أخبرنى ابنُ أبى مُلَيْكَةَ أنَّ أبا عَمْرٍ وذَكْوَانَ مَوْلَى عائِشَةَ أخبرهُ أنَّ

475 Rasûlullah'ın vefâtı üzerine Abbâs, Alî'ye: Elini uzat, sana bey'at edeyim, (beni görerek) insanlar da bey'at ederler! dedi de Alî bu teklîfi kabûl etmedi (Kastallânî).

عائِشَةَ كانَتْ تَقُولُ إنَّ مِنْ نِعَمِ اللّٰهِ عَلَيَّ أنَّ رسولَ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم تُوُفِّيَ فى بَيْتِي وفى يَوْمِي وبَيْنَ سَحْرِي ونَحْرِى وأنَّ اللّٰهَ جَمَعَ بَيْنَ رِيقِى ورِيقِهِ عِنْدَ مَوْتِهِ دَخَلَ عَلَيَّ عبْدُ الرَّحْمٰنِ وبِيَدِهِ السِّواكُ وأنا مُسْنِدَةٌ رسولَ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم فَرَأيْتُهُ يَنْظُرُ إلَيْهِ وعَرَفْتُ أنَّهُ يحبُّ السِّوَاكَ فَقُلْتُ آخُذُهُ لَكَ فأشارَ بِرَأسِهِ أنْ نَعَمْ فَتناوَلْتُهُ فاشْتَدَّ عليْهِ وقُلْتُ أُلَيِّنُهُ لَكَ فأشارَ بِرأسِهِ أنْ نَعَمْ فَلَيَّنْتُهُ وبَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ أوْ عُلْبَةٌ يَشُكُّ عُمَرُ فِيها ماءٌ فَجعَلَ يُدْخِلُ يَدَيْهِ فى المَاءِ فَيَمْسَحُ بِهما وجْهَهُ يقولُ لاإلٰهَ إلاَّ اللّٰهُ إنَّ لِلْموتِ سَكَرَاتٍ ثُمَّ نَصَبَ يَدَهُ فَجَعَلَ يقُولُ فى الرَّفِيقِ الأعْلَى حتَّى قُبِضَ ومالَتْ يَدُهُ *

437-....... Umer ibn Saîd şöyle demiştir: Bana Abdullah ibnu Ebî Muleyke haber verdi. Ona da Âişe'nin himâyesinde bulunan Ebû Amr Zekvân şöyle haber vermiştir: Allah'ın bana ihsân ettiği ni'metlerden birisi Rasûlullah'ın benim odamda, benim nevbetimde, başı benim göğsümün üstü ile gerdanımın arasında olarak vefât etmesidir. Bir de Allah'ın O'nun vefâtı sırasında benim tükürüğüm ile O'nun tükürüğünü bir arada birleştirmesidir. (Şöyle ki: Kardeşim) Abdurrahmân, elinde bir misvâk ile odama girdi. Ben de Rasûlullah'ı (göğsüme yan) dayamıştım. O'nun misvâka dikkatle baktığını gördüm. O'nun misvâkı çok sevdiğini bildiğim için:

— Size misvâkı alayım mı? diye sordum.

Başıyla "Evet, al" diye işâret etti. Hemen misvâkı alıp kendisine sundum. Fakat katı geldi.

— Yâ Rasûlallah, biraz yumuşatayım mı? diye sordum.

Başı ile "Evet!" diye işâret etti. Ben de misvâkı yumuşatıp verdim. Bir de Rasûlullah'ın yanında deriden ufak bir su kabı yâhud ağaçtan bir su kabı, içinde su ile dururdu. -Râvî Umer ibn Saîd su kabının ne'vinde şübhe etmektedir.- Rasûlullah arasıra ellerini bu kabın içine batırıyor ve ıslanan elleriyle yüzünü sıvazlıyor ve:

— ***"Lâ ilâhe ille'llah!** Ölümün de şiddetleri, sarsmaları var!"* diyordu.

Sonra elini kaldırdı. Tâ rûhu alınıncaya kadar:

— *"Yâ Allah, beni er-Refîku'l-A'lâ câmiasında kıl!"* duâsına devâm etti.

Ve bu duâ ile Peygamber'in (mu'cizeler çıkaran) eli meyledip düştü. ***(Allâhumme salli alâ Muhammedin ve âli Muhammed.)***

٤٣٨ـ حدّثنا إسْماعِيلُ قال حدّثني سُلَيْمانُ بنُ بِلاَلٍ حدّثنا هِشَامُ ابنُ عُرْوَةَ أخبرني أبي عنْ عائِشَةَ رضي اللّهُ عنها أنَّ رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم كانَ يَسْأَلُ في مَرَضِهِ الذي ماتَ فِيهِ يقُولُ أيْنَ أنا غَدًا أيْنَ أنا غَدًا يُرِيدُ يَوْمَ عائِشَةَ فاذِن لهُ أزْوَاجُهُ يَكونُ حَيْثُ شاءَ فكانَ في بَيْتِ عائِشَةَ حتَّى مات عِنْدَها قالَتْ عائِشَةُ فَماتَ في اليَوْمِ الَّذي كانَ يَدُورُ عَلَيَّ فِيهِ في بَيْتِي فقَبَضَهُ اللّهُ وإنَّ رَأْسَهُ لَبَيْنَ نَحْرِي وسَحْرِي وخالَطَ رِيقُهُ رِيقِي ثُمَّ قالَتْ دَخَلَ عبْدُ الرحْمٰنِ بنُ أبي بَكْرٍ ومَعَهُ سِواكٌ يَسْتَنُّ بِهِ فنَظَرَ إلَيْهِ رسولُ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم فَقُلْتُ لهُ أعْطِنِي هٰذَا السِّوَاكَ ياعَبْدَ الرَّحْمٰنِ فأعْطانِيهِ فَقَضِمْتُهُ ثُمَّ مَضَغْتُهُ فأعْطَيْتُهُ رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم فاسْتَنَّ بِهِ وهْوَ مُسْتَنِدٌ إلى صَدْرِي *

438-....... Hişâm ibn Urve tahdîs edip şöyle demiştir: Bana babam Urvetu'bnu'z-Zubeyr, Âişe'den şöyle haber verdi: Rasûlullah (S) vefât ettiği hastalığı içinde Âişe'nin nevbet gününe ulaşmayı isteyerek:

— *"Yarın ben nerede olacağım? Yarın ben nerede olacağım?"* diye sorar dururdu.

Bunun üzerine zevceleri kendisine izin verdiler, böylece O istediği yerde oluyordu. Artık Peygamber yanında vefât edinceye kadar Âişe'nin odasında olmuştur.

Âişe dedi ki: Peygamber sağlığında bana gelmekte bulunduğu nevbet gününde, benim evim içinde öldü. Allah O'nun rûhunu, başı gerdanımla göğsüm arasında iken ve tükrüğü tükrüğüme karışmış hâlde iken aldı.

Sonra Âişe dedi ki: Kardeşim Abdurrahmân ibn Ebî Bekr, berâberinde dişlerini misvâkladığı bir misvâkla içeriye girdi. Rasûlullah ona doğru baktı. Bunun üzerine ben:

— Yâ Abdarrahmân, şu misvâğı bana ver! dedim.

O da verdi. Ben misvâğın kullanılmış yerini dişimle kestim, sonra yumuşattım ve Rasûlullah'a verdim. Rasûlullah benim göğsüme dayanmış hâlde o misvâkla dişlerini ovaladı.

٤٣٩ـ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أيُّوبَ عنِ ابنِ أبي مُلَيْكَةَ عنْ عائِشَةَ رضي اللّهُ عنها قالتْ تُوُفِّيَ النبيُّ ﷺ في بَيْتِي وفي يَوْمِي وَبَيْنَ سَحْرِي ونَحْرِي وكانَتْ إحْدَانا تُعَوِّذُهُ بدُعاءٍ إذَامرِضَ فذَهَبْتُ أُعَوِّذُهُ

فَرَفَعَ رَأْسَهُ إلى السَّماءِ وقال فى الرَّفِيقِ الأَعْلَى فى الرَّفِيقِ الأَعْلَى: ومَرَّ عبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ أبى بَكْرٍ وفى يَدِهِ جَرِيدَةٌ رَطْبَةٌ فَنَظَرَ إلَيْهِ النبىُّ ﷺ فَظَنَنْتُ أنَّ لهُ بِها حاجَةً فأَخَذْتُها فَمَضَغْتُ رَأْسَها ونَفَضْتُها فدَفَعْتُها إلَيْهِ فاسْتَنَّ بها كأَحْسَنِ ما كانَ مُسْتَنًّا ثُمَّ ناوَلَنِيها فَسَقَطَتْ يَدُهُ أوْ سَقَطَتْ مِنْ يَدِهِ فَجَمَعَ اللَّهُ بَيْنَ رِيقِى ورِيقِهِ فى آخِرِ يَوْمٍ مِنَ الدُّنْيا وأَوَّلِ يَوْمٍ مِنَ الآخِرَةِ *

439-........Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) benim odamda, benim nevbetimde ve ciğerimle gerdanım arasında vefât etti. Bizlerden herbir kadın O'nu hastalandığı zamân bir duâ ile Allah'a sığındırırdı. Ben de O'nu bir duâ ile sağındırmaya giriştim. Bu sırada başını yukarı kaldırdı da iki defa:

— *"er-Refîku'l-A'lâ içinde kıl, er-Refîku'l-A'lâ içinde kıl!"* duâsını söyledi.

Bu sırada Abdurrahmân ibn Ebî Bekr, elinde yaprakları soyulmuş yaş bir deynekle bize uğradı. Peygamber (S) ona doğru baktı. Ben bu bakışından, Peygamber'in o deyneğe ihtiyâcı var diye düşündüm de, deyneği Abdurrahmân'dan aldım, ucunu ağzımda yumuşattım ve bir kısmını kestikten sonra bunu Peygamber'e verdim. Peygamber de bununla misvâklanmakta olduğu en güzel şekilde dişlerini misvâkladı. Bundan sonra o deyneği bana uzatıp verdi. Bu esnâda eli düştü yâhud deynek elinden düştü. İşte bu sûretle Allah, benim tükrüğüm ile O'nun tükrüğünü bu misvâk deyneği vâsıtasıyle birleştirdi ki, bu da Peygamber'in dünyâdan olan günlerinin en sonuncusu içinde ve âhiretten olan günlerinin de ilk gününde oldu.

٤٤٠ـ **حدّثنا** يَحْيى بنُ بُكَيْرٍ **حدّثنا** اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخبرَنى أبو سلَمَةَ أنَّ عائِشَةَ أخْبَرَتْهُ أنَّ أبا بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنه أقْبَلَ على فَرَسٍ مِنْ مَسْكَنِهِ بالسُّنْحِ حتَّى نَزَلَ فَدَخَلَ المَسْجِدَ فلَمْ يُكَلِّمِ النَّاسَ حتَّى دَخَلَ عَلى عائِشَةَ فَتَيَمَّمَ رسُولَ اللَّهِ ﷺ وهْوَ مُغَشًّى بِثَوْبِ حِبَرَةٍ فكَشَفَ عنْ وجْهِهِ ثُمَّ أكَبَّ عليْهِ فقَبَّلَهُ وبَكَى ثُمَّ قال بأبى أنْتَ وأُمِّى واللَّهِ لايَجْمَعُ اللَّهُ علَيْكَ مَوْتَتَيْنِ أمَّا المَوْتَةُ الَّتى كُتِبَتْ علَيْكَ فقَدْ مُتَّها : قال الزُّهْرِىُّ و **حدّثنى** أبو سَلَمَةَ عنْ عبْدِ اللَّهِ بنِ عبَّاس أنْ أبا بكرٍ خَرَجَ وعُمَرُ بنُ الخَطَّابِ يُكَلِّمُ النَّاسَ فقال اجْلِسْ ياعُمَرُ فأَبَى عُمَرُ أنْ يَجْلِسَ فأَقْبَلَ الناسُ إلَيْهِ وتَرَكُوا عُمَرَ

فقال أبو بكر أمّا بعد من كان منكم يعبد محمّدا ﷺ فإنّ محمّدا قد مات ومن كان منكم يعبد اللّه فإنّ اللّه حى لايموت قال اللّه تعالى وما محمّد إلاّ رسول قد خلت من قبله الرّسل إلى قوله الشّاكرين وقال واللّه لكأنّ النّاس لم يعلموا أنّ اللّه أنزل هذه الآية حتّى تلاها أبوبكر فتلقّاها منه النّاس كلّهم فما أسمع بشرا من النّاس إلاّ يتلوها فأخبرنى سعيد بن المسيّب أنّ عمر قال واللّه ماهو إلاّ أن سمعت أبابكر تلاها فعقرت حتّى ماتقلّنى رجلاى وحتّى أهويت إلى الأرض حين سمعته تلاها أنّ النبىّ ﷺ قد مات *

440-....... İbn Şihâb şöyle dedi: Bana Ebû Seleme haber verdi. ona da Âişe şöyle haber vermiştir: Rasûlullah'ın ölümü üzerine Ebû Bekr, Sunh köyündeki meskeninden atına binerek Medîne'ye geldi ve mescide indi. (Mesciddeki kalabalığa bakmayarak ve) kimseye birşey söylemeden, doğru Âişe'nin odasına girdi. Hemen Rasûlullah'a yaklaştı. Rasûlullah'ın yüzü bir Yemen beziyle örtülü idi. Yüzünden örtüyü açtı. Sonra üzerine kapandı, O'nu (iki gözünün arasından) öptü ve ağladı. Bundan sonra:

— Babam, anam Sana fedâ olsun! Vallâhi Allah Senin üzerinde iki ölüm birleştirmeyecektir. Sana takdîr edilip yazılmış olan bu ölüm geçidini ise geçirmiş bulunuyorsun! dedi.

ez-Zuhrî dedi ki: Ve bana Ebû Seleme, Abdullah ibn Abbâs'tan şöyle tahdîs etti: Ebû Bekr Rasûlullah'ın yanından dışarıya çıktı. Umer ibnu'l-Hattâb ise insanlara:

— Rasûlullah ölmedi! sözünü söylüyordu.

Ebû Bekr:

— Yâ Umer, otur! dedi.

Fakat Umer oturmuyordu. Ebû Bekr hemen minbere yöneldi. İnsanlar Umer'i bırakarak Ebû Bekr'i dinlemeye toplandılar. Ebû Bekr, Allah'a hamd ve senâdan sonra "Ammâ ba'du" deyip şunları söyledi [476]:

— Sizden her kim Muhammed'e ibâdet ediyorsa, iyi bilsin ki, Muhammed ölmüştür. Her kim de Allah'a ibâdet ediyorsa, iyi bilsin ki, Allah hiç ölmeyecek olan diridir. Yüce Allah: ***"Muhammed an-***

---

476 Ahmed ibn Hanbel'in *Müsned*'inde Yezîd ibn Bâbnûs'un Âişe'den rivâyetinde: Ebû Bekr Allah'a hamd ve senâ etti, sonra da Allah ***"Muhakkak sen de öleceksin, onlar da elbet ölecekler. Sonra hiç şübhesiz kıyâmet gününde hepiniz Rabb'inizin huzûrunda muhâkemeye duruşacaksınız"*** (ez-Zumer: 30-31) buyuruyor, dedi. Sonra da Âlu İmrân: 144. âyeti okudu, şeklindedir (Kastallânî).

cak bir rasûldür. Ondan evvel daha nice rasûller gelip geçmiştir. Şimdi o ölür, yâhud öldürülürse ökçelerinizin üstünde geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, elbette Allah'a hiçbir şeyle zarar yapmış olmaz. Allah şükr ve sebât edenlere mükâfât verecektir" (Âlu İmrân: 144) buyurmuştur.

İbn Abbâs dedi ki: Vallâhi sahâbîleri o derece şaşkınlık kaplamıştı ki, bu âyeti Ebû Bekr okuyana kadar, Allah'ın bu âyeti indirdiğini sanki bilmiyorlardı da bütün cemâat .bunu Ebû Bekr'den öğrenmişlerdi. Artık işittiğim herbir insan muhakkak bu âyeti okumaya başlamıştı.

ez-Zuhrî yine geçen senedle dedi ki: Bana Saîd ibnu'l-Museyyeb haber verdi ki, Umer o günkü hâlini şöyle anlatmıştır: Vallâhi Ebû Bekr Âlu İmrân âyetini okuyuncaya kadar, Peygamber'in ölümü hakkında kanâatim yoktu. Onun okuduğunu işitince, dehşet içinde kaldım. Ayaklarım beni tutmaz olmuştu. Nihâyet Ebû Bekr'in o âyeti okuduğunu işitince artık Rasûlullah'ın öldüğüne kanâat getirip, bulunduğum yere çöktüm [477].

---

477 Bu hadîste Ebû Bekr'in yiğitliğine bir delîl vardır. Çünkü yiğitliğin ta'rîfi, musîbetlerin gelmesi sırasında kalbin oynamayıp sâbit olmasıdır. Peygamber'in ölümünden daha büyük bir musîbet yoktur. İşte böylece Peygamber'in ölümü sırasında Ebû Bekr'in yiğitliği ve ilmi meydana çıkmıştır (Kastallânî).

Ebû Bekr'in Peygamber'in ölümünden sonra üzerine kapanıp öpmesine gelince, o, bu fiilinde de Peygamber'e uymuştur. Tirmizî'nin sahîh olarak rivâyetinde Usmân ibn Maz'ûn öldüğü zamân, Peygamber de onun cenâzesi üzerine kapanmış ve alnından öpmüştür. Peygamber'in techîz ve tekfîni: Peygamber pazartesi günü vefât etti, techîz ve tekfîni salı günü yapıldı. Bu mühim vazîfe, Peygamber'in en yakın hısımları tarafından yerine getirildi: Alî ibn Ebî Tâlib, Abbâs ibn Abdilmuttalib, Fadl ibn Abbâs, Kuseym ibn Abbâs, Usâme ibn Zeyd, Peygamber'in âzâdlısı Şakrân. Bu son hizmeti görmeğe herkes can atıyordu. Bunun için Alî, odanın kapısını kapamağa mecbûr olmuştu.

Peygamber'in içinde vefât ettiği kaftânı ve izârı soyuldu. Yıkamaya başlarken vücûdu bir sedir üstüne konuldu. Yıkamayı bizzât Alî yaptı. Abbâs ile oğulları Peygamber'in cesedini bir taraftan öbür tarafa çevirmek vazîfesini görmüşler, Usâme ile Şakrân su dökmüşlerdi. Âişe'den rivâyete göre yıkama esnâsında Peygamber'in gömleği çıkarılmayıp onun üstünden oğulmuş, bu sûretle Alî'nin eli vucûduna dokunmamıştır. Yıkama bitince üç parça pamuklu bez içine kefenlendi. Bundan sonra cesed sedir üstünde olduğu hâlde, evvelâ erkekler, sonra kadınlar, sonra çocuklar teker teker namâz kıldılar ve kimse imâmlık etmedi. Âişe'nin odası küçük olduğundan namâz kılınması gece yarısına kadar devâm etmiştir. Peygamber'in nereye gömüleceği husûsunda çeşitli fikirler ileri sürülmüş ise de, nihâyet Ebû Bekr, Peygamber'in: *"Bir peygamberin rûhunu, Allah, o peygamberin gömülmesini istediği yerde alır"* buyurduğunu rivâyet ederek, Âişe odasında, üstünde vefât ettiği döşeğin bulunduğu yere defnolunmasını emretti. Bunun üzerine Ensâr'dan Ebû Talha tarafından oraya bir lahid kazıldı. Çarşamba gecesi, gece yarısında gömüldü. Âişe: Biz Rasûlullah'ın gömüldüğünden çarşamba gecesi, gece yarısında kürek sesleri duyarak haberdâr olduk, demiştir (İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinden özetlenmiştir).

٤٤١ـ حدّثنى عبْدُ اللّهِ بنُ أَبِي شَيْبَةَ حدّثنا يَحْيَى بنُ سَعِيدٍ عنْ سُفْيانَ عنْ مُوسَى بنِ أَبِى عائِشَةَ عنْ عُبَيْدِ اللّهِ بنِ عبْدِ اللّهِ بنِ عُتْبَةَ عنْ عائِشَةَ وابنِ عبَّاسٍ أَنَّ أبابَكْرٍ رضى اللّهُ عنْهُ قَبَّلَ النبىَّ صلى اللّهُ عليْه وسلم بَعْدَ مَوْتِهِ رضى اللّهُ عنهم *

441-....... Bu seneddeki râvîler İbn Abbâs ile Âişe'den, Ebû Bekr (R), Peygamber'in ölümünün ardından Peygamber'i öptü, dediklerini rivâyet etmişlerdir.

٤٤٢ـ حدّثنا عَلِيٌّ حدّثنا يَحْيَى وزَادَ قالَتْ عائِشَةُ لَدَدْناهُ فى مَرَضِهِ فَجَعَلَ يُشِيرُ إِلَيْنا أَنْ لاتَلُدُّوني فَقُلْنا كَرَاهِيَةُ المَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فلمَّا أفاقَ قال أَلَمْ أَنْهَكُمْ أَنْ تَلُدُّونى قُلْنا كَرَاهِيَةُ المَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فقال لايَبْقَى أحَدٌ فى الْبَيْتِ إلاَّ لُدَّ وأنا أَنْظُرُ إلاَّ العَبَّاسَ فانَّهُ لَمْ يَشْهَدْ كُمْ رَوَاهُ ابنُ أَبِي الزِّنادِ عنْ هِشامٍ عنْ أَبِيهِ عنْ عائِشَةَ عنِ النبىِّ صلى اللّهُ عليه وسلم *

442-....... Bize Yahyâ ibn Saîd el-Kattân, Abdullah ibn Ebî Şeybe hadîsini tahdîs edip şunu ziyâde etti: Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber(S)'in yarı baygın bulunduğu hastalığı içinde ağzına ilâç koymuştuk. O da bize: İlâç vermeyiniz! diye işâret etmeye başlamıştı. Biz (Rasûlullah'ın bu çekinmesi) hastalar ilâçtan hoşlanmadığı içindir, dedik (ve ilâç vermeye devâm ettik). Fakat Peygamber ayılınca:

— *"Ben sizi ilâç vermekten men' etmedim mi?"* diye azarladı.

Biz yine:

— Hasta ilâçtan hoşlanmaz (onun için azarlıyor), dedik.

Bunun üzerine Rasûlullah:

— *"Ev içinde bulunan herkes istisnâsız bu ilâçtan alacaktır. İşte ben bakıyorum. Yalnız Abbâs müstesnâdır. Çünkü o beni ilâçlamakta sizinle hâzır bulunmadı!"* buyurdu.

Bu hadîsi İbnu Ebî'z-Zinâd, Hişâm'dan; o da babası Urve'den; o da Âişe'den; o da Peygamber'den olmak üzere rivâyet etmiştir [478].

478 Hadîs metninde geçen "Ledîd", kaşık gibi birşeyle ağzın bir tarafına hastanın irâdesi olmaksızın konulan ilâca denir. Peygamber *"Bana ilâç vermeyiniz!"* demekle tedâvîyi değil, devâyı ve ilâç diye verilen şeyi reddetmiştir. Çünkü birçok hadîslerinde tedâvî olmayı emretmiştir. Bu vak'ada Peygamber, ilâcın ne olduğunu ve kimin tavsiye ettiğini sormuş. Âile halkı "Ûdu Hindî" ile biraz zeytinyağı olduğunu ve Esmâ bintu Umeys'in ta'rîf ettiğini, zâtu'l-cenb için iyi olduğunu söylemişler. Peygamber, hastalığının bu olmadığını ve bu ilâcın bir daha ağzına

٤٤٣ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ أَخبرنا أَزْهَرُ أَخبرنا ابنُ عَوْنٍ عنْ إِبْرَاهِيمَ عنِ الأَسْوَدِ قال ذُكِرَ عِنْدَ عائِشَةَ أَنَّ النبيَّ صلى اللّهُ عَلَيْهِ وسلم أَوْصى إلى عَلِيٍّ فقالَتْ مَنْ قالَهُ لَقَدْ رَأَيْتُ النبيَّ صلى اللّه عليْهِ وسلم وإِنِّي لَمُسْنِدَتُهُ إلى صَدْرِي فَدَعا بالطَّسْتِ فانْخَنَثَ فَماتَ فَما شَعَرْتُ فَكَيْفَ أَوصَى إلى عَلِيٍّ *

443-....... el-Esved ibn Yezîd en-Nahaî şöyle demiştir: Bir keresinde Âişe'nin yanında, Peygamber(S)'in (hastalığı sırasında) Alî'ye vasiyet ettiği zikrolundu. Bunun üzerine Âişe:

— Bu vasiyet sözünü kim söyledi? Yemîn olsun ben Peygamber'i şu hâlde görmüşümdür: Ben O'nu hayâtının son demlerinde göğsüme dayamıştım. Bu sırada bir tas istedi. Müteâkıben kucağımda bütün vücûdu sarkıverdi. Meğer vefât etmişti. Ben vefâtını anlamadım. Şu hâlde Peygamber, Alî'ye nasıl vasiyet etmiştir? diye onları reddetti.

٤٤٤ـ حدّثنا أَبُو نُعَيْمٍ حدّثنا مالِكُ بنُ مِغْوَلٍ عنْ طَلْحَةَ قال سأَلْتُ عَبْدَ اللّهِ بنَ أَبِي أَوْفَي رضى اللّهُ عنهما أَوْصَى النبيُّ صلى اللّه عليه وسلم فقال لا فَقُلْتُ كَيْفَ كُتِبَ عَلى النَّاسِ الوَصيَّةُ أَوْ أُمِرُوا بِها قال أَوْصَى بِكِتابِ اللّهِ *

444-....... Talha ibn Musarrıf şöyle demiştir: Ben Abdullah ibn Ebî Evfâ'ya:

— Peygamber (S) vasiyet etti mi? diye sordum.

O:

— Hayır (birşey vasiyet etmedi), dedi.

Ben tekrar:

— Öyleyse insanlar üzerine vasiyet etmek nasıl farz yazıldı, yâhud: İnsanlar nasıl vasiyetle emrolundular? dedim.

İbn Ebî Evfâ:

— Peygamber Allah'ın Kitâbı'yle vasiyet etti, dedi [479].

---

konmamasını tenbîh etmişti. Fakat âile halkı bu tenbîhe rağmen, Peygamber'in dalgınlığında ilâcı tekrar vermişler. Ayıldığında bu defa işlenen cürmün misliyle cezâsı olmak üzere bütün ev halkının Peygamber'in gözü önünde bu ilâçtan almalarını emretti ve bu emir istisnâsız yerine getirildi. Peygamber'in hastalığı hummâ idi ve kendisi soğuk su ile tedâvî ederek hafifliyordu. Zamânımız tabâbeti de bunu tatbîk etmektedir.

479 Birinci sorunun hayır cevâbıyle İbn Ebî Evfâ, şiîlerin kasdettiği siyâsî ve ilmî nevi'den gizli bir vasiyeti nefyetmiştir. İkinci cevâbıyle ise Allah'ın Kitâbı'na tutunmakla, O'nun emir ve yasaklarına uymakla vasiyet etti, demiş oluyor.

Hz. Ebû Bekr'in Hutbesi

Hazret-i Ebû Bekir-i Sıddîk nasıl ki Resûl-i Ekrem hutbede kelâma başlar idiyse aynen o şekilde evvelâ Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ettikten sonra umûma hitâben:

— "Bu ümmet evvelce taştan ve ağaçtan yapılmış putlara tapardı, Cenâb-ı Hakk kendisine ibadet ve kendisini tevhîd etmeleri için onlara Resûl gönderdi. Arab kavmine babalarının dinini terketmek güç geldi. Hakk Ta'alâ hazretleri Muhacirîn'i îman ile mümtaz kıldı. Onlar Hazret-i Peygamber'e yâr oldular. Ve onunla birlikte müşriklerin ezâ ve cefâsına sabır ve tahammül eylediler. İşte yer yüzünde ilk defa Hakk'a tapan ve Resûlüne îman eden onlardır. Resûl-i Ekrem'in vefakâr yârı, sâdık yardımcıları ve aşîreti onlardır. Bu cihetle onlar emârete cümleden ziyade hak sahibi ve evlâdır. Bu babda onlarla kimse münâzaa edemez, meğer ki zâlim ola.

"Ey Ensâr, sizin de dince hizmetiniz, fazîlet ve meziyetiniz inkâr olunamaz. Cenâb-ı Hakk sizi dinine ve Resûlüne nusret için intihâb etti. Ve sizlere Resûlünün hicretini müyesser kıldı. Bizce dahi ilk Muhacirlerden sonra sizin mertebenizde başka kimse yoktur. Resûlullah'a yardımcı oldunuz. Onun için dâva ettiğiniz fazl ü şerefin ehlisiniz; buna kimsenin bir diyeceği yoktur. Fakat emâret bahsinde Arab kabileleri ancak Kureyş'i tanır. Başkasının emâretini kabul etmez. Zira Kureyş kavmi haseb ve nesebçe Arab'ın fazîletlisidir. Memleketleri Arab yarımadasının ortasıdır. Biz ümerâyız, siz vüzerâsınız. Hiç bir meşveretten geri bırakılmazsınız. Sizin reyiniz alınmadıkça bir iş görülmez" dedi. (Filibeli Şehbenderzâde Ahmed Hilmi-Ziya Nur, *İslâm Târihi,* İstanbul 1982, 2 bs., s. 212'den).

٤٤٥ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ حدّثنا أبو الأحْوَصِ عنْ أبي إسْحاقَ عنْ عَمْرِو ابن الحارِثِ قال ماتَرَكَ رَسولُ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم دِينارًا ولاَ دِرْهَمًا ولاَ عَبْدًا ولاَ أمَةً إلاّ بَغْلَتَهُ البَيْضاءَ التى كانَ يَرْكَبُها وسِلاَحَهُ وأرْضًا جَعَلَها لابنِ السَّبيلِ صَدَقَةً *

445-....... (Peygamber'in kayın birâderi ve mü'minlerin anası Cuveyriye'nin erkek kardeşi olan) Amr ibnu'l-Hâris (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) -vefâtı zamânında- dînâr, dirhem, erkek ve dişi köle bırakmadı. Ancak binmekte olduğu dişi beyaz katırla harb silâhını, bir de yolcular için vakıf ettiği (Fedek ve Hayber'deki) arâzîyi bıraktı.

٤٤٦ـ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ حدّثنا حَمَّادٌ عنْ ثابتٍ عنْ أنَسٍ قال لمَّا ثَقُلَ النبيُّ ﷺ جَعَلَ يَتَغَشَّاهُ فقالَتْ فاطِمَةُ عليْها السلاَمُ واكَرْبَ أباهْ فقال لهَا لَيْسَ على أبيكِ كَرْبٌ بَعْدَ اليَوْمِ فَلمَّا ماتَ قالَتْ ياأبَتاهْ أجابَ ربًّا دعاهْ ياأبَتاهْ مَنْ جَنَّةُ الفِرْدَوْسِ مأْوَاهْ ياأبتاهْ إلَى جِبْرِيلَ نَنْعاهْ فَلمَّا دُفِنَ قالَتْ فاطِمَةُ عَليْها السَّلاَمُ ياأنَسُ أطابَتْ أنْفُسُكُمْ أنْ تَحْثُوا عَلى رسُولِ اللّهِ ﷺ التراَبَ *

446-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) -vefâtı günü zevâle doğru hastalığı- ağırlaşınca sık sık bayılmaya başladı. Bundan kederlenen Fâtıma aleyha's-selâm da yüksek sesle:

— Vây babamın ıztırâbına! dedi.

Bunun üzerine Peygamber, Fâtıma'ya hitâben:

— *"Kızım bu günden sonra babanın üzerinde hiçbir ıztırâb kalmayacaktır"* buyurdu.

Enes dedi ki: Peygamber vefât edince, Fâtıma:

— Yâ ebetâhu! Ecâbe Rabbâ duâhu! Yâ ebetâhu men cennetu'l-Firdevsi me'vâhu! Yâ ebetâhu ilâ Cibrîle nen'âhu = Ey Rabb'in da'vetine icâbet eden babam! Ey cennetu'l-Firdevs'te makaamı olan babam! Ey Cibrîl'e ölümünü haber verdiğimiz babam! diye hüzün ve kederini açığa çıkarmıştır.

Peygamber defnedildikten sonra da Fâtıma aleyha's-selâm, Enes'e:

— Ey Enes! Derin bir bağlılıkla sevdiğiniz Rasûlullah'ın üzerine

toprak saçmağa gönlünüz nasıl râzı oldu? diye bir hüzün ve keder sorgusu sormuştur [480].

٨٦ــ باب آخِرِ ماتَكَلَّمَ بِهِ النبيُّ ﷺ

86- PEYGAMBER(S)'İN SÖYLEDİĞİ SON SÖZÜ BÂBI

٤٤٧ــ **حدّثنا** بِشْرُ بنُ مُحَمَّدٍ **حدّثنا** عبْدُ اللَّهِ قال يُونُسُ قال الزُّهْرِيُّ أخْبَرَني سَعِيدُ بنُ المُسَيَّبِ في رِجالٍ مِنْ أهْلِ العِلْمِ أنَّ عائِشَةَ قالَتْ كانَ النبيُّ ﷺ يَقُولُ وهْوَ صَحِيحٌ إنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِيٌّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الجَنَّةِ ثُمَّ يُخَيَّرَ فَلَمَّا نَزَلَ بِهِ ورَأْسُهُ عَلى فَخِذِى غُشِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أفاقَ فأشْخَصَ بَصَرَهُ إلى سَقْفِ البَيْتِ ثُمَّ قال أللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الأعْلَى فَقُلْتُ إذًا لاَيخْتارُنا وعَرَفْتُ أنَّهُ الحَدِيثُ الَّذِى كانَ يُحَدِّثُنا بِهِ وهْوَ صَحِيحٌ قالَتْ فكانَتْ آخِرَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِها أللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الأعْلَى *

---

480 Enes, teeddüben bu soruya bir cevâb vermemiş. Ancak hâl dili: Hayır yâ Fâtıma! Gönlümüz buna hiç râzı olmadı. Fakat biz Rasûlullah'ın emrine imtisâl ile ve nefislerimizi cebrederek bu işi yaptık, demiştir.

Sahîh rivâyete göre Fâtıma, Rasûlullah'ın ölümünden sonra altı ay yaşamıştır. Ve bu müddet içinde bir kerre güldüğü görülmemiştir. Bu ölümden sonra hüzünlü mersiyeler söylemiştir. Şu beyitler Fâtıma'nın mersiyesi cümlesindendir:

Ağbara âfâku's-semâ ve kuvvirat
Şemsu'n-Nehâri ve azlame'l-asrân
Ve'l-ardu min ba'dı'n-Nebiyyi kesîbetun
Esefun aleyhi kesîrete'r-recfân
Fe'l-yebkihî şarku'l-bilâdi ve garbuhâ
Ve't-tebkihî Mudaru ve kullu Yemân

(= O gün gökyüzünün ufukları bozardı. Gün ortasında güneşin ışığı köreldi. Asr evvel ve sânî zamânında kâinâtı karanlık içinde bıraktı. Peygamber'in vefâtından sonra Arz kürresi O'na teessüründen ve şiddetli ıztırabından bir kum yığını oldu. Artık şimdi şarkın, garbın şehirleri O'na ağlasın! Mudar ve Yemen'in bütün kabîleleri mâtem tutsun!)

Şu da Fâtıma'nın bir mersiyesinin şâheser bir beyti olarak meşhûrdur:

Subbet aleyye masâibu lev ennehâ
Subbet ale'l-eyyâmi sırne leyâliyâ

(= Üzerime öyle musîbetler döküldü ki, eğer bu musîbetler gündüzler üzerine dökülseydi, o nûrlu gündüzler simsiyah geceler olurlardı.) (Kastallânî, VI, 464 ve *Tecrîd Ter.*, XI, 28).

Peygamber(S)'in Şemâili

Millî ve muhterem bir muharririmiz (Cevdet Paşa) Zât-ı Âlî-yi Nebevî'yi, taklidi gayr-i kaabil sevimli bir uslûb ile ve mûteber, mevsûk eserlere istinâden şu suretle vasfediyor:

"Resûl-i Ekrem ve Fahr-i Âlem Muhammedüni'l-Mustafa Sallallahü aleyhi ve sellem hazretleri hilkatçe ve ahlâkça bütün Âdem oğullarının ekmeli idi. Hep enbiyâ-yı izâm aleyhissalâtü ve's-selâm hazerâtı tâmmü'l-azâ ve güzel idiler.

Mübârek cismi güzel, cümle âzası mütenasip, endâmı gayet metbû, alnı ve göğsü, iki omuzlarının arası geniş, boynu uzun ve mevzun ve gümüş gibi sâf, omuzları ve bazuları ve baldırları iri ve kalın, bilekleri uzun, parmakları uzunca, elleri ve parmakları kalınca idi. Mübârek karnı göğsüyle beraber olup şişman değildi. Ayaklarının altı çukur olup, düz değildi. Uzuna karîb orta boylu, iri kemikli, iri gövdeli, güçlü kuvvetli ekmeli idi. Hep enbiyâ-yı izâm aleyhissalâtü vesselâm hazerâtı tâmmü'l-âzâ ve güzel idi.

Kemâl-i itidâl üzre büyük başlı, hilâl kaşlı, çekme burunlu, az değirmi çehreli, söbüce yüzlü idi. Şişman yüzlü ve yumru yanaklı değildi.

Kirpikleri uzun, gözleri kara ve güzel, büyükçe ve iki kaşının arası açık, fakat kaşları birbirine yakın idi; çatık kaşlı

değildi. İki kaşının arasında bir damar vardı ki, gazaplı halinde kabarıp görünürdü.

O Nebî-i Müctebâ ezherü'l-levn idi. Yâni ne kireç gibi ak ve ne de kara yağız; belki ikisi ortası ve gül gibi kırmızıya mâil beyaz ve nûranî ve berrâk olup, mübârek yüzlerinde nûr lemeân ederdi. Gözlerinin akında dahi az bir kırmızılık vardı. Dişleri inci gibi âbidâr ve tâbdâr olup, söylerken ön dişlerinden nûr saçılır, gülerken fem-i saâdeti lâtîf bir şimşek gibi açılırdı.

Saçları ne pek kıvırcık ne de pek düz idi. Saçlarını uzattığı vakit kulaklarının memelerini tecâvüz ederdi. Sakalı sık ve tam idi. Uzun değildi. Bir tutamdan ziyâdesini alırdı.

Âlem-i bekaa'ya rihlet buyurduklarında sakalı henüz ağarmağa başlayıp, başında biraz, sakalında yirmi kadar beyaz kıl vardı.

Cismi nazîf, kokusu lâtîf idi. Koku sürünsün sürünmesin, teri ve teni en güzel kokulardan âlâ kokardı. Bir kimse onunla musafaha etse, bütün gün onun râyiha-yı tayyîbesini duyardı. Mübârek eliyle bir çocuğun başını meshetse, hoş kokusuyla o çocuk sâir çocuklar arasında mâlûm olurdu.

Doğduğu vakit dahi nazîf ve pâk idi. Sünnetli ve göbeği kesik olarak doğmuştu.

Havassı fevkalâde kavî idi. Pek uzaktan işitir ve kimsenin göremiyeceği mesafeden görürdü.

Harekâtı hep mûtedil idi. Bir yere azimetinde sağ ve sola meyletmeyip kemal-i vakar ile doğru yoluna gider ve fakat diğerleri sür'atle yürüdükleri halde bile ondan geri kalırlardı.

En mükemmel ve müstesnâ surette yaratılmış bir vücûd-i mes'ûd ve mübârek idi. Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Kimseye fenâ söz söylemez ve kimseye bed muamele eylemez ve kimsenin sözünü kesmez, mülâyim ve mütevazi idi. Haşîn ve galîz değildi. Fakat mehîb ve vakûr idi. Beyhûde söz söylemezdi. Gülmesi dahi tebessüm idi.

Onu ansızın gören kimseyi mehâbet alırdı ve onunla ülfet ve sohbet eyleyen kimse ona can ü gönülden âşık ve muhîb olurdu. Ehl-i fazla derecelerine göre ihtirâm eylerdi. Akrabasına dahi pek ziyade ikrâm eylerdi. Lâkin onları kendilerinden efdâl olanların üzerine takdim etmezdi.

Hizmetkârlarını pek hoş tutardı. Kendisi ne yer ve giyerse onlara dahi onu yedirir, onu giydirirdi.

Sehî ve kerîm, şefîk ve rahîm, şecî ve halîm idi. Ahd ve vaadinde sâbit, kavlinde sâdık idi. Velhâsıl hüsnü ahlâkça, akıl ve zekâvetçe cümle nâsa fâik ve her türlü medih ve senâya lâyık idi.

Kitap okumamış, yazı yazmamış olduğu halde avâm ve havâsın, zâhirî ve bâtınî umûrunda vâki olan hüsn-i tedbîr ve tasarrufunu bir adam düşünse o Hazret'in ne mertebe akıl, fehm ve zekâsı olduğunu derhal anlar.

Cehil zulmetleri içinde kalmış Arab kabâili arasında büyüyüp ve Arab yarımadası gibi ücrâ bir mahalde zuhûr eyleyip de ümmî olduğu halde insanları ilim ve maârif nurları ile nurlandırdığını bir akl-ı selîm sahibi teemmül etse, bilâtereddüt onun nübüvvet dâvasını ihtiyarsız tasdîk eder.

Yemede, giymede, zarurî miktar ile iktifâ ve ziyâdesinden çekinirdi. Bulduğunu yerdi; bulduğunu giyerdi. Tam doyuncaya ve karnı doluncaya kadar yemezdi. Üzerinde yatıp uyuduğu döşek, deriden mâmûl olup içi dahi hurma lifi idi.

Az zaman içinde bunca fütûhâta mazhar olmuş ve vâridât-ı İslâmiye çoğalmış iken, dünya malına aslâ iltifat eylemezdi. Ganimetlerden kendisine kalan malların ekserisini müstehaklarına sadaka olarak verip, kendi maişeti için pek az şey alıkoyardı. Bu cihetle bazan istikraza mecbur olurdu.

Ehl-i Beyt'inin ekseriyâ yedikleri arpa ekmeği yahud hurma idi. Dâr-ı ukbâ'ya azîmetinde en sevgili zevcesi olan Ayşe hazretlerinin hücresinde cüz'î arpadan başka yiyecek yoktu. Zırhı bir Yahûdî elinde merhûn idi ki ıyâlinin nafakası için otuz ölçü arpa ödünç alıp zırhını rehîn etmişti" (Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiyâ*'dan).

447-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Saîd ibnu'l-Müseyyeb, ilim ehlinden olan birtakım adamlar içinde haber verdi ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) sıhhatte iken birçok defalar:

— *"Hiçbir peygamberin rûhu, cennetteki durağını görmedikçe kabzolunmaz. Sonra muhayyer bırakılır"* buyurmuştu.

Kendisine hastalık gelince, başı dizimin üzerinde bulunduğu bir sırada bayıldı. Sonra ayılınca gözünü açıp evin tavanına doğru dikti. Sonra:

— *"Allâhumme er-Refîka'l-A'lâ* (= Yâ Allah, en yüksek refîkı isterim)!" buyurdu.

Bunun üzerine ben: Artık Peygamber şimdi bizi tercîh etmiyor, dedim. Ve bildim ki, Peygamber'in bu sözü, sıhhatli zamânında vaktiyle bize söylemekte olduğu sözüdür.

Âişe dedi ki: İşte bu *"Allâhumme er-Refîka'l-A'lâ"* sözü, Peygamber'in söylediği en son kelime, yânî kelâm oldu [481].

٨٧ـ بابُ وفاةِ النبيِّ ﷺ

87, PEYGAMBER(S)'İN VEFÂTI BÂBI
(Yânî hangi senelerde ve kaç yaşında vefât ettiği bâbı)

٤٤٨ـ حدّثنا أبو نُعَيمٍ حدّثنا شَيْبانُ عنْ يَحْيَى عنْ أبي سَلَمَةَ عنْ عائِشَةَ وابنِ عَبَّاسٍ رضىَ اللّهُ عنهُمْ أنَّ النبيَّ ﷺ لَبِثَ بِمَكَّةَ عشْرَ سِنِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ القُرْآنُ وبالمَدِينَةِ عَشْرًا *

448-....... Bize Şeybân ibn Abdirrahmân en-Nahvî, Yahyâ ibn Kesîr'den; o da Ebû Seleme'den; o da Âişe ile İbn Abbâs(R)'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S) Mekke'de kendisine Kur'ân indirilerek on sene, Medîne'de de on sene eğlendi, dediklerini tahdîs etti.

٤٤٩ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بن يُوسُفَ حدّثنا اللّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ عائِشَةَ رضي اللّهُ عنها أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ تُوُفِّيَ وهُوَ ابنُ ثَلاثٍ وستِّينَ * قال ابنُ شِهابٍ وأخْبَرَنِي سَعِيدُ ابنُ المُسَيَّبِ مِثْلَهُ *

---

481 Bu hadîsin biraz değişik bir rivâyeti, bu kitâbda 427 rakamıyle geçmişti.
Âişe'nin, Peygamber'in *"Allâhumme er-Refîka'l-A'lâ"* sözünden, O'nun muhayyer kılındığını anlaması, babasının, Peygamber'in *"Bir kul ki, Allah onu muhayyer kıldı"* sözünden, o kulun bizzât Peygamber'in kendisi olduğunu anlamasının benzeridir (Kastallânî).

449-....... Bize el-Leys, Ukayl'den; o da İbn Şihâb'dan; o da Urve ibnu'z-Zubeyr'den; o da Âişe(R)'den: Rasûlullah (S) altmışüç yaşında iken vefât etti, diye tahdîs etti.

İbnu Şihâb: Ve bana Saîd ibnu'l-Müseyyeb de bu metindeki gibi altmışüç yaşı haber verdi, demiştir [482].

٨٨ـ بابٌ
88- BÂB

(Bu, geçen bâbdan bir fasıl gibidir.)

٤٥٠ـ حدّثنا قَبيصَةُ حدّثنا سُفْيان عنِ الأعْمَشِ عنْ إبْراهِيمَ عنِ الاسْوَدِ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ تُوُفِّىَ النبىُّ ﷺ ودِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِىٍّ بثَلاثِينَ يَعْنى صاعًا منْ شَعِيرٍ *

450-....... Âişe (R): Peygamber (S), zırhı otuz sâ' ölçeği arpaya karşılık bir Yahûdî'nin yanında rehin verilmiş olduğu hâlde vefât etti, demiştir.

٨٩ـ بابُ بَعْثِ النبىِّ ﷺ أُسامَةَ بنَ زَيْدٍ رضى اللّهُ عنهما فى مَرَضِهِ الّذى تُوُفِّىَ فِيه
89- PEYGAMBER(S)'İN VEFÂT ETTİĞİ HASTALIĞI İÇİNDE USÂME İBN ZEYD(R)'İ BİR ORDUNUN BAŞINDA GÖNDERMESİ BÂBI

٤٥١ـ حدّثنى أبو عاصِمٍ الضَّحّاكُ بنُ مَخْلَدٍ عنِ الفُضَيْلِ بنِ سُلَيْمانَ حدّثنا موسَى بنُ عُقْبَةَ عنْ سالِمٍ عنْ أبيهِ اسْتَعْمَلَ النبىُّ ﷺ أُسامَةَ فقالُوا فِيهِ فقال النبىُّ ﷺ قَدْ بَلَغَنى أنَّكُمْ قُلْتُمْ فى أُسامَةَ وإنَّهُ أحَبُّ النّاس إلىَّ *

451-....... Bize Mûsâ ibn Ukbe, Sâlim'den; o da babası İbn Umer'den şöyle tahdîs etti: Peygamber (S) Usâme'yi ordu üzerine ku-

---

482 Kırk yaşında peygamber gönderildiğine ve üç senelik vahy fâsılası müddeti de Mekke'deki on sene ikaametine ilâve olunduğuna göre, Medîne'deki on senelik hayâtıyle berâber altmışüç yıl doldurulmuş olur. Bu sebeble âlimlerin cumhûru, altmışüç sayısında ittifâk etmişlerdir. Saîd ibnu'l-Müseyyeb, Mucâhid, Şa'bî gibi en büyük tâbiî âlimleri kesin olarak bu sayıya tutunmuşlar ve altmışbeş yaş olmak üzere İbn Abbâs'tan gelen rivâyete rağbet etmemişlerdir. Ahmed ibn Hanbel de altmışüç sayısının en sağlam rivâyete dayandığını söylemiştir.

mandan ta'yîn etti. Bâzı kimseler Usâme'nin kumandanlığı hakkında i'tirâz sözleri söylediler. Bunun üzerine Peygamber:

— *"Sizin Usâme'nin kumandanlığı hakkında söyledikleriniz bana ulaştı. Usâme* (babasından sonra) *bana insanların en sevimlisidir"* buyurdu.

٤٥٢ــ حدّثنا إسْماعِيلُ حدّثنا مالِكٌ عنْ عبْدِ اللّهِ بنِ دِينارٍ عنْ عبْدِ اللّهِ ابنِ عُمَرَ رضىَ اللّهُ عنهما أنّ رسُولَ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم بَعَثَ بَعْثًا وأمَّرَ علَيْهِمْ أُسامَةَ بنَ زَيْدٍ فطَعَنَ النّاسُ فى إمارَتِهِ فقامَ رسُولُ اللّهِ ﷺ فقال إنْ تَطْعَنُوا فِي إمارَتِهِ فقَدْ كُنْتُمْ تَطْعَنُونَ فِي إمارَةِ أبيهِ مِنْ قَبْلُ وَايْمُ اللّهِ إنْ كانَ لَخَلِيقًا لِلأمارَةِ وإنْ كانَ لِمَنْ أحَبِّ النّاسِ إلَيَّ وإنَّ هَذَا لِمَنْ أحَبِّ النّاسِ إلَيَّ بَعْدَهُ *

452-....... Abdullah ibn Umer(R)'den (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) Rûmlar üzerine göndermek için bir ordu hazırladı ve başına da Usâme ibn Zeyd'i emîr ta'yîn etti. İnsanlar, Usâme'nin emîrliği hakkında kötüleme yaptılar. Bunun üzerine Rasûlullah ayağa kalkıp bir hutbe yaparak: *"Eğer sizler şimdi Usâme'nin kumandanlığına kötüleme yapıyorsanız, siz bundan önce onun babasının kumandanlığına dil uzatmıştınız. Allah'a yemîn ederim ki, Zeyd kumandanlığa nasıl lâyık idiyse ve o bana insanların en sevimlilerinden biri idiyse, hiç şübhesiz şu Usâme da babasından sonra bana insanların en sevimlilerindendir"* buyurdu [483].

٩٠ــ بابٌ
90- BÂB

(Bu, geçen bâbdan bir fasıl gibidir.)

٤٥٣ــ حدّثنا أصْبَغُ قال أخْبرنى ابنُ وهْبٍ قال أخبرَنى عَمْرٌو عنِ ابنِ أبى حَبيبٍ عنْ أبى الخَيْرِ عنِ الصُّنابِحِيِّ أنّهُ قال لهُ مَتى هاجَرْتَ قال خَرَجْنا

483 Mûte muhârebesinde başkomutan iken şehîd düşen Zeyd ibn Hârise ile Mûte şehîdlerinin intikaamını almak üzere Peygamber bir ordu hazırlamış ve buna Zeyd'in oğlu Usâme'yi komutan ta'yîn etmişti. Fakat bu ordu Medîne'den hareket etmezden önce Peygamber hastalandı.

Usâme'nin pek genç olmasından ve bu ordu içinde ilk müslümânlardan birçok kimseler bulunduğundan bahisle, onun kumandanlığına i'tirâz edenler bulunmuştu.

من اليَمَنِ مُهاجِرِينَ فَقَدِمْنا الجُحْفَةَ فأقْبَلَ رَاكِبٌ فقُلْتُ لهُ الخَبَرَ فقال دَفَنَّا النبيَّ صلى اللَّه عيله وسلم مُنْذُ خَمْسٍ قُلْتُ هَلْ سَمِعْتَ فى لَيْلَةِ القَدْرِ شَيْئًا قال نَعَمْ أخبرنِى بِلالٌ مُؤَذِّنُ النبىِّ ﷺ أنَّهُ فى السَّبْعِ في عَشْرِ الأوَاخِرِ *

453-....... Bana Amr ibnu'l-Hâris, Yezîd ibn Ebî Habîb'den; o da Ebû'l-Hayr'dan haber verdi ki, Ebû'l-Hayr es-Sanâbihî'ye:

— Medîne'ye ne zamân hicret ettin? diye sordu.

es-Sanâbihî de ona şöyle cevâb vermiştir:

— Bizler, Peygamber'e hicret etmek üzere Yemen'den yola çıktık. Cuhfe'ye geldik. Karşıdan bir süvârî yönelip geldi. Ben o süvârîye: Bize Medîne'den haber ver, dedim. O zât: Peygamber(S)'i beş gün önce defnettik, dedi.

Ebû'l-Hayr dedi ki: Ben es-Sanâbihî'ye:

— Kadir gecesinin ta'yîni hakkında birşey işittin mi? dedim.

O:

— Evet işittim. Bana Peygamber'in müezzini Bilâl, onun ta'yîni ramazânın son on günü içindeki yedidedir, diye haber verdi, dedi[484].

٩١ـ بابٌ كَمْ غَزَا النبىُّ ﷺ

91- BÂB: PEYGAMBER (S) KAÇ GAZVEYE GİTTİ?

٤٥٤ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ رجاءٍ **حدّثنا** إسْرَائِيلُ عنْ أبِي إسْحاقَ قالَ سألْتُ زَيْدَ بنَ أرْقَمَ رضى اللَّهُ عنهُ كَمْ غَزَوْتَ معَ رسُولِ اللَّهِ ﷺ قال سبْعَ عشْرَةَ قُلْتُ كَمْ غَزَا النبىُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قالَ تِسْعَ عَشْرَةَ *

454-....... Ebû Ishâk Amr es-Subey'î şöyle demiştir: Ben Zeyd ibn Erkam(R)'a:

— Rasûlullah ile kaç gazâda bulundun? diye sordum.

— Onyedi gazâda, diye cevâb verdi.

Ben:

— Peygamber (S) bizzât kaç gazâda bulundu? dedim.

— Ondokuz gazâda bulundu, dedi [485].

---

484 Bu hadîsin birinci kısmını hatırlatan diğer bir hadîs, "66- Cerîr'in Yemen'e gönderilmesi bâbı"nda 356 rakamıyle geçmişti. Bunun "Peygamber'in vefâtı bâbı"yle ilgisi "Peygamber'i beş gün önce defnettik" sözündedir.

485 Buhârî Mağâzî Kitâbı'nın başladığı tarzda bitirmiştir. Kitâbın başında buradaki Zeyd ibn Erkam hadîsi üzerine söz geçmişti (İbn Hacer).

٤٥٥ـ حدّثنا عبْدُ اللّهِ بنُ رَجاءٍ حدّثنا إسْرَائِيلُ عنْ أبى إسْحاقَ حدّثنا البَرَاءُ رضى اللّهُ عنهُ قال غَزَوْتُ مَعَ النبىِّ ﷺ خَمْسَ عَشْرَةَ *

455-....... el-Berâ ibn Âzib (R) tahdîs edip: Ben Peygamber'in berâberinde onbeş gazâya gittim, demiştir.

٤٥٦ـ حدّثنى أحْمَدُ بنُ الحَسَنِ حدّثنا أحْمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بن حَنْبَلِ بنِ هِلاَلٍ حدّثنا مُعْتَمِرُ بنُ سُلَيْمانَ عنْ كَهْمَس عنِ ابن بُرَيْدَةَ عنْ أبِيهِ قال غَزَا مَعَ رسُولِ اللّهِ ﷺ سِتَّ عشْرَةَ غزْوَةً *

456-....... Bureyde ibnu Husayb da Rasûlullah(S)'ın berâberinde onaltı gazâya gittiğini söylemiştir [486].

486 Peygamber'in gazvelerinin sayısı hakkında bu ondokuz sayısından başka, yirmiyedi, hattâ kırk küsûr sayıları da rivâyet edilmiştir. İbn Sa'd, *Tabakaat*'ında bu ihtilâfın sebebi, bâzı rivâyetlerdeki isimlerin öbür rivâyetlerde dâhil bulunması olduğunu bildirdikten sonra şöyle demiştir: Rivâyet âlimlerinin bize bildirdiği ve bizzât Peygamber'in katıldığı gazveler yirmiyedidir. Hazırlayıp gönderdiği seriyyeler de kırkyedidir. Peygamber bizzât iştirâk ettiği gazvelerde harb ve kıtâle de katılmıştır ki, şunlardır: Bedir, Uhud, Mureysi', Hendek, Kurayza, Hayber, Mekke fethi, Huneyn, Tâif gazveleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ

مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ خَيْرُ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللّٰهِ
وَخَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ شَرُّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

Hamd Allah'a mahsûstur; O'na hamd eder, O'ndan yardım isteriz. Allah kime hidâyet verirse artık O'nu hiç saptıracak yok, saptırdığına da hiç hidâyet verici yoktur. Sözün en hayırlısı Allah'ın Kitâbı, yolun en hayırlısı da Muhammed'in yoludur. (Dînde) ***işlerin şerrlileri, sonradan îcâd edilen bid'atlerdir. Her bid'at da sapıklıktır*** [1].

---

1 Müslim, Cumua, Tahfîfu's-salât ve'l-hutbe, rak. 45, Câbir'den; "Sözün en hayırlısı" kısmı Buhârî, Edeb, "Bâb fi'l-hedyi's-sâlih", rak. 122'de İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilmektedir. Bu son kısmı yakın bir lâfızla Ahmed ibn Hanbel, Câbir(R)'den rivâyet etti.

Buhârî'nin "Kitâbu't-Tefsîr"i Hakkında Birkaç Söz

Buhârî'nin diğer hadîs kitâblarından biri "ta'lîk" diye adlandırılan râvîler zinciri kısaltılmış veyâ tamâmen kaldırılmış hadîs ve haberlerden, diğeri de hadîs ve haberler arasında bol bol bulunan dilbilgisi ile ilgili malzemeden ibâret iki mühim husûsiyetiyle ayrıldığı görülmüştür. *Sahîh*'in ihtivâ ettiği dil bilgisine âid malzeme kitâbın her yerinde bulunmakla berâber, en çok rastlandığı yer Tefsîr Kitâbı'dır (*Buhârî'nin Kaynakları*, VII, VIII).

Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'i, muhtevâ bakımından umûmiyetle iki kısımdan teşekkül eder. Bunlardan biri isnâd bakımından muhtelif dereceler ifâde eden hadîsler, diğeri hadîs edebiyâtının hâssaten Buhârî için kullandığı ta'bîrle "terâcim"den ibârettir. Buhârî, kitâbının bu ikinci husûsiyetiyle, hadîs musannıflarından bâriz bir şekilde ayrılır. "Bâb"ların isimleri ve muhtevâlarının bir nevi' hulâsası mâhiyetinde olan ta'rîflerden ibâret bulunan bu kısım, kitâbında mühim bir yer işgâl etmektedir. (*Buhârî'nin Kaynakları*, s. 52). "Terâcim" adı verilen bu kısımlarda bâzen "Kaale" ve bâzen "Kaale gayruhu" ta'bîrini ta'kîb eden muhtelif cümleler, bâzen kaaili zikr olunmamakla zâhiren Buhârî'nin imiş gibi görünen birçok fikirler vardır. Bâblarının arasına yayılan bu gibi fikirler, kitâbının hemen her tarafında bol bol bulunmakta ise de, en çok Tefsîr Kitâbı'nda göze çarpmaktadır. (*Buhârî'nin Kaynakları*, s. 53).

Buhârî'nin kendinden evvelki tefsîr kitâblarıyle ortak olan bu kısmının diğerlerine hiç benzemeyen bir tarafı vardır: Diğer kaynaklar kendilerinden evvelki âlimlerden almış oldukları bu îzâhları isnâdlarla uladıkları hâlde, Buhârî, hemen hemen dâimâ senedleri kaldırıp sâdece o îzâhın sâhibi olan sahâbî, tâbiî ve tâbiîden sonra gelenlerin ismini bırakır. Kendilerinden Kur'ân'da gelen kelimelerle ilgili bilgiler rivâyet ettiği şahısları târîh sırasına göre üç kısma ayırmak kaabildir: Sahâbî, Tâbiûn ve Tâbiûn'dan sonrakiler.

a. Sahâbîlerden isnâdsız gelen lugat îzâhları:

Umer ibnu'l-Hattâb (ö. 23) 3
Abdullah ibn Mes'ûd (32) 2
Ebû Mûsâ el-Eş'arî (44) 1
Abdullah ibnu'z-Zubeyr (73) 1
Abdullah ibn Abbâs (69) 187

b. Tâbiûndan isnâdsız gelen lugat îzâhları:

Mucâhid ibn Cebr (103) 144
İkrime (105).................... 12
Saîd ibn Cubeyr (54) 10
Ebû'l-Âliye (90) 9
el-Hasenu'l-Basrî (121) 12
Katâde ibn Diâme (117) 16
Saîd ibnu'l-Müseyyeb (95) 2
İbrâhîm en-Nahâî (95) 2
Ebû Vâil (85).................... 1
er-Rabî' ibn Huşeym (63) 1
Alkame ibn Kays (102) 1
Alî ibnu'l-Hüseyin (104) 1
Atâ ibn Ebî Rebâh (104) 1
Ebû Meysere ibn Şurahbîl 1
Ubeyd ibn Humeyr (68) 1

c. Tâbiûndan sonra gelenlerden alınan isnâdsız îzâhlar:

Sufyân es-Sevrî (161) 1
Sufyân ibn Uyeyne (198) 10

Buhârî'de kaldırılan isnâdların yerine geçen şahısların çoğunun müstakil birer tefsîr sâhibi olduğunu birçok kaynaklardan öğreniyoruz [2].

Buhârî'nin bu tip rivâyetleri içinde Abdullah ibn Abbâs (187 aded) ve Mucâhid'den (144 aded) gelenler mühim bir yer işgâl eder. Her ikisinin de yazılı birer Tefsîr sâhibi oldukları biliniyor. Buhârî'nin garîb kelimelerin îzâhında İbn Abbâs'tan sonra geniş çapta faydalanmış olduğu Mucâhid'in tefsîrinin sıhhati, hemen hemen bütün âlimlerce kabûl edilmiş, İmâm Şâfiî, Buhârî ve diğer birçok muhaddislerin ondan faydalandıkları sık sık ifâde olunmuştur (*Buhârî'nin Kaynakları*, s. 123).

---

2 Bu zevâtın tefsîrlerini İbnu'n-Nedîm'in *Fihrist*'inden (226-235), *Keşfu'z-Zunûn*'un "Tefsîr" maddesinden, Taberî'nin kaynakları hakkında eski bir rivâyeti muhâfaza eden Yâkût'un *İrşâdu'l-Erîb*'inden (XVIII, 54-65), Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-Beyân* adlı tefsîrinin mukaddimesindeki geniş bilgilerden ve Buhârî şerhlerinden, hâsseten İbn Hacer'in *Ta'lîku't-Ta'lîk*'ından ve bunların hâl tercemelerini ihtivâ eden diğer birçok kitâblardan öğreniyoruz (*Buhârî'nin Kaynakları*, s. 121, hâşiye: 1).

Buhârî - *Sahîh*'in dil bilgisi kaynakları hakkında en mühim bilgileri veren İbn Hacer'e göre- en çok şu dört dil âliminin kitâblarından faydalanmıştır: Ebû Ubeyde Ma'mer ibnu'l-Müsennâ (210), el-Ferrâ (211), en-Nadr ibn Şumeyl (203), Ebû Ubeyd el-Kaasım ibn Sellâm (221).

Âyetlerin tefsîri için muhtelif kaynaklara mürâcaat edip herhangibir sahâbî ve tâbiînin adını açıkladıktan sonra bu dil âlimlerinden yaptığı nakiller için "Vekaale gayruhu" veyâ "Ve kaale ba'duhum" ta'bîrini kullanır (*Buhârî'nin Kaynakları,* s. 120-130).

Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ'da dil âlimlerinden alınmış olan parçaların şerhi esnâsında şârih Kirmânî: "Bu, kitâbın fâidelerini artırmak değil, hacmini büyültmektir" demişti (*Fethu'l-Bârî,* VI, 259). Buna karşı İbn Hacer: "Bir şârihin, şerhine çalıştığı kitâba karşı böyle bir uslûbla ithâm etmesi normal değildir. Hiç şübhesiz Kur'ân'daki garîb kelimelerin îzâhında fayda vardır. Onun (Kirmânî'nin) burada kitâbın faydasını çoğaltmak husûsiyetini kabûl etmemesi merdûddur. Bu kitâbın esâs konusu sahîh hadîslerin getirilmesi ise de bir çok âlimler onun sahâbe ve tâbiûnun veyâ muhtelif fakîhlerin sözlerini nakilden maksadının, kitâbın rivâyet malzemesiyle dirâyet malzemesinin bir arada bulunmasını istemesinden ibâret olduğunu anlamışlardır. Dirâyet malzemesinin bir nev'i de hadîsin garîb kelimelerinin îzâhıdır. Buhârî bir hadîste bir garîb kelime bulunur ve bunun aslı veyâ benzeri Kur'ân'da mevcûd olursa, Kur'ân'daki kelimenin şerhine teşebbüs ve Kur'ân ile hadîsin her ikisini birden şerh etmek sûretiyle faydayı artırmaya gayret etmeyi âdet edinmiştir. Bed'u'l-Halk veyâ Kısâsu'l-Enbiyâ gibi kısımlarda kendi şartına uygun hadîs bulamadığı takdîrde, onun yerini Kur'ân'da geçen garîb kelimelerle doldurmasının faydası nasıl inkâr edilebilir?" diyerek i'tirâz etmiştir (*Fethu'l-Bârî,* VI, 259).

Aynî ise Kirmânî'nin ve İbn Hacer'in sözlerini naklettikten sonra: "Evet, bunlar faydadan hâlî değildir, fakat Buhârî'nin kitâbının gâyesi hadîsleri ortaya koymaktır, lugatleri değil"demiştir (*Umdetu'l-Kaarî,* VII, 310). (*Buhârî'nin Kaynakları,* s. 159-160).

Buhârî Tefsîr Kitâbı'nda sûre ismi ve Besmele'den sonra, sûrenin tamâmının tefsîrini değil, sâdece tefsîr etmek istediği ta'bîrlerin ve bâzı âyetlerin tefsîrlerini getirmektedir. Gerek sûrelerin evvellerinde, gerek bâb başlarında o sûrede geçen bâzı kelime ve ta'bîrlerin tefsîrlerini nakletmektedir, biz metinde verilen bu kelime ve ta'bîrlerin okuyucular tarafından daha kolay ve iyi anlaşılması için ya bunların baş veyâ son kısımlarından daha bâzı kelimeler ilâvesiyle, yâhud da o âyetin yarısının veyâ bütününün Türkçe meâlini vermeğe çalıştık, ve herbir kelime ve ta'bîrin geçtiği âyet rakamlarını metindeki yazılma sırasına göre tesbît edip bildirdik. Gerek meâllerde, gerek hâşiyelerde yazdığımız terceme ve bilgilerin çoğunu Hasan Basrî Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*'i ile Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır'ın *Hakk Dîni Kur'ân Dili* tefsîrinden nakledip, cild

ve sahîfe rakamlarını gösterdik. "Çünkü -herhangi bir konuda- yazılanların en güzellerinden bâzı tekrarlar yapmak en güzelidir" (E. Göze).

Buhârî bu Tefsîr Kitâbı'nda 114 sûreyi sırasıyle birer başlık yapmış, bu başlıklardan sonra da o sûredeki bâzı âyet ve ta'bîrler hakkında tefsîrler nakletmiştir. Bu sûretle 467 bâb altında naklettiği senedli hadîslerin sayısı 500'dür. Fadâilu'l-Kur'ân Kitâbı'nda ise 37 bâb altında 85 hadîs getirmiştir. Bunların toplamı 585 hadîs ediyor. İmâm Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh*'inin Kitâbu't-Tefsîr'i ise, *Sahîh*'inin en sonunda 7 bâb içinde getirdiği 34 hadîsten ibârettir. Hadîs kitâbları içinde Buhârî'den sonra müstakil bir Tefsîr Kitâbı ayırıp en çok hadîs getiren hadîsçi, Buhârî'nin genç çağdaşı ve öğrencisi olan İmâm Tirmizî (ö. 279)'dir. Tirmizî de Fadâilu'l-Kur'ân Kitâbı'nda 25 bâb içinde 41 hadîs, Kırâatler Kitâbı'nda 13 bâb içinde 22 hadîs, Kur'ân'ın Tefsîri Kitâbı'nda 96 bâb içinde 42 hadîs getirmiştir. Takrîben her üç kitâbda 505 kadar hadîs getirmiş oluyor (Rakamlı baskıda 2875'ten 3369'a kadar).

Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'i ile ilgili birtakım bilgiler Mukaddime'de verilmişti. Mesâfe uzadığı ve bir de Tefsîr Kitâbı'nın özelliğini belirtmek maksadıyle bu bilgiler ve tavsîflerin bâzısını burada tekrar yazmış bulunuyoruz.

Mehmed Sofuoğlu

Tefsîr İlminin Önemi

Hamdele ve Salvele'den sonra: Şübhesiz himmet (azm ve istek) boyunlarının uzanacağı en iyi ve ümmetlerin elde etme yarışı yapacakları en büyük şey, kalbin hayâtı, hâlis aklın sağlığı olan ilimdir. İlim nevi'lerinin en ulu ve en yükseği, delîlleri en kâmil ve en yararlı olanı da şer'î ilimler ve dînî bilgilerdir. Çünkü kulların iyiliğinin nizâmlanıp (dizilip) sâbit olması, âhirette kurtuluş ve zafere nâil olmak, ancak bu ilimlerle gerçekleşir.

Tefsîr ilmi ise bunlar arasında şânca en yükseği, burhânca en kuvvetlisi, yapıca en sağlamı, beyânca en açığıdır. Çünkü tefsîr, dînî ilimlerin alınma yeri ve esâsıdır; elde edilmeleri ve öğrenilmeleri ancak ona dayanır; hattâ vasıflandığı gibi tefsîr, dînî ilimlerin başbuğu ve başıdır. Nasıl olmaz ki, onun konusu şerîatin toplayıcısı, dînin direği, hikmetin pınarı, peygamberliğin delîli, baş ve kalb gözlerinin nûru olan Ulu Kitâb'dır ki, ondan başka Allah'a ulaştıracak hiçbir yol yok; ondan başkasıyle kurtuluş yok, ona aykırı olan hiçbirşeyin tutunup korunması yoktur. Şu muhakkak ki, ak (güzel ve azîz) şerîatına muttali' olmayı merâm eden, onun maksadlarına erişmeye, necîb âlimlerine yetişmeye tamâ' eden kimseye tefsîri gece sohbetçisi ve enîs (üns ve ülfet eden kişi) edinmesi ve onu her zamân fikir ve amelce meclis yoldaşı yapması lâzım gelir. İşte böylece hâcetine fırsat ve isteğine zafer bulmaya yaklaşır ve kendini öne geçenlerden ve doğru yolu bulan ilk süvârî bölüğü içinde bulur; kalbinde îmân nûru parlar, kalb gözünde irfân güneşi doğar, dünyâda ve âhirette yüksek bir mekâna konup yerleşir..." (Muhammed Cemâleddîn el-Kaasımî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Mukaddime, s. 4).

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Ruhîm olan Allah'ın ismiyle

٦٥ — كِتابُ التَّفْسِيرِ

65- KİTÂBU'T-TEFSÎR

(Kur'ân'ın Tefsîri Kitâbı) [1]

١ — الرَّحْمٰنُ الرَّحيمُ اسْمانِ مِنَ الرَّحْمَةِ : الرَّحِيمُ والرَّاحِمُ بِمَعْنًى واحِدٍ كالْعَلِيمِ والعَالِمِ

1- Fâtihatu'l-Kitâb Sûresi

"*er-Rahmân*", "*er-Rahîm*"; "Rahmet" kökünden türemiş iki isimdir. "*er-Rahîm*" ve "*er-Râhim*", "*el-Alîm*" ve "*el-Âlim*" gibi bir ma'nâyadır [2].

---

1 Buhârî râvîlerinden Ebû Zerr el-Herevî ile Ebû'l-Vakt nushalarında kitâb başlığı böyle "Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân" şeklinde gelmiştir. Başkalarında ise muzâfun ileyh olan "Kur'ân" hazfedilip, ondan ivâz olarak "Tefsîr" kelimesi ma'rîfe kılınmıştır. Bu sonuncularda Besmele de unvândan sonraya konulmuştur.

Tefsîr, lugatte beyândan ibârettir. Istılâhta *Tefsîr*, Kur'ân nazmının medlûllerini açmaktır. *Tefsîr* ile *Te'vîl* bir ma'nâya mıdır? denilip: *Tefsîr*, murâdın lafızla beyânı; *Te'vîl* ise murâdın ma'nâ ile beyânıdır denilmiştir.

2 Bu, *Besmele*'nin tefsîridir. Besmele, Fâtiha'dan bir cüz' ve bir âyet olduğunu kabûl edenlere göre Besmele, Kur'ân'ın ilk âyeti olduğu için, müellif Buhârî Kur'ân Tefsîri'ne Besmele ile başlamıştır. Fakat asıl zât ismi olan ve bu ikisinden önce bulunan "*Allah*" ismi hakkında sükût etmiştir. Rivâyet ilminin bayrakdârı olan Buhârî, Rabb'in zâtını idrâk ve ihâtadan âciz olan bilgi vâsıtamızın bu ismin mâhiyetini ta'yîn husûsunda da hayrette olduğuna kanâat ederek sükût etmiş ve lisân âlimlerinin bu kelime hakkındaki sözlerinden hiçbirisine işâret etmemiştir. Yüce Allah'ın zâtını idrâkten acz ile hâsıl olan sükût, nasıl en derin bir idrâk iş'âr ederse, mübârek hass isminin mâhiyetini anlamaktan âciz kalarak sükût etmek de kemâlli bir belâgatle derin bir hayrânlık ifâde eder. Bu

١ ــ بابُ ماجاءَ في فاتِحَةِ الكِتابِ وسُمِّيَتْ أُمَّ الكِتاب أنَّهُ يُبْدَأُ بِكِتابَتِها في المَصاحِفِ ويُبْدَأُ بِقِراءَتِها في الصَّلاةِ. والدِّينُ الجَزاءُ في الخَيْرِ والشَّرِّ كما تَدِينُ تُدانُ : وقال مُجاهِدٌ بالدِّينِ بالحِسابِ مَدِينِينَ مُحاسَبِينَ

1- FÂTİHATU'L-KİTÂB HAKKINDA GELEN HADÎSLER BÂBI

Bu sûreye, Mushaflarda bunun yazılmasıyle başlanmakta ve namâz da bunun okunmasıyle başlanmakta olduğu için "Ümmü'l-Kitâb" adı da verilmiştir.

"*ed-Dîn*", hayırda, şerrde karşılık demektir. Meselde "Kemâ tedînu tudânu" denilir. Mucâhid: "*Dîn*", hesâba çekmektir, demiştir. "*Medînîn*", "Hesâba çekilenler" demektir [3].

---

sebeble âlimlerinin cumhûruna göre "***Allah***" ismi ne türemiştir, ne de nakledilmiştir. O doğrudan doğruya Vâcibu Taâlâ'nın zâtına mahsûs isim olmuştur. "... ***O'nun hiçbir adaşı olduğunu bilir misin?***" (Meryem: 65) âyetindeki inkârî istifhâm ile, bunun başka bir varlığa isim yapılmadığı tesbît edilmiştir.

"***Rahmân***" ve "***Rahîm***"in bir ma'nâya olması bir kökten, yânî "Rahmet" masdarından türemiş olmaları bakımındandır. Yoksa faîl sîgası mübâlağa sîgalarındandır, ma'nâsı fâil ma'nâsından ziyâdedir. Bâzen faîl sîgası müşebbehe sıfat ma'nâsına da gelir, bunda sırf fâilin hilâfına sübûta delâlet etmesinden dolayı yine ma'nâ ziyâdeliği vardır. Çünkü fâil vezni hudûsa delâlet eder...

3 Fâtiha Sûresi'ne bu sebeble "*Ümmü'l-Kur'ân*" denilmesi, Ebû Ubeyde'nin *Mecâzu'l-Kur'ân* adlı eserinin başında tesbît ettiği görüşüdür. Fâtiha'ya başka isimler de verilmiştir; her biri bir husûsiyeti ifâde eder: *Ümmü'l-Kur'ân*, çünkü bu sûre, diğer sûrelerin aslı ve menşei, yânî kökü ve tohumu gibidir ve birşeyin asıl ve menşeine "Ümm" denilmesi meşhûrdur. Fâtiha, Kur'ân'ın mebde' ve meâda dâir hikmetlerini, amelî hükümlerini, esâs maksadlarını ve muhtevâsının asıllarını içine alan belîğ bir özetidir. Aynı sebeblerden dolayı "*el-Vâfiye*", "*el-Kâfiye*", "*el-Kenz*" isimleri de verilir. "***el-Seb'u'l-Mesânî***"(el-Hıcr: 87), "es-Salât", yânî Namâz Sûresi: Çünkü Fâtiha'sız namâz yoktur. Her namâzda en az iki kerre okunur. *Şükür Sûresi, Duâ Sûresi, Şifâ* veyâ *Şâfiye Sûresi*, İstemeyi Öğretme Sûresi ki, bunda suâl ve duânın istemenin şartı, edebi, istenenin en mükemmeli pek belîğ bir sûrette öğretilmiştir.

Burada Buhârî "***Mâliki yevmi'd-dîn***"deki "***Dîn***" kelimesinin cezâ ve karşılık ma'nâsına olduğunu ve âyetin ma'nâsı "***Cezâ gününün mâliki***" demek olduğunu bildirmiştir. Bundan sonra "***Dîn***"in hesâb ma'nâsına da geldiğini el-Mâûn: 1 ve el-İnfitâr: 9. âyetleriyle, "***Medînîn***" kelimesinin de el-Vâkıa: 86. âyetinde bu ma'nâya geldiğine işâret etmiştir.

"***Dîn***" kelimesi Arabça'da kazâ, siyâset, tâat, âdet, hâl, kahr... ve bütün bunlarla alâkalı ve hepsine dayanır ve ölçü olan millet ve şerîat ma'nâlarına da gelir.

١ ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ شُعْبَةَ قال حدّثني خُبَيْبُ بنُ عبْدِ الرَّحْمنِ عنْ حَفْصِ بنِ عاصِمٍ عنْ أبِى سعِيدِ بنِ المُعَلَّى قال كُنْتُ أُصَلِّى فى المَسْجِدِ فدَعانِى رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عَليهِ وسلَّم فلَمْ أُجِبْهُ فقُلْتُ يارسولَ اللَّهِ إنِّى كُنْتُ أُصَلِّى فَقال أَلَمْ يَقُلِ اللَّهُ اسْتَجِيبُوا للَّهِ ولِلرَّسولِ إذَا دَعاكُمْ ثُمَّ قال لِى لأُعَلِّمَنَّكَ سورَةً هِىَ اعْظَمُ السُّوَرِ فى القُرْآنِ قَبْلَ أنْ تَخْرُجَ مِنَ المَسْجِدِ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِى فَلمَّا أرادَ أنْ يَخْرُجَ قُلْتُ لهُ أَلَمْ تَقُلْ لأُعَلِّمَنَّكَ سورَةً هِىَ اعْظَمُ سُورَةٍ فى القُرآنِ قال الحَمْدُ للَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ هِىَ السَّبْعُ المَثانِى والقُرْآنُ العَظِيمُ الَّذِى أُوتِيتُهُ *

1-....... Ebû Saîd ibnu'l-Muallâ (R) şöyle demiştir: Ben mescidde namâz kılıyordum. Rasûlullah beni çağırdı. Ben icâbet edemedim. (Namâzdan sonra:)

— Yâ Rasûlallah, ben namâz kılıyordum, diye özür beyân ettim.

Bunun üzerine Rasûlullah (S):

— *"Allah Kur'ân'da: **Ey îmân edenler, sizi hayât verecek şeylere da'vet ettiği zamân Allah'a ve Rasûlü'ne icâbet edin*** (el-Enfâl: 24) ***bu**yurmadı mı?"* dedi.

Sonra bana:

— *"Ey Sa'd, sen bu mescidden çıkmadan önce sana muhakkak bir sûre öğreteceğim ki, o Kur'ân'daki sûrelerin* (sevâbca) *en büyüğüdür!"* buyurdu.

Sonra elimi tuttu. Mescidden çıkmak istediği sırada ben:

— (Yâ Rasûlallah!) *"Sana bir sûre öğreteceğim ki, o, Kur'ân'daki sûrelerin en büyüğüdür!"* demedin mi? dedim.

Rasûlullah:

— *"O sûre **el-Hamdu lillâhi Rabbi'l-Âlemîn**'dir ki, namâzlarda tekrâr olunan yedi âyet ve bana ihsân olunan Büyük Kur'ân'dır"* buyurdu [4].

---

4 Bu hadîste Fâtiha Sûresi ***"es-Seb'u'l-Mesâni"*** ve ***"Büyük Kur'ân"*** adıyle adlandırılmıştır. ***Seb'***, yedi sayısının adıdır. Fâtiha da ittifâkla yedi âyettir. ***el-Mesâni*** de ***Mesnâ***'nın cem'idir ki, çift ve tekrarlanan demektir. Kur'ân'da da bu isimle adlandırılmıştır. ***"Andolsun ki, biz sana*** (namâzın her rek'atinde) ***tekrarlanan yediyi ve şu Büyük Kur'ân'ı verdik"*** (el-Hıcr: 87).

Bu Ebû Saîd el-Muallâ hadîsi, ***es-Seb'u'l-Mesâni*** ile el-Fâtiha Sûresi murâd olunduğunda nassdır, kuvvetli bir delîldir.

et-Tûrbeştî şöyle demiştir: Eğer, Kur'ân'ın ***es-Seb'u'l-Mesâni*** üzerine atfı nasıl sahîh olur? Çünkü bu câiz olmayan şeylerdendir, denilirse, biz deriz ki:

٢ــ باب غَيْرِ المَغْضُوبِ عليْهِمْ ولاَ الضَّالِّينَ

2- *"Gayri'l-mağdûbi aleyhim vela'd-dâllîn"* BÂBI [5]

٢ــ حدّثنا عبْدُ اللّهِ بنُ يوسُفَ أخبرنا مالِكٌ عنْ سُمَيٍّ عنْ أبي صالِحٍ، عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه أن رسُولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم قال إذَا قال الإمامُ غيْرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ولاَ الضَّالِّينَ فقُولُوا آمِينَ فمنْ وافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ المَلاَئِكَةِ غُفِرَلهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ *

2- Bize Abdullah ibn Yûsuf tahdîs etti: Bize (İmâm) Mâlik, Sumeyy'den; o da Ebû Sâlih Zekvân'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi. Rasûlullah (S): *"İmâm -namâzda Fâtiha okurken- **Gayri'l-mağdûbi aleyhim vela'd-dâllîn** dediği zamân, siz de **Âmîn** deyiniz. Her kimin **Âmîn** demesi meleklerin **Âmîn** demelerine uyarsa, onun geçmiş günâhları mağfiret olunur"* buyurmuştur [6].

Bu öyle değildir. Bu ancak bir şeyin iki vasıfla zikrinden ibârettir ki, bu iki vasıftan biri diğeri üzerine atfedilmiştir. Takdîr şöyledir: Biz sana es-Seb'u'l-Mesâni ve Büyük Kur'ân denilen sûreyi verdik, yânî bu iki vasfı toplayan sûreyi verdik demektir (Kastallânî).

5 Ahmed ibn Hanbel ile İbn Hıbbân, Adiyy ibn Hâtim'den; Peygamber (S): ***"el-Mağdûbi aleyhim**, Yahûdîler'dir. **Vela'd-dâllîn** ise Hrıstiyanlar'dır"* buyurdu diye rivâyet etmişlerdir... İbnu Ebî Hâtim: Ben müfessirler arasında bu husûsta hiçbir ihtilâf bilmiyorum, demiştir. es-Suheylî de: Bunun şâhidi Yüce Allah'ın Yahûdîler hakkındaki ***"Gadâb üstüne gadâba döndüler"*** (el-Bakara: 90), Nasârâ hakkındaki: ***"Bundan evvel hakîkaten hem kendileri sapmış, hem bir çoğunu saptırmış ve dümdüz yoldan ayrılıp sapagelmiş bir kavmin hevâsına uymayın*** (el-Mâide: 77) kavlidir, demiştir.. *(Fethu'l-Bârî).*

6 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu meydandadır.

Bu hadîsin iki sened ile Ebû Hureyre'den gelen iki rivâyeti Namâz Kitâbı, "İmâmın ***Âmîn*** demeyi açıktan söylemesi bâbı"nda geçmişti. Müslim ile Buhârî'nin başka yerdeki diğer rivâyetlerinde *"Çünkü melekler de Âmîn derler"* ziyâdesi vardır. Bu ziyâde, kelâmın ma'badine illet olmuş olur. ***Âmîn*** orada da bildirildiği gibi "Böyle olsun" yâhud "Kabûl et" yâhud "Ümîdimizi boşa çıkarma" ma'nâsına İbrânî veyâ Süryânî bir lafızdır ki, herhangi duâdan sonra, o duânın içindekileri icmâlen ve te'kîden tekrâr taleb etmeyi ifâde eder. Bu, duâ edene göredir. Duâyı dinleyen kimsenin "***Âmîn***"demesi ise talebe, yânî istenen şeylere iştirâk etmeyi ifâde eder.

٢ــ سورَةُ البَقَرَةِ
2- el-Bakara Sûresi

بســـم اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle [7]

٣ــ بابُ قَوْلِ اللَّهِ تعالى وعَلَّمَ آدَمَ الأسْماءَ كُلَّهَا

3- YÜCE ALLAH'IN "*Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti...*" (Âyet: 31) KAVLİ BÂBI

٣ــ حدّثنا مُسْلِمُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا هِشَامٌ حدّثنا قَتادَةُ عنْ أَنَسٍ رضى اللَّهُ تعالى عنهُ عنِ النبىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم * وقال لِى خَلِيفَةُ حدّثنا يَزِيدُ ابنُ زُرَيْعٍ حدّثنا سعِيدٌ عنْ قَتادَةَ عنْ أنَسٍ رضى اللَّهُ عنه عنِ النبىِّ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم قال يجْتَمِعُ المُؤْمِنُونَ يوْمَ القِيامَةِ فيَقُولونَ لو اسْتَشْفَعْنا إلى رَبِّنا فَيأتُونَ آدَمَ فيَقُولُونَ أنْتَ أبو النَّاسِ خَلَقَكَ اللَّهُ بِيَدِهِ وأسْجَدَ لَكَ مَلائِكَتَهُ وعَلَّمَكَ أسْماءَ كلِّ شَيْءٍ فاشْفَعْ لَنا عِنْدَ رَبِّكَ حتَّى يُرِيحَنا مِنْ مَكانِنا هٰذا فيَقُولُ

---

7 Ebû Zerr nushasında "Rahmân Rahîm Allah'ın adıyle. el-Bakara Sûresi" şeklinde gelmiştir. Yânî bu, el-Bakara Sûresi hakkında gelen tefsîrlerin beyânıdır. el-Bakara Sûresi hicretten sonra ilk inen sûredir. Bununla berâber bütün Kur'-ân'ın en son inen "***Öyle bir günden sakının ki, hepiniz o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tastamam verilecek, onlara haksızlık edilmeyecektir***" (el-Bakara: 281) âyeti de bundadır. Demek ki Medîne'de ilk inmeye başlayan ve en sonra tamamlanan sûre budur. Âyetleri Kûfeliler'in sayımında 286, Basralılar'ın sayımında 287, Hicâzlılar'ın sayımında 285, Şâmlılar'ın sayımında 284'tür. Bu sayım ihtilâfı, kırâatte olduğu gibi, bâzı âyet başlarında rivâyetin taaddüdündendir... Kelimeleri 6120, harfleri 25.500'dür.

لَسْتُ هُناكُمْ ويَذْكُرُ ذَنْبَهُ فيَسْتحيِ ائْتُوا نُوحًا فإنَّهُ أَوَّلُ رَسولٍ بَعَثَهُ اللَّهُ إلَى أَهْلِ الأَرْضِ فيأْتُونَهُ فيَقُولُ لَسْتُ هُناكُمْ ويَذْكُرُ سُؤالَهُ رَبَّهُ مالَيْسَ لَهُ بهِ عِلْمٌ فِيَسْتَحِي فيَقُولُ ائْتُوا خَلِيلَ الرَّحْمٰنِ فيأْتُونَهُ فيَقُولُ لَسْتُ هُناكُمْ ائْتُوا موسٰى عَبْدًا كلَّمَهُ اللَّهُ وأعْطاهُ التَّوْرَاةَ فيأْتُونَهُ فيَقُولُ لَسْتُ هُناكُمْ ويَذْكُرُ قَتْلَ النَّفْسِ بغَيْرِ نَفْسٍ فيَسْتَحي مِنْ رَبِّهِ فيَقُولُ ائْتُوا عِيسَي عبْدَ اللَّهِ ورسُولَهُ وكَلِمَةَ اللَّهِ ورُوحَهُ فيَقُولُ لَسْتُ هُنا كُمْ ائْتُوا مُحَمَّدًا صلى اللَّهُ عليه وسلم عبْدًا غَفَرَ اللَّهُ لهُ ما تَقَدَّم مِنْ ذَنْبِهِ وما تأَخَّرَ فيأْتُونِي فأنْطَلِقُ حتى أَسْتأْذِنَ على رَبِّي فيُؤْذَنُ فإذَا رَأَيْتُ رَبِّي وقَعْتُ ساجِدًا فيَدَعُنِي ماشاءَ اللَّهُ ثُمَّ يُقالُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وسَلْ تُعْطَهْ وقُلْ يُسْمَعْ واشْفَعْ تُشَفَّعْ فأَرْفَعُ رَأْسِي فأَحْمَدُهُ بتَحْمِيدٍ يُعَلِّمُنِيهِ ثُمَّ أَشْفَعُ فَيَحُدُّ لِي حَدًّا فأُدْخِلُهُمُ الجَنَّةَ ثُمَّ أَعُودُ إلَيْهِ فإذَا رَأَيْتُ رَبِّي مِثْلَهُ ثُمَّ أَشْفَعُ فَيَحُدُّ لِي حَدًّا فأُدْخِلُهُمُ الجَنَّةَ ثُمَّ أَعُودُ الثَّالِثَةَ ثُمَّ أعودُ الرَّابِعَةَ فأَقُولُ ما بَقِيَ فى النَّارِ إلاَّ مَنْ حبَسَهُ القُرْآنُ ووَجَبَ علَيْهِ الخُلُودُ*قال أَبو عبْدِ اللَّهِ إلاَّ مَنْ حبَسَهُ القرْآنُ يَعْنِي قَوْلَ اللَّهِ تَعالى خالِدِينَ فيها *

3-....... Enes(R)'ten, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *Mü'minler kıyâmet gününde toplanırlar da:*

— (Bir kimseden) *Rabb'imizin huzûrunda bize şefâat etmesini istesek, dediler.*

Akabinde Âdem'e geldiler ve:

— Sen insanların babası Âdem'sin. Allah seni kendi eliyle yarattı, meleklerini sana secde ettirdi ve sana herşeyin isimlerini öğretti. Bulunduğumuz şu durumdan bizleri rahata erdirmesi için Rabb'in katında bizlere şefâat et! derler.

Âdem, işlemiş olduğu hatîesini ve bundan dolayı Rabb'inden utanmakta olduğunu zikreder ve:

— Ben buna ehil değilim. Siz Nûh'a gidiniz. Çünkü o, Allah'ın yer ahâlîsine peygamber göndermiş olduğu ilk rasûldür, der.

Akabinde onlar Nûh Peygamber'e gelirler. Nûh da Rabb'inden, hakkında hiçbir bilgisinin bulunmadığı birşeyi istemesini ve bu sebebden utanmakta olduğunu zikrederek:

— Ben şefâat edecek makaamda değilim. Siz Halîlu'r -Rahmân'a gidiniz, der.

Müteâkıben onlar İbrâhîm'e gelirler. O da (hatîesini ve bu sebebden Rabb'inden utanmakta olduğunu zikrederek):

— Ben buna ehil değilim. Siz Allah'ın kelâm ettiği ve kendine Tevrât verdiği bir kul olan Mûsâ'ya gidiniz, der.

Onlar da Mûsâ'ya gelirler. Mûsâ da bir nefis karşılığında olmaksızın insan öldürmüş olduğunu, bu sebeble Rabb'inden utanmakta olduğunu zikrederek:

— Ben buna ehil değilim. Siz Allah'ın kulu ve Rasûlü, Allah'ın Kelimesi ve Rûhu olan Îsâ'ya gidin, der.

Îsâ da onlara:

— Ben buna ehil değilim. Siz geçmiş ve geri kalmış günâhlarını Allah'ın mağfiret eylediği bir kul olan Muhammed'e gidiniz, der.

Onlar bundan sonra bana gelirler. Ben de Rabb'imin huzûruna izin istemek üzere giderim. Bana izin verilir. Rabb'imi görünce secdeye kapanırım. Allah beni dilediği kadar bu vaziyette bırakır. Sonra Allah tarafından:

— Başını kaldır, iste; sana verilir; söyle, sözün işitilir; şefâat et şefâatin kabûl edilir, denilir.

Ben başımı kaldırır ve bana öğreteceği bir tahmîd ile Rabb'ime hamd eylerim. Sonra şefâat ederim. Benim için bir hudûd ta'yîn buyurur. Ben de o mikdâr insanı cennete girdiririm. Sonra tekrar Rabb'ime dönerim. Rabb'imi görünce, bundan evvel yaptığım gibi, secdeye kapanırım. Sonra şefâat ederim. Yine benim için bir sınır ta'yîn eder. Ben o mikdâr insanı cennete girdiririm. Sonra üçüncü defa Rabb'ime dönerim, sonra dördüncü defa dönerim de:

— (Yâ Rabb!) *Ateşte Kur'ân'ın habsettiklerinden ve üzerine hulûd vâcib olanlardan başka kimse kalmadı, derim."*

Ebû Abdillah el-Buhârî şöyle dedi: Ancak Kur'ân'ın habsettikleri, yânî Yüce Allah'ın kâfirler hakkındaki ***"Hâlidîne fîhâ*** (= Orada devâmlı kalıcılar olarak)" sözünün habsettikleri kaldı, dedi [8].

٤ ــ بابٌ

8 Hadîsin başlığa uygunluğu *"Sana herşeyin isimlerini öğretti"* sözündedir. Buhârî bunu burada iki ayrı senedle getirmiştir. Bu hadîsin bir rivâyetini Tevhîd Kitâbı'nda da getirmiştir. Müslim de Îmân'da getirmiştir.

"Âdem'e bütün isimleri öğretti" sözü, ya o isimleri Allah kendi vaz' edip Âdem'in rûhuna nakş ve ilhâm etti veyâ Âdem'e bunları lüzûmunda vaz'edip kullanacak husûsî bir istî'dâdı hâiz bir rûh nefyini takdîr etti, demektir ki, evvelki zâhir, ikinci muhtemeldir. Ta'lîm ile, yânî öğretmek ile bildirmek herkesin bildiğidir; bundan Âdem'in, aslı lisân olan isimleri birdenbire bir i'lâm ile bilmiş olmayıp, terbiye sırrı hükmünce bir istî'dâd ile az-çok bir tedrîc içinde belleyeceği anlaşılır... (*Hakk Dîni*, I, 308-309).

قال مُجاهِدٌ إِلَى شياطِينِهِمْ أَصْحابِهِمْ مِنَ المُنافِقِينَ والمُشْرِكِينَ : مُحِيطٌ بالكافِرِينَ اللَّهُ جامِعُهُمْ : صِبْغَةٌ دِينٌ : عَلى الخَاشِعِينَ عَلى المُؤْمِنِينَ حَقًّا : قال مُجاهِدٌ بِقُوَّةٍ يَعْمَلُ بِمَا فِيهِ : وقال أبو الْعالِيَةِ مَرَضٌ شَكٌّ : وما خَلْفَها عِبْرَةٌ لِمَنْ بَقِيَ : لاشِيَةَ لابَياضَ : وقال غَيْرُهُ يَسُومُونَكُمْ يُولُونَكُمْ : الوَلايَةُ مَفْتُوحَةٌ مَصْدَرُ الوَلاءِ وهِيَ الرُّبُوبِيَّةُ إذَا كُسِرَتِ الواوُ فَهِيَ الإمارَةُ : وقال بَعْضُهُمْ الحُبُوبُ الَّتِي تُؤْكَلُ كلُّهَا فُومٌ : وقال قَتادَةُ فَباؤُا فانْقَلَبُوا . وقال غَيْرُهُ يَسْتَفْتِحُونَ يَسْتَنْصِرُونَ : شَرَوْا باعُوا : راعِنا مِنَ الرُّعُونَةِ إذَا أرادُوا أنْ يُحَمِّقُوا إنْسانًا قالُوا رَاعِنا لايَجْزِي لايُغْنِي : خُطُواتٍ مِنَ الخَطْوِ والمَعْنَى آثارُهُ : قَوْلُهُ تعالى فَلاَ تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدادًا وأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ *

4- BÂB [9]

---

9 Müellif Buhârî bu unvânsız başlık altında el-Bakara Sûresi âyetlerinde gelen bâzı kelime ve terkîblerin tefsîrlerini nakletmiştir. Bunlar yazılma sırasına göre şöyledir:

el-Bakara: 10. âyetteki ***"İlâ şeyâtînihim"*** terkîbine işâret edip, Mücâhid'in bunu metindeki gibi tefsîr ettiğini bildirmiştir. Kezâ 19. âyetin sonundaki ***"Muhîtun bi'l-kâfirîn"*** cümlesini "Allah onları toplayacaktır" şeklinde; 138. âyetteki ***"Sıbğatu'llâhi"*** terkîbini "Allah'ın dîni" şeklinde; 45. âyetteki ***"Ale'l-hâşiîn"*** terkîbini "Gerçek mü'minler üzerine" şeklinde; 63. âyetteki ***"Bikuvvetin"*** terkîbine işâret edip, Mucâhid'in bunu da "İçindekilerle amel ederek" şeklinde tefsîr ettiğini bildirdi.

10. âyetteki ***"Fî kulûbihim marad"*** cümlesine işâret edip, Ebû'l-Âliye'nin bu ***"Marad"*** (yâhud: ***"Maraz"***) kelimesini "Şekk" yânî "Şübhe" ile tefsîr ettiğini bildirdi.

Buhârî: ***"Biz onu hem önündekilere, hem ardındakilere ibret verici bir cezâ ve takvâya erenlere de bir öğüt yaptık"*** meâlindeki 66. âyetine işâret ettikten sonra, bundaki ***"Ve mâ halfehâ"*** terkîbini "Hayâtta kalan insanlar için bir ibret yaptık" şeklinde tefsîr etti. Ebû'l-Âliye de böyle tefsîr etmiştir.

71. âyete işâret edip, bundaki ***"Lâ şiyete"*** kelâmını "Lâ beyâza"; yânî "Hiç beyaz yok" diye tefsîr etmiştir.

Ebû'l-Âliye'den başkaları (yânî Ebû Ubeyd el-Kaasım ibn Sellâm ile Ebû Ubeyde Ma'mer ibnu'l-Müsennâ) da 49. âyetteki ***"Yesûmûnekum sûe'l-azâbi"*** cümlesinin tefsîrini "Onlar sizleri azâbın en kötüsü içinde evirip çeviriyorlardı" şeklinde söylediler.

"İşte bu makaamda nusrat ve hâkimiyet, hakk olan Allah'ındır. Sevâbca da hayırlı, âkıbetçe de hayırlıdır" (el-Kehf: 44) âyetine işâret edip, Ebû Ubeyde'nin vâv'ın fethâsıyle ***"Velâyet"***'in "Rubûbiyet", yânî besleyicilik, terbiyecilik, mâlikiyet ve sâhibiyet; vâv'ın kesresiyle olan ***"Vilâyet"***'in ise emîrlik, yânî beylik ve buyuruculuk ma'nâsınadır dediğini; el-Bakara: 61. âyetteki ***"Fûmihâ"***'nın tefsîrine işâret edip, bâzı müfessirlerin yenilmekte olan tâneli bitkilerin hepsinin ***"Fûm"*** demek olduğunu söylediklerini -bâzı müfessirlerle Atâ ile Katâde'yi kas-

Mucâhid: "*İlâ şeyâtînihim*" demek "Münâfıklardan ve müşriklerden olan arkadaşlarına" demektir. "*Muhîtun bi'l-kâfirîn*", "Allah onları toplayacaktır"; "*Sıbğatun*", "Dîn"dir. "*Ale'l-hâşıîn*", "Gerçek mü'minler üzerine" demektir, demiştir.

Yine Mucâhid: "*Bi-kuvvetin*" demek, "İçindekilerle amel ederek" demektir, demiştir.

Ebû'l-Âliye de:

"*Maraz*", "Şekk"tir demiştir. "*Ve mâ halfehâ*", "Hayâtta kalanlara bir ibrettir" demektir. "*Lâ şiyete*", "*Lâ beyaza*"; yânî "Hiç beyaz yok" demektir.

Ebû'l-Âliye'den başkaları: "*Yesûmûnekum*", "Yûlûnekum"; yânî "Sizi evirip çeviriyorlar" demektir, dediler.

"*el-Velâye*" (vâv'ın fethasıyle); "Besleyicilik, terbiyecilik, mâlikiyet ve sâhibiyet" demek olan "Velâ"nın masdarıdır. Vâv kesre yapıldığı zamân, yânî "*Vilâye*" dendiği zamân, bunun ma'nâsı "İmâret", yânî "Emîrlik, beylik ve buyuruculuk"tan ibâret olur.

Bâzıları: Yenmekte olan tâneli bitkilerin hepsi "Fûm"dur, dedi.

Katâde: "*Fe-bâû*", "Fe'n-kalebû" (yânî: Döndüler) demektir, dedi.

---

detmiştir. Çünkü el-Ferrâ bu ikisinden "***Fûm***"u böyle tefsîr ettiklerini nakletmiştir-; yine aynı 61. âyetteki "***Vebûû bi-ğadabin mine'llâhi***"yi Katâde'nin "Döndüler" diye tefsîr ettiğini; Katâde'den başkaları, yânî Ebû Ubeyde, el-Bakara: 89. âyetindeki "***Yesteftihûne***"yi "Meded ve nusrat ihtiyorlardı" diye tefsîr ettiğini bildirmiştir.

Müteâkıben el-Bakara: 102. âyetinin sonundaki "***Onlar kendilerini cidden ne kötü şey mukaabilinde sattıklarını bilmiş olsalardı***" fıkrasında bulunan "***Şerav***" fiilini "Sattılar" şeklinde tefsîr ettiğini bildirmiştir.

Sonra Buhârî, el-Bakara: 104. âyete işâret edip, Allah'ın bu âyette mü'minleri, sözleri ve fiillerinde kâfirlere benzemelerinden nehyettiğini bildirmiştir. Yine el-Bakara: 48, 122'de aynen tekrarlanmış olan âyete işâret edip, bunlardaki "***Lâ teczî***" fiilini "Lâ yuğnî" (yânî: Fayda vermez) şeklinde tefsîr etmiştir. Ebû Ubeyde de böyle tefsîr etmiştir.

Kezâ el-Bakara: 168, 208. âyetlere işâret edip, buradaki "***Hutuvâti'ş-Şeytâni***" terkîbini "Şeytânın izleri" şeklinde tefsîr etmiştir. Buhârî nihâyet el-Bakara: 22. âyetini de bundan sonra zikrettiği hadîse bir hazırlık olmak üzere getirmiştir. Azîz ve Celîl olan Allah evvelâ mü'min, kâfir, münâfıklardan olan bütün insanlara: "***Ey insanlar sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabb'inize ibâdet ediniz...***" (el-Bakara: 21) âyetiyle hitâb etti. Sonra da kâfirlere ve münâfıklara: "***... Ohâlde kendiniz bilip dururken, Allah'a eşler koşmayın***" (el-Bakara: 22) diye hitâb etti (İbn Hacer ve Aynî).

Ondan başkaları: "*Yesteftihûne*" (yânî: Fetih istiyorlardı), "Meded ve nusrat istiyorlardı" demektir; "*Şerav*", "Sattılar" demektir, dediler.
"*Râınâ*", bönlük, ahmaklık ma'nâsına olan "Ruûnet" masdarındandır. Onlar bir insanı ahmaklığa nisbet etmek istedikleri zaman "*Râınâ*" derlerdi. "*Lâ yeczî*", "Lâ yuğnî" (yânî: Fayda vermez) demektir. "*Hutuvât*" ise, adım atmak ma'nâsına olan "el-Hatv" masdarındandır.
Buna göre ma'nâ: "Şeytânın izlerine, yollarına uymayın" demek olur. "*O hâlde kendiniz bilip dururken, Allah'a eşler koşmayın*" (el-Bakara: 22).

٤ــ حدّثنى عُثْمانُ بنُ أبى شَيْبَةَ حدّثنا جَرِيرٌ عنْ مَنْصُورٍ عنْ أبى وائِلٍ عنْ عَمْرِو بنِ شُرَحْبِيلَ عنْ عَبْدِ اللّهِ قال سألْتُ النبيَّ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم أيُّ الذَّنْبِ أعْظَمُ عِنْدَ اللّهِ قال أنْ تَجْعَلَ للّهِ نِدًّا وهْوَ خلَقَكَ قُلْتُ إنَّ ذَلِكَ لَعَظِيمٌ قُلْتُ ثُمَّ أىّ قال وأنْ تَقْتُلَ ولَدَكَ تَخافُ أنْ يطْعَمَ مَعَكَ قُلْتُ ثُمَّ أىّ قال أنْ تُزانِيَ حَلِيلَةَ جارِكَ : وقَوْلُهُ تَعَالى وظَلَّلْنا عليْكُمُ الغَمامَ وأنْزَلْنا عَلَيْكُمُ المَنَّ والسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّباتِ مارَزَقْناكُمْ وما ظَلَمُونا ولَكِنْ كانُوا أنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ . وقال مجاهِدٌ المَنُّ صَمْغَةٌ والسَّلْوَى الطيْرُ *

4-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'e:

— Allah katında hangi günâh en büyüktür? diye sordum.

Peygamber:

— "*Allah seni yarattığı hâlde, Allah'a benzer bir eş uydurmandır*" buyurdu.

Ben:

— Hakîkaten bu elbette pek büyüktür! dedim.

— Sonra hangi (günâh büyüktür)? diye sordum.

Peygamber:

— "*Seninle berâber yemek yemesinden korkarak, çocuğunu öldürmendir*" buyurdu.

— Bundan sonra hangisi (büyüktür)? dedim.

Peygamber:

— "*Komşunun zevcesiyle zinâ fiilini işlemendir*" buyurdu [10].

---

10 Buhârî bu hadîsi bundan önceki âyete uygun olarak zikretti. Âyetteki "*Endâd*"

Ve Yüce Allah'ın şu kavli: *"Ve üstünüze bulutu gölge yapmış, size kudret helvâsıyle yelve kuşunu indirmiş, size rızk olarak verdiğimiz şeylerin iyilerinden, güzellerinden yiyin* (demiştik). ***Onlar*** (nankörlükleriyle) ***bize zulmetmemişler, fakat kendi kendilerine zulmetmişlerdi"*** (el-Bakara: 57) [11].

Mucâhid: *"el-Menn"* samga (yânî zamk)'dır, *"es-Selvâ"* da kuş'-tur, demiştir.

٥ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ حدّثنا سُفيانُ عن عبْدِ المَلِكِ عن عَمْرِو بن حُرَيْثٍ عن سِعيدِ بنِ زَيْدٍ رضى اللّهُ عنهُ قال قال رسُولُ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم الكَمْأةُ مِن المَنِّ وماؤُ ها شِفاءٌ لِلعِيْنِ *

5-....... Saîd ibn Zeyd (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Kızılımtırak beyaz mantar, kudret helvâsı nev'inden bir rızıktır. Suyu da göz ağrısına şifâdır"* buyurdu [12].

٥ـ بابٌ

وإذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ القَرْيَةَ فكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وسَنَزِيدُ المُحْسِنِينَ: رَغَدًا واسِعٌ كَثِيرٌ *

5- BÂB:

"Hani (Tîh'ten çıktıktan sonra) şu kasabaya girip

Nidd'in cem'idir. *"Misl"* ve *"Emsâl"* gibi vezin ve ma'nâları birdir. Âyetteki *"Ca'l"* fiili, Allah'a hangi şeyden olursa olsun misil tasavvur etmenin uydurma olacağını, hakk olmayıp bâtıl olacağını gösterir.

Hadîste Peygamber *"Allah'a bir misil uydurmandır"* günâhını en önde saydı. Çünkü bu günâhların en büyüğüdür. Yüce Allah ***"Allah'a ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür"*** (Lukmân: 13) buyurmuştur. Peygamber bundan sonra metindeki diğer büyük günâhları sıralamıştır. Bunların kötülükleri ve insanlığa zararları meydandadır.

11 Bâzı nushalarda bu âyetle bundan önceki âyetin başında "Bâb" vardır.
Tîh sahrâsında İsrâîl oğulları'na gönderilen rızklar kudret helvâsı ve bıldırcın kuşudur. Yüce Allah o vakit bu kavme verdiği ni'metleri bu âyetlerde arka arkaya sıralayıp, bunları hatırlamalarını emretmektedir.

12 İbnu Beytâr *Câmi'u'l-Edviye ve'l-Ağdiye* adlı müfredâtında: *Kem'e* dalı ve yaprağı olmayan toparlak bir nebâttır. Rengi kırmızımsıdır, beyaza meyleder. Bahâr mevsiminde biter. Çiğ ve pişmiş olarak yenir. Suyu en iyi göz ilâcıdır, demiştir. Hadîste bunun kudret helâvıs nev'inden olduğu zikredilmiştir. Bununla ekilmeden ve kul emeği karışmadan, Allah tarafından külfetsiz meydana gelen bir ilâhî ni'met olması iâde edilmiştir.

dilediğiniz yerde istediğinizi bol bol yiyin. Kapısından secde ederek girin ve (dileğimiz) Hıtta'dır deyin, kusurlarınızı örtelim; iyilik edenleri ise daha artıracağız, demiştik " (Âyet: 58).

"*Ragaden*", "Geniş, çok" demektir [13].

٦ـ حدّثنى مُحَمَّدٌ حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ مَهْدِىٍّ عنِ ابنِ المُبارَكِ عنْ مَعْمَرٍ عنْ هَمَّامِ بنِ مُنَبِّهٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ عنِ النبىِّ صلى اللّٰهُ عليْه وسلم قال قِيلَ لِبَنى إسْرَائِيلَ ادْخُلوا البابَ سُجَّدًا وقُولُوا حِطَّةٌ فَدَخَلُوا يَزْحَفُونَ عَلى أسْتاهِهِمْ فَبَدَّلُوا وقالُوا حِطَّةٌ حُبَّةٌ فى شَعَرَةٍ *

6-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: (Allah tarafından) İsrâîl oğulları'na:

— Kudüs'ün kapısından eğilirek (tevâzu' ile) giriniz ve Hıtta (= Yâ Rabb! Dileğimiz günâhımızı indirmendir) deyiniz, denildi.

Onlar (tersine) kıçları üzere emekleyerek girdiler ve (o kelimeyi) değiştirdiler de "Hıttatun habbetun fî şaaratın" şeklinde söylediler [14].

٦ـ بابٌ قَوْلُهُ من كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ * وقال عِكْرِمَةُ جَبْرَوميكَ وسَرَافِ عَبْدٌ . إيل اللّٰهُ

6- BÂB: YÜCE ALLAH'IN "*De ki: Kim Cebrâîl'e düşman olursa...*" (Âyet: 97) KAVLİ [15]

---

13 *Hatt,* bir şeyi aşağıya almak ve arkadan yük indirmek demek olduğundan, *"Hıtta"* bir nevi' indiriş demek olur ki, husûsî bir tarzda yükü yıkmak veyâ boyunlarındaki vebâli indirmek karar ve duâsını ifâde eder... Yânî nüzûl kararını veriniz ve günâhlarınıza istiğfâr ediniz demek olur. Ve bütün aşere kırâatlerinde *Hıtta* merfû okunur. Binâenaleyh müfred değil, mahzûf bir mübtedânın haberi olarak "işimiz hıttadır" takdîrinde bir cümledir...

14 Hadîsin âyetle alâkası meydandadır. İsrâîl oğulları'na uzun, günâhlı çöl hayâtından kurtulup Kudüs'e hareketleri emrolunduğunda, şehre girerken kapısı önünde dîndârâne bir tevâzu' ile girmeleri ve kapı önünde Hıtta diyerek tevbe ve istiğfâr etmeleri de emredilmişti. Onlar bu iki emri de tersine alarak, hadîste bildirildiği şekilde girmişlerdir. Böylece Allah'ın bir ni'metine daha nankörlük etmişlerdi.

15 Âyetin tamâmı bir sonrakiyle birlikte metin içinde verildi.

İbn Cerîr şöyle dedi: Bu âyetin te'vîlinde ilim ehli ittifâk etmişlerdir ki, o da, İsrâîl oğulları Cibrîl'in kendilerine düşman, Mîkâîl'in de doştları olduğunu iddiâ ettikleri zamân, onlara cevâb olarak inmiştir (Kastallânî).

Ve İkrime: "*Cebre*" ve "*Mîke*" ve "*Serâfi*", "Abdun; "*Îl*" ise "Allah"tır, demiştir [16].

٧ــ حدّثنا عبْدُ اللّهِ بنُ مُنِيرٍ سَمِعَ عبْدَ اللّهِ بنَ بَكْرٍ حدّثنا حُمَيْدٌ عنْ أنسٍ قال سَمِعَ عبْدُ اللّهِ بنُ سَلاَمٍ بِقُدُومِ رسُولِ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم وهُوَ فى أرْضٍ يَخْتَرِفُ فأتَي النبيَّ صلى اللّه عليه وسلم فقال إنّى سائِلُكَ عنْ ثَلاثٍ لاَيَعْلَمُهُنَّ إلاَّ نَبِىٌّ فَما أوَّلُ أشْرَاطِ السَّاعَةِ ومَاأوَّلُ طَعامِ أهْلِ الجَنَّةِ وما يَنْزِعُ الوَلَدَ إلى أبِيهِ أوْ إلى أُمِّهِ قال أخْبَرَنِى بِهِنَّ جِبْرِيلُ آنِفًا قال جِبْرِيلُ قال نَعَمْ قال ذَاكَ عَدُوُّ اليَهُودِ مِنَ المَلائِكَةِ فَقَرأ هٰذِهِ الآيَةَ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فإنَّهُ نَزَّلَهُ على قَلْبِكَ أمّا أوَّلُ أشْرَاطِ السَّاعَةِ فَنارٌ تحْشُرُ النَّاسَ مِنَ المَشْرِقِ إلى المَغْرِبِ وأمَّا أوَّلُ طَعامِ أهْلِ الجَنَّةِ فزِيادَةُ كَبِدِحُوتٍ وإذَاسَبَقَ ماءُ الرَّجُلِ ماءَ المَرْأةِ نَزَعَ الوَلَدَ وإذَا سَبَقَ ماءُ المَرْأةِ نَزَعَتْ قال أشْهَدُ أنْ لاإلٰهَ إلاَّ اللّهُ وأشْهَدُ أنَّكَ رسُولُ اللّهِ يارسُولَ اللّهِ إنَّ اليَهُودَ قَوْمٌ بُهُتٌ وإنَّهُمْ إنْ يَعْلَمُوا باسْلاَمِى قَبْلَ أنْ تَسْألَهُمْ يَبْهَتُونى فَجاءَتِ الْيَهُودُ فقال النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم أىُّ رجُلٍ عَبْدُ اللّهِ فِيكُمْ قالُوا خَيْرُنا وابنُ خَيْرِنا وسَيِّدُنا وابنُ سَيِّدِنا قال أرَأيْتُمْ إنْ أسْلَمَ عبْدُ اللّهِ بنُ سَلامٍ فقالُوا أعاذَهُ اللّهُ مِنْ ذَلِكَ فَخَرَجَ عَبْدُ اللّهِ فقال أشْهَدُ أنْ لاَإلٰهَ إلاَّ اللّهُ وأنَّ مُحَمَّدًا رسُولُ اللّهِ فقالُوا شَرُّنا وابنُ شَرِّنا وانْتَقَصُوهُ قال فَهٰذَا الَّذِى كُنْتُ أخافُ يارسولَ اللّهِ *

7-....... Enes (R) şöyle demiştir: Abdullah ibn Selâm bir arâzîde hurma toplarken Rasûlullah'ın Medîne'ye gelmesini işitmiş. Akabinde Peygamber'in yanına geldi ve:

— Ben sana üç şey soracağım ki, bunların cevâblarını ancak peygamber olan bilebilir: Kıyâmet alâmetlerinin birincisi nedir? Cennet ehlinin ilk yemeği nedir? Çocuğu babasına yâhud anasına çekip benzeten şey nedir? dedi.

---

16 İbn Abbâs'ın âzâdlısı İkrime: *Cebre, Mîke* ve *Serâfi,* abd yânî kul ma'nâsınadır; "*Îl*" ise Allah'tır demiştir. Bununla "*Cebrâîl*"deki "*Cebre*"yi, "*Mîkâîl*"deki "*Mîke*"yi ve "*İsrâfîl*"deki "*Serâfi*" lafızlarının her üçünün de abd ma'nâsına geldiğini, bunların her üçü de "*Abdîl*" yânî "*Abdullah*" demek olduğunu söylemiş oluyor (Kastallânî).

Bu kelimeler çeşitli şekillerde hemze ile de, ayn ile de telâffuz edilmişlerdir .. (Aynî).

Peygamber (S):

— *"Bunların cevâblarını biraz önce bana Cibrîl haber verdi"* dedi.

Abdullah ibn Selâm:

— Cibrîl mi? dedi.

Peygamber:

— *"Evet"* dedi.

Abdullah;

— Cibrîl, melekler içinde Yahûdîler'in düşmanıdır, dedi.

Bunun üzerine Paygamber (yâhud râvî): ***"De ki: Kim Cibrîl'e düşman olursa*** (kahrından gebersin)***! Çünkü kendinden evvelki kitâbları tasdîk edici ve mü'minler için aynen hidâyet ve müjde olan Kur'ân'ı, Allah'ın izniyle senin kalbinin üstüne o indirmiştir. Kim Allah'a, meleklerine, rasûllerine, Cebrâîl'e, Mîkâîl'e düşman olursa, şübhesiz Allah da o*** (gibi) ***kâfirlerin düşmanıdır"*** (el-Bakara: 97-98) âyetini okudu. Ve şöyle devâm etti:

— *"Kıyâmet alâmetlerinin ilki, insanları doğudan batıya sürecek bir ateştir. Cennet ehlinin ilk yemeği balık ciğerinin* (sarkmış olan) *fazlasıdır. Çocuğun baba ve ana soylarına çekmesi şöyledir: Cinsî münâsebet sırasında erkeğin suyu, kadının suyu önüne geçtiğinde, çocuğu kendine çeker. Kadının suyu erkeğinkinin önüne geçtiği zamân çocuğu o kendine çeker"* buyurdu.

Bunun üzerine Abdullah ibn Selâm:

— ***Eşhedu en lâ ilâhe ille'llah ve eşhedu enneke rasûlullah!*** dedi de şöyle devâm etti:

— Yâ Rasûlallah! Yahûdîler insanı hayrette bırakacak sûrette yalan söyleyen, asılsız iftirâlarda bulunan bir kavimdir. Eğer Sen beni onlardan sormadan önce benim müslümân olduğumu bilirlerse, muhakkak bana iftirâ ederler. (Siz evvelâ beni onlardan sorunuz) dedi.

Akabinde bir Yahûdî topluluğu geldi. Peygamber:

— *"İçinizde Abdullah* (ibn Selâm) *nasıl adamdır?"* diye sordu.

Yahûdîler:

— O bizim hayırlımız ve hayırlımızın oğludur. Seyyidimiz ve seyyidimizin oğludur, dediler.

Peygamber:

— *"Abdullah ibn Selâm İslâm'a girerse ne dersiniz?* (Siz de müslümân olur musunuz?) diye sordu.

Bunun üzerine Yahûdîler:

— Böyle şeyden Allah onu korusun! dediler.

Bunun üzerine Abdullah, Yahûdîler'e karşı çıktı da:

— ***Eşhedu enlâ ilâhe ille'llah ve eşhedu enne Muhammeden rasûlullah,*** diye iki şehâdet kelimesini söyleyiverdi.

Bu şehâdetler üzerine Yahûdîler:

— O bizim şerrlimizdir ve şerrlimizin oğludur, dediler, ve Abdullah ibn Selâm'ın değerini eksilttiler.

Abdullah:

— Yâ Rasûlallah! İşte korkmakta olduğum şey budur, dedi [17].

٧ـ بابُ قَوْلِهِ مانَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نَنْسَأْها

7- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Biz neshettiğimiz veyâ geri bıraktığımız bir âyetin yerine ya ondan daha hayırlısını, yâhud onun benzerini getiririz. Allah'ın herşeye kemâliyle kaadir olduğunu bilmedin mi?" (Âyet: 106) [18].

٨ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ عَلِيٍّ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا سُفْيانُ عنْ حَبيبٍ عنْ سَعِيدِ بن جُبَيْرٍ عَنِ ابنِ عبَّاسٍ قال قال عُمَرُ رضىَ اللَّهُ عنهُ أَقْرَأنا أُبَيٌّ وأَقْضانا عَلِيٌّ وإنَّا لَنَدَعُ مِنْ قَوْلِ أُبَيٍّ وذَاكَ أنَّ أُبَيًّا يَقولُ لاأَدَعُ شَيْئًا سَمِعْتُهُ مِنْ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم وقَدْ قال اللَّهُ تعالى مانَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْنَنْسَأْها *

8-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Umer (R):

— Bizim en düzgün Kur'ân okuyanımız Ubeyy ibn Ka'b'dır. En isâbetli hüküm verenimiz de Alî ibn Ebî Tâlib'dir. Şübhesiz biz, Ubeyy ibn Ka'b'ın okuyuş usûlü ve edâsından bir kısmını terketmekteyiz. Bununla berâber Ubeyy: Ben Rasûlullah'tan işittiğim hiçbirşeyi terketmem (unutmam), diye iddiâ etmektedir. Hâlbuki Yüce Allah: ***"Biz bir âyetten nesheder veyâ geri bırakırsak, ondan daha hayırlısını yâhud onun benzerini getiririz..."*** (Âyet: 106) buyurmuştur, dedi [19].

---

17 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bunun biraz değişik bir rivâyeti Magâzî'den önce 50. bâbda ve Ehâdîsu'l-Enbiyâ'da da geçmişti.

18 Bu âyetteki "نَنْسَأْهَا = *Nense'hâ*" fiili, birinci nûn ile sîn'in fethaları ve bundan sonra sâkin bir hemze ile okunmuştur. Bu, "Geri bırakmak" ma'nâsına olan *Nese'* ve *Nesîe*'den alınmıştır. Bunu İbn Kesîr ile Ebû Amr böyle okumuşlardır. Metinde Buhârî de bu kırâati almıştır. Elimizdeki Mushaflarda Âsım kırâati üzere " نُنْسِهَا = *Nunsihâ*" şeklindedir. Bu, "Unutturmak" ma'nâsına olan *"İnsâ"*dan alınmıştır. Gönüllerden ve hâfızalardan gidermek ma'nâsınadır. Bu kırâate göre âyetin ma'nâsı: "Biz bir âyetten herhangi bir şeyi nesheder yâhud hâfızadan silip unuttursak..." demek olur.

19 Hadîste Ubeyy, Rasûlullah'tan işittiği hiçbirşeyi terketmeyeceğini söyleyerek,

٨ـ باب وقالوا اتخذ الله ولدا سبحانه

8- BÂB:
"Onlar: 'Allah kendine çocuk edindi' dediler. Hâşâ, O (bu gibi şeylerden) pâk ve münezzehtir..." (Âyet: 116) [20].

٩ـ حدّثنا أبو اليمان أخبرنا شعيب عن عبد الله بن أبي حسين حدّثنا نافع بن جبير عن ابن عبّاس رضى الله عنهما عن النبيّ صلى الله عليه وسلم قال قال الله كذّبنى ابن آدم ولم يكن له ذاك وشتمني ولم يكن له ذلك فأمّا تكذيبه إيّاى فزعم أنّي لاأقدر أن أعيده كما كان وأمّا شتمه إيّاي فقوله لي ولد فسبحاني أن أتخذ صاحبة أو ولدا *

9-....... Abdullah ibn Abbâs(R)'tan: Peygamber (S) şöyle demiştir: *"Allah şöyle buyurdu: Bâzı Âdem oğlu beni yalanladı. Hâlbuki beni yalanlamak ona yakışmazdı. Bâzısı da bana sövdü. Hâlbuki bana sövmek ona yakışmazdı. Âdem oğlunun beni yalanlamasına gelin-*

Kur'ân'dan bâzı şeylerin neshini kabûl etmiyordu. Umer de ***"Mâ nensah..."*** âyetini okuyarak onu reddetmektedir. Çünkü bu âyet, Kur'ân'ın bâzı âyetleri hakkında neshin subûtuna da delâlet etmektedir.

Nesh, lugatte değiştirmek ve birşeyi kaldırıp yerine başka birşey koymaktır. Istılâhda *Şerîat neshi* ve *Âyet neshi* olmak üzere iki sûrette alınır. Şerîat neshi, İslâm'ın kendisinden evvelki şerîatleri neshetmesidir ki, bunda şübhe ve tereddüd yoktur. Âyet neshi, bir âyeti okuyarak ibâdet etmek veyâ âyetten alınan şer'î hüküm ile amel etmek veyâ ikisinin birden yânî hem kırâatle ibâdetin, hem de âyet hükmüyle amelin nihâyet bulduğunu beyândan ibârettir. Bir âyetin okunmasının nihâyeti veyâ hükmünün nihâyeti Allah'a ma'lûmdur. Biz onu devâmlı sanırken, neshle karşılaşınca nihâyete erdiğini anlarız. Bu sebeble usûl âlimleri *Nesh*'i "Tebdîl Beyânı" nev'inden saymışlardır. Âlimlerin cumhûru bu âyetle delîl getirerek, neshin cevâzını kabûl etmişlerdir. Bâzıları Kur'ân'da âyet neshini inkâr ederek, neshi yalnız şerîat neshine sığıştırmışlardır.

"Şerîat usûlünden neshin meşrûiyetini isbât edici olan bu âyetin sevki, geçmiş kitâbların neshinin cevâzı hakkında nass ise de, mantûku i'tibâriyle "Min âyetin" âmm olduğundan, bâzı Kur'ân âyetlerini de zâhir olarak şâmildir..." (*Hakk Dîni,* I, 459).

20 Âyetin devâmı şöyledir: ***"Bil'akis göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun. Hepsi de O'nun emrine boyun eğmişlerdir".***

Âyetteki ve hadîsteki *Veled,* kişinin büyük küçük, erkek dişi, bir ve daha fazla çocuğuna denir ki, umûmiyetle çocuk demektir. Bu sûretle çocuk edinmek fânîlerin, muhtâcların işidir. Allah bu gibi şeylerden münezzehtir. Yahûdîler: Uzeyr, Allah'ın oğlu, dediler. Hristiyanlar: Mesîh Îsâ, Allah'ın oğlu'dur, dediler. Arab müşrikleri de: Melekler Allah'ın kızlarıdır, dediler. İşte bütün bu bâtıl sözler ve iddiâlar, başlıktaki âyetle reddedilmiş ve Allah bunlardan tenzîh olunmuştur.

ce; o (öldükten sonra) *benim onu eskisi gibi îâde edip yaratmağa gücüm yetmez sanır. Bana sövmesi husûsu da: Benim çocuğum olduğunu söylemesidir. Hâlbuki ben zevce ve çocuk edinmekten uzak bulunuyorum"* [21].

٩ـ بابٌ قَوْلُهُ واتَّخِذُوا مِنْ مَقامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلًّى . مَثابَةً يَثُوبُونَ يَرْجِعُونَ

9- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ: *"Siz de İbrâhîm'in makaamından bir namâz yeri edinin..."* (Âyet: 125). *"Mesâbe"*, insanların tekrar tekrar gidip dönmekte oldukları yerdir [22].

١٠ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ عَنْ يَحْيَى بنِ سَعيدٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قال قال عُمَرُ رضى اللّهُ عنه وافَقْتُ اللّهَ فى ثَلاَثٍ أَوْ وافَقَنِى رَبِّى فِي ثَلاَثٍ قُلْتُ يارسُولَ اللّهِ لَوِ اتَّخَذْتَ مِنْ مَقامِ إبْراهيمَ مُصَلًّى وقُلْتُ يارسولَ اللّهِ يَدْخُلُ عَلَيْكَ البَرُّ والفاجِرُ فَلَوْ أَمَرْتَ أُمَّهاتِ المُؤْمِنِينَ بالْحِجابِ فأَنْزَلَ اللّهُ آيَةَ الحِجابِ قال وَبلَغَنى مُعاتَبَةُ النبىِّ صلي اللّه عليه وسلم بَعْضَ نِسائِهِ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِنَّ قُلْتُ

---

21 Bu, kudsî hadîslerdendir. Yânî Kur'ân'dan sonra ikinci derecede bulunan Allah kelâmıdır. Allah bunun ma'nâsını Peygamber'e haber vermiş, O da bu ma'nâyı kendi ibâresi ile ümmetine teblîğ etmiştir. Bu, aynı zamânda müteşâbih hadîslerdendir. Bunun bir rivâyeti Bed'u'l-Halk'ın başlarında geçmişti.

"Geçmiş şerîatlerin sâhibleri Allah'a hilkatte ilk sebeb olması i'tibâriyle "Baba" derlerdi, hattâ babaya küçük baba, Allah'a büyük baba derlerdi; fakat evlâdı var demezlerdi. Sonradan câhiller, bundan murâd tevlîd ve vilâdet ma'nâsı zannederek 'Babanın evlâdı olur' dediler, 'Oğlu var, kızı var' demeye başladılar. Bu ise Allah'ı bilmemek, O'na şirk koşmaktır. Çünkü evlâdda babaya bir benzeyiş vardır. "Çocuk, babanın cüz'üdür" denilir. Nitekim Îsâ'ya "Allah'ın oğludur" diyenler, O'na Allah da dediler. Bu âyet de bunu isbât etti ve İslâm'da bundan dolayı Allah'a "Baba" demek bir küfür olmuştur..." (*Hakk Dîni,* I, 480).

22 Bu *"Mesâbeten"* lafzı, âyetin baş tarafındadır, tamâmı şöyledir: *"Hani biz Beyt'i insanlar için bir toplantı yeri ve emîn bir mahal yapmıştık* (hatırlayın). *Siz de İbrâhîm'in makaamından bir namâz yeri edinin. İbrâhîm ile İsmâîl'e de: Evimi tavâf edenler, orada kalanlar, rukû' ve sucûd eyleyenler için titizlikle temizleyin, dili kuvvetli emir vermiştik"* (el-Bakara: 125).

Makaamu İbrâhîm, İbrâhîm Peygamber'in Beyt'i binâ ederken veyâhud insanları hacca da'vet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir ki, bu gün de Makaamu İbrâhîm nâmıyle tanınır. Tavâf namâzı burada kılınır.

إِنِ انْتَهَيْتُنَّ أَوْ لَيُبَدِّلَنَّ اللّٰهُ رسولَهُ صلى اللّٰهُ عليه وسلم خَيْرًا مِنْكُنَّ حَتَّى أَتَيْتُ إِحْدَى نِسائِهِ قالَتْ ياعُمَرُ أَمَا فى رسولِ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم مايَعِظُ نِساءَهُ حَتَّى تَعِظَهُنَّ أَنْتَ فأَنْزَلَ اللّٰهُ عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِماتٍ الآيَةَ * وقال ابنُ أبى مَرْيَمَ أخبرنا يحْيَى بنُ أَيُّوبَ حدّثنى حُمَيْدٌ سَمِعْتُ أَنَسًا عَنْ عُمَرَ *

10- Bize Müsedded Yahyâ ibn Saîd'den; o da Humeyd'den; o da Enes'ten tahdîs etti: Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Umer (R):

— Üç şey hakkındaki dileğim Allah'ın vahyine uygun geldi, yâhud Rabb'im bana muvâfakat etti. Ben: Yâ Rasûlallah! Makaamu İbrâhîm'den bir namâz yeri edinseniz! dedim. (Bu lafızla âyet indi.) Yine ben: Yâ Rasûlallah! Yanınıza iyi ve kötü kimseler giriyor. Mü'minlerin anaları olan kadınlarınızın örtünmelerini emretseniz! dedim. Bunun üzerine Allah Hicâb (el-Ahzâb: 59) âyetini indirdi.

Umer dedi ki:

— Bana Peygamber'in bâzı kadınlarına darılması haberi ulaştı. Bunun üzerine kadınların yanına gittim ve: Kadınlar! Ya bu hırçınlığa nihâyet verirsiniz, yâhud iyi biliniz ki Allah, sizin yerinize Rasûlü'ne sizden daha hayırlı kadınlar verir, dedim. Nihâyet Peygamber'in kadınlarından birisinin yanına vardım. Kadın bana: Yâ Umer! Rasûlullah kadınlarına öğüt vermez mi ki, sen onlara va'z vermeye kalkışıyorsun? dedi. Bunun üzerine de Allah şu âyeti indirdi: ***"Eğer o sizi boşarsa, yerinize -Allah'a itâatle teslîm olan, Allah'ın birliğini tasdîk eden, namâz kılan, günâhlardan tevbe ile vazgeçen, ibâdet eyleyen, oruç tutan kadınlar, dullar ve kızlar olmak üzere- Rabb'inin ona sizden daha hayırlılarını vermesi umulur"*** (et-Tahrîm: 5) [23].

İbnu Ebî Meryem şöyle dedi: Bize Yahyâ ibnu Eyyûb haber verdi: Bana Humeyd tahdîs edip: Ben Enes'ten işittim, o da Umer'den demiştir [24].

١٠ ـ بابٌ قَوْلُهُ تعالى وإذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَواعِدَ مِنَ الْبَيْتِ

23 Hadîsin başlığa uygunluğu Umer'in dilediği lafızla *"Siz de İbrâhîm'in makaamından bir namâz yeri edininiz"* âyetinin inmesidir. Bunun bir rivâyeti Namâz Kitâbı, "Kıble hakkında gelen şeyler bâbı"nda da geçmişti.

24 Buhârî bu senedi, hadîsin diğer rivâyetlerini göstermek için zikretmiştir.

وإسْماعِيلُ رَبَّنا تَقَبَّلْ مِنَّا إنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ العَلِيمُ . القَوَاعِدُ أساسُهُ
واحِدَتُها قاعِدَةٌ والقَوَاعِدُ مِنَ النِّساءِ واحِدُها قاعِدٌ

10- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Hani İbrâhîm o Beyt'in temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu (da ikisi şöyle duâ etmişlerdi): Ey Rabb'imiz, bizden (şu hizmeti) kabûl buyur. Şübhesiz Sen hakkıyle işiten, kemâliyle bilensin" (Âyet: 127).

***"el-Kavâid"*, onun temelleridir. Bunun müfredi "Kaaidetun"dur. Kadınlardan olan "Kavâid"in müfredi ise "Kaaid"dir** [25].

١١ ـ حدّثنا إسْماعِيلُ قال حدّثنى مالِكٌ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ سَالِمِ ابنِ عبْدِ اللّهِ أنَّ عَبْدَ اللّهِ بنَ مُحَمَّدِ بنِ أبى بَكْرٍ أخْبَرَ عبْد اللّهِ بنَ عُمَرَ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ تعالى عنها زَوْجِ النبىِّ صلى اللّهُ عليه وسلّم أنَّ رسُولَ اللّهِ ﷺ قال أَلَمْ تَرَىْ أنَّ قَوْمَكِ بَنَوُا الكَعْبَةَ واقتَصَرُوا عنْ قَوَاعِدِ إبْرَاهِيمَ فَقُلْتُ يارسولَ اللّهِ ألاَ تَرُدُّها عَلى قَوَاعِدِ إبْرَاهِيمَ قال لَوْلاَ حِدْثانُ قَوْمِكِ بالْكُفْرِ فقال عَبْدُ اللّهِ بنُ عُمَرَ لَئِنْ كانَتْ عائِشَةُ سَمِعَتْ هٰذَا مِنْ رسولِ اللّهِ ﷺ ماأُرَى رسولَ اللّهِ ﷺ تَرَكَ اسْتِلاَمَ الرُّكْنَيْنِ اللَّذَيْنِ يَلِيانِ الحِجْرَ إلا أنَّ البَيْتَ لَمْ يُتَمَّمْ عَلى قَوَاعِدِ إبْرَاهِيمَ *

11-....... Abdullah ibn Muhammed ibn Ebî Bekr, Abdullah ibn Umer'e, Peygamber'in zevcesi Âişe(R)'den haber verdi ki (o şöyle demiştir): Rasûlullah (S) bana:

— *"Kavmin Kureyş'in Ka'be'yi binâ ettiklerini ve İbrâhîm'in temellerinden kısalttıklarını görmedin mi* (yânî bilmedin mi)*?"* buyurdu.

Ben:

— Yâ Rasûlallah, onların kısalttıkları temeli Sen İbrâhîm'in temelleri üzerine döndürmez misin? dedim.

Rasûlullah:

— *"Kavmin küfür zamânına yakın olmasaydı* (muhakkak ben Ka'be'yi İbrâhîm'in temelleri üzerine döndürürdüm)*!"* buyurdu.

25 Yânî *Kavâid* lafzı, temel kaaideleri ile kadınların kavâidi arasında müşterektir, fark bunların müfredlerindedir. Müennes kılma tâ'sı ile *Kaaide* "Temel"; tâ'-sız olan *Kaaid* ise hayızdan kalıp oturmuş kadındır.

Abdullah ibn Umer, Âişe'den bunu rivâyet ettikten sonra:

— Yemîn olsun Âişe bunu muhakkak Rasûlullah'tan işitmiştir. Ben Rasûlullah'ın Hıcr'a yakın olan iki köşeyi isti'lâm etmemesinin, ancak Beyt'in (bu iki köşesinin) İbrâhîm'in temelleri üzerinde tamamlanmamış olmasından ileri geldiğini sanıyorum, demiştir [26].

١١ ـ بابٌ قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ وما أُنْزِلَ إِلَيْنا

11- BÂB: *"Deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene îmân ettik..."* (Âyet: 136).

١٢ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا عُثْمانُ بنُ عُمَرَ أَخْبَرَنا عَلِيُّ بنُ المُبارَكِ عنْ يَحْيَى بنِ أَبِي كَثِيرٍ عنْ أَبِي سلَمَةَ عنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنه قال كانَ أهلُ الكِتابِ يَقْرَؤُنَ التَّوْراةَ بالعِبْرانِيَّةِ ويُفَسِّرُونَها بالعَرَبِيَّةِ لأَهْلِ الإِسْلامِ فقال رسُولُ اللّٰهِ ﷺ لاَتُصَدِّقُوا أهْلَ الكِتابِ ولاَ تُكَذِّبُوهُمْ وقُولُوا آمَنَّا باللّٰهِ وما أُنْزِلَ إِلَيْنا الآيَةَ • سَيَقُولُ السُّفَهاءُ مِنَ النَّاسِ ماوَلاَّهُمْ عنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كانُوا عَلَيْها قُلْ للّٰه المَشْرِقُ والمَغْرِبُ يَهْدِى مَنْ يَشاءُ إِلَى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ *

12-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Kitâb sâhibi olanlar *Tevrât*'ı İbrânîce (metni) ile okurlar, Arab dili ile de onu müslümânlara tefsîr ederlerdi. Rasûlullah (S) bu husûsta sahâbîlerine: *"Sizler Ehli Kitâb'ı tasdîk de etmeyin, tekzîb de etmeyin. Sizler şunu söyleyin: **Biz Allah'a, bize indirilene*** (Kur'ân'a), ***İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına indirilenlere, Mûsâ'ya, Îsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabb'leri katından verilenlere îmân ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırdetmeyiz. Biz Allah'a teslîm olmuş müslümânlarız*"** (Âyet: 136) [27].

"*İnsanlardan birtakım beyinsizler: Müslümânları, üzerinde durdukları eski kıbleden çeviren* (sebeb) ***nedir? diyecekler. De ki: Doğu***

---

26 Başlıktaki âyete uygunluğu *"İbrâhîm'in temellerinden kısalttılar"* sözündedir.

27 Ehli Kitâbı tasdîk ve tekzîb etmeyip durmanın sebebi şudur: Çünkü tasdîk ettiğimiz şey tahrîf edilmiş ise, biz de onların tahrîfine katılmış oluruz; tekzîb ettiğimiz takdîrde, tekzîb ettiğimiz şey semâvî kitâba uygun ve doğru olabilir. Bu sûretle Allah'ın bize îmân etmemizi emrettiği şeyi inkâr etmiş oluruz. Bunun için Kitâb ehli milletlerin propagandalarına karşı Peygamber'in bize öğrettiği gibi davranıp, Yüce Allah'ın bu âyette emrettiği esâsları söyleyeceğiz.

da Allah'ın, batı da. O, kimi dilerse onu doğru yola iletir '' (Âyet: 141) [28].

١٣ ــ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ سَمِعَ زُهَيْرًا عنْ أبي إسْحاقَ عنِ البَرَاءِ رضى اللّٰهُ عنه أنَّ رسُولَ اللّٰهِ ﷺ صَلَّى إلى بَيْتِ المَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا أوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا وكان يُعْجِبُهُ أنْ تكُونَ قِبْلَتُهُ قِبَلَ البَيْتِ وإنهُ صَلَّى أوْ صَلاَّها صَلاةَ العَصْرِ وصَلَّى مَعَهُ قَوْمٌ فخَرَجَ رجُلٌ مِمَّنْ كانَ صَلَّى مَعَهُ فمَرَّ عَلى أهْلِ المَسْجِدِ وهُمْ رَاكِعُونَ فقالَ أشْهَدُ باللّٰهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ معَ النبيِّ صلى اللّٰهُ عليْه وسلم قِبَلَ مَكَّةَ فدَارُوا كما هُمْ قِبَلَ البَيْتِ وكانَ الذى ماتَ عَلى القِبْلَةِ قَبْلَ أنْ تُحَوَّلَ قِبَلَ البيْتِ رِجالٌ قُتِلُوا لَمْ نَدْرِ مانَقُولُ فِيهِمْ فأنْزَلَ اللّٰهُ وما كانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ إيمانَكُمْ إنَّ اللّٰهَ بالناسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ : وكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلى النَّاسِ ويَكُونَ الرَّسولُ علَيْكُمْ شَهِيدًا ٭

13-......., el-Berâ ibn Âzib(R)'den (şöyle demiştir): Rasûlullah (S) Medîne'de onaltı ay yâhud onyedi ay Kudüs'teki Beytu'l-Makdis'e doğru namâz kıldı. Fakat her zamân kıblesinin Ka'be ciheti olmasını arzû ederdi. Rasûlullah, Ka'be'ye doğru ilk namâzını kıldı yâhud ikindi namâzını kıldı. Bir cemâat de O'nunla birlikte kıldılar. Ondan sonra, O'nunla birlikte namâz kılanlardan biri çıktı ve bir mescidde bulunan bir cemâate, onlar namâz kılarlarken uğradı. Onlara:

— Peygâmber ile birlikte Mekke'ye doğru namâz kıldığıma Allah için şehâdet ederim, dedi.

Bu şehâdet üzerine o cemâat namâzlarını bozmadan oldukları gibi Ka'be'den tarafa döndüler. Kıble değiştirilmeden evvel ilk kıbleye doğru namâz kılarak vefât etmiş, öldürülmüş birtakım insanlar vardı. Biz bunlar hakkında ne diyeceğimizi (nasıl bir hüküm vereceğimizi) bilemedik. O zamân Allah şu âyeti indirdi: ''***...Allah sizin îmânınızı zâyi' edecek değildir. Çünkü Allah insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir***'' (Âyet: 143) [29].

''***Böylece sizi vasat*** (orta) ***bir ümmet yapmışızdır. İnsanlara karşı***

---

28 Ebû Zerr nushasından başkalarında buradaki âyetin başında ''Bâb'' sözü de vardır.

29 Hadîsin üst taraftaki âyete uygunluğu meydandadır. Hadîste Peygamber'le birlikte Mekke'ye doğru namâz kıldıktan sonra diğer bir mescid cemâatine uğrayan kimse Abbâd ibn Bişr, bir kavle göre de Abbâd ibn Nehîk idi. Uğradığı mescid de Hârise oğulları Mescidi idi. Bu gün ona Kastallânî'nin beyânına göre ''*Mescidu'l-Kıbleteyn*(= İki Kıble Mescidi)'' deniyor.

şâhidler olasınız, bu Rasûl de sizin üzerinize tam bir şâhid olsun diye (Âyet: 143).

١٤ــ حدّثنا يُوسُفُ بنُ راشِدٍ حدّثنا جَرِيرٌ وأبو أُسامَةَ واللَّفْظُ لِجَرِيرٍ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبي صالِحٍ . وقال أبو أُسامَةَ حدّثنا أبو صالِحٍ عنْ أبي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ قال قال رسولُ اللهِ ﷺ يُدْعَى نُوحٌ يَوْمَ القِيامَةِ فَيَقُولُ لَبَّيْكَ وسَعْدَيْكَ يارَبِّ فَيَقُولُ هَلْ بَلَّغْتَ فَيَقُولُ نَعَمْ فَيُقالُ لأُمَّتِهِ هلْ بَلَّغَكُمْ فَيَقُولون مَا أتانا مِنْ نَذِيرٍ فَيَقُولُ مَنْ يَشْهَدُ لَكَ فيَقُولُ مُحَمَّدٌ وأُمَّتُهُ فيَشْهَدُونَ أنَّهُ قَدْ بَلَّغَ وَيكُونَ الرسُولُ علَيْكُمْ شَهِيدًا فَذٰلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ وكَذٰلِكَ جَعَلْناكُمْ أُمَّةً وسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ويَكون الرَّسُولُ علَيْكُمْ شَهِيدًا . والوَسَطُ العَدْلُ *

14-....... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Kıyâmet gününde Nûh çağrılacak. Nûh:*

— ***Lebbeyke ve sa'deyke yâ Rabb*** (= Da'vetine icâbet ettim, huzûruna geldim, emrine hazırım yâ Rabb)*! diyecek.*

Allah:

— (Emirlerimi ümmetine) *teblîğ ettin mi? diye soracak.*

Nûh da:

— *Evet ettim! diyecek.*

Bunun üzerine Nûh'un ümmetine:

— *Nûh size teblîğ etti mi? diye sorulacak.*

Nûh'un ümmeti de:

— *Bizi böyle âhiret azâbından korkutan bir peygamber gelmedi! diyecekler.*

Bu cevâb üzerine Allah:

— *Ey Nûh, senin teblîğ ettiğine kim şehâdet eder? diye soracak.*

O da:

— *Muhammed ve O'nun ümmeti, diye cevâb verecek.*

Akabinde Muhammed ile ümmeti, Nûh'un, ümmetine Allah'ın hükümlerini teblîğ etmiş olduğuna şehâdet edecekler. Rasûlünüz de sizin üzerinize bir şâhid olacaktır. İşte şu beyânım, zikri ulu olan Allah'ın şu kavlidir: ***Böylece sizi orta bir ümmet yapmışızdır. İnsanlara karşı şâhidler olasınız, bu Rasûl de sizin üzerinize şâhid olsun diye*** (Âyet: 143)".

"el-Vasat", "el-Adl" demektir [30].

---

30 Ebû Saîd hadîsinin üst taraftaki âyete uygunluğunu, bizzât Peygamber bildir-

١٢ــ بابُ وما جَعَلْنا القِبْلَةَ الَّتِى كُنْتَ عليْها إلاَّ لِنَعْلَمَ منْ يَتَّبِعُ الرَّسولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلى عَقِبَيْهِ وانْ كانَتْ لَكَبِيرَةً إلاَّ عَلى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وما كانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إيمَانَكُمْ إنَّ اللَّهَ بالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ

12-"...*Senin üstünde durageldiğin (Ka'be'yi tekrar) kıble yapmamız o Rasûl'e (sana) uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdetmemiz içindir. Gerçi bu elbette büyük bir mes'eledir. Ancak bu Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler hakkında değil*"

(Âyet: 143) BÂBI

١٥ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ سُفْيانَ عنْ عبْدِ اللَّهِ بنِ دِينارٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما بَيْنا النَّاسُ يُصَلُّونَ الصُّبْحَ فِي مَسْجِدِ قُباءٍ إذْ جاءَ جاءٍ فقال أَنْزَلَ اللَّهُ عَلى النبىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلّم قُرآنًا أنْ يَسْتَقْبِلَ الكَعْبَةَ فاسْتَقْبِلُوها فتَوَجَّهوا إلَى الكَعْبَةِ *

15-....... Abdullah ibn Umer(R)'den: İnsanlar Kubâ Mescidi'nde sabâh namâzı kılarlarken birisi geldi de:

— Allah, Peygamber üzerine Ka'be'ye yönelmesi için Kur'ân indirdi; siz de Ka'be'ye yöneliniz! dedi.

Onlar da namâz içinde Ka'be'ye yöneldiler [31].

١٣ــ بابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعالى قَدْنَرَى تَقَلُّبَ وجْهِكَ فى السَّماءِ إلَى عمَّا تَعْملُونَ

13- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Biz yüzünü çok kerre göğe doğru evirip çevirdiğini muhakkak görüyoruz. Şimdi seni herhâlde hoşnûd olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Yüzünü artık

---

miştir. Hadîsin sonundaki: "*Vasat*", "Adl" demektir, sözü de merfû'dur; haberin kendisindendir, müdrac değildir.

31 Her iki rivâyetten anlaşıldığına göre, kıble değiştirilmesi vak'ası Medîne'de ikindi namâzında uygulanmış, Kubâ Mescidi'nde de ertesi gün sabâh namâzında uygulanmıştır. Şu hâlde Kubâ halkı âyetin inmesinden ve Peygamber'in tatbîkinden sonra akşâm ve yatsı namâzlarını Kudüs'e doğru kılmış bulunuyorlar. Bu iki namâz kıble değişmesi kendilerine ulasmadan önce kılındığı için sahîhtir.

Mescidi Harâm tarafına çevir. (Ey Mü'minler!) Siz de nerede bulunursanız (namâzda) yüzlerinizi o yana döndürün. Şübhe yok ki, kendilerine kitâb verilenler bunun Rabb'lerinden gelen bir gerçek olduğunu pek iyi bilirler. Allah onların yapacaklarından gâfil değildir"
(Âyet: 144).

١٦ــ حدّثنا علِيُّ بنُ عبْدِ اللَّه حدّثنا مُعْتَمِرٌ عنْ أبِيهِ عنْ أنَسٍ رضى اللَّهُ عنهُ قال لَمْ يبْقَ مِمَّنْ صَلَّى القِبْلَتَيْنِ غيْرِى *

16-....... Enes ibn Mâlik (R) -ömrünün sonlarında-: İki kıbleye (yânî Kudüs'e ve Ka'be'ye) doğru namâz kılanlardan benden başka kimse kalmadı, demiştir.

١٤ــ باب ولئِنْ أتَيْتَ الَّذِينَ أوتُوا الكِتابَ بِكُلِّ آيَةٍ ماتبِعُوا قِبْلَتَكَ إلى قَوْلِهِ إنَّكَ إذًا لَمِنَ الظَّالِمينَ

14-*"And olsun ki, sen kendilerine kitâb verilenlere her âyeti getirmiş olsan, onlar yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine tâbi' olucu değilsin. Onların kimi kiminin kıblesine uyucu değildir. And olsun sana gelen bunca ilimden sonra, onların hevâlarına uyacak olursan, o takdîrde şübhesiz ve muhakkak yazık etmişlerden(sayılır)sin"* (Âyet: 145)
BÂBI

١٧ــ حدّثنا خالِدُ بنُ مَخْلَدٍ حدّثنا سُلَيْمانُ حدّثنى عبْدُ اللَّهِ بنُ دِينارٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما بَيْنَما النَّاسُ فِى الصُّبْحِ بقُباءٍ جاءَهُمْ رجُلٌ فقال إنَّ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم قَدْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اللَّيْلَةَ قُرْآنٌ وقدْ أُمِرَ أنْ يَسْتَقْبِلَ الكَعْبَةَ ألاَ فاسْتَقْبِلُوها وكانَ وجْهُ النَّاسِ إلى الشَّأمِ فاسْتَدَارُوا بِوُجُوهِهِمْ إلَى الكَعْبَةِ *

17-....... İbn Umer(R)'den (şöyle demiştir): İnsanlar Kubâ'da sabâh namâzı içinde bulundukları sırada bir adam geldi de:
— Bu gece Peygamber'e Kur'ân indirilmiş ve Ka'be'ye dönmesi emredilmiştir. Dikkat edin! Siz de Ka'be'ye yönelin! dedi.

İnsanların yüzü Şâm tarafına yönelik bulunuyordu. Bu haber üzerine yüzlerini Ka'be tarafına döndürdüler [32].

١٥ـ بابُ الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الكِتاب يَعْرِفونَهُ كَما يَعْرِفون أَبْناءَهُمْ وإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الحَقَّ إِلى قَوْلِهِ فَلاَتَكُونَنَّ مِنَ المُمْتَرِين

15-*"Kendilerine kitâb verdiklerimiz onu öz oğulları gibi tanırlar. Öyle iken içlerinden bir gürûh, kendileri bilip durdukları hâlde yine mutlakaa hakkı gizlerler. Hakk Rabb'indendir. O hâlde sakın şübhecilerden olma"*

(Âyet: 146-147)

BÂBI [33]

١٨ـ حدّثنا يحْيَى بنُ قَزَعَةَ حدّثنا مالِكٌ عنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ دِينارٍ عنْ ابنِ عُمَرَ قال بَيْنا النّاسُ بِقُباءٍ فى صَلاَةِ الصُّبحِ إذْ جاءَهُمْ آتٍ فقال إنَّ النبىَّ صلى اللّه عليه وسلم قَدْ أُنْزِلَ عليْهِ اللَّيْلَةَ قُرْآنٌ وقَدْ أُمِرَ أنْ يَسْتَقْبِلَ الكَعْبَةَ فاسْتَقْبِلُوها وكانَتْ وُجُوهُهُمْ إلَى الشّامِ فاسْتَدَارُوا إلَى الكَعْبَةِ *

18-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: İnsanlar Kubâ'da sabâh namâzı içinde bulundukları sırada bir kimse gelip:

— Şübhesiz bu gece Peygamber'in üzerine Kur'ân indirilmiş ve kendisi namâzda Ka'be'ye yönelmekle emrolunmuştur! Bunun için sizler de Ka'be'ye yöneliniz! dedi.

Cemâatin yüzleri Şâm cihetine yönelik iken, hemen Ka'be tarafına döndüler.

---

32 Buradaki bâb başlıkları ve altlarındaki hadîslerin birbirlerine uygunlukları meydandadır. Abdullah ibn Umer'den gelen bu hadîsin çok az farklı bir rivâyeti 15 rakamıyle geçmişti. Buhârî bu İbn Umer, el-Berâ ve Enes hadîslerini buradaki bâblarda tekrar tekrar getirmiştir. Bunlar aynı hadîslerin kuru kuruya tekrarları değildir. Bunlar ayrı ayrı senedlerle ve bâzı küçük farklılıklarla birbirini te'yîd eder ve açıklar şekilde birtakım fâideler için böyle arka arkaya getirilmişlerdir.

33 Umer, Yahûdîlik'ten müslümân olan Abdullah ibn Selâm'a bu âyetteki bilginin ne olduğunu sormuş, o da cevâben: Yâ Umer, ben Peygamber'i gördüğüm zamân oğlumu tanıdığımdan ziyâde tanıdım. Çünkü oğlumda, anası ihânet etmişse şübhem olabilir. Fakat Peygamber hakkında zerrece şübhem yoktur. Onun vasıfları *Tevrât*'ta zikredilenlerin aynı ve tamâmıdır, demiş. Bunun üzerine Umer onun başını öpmüştür.

١٦ ــ بابُ ولِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيها فاسْتَبِقُوا الخَيْرَاتِ أَيْنَما تَكُونُوا يأتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إنَّ اللَّهَ عَلى كلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ

16-*"Herkesin yüzünü kendine döndürücü olduğu bir yöneti vardır. Öyleyse siz de (ey mü'minler) hayır işlerine koşun, birbirinizle yarış edin. Nerede bulunursanız Allah hepinizi (bir araya) getirecektir. Şübhesiz ki, Allah herşeye hakkıyle kaadirdir"* (Âyet: 148) BÂBI [34]

١٩ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى حدّثنا يَحْيَى عنْ سُفْيانَ حدّثنى أبو إسْحاقَ قال سَمِعْتُ البَرَاءَ رضى اللَّهُ عنهُ قال صَلَّيْنا مَعَ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم نحْوَ بَيْتِ المَقْدِسِ ستَّةَ عَشَرَ أوْ سَبْعَةَ عشرَ شَهْرًا ثُمَّ صَرَفَهُ نَحْوَ القِبْلَةِ * ومِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فوَلِّ وجْهَكَ شَطْرَ المَسْجِدِ الحَرامِ وإنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وما اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ شَطْرَهُ تِلْقاؤُهُ *

19-....... Ebû İshâk şöyle demiştir: Ben el-Berâ ibn Âzib(R)'den işittim, o: Biz Peygamber'le birlikte onaltı yâhud onyedi ay Beytu'l-Makdis tarafına doğru namâz kıldık. Sonra Allah O'nu Ka'be yönüne döndürdü, dedi.

"Hangi yerden sefere çıkarsan namâzda yüzünü Mescidi Harâm'a doğru çevir. Bu emir, Rabb'inden gelen mutlak bir haktır. Allah, yapacaklarınızdan gâfil değildir" (Âyet: 149).

"Onun şatrına", "Onun yönüne" demektir [35].

---

34 Kıble, bir ümmetin rûhânî birliğini sağlayacak ilk cismânî tezâhürü te'mîn eder ve kıblesiz bir ümmet olmaz. Ümmetlerden herbirinin bir yöneti vardır ki, ona yönelir. İbrâhîm milletine uymak ve bu sûretle en büyük ve en seçkin bir ümmet olmak isteyenlerin yöneti de en kadîm olmakla ma'rûf bulunan Ka'be'dir. bu muazzam ümmet, buna yönelmelidir. Ve her birinin de buna yönelecek bir ciheti, bir yöneti vardır. Meselâ: Kuzey halkı Ka'be'nin kuzey cihetine, güney halkı güney cihetine, doğu halkı doğu cihetine, batı halkı batısına ve aradakiler aradan bir cihete yönelirler. Hepsinin cihetleri muhtelif olmakla berâber, yine cümlesi bir Ka'be etrafında toplanmış olurlar. Ka'be alttan üstten göğe kadar bir merkez ve dâire; ona yönelen Arz ahâlîsi, onun etrâfında sıra sıra birer dâiremsi saff teşkîl ederek yeknesak, yek-emel, yek-hedef büyük bir cemâat teşkîl edebilirler. Binâenaleyh sizden herbiriniz yönetine yönelerek hayırlar yapmakta yarışınız. Zîrâ kıbleden maksad da böyle muntazam vahdetle hayır yarışına girişmektir... (*Hakk Dîni,* I, 533-534).

35 Kıble mes'elesi gâyet mühim ve kıble tahvîli ise azametli bir emir ve bilhassa bunun içine aldığı nesh mes'elesi şeytânların fitne ve fesâd için tesvîlât vesîlesi

٢٠ ـ حدّثنا مُوسٰى بنُ إسْماعِيلَ حدّثنا عبْدُ العَزِيزِ بنُ مُسْلِمٍ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ دِينارٍ قال سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عنهما يقُولُ بَيْنا النّاسُ فى الصُّبْحِ بِقُباءٍ إذْ جاءَهُمْ رجُلٌ فقال أُنْزِلَ اللَّيْلَةَ قُرْآنٌ فأُمِرَ أنْ يَسْتَقْبِلَ الكَعْبَةَ فاسْتَقْبِلُوها واسْتَدَارُوا كَهَيْئَتِهِمْ فَتَوَجَّهُوا إلَى الكَعْبَةِ وكانَ وجْهُ النّاسِ إلَى الشأمِ * ومِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شطْرَ المَسْجِدِ الحَرامِ وحَيْثُما كُنْتُمْ إلى قَوْلِهِ ولَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ *

20-....... Abdullah ibn Dînâr tahdîs edip şöyle demiştir: Ben İbn Umer(R)'den işittim, o şöyle diyordu: İnsanlar Kubâ'da sabâh namâzı içinde bulundukları sırada onlara bir adam geldi de:

— Bu gece Kur'ân indirildi ve Ka'be tarafına yönelmek emrolundu, siz de Ka'be tarafına yöneliniz! dedi.

Saff hâlindeki bu insanlar hiçbir değiştirme yapmaksızın, oldukları gibi yerlerinde döndüler de Ka'be tarafına yöneldiler; hâlbuki yüzleri Şâm cihetinde idi.

"Hangi yerden çıkarsan (namâzda) ***yüzünü Mescidi Harâm'a doğru çevirir.*** (Siz de ey mü'minler) ***nerede olursanız olun, yüzlerinizi o yana döndürün. Tâ ki, aleyhinizde insanların, içlerindeki zâlim olanlarından başkasının*** (tutunabileceği) ***hiçbir hüccet kalmasın. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Tâ ki, size karşı olan ni'metimi tamamlayayım.*** (Bu sâyede) ***siz de hidâyete kavuşmayı ümîd edebilirsiniz"*** (Âyet: 150) [36].

---

edinebilecekleri ince bir mes'ele olduğundan dolayı, kıble hakkındaki bu emirler gelecek âyetlerde bir daha tekrar ile te'kîd olunacak ve ihtivâ ettiği bâzı hikmetler açıklanacaktır.

36 Yânî kıble tahvîli emrinin sizin anlayabileceğiniz başlıca iki hikmeti vardır: Birisi bu emir, Ehli Kitâb ve müşrikler gibi muhâlifleriniz olan bayağı insanlar tarafından aleyhinize kullanmaya hiçbir hüccet bırakmamak içindir. Çünkü geçmiş kitâblara nazaran va'dedilmiş olan Hâtemu'l-Enbiyâ'nın vasıfları arasında kıbleyi Ka'be'ye çevireceği hakkında delâletler veyâ işâretler vardır... Bu sebeble Ehli Kitâb: "Hâtemu'l-Enbiyâ'nın kıblesi Mekke'de olacaktı, Muhammed ve sahâbîleri ise hâlâ Beytu'l-Makdis'e duruyorlar" diye şübhe edebilirler ve bunu naklî hüccet olarak ileri sürebilirler. Sonra İbrâhîm kıblesine muhâlefet, İbrâhîm Milleti da'vâsıyle mütenâsib değildir. Bunu da müşrikler aklî bir hüccet olarak getirebilirler. İşte kıble tahvîli emrinde evvelâ size karşı böyle aklen ve naklen haklı olabilecek hüccet getirmeleri büsbütün kaldırmak ve hasımlarınıza aleyhinizde hiçbir hüccet bırakmamak hikmeti vardır. Bir de ni'metimi tamamlamam içindir ki, bu sâyede hidâyete ermeyi ve doğru yolda sâlimen gidip murâda ermeyi ümîd edebilesiniz. Asıl ni'met, "Sırât-ı Mustakîm"e hidâyet idi, kıble emri de bu sırât-ı müstakîmdendir. Ni'meti tamamlamak, bir ni'metin noksan ciheti bırakılmayıp mümkin olan kemâline erdirmek demek olduğundan, bu ni'me-

٢١ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ عنْ مالِكٍ عنْ عبْدِ اللَّهِ بنِ دِينارٍ عنِ ابنِ عُمَرَ قال بَيْنَما النَّاسُ فى صَلاَةِ الصُّبحِ بِقُباءٍ إذْجاءَهُمْ آتٍ فقال إنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ قدْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اللَّيْلَةَ وقَدْ أُمِرَ أنْ يَسْتَقْبِلَ الكَعْبَةَ فاسْتَقْبَلُوها وكانَتْ وجُوهُهُمْ إلى الشَّأْمِ فاسْتَدَارُوا إلى القِبْلَةِ *

21- Bize Kuteybe ibn Saîd, Mâlik'ten; o da Abdullah ibn Dînâr'dan tahdîs etti ki, İbn Umer (R) şöyle demiştir: İnsanlar Kubâ'da sabâh namâzı içinde bulundukları sırada kendilerine bir adam geldi ve:

— Bu gece Rasûlullah'ın üzerine Kur'ân indirilmiş ve Ka'be tarafına yönelmesi emredilmiştir. Siz de Ka'be'ye yöneliniz, dedi.

İnsanların yüzleri Şâm tarafına yönelik iken hemen Ka'be cihetine döndüler.

١٧ــ بابُ قَوْلِهِ إنَّ الصَّفا والمَرْوَةَ مِنْ شَعائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ البَيْتَ أوِاعْتَمَرَ فَلاَ جُناحَ عَلَيْهِ أنْ يَطَّوَّفَ بِهِما ومَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فإنَّ اللَّهَ شاكِرٌ عَلِيمٌ . شَعائِرُ عَلاَماتٌ واحِدَتُها شَعِيرَةٌ * وقال ابنُ عَبَّاسٍ الصَّفْوَانُ الحَجَرُ ويُقالُ الحِجارَةُ . المُلْسُ الَّتِى لاَتُنْبِتُ شَيْئًا والوَاحِدَةُ صَفْوَانَةٌ بمَعْنَى الصَّفا والصَّفا لِلْجَمِيعِ

17- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Şübhe yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın şeâirindendir. İşte kim o Beyt'i hacc veyâ umre kasdı ile ziyâret ederse, bunları güzelce tavâf etmesinde üzerine bir be's yoktur. Kim gönlünden koparak bir hayır işlerse (mükâfâtını görür). Çünkü Allah tâatlerin ecrini veren ve hakkıyle bilendir" (Âyet: 158).

"*Şeâir*", "Alâmetler" demektir. Bunun müfredi "Şaîre"dir. İbn Abbâs: "*Safvân*", "Taş"tır, "Hıcâre" de denilir. Bunlar öyle çıplak taşlardır ki, üzerlerinde hiçbirşey bitirmezler; bunun müfredi "Safvâne"dir, bu

---

tin tamamlanması da o yoldan doğruca gidip kurtuluşa ermektir. Alî, ni'metin tamâmı, İslâm üzere ölmektir, demiştir (*Hakk Dîni*, I, 137-538).

da "*Safâ*" ma'nâsınadır. "*es-Safâ*" ise cemî' içindir, demiştir[37]**.**

٢٢ــ حدّثنا عبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ أخبرنا مالِكٌ عنْ هِشامِ بنِ عُرْوَةَ عنْ أَبِيهِ أنَّهُ قال قُلْتُ لِعائِشَةَ زَوْجِ النبيِّ صلى الله عليْه وسلم وأنا يَوْمَئِذٍ حَدِيثُ السِّنِّ أَرَأَيْتِ قَوْلَ اللّهِ تَبارَكَ وتعالى إِنَّ الصَّفا والمَرْوَةَ مِنْ شَعائِرِ اللّهِ فَمَنْ حَجَّ البَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُناحَ عَلَيْهِ أنْ يَطَّوَّفَ بِهِما فَما أُرَي عَلى أَحَدٍ شَيْئًا أنْ لاَ يَطَّوَّفَ بِهِمَا فقالَتْ عَائِشَةُ كَلاَّ لَوْ كانَتْ كَمَا تَقُولُ كَانَتْ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أنْ لاَ يَطَّوَّفَ بِهِمَا إِنَّمَا أُنْزِلَتْ هَذِهِ الآيَةُ فِي الأَنْصَارِ كانُوا يُهِلُّونَ لِمناةَ وكانَتْ مَناةُ حَذْوَ قُدَيْدٍ وكانُوا يَتَحَرَّجُونَ أنْ يَطُوفُوا بَيْنَ الصَّفا والمَرْوَةِ فَلَمَّا جاءَ الإِسْلاَمُ سأَلُوا رسُولَ اللّهِ ﷺ عنْ ذَلِكَ فأَنْزَلَ اللّهُ إِنَّ الصَّفا والمَرْوَةَ مِنْ شَعائِرِ اللّهِ فَمَنْ حَجَّ البَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُناحَ عَلَيْهِ أنْ يَطَّوَّفَ بِهِما *

22-....... Urve şöyle demiştir: Ben Peygamber'in zevcesi Âişe'ye şunu sordum:

— Yüce Allah'ın şu kavli hakkında ne dersin: "***Şübhe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın şeâirindendir. İşte kim o Beyt'i hacc ve umre kasdıyle ziyâret ederse, bunları güzelce tavâf etmesinde üzerine bir günâh yoktur***" buyurdu. Ben bu sözden o iki tepe arasında tavâf etmemekten hiçbir kimse üzerine bir günâh olmadığını düşünüyorum, dedim.

Âişe:

---

37 Mescidi Harâm etrafında bulunan Safâ ve Merve tepeleri Allah'ın şeâirindendir. İbâdet ve yakınlık için belliklerden, husûsî alâmetlerden, menseklerdendir. Esâsen *Safâ* kaypak taş, *Merve,* küçük ve yumuşakça taş demek olup, ta'rîf lâmı ile *es-Safâ, el-Merve,* Mekke'de bilinen iki tepenin özel isimleridir. Ta'rîf harfleri el-Beyt, en-Necm gibi lâzımdır. *"İlm"* maddesinden *"Alem", "Alâmet"* ve *"Alâim"* gibi *"Şuûr"* maddesinden *"Şeâir", "Şaîre"*nin veyâ *"Şiâre"*nin veyâ *"Meş'ar"*ın cem'idir ki, husûsî alem, bildirici alâmet, bellik ma'nâsınadır. Nitekim harbde iki tarafın tanışması için kullanılan alâmet ve işârete de "Şiâr"(= Parola) denilir. *Şeâir* bâzen ibâdetin kendisine, bâzen de yerine denir. Ezân, cemâat ile namâz, cumua ve bayram namâzları, hacc, dînin şeâirindendirler. Bunun gibi câmiler, minâreler, haccdaki mensekler, husûsî yerler, meşâir ve şeâirdendir ki, işte Safâ ile Merve de bunlardandır.

İbn Abbâs'ın *"Safâ"* kelimesi hakkında verdiği bu bilgileri Taberî, Alî ibn Ebî Talha yoluyla rivâyet etmiştir.

— Hayır öyle değil. Eğer âyet senin söylemekte olduğun gibi (sa'y mübâhtır demek) olsaydı, âyet: "Safâ ile Merve arasında sa'y etmemekte günâh yoktur" sûretinde olurdu. Şübhesiz bu âyet Ensâr hakkında indirilmiştir. Onlar İslâm'dan evvel Kudeyd mevkiinin hizâsında bulunan Menât putu için ihrâma girerlerdi. Ensâr'dan ihrâma girenler (kendi putlarının karşısında üzerlerinde başkalarının Isâf ve Nâile putları bulunan) Safâ ve Merve arasında sa'y etmeyi günâh sayarlardı. İslâm Dîni gelince Ensâr: Safâ ile Merve arasında sa'y etmek bize ağır geliyor, diye bunun hükmünü Rasûlullah'tan sordular. Bunun üzerine Allah: ***"Şübhe yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın şeâirindendir. İşte kim o Beyt'i hacc ve umre kasdıyle ziyâret ederse, bunları güzelce tavâf etmesinde üzerine bir günâh yoktur"*** âyetini indirdi.

٢٣ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ حدّثنا سُفيانُ عن عَاصِمِ بنِ سُلَيْمانَ قال سألْتُ أنَسَ بنَ مالِكٍ رضى اللّٰهُ عنه عنِ الصَّفا والمَرْوَةِ فقال كُنّا نَرَي أنَّهما مِنْ أمْرِ الجاهِلِيَّةِ فلمَّا كانَ الإسْلامُ أمْسَكْنا عَنْهُما فأنْزَلَ اللّٰهُ تعالى إنَّ الصَّفا والمَرْوَةَ مِنْ شَعائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ البَيْتَ أوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُناحَ عَلَيْهِ *

23-....... Âsım ibn Süleymân şöyle demiştir: Ben Enes ibn Mâlik(R)'e Safâ ile Merve'den sordum. Enes: Biz bunlar Câhiliyet işindendir (bunları tavâfla ibâdet ederlerdi) diye düşünürdük. İslâm'a giriş olunca bu iki tepe arasında sa'y etmekten kendimizi tuttuk. Bunun üzerine Yüce Allah: ***"Şübhe yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın şeâirindendir. İşte kim o Beyt'i hacc veyâ umre kasdiyle ziyâret ederse, bunları güzelce tavâf etmesinde üzerine günâh yoktur"*** âyetini indirdi [38].

---

38 Âyette Safâ ile Merve arasında sa'y denilen tavâf hakkında ***"Üzerine günâh yoktur"*** buyurulduğundan ve bu da zâhiren bir muhayyer kılma gibi görünmekle berâber, hakîkatte vâcib'e, mendûb'a, mübâh'a muhtemildir. Fakat Peygamber, haccı sırasında Safâ'ya yaklaştığı zamân: *"Safâ ile Merve Allah'ın şeârindendir. Allah'ın başladığı ile başlayınız"* diye emretmiş ve kendisi de Safâ'dan başlayıp Beyt'i görünceye kadar üzerine çıkmıştır. O hâlde âyette zâhiren muhayyerliği ifâde eden ***"Lâ cunâha aleyhi"*** niçin gelmiştir? İşte bunun cevâbı âyetin inme sebebindendir. Onu da buradaki hadîsler açıklamıştır: Câhiliye devrinde Safâ üzerinde Isâf adında bir put, Merve üzerinde Nâile adında bir put vardı. Câhiliye halkı bunların arasında tavâf eder, bunlara elle dokunurlardı. İslâm gelip putları kırdıktan sonra müslümânlar Safâ ile Merve arasında tavâf etmekten çekindiler; bunun üzerine metindeki âyet indi ki, "Korkmayın, bunda günâh yoktur, bil'akis bunlar şeâirdendir" diye bu sa'ye teşvîk buyuruldu ve bu teşvîkin bir nevi' vücûb ifâde eylediği de hadîslerle beyân edildi (*Hakk Dîni*, 556).

١٨ــ بابُ قَوْلِهِ تعالى ومِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ منْ دُونِ اللّٰهِ أنْدَادًا يَعْنِي أضْدَادًا واحِدُها نِدٌّ

18- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"İnsanlar içinde Allah'tan gayrısını O'na emsâl edinen adamlar vardır ki, onları Allah'a olan sevgi gibi severler. Îmân edenlerin Allah'a sevgisi ise (herşeyden) sağlamdır. (Allah'a eşler uydurarak nefislerine) zulmedenler azâbı görecekleri zamân, bütün kuvvetin hakîkaten Allah'ın olduğunu ve Allah'ın hakîkaten pek çetin azâblı bulunduğunu bilselerdi" (Âyet: 165) [39].

"*Endâden*", "Azdâden", yânî "Muhâlif benzerler" demektir; müfredi "Nidd"dir.

---

39 Müteâkib iki âyet şöyledir: ***"O zamân arkalarından uyulup gidilenler kendilerine uyanlardan hızla uzaklaşmışlardır. Hepsi o azâbı görmüşlerdir. Aralarındaki ipler*** (münâsebetler) ***de parçalanıp kopmuştur. Ve tâbi' olanlar şöyle demişlerdir: Bizim için*** (dünyâya) ***bir dönüş olsaydı da bu gün bizden uzaklaştıkları gibi, biz de o gün onlardan uzaklaşsaydık. Böylece Allah onlara bütün yaptıklarını hasretler hâlinde kendilerine gösterecektir ve onlar cehennemden çıkacak da değillerdir"*** (Âyet: 166-167).

"Allah'ın birliği ve kudreti bu kadar fiilî ve kavlî âyetleriyle zâhir iken, insanlardan bâzıları Allah'a karşı denkler, nazîrler edinirler ve onları Allah'ı sever gibi severler. Emirlerine, nehiylerine, arzûlarına itâat ederler de Allah'a isyân eylerler. Şübhe yok ki, böyle yapmak, gerek Allah'ı inkâr ederek olsun ve gerek olmasın, ulûhiyet ma'nâsında onları Allah'a ortak yapmaktır. Bunların bir kısmı bu şirki apaçık söylerler. Fir'avnlara, Nemrûd'lara yapıldığı gibi, onlara açıktan açığa ilâh, ma'bûd nâmını vermekten çekinmezler; 'Rabb'imiz, tanrımız' derler. Ve hattâ ilâhlarının tevellüd ve tevâlüdüne kaail olarak, onlara aynı cinsten ma'bûd pâyesinde oğullar, kızlar tasavvur ve isnâd ederler.

Diğer bir kısmı da açıktan söylemeden aynı muâmeleyi yaparlar, onları Allah sever gibi severler, ni'metin sâhibi tanırlar, onların mahabbetini hareket başlangıcı edinirler, Allah'a yapılacak şeyleri onlara yaparlar. Allah rızâsını düşünmeden onların rızâlarını elde etmeye çalışırlar. Allah'a isyân olan şeylerde bile onlara itâat ederler.

Bu âyet bize gösteriyor ki, ulûhiyet ma'nâsında son derece mahabbet bir esâstır. Ve ma'bûd, en yüksek sevgilidir ve böyle son derece sevilen şeyler ne olursa olsun ma'bûd edinilmiş olur... Fi'l-vâki' herhangibir ümîde sebeb sayılan dilberler, kahramânlar, hükümdârlar gibi insanları Allah gibi seven ve onlar uğrunda herşeyi göze aldıran nice kimseler vardır ki, bu, şirk noktasını, putperestlik esâsını, beşeriyetin en büyük yarasını teşkîl eder. Yunan, Roma, Avrupa medeniyeti ve edebiyâtında böyle sevgi ma'bûdlarının haddi hesâbı yoktur... Hristiyanlık dahî bu rûh ile doludur. Hâsılı reîslerini ve büyüklerini Allah sever gibi sevenler ve onların hakk emrine muhâlif emirlerine itâat ederek Allah'a isyân edenler, bunları Allah'a eş ve emsâl edinmiş olurlar ki, bütün putperestlik esâsı, bu tarz sevgidir..." (*Hakk Dîni*, I, 572-580).

٢٤ـ حدّثنا عَبْدَانُ عنْ أبِى حَمْزَةَ عنِ الأعْمَشِ عنْ شَقِيقٍ عنْ عبْدِ اللّهِ قال قالَ النبىُّ صلى اللّهِ عليه وسلم كَلِمَةً وقُلْتُ أُخْرَى قال النبىُّ ﷺ مَنْ ماتَ وهْوَ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللّهِ نِدًّا دَخَلَ النَّارَ وقُلْتُ أنا مَنْ ماتَ وهْوَ لاَيَدْعُو لله نِدًّا دَخَلَ الجَنَّةَ *

24-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bir söz söyledi, ben de diğer bir söz söyledim. Peygamber:

— *"Allah'ın yarattıklarından herhangi birşeyi Allah'a denk yapıp, onu duâ ederek ölen kimse ateşe girer"* buyurdu.

Ben de:

— Allah'a bir benzer çağırmayarak ölen kimse cennete girer, dedim [40].

١٩ـ بابٌ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ القِصَاصُ فِى الْقَتْلَى الحُرُّ بالحُرِّ إلَى قَوْلِهِ عَذَابٌ أَلِيمٌ. عُفِىَ تُرِكَ

19- BÂB:

"Ey îmân edenler, maktûller hakkında size kısâs yazıldı. Hür, hür ile; köle, köle ile; dişi, dişi ile (kısâs olunur). Fakat kimin lehinde maktûlün kardeşi tarafından cüz'î birşey affolunursa (kısâs düşer). Artık örfe uymak, onu güzellikle ödemek (lâzımdır). Bu, Rabb'inizden bir hafifletme ve rahmettir. O hâlde kim bu(afv ve edâ)dan sonra (kaatile) tecâvüzde bulunursa, onun için pek acıklı bir azâb vardır" (Âyet: 178).

"*Ufiye* (= Affolunursa)", "Terk olunursa" demektir [41].

---

40 Bu İbn Mes'ûd hadîsi, biraz değişik lafızlarla da rivâyet edilmiştir. Müslim'de de bu iki cümle şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah: *"Kim Allah'a birşeyi ortak kılmadan ölürse, cennete girer"* buyurdu. Ben de: Kim Allah'a birşeyi ortak edinerek ölürse cehenneme girer, dedim.

Bunlar lafızca farklı ise de ma'nâda birdir. Hadîs ile başlıktaki âyet arasındaki uygunluk meydandadır.

41 Bu âyet, kısâsın vâcibliğini ve bu kısâsın ancak ehlinden afv ile düşebileceğini ve bu affın üstün ve evlâ olduğunu, bununla berâber afv sırasında mal üzerine barış anlaşması yapmanın da câizliğini tesbît etmiştir. Böylece Yahûdîler'in affın meşrû' olmadığı ve diyetin kısâstan önce bulunduğuna dâir olan hükümleri-

٢٥ ـ حدّثنا الحُمَيْدِىُّ حدّثنا سُفيانُ حدّثنا عَمْرٌو قال سمِعْتُ مُجاهِدًا
قال سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رضىَ اللَّهُ عنهما يَقُولُ كانَ فى بَنِى إسْرَائِيلَ القِصاصُ
ولَمْ تَكُنْ فِيهِم الدِّيَةُ فقال اللَّهُ تعالى لِهٰذِهِ الأُمَّةِ كُتِبَ عَلَيْكُمُ القِصاصُ فى
القَتْلَى الحُرُّ بالحُرِّ والعَبْدُ بالعَبْدِ والأُنْثَى بالأُنْثَى فَمَنْ عفِىَ لهُ مِنْ أخِيهِ شَىْءٌ
فالعَفْوُ أنْ يَقْبَلَ الدِّيَةَ فى العَمْدِ . فاتِّباعٌ بالمعْرُوفِ وأداءٌ إلَيْهِ بإحْسانٍ . يَتَّبِعُ
بالمَعْرُوفِ ويُؤَدِّي بإحْسانٍ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ منْ رَبِّكُمْ ورَحْمَةٌ مِمَّا كُتِبَ على
مَنْ كانَ قَبْلَكُمْ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ ألِيمٌ قَتَلَ بَعْدَ قَبُولِ الدِّيَةِ *

25-....... Amr ibn Dînâr tahdîs edip şöyle demiştir: Ben Mucâhid ibn Cebr'den işittim, şöyle dedi: Ben İbn Abbâs(R)'tan işittim, şöyle diyordu: İsrâîl oğulları'nda kısâs vardı fakat onlarda diyet yoktu. Yüce Allah bu ümmete hitâben: ***"Üzerinize maktûller hakkında kısâs yazıldı. Hür, hür ile; köle, köle ile; dişi, dişi ile*** (kısâs olunur). ***Fakat kimin lehine maktûlün kardeşi tarafından cüz'î birşey affolunursa*** (kısâs düşer)".

"Afv", kasden öldürmede (velînin affedilenden) diyeti kabûl etmesidir.

Ma'rûfa tâbi' olmak ve güzellikle ödeme yapmak: Maktûlün velîsi diyeti ma'rûfla yânî şiddet göstermeden ister, kısâstan affedilen kimse de diyeti güzellikle, yânî bekletmeden ve eksiltmeden öder, demektir.

İşte bu (afv ve diyet hükmü, sizden önceki milletler üzerine yazılmış olan hükümlerden) Rabb'iniz tarafından yapılmış bir hafifletme ve bir rahmettir. Artık bundan sonra (yânî diyeti kabûlden sonra) kim tecâvüz ederse ona acıklı bir azâb vardır.

---

ni, kısâsen öldürmenin aslâ câiz olmadığına kaail olan Hristiyan hükümlerini ve insanlık eşitliğini gözetmeyip şeref da'vâsıyle haddi aşan Arab âdet ve hükümlerini de kaldırdı ve hayât hakkında eşitliği te'sîs ve i'lân etti...

Bunun için dişinin erkek, erkeğin dişi mukaabilinde kısâsen öldürüleceğine imâmlar arasında ittifâk edilmiştir. Bunu te'yîd ve tefsîr edici olmak üzere el-En'âm: 45'de *"en-Nefs bi'n-nefsi"* buyurulmuş ve bununla kısâsta istenen mümâselet ve müsâvât, nefis ve can mümâseleti olduğu gösterilmiştir. Ve hayât hakkı herkes için eşittir ve kısâs bu eşitliğe dayanır. Maktûl kim olursa olsun, onun kaatili veyâ birden fazla kaatilleri, o maktûlden fazla yaşama hakkına mâlik değillerdir. İşte bu sûretle âyetin başı âmm *"Hür hür ile; köle köle ile; dişi dişi ile"*, maktûku da *"en-Nefsu bi'n-nefsi"* benzeşmesiyle nefisleri müsâvî kılmayı beyân ile tecâvüzden sakınmak içindir... (*Hakk Dîni*, I, 602).

٢٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عبْدِ اللّهِ الأنْصارِيُّ حدّثنا حُمَيْدٌ أنَّ أنسًا حَدَّثَهُمْ عنِ النبيِّ ﷺ قال كِتابُ اللّهِ القِصاصُ *

26- Bize Muhammed ibnu Abdillah el-Ensârî tahdîs etti: Bize Humeyd tahdîs etti ki onlara da Enes, Peygamber(S)'in: *"Allâh'ın Kitâbı*(nın) *hükmü kısâs yapmaktır"* buyurduğunu tahdîs etmiştir.

٢٧ـ حدّثنى عبْدُ اللّهِ بنُ مُنِيرٍ سَمِعَ عبْدَ اللّهِ بنَ بَكْرٍ السَّهْمِيَّ حدّثنا حُمَيْدٌ عنْ أنَسٍ أنَّ الرُّبَيِّعَ عَمَّتَهُ كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ جارِيَةٍ فطَلَبُوا إلَيْها العَفْوَ فأبَوْا فَعَرَضُوا الأرْشَ فَأَبَوْا فأتَوْا رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليْه وسلم وأبَوْا إلاَّ القِصَاصَ فأمَرَ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليْه وسلم بالقِصَاصِ فقال أنَسُ بنُ النَّضْرِ يارسُولَ اللّهِ أتُكْسَرُ ثَنِيَّةُ الرُّبَيِّعِ لاَ والَّذِى بعَثَكَ بالحَقِّ لاتُكْسَرُ ثَنِيَّتُها فقال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم يا أنَسُ كِتابُ اللّهِ القِصاصُ فَرَضِيَ القَوْمُ فعَفَوْا فقال رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليْه وسلم إنَّ مِنْ عِبادِ اللّهِ مَنْ لَوْ أقْسَمَ عَلى اللّهِ لأبَرَّهُ *

27-....... Abdullah ibnu Ebî Bekr es-Sehmî şöyle demiştir: Bize Humeyd, Enes ibn Mâlik'ten tahdîs etti ki, Enes'in halası olan Rubeyy', bir câriyenin ön dişlerini kırmış, Rubeyy'in kavmi o câriyeden afv istediler. Câriyenin âilesi affetmediler. Rubeyy'in âilesi onlara diyet arzettiler. Câriyenin kavmi diyeti de kabûl etmeyip kısâsta direttiler. Akabinde Rasûlullah'a geldiler, O'nun huzûrunda da (afv ve diyeti kabûl etmeyip) kısâsta direttiler. Bunun üzerine Rasûlullah (S) kısâs ile emretti. (Rubeyy'in erkek kardeşi) Enes ibnu'n-Nadr:

— Yâ Rasûlallah! Rubeyy'in ön dişi kırılacak mı? Seni hakk ile gönderen Allah'a yemîn ederim (ve ümîd ederim) ki, Rubeyy'in dişi kırılmaz! dedi.

Rasûlullah:

— *"Yâ Enes* (ibne'n-Nadr)*! Allah'ın Kitâbı*(nın hükmü) *kısâstır"* buyurdu.

Hakîkaten da'vâcılar bunun akabinde râzı olup Rubeyy'den kısâsı affettiler. Bunun üzerine Rasûlullah:

— *"Allah'ın kullarından öylesi vardır ki, o, Allah'a yemîn etse muhakkak Allah onun yemînini yerine getirir"* buyurdu [42].

---

42 Hadîslerin başlıktaki âyetle ilgileri meydandadır. Bunların farklıca birer rivâyeti Sulh'ta ve Diyetler'de de getirilmiştir.

٢٠ ــ باب يا أيها الذين آمنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم لعلكم تتقون

20-*"Ey îmân edenler, sizden evvelkilere yazıldığı gibi, sizin üzerinize de oruç yazıldı. Tâ ki korunasınız"*

(Âyet: 183) BÂBI [43]

٢٨ ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ عُبَيْدِ اللّهِ قال أخبرني نافِعٌ عنِ ابنِ عُمَرَ رضىَ اللّهُ عنهما قال كانَ عاشُوراءُ يَصُومُهُ أهْلُ الجاهِلِيَّةِ فَلمَّا نَزَلَ رَمَضانُ قالَ مَنْ شاءَ صامَهُ ومَنْ شاءَ لَمْ يَصُمْهُ *

28-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Âşûrâ günü Câhiliyet ahâlîsi oruç tutarlardı. Ramazân orucu emri inince Peygamber (S): *"İsteyen âşûrâ günü oruç tutar, isteyen de tutmaz"* buyurdu.

٢٩ ــ حدّثنا عبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا ابنُ عُيَيْنَةَ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ كان عاشُوراءُ يُصامُ قَبْلَ رَمَضانَ فَلمَّا نَزَلَ رَمَضانُ قال مَنْ شاءَ صامَ ومَنْ شاءَ أفْطَرَ *

29-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Âşûrâ günü, ramazân ayında oruç tutmak farz kılınmazdan önce oruç tutulur idi. Ramazân ayı orucunu tutma emri inince Peygamber (S): *"Dileyen âşûrâ orucu tutar, dileyen tutmaz"* buyurdu.

٣٠ ــ حدّثني مَحْمُودٌ أخْبَرنا عُبَيْدُ اللّهِ عنْ إسْرَائِيلَ عنْ مَنْصورٍ عنْ إبْراهيمَ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عبْدِ اللّهِ قال دَخَلَ عليْهِ الأشْعَثُ وهْوَ يَطْعَمُ فقال اليَوْمُ عاشوراءُ فقال كانَ يُصامُ قَبْلَ أنْ يَنزِلَ رَمَضانُ فَلمَّا نَزَلَ رَمَضانُ تُرِكَ فادْنُ فكُلْ *

30-....... Bize Ubeydullah ibn Mûsâ, İsrâîl ibn Yûnus'tan; o da Mansûr'dan; o da İbrâhîm en-Nahaî'den; o da Alkame ibn Kays'tan haber verdi ki, Abdullah ibn Mes'ûd yemek yerken yanına Eş'as ibn Kays girdi de:

---

43 Medîne'ye hicretten birbuçuk sene sonra kıble değiştirilmesini müteâkıb, şa'bânın onunda ramazân orucu farz kılınmıştır. Oruç ötedenberi tatbîk edilegelen ilâhî bir kaanûndur. Buna beşeriyetin terbiye ve tehzîb bakımından büyük bir ihtiyâcı ve tatbîkinde birçok faydaları vardır.

— Bu gün âşûrâdır! dedi.

İbn Mes'ûd da:

— Âşûrâ, ramazân orucu inmezden önce oruç tutulur bir gündü. Ramazân orucu inince âşûrâ orucu terkedildi. Onun için yaklaş da bizimle yemek ye! dedi.

٣١ ـ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى حدّثنا يَحْيَى حدّثنا هِشَامٌ قال أخبرنِى أَبِى عَنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ كانَ يومُ عاشُوراءَ تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فى الجَاهِلِيَّةِ وكانَ النبىُّ صلى اللّهُ عليه وسلَّمَ يَصُومُهُ فلمَّا قَدِمَ المَدِينَةَ صامَهُ وأَمَرَ بِصِيامِهِ فَلمَّا نَزَلَ رَمَضانُ كانَ رَمَضانُ الفَرِيضَةَ وتُرِكَ عاشُورَاءُ فكانَ مَنْ شاءَ صامَهُ ومَنْ شاءَ لَمْ يَصُمْهُ *

31-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Câhiliyet devrinde Kureyş âşûrâ günü oruç tutardı. (Hicretten önce) Peygamber (S) de âşûrâ orucu tutardı. Medîne'ye hicret edip gelince de bu orucu (âdeti üzere) tuttu. Sahâbîlerine de bu orucun tutulmasını emretti. (İkinci sene şa'bân ayında) ramazân orucu inince, ramazân orucu farîza oldu, âşûrâ terkedildi. Artık dileyen âşûrâ orucunu tutar, dileyen de tutmaz oldu [44].

٢١ ـ باب قَوْلِهِ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلى سفرٍ فَعِدَّةٌ منْ أَيَّامٍ أُخَرَ وعَلى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لهُ وأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ * وقال عَطاءٌ يُفْطِرُ مِنَ المَرَضِ كُلِّهِ كما قال اللّهُ تعالى * وقال الحَسَنُ وإبْرَاهِيمُ فِي المُرْضِعِ والحامِلِ إذَا خافَتا عَلى أَنْفُسِهِما أَوْ وَلَدِهِما تُفْطِرانِ ثُمَّ تَقْضِيانِ وأَمَّا الشَّيْخُ الكَبِيرُ إذَا لَمْ يُطِقِ الصِّيامَ فَقَدْ أَطْعَمَ أَنَسٌ بَعْدَ ما كَبِرَ عامًا أَوْ عامَيْنِ كلَّ يَوْمٍ مِسْكِينًا خُبْزًا ولَحْمًا وأَفْطَرَ . قِراءَةُ العامَّةِ يُطِيقُونَهُ وهُوَ أَكْثَرُ

21-*"Oruç sayılı günlerdir. Artık sizden kim (o*

44 Hadîsler ramazân orucundan evvel diğer kitâblı milletlerden olarak Kureyş'in tuttuğu âşûrâ orucunu Peygamber'in de tuttuğunu ve sahâbîlerine de tutmalarını emrettiğini, ramazân farz olunca onun serbest bırakıldığını bildirmektedir.

günlerde) hasta yâhud sefer üzerinde olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidye (lâzımdır). Bununla berâber kim gönül isteğiyle bir hayır yaparsa işte bu, onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız sizin hakkınızda hayırlıdır, bilirseniz'' (Âyet: 184)

KAVLÎ BÂBI [45]

Atâ ibn Ebî Rebâh: Yüce Allah'ın buyurduğu gibi, mükellef kişi hastalıktan dolayı ayın hepsinde oruç tutmaz, demiştir.

el-Hasen el-Basrî ile İbrâhîm en-Nahaî, emzikli ve hâmile kadın hakkında:

Eğer bunlar kendi nefisleri yâhud çocukları üzerine bir zarar gelmesinden korkarlarsa oruç tutmazlar, sonra kazâ ederler, demişlerdir.

Yaşlı ihtiyâr oruç tutmaya güç yetiremezse (o da oruç tutmaz, üzerine kazâ değil de fidye vâcib olur). Enes ihtiyâr olduktan sonra bir yâhud iki yıl ramazânda her gün bir fakîre ekmek ve et yedirip, oruç tutmamıştır.

Âmmenin kırâati ''*Yutîkûnehû*'' şeklindedir, bu ekserdir [46]

---

45 Bu âyette; hasta ve yolcu gibi muvakkat özürlülerin bu özürleri sona erince tutamadıkları günleri kazâ etmeleri bildirildiği gibi, dâimî özürlüler, yânî gerek edâen ve gerek kazâen oruca zor dayanabilen, orucu güçsünen yânî oruç tâkatlerini tüketecek olanların da fidye verecekleri öğretilmiştir. Meselâ pek ihtiyârlamış veyâ iyileşmesi ümîdsiz müzmin bir hastalığa tutulmuş bulunanlar üzerine de yedikleri her oruç yerine bir fidye, yânî bir miskîn yemeği vermeleri gerektiği bildirilmiştir.

Fidye birşeyin yerine geçmek üzere verilen bedel demektir. Bir günlük orucun fidyesi bir miskîn yemeği ile de ifâde edilmiştir. Bir miskîn yemeği, şer'an sâ' denilen ölçek ile buğdaydan yarım ölçek; arpa, hurma, kuru üzüm vesâireden bir ölçektir. Bir sâ', şer'î dirhem ile binseksen dirhemdir. Binâenaleyh yarım sâ' buğday onaltı kîrâtlık örfî dirhem ile bir okka yetmişikibuçuk dirhem demektir. İslâm şerîatinde en fakîr bir kimsenin iki öğün i'tibâriyle bir günlük yemeği budur. Bu mikdâr fıtır sadakası ve sâir bütün keffâretlerde esâstır.

46 *et-Tavk:* Bir nesneye güç yetip tâkat getirmek ma'nâsına birinci bâbdan masdardır.

et-Tatvîk: Bir kimseye bir iş teklîf eylemek, kudret vermek, bir adamın nefsi bir işi kendisine kolaylaştırmak ve ruhsat vermek... ma'nâlarınadır.

el-Itâka: Bir nesneye güç yetip kaadir olmak ma'nâsınadır ki, tâkat getirmek ta'bîr olunur... *(Kaamûs Ter.).*

Yutîkûne, if'âl bâbından ve *''İtâka''* masdarından muzâri fiildir. ***İtâka, Tâkat*** *ve Tavk*'tandır. *Tavk,* tâ'nın fethiyle *Tâkat;* tâ'nın ötresiyle de boyuna takılan gerdanlık veyâ ağır bir demirdir. *Tâkat,* vüs' ve istitâat ma'nâsına ma'rûf

٣٢ـ حدّثنى إسْحاقُ أخْبَرَنا رَوْحٌ حدّثنا زَكَرِيَّاءُ بنُ إسْحاقَ حدّثنا عَمْرُو بنُ دِينارٍ عنْ عَطاءٍ سَمِعَ ابنَ عَبَّاسٍ يَقْرَأُ وعَلى الَّذِينَ يُطَوَّقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعامُ مِسْكِينٍ قال ابنُ عَبَّاسٍ لَيْسَتْ بِمَنْسُوخَةٍ هُوَ الشَّيْخُ الْكَبِيرُ والمَرْأةُ الكَبِيرَةُ لاَيَسْتَطِيعانِ أنْ يَصُوما فَلْيُطْعِمانِ مَكانَ كلِّ يَوْمٍ مِسكِينًا *

32-....... Amr ibn Dînâr, Atâ ibn Ebî Rebâh'tan tahdîs etti. Atâ, İbn Abbâs'tan "*Ve ale'llezîne yutavvakûnehû fidyetun taâmu miskîne*" şeklinde okurken işitmiştir.

İbn Abbâs:

— Bu âyet nesh edilmiş değildir. Âyetteki kişiler yaşlı erkek ile yaşlı kadındır ki, bunlar oruç tutmaya muktedir olamazlar; bu sebeble bunlar, her bir gün yerine bir fakîri doyururlar, demiştir [47].

٢٢ـ بابٌ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

22- BÂB:

"İçinizden kim o aya erişirse, onda oruç tutsun..."

(Âyet: 185)

٣٣ـ حدّثنا عَيَّاشُ بنُ الوَلِيدِ حدّثنا عَبْدُ الأعْلَى حدّثنا عُبَيْدُ اللَّهِ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أنَّهُ قَرَأ فِدْيَةُ طَعامِ مَساكِينَ قال هِىَ مَنْسُوخَةٌ *

ise de esâsen aralarında bir fark vardır; *Vusu'* tâkatin üstündedir. Çünkü *Vusu'*, birşeye kolaylıkla kaadir olmak, *Tâkat* de şiddet ve meşakkatle kaadir olmaktır. Binâenaleyh *İtâka,* gücü yetmek, dayanmak ma'nâsına gelirse de, esâsında güç yetişmek, güç tükenmek, zor dayanmak hattâ dayanamamak ma'nâsınadır ki, buna *Tatvîk, Tatavvuk, Tatayyuk,* ictihâd denir...

Burada *İtâka*'nın tatvîk ve ictihâd gibi son derece güçsünmek, güç tükenmek, zor dayanmak, hattâ dayanamamak ma'nâsına olduğu görülür. Hakîkaten dirâyeten böyle olduğu gibi, rivâyeten de bunun "***Yutavvakûnehû***" yânî "***Lâ yutîkûnehu***" diye tefsîr edilmiş bulunduğunu görüyoruz... "***Ve ale'llezîne yutîkûnehu***", "Oruç kendilerine güç gelen, yânî oruca dayanamayanlar" demektir... (*Hakk Dîni,* I, 632-634).

Buhârî burada Atâ ibn Ebî Rebâh'ın, el-Hasen el-Basrî'nin ve İbrâhîm en-Nahaî'nin bu âyetle ilgili tefsîrlerini nakletmiştir.

47 Bu İbn Abbâs hadîsi de, âyetin tefsîrini ve bunun mensûh olmadığını açıkça belirtmektedir. Bu tefsîr ve görüş Alî'den, İbn Umer'den ve sâir sahâbîlerden de rivâyet edilmiştir.

33-....... Bize Ubeydullah, Nâfi'den; İbn Umer'in *"Fidyetu taâmı mesâkîne"* şeklinde okuduğunu, *"Ve ale'llezîne yutîkûnehu"* âyeti neshedilmiştir, dediğini tahdîs etti [48].

٣٤ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ حدّثنا بَكْرُ بنُ مُضَرَ عنْ عَمْرِو بنِ الحَارِثِ عنْ بُكَيْرِ بنِ عبْدِ اللَّهِ عنْ يَزِيدَ مَوْلَى سلَمَةَ بنِ الأَكْوَعِ عنْ سلَمَةَ قال لمَّا نَزَلَتْ وعَلى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعامُ مِسْكِينٍ كانَ مَنْ أَرادَ أنْ يُفْطِرَ ويَفْتَدِيَ حتَّى نَزَلَتِ الآيَةُ الَّتِى بعْدَها فنَسَخَتْها * قال أبو عبْدِ اللَّهِ ماتَ بُكَيْرٌ قَبْلَ يَزِيدَ *

34-....... Bize Bekr ibnu Mudar, Amr ibnu'l-Hâris'ten; o da Bukeyr ibnu Abdillah'tan; o da Selemetu'bnu'l-Ekvâ'ın âzâdlısı olan Yezîd'den tahdîs etti ki, Seleme (R) şöyle demiştir: *"Oruca güç yetiremeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidye lâzımdır"* âyeti indiği zamân, oruç tutmamak ve fidye vermek isteyenler oldu. Nihâyet ondan sonraki *"İçinizden kim o aya erişirse, onda oruç tutsun"* âyeti indi de (sağlam ve mukîmler hakkında) bu oruç tutmayıp fidye vermek muhayyerliğini neshetti [49].

Ebû Abdillah el-Buhârî: Bukeyr ibn Abdillah, üstâdı Yezîd ibn Ebî Ubeyd el-Eslemî'den önce vefât etti, dedi [50].

---

48 Bu kırâatte *"Fidye"* tenvînsiz *"Taâm"*'a izâfetle ve *"Taâm"* da kesreli okunur, daha sonraki *"Miskîn"* kelimesi de cemî' sîgasıyle *"Mesâkîne"* şeklinde okunmuştur. Bu okuyuşa göre, fakîrler yemeği fidye demektir. Evvelki okuyuşta her orucun fidyesi, bu okuyuşta da toplamının fidyesi anlaşılır. Bir fakîr yemeğinin mikdârı bundan önceki bâbın hâşiyesinde anlatılmıştı.

49 Bu nesh işi şu rivâyetlerde daha açık anlatılmıştır: İbn Ebî Leylâ, Muâz ibn Cebel'den şöyle rivâyet etti: Peygamber Medîne'ye geldiği zamân âşûrâ günü ve bir de her aydan üç gün oruç tutmuştu. Sonra Allah ramazân orucunu farz kıldığı âyeti indirdi; *"Ve ale'llezîne yutîkûnehû fidyetun taâmu miskîne"* sözüne kadar ulaştı. Bunun üzerine dileyen oruç tutuyor, dileyen bir fakîr doyuruyordu. Daha sonra sahîh ve mukîm olanların hepsine oruç farz kılındı ve fakîr doyurmak ancak oruca güç yetiremeyen ihtiyâr kimseler hakkında sâbit kaldı.

Yine İbn Ebî Leylâ şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah Medîne'ye geldiği zamân her aydan üç gün gönüllü olarak ve farz olmayarak oruç tutmalarını emretmişti. Sonra ramazân orucu indi. Hâlbuki o zamân insanlar henüz oruca alışmamıştı, oruç kendilerine pek şiddetli, pek güç geliyordu. Binâenaleyh oruç tutmayan, bir fakîr duruyordu. Bundan sonra *"İçinizden kim o aya erişirse, onda oruç tutsun"* âyeti indi. Bunun üzerine oruç tutmayıp fidye verme ruhsatı ancak hasta ve yolcuya âid kaldı, hepimiz oruç tutmaya me'mûr olduk.

Bunlarda bir nesh işâreti vardır. Fakat bunun yaşlı kimselerden başkalarında olduğu açıktır. (*Hakk Dîni,* I, 637).

50 Bukeyr ibn Abdillah 120 yılında yâhud biraz önce, biraz sonra vefât etmiştir. Yezîd ibn Ebî Ubeyd el-Eslemî ise 146 veyâ 147'de vefât etmiştir.

٢٣ـ بابُ أُحِلَّ لكُمْ لَيْلَةَ الصِّيامِ الرَّفَثُ إلى نِسائِكُمْ هُنَّ لِباسٌ لكُمْ وأنْتُمْ لِباسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللّهُ أنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتانونَ أنْفُسَكُمْ فَتابَ عليْكُمْ وعَفاعَنْكُمْ فَالآنَ باشِرُوهُنَّ وابْتَغُوا ماكَتَبَ اللّهُ لكُمْ

23-*"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size halâl edildi. Onlar sizin için, siz de onlar için birer libâssınız. Allah nefislerinize karşı za'f göstermekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabûl etti, sizi bağışladı. Artık (bundan sonra geceleri) onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin"* (Âyet: 187) BÂBI

٣٥ـ حدّثنا عُبَيْدُ اللّهِ عنْ إسْرَائِيلَ عنْ أبى إسْحاقَ عنِ البَرَاءِ * وحدّثنا أحْمَدُ بنُ عُثْمانَ حدّثنا شُرَيْحُ بنُ مَسْلَمَةَ قال حدّثنى إبْرَاهِيمُ ابنُ يوسُفَ عنْ أبيهِ عنْ أبى إسْحاقَ قال سَمِعْتُ البَرَاءَ رضىَ اللّهُ تعالى عنهُ لَمَّا نَزَلَ صوْمُ رَمَضانَ كانُوا لايَقْرَبونَ النِّساءَ رَمَضانَ كُلَّهُ وكانَ رجالٌ يَخُونونَ أنْفُسَهُمْ فأنْزَلَ اللّهُ تعالى عَلِمَ اللّهُ أنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتانونَ أنْفُسَكُمْ فتابَ علَيْكُمْ وعفَا عنْكُمْ *

35-....... Ebû İshâk Amr ibn Abdillah şöyle demiştir: Ben el-Berâ ibn Âzib(R)'den işittim: Ramazân orucu indiği zamân sahâbîler ramazânın hepsinde kadınlara yaklaşmıyorlardı. Birtakım erkekler ise kendi nefislerine hıyânet ediyorlardı. Müteâkıben Allah: ***"Allah sizin nefislerinize karşı za'f göstermekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabûl etti, sizi bağışladı..."*** âyetini indirdi [51].

٢٤ـ بابُ قَوْلِهِ وكُلُوا واشْرَبُوا حتَّى يَتَبَيَّنَ لكُمُ الخَيْطُ الأبْيَضُ مِنَ الخَيْطِ الأسْوَدِ منَ الفَجْرِ ثُمَّ أتِمُّوا الصِّيامَ إلى اللَّيْلِ ولاَ تُباشِرُوهُنَّ وأنْتُمْ عاكِفونَ فى المَساجِدِ إلى قَوْلِهِ تتَّقونَ * الْعاكِفُ المُقِيمُ

24- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Sâdık fecr olan ak iplik kara iplikten size seçilinceye kadar yiyin için, sonra geceye kadar orucu tamamlayın.

---

51 Hadîsle âyet arasındaki ilgi meydandadır. Bu hadîsin Oruç Kitâbı'nda geçen bir rivâyetinin sonunda "Bu âyetin inmesi üzerine sahâbîler çok sevindiler..." ziyâdesi vardır.

Mescidlerde i'tikâfta bulunduğunuz zamân kadınlarınıza (geceleri de) yanaşmayın. Bu (hükümler) Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın. İşte Allah âyetlerini böylece insanlara açıklar. Tâ ki korunsunlar''

(Âyet: 187).

''*el-Âkif*'', "el-Mukîm"dir.

٣٦ـ حدّثنا مُوسى بنُ إسْماعِيلَ حدّثنا أبو عَوانَةَ عنْ حُصَيْنٍ عن الشَّعْبيِّ عنْ عَدِيٍّ قال أخَذَ عَدِيٌّ عِقالاً أبْيَضَ وعِقالاً أسْوَدَ حتَّى كان بَعْضُ اللَّيْلِ نَظَر فَلَمْ يَسْتَبِينا فَلمَّا أصْبَحَ قال يارَسولَ اللَّهِ جَعَلْتُ تحْتَ وِسادَتِي قال إنَّ وِسادَكَ إذًا لَعَرِيضٌ أنْ كانَ الخَيْطُ الأبْيَضُ والأسْوَدُ تَحْتَ وِسادَتِكَ *

36-....... Ebû Avâne, Husayn'dan; o da eş-Şa'bî'den tahdîs etti ki, Adiyy ibn Hâtim bir beyaz, bir de siyâh ip edindi. Nihâyet gece, gecenin bir kısmı olunca onlara baktı, fakat bu iki ip kendisine açıkça belirmediler. Sabâha yaklaşınca:

— Yâ Rasûlallah! Ben yastığımın altına iki ip koydum, dedi.

Rasûlullah (S):

— ''*Şübhesiz senin yastığın bu takdîrde çok genişmiş. Çünkü* (bu âyette zikredilen) *beyaz iple siyâh ip, senin yastığının altında olmuşlardır* (yânî çok uyumuşsun)'' buyurmuştur.

٣٧ـ حدثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ حدّثنا جَرِيرٌ عنْ مُطَرِّفٍ عنْ الشَّعْبِيِّ عنْ عَدِيِّ بنِ حاتِمٍ رضي اللَّهُ عنه قال قُلْتُ يارسولَ اللَّهِ ماالخَيْطُ الأبْيَضُ مِنَ الخَيْطِ الأسْوَدِ أهُما الخيْطانِ قال إنكَ لَعَرِيضُ القَفا إنْ أبْصَرْتَ الخَيْطَيْنِ ثُمَّ قال بَلْ هُوَ سَوَادُ اللَّيْلِ وبَياضُ النَّهارِ *

37-....... Adiyy ibn Hâtim (R) şöyle demiştir:

— Yâ Rasûlallah! Siyâh iplikten seçilecek beyaz iplik nedir? Bunlar hakîkaten iki ip midir? diye sordum.

O:

— ''*Eğer sen bu iki ipe baktıysan, şübhesiz sen elbette geniş kafalısın*'' buyurduktan sonra ''*Bunlar senin düşündüğün gibi iki ip değildir. Biri gecenin karanlığı, diğeri de gündüzün beyâzlığıdır*'' buyurdu.

٣٨ـ حدّثنا ابنُ أبي مَرْيَمَ حدّثنا أبو غَسَّانَ مُحمَّدُ بنُ مُطَرِّفٍ حدّثني أبو حازِمٍ عنْ سَهْلِ بنِ سَعْدٍ قال وأُنْزِلَتْ وكُلُوا واشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ

الخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الخَيْطِ الأَسْوَدِ ولَمْ يَنْزِلْ مِنَ الفَجْرِ وكانَ رِجالٌ إذَا أرَادُوا الصَّوْمَ رَبَطَ أَحَدُهُمْ فى رِجْلَيْهِ الخَيْطَ الأَبْيَضَ والخَيْطَ الأَسْوَدَ ولاَ يَزالُ يأكُلُ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لهُ رُؤْيَتُهُما فأنْزَلَ اللَّهُ بَعْدَهُ مِنَ الفَجْرِ فَعَلِمُوا أنَّما يَعْنِى اللَّيْلَ مِنَ النَّهارِ *

38-....... Sehl ibn Sa'd (R) şöyle demiştir: ***"Size beyaz iplik siyâh iplikten seçilinceye kadar yiyin için"*** âyeti indi, fakat ***"Mine'l-fecri"*** beyânı inmemişti. Birtakım insanlar oruç tutmak istedikleri zamân, onlardan birisi ayaklarına beyaz ip ve siyâh ip bağladı da o ipler kendisine iyice belirinceye kadar yemeğe devâm etti. Akabinde Allah o kelâmın ardından ***"Mine'l-fecri***(= Fecrden)***"*** beyânını indirdi. Sahâbîler böylece Allah'ın ancak gece ile gündüzü kasdetmekte olduğunu bildiler [52].

٢٥ــ بابُ قَوْلِهِ لَيْسَ الْبِرُّ بأنْ تأتُوا البُيُوتَ مِنْ ظُهُورِها ولٰكِنَّ البِرَّ مَنِ اتَّقَى وأْتوا البُيُوتَ مِنْ أبْوَابِها واتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

25- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"... İyilik ve tâat, evlere arkalarından gelmeniz değildir. Fakat iyilik (Allah'tan) sakınandır. Evlere kapılarından gelin. Allah'tan sakının. Tâ ki murâdınıza kavuşasınız"

(Âyet: 189).

٣٩ــ حدّثنا عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ مُوسَي عنْ إسْرَائِيلَ عنْ أبى إسْحاقَ عنْ البَرَاءِ قال كانُوا إذَا أحْرَمُوا فى الجاهِلِيَّةِ أتَوُا البَيْتَ مِنْ ظَهْرِهِ فأنْزَلَ اللَّهُ ولَيْسَ البِرُّ بأنْ تأتُوا البُيُوتَ مِنْ ظُهُورِها ولٰكِنَّ البِرَّ مَنِ اتَّقَى وأْتُوا البُيُوتَ مِنْ أبْوَابِها *

39-....... el-Berâ ibn Âzib (R): Ensâr ve Kureyş'ten başka diğer Arablar Câhiliyet devrinde (hacc ve umre niyetiyle) ihrâma girdikleri zamân, evlerine (kapılarından değil de) arka taraflarından gelirlerdi. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: ***"İyilik ve tâat evlere arkaların-***

---

52 Hadîslerin bâb başlığındaki âyete uygunlukları meydandadır. Sehl hadîsinde bu *"Mine'l-fecri"* kaydının sonradan indiği bildirilmiş, bu beyân ile kasdolunan ma'nâ açıkça söylenmiştir. *"Mine'l-fecri"*, beyaz ipliğin beyânıdır. Bununla siyâh ipliğin beyânından iktifâ edilmiştir. Çünkü ikisinden birini beyân etmek, diğeri için de bir beyândır.

***dan gelmeniz değildir. Fakat iyilik Allah'tan sakınandır. Evlere kapılarından geliniz*''[53].**

٢٦ــ بابُ قَوْلِهِ وقاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَتَكُونَ فِتْنَةٌ ويَكُونَ الدِّينُ لله فإِنِ انْتَهَوْا فَلاَ عُدْوانَ إلاَّ عَلى الظَّالِمِينَ

26- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

''Fitne kalmayıncaya, dîn de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse, artık zâlimler[illegible] başkasına hiçbir husûmet yoktur'' (Âyet: 193)[54].

53 Hadîs başlıktaki âyetin nuzûl sebebini bildirdiği için, aralarındaki uygu[illegible]dır. ''Bu âyetteki ifâdenin bir hakîkî ma'nâsı, bir de kinâyeli ma'nâ[illegible] d[illegible] Hakîkati i'tibâriyle Câhiliyet ahâlîsinin ihrâmda yaptıkları bu aksili[illegible] det olmadığıdır. Kinâyeli ma'nâsı i'tibâriyle de Rasûlullah'a yıldız [illegible] mak, ilâhî hikmet ve ilâhî hükümleri beyân ve teblîğ için gönderilmiş olan Peygamber'i hâşâ bir müneccim ve Kur'ân'ı bir nücûm kitâbı yerine koymak, âdî ilimlerin maksadlarıyle nübüvvet ilminin isteklerini birbirinden ayıramamak, işe tersinden başlamak demektir. İşlere böyle tersinden başlamakla hayra erilmez. Hayır böyle aksilikle değildir, lâkin hayır ehli ancak muttakî olan, korunandır. Ve evlere kapılarından gelin. İşlere doğru yoluyla, lâyıkı vechile girişin, aksilik etmeyin...'' (*Hakk Dîni*, I, 685).

54 Başlıktaki âyetin bir benzeri el-Enfâl: 39'da da geçmektedir.

Bundan önceki üç âyet şunlardır: ***''Size harb açanlarla, Allah yolunda siz de döğüşün; ancak aşırı gitmeyin. Şübhesiz ki, Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün. Onları, sizi çıkardıkları yerden çıkarın. Fitne öldürmekten beterdir. Onlar Mescidi Harâm yanında, orada sizinle döğüşmedikçe siz de orada kendileriyle döğüşmeyin. Fakat*** (orada) ***sizi öldürürlerse, siz de onları öldürün. Kâfirlerin cezâsı böyledir. Bununla berâber*** (muhârebeden) ***vazgeçerlerse*** (siz de bırakın), ***şübhesiz ki, Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir''*** (Âyet: 190-192).

Fitne, aslı lugatte karışığını ayıklamak için altını ateşe koymaktır. Bundan mihnet ve belâya sokmak ma'nâsına kullanılmıştır ki, burada bu ma'nâyadır. Yânî vatandan çıkarmak gibi insanları azâba uğratacak belâ ve mihnet öldürmekten daha ağırdır. Ölümden daha ağır ne vardır demeyiniz, zîrâ ölümü temennî ettiren hâl, ölümden daha ağırdır. Bu nazmın sevkinde insanı vatanından çıkarmak da ona ölümü temennî ettirecek fitneler ve mihnetler cümlesinden olduğuna işâret vardır. Şirk, küfür neşri, irtidâd, Allah'ın harâmlarını yırtıp parçalamak, umûmî âsâyişi bozmak, vatandan çıkarmak hep birer fitnedir. Allah korusun, mü'minin dîninden dönüp kâfir olması, öldürülmesinden eşeddir... İşte bütün bunlar ''Fitne öldürmekten daha şiddetlidir'' düstûrunda özetlenerek harbin sebebi kılınmış ve müslümânlar fitneyi def' etmek için fî sebîlillah gazâya teşvîk edilmiştir... Onlarla hiçbir fitne kalmayıncaya, yânî şirk ve tefrika kalmayıncaya ve dîn de hep Allah'ın oluncaya kadar, yalnız Allah'a boyun eğilip itâat edilinceye kadar harb edip savaşın. ***''Çünkü Allah katında hakk dîn ancak İslâm'dır''*** (Âlu İmrân: 19). Binâenaleyh bunlarda hakk tevhîd dîni olan

٤٠ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا عَبْدُ الوَهابِ حدّثنا عُبَيْدُ اللَّهِ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أتاهُ رجُلاَنِ فى فِتْنَة ابنِ الزُّبَيْرِ فقالاَ إنَّ النَّاسَ ضُيِّعُوا وأنْتَ ابنُ عُمَرَ وصاحِبُ النبىِّ صلى اللَّهُ علَيْه وسلم فَما يَمْنَعُكَ أنْ تَخْرُجَ فقال يَمْنَعُنِى أنَّ اللَّهَ حَرَّمَ دَمَ أخِى فقالاَ ألَمْ يَقُلِ اللَّهُ وقاتِلُوهُمْ حَتَّى لاتَكُونَ فِتْنَةٌ فقال قاتَلْنا حَتَّى لَمْ تَكُنْ فِتْنَةٌ وكانَ الدِّينُ لِلَّهِ وأنْتُمْ تُرِيدُونَ أنْ تُقاتِلُوا حَتَّى تَكُونَ فِتْنَةٌ ويَكُونَ الدِّينُ لِغَيْرِ اللَّهِ * وزَادَ عُثْمانُ بنُ صالِحٍ عنِ ابنِ وهْب قال أخْبَرَنِي فلانٌ وحَيْوَةُ بنُ شُرَيْحٍ عنْ بَكْرِ بنِ عَمْرٍو المَعافِرِىِّ أنَّ بُكَيْرَ ابنَ عبْدِ اللَّهِ حدَّثهُ عنْ نافِعٍ أنَّ رجُلاً أتى ابنَ عُمَر فقال يا أبا عبْد الرحْمٰنِ ماحمَلَكَ عَلى أنْ تَحُجَّ عامًا وتَعْتَمِرَ عامًا وتَتْرُكَ الجِهادَ فى سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وجَلَّ وقَدْ عَلِمْتَ ما رَغَّبَ اللَّهُ فِيهِ قال يا ابنَ أخِى بُنِيَ الإسْلاَمُ عَلى خَمْسٍ إيمانٍ باللَّهِ ورسولِهِ والصلَوَاتِ الخَمْسِ وصِيامِ رمَضانَ وأداءِ الزَّكاةِ وحَجِّ البَيْتِ قال ياأبا عبْدِ الرَّحْمٰنِ ألاَ تَسْمَعُ ماذَكَرَ اللَّهُ فى كِتابِهِ وإنْ طائِفَتَانِ مِنَ المُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فأصْلِحُوا بَيْنَهُما فإنْ بَغَتْ إحْدَاهُما عَلَى الأُخْرَى فَقاتِلُوا الَّتِى تَبْغِى حتَّى تَفِيءَ إلى أمْرِ اللَّهِ قاتِلُوهُمْ حتَّى لاتَكُونَ فِتْنَةٌ قال فعَلْنا عَلى عَهْدِ رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم وكانَ الإسْلاَمُ قَلِيلاً فكانَ الرَّجُلُ يُفْتَنُ فى دِينِهِ إمَّا قَتَلُوهُ وإمَّا يُعَذِّبُونَهُ حتَّى كثُرَ الإسْلاَمُ فلَمْ تكُنْ فِتْنَةٌ قال فَما قَوْلُكَ فى عَلِىٍّ وعُثْمانَ قال أمَّا عُثْمانُ فكأنَّ اللَّهَ عفا عنْهُ وأمَّا أنْتُمْ فكَرِهْتُمْ أنْ تَعْفُوا عنْهُ وأمَّا عَلِىٌّ فابْنُ عَمِّ رَسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم وخَتَنُهُ وأشارَ بِيَدِهِ فَقال هٰذَا بَيْتُهُ حَيْثُ تَرَوْنَ *

40-....... Bize Ubeydullah, Nâfi'den; o da İbn Umer(R)'den tahdîs etti. (Yetmiş üçüncü senenin sonunda Haccâc'ın Mekke'de) Ab-

---

İslâm'dan başka bir dîn bulunmasın. Fitnenin başı olan şirk kalksın. Bunun için Peygamber (S): *"Ben bu insanlara Lâ ilâhe ille'llah diyecekleri âna kadar harbe me'mûrum, onu dedikleri zamân benden canlarını, mallarını kurtarırlar"* buyurmuştur (Buhârî, Îmân). Diğerleri cizye ile dahî kan ma'sumiyetine mâlik olabilecekleri hâlde, fitneci müşriklere bu müsâade verilmemiştir. Bundan başka bilhassa Mekke'de gayrimüslimin ikaametine müsâade de edilmemiştir.. (*Hakk Dîni,* I, 695-698).

dullah ibnu'z-Zubeyr'i muhâsara ettiği o fitne zamânında iki adam Abdullah ibn Umer'e geldiler de, ona:

— Şübhesiz insanlar helâk edildiler (yâhud: Görmekte olduğun şu ihtilâflı işleri yaptılar). Sen ise Umer'in oğlu ve Peygamber'in sahâbîsi olduğun hâlde bu savaşa çıkmandan seni men' eden nedir? dediler.

İbn Umer onlara:

— Beni bundan, Allah'ın kardeşimin kanını harâm kılmış olması men' etmektedir, dedi.

O iki adam:

— Allah "***Hiçbir fitne kalmayıncaya kadar onlarla savaşın***" buyurmadı mı? dediler.

İbn Umer de:

— Bizler onlarla harb ettik, nihâyet hiçbir fitne kalmadı ve dîn de yalnız Allah'ın oldu. Sizler ise bir fitne olsun ve dîn de Allah'tan başkasına âid olsun diye harb etmek istiyorsunuz, dedi.

Usmân ibn Sâlih şunu ziyâde etti: Abdullah ibn Vehb şöyle dedi: Bana Fulân kişi (Mısır kaadısı ve âlimi Abdullah ibn Luhey'a'dır denildi) ile Hayve ibnu Şurayh, Bekr ibn Amr el-Meâfirî'den haber verdi. Ona da Bukeyr ibn Abdillah, Nâfi'den şöyle tahdîs etmiştir: Bir adam İbn Umer'e geldi de:

— Yâ Ebâ Abdirrahmân! Azîz ve Celîl olan Allah yolunda cihâdı terkederek bir yıl hacc, bir yıl da umre yapmana seni ne sevketti? Hâlbuki sen Allah'ın cihâda çok teşvîk ettiğini bilmişsindir! dedi.

İbn Umer de ona:

— Ey kardeşim oğlu! İslâm beş şey üzerine kuruldu: Allah'a ve Rasûlü'ne îmân etmek, beş namâzı kılmak, ramazân orucu tutmak, zekâtı ödemek, Ka'be'yi hacc yapmak dedi.

O zât:

— Yâ Ebâ Abdirrahmân! Allah'ın kendi Kitâbı'nda zikrettiği şeyi işitmiyor musun: "***Eğer mü'minlerden iki zümre birbiriyle döğüşürlerse aralarını bulup barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecâvüz ediyorsa, siz o tecâvüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın...***" (el-Hucurât: 9)?

"***Onlarla hiçbir fitne kalmayıncaya kadar savaşın...***" (el-Bakara: 193)! dedi.

İbn Umer:

— Biz Rasûlullah zamânında bunu yaptık. İslâm ehli az idi. Îmânlı kişi dîni hakkında fitneye uğratılırdı. Müşrikler onu ya öldürürler, yâhud da devâmlı azâb ve işkence ederlerdi. Nihâyet müslümânlar çoğaldı ve hiçbir fitne (yânî dînî baskı) kalmadı, dedi.

Bu sefer o zât İbn Umer'e:

— Alî ve Usmân hakkındaki görüşün, sözün nedir? dedi.

İbn Umer:

— Usmân'a gelince, (Uhûd'daki kaçışını) Allah ondan affetmiş gibidir. Ammâ sizler ondan bu suçunu affetmeyi hiç istemediniz. Alî'ye gelince, o, Rasûlullah'ın amcasının oğlu ve kızı Fâtıma'nın kocasıdır. -Ve eliyle işâret ederek:- (Rasûlullah'ın odaları arasındaki) yerinde görüp durduğunuz şu ev, Alî'nin evidir, dedi [55].

٢٧ ــ بابُ قَوْلِهِ وأَنْفِقُوا فى سَبِيلِ اللَّهِ ولا تُلْقُوا بأَيْدِيكُمْ إلى التَّهْلُكَةِ وأَحْسِنُوا إنَّ اللَّهَ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ . التَّهْلُكَةُ والْهَلاكُ واحِدٌ

27- ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Allah yolunda mallarınızı harcayın. Kendinizi tehlikeye atmayın. (Dâimâ) iyilik edin. Çünkü Allah iyilik edenleri sever" (Âyet: 195).

"*Tehlüke*" ve "Helâk" bir ma'nâyadır [56].

٤١ ــ حدّثنا إسْحاقُ أخْبَرَنا النَّضْرُ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ سُلَيْمانَ قال سَمِعْتُ أبا وائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ وأَنْفِقُوا فى سَبِيلِ اللَّهِ ولاَ تُلْقُوا بأَيْدِيكُمْ إلى التَّهْلُكَةِ قال نَزَلَتْ فى النَّفَقَةِ *

41-....... Bize Şu'be tahdîs etti ki, Süleyman ibn Mıhrân şöyle demiştir: Ben Ebû Vâil'den işittim; o da Huzeyfe'den. Huzeyfe (R): ***"Allah yolunda mallarınızı harcayın ve kendinizi tehlikeye atmayın"*** âyeti nafakayı, yânî Allah yolunda mal harcamayı terk hakkında indi, demiştir [57].

---

55 Hadîsin başlıktaki âyete uygunluğu meydandadır. Buhârî bu hadîsi burada iki senedle getirmiştir. İbn Umer'e gelen kişilerin el-Alâ ibn Irâr ile Hıbbân yâhud Nâfi' ibnu'l-Ezrak olduğu söylenmiştir.

Abdullah ibnu'z-Zubeyr'in fitnesi, Haccâc'ın Mekke'de Abdullah ibnu'z-Zubeyr'i muhâsara etmesi fitnesidir. Bu muhâsara 73 yılının sonlarında oldu. Abdullah ibnu'z-Zubeyr bu yılın sonunda öldürüldü. Abdullah ibn Umer de 74. yılın evvelinde vefât etti.

56 Şu unutulmamalıdır ki, harb denilen şey parasız, malsız olmaz, masraf da ister. Bunun için Allah yolunda harcama da yapın, mal tedârik edip harb ihtiyâçlarına sarfedilmek üzere vergi ve yardım verin, lâkin yalnız mal kazanmak sevdâsına düşüp de kendi kendinizi tehlikeye bırakmayın. Sâde para kazanmak ve istirahat etmek sevdâsının insanları esâret, istîlâsı ve mahkûmiyet gibi büyük tehlikelere düşüreceğini ve bu tehlikenin önüne geçmek ancak Allah yolunda harb etmek ve harbe alışmakla mümkin olacağını unutmayın.

57 Bu âyetin sevki ve inme sebebi Allah yolunda harb ve kıtâlden ve o uğurda mal

٢٨ــ بابُ قوْلِهِ فمَنْ كانَ مِنكُمْ مَرِيضًا أوْبِهِ أذًى مِنْ رَأسِهِ

28- ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Artık içinizden kim hasta olur yâhud da başından bir eziyeti bulunursa, ona oruçtan yâhud sadakadan yâhud da kurbândan biriyle fidye *(vâcib olur)...*" (Âyet: 196) [58].

٤٢ــ حدّثنا آدَمُ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عبْدِ الرَّحْمنِ بنِ الأصْبَهانِيِّ قال سَمِعْتُ عبْدَ اللّهِ بنَ مَعْقِلٍ قال قَعَدْتُ إلى كَعْبِ بن عُجْرَةَ فى هذَا المسْجِدِ يَعْنِى مَسْجِدَ الْكُوفَةِ فَسألْتُهُ عنْ فِدْيَةٍ مِنْ صِيامٍ فقال حُمِلْتُ إلى النبىِّ صلى اللّه عليه وسلم والقَمْلُ يَتَناثَرُ عَلى وجْهِى فقال ماكُنْتُ أُرَى أنَّ الجَهْدَ قَدْ بلَغَ بِكَ هَذَا أما تَجِدُ شاةً قُلْتُ لاَ قال صُمْ ثَلاثَةَ أيّامٍ أوْ أطْعِمْ سِتَّةَ مَساكِينَ لِكُلِّ مِسْكِينٍ نِصْفُ صاعٍ مِنْ طعامٍ واحْلِقْ رَأسَكَ فنَزَلَتْ فِىَّ خاصَّةً وهْىَ لَكُمْ عامَّةً ٭

42-....... Abdurrahmân ibnu'l-Esbahânî şöyle demiştir: Ben Abdullah ibn Ma'kıl'dan işittim, o şöyle dedi: Ben şu mescidin içinde,

---

harcamaktan kaçınmanın bir tehlike olduğunu hatırlatmak içindir. Müslim, Nesâî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'de bu Huzeyfe hadîsini tefsîr edici olarak şöyle rivâyet edilmiştir: Emevîler devrinde Abdurrahmân ibn Velîd kumandasında bir İslâm ordusu Kostantıniyye, yânî İstanbul şehrine gazâ etmişti. Ebû Eyyûb el-Ensârî de bu asker arasında idi. Rûmlar şehrin sûrlarına arkalarını dayamışlardı. O sırada müslümânlardan bir zât kalede düşmân üzerine açıktan hücûm etmiş, bunu gören müslümânlar "Meh meh! ***Lâ ilâhe ille'llah,*** kendi kendini tehlikeye atıyor" demişlerdi. Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî: Ey müslümânlar! Bu âyet biz Ensâr topluluğu hakkında indi. Allah Peygamber'ine nusrat ve dîni olan İslâm'ı gâlib getirip yardımcıları da çoğalınca, o zamân biz artık mallarımızın başında durup onların ıslâhıyle meşgûl olalım mı? demiştik. Allah: "***Allah yolunda mallarınızı harcayın, kendinizi tehlikeye atmayın***" âyetini indirdi. Binâenaleyh kendini tehlikeye atmak, mallarınızın başında durup onları ıslâh ile uğraşmanız ve cihâdı terketmenizdir", demiş ve bunun üzerine hiç durmayıp Allah yolunda cihâda girişmiş ve nihâyet şehîd olup Kostantıniyye'de defnolunmuştur. Ebû Eyyûb bu sûretle, tehlikeye atılma'nın, Allah yolunda cihâdı terketme demek olduğunu ve bu âyetin bu husûsta indiğini haber vermiştir. Bu, İbn Abbâs'tan, Huzeyfe'den, Hasen, Katâde, Mucâhid, Dahhâk'tan dahî böyle rivâyet edilmiştir. (İbn Hacer, Kastallânî, *Hakk Dîni,* I, 701-703).

58 Âyetin baş tarafı şöyledir: "***Haccı da umreyi de Allah için tam yapın. Fakat bunlardan alıkonursanız, o hâlde kolayınıza gelen kurbân*** (gönderin, bununla berâber) ***kurbân yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Artık içinizden kim hasta olur yâhud başından bir eziyeti bulunursa, ona oruçtan ya sadakadan, yâhud da kurbândan biriyle fidye*** (vâcib olur)..."

yânî Kûfe Mescidi'nde Ka'b ibn Ucre(R)'nin yanına oturdum da ona *"Oruçtan bir fidye"* âyetini sordum. Ka'b ibn Ucre şöyle anlattı: (Hudeybiye'de) bitler yüzüm üzerinde saçılıp dağılır hâlde ben Peygamber'in yanına taşındım. Peygamber (S):

— *"Ben meşakkatin sende bu dereceye ulaştığını zannetmiyordum. Sen bir dâvar bulabilir misin?"* diye sordu.

Ben:

— Hayır (bulamam), dedim.

Peygamber:

— *"Üç gün oruç tut, yâhud herbir fakîre yarım sâ' ölçeği buğday düşmek üzere altı fakîri doyur ve başını tıraş et"* buyurdu.

İşte bu âyet husûsî olarak benim hakkımda indi, fakat bu umûmî olarak sizin hakkınızdadır, dedi [59]

٢٩ـ بابُ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلى الحَجِّ

29- BÂB:

"Kim hacca kadar umre ile fâidelenmek isterse..."

(Âyet: 196) [60].

59 Hadîsin başlıktaki âyete uygunluğu meydandadır. Bu hadîsin birkaç rivâyeti Hacc Kitâbı'nda geçmiş ve gerekli açıklamalar da orada verilmiştir.

60 Âyetin bu kısmı içine olan yukarısı şöyledir: ***"Emîn olduğunuz vakit ise kim hacca kadar umre ile fâidelenmek isterse kolayına gelen bir kurbân*** (kesmek vâcib olur). ***Fakat onu bulamazsa, hacc günlerinde*** (ihrâmlı olarak) ***üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak*** (vâcib olur ki) ***bunlar tam on gün eder. Bu, âilesi*** (ikaametgâhı) ***Mescidi Harâm'da bulunmayanlara âiddir. Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah, cezâsı cidden çetin olandır"*** (Âyet: 196).

"Bir senenin hacc aylarında hacc ile umrenin birleşmesi ve birleşmemesine göre haccın üç nev'i vardır: İfrâd haccı, temettu' haccı, kırân haccı.

İfrâd haccı: Mîkaat'tan yalnız hacc niyetiyle ihrâma girip, geliş tavâfını yaptıktan sonra hacc fiilleri bitinceye kadar Mekke'de ihrâmlı olarak kalmaktır. Bunda umre bulunmayıp tek bir hacc yapılmış olduğundan *müfrid hacc* veyâ *ifrâd hacc* ismi verilir.

Temettu' haccı: Mîkaattan umre niyetiyle ihrâma girip, umre için tavâfı ve sa'yi yaparak tıraş olup ihrâmdan çıkmak, sonra Mekke'de bir Mekkeli gibi kalıp, nihâyet Zu'l-hiccenin sekizincisi terviye gününde hacc için Harem'den ihrâma girerek haccı tamamlamak ve kurbân kesmektir. Uzun müddet ihrâmda kalınmamak için umreden bu sûretle istifâde edildiğinden dolayı buna *temettu' haccı* adı verilmiştir.

Kırân haccı: Mîkaattan hem umre ve hem de hacc; ikisine birden niyet ile ihrâma girip Mekke'ye varınca evvelâ umre için tavâf ve sa'y, daha sonra hacc için geliş tavâfı ve sa'y etmek, sonra ihrâmdan çıkmaksızın, nihâyetine kadar hacc fiillerini yapmak ve kurbân kesmektir. Câhiliyette umre ile haccın hacc aylarında birleştirilmesi câiz değildi; bu âyet bunların meşrû'luğunu beyân için inmiş ve şükrânesi olmak üzere kurbânı da vâcib kılmıştır.

٤٣ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ عِمْرَانَ أبى بكْرٍ حدّثنا ابو رجاءٍ عنْ عمْرَانَ بنِ حُصَيْنٍ رضى اللَّهُ عنهما قال أُنْزِلَتْ آيةُ المُتْعَةِ فى كِتابِ اللّهِ ففَعَلْنا ها مَعَ رسُولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليْه وسلم ولَمْ يُنْزَلْ قُرْآنٌ يُحَرِّمُهُ ولَمْ يَنْهَ عنها حتَّى ماتَ قال رجُلٌ بِرَأْيِهِ ماشاءَ : قال مُحَمَّدٌ يُقالُ إِنَّهُ عُمَرُ*

43-....... İmrân ibn Husayn (R) şöyle demiştir: Allah'ın Kitâbı'nda mut'a âyeti, yânî haccda temettu' yapma âyeti inmiştir. Akabinde biz de Rasûlullah'ın berâberinde temettu' haccı yaptık. Temettu' yapmayı harâm kılan Kur'ân indirilmedi; ölünceye kadar Peygamber de bundan nehyetmedi. Bir adam kendi re'yi ile istediği şeyi söylemiştir.

Muhammed el-Buhârî: O adamın Umer olduğu söylenir, dedi[61].

٣٠ـ بابٌ لَيْسَ علَيْكُمْ جُناحٌ أنْ تَبْتَغوا فَضْلاً مِنْ ربِّكُمْ

30- BÂB:
"(Hacc mevsiminde ticâretle) Rabb'inizden rızk istemenizde bir günâh yoktur" (Âyet: 198).

٤٤ـ حدّثنى مُحَمَّدٌ قال أخبرنى ابنُ عُيَيْنَةَ عنْ عَمْرٍو عنِ ابنِ عبَّاس رضى اللَّهُ عنهما قال كانَتْ عُكاظُ ومَجَنَّةُ وذُو المَجازِ أسْوَاقًا فى الجاهِلِيَّةِ فتأَثَّمُوا أنْ يَتَّجِرُوا فى المَوَاسِمِ فنَزَلَتْ لَيْسَ علَيْكُم جُناحٌ أنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ في مَوَاسِمِ الحَجِّ *

44-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Ukâz, Mecenne ve Zu'l-Mecâz Câhiliyet devrinde birtakım büyük pazarlardı. Müslümânlar hacc mevsimlerinde buralarda ticâret yapmayı günâh saymışlardı. Bunun üzerine *"Hacc mevsimlerinde* (ticâretle) *Rabb'inizden rızk istemenizde bir günâh yoktur..."* âyeti indi [62].

---

61 Hadîs de âyetteki gibi hacc aylarında umre ile temettu' yapmanın cevâzına delâlet etmektedir. Bu hadîsi Müslim, Hacc Kitâbı'nda rivâyet etmiştir. Müslim'de hadîsin birçok rivâyetleri sıralanmıştır (*Müslim Ter.*, IV, 99-105).

62 Ukâz, Tâif'e bir; Mekke'ye üç konak mesâfededir. Ukâz Panayırı zu'l-ka'de hilâlinin ertesi gününden başlar ve yirmi gün devâm ederdi. Oranın bozulan pazarı Mecenne'de zu'l-hicce evveline kadar sürerdi. Mecenne, Merru'z-Zahrân'da idi. Ondan sonra Arafât'ın arkasında bulunan Zu'l-Mecâz'da pazar kurulup ter-

٣١ــ باب ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ

31- BÂB:
"Sonra insanların döndüğü yerden siz de dönün. Allah'tan mağfiret isteyin. Şübhesiz ki, Allah çok mağfiret edicidir, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: 199).

٤٥ــ حدّثنا عليُّ بنُ عبدِ اللّهِ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ خازِمٍ حدّثنا هِشامٌ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللّه عنها كانَتْ قُرَيْشٌ ومَنْ دانَ دِينَها يَقِفُونَ بالمُزْدَلِفَةِ وكانُوا يُسَمَّوْنَ الحُمْسَ وكانَ سائِرُ العَرَبِ يَقِفُونَ بِعَرَفاتٍ فَلَمَّا جاءَ الإسْلامُ أمَرَ اللّهُ نَبِيَّهُ صلى اللّهُ عَلَيْهِ وسلم أنْ يأتِيَ عَرَفاتٍ ثُمَّ يَقِفَ بها ثُمَّ يُفِيضَ مِنْها فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعالَى ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أفاضَ النَّاسُ *

45-....... Âişe (R)'den (o, şöyle demiştir): Kureyş ile Kureyş'in dîninde olan müşrikler (Câhiliyet devrinde) Muzdelife'de vakfe yaparlardı. Bunlara "Hums" ismi verilirdi. Bunlardan başka olan Arab hacıları ise Arafât'ta vakfe yaparlardı. İslâm gelince Allah, Peygamber'ine Arafât'a gitmesini, sonra orada vakfe yapmasını, bundan sonra da oradan dönmesini emretti. İşte bu, Yüce Allah'ın şu kavlidir: ***"Sonra insanların döndüğü yerden siz de dönün..."*** [63].

---

viye gününe, yânî zu'l-hiccenin sekizinci gününe kadar devâm ederdi. Ondan sonra da Minâ'ya, Arafât'a çıkılıp hacc edilirdi. Bu pazarların en mühimmi Ukâz idi. Bu pazar yalnız Kureyş'in değil, bütün Arabistan pazarlarının en mühimmi idi. Orası alışveriş pazarı olduğu gibi, hitâbet ve şiir yarışlarının da pazarı idi. "Yedi Muallaka"nın sâir Arab şiirlerine üstün olduklarına peyderpey orada karar verilip, bütün Arabistan halkına orada neşr ve i'lân edilmiştir.

İşte Arablar Câhiliye devrinde hacc mevsimlerinde bu pazar ve panayırları açarlar ve onlardan ticâret, alışveriş yoluyla geçim te'mîn ederlerdi. İslâm Dîni gelince müslümânlar hacc aylarında bunlardan sakınmaya başlamıştır. İşte bu çekingenlik üzerine bu âyet inmiş ve hacc aylarında olsun kazanmaya ve ticâretle erzâk edinmeye bir mâni' bulunmadığını bildirmiştir. Bu âyetin sonundaki ***"Fî mevâsimi'l-hacc"*** kaydı, İbn Abbâs'ın kırâatidir. Âyetin devâmı şöyledir: ***"Arafât'tan*** (oradan vakfeden sonra seller gibi) ***boşanıp aktığınız zamân el-Meş'aru'l-Harâm'ın yanında Allah'ı zikredin. O size nasıl hidâyet ettiyse, siz de O'nu öylece anın. Siz bundan evvel gerçek sapıklardandınız"*** (Âyet: 198).

63 Hadîsteki *"Hums"*, bahâdır olmak ma'nâsına gelen *Hamâset* masdarından *Ahmes*'in cem'idir. Bu *Hums* kelimesi, dînde şiddet ve salâbetli olanlar demektir ki, bunlar Âmir oğulları, Sakîf ve Huzaa kabîleleri idiler. İbn İshâk'ın rivâyetine göre bu *Hums* bid'atı, Fîl senesinde yâhud biraz önce veyâ biraz sonra ortaya çıkarılmıştı. Kureyş: Biz İbrâhîm'in evlâdıyız, Ka'be'nin sâhibiyiz, Mekkeli'yiz. Arab kabîlelerinden hiçbiri bizim bulunduğumuz şeref ve asâlete sâhib değildir. Binâenaleyh biz bu şerefli mevkiimizi korumalıyız. Bundan son-

٤٦ ـ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ أبى بَكرٍ حدّثنا فُضَيْلُ بنُ سُلَيْمانَ حدّثنا مُوسَى بنُ عُقْبَةَ أخبرنى كُرَيْبٌ عنِ ابنِ عبَّاسٍ قال تَطَوَّفُ الرَّجُلِ بالْبَيْتِ ما كانَ حَلالاً حتَّى يُهِلَّ بالحَجِّ فإذَا رَكِبَ إلى عَرَفَةَ فمَنْ تَيَسَّرَ لهُ هَدِيَّةٌ مِنَ الإبِلِ أوِ البَقَرِ أوْ الغَنَمِ ماتَيَسَّرَلهُ مِنْ ذَلِكَ أىَّ ذَلِكَ شاءَ غيْرَ أنْ لمْ يتَيَسَّرْ لهُ فعَلَيْهِ ثَلاثَةُ أيَّامٍ فى الحَجِّ وذَلِكَ قَبْلَ يومِ عَرَفَةَ فإنْ كانَ آخرِ يوْمٍ مِنَ الأيَّامِ الثَّلاثَةِ يوْمَ عَرَفَةَ فَلا جُناحَ علَيْهِ ثُمَّ لِيَنْطَلِقْ حتَّى يقِفَ بِعَرَفاتٍ مِنْ صَلاةِ العَصْرِ إلى أنْ يَكُونَ الظَّلامُ ثُمَّ لِيَدْفَعُوا مِنْ عَرَفاتٍ إذَا أفاضُوا مِنْها حتَّى يَبْلُغوا جَمْعًا الَّذِي يَبِيتُون بِهِ ثُمَّ لِيَذْكُرِ اللَّهَ كَثِيرًا وأكْثِرُوا التَّكْبِيرَ والتَّهْلِيلَ قَبْلَ أنْ تُصْبِحُوا ثُمَّ أفِيضُوا فإنَّ النَّاسَ كانُوا يُفِيضُونَ : وقال اللَّهُ تَعالى ثُمَّ أفِيضُوا منْ حَيْثُ أفاضَ النَّاسُ واسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ : حتى تَرْموا الجَمْرَةَ *

46-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Hacc niyetiyle ihrâma girinceye kadar kişinin Beyt'i (hacc aylarında umre için) tavâf etmesi halâl değildi. Bineğine binip Arafât'a gittiğinde fidyesi deveden yâhud sığırdan yâhud koyundan kendisine kolay gelen bir hediye hayvândır. Bunlardan kendisine kolay olandan hangisini isterse kurbân eder. Şu kadar ki, böyle bir kurbânlık bulması kolay olmayan kişiye arefe gününden önceki hacc günleri içinde üç gün oruç tutması vâcib olur. Eğer bu üç günün sonuncusu arefe günü olursa, üzerine günâh yoktur. Bundan sonra ikindi namâzından tâ karanlık oluncaya kadar Arafât'ta vakfe yapmak için gitsin. Vakfeden sonra Arafât'tan hareket etmeye davransınlar. Arafât'tan hareket ettikleri zamân geceyi geçirecekleri yer olan Muzdelife'ye kadar ilerlesinler. Sonra Allah'ı çok zikretsin(ler). Sabâha girmenizden önce tekbîr ve tehlîli çok söyleyiniz. Sonra (oradan Minâ'ya doğru) hareket ediniz. Çünkü in-

---

ra Harem dışında hiçbirşeye ta'zîm etmeyip, bütün hurmetlerimizi Harem dâhilinde yapmalıyız. Arafât'ta halk ile bir arada yanyana, omuz omuza durup vakfe yapmak, sonra halk ile geri dönüp Muzdelife'ye gelmek bizim kadrimizi indirir'' diyerek, Arafât'ta vakfeyi terketmişlerdi. Mekke dışındaki Arablar Arafât'ta vakfe yapmağa devâm ederlerken, Kureyş ve onun dîndâşları olan Âmir oğulları, Sakîf ve Huzaa kabîleleri halkı Harem hudûdu dâhilindeki Muzdelife'de vakfe yaparlardı ve oradan dağılıp giderlerdi. Bu sûretle Kureyş, İbrâhîm Peygamber zamânından beri devâm edip gelen Arafât vakfesini değiştirmişti. Hâlbuki haccdan en yüksek gâye, Arafât vakfesi idi. Kureyş'in çıkardığı Arafât'ta vakfeyi terk bid'ati, bu âyetle kaldırılmıştır. Bu âyet, Arafât'ta bulunmanın haccın iki farzından biri olduğunun da delîlidir. Arafât'a yetişmeyen hacca yetişmemiş olur.

sanlar da oradan hareket ediyorlardı. Ve Yüce Allah: *"Sonra insanların* (hep berâber) *döndükleri yerden siz de dönün. Allah'tan mağfiret isteyin. Şübhesiz ki, Allah çok mağfiret edicidir, çok merhamet eyleyicidir"* (Âyet: 199) buyurdu. En sonunda cemreyi taşlarsınız [64].

٣٢ـ بابٌ ومِنهُمْ مَنْ يقولُ رَبَّنا آتِنا فِى الدُّنْيا حَسَنَةً وفي الآخِرَةِ حسَنَةً وقِنا عذَابَ النَّارِ

32- BÂB:

"İnsanlardan kimi de: Ey Rabb'imiz bize dünyâda da güzellik ver, âhirette de güzellik ver ve bizi o ateş azâbından koru der" (Âyet: 201).

٤٧ـ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ عن عَبْدِ العَزِيزِ عن أنسٍ قال كانَ النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم يَقولُ أللّهُمَّ رَبَّنا آتِنا فِي الدُّنْيا حسَنَةً وفي الآخِرَةِ حسَنَةً وقِنا عَذَابَ النَّارِ *

47-....... Enes ibn Mâlik (R): Peygamber (S) her zamân: *"Yâ Allah! Ey Rabb'imiz, bize dünyâda da güzellik ver, âhirette de güzellik ver ve bizi o ateş azâbından koru"* diye duâ ederdi, demiştir[65].

---

64 Bu hadîsinde İbn Abbâs hacc fiillerinin yapılışıyle ilgili bilgilerin bir kısmını özetle bildirmektedir. 99. âyetin inmesiyle Câhiliyet devri bid'atleri kaldırılmış, Vedâ Haccı'nda Peygamber bizzât sahâbîleriyle Arafât'ta vakfe yapmış, gün battıktan sonra oradan bütün insanlarla berâber Muzdelife'ye hareket etmiştir.

65 Bundan önceki iki âyet şöyledir: *"Hacc ibâdetlerinizi bitirince* (Câhiliyet'te) *atalarınızı andığınız gibi, hattâ daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. Artık o insanlardan kimi: 'Ey Rabb'imiz, bize* (nasîbimizi) *dünyâda ver' der ki, onun âhiretten nasîbi yoktur"* (Âyet: 200-201).

"Fahruddîn er-Râzî, Tefsîr'inde der ki: Saâdetlerin mertebeleri üçtür: Rûhânî, bedenî, hâricî. Rûhânî saâdet ikidir: Birisi ilim ile nazar, yânî düşünme kuvvetinin kemâli, biri de fâzıla ahlâk ile amelî kuvvetin kemâlidir. Bedenî saâdet de ikidir: Sıhhat, güzellik. Hâricî saâdet de ikidir: Mal, mevki. *"Bize dünyâda ver"* talebi de bu kısımlardan herbirini şâmildir. Çünkü ilim, dünyâda zînetlenme ve akrânın önüne geçmek için istenirse dünyâda olur. Bunun gibi fâzıla ahlâk dahî dünyâda başa geçmek ve dünyâ işlerini zabt ve idâre etmek için istenirse, bu da dünyâda olur. Öldükten sonra dirilmeye îmânı olmayanlar gerek rûhânî, gerek cismânî herhangibir fazîleti isterlerse, ancak dünyâ için isterler..."

"Hasene", insanın nefsinde, bedeninde, hâllerinde nâil olmakla sevineceği her ni'mettir ki, ismî ma'nâsıyle güzel ve güzellik demektir. Esâsen *Hasen*, yânî güzel, sevinme ve rağbet sebebi olan herhangi birşey demektir ki, *Hüsn*, güzellik onun nefsinde müessir olan husûsî bir hâlettir. Onun için *Hüsn* haddi-

٣٣ـ بابٌ وهُوَ أَلَدُّ الخِصامِ : وقال عَطاءٌ النَّسْلُ الحَيَوانُ

33- BÂB:

"Hâlbuki o, düşmanların en yamanıdır..." (Âyet: 204).
Atâ ibn Ebî Rebâh: *"Nesl"*, "Hayavân"dır, demiştir [66].

٤٨ـ حدّثنا قَبيصَةُ حدّثنا سُفيانُ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ، عنِ ابنِ أبى مُلَيْكَةَ عنْ عائِشَةَ تَرْفَعُهُ قال أبْغضُ الرِّجالِ إلى اللهِ الألَدُّ الخَصِمُ * وقال عبْدُ اللهِ حدّثنا سُفْيانُ حدّثنى ابنُ جُرَيْجٍ، عنِ ابنِ أبى مُلَيْكَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها عنِ النبىِّ ﷺ *

48-....... Bize Sufyân es-Sevrî, İbn Cureyc'den; o da Abdullah ibn Ebî Muleyke'den; o da Âişe'den tahdîs etti. Âişe bu hadîsi Peygamber'e yükselterek *"Allah'a erkeklerin en çok nefretlisi, düşmanlığı en şiddetli olanıdır"* buyurdu, demiştir.

Ve Abdullah ibnu'l-Velîd el-Adenî şöyle dedi: Bize Sufyân es-

---

zâtında vâkıî bir iş olmakla berâber kıymeti, enfüsî te'sîrleri i'tibâriyledir, yânî güzel, güzel saymadan öncedir, fakat tecellîsi onunladır. Bunun için güzel üç nev'idir: Ya akl ve basîret cihetinden güzel sayılan veyâ hevâ cihetinden güzel sayılan veyâ güzellik cihetinden güzel sayılandır. Avâmm güzelliği hissiyle ve ekseriyâ gözüyle arar. Kur'ân'da gelen hüsnler ise ekseriyetle basîret cihetinden güzel sayılanlardır..

Müfessirler, dünyâ ve âhiret haseneleri nedir suâline: dünyâda sağlık, yeterlilik, hayra muvaffak kılınma, âhirette de sevâbdır, demişlerdir..." (*Hakk Dîni,* I, 725-727).

66 Âyetin tamâmı, sonraki iki âyetle berâber şöyledir: ***"İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, onun bu dünyâ hayâtına âid sözü hoşunuza gider ve o kalbinde olana Allah'ı şâhid getirir. Hâlbuki o düşmanların en yamanıdır. O, yeryüzünde iş başına geçti mi, orada fesâd çıkarmaya, ekini ve zürriyeti kökünden kurutmaya koşar. Allah fesâdı sevmez. Ona: 'Allah'tan kork' denildiği zamân, izzeti nefsî*** (câhilâne kibri) ***kendisini*** (daha ziyâde) ***günâh işlemeye götürür. İşte öylesine, cehennem yetişir. O, hakîkat ne kötü yataktır"*** (Âyet: 204-206).

el-Eledd, lugat yönünden çok eğri demektir. Bâzıları *el-Eledd*'i, şiddetli cidâlci diye tefsîr etmişlerdir. Bu tefsîri *Kaamûs* Mütercimi şöyle açıklıyor: *el-Eledd,* müteannid, mütemerrid, husûmeti şiddetli adama denir ki, ihlâs ve insâf tarafına meyl eylemez...

Bu âyetler Sakîf oğulları'ndan Ahnes ibn Şerîk hakkında inmiştir. Bu münâfık, Zühre oğulları'nın yemînli dostu imiş. Peygamber'e gelmiş, müslümânlık göstermiş, diller dökerek sevgiden bahsetmiş, yemînler etmiş. Sonra Peygamber'in yanından çıkınca müslümânların bir ekinliğine uğramış, ekinleri yakmış, hayvânları öldürüp telef etmişti. Nuzûl sebebi bu olmakla berâber, âyetin muhtevâsı bu gibi vasıflarla vasıflanmış olan münâfıkların hepsini şâmil olduğunu tahkîkçı müfessirlerin çoğu açıkça söylemişlerdir.

Bu münâsebetle âyet, bir iş başına geçirilecek insanların dillerine bakılmayıp, hâllerinin incelenmesi gerektiğini bildirmiştir.

Sevrî tahdîs etti. Bana İbnu Cureyc, İbnu Ebî Muleyke'den; o da Âişe'den; o da Peygamber'den senediyle tahdîs etti [67].

٣٤ ــ باب أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ولما يأتكم مثل الذين خلوا من قبلكم مستهم البأساء والضراء إلى وزلزلوا حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله ألا إن نصر الله قريب

34- "*Yoksa siz, sizden evvel geçenlerin hâli başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve (çeşitli belâlarla) sarsıldılar ki, hattâ peygamberleri berâberindeki mü'minlerle birlikte: 'Allah'ın yardımı ne zamân?' diyordu. Gözünüzü açın, Allah'ın yardımı muhakkak yakındır*" (Âyet: 214) BÂBI

٤٩ ــ حدّثنا إبراهيم بن موسى أخبرنا هشامٌ عن ابن جريج قال سمعت ابن أبي مليكة يقول قال ابن عبّاس رضي الله عنهما حتّى إذا استيأس الرسل وظنّوا أنّهم قد كذبوا خفيفة ذهب بها هناك وتلا حتّى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله إلا إنّ نصر الله قريبٌ فلقيت عروة بن الزبير فذكرت له ذلك فقال قالت عائشة معاذ الله والله ما وعد الله رسوله من شيء قطّ إلاّ علم أنّه كائنٌ قبل أن يموت ولكن لم يزل البلاء بالرسل حتّى خافوا أن يكون من معهم يكذبونهم فكانت تقرأها وظنّوا أنّهم قد كذّبوا مثقّلة *

49-....... İbn Cureyc şöyle demiştir: Ben İbn Ebî Muleyke'den işittim, şöyle diyordu: İbn Abbâs (R) şöyle dedi: ***"Hattâ o rasûller kavimlerinin îmânından ümîdlerini kesip de onların va'd edildikleri ilâhî yardım husûsunda muhakkak yalana çıkarıldıklarını zannettikleri sırada..."*** (Yûsuf: 110).

İbn Ebî Muleyke dedi ki: İbn Abbâs bu Yûsuf: 110. âyetinden anladığı "yardımın gecikmesi ve yavaş gelmesi" ma'nâsını el-Bakara: 214. âyetinden de anladı da: ***"Hattâ o rasûl, maiyyetindeki mü'minlerle birlikte: 'Allah'ın yardımı ne zamân?' diyordu. Gözünüzü açın! Allah'ın yardımı muhakkak yakındır"*** (el-Bakara: 214) âyetini okudu.

---

67 Müellif bu ikinci senedi, hadîsin Peygamber'e yükseltilmesini açıkça söylediği için zikretmiştir.

İbn Ebî Muleyke dedi ki: Ben Urvetu'bnu'z-Zubeyr'e kavuştum da ona bu âyette "Kuzibû" fiilindeki zâl harfinin şeddesiz okunmasını sordum. O şöyle dedi: Âişe, İbn Abbâs'ın bu fiildeki zâl'i şeddesiz okumasını inkâr ederek;

— ***Maâzallâhi*** (= Allah'a sığınırım). Yemîn ederim ki, Allah Rasûlü'ne her ne va'd ettiyse, Rasûlü ölümünden önce o va'din muhakkak gerçekleşeceğini kat'î olarak bilmiştir. Lâkin belâlar, rasûllerden hiç ayrılmayıp devâm edip durdu da, maiyyetinde bulunan mü'minlerin, kendilerini yalanlayacak olmalarından korkmuşlardır, dedi.

Âişe bu âyeti "***Ve zannû ennehum kad kuzzibû***" şeklinde zâl'in şeddesiyle okur idi [68].

٣٥ـ بابٌ نِساؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فأْتُوا حَرْثَكُمْ أنّى شِئْتُمْ وقَدِّمُوا لأنْفُسِكُمْ الآيَةَ

35- BÂB:

"*Kadınlarınız sizin (çocuk yetiştiren) tarlanızdır. O hâlde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin. Kendiniz için önden (iyi ameller) gönderin. Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki, herhâlde siz O'na kavuşacaksınız. Îmân edenlere müjdele*" (Âyet: 223).

---

68 Bu iki âyet, yânî Yûsuf: 110 ile el-Bakara: 214. âyetleri, bu okuyuş ihtilâfı ve her iki âyette bulunan "*Kuzibû*" fiillerindeki nâibi fâil zamîrlerinin peygamberlere veyâ ümmetlere döndürülmesi ile berâber, ümîdsizlik ardından yardımın gelmesi husûsunda birbirine benzemektedirler. Yânî el-Bakara âyeti bu husûsta Yûsuf âyetine benzemektedir. İşte bu benzerlik sebebiyle İbn Abbâs, Yûsuf âyetini bu el-Bakara âyetinin tefsîri sırasında okumuştur.

Rasûlullah, Mekke'deki müşriklerin muhâlefetinden sonra Muhâcirler'le yurdu ve malları terkederek Medîne'ye hicret ettiği zamân, evvelâ Yahûdîler'in düşmanlığıyla karşılaştı. Bu sebeble bu âyet indi. Uhud ve Hendek muhârebeleri sebebiyle indiği de rivâyet edilmiştir. Bu âyet gösteriyor ki, ıttırat kaanûnu gereğince Muhammed ümmeti, bütün eski ümmetlerin geçirmiş olduğu bâzı hâllerle karşılaşacak, ihtilâflar görecek, mukaavemetlere uğrayacak, sıkıntılar, zarûretler geçirecek, sebât edenler âkıbet muvaffak olacaklardır. İlk hilkatte olduğu gibi, Muhammed'in peygamberliğinden i'tibâren de beşer fıtratı hakk mâcerâsında yeni bir inkişâfa başlayacak *"Zamân Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü hey'etine dönmüştür"* hadîsi ma'nâsınca Muhammed asrı, küll'ün mîzânına bir başlangıç olacaktır. Bundan sonra da âlemde hakka karşı yine azgınlık ve düşmanlık olacak, geçmiş ümmetler gibi fırkalar meydana gelecek ve bütün bunlar içinde Peygamber'in ve sahâbîlerin yoluna giden, Kitâb, Sünnet ve cemâat ile korunmasını bilip Hakk'ın tevhîdini amellerinin esâsı edinen hakk ehli... sabr, sebât ve çalışma ile ilâhî nusrata erecek, hakkın galebesini görecek ve küllî selâmeti kuracaktır. Ve muvaffak olmak için târîhten ibret alıp, ona göre korunmalıdır (*Hakk Dîni*, I, 752).

٥٠ ـ حدّثنا إسْحاقُ أخبرنا النَّضْرُ بنُ شُمَيْلٍ أخبرنا ابنُ عَوْنٍ عنْ نافِعٍ قال كانَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما إذَا قَرَأَ القُرْآنَ لَمْ يَتَكَلَّمْ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ فأَخَذْتُ عَلَيْهِ يَوْمًا فقَرَأَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ حَتَّى انْتَهَى إلى مَكانٍ قال تَدْرِى فِيما أُنْزِلَتْ قُلْتُ لا قال أُنْزِلَتْ فى كَذَا وكَذَا ثُمَّ مضَى * وعنْ عَبْدِ الصَّمَدِ حدّثنى أبى حدّثنى أيُّوبُ عَنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ فأتُوا حَرْثَكُمْ أنَّى شِئْتُمْ قال يأتِيهَا فِى * رَوَاهُ مُحَمَّدُ بنُ يَحْيَى ابنِ سَعِيدٍ عنْ أبِيهِ عنْ عُبَيْدِ اللّهِ عنْ نافعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ *

50-....... Bize Abdullah ibnu Avn haber verdi ki, Nâfi' şöyle demiştir: İbn Umer (R) Kur'ân okuduğu zamân, okumasını bitirinceye kadar Kur'ân'dan başka birşey konuşmazdı. Bir gün ben onun huzûrunda Mushaf'ı tuttum, o da ezberden el-Bakara Sûresi'ni okudu. Nihâyet ondan bir yere ulaştığında, bana:

— Sen bu âyetin ne hakkında indirildiğini bilir misin? dedi.

Ben:

— Hayır bilmem, dedim.

İbn Umer:

— Bu âyet şu şu husûsta (yânî kadınlara arka taraflarından gelmek sözleri hakkında) indirildi, dedi ve sonra okumasına devâm etti.

Ve Abdussamed'den (o dedi ki): Bana babam Abdulvâris ibn Saîd tahdîs etti. Bana Eyyûb es-Sahtıyânî, Nâfi'den; o da İbn Umer'den tahdîs etti. İbn Umer "*Kadınlarınıza istediğiniz gibi geliniz*" kavli hakkında:

— Kocası kadına oradan gelir, demiştir.

Bu hadîsi Muhammed ibn Yahyâ ibn Saîd, babası Yahyâ ibn Saîd'den; o da Ubeydullah ibn Umer'den; o da Nâfi'den; o da İbn Umer'den olmak üzere rivâyet etmiştir.

٥١ ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ حدّثنا سُفْيانُ عنِ ابنِ المُنْكَدِرِ سَمِعْتُ جَابِرًا رضى اللّهُ عنه قال كانَتِ اليَهُودُ تَقُولُ إذَا جامَعَها مِنْ وَرَائِها جاءَ الوَلَدُ أحْوَلَ فَنَزَلَتْ نِساؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فأتُوا حَرْثَكُمْ أنَّى شِئْتُمْ *

51-....... Câbir (R) şöyle demiştir: Yahûdîler: Erkek, kadın ile arka tarafından gelip cimâ' ederse doğacak çocuk şaşı olur, derlerdi.

(Bu bâtıl inancı yıkmak üzere) ***"Kadınlarınız sizin bir ekinliğinizdir. O hâlde tarlanıza dilediğiniz taraftan geliniz"*** âyeti indi [69].

٣٦ـ بابٌ وإذا طَلَّقْتُمُ النِّساءَ فَبَلَغْنَ أجَلَهُنَّ فَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ أنْ يَنْكِحْنَ أزْوَاجَهُنَّ

36- BÂB:

"Kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşrû' bir sûrette anlaştıkları takdîrde artık kendilerini kocalarına nikâh etmelerine engel olmayın..." (Âyet: 232).

٥٢ـ حدّثنا عُبَيْدُ اللّهِ بنُ سَعِيدٍ حدّثنا أبُو عامِرٍ العَقَدِيُّ حدّثنا عَبَّادُ ابنُ رَاشِدٍ حدّثنا الحَسَنُ قال حدّثني مَعْقِلُ بنُ يَسارٍ قال كانَتْ لِي أُخْتٌ تُخْطَبُ إلَيَّ * وقال إبْرَاهِيمُ عنْ يُونُسَ عنِ الحَسَنِ حدّثني مَعْقِلُ بنُ يَسارٍ حدّثنا أبُو مَعْمَرٍ حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ حدّثنا يُونُسُ عنِ الحَسَنِ أنَّ أُخْتَ مَعْقِلِ بنِ يَسارٍ طَلَّقَها زَوْجُها فَتَرَكَها حتَّى انْقَضَتْ عِدَّتُها فَخَطَبَها فأبَى مَعْقِلٌ فَنَزَلَتْ فَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ أنْ يَنْكِحْنَ أزْوَاجَهُنَّ *

52-....... el-Hasen el-Basrî şöyle demiştir: Bana Ma'kıl ibnu Yesâr tahdîs edip: Benim bir kızkardeşim vardı, onu benden istiyorlardı, dedi.

.... Buradaki senedlerde Yûnus ibn Ubeyd, el-Hasen'den tahdîs etti ki, Ma'kıl ibn Yesâr'ın kızkardeşini kocası boşamış ve kadını iddeti tamamlanıncaya kadar terketmiş. Akabinde boşayıp iddeti tamamlanan bu kadını velîsinden tekrar istemiş. Velîsi olan erkek kardeşi Ma'kıl bunu kabûl etmemiştir. Bunun üzerine ***"Artık kadınların***

69 Âyetle hadîslerin uygunluğu meydandadır. Câbir hadîsinde bildirildiği gibi Yahûdîler, bir kimse zevcesinin önüne arkasından cimâ' ederse doğacak çocuğu şaşı olur derler ve bunu *Tevrât*'a dayandırırlarmış. Bu, Rasûlullah'a nakledilmiş, *"Yahûdîler yalan söyledi"* buyurmuş ve başlıktaki âyet inmiştir.. *Hars* esâsen zirâat gibi ekin ekmek demek olup, ekin yeri ma'nâsına isim de olur ki, burada bu ma'nâyadır. Bu ta'bîr ile kadının kadınlık organı bir yere, erkeğin nutfesi tohuma, doğacak çocuk da bitecek hâsılâta benzetilerek bir istiâre yapılmış ve bununla Allah'ın bir önceki âyette emrettiği ekin yeri açıklanmıştır.

kendilerini kocalarına nikâh etmelerine engel olmayın'' âyeti inmiştir [70].

٣٧ــ بابٌ والذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ ويَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وعَشْرا إِلَى بِما تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ . يَعْفُونَ يَهَبْنَ

37- BÂB:

''Sizden ölenlerin geride bıraktıkları zevceler kendi nefislerini dört ay on gün bekletirler. İşte bu müddeti bitirdikleri zamân artık onların kendileri hakkında meşrû' vech ile yaptıkları şeyden dolayı size günâh yoktur. Allah, ne işlerseniz hakkıyle haberdârdır'' (Âyet: 234)

''***Affederlerse***'', **"Hibe ederlerse" demektir** [71].

٥٣ــ حدّثنى أُمَيَّةُ بنُ بِسْطامٍ حدّثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ ابن أَبِى مُلَيْكَةَ قال ابنُ الزُّبَيْرِ قُلْتُ لِعُثْمانَ بنِ عَفَّانَ والَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ

---

70 Buhârî bu hadîsi burada üç senedle getirmiştir.

İddet bittikten sonra birinci kocanın kendiliğinden kadına dönme hakkı kalmaz, lâkin kadının rızâsıyle yeniden nikâh edebilir. Buna da ma'rûf vechile olmak şartıyle hiç kimsenin, hattâ velîlerin bile mâni' olmaya hakkı yoktur. Meselâ şâhidsiz veyâ mehri misilden aşağı bir mehirle râzı olmak gibi ma'rûfun hilâfı olursa, o zamân velîsi men' etmeye selâhiyetlidir. İki talâkta böyle rızâlaşma ile iki defa nikâh yenilemek câizdir. Fakat üçüncüsünde başka bir kocaya varmadan halâl olmaz... Bâzıları âyete şu ma'nâyı vermişlerdir: ''Ey zevcler, kadınlarınızı boşadığınız ve bunun üzerine onlar da iddetlerini bitirdikleri vakit, onlara baskı yapıp başka kocaya varmaktan men' etmeyiniz, iki tarafın rızâsıyle meşrû' sûrette nikâh ile gerek siz ve gerek başkası, dilediklerine varsınlar''. İbn Abbâs, Zuhrî, Dahhâk: Bu âyet zevcelerini boşadıktan sonra başka bir kocaya varmaktan men' eden zevcler hakkında inmiştir. Çünkü Câhiliyet hamiyyeti ile bâzıları boşanmış kadınlarını zulmen tazyîk eder, evlenmelerine meydan vermezlerdi, demişlerdir. Rivâyet kuvvetine göre müfessirlerin çoğu evvelki ma'nâya taraftar olmakla berâber, dirâyet bakımından bunu daha üstün görenler de vardır. Esâsen bu iki ma'nâ birbirine zıd değildir; biri diğerini gerektirir... (*Hakk Dîni,* I, 793-794).

71 Buhârî bu fiillerin geçtiği şu âyete işâret etmiş ve fiilin tefsîrini vermiştir: ***''Eğer siz onları kendilerine temâs etmeden önce boşar*** (fakat daha evvelden) ***onlara bir mehr ta'yîn etmiş bulunursanız, o hâlde ta'yîn ettiğiniz o mehrin yarısı onlarındır. Meğer ki kendileri vazgeçmiş olsunlar, yâhud nikâh düğümü elinde bulunan kimse bağış yapmış olsun...''*** (Âyet: 237).

وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا قال قدْ نَسَخَتْها الآيَةُ الأُخْرَى فَلِمَ تَكْتُبُها أَوْ تَدَعُها قال يا ابنَ أخِى لاَ أُغِيِّرُ شيْئًا مِنْهُ مِنْ مَكانِهِ *

53-....... Abdullah ibnu'z-Zubeyr şöyle dedi: ***"Sizden ölenlerin geride bıraktıkları zevceler kendi nefislerini dört ay on gün bekletirler..."*** (234.) âyeti var, bir de ***"Sizden zevceler bırakıp ölecek olanlar eşlerinin*** (kendi evlerinden) ***çıkarılmayarak, yılına kadar fâidelenmelerini vasiyet etsinler. Bunun üzerine onlar kendiliklerinden çıkarlarsa, artık onların bizzât yaptıkları meşrû' işlerden dolayı size mes'ûliyet yoktur..."*** (240.) âyeti var.

İbnu'z-Zubeyr dedi ki: Ben Usmân ibn Affân'a şöyle dedim:

— Bu 240. nafaka âyetini ondan önceki diğer âyet, yânî 234. (dört ay on gün bekleme) âyeti neshetmiştir. Böyle iken hükmü neshedilen bu âyeti Mushaf'ta niçin yazıyorsun? yâhud: Bu mensûh âyeti Mushaf'ta niçin bırakıyorsun? dedim.

Usmân da:

— Ey kardeşimin oğlu! Ben Mushaf'tan hiçbirşeyi bulunduğu yerinden değiştirmem, dedi [72].

٥٤ـ حدّثنا إسْحاقُ **حدّثنا** رَوْحٌ **حدّثنا** شِبْلٌ عنِ ابنِ أبِى نَجِيحٍ عنْ مُجاهِدٍ والَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ ويَذَرُونَ أَزْوَاجًا قال كانَتْ هٰذِهِ العِدَّةُ تَعْتَدُّ عِنْدَ أَهْلِ زَوْجِها واجِبٌ فأنْزَلَ اللَّهُ والَّذِين يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ ويَذَرُونَ أَزْوَاجًا وصِيَّةً لأَزْوَاجِهِمْ مَتاعًا إلى الحَوْلِ غَيْرَ إخْرَاجٍ فإنْ خَرَجْنَ فَلاَ جُناحَ عَلَيْكُمْ فِيما فَعَلْنَ فى أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ . قال جَعَلَ اللَّهُ لَها تَمامَ السَّنَةِ سَبْعَةَ أَشْهُرٍ وعِشْرِينَ لَيْلَةً وصِيَّةً إنْ شاءَتْ سَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِها وإنْ شاءَت خَرَجَتْ وهْوَ قَوْلُ اللَّهِ تعالى غَيْرَ إخْرَاجٍ فإنْ خَرَجْنَ فَلاَ جُناحَ عَلَيْكُمْ فالْعِدَّةُ كما هِىَ واجِبٌ عَلَيْها زَعَمَ ذٰلِكَ عنْ مُجاهِدٍ . وقال عَطاءٌ قال ابنُ عَبَّاسٍ نَسَخَتْ هٰذِهِ الآيَةُ عِدَّتَها عِنْدَ أهْلها فتَعْتَدُّ حَيْثُ شاءَتْ وهْوَ قَوْلُ اللَّهِ تعالى غَيْرَ إخْرَاجٍ . قال عَطاءٌ إنْ شاءَتْ اعْتَدَّتْ عِنْدَ أهْلِهِ وسَكَنَتْ فى وصِيَّتِها وإنْ شاءَتْ خَرَجَتْ

72 Abdullah ibnu'z-Zubeyr, hükmü neshedilenin Mushaf'a yazılmayạcağını zannetmiş gibidir. Usmân (R), onun müşkil saydığı bu sorusuna metindeki cevâbı vermiştir. Bu cevâbda: Ben âyetleri Mushaf'ta nasıl tesbît edilmiş bulduysam, sonra da onları bulduğum tertîb üzere yerlerinde tesbît ettim... demiş oluyor. Bu cevâbda âyetlerin tertîbinin tevkîfî olduğu hükmü de vardır.

لِقَوْلِ اللَّهِ تعالى فَلاَجُناحَ عَلَيْكُمْ فِيما فَعَلْنَ . قال عَطاءٌ ثُمَّ جاءَ المِيرَاثُ فَنَسخَ
السُّكْنَى فَتَعْتَدُّ حَيْثُ شاءَتْ ولاَ سُكْنَى لَهَا . وعنْ مُحَمَّدِ بنِ يُوسُفَ **حدّثنا**
وَرْقاءُ عنِ ابنِ أَبِى نَجِيحٍ عنْ مُجاهِدٍ بِهَذَا * وعنِ ابنِ أَبِى نَجِيحٍ عنْ عَطاءٍ عنِ
ابنِ عَبَّاسٍ قال نَسَخَتْ هٰذِهِ الآيَةُ عِدَّتَها في أَهْلِها فَتَعْتَدُّ حَيثُ شاءَتْ لِقَوْلِ
اللَّهِ غَيْرَ إِخرَاجٍ نَحْوَهُ *

54- Bize İshâk ibn Râhûye tahdîs etti. Bize Ravh ibn Ubâde tahdîs etti. Bize Şibl ibnu Abbâd, Abdullah ibn Ebî Necîh'ten; o da Mucâhid ibn Cebr'den tahdîs etti. Mucâhid şöyle demiştir: "***Sizden ölenlerin geride bıraktıkları zevceler kendi nefislerini dört ay on gün bekletirler. İşte bu müddeti bitirdikleri zamân...*** " (234). Burada zikredilen dört ay on günlük iddet, kadının, kocasının akrabâları yanında bekleyeceği iddettir ki, bu vâcib bir iddettir [73]. Yüce Allah: "***Sizden zevceler bırakıp ölecek olanlar eşlerinin*** (kendi evlerinden) ***çıkarılmayarak yılına kadar fâidelenmelerini, bakılmalarını vasiyet etsinler. Bunun üzerine onlar kendiliklerinden çıkarlarsa, artık onların bizzât yaptıkları meşrû' işlerden dolayı size mes'ûliyet yoktur...*** " 240. âyetini indirdi.

Mucâhid dedi ki: Allah evvelki âyette dört ay on gün iddet bekleyen kadına, bir vasiyet olarak yedi ay yirmi gün daha ekleyip, senenin tamâmını tahsîs etti. O kadın isterse kendine yapılmış olan vasiyeti içinde ikaamet eder, isterse oradan çıkar. İşte bu Yüce Allah'ın: "***Eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak fâidelenmelerini vasiyet etsinler. Bu-***

---

73 İddetin hikmeti, "***Boşanmış kadınlar kendi nefislerini üç hayız ve temizlenme müddeti bekletirler. Eğer onlar Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara halâl olmaz...*** " (Âyet: 228) nassından açıkça görüldüğü üzere, rahmin temizliğinin meydana çıkması ve bunda asıl da hayz idi. Üç hayız, ekseriyâ üç ayda cereyân edebileceği gibi her kadın da hayız sâhibi olmaz. Boşanmada kadının hayız sâhibi olup olmaması da dikkate alınacak bir sebeb olur. Bunun için boşamada hayız sâhibi olanların iddeti kurû' ile hayızdan kesilmişlerin de ona bedel aylar ile olması sırf hikmet olur. Fakat ölüm herkes için müsâvî bir sebebdir. Bundan meydana gelen ayrılıkta kadının hayız sâhibi olup olmamasının hiç hükmü yoktur. Bundan ötürü ölüm iddetinin umûm için müsâvî ve muttarıt bir sûrette olması da sırf hikmettir. Hayızdan kesilme gibi üç ay ile takdîri bu müsâvâta kâfî değildir. Bütün hayız sâhibi olanlar bakımından da müsâvâtı te'mîn için daha fazlasına lüzûm olabilir. Aynı zamânda ölüm iddetinin, boşamaktan ziyâde bir mâtem ma'nâsını içine alması da yaraşır. Kadın için nikâh ni'metinin gitmesi, her hâlde sevinç ile karşılanacak bir hâdise sayılmamalıdır. Bununla berâber boşamakta tesellî vesîlesi olacak bir ni'met ciheti düşünülebilir. Ölüm ise hiçkimse için inşirâh vesîlesi değildir. Bunun tek tesliyeti "***İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn***" (el-Bakara: 156) îmânıdır... (*Hakk Dîni*, I, 802).

nun üzerine o kadınlar kendiliklerinden çıkarlarsa artık onların bizzât yaptıkları meşrû' işlerden dolayı size mes'ûliyet yoktur'' kavlidir. (Dört ay on günlük) iddet ise, olduğu gibi kadın üzerine vâcibdir. İbnu Ebî Necîh, bunu Mucâhid'den olmak üzere söyledi.

Atâ ibn Ebî Rebâh da dedi ki: İbn Abbâs şöyle dedi: Bu âyet, kadının kendi âilesi yanında iddet beklemesini neshetti. Artık kadın istediği yerde (dört ay on günlük) iddetini bekler. Bu, Yüce Allah'ın: ***''Çıkarılmayarak...''*** kavlidir.

Atâ (İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğini tefsîr ederek) şöyle dedi: Kadın isterse kocasının âilesi yanında iddet bekler ve kendine yapılan vasiyette ikaamet eder, isterse Yüce Allah'ın: ***''Onların bizzât yaptıkları meşrû' işlerden size mes'ûliyet yoktur''*** kavlinden dolayı başka yere çıkar gider.

Yine Atâ: Sonra (en-Nisâ: 11-12) mîrâs âyeti geldi de süknâ hakkını neshetti. Artık kadın (süknâ hakkı olmayarak, vasiyeti terkedip) dilediği yerde iddetini bekler, dedi.

Ve Muhammed ibn Yûsuf el-Feryâbî'den: Bize Verkaa ibn Amr el-Havârizmî, İbn Ebî Necîh'ten; o da Mucâhid'den bu sûretle tahdîs etti. Ve yine Abdullah ibn Ebî Necîh'ten; o da Atâ'dan tahdîs etti ki, İbn Abbâs: Bu âyet, kadının, kendi âilesi içinde iddet beklemesini neshetti, artık kadın istediği yerde iddetini bekler. Çünkü Yüce Allah: ***''Çıkarılmayarak...''*** buyurmuştur. Bu da yukarıda, Mucâhid'den rivâyet edilen tarzdadır [74].

٥٥ـ حدّثنا حِبَّانُ **حدّثنا** عَبْدُ اللَّهِ أَخْبرنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ عَوْنٍ عن مُحَمَّدِ بنِ سيرِينَ قال جَلَسْتُ إلى مَجْلِسٍ فِيهِ عُظْمٌ مِنَ الأَنْصارِ وفِيهِمْ عبدُ الرَّحْمٰنِ بنُ أبى لَيْلَى فَذَكَرْتُ حَدِيثَ عبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ فى شَأْنِ سُبَيْعَةَ بِنْتِ الحَارِثِ فقال عبْدُ الرَّحْمٰنِ ولَكِنَّ عَمَّهُ كانَ لايَقُولُ ذٰلِكَ فَقُلْتُ إِنِّي لجَرِيءٌ إنْ كَذَبْتُ عَلى رَجُلٍ فى جانِبِ الكُوفةِ ورَفَعَ صَوْتَهُ قال ثُمَّ خرَجْتُ فَلَقِيتُ مالِكَ بنَ عامِرٍ أَوْ مالِكَ بنَ عَوْفٍ قُلْتُ كَيْفَ كانَ قَوْلُ ابنِ مَسْعُودٍ في المُتَوَفّى عَنْها

---

74 İslâm'ın ilk zamânlarında kocası vefât eden kadın mîrâs almaz, yalnız bir sene onun evinde bakılırdı. O vaziyette iddet de bir yıldı. Eğer kadın o müddet zarfında çıkar giderse, bu hakkından mahrûm edilirdi. Bilâhare nafaka ve süknâ ile vasiyet, mîrâs âyeti ile; bir sene iddet de vefât iddeti olan dört ay on gün ile neshedildi. Mucâhid'e göre bu âyet muhkemdir. Kocası ölen kadın süknâyı tercîh etmez, onun malından nafaka almazsa iddeti dört ay on gündür. Süknâyı ve nafakayı tercîh ederse, bir senedir. Bu re'y râcihtir (H.B. Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, hâşiye).

زَوْجُها وهِيَ حامِلٌ فقال ابنُ مَسْعُودٍ أَتَجْعَلُونَ عَلَيْها التَّغْلِيظَ ولاَ تَجْعَلُونَ لَها الرُّخْصَةَ لَنَزَلَتْ سُورَةُ النِّساءِ القُصْرَى بَعْدَ الطُّولَى : وقال أيُّوبُ عن مُحَمَّدٍ لَقِيتُ أبا عَطِيَّةَ مالِكَ بنَ عامِرٍ *

55-....... Bize Abdullah ibnu Avn tahdîs etti ki, Muhammed ibn Sîrîn şöyle demiştir: Ben bir meclisde oturdum, orada Ensâr'dan büyük büyük adamlar vardı. İçlerinde Abdurrahmân ibnu Ebî Leylâ da vardı. Ben, Abdullah ibn Utbe'nin, Hâris kızı Subey'a'nın durumu hakkındaki hadîsini zikrettim. Abdurrahmân ibn Ebî Leylâ:

— Lâkin onun amcası olan Abdullah ibn Mes'ûd buna kaail olmazdı (yânî bu hükmü söylemezdi), dedi.

Bunun üzerine ben (Abdullah ibn Utbe'yi kasdederek):

— Eğer Kûfe'nin yanı başında ikaamet eden bir adama isnâden yalan söylediysem şübhesiz ben cesâretli, yânî utanmaz bir kimseyimdir, dedim.

Bu sırada İbn Sîrîn sesini yükseltti de şöyle dedi:

— Sonra ben çıktım, akabinde Mâlik ibn Âmir'e yâhud Mâlik ibn Avf'a kavuştum ve ona: Hâmile iken kocası ölmüş olan kadının iddeti hakkında İbn Mes'ûd'un görüşü nasıl idi? diye sordum. O da bana şöyle cevâb verdi: İbn Mes'ûd: Siz o kadına ruhsatı tatbîk etmeyerek, onun üzerine uzun olan iddeti mi tatbîk ediyorsunuz? Yemîn olsun kısa olan en-Nisâ Sûresi, yânî et-Talâk Sûresi, en uzun iddet olan bu el-Bakara âyetinden sonra inmiştir, dedi.

Eyyûb es-Sahtıyânî de Muhammed ibn Sîrîn'den söyledi ki, İbn Sîrîn (şekksiz olarak):

— Ben Ebû Atıyye Mâlik ibn Âmir'e kavuştum..., demiştir [75].

٣٨ـ باب حافِظُوا على الصَّلَوَاتِ والصَّلاَةِ الوُسْطَى

75 Müfessirler cumhûru, bu 240. âyetinin inmesinin, 234. âyetinden evvel olduğunu ve fakat tilâvette geri bırakıldığını söylemişlerdir. Bununla berâber târîh açıkça beyân edilmiş değildir. 234. âyet iddet, 240. âyet ise nafaka içindir.

240. âyette nekre olarak ***"Ma'rûf"***, evvelkinde ***"Bi'l-ma'rûf"*** buyurulması, bunun inmesi önce, öbürünün inmesi daha sonra olduğundan dolayı böyle geldiğini, müfessirler beyân ediyorlar. Kadının evden çıkması hâlinde günâhın olmaması, bu bir senenin tamâmen iddet olmadığını gösterir. Çünkü iddet olsaydı, kadınların çıkmaları günâh olurdu. Buna göre bu âyet inmede dahî evvelkinden geride olsaydı, dört ay on gün iddet müddetiyle çelişmezdi.

Bu hadîste İbn Mes'ûd'un kısa olan en-Nisâ Sûresi dediği âyet şudur: "... ***Hâmile kadınların iddetleri ise çocuklarını doğurmaları ile biter. Kim Allah'tan korkarsa O, kendisine işinde bir kolaylık verir***" (et-Talâk: 4).

38- *"Namâzları ve orta namâzı muhâfaza ediniz..."* (Âyet: 238) BÂBI

٥٦ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا يَزِيدُ أَخْبرنا هِشامٌ عنْ مُحَمَّدٍ عنَ عَبِيدَةَ عنْ عَلِيٍّ رضى اللّهُ عنهُ قال النبىُّ ﷺ * وحدّثنى عَبْدُ الرَّحْمٰنِ حدّثنا يَحْيَى بنُ سَعِيد قال هِشامٌ حدّثنا مُحَمَّدٌ عنْ عَبِيدَةَ عنْ عَلِيّ رضى اللّهُ عنه أنَّ النبيَّ ﷺ قال يَوْمَ الخَنْدَقِ حَبَسُونا عنْ صَلاةِ الوُسْطَى حتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ مَلأَ اللّهُ قُبُورَهُمْ وبُيُوتَهُمْ أوْ أجْوَافَهُمْ شَكَّ يَحْيَى نارًا *

56-....... Buradaki iki senedle Alî (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Hendek günü: *"Müşrikler bizi güneş batıncaya kadar orta namâzından habsettiler. Allah onların kabirlerini ve evlerini ateş doldursun"* buyurdu.

Râvî Yahyâ ibn Saîd: Yâhud Peygamber: *"Allah onların kabirlerini ve içlerini ateş doldursun"* buyurmuştur, diye şekk ile rivâyet etmiştir [76].

٣٩ـ باب وقُومُوا لِلّهِ قانِتِينَ أىْ مُطِيعِينَ

39- *"Ve Allah için tam huşû' ve taâtle dîvân durun"*, yânî "Tam itâat ediciler olarak namâza durun" (Âyet: 238) BÂBI

٥٧ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ إسْماعِيلَ بنِ أبي خالِدٍ عنِ الحارِثِ بنِ شُبَيْلٍ عنْ أبى عَمْرٍو الشَّيْبانِيِّ عنْ زَيْدِ بنِ أرْقَمَ قال كُنَّا نَتَكَلَّمُ فى الصَّلاِ يُكَلِّمُ أحَدُنا أخاهُ فِي حاجَتِهِ حَتَّى نَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ حافِظُوا عَلى الصَّلَوَاتِ والصَّلاَةِ الوُسْطَى وقُومُوا لِلّهِ قانِتِينَ فأُمِرْنا بالسُّكُوتِ *

57-....... Zeyd ibn Erkam (R) şöyle demiştir: Bizler namâz içinde kelâm söylerdik. Bizim birimiz yanındaki kardeşine ihtiyâcı husû-

76 Çünkü düşmanların harb için hücûmlarından dolayı korku namâzı sûretiyle olsun, vaktinde kılamamışlar, güneş battıktan sonra kılmışlardı... Bunun bu isimle anılmasının vechi ve hikmeti olarak şöyle denilmiştir: İkindi namâzı vakti, herkesin ticâret ve geçim için en ziyâde meşgûl oldukları bir vakittir. Gece ve gündüz meleklerinin bir yere gelmesi vaktidir. Bir de şer'î gündüz ile iki gündüz, iki gece namâzlarının ortasındadır. Bu sebeble her iki ma'nâsıyle ortadadır.

sunda söz söylerdi. Nihâyet şu: *"Namâzları ve orta namâzı muhâfaza ediniz. Allah'ın dâvânına tam huşû' ve itâatle durun"* âyeti indi de, bunun üzerine bize namâzda sükût etmemiz emredildi [77].

٤٠ ــ بابُ قوْلِهِ عَزَّوجَلَّ فإنْ خِفتُمْ فَرِجالاً أوْرُكْبانًا فإذَا أَمِنتُمْ فاذْكُرُوا اللَّهَ كما عَلَّمَكُمْ مالَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ * وقال ابنُ جُبَيْرٍ كُرْسِيُّهُ عِلْمُهُ يُقالُ بَسْطَةً زِيادَةً وفَضْلاً : أفْرِغْ أنْزِلْ : ولاَ يَؤُدُهُ لا يُثْقِلُهُ : آدِنِي أثْقَلَنِي والآدُ والأَيْدُ القُوَّةُ : السِّنَةُ النُعاسُ : يَتَسَنَّهْ يَتَغَيَّرْ : فَبُهِتَ ذهَبَتْ حجَّتُهُ : خاوِيَةٌ لاأنِيسَ فِيها : عُرُوشُها أبْنِيَتُها : السِّنَةُ نُعاسٌ : نُنْشِرُها نُخْرِجُها . إعْصارٌ رِيحٌ عاصِفٌ تَهُبُّ مِنَ الأَرْضِ إلى السَّماءِ كَعَمُودٍ فِيهِ نارٌ . وقال ابنُ عباسٍ صَلْدًا لَيْسَ علَيْهِ شَيْءٌ . وقال عِكْرِمَةُ وابِلٌ مَطَرٌ شَدِيدٌ : الطَّلُّ النَّدَى وهذَا مثَلُ عمَلِ المُؤْمِنِ : يَتَسَنَّهْ يتَغَيَّرْ

40- AZÎZ VE CELÎL ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Fakat korkarsanız, o hâlde (namâzı) yürüyerek yâhud süvârî olarak kılın (bırakmayın). Tehlikeden emîn olduğunuz vakit ise yine Allah'ı, size bilmediğiniz şeyleri nasıl öğretti ise öyle anın" (Âyet: 239).

Saîd ibn Cubeyr şöyle dedi [78]:

---

77 Bu *"Allah için tam itâat ediciler olarak namâza durun"* emriyle, namâzda Allah için niyetin, iftitâh tekbîrinin ve ayakta durmanın, huşû' ile dünyâ kelâmından sükûtun farziyeti anlatılmıştır. Bu sûretle ayakta durmak, namâzın ilk rüknüdür. *"Okuyun, rukû' edin, sucûd edin"* emirleri gereğince kırâat, rukû', sucûd, ka'de tertîbde bundan sonradır. Her namâzda evvelâ dîvân durmak vardır. Bu sebeble namâz esâsen bir kunûttur.

Namâzda dünyâ kelâmından sükût edilmesi hadîsleri İbn Mes'ûd'dan, Ebû Saîd'den ve diğer sahâbîlerden de rivâyet edilmiştir.

78 Buhârî bu başlık âyetinden sonra, bu sûrenin âyetlerinde geçen bâzı kelime ve ta'bîrlerin tefsîrlerini nakletmiştir. Biz bunların daha iyi anlaşılması için geçtikleri cümleler içinde vermeye çalışalım:

"O'nun kürsîsi (yânî ilmi) *gökleri ve yeri kuşatmıştır"* (Âyet: 255).

"O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku" (Âyet: 255).

"İbrâhîm: 'Allah güneşi doğudan getiriyor. Haydi sen de onu batıdan getir' deyince ise, o kâfir şaşırıp (yânî hüccetsiz) *kalmıştı. Allah zâlimler gürûhunu muvaffak kılmaz"* (Âyet: 258).

"Yâhud o kimse gibisini görmedin mi ki, binâlarının çatıları çökmüş, duvarları üstüne yıkılmış (kimsecikleri de kalmamış) *bir kasabaya uğramış. Allah burasını ölümden sonra acabâ nasıl diriltecek? demiş. Allah da onu yüz yıl ölü*

"*Kursiyyuhu*", "Onun ilmi" demektir. "*Bastaten*", ziyâde ve fazlaya denilir. "*Efriğ*", "Boşalt" yânî "İndir"; "*Velâ yeûduhû*", "Ona ağır gelmez"; "Âdenî", "Bana ağır gelip belimi büktü", "*el-Âdu ve'l-Aydu*" "Kuvvet"; "*es-Sinetu*", "Uyku başlangıcı, mızganma, uyuklama"; "*Lem-yetesenneh*", "Değişmedi, bozulmadı"; "*Fe-buhıte*", "Hücceti gitti", "*Hâviye*", "İçinde hiçbir can yoldaşı, yânî hiçbir kimse yok"; "*Urûşuhâ*", "Binâları", "*es-Sinetu*", "Uyku başlangıcı, uyuklama"; "*Nûnşiruhâ*", "Onu çıkarırız". "*I'sârun*": "İçinde ateş bulunan kalın bir sütûn gibi yerden göğe doğru şiddetle esip herşeyi koparan rüzgâr, kasırga".

İbn Abbâs da:

"*Salden*", "Üzerinde hiçbirşey bulunmayan" demektir, dedi.

İkrime de:

"*Vâbilun*", "Şiddetli yağmur"; "*et-Tallu*", "Hafif

---

bırakmış. Sonra diriltmiş. (Kendisine:) ***Ne kadar eğlendin? demiş. O da: Bir gün yâhud bir günden az, diye söylemişti. Allah ona: Hayır, yüz yıl kaldın. İşte yiyeceğine, içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Bir de merkebine bak.*** (Böyle yapmamız) ***seni insanlara ibret nişânesi kılmamız içindir. Merkebin kemiklerine de bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz. Sonra da onlara et giydiriyoruz, dedi. O kişi*** (bu işler) ***kendisine apaçık belli olduğu zamân: Biliyorum ki, Allah, şübhesiz herşeye gücü yetendir, dedi***" (Âyet: 259).

"***Ey îmân edenler, sadakalarınızı -malını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse gibi- başa kakmak ve incitmek sûretiyle heder etmeyin. Çünkü onun hâli, üstünde bir toprak bulunup da kendine şiddetli bir yağmur isâbet eden, bu sûretle o, kendisini kaskatı bir taş hâlinde bırakmış olan kaypak bir kayanın hâli gibidir. Onlar dünyâda işledikleri hiçbirşeyden sevâb kazanmaya muktedir olmazlar. Allah kâfirler gürûhuna hidâyet vermez***" (Âyet: 264).

"***Allah'ın rızâsını istemek ve rûhlarında olan îmânı kökleştirip kuvvetlendirmek için mallarını harcayanların hâli de bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçenin hâline benzer ki, ona bol bir yağmur isâbet etmiş de meyvelerini iki kat vermiştir; ona bol bir yağmur düşmese de bir çisinti*** (bulunur). ***Allah, ne yaparsanız hakkıyle görücüdür***" (Âyet: 265).

"***Sizden herhangi biriniz arzû eder mi ki, hurmalardan, üzümlerden onun bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, orada kendisinin her çeşit meyveleri bulunsun,*** (fakat) ***ona ihtiyârlık çöksün, âciz ve küçük çocukları da olsun, derken*** (o bahçeye) ***içinde bir ateş bulunan bir bora isâbet etsin de o yanıversin? İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildirir. Olur ki iyi düşünürsünüz***" (Âyet: 266).

yağmur, çiğ, nem"dir dedi. İkrime'nin zekrettiği bu şeyler mü'min amelinin meselidir [79].

٥٨ ـ حدّثنا عبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ حدّثنا مالِكٌ عنْ نافِعٍ أنَّ عبْدَ اللَّهِ ابنَ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما كانَ إذَا سُئِلَ عنْ صَلاَةِ الخَوْفِ قال يَتَقَدَّمُ الإمامُ وطائِفَةٌ مِنَ النَّاسِ فيُصَلِّي بهِمُ الإمامُ ركْعةً وتكُونُ طائفَةٌ مِنْهُمْ بَيْنَهُمْ وَبيْنَ العَدُوِّ لَمْ يُصَلُّوا فإذَا صَلَّوا الَّذينَ معَهُ رَكْعَةً اسْتَأْخَرُوا مَكانَ الَّذينَ لَمْ يُصَلُّوا ولاَ يُسَلِّمُونَ ويتَقَدَّمُ الَّذينَ لَمْ يُصَلُّوا فَيُصلُّونَ معَهُ ركْعَةً ثُمَّ ينْصَرِفُ الإمامُ وقَدْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ فَيَقُومُ كلُّ واحِدٍ مِنَ الطَّائِفَتَيْنِ فَيُصَلُّونَ لأنْفُسِهِمْ رَكْعَةً بَعْدَ أنْ يَنْصَرِفَ الإمامُ فَيَكُونُ كلُّ واحِدَةٍ مِنَ الطَّائِفَتَيْنِ قَدْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ فإنْ كانَ خَوْفٌ هُوَ أشَدَّ منْ ذَلِكَ صَلَّوْا رِجالاً قِياماً عَلى أقْدَامِهِمْ أوْ رُكْباناً مُسْتَقْبِلِي القِبْلَةِ أوْ غيْرَ مُسْتَقْبِلِيها . قال مالِكٌ قال نافِعٌ لاأرَى عبْدَ اللَّهِ بنَ عُمَرَ ذَكَرَ ذَلِكَ إلاَّ عنْ رسُولِ اللَّهِ ﷺ *

58-....... Bize Mâlik, Nâfi'den tahdîs etti ki, Abdullah ibn Umer (R) kendisine korku namâzı sorulduğu zamân şöyle der idi: İmâm öne geçer, insanlardan bir tâife de onun arkasında saff durur. İmâm onlara bir rek'at namâz kıldırır. Bu sırada onlardan bir tâife namâz kılanlarla düşmân arasında bulunur, namâz kılmayıp, onları korurlar. İmâm'ın berâberindekiler bir rek'at kıldıkları zamân selâm vermeyerek, o namâz kılmayanların bulunduğu yere çekilirler. Bu sefer o namâz kılmamış olanlar, imâmın arkasına geçip imâmla birlikte bir rek'at namâz kılarlar. Sonra imâm iki rek'at kılmış olduğu hâlde selâm verip namâzdan çıkar. İmâm namâzdan çıktıktan sonra o iki tâifeden herbiri kendi başlarına birer rek'at daha namâz kılarlar. Böylece iki tâifeden her biri iki rek'at namâz kılmış olur. Korku bundan da çok olursa, ister yaya olarak ve ayaküstü durarak (yânî rukû' ve sucûdu terkederek), ister hayvan üzerinde olarak, kıbleye ister yüzleyerek, ister yüzlemeyerek (îmâ ile) kılarlar.

Nâfi': İbn Umer bu ta'rîfi muhakkak Rasûlullah'tan; O'nun ta'rîfi olmak üzere söyledi zannederim, demiştir [80].

---

79 Yânî işler ihlâsla olduğu zamân, Allah katında artar; riyâ ile olduğu zamân ise yok olup gider.

80 Buna *Korku Namâzı* denir. Bunda hâlin gerektirmesine göre nasıl ve ne tarafa durmak mümkin ise öylece, velev hayvan üstünde îmâ ile olsun, münferiden kılınız, ve her hâlde mümkin olduğu kadar kılınız, terketmeyiniz. Korku namâzı-

٤١ـ بابٌ والَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ ويَذَرُونَ أَزْوَاجًا

41- BÂB:

"Sizden zevcelerini geride bırakıp ölecek olanlar eşlerinin kendi evlerinden çıkarılmayarak, yılına kadar fâidelenmelerini vasiyet etsinler. Onlar kendiliklerinden çıkarlarsa, artık onların bizzât yaptıkları meşrû' işlerden dolayı size mes'ûliyet yoktur..." (Âyet: 240).

٥٩ـ حدّثنى عَبْدُ اللّهِ بنُ أبى الأسْوَدِ حدّثنا حُمَيْدُ بنُ الأسْوَدِ ويزيدُ ابنُ زُرَيْعٍ قالاَ حدّثنا حَبيبُ بنُ الشَّهيدِ عنِ ابْنِ أبى مُلَيْكَةَ قال قال ابنُ الزُّبَيْرِ قُلْتُ لِعُثْمانَ هَذِهِ الآيَةُ الَّتِى فى البَقَرَةِ والَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ ويَذَرُونَ أزْوَاجًا إلَى قَوْلِهِ غَيْرَ إخْرَاجٍ قَدْ نَسَخَتْها الأُخْرَى فلِمَ تَكْتُبُها قال تَدَعُها ياابْنَ أخِى لاأُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْهُ مِنْ مَكانِهِ قال حُمَيْدٌ أوْ نَحْوَ هَذا *

59-....... Bize Habîb ibnu'ş-Şehîd tahdîs etti ki, İbnu Ebî Muleyke şöyle demiştir: Abdullah ibnu'z-Zubeyr dedi ki: Ben Usmân ibn Affân'a:

— el-Bakara Sûresi'ndeki şu ***"Sizden zevcelerini geride bırakıp ölecek olanlar eşlerinin kendi evlerinden çıkarılmayarak, yılına kadar fâidelenmelerini vasiyet etsinler..."*** (Âyet: 240) âyetini diğer (234.) âyet neshetmiştir. Böyle iken sen o neshedilmiş âyeti niçin Mushaf'a yazıyorsun? dedim.

---

nın cemâatle kılınabilen diğer bir sûreti en-Nisâ: 102'de gelecektir. Onda korku bundan azdır. Fakat düşman ile bi'l-fiil harb esnâsında bunların hiçbiri yapılamaz, hareket namâzı bozacağından, o zamân namâzı kazâya bırakmak zarûrî olur. Nitekim Hendek muhârebesinde Ahzâb günü güneşin batmasına kadar böyle olmuş da Rasûlullah, dört namâzı kazâya bırakmış ve güneşin batmasından sonra tertîb üzere bu namâzları kazâ etmiştir.

Yüce Allah ***"Namâzları ve orta namâzı muhâfaza edin ve Allah için huşû' ve hudû' ediciler olarak namâza durun"*** âyetiyle farz namâzları kendi vakitlerinde edâ etmeyi emir buyurduğu gibi, bu farzın hiçbir vakit düşmeyeceğini bildirmek için de: ***"Eğer korkarsanız, o hâlde namâzı yürüyerek yâhud binek üzerinde olarak kılın..."*** buyurmuştur. Dînin direği olan namâz farzı, iki şehâdet gibi, hemen hemen hiçbir sebeb ile düşmeyecek bir vecîbe olduğu için, sağlıkta, hastalıkta, hazarda, seferde, kuvvette, acz hâlinde, korkuda, emniyette mükelleften düşmez.

Müslümânların ma'nevî yükselmeleri gibi dünyevî selâmetleri de namâzın Peygamber'in öğrettiği şekilde muhâfazasıyle ilgilidir: el-Ankebût: 45.

Peygamber, ümmet arasında sevginin ve çekişmekten uzaklaşmanın farz namâzları güzel edâ ile alâkalı olduğunu bildirmiştir ("Namâzda safları düzgün ve sık tutma bâbı").

Usmân:

— Sen de onu yerinde bırakacaksın, ey kardeşimin oğlu! Ben Mushaf'tan hiçbirşeyi bulunduğu yerinden değiştirmiyorum, dedi.

Humeyd ibnu'l-Esved: Bu metin tarzında demiştir [81].

٤٢ ـ باب وإذْ قال إبراهِيمُ رَبِّ أرِنِي كَيْفَ تُحْيِي المَوْتَى

42- BÂB:

"Hani İbrâhîm: 'Ey Rabb'im, ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster' -demişti-..." (Âyet: 260)

٦٠ ـ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ صالِحٍ حدّثنا ابنُ وهْبٍ أخبرَني يُونُسُ عنْ ابنِ شِهاب عنْ أبي سَلَمَةَ وسَعِيدٍ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ قال قال رسُولُ اللّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم نَحنُ أحَقُّ بِالشَّكِّ مِنْ إبْراهِيمَ إذْ قال ربِّ أرنى كَيْفَ تُحْيِي المَوْتَى قال أوَلَمْ تُؤْمِنْ قال بَلَى ولكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِى *

60-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Biz şekketmeye İbrâhîm'den daha haklıyız:* ***Hani İbrâhîm: Ey Rabb'im, ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster, demiş, Allah da: İnanmadın mı yoksa? demiş; o da: İnandım, fakat kalbimin*** (gözümle de görerek) ***yatışması için*** (istedim) ***demişti"*** [82].

---

81 Bu hadîsin bir rivâyeti iki bâb önce de başlığıyle berâber geçmişti. Orada hadîsi başka bir yolla rivâyet etmişti. Orada da bildirildiği gibi İbnu'z-Zubeyr'in neshedici dediği âyet şudur: ***"Sizden ölenlerin*** (geride) ***bıraktıkları zevceler kendi nefislerini dört ay on gün bekletsinler. İşte bu müddeti bitirdikleri zamân artık onların kendileri hakkında meşrû' vech ile yaptıkları şeyden dolayı size günâh yoktur. Allah ne işlerseniz hakkıyle haberdârdır"*** (Âyet: 234).

Bu beklemeden maksad, kadının o müddet içinde evlenmemesi, kocasının öldüğü evden başka yere çıkmaması, zînetini bırakmasıdır. Bu iddetten maksad, kadının gebe olup olmadığının gerçekleşmesidir. Gebe ise müddet bittikten sonra doğurmasını bekler ve ondan sonra evlenir. Değilse bu müddet bitince evlenebilir. Gebe kadının çocuğu iddet içinde doğarsa, beklemeye hâcet yoktur...

82 Âyetin devâmı şöyledir: ***"Allah da dedi ki: Dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra*** (kesip) ***her parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Koşarak sana geleceklerdir. Bil ki, şübhesiz Allah mutlak azîzdir, tam bir hüküm ve hikmet sâhibidir"*** (Âyet: 260).

Rasûlullah'ın buradaki *"Biz şübhe etmeye İbrâhîm'den daha haklıyız"* sözü İbrâhîm'in de, Rasûlullah'ın da öldükten sonra diriltilme hakkında şübhe ve tereddütleri bulunduğunu ifâde etmez. İbrâhîm ilk hilkate kıyâs ederek bunun ne şekilde olacağını gözle görmek ve aklî istidlâlini şuhûdî bir bilgi ile sağlayarak îmânında bir selâbet, kalbinde bir sükûnet te'mîn etmek istemişti. Âyetin devâmında bildirildiği üzere İbrâhîm'in bu arzûsu yerine getirildi. Kendisi tara-

٤٣ـ بابُ قوْلِهِ أيَوَدُّ أحَدُكُمْ أنْ تَكُونَ لهُ جَنَّةٌ إلَى قوْلِهِ تتَفكَّرُونَ

43- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Sizden herhangi biriniz arzû eder mi ki, hurmalardan, üzümlerden onun bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, orada kendisinin her çeşit meyveleri bulunsun, (fakat) ona ihtiyârlık çöksün, âciz ve küçük çocukları da olsun, derken o bahçeye içinde bir ateş bulunan bir bora isâbet etsin de o yanıversin? İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildirir. Olur ki iyi düşünürsünüz" (Âyet: 266).

٦١ـ حدّثنا إبْرَاهِيمُ أخبرنا هِشامٌ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ سَمِعْتُ عبْدَ اللَّهِ ابنَ أبي مليْكَةَ يُحَدِّثُ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ قال وسَمِعْتُ أخاهُ أبابَكْرِ بنَ أبي مُلَيْكَةَ يُحَدِّثُ عنْ عُبَيْدِ بنِ عُمَيْرٍ قال قال عُمَرُ رضى اللَّهُ عَنْهُ يَوْمًا لأصْحابِ النبيِّ صلي اللَّهُ عليهِ وسلم فِيمَ تَرَوْنَ هٰذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ أيَوَدُّ أحَدُكُمْ أنْ تَكُونَ لهُ جَنَّةٌ قالُوا اللّه أعْلَمُ فَغَضِبَ عُمَرُ فقال قُولُوا نَعْلَمُ أوْ لاَ نَعْلَمُ فقال ابنُ عبَّاسٍ فى نَفْسِي مِنْها شَيْءٌ ياأمِيرَ المُؤْمِنِينَ قال عُمَرُ يا ابنَ أخِى قُلْ ولاَ تَحْقِرْ نَفْسَكَ قال ابنُ عَبَّاسٍ ضُرِبَتْ مَثَلاً لِعَمَلٍ قال عُمَرُ أىُّ عَمَلٍ قال ابنُ عَبَّاسٍ لِعَمَلٍ قال عُمَرُ لِرَجُلٍ غَنِيٍّ يَعْمَلُ بطاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وجَلَّ ثُمَّ بَعَثَ اللَّهُ لهُ الشَّيْطانَ فَعَمِلَ بالمَعاصِي حَتَّى أغْرَقَ أعْمالَهُ فَصَّرْ هُنَّ قَطِّعْهُنَّ *

61-....... İbn Cureyc şöyle demiştir: Ben Abdullah ibn Ebî Muleyke'den işittim; o, İbn Abbâs'tan tahdîs ediyordu: Yine İbn Cureyc şöyle demiştir: Ben onun kardeşi Ebû Bekr ibn Ebî Muleyke'den de işittim; o da Ubeyd ibn Umeyr (el-Leysî el-Mekkî)'den tahdîs ediyordu. O şöyle demiştir: Umer ibnu'l-Hattâb (R) bir gün Peygamber'in sahâbîlerine hitâben:

— Şu *"Sizden herhangi biriniz arzû eder mi ki..."* âyeti hangi şey hakkında indi düşünürsünüz? diye sordu.

Oradakiler:

— Allah en bilendir, dediler.

Bu cevâb üzerine Umer öfkelendi de:

---

fından kesilen ve hayâtî unsurları birbirine karıştırılan dört kuşun bütün maddî parçaları İlâhî Kudret'in ilişmesiyle birleştirildi ve İbrâhîm'e gösterildi...

Bu hadîsin daha uzun bir rivâyeti Ehâdîsu'l-Enbiyâ'da geçmişti.

— Biliyoruz, yâhud bilmiyoruz deyiniz, dedi.

İbn Abbâs:

— Benim gönlümde o âyetten birşey (bir ilim) var ey Mü'minlerin Emîri! dedi.

Umer de ona:

— Ey kardeşim oğlu! Kendini küçük görmeyerek söyle! dedi.

İbn Abbâs:

— Bir amel için mesel yapılmıştır, dedi.

Umer:

— Hangi amel için? dedi.

İbn Abbâs yine "Bir amel için" dedi.

Umer:

— Azîz ve Celîl olan Allah'ın tâatiyle amel eden zengin bir adam için ki, sonra Allah o adama şeytânı yolladı, o da ma'siyetlerle amel etti. Nihâyet Allah o adamın iyi amellerini zâyi' etti.

"*Fe-surhunne*", "Onları parça parça kes" demektir [83].

٤٤ـ بابٌ لاَيَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحافًا

يُقالُ أَلْحفَ عَلَيَّ وأَلَحَّ عَلَيَّ وأَحْفانِي بالمَسْئَلَةِ فَيُحْفِكُمْ يُجْهِدْكُمْ *

44- BÂB:

"Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de birşey istemezler..." (Âyet: 273).

"*Elhafe aleyye*", "Elahha aleyye" ve "Ahfâni bi'l-mes'ele"; bunların hepsi bir ma'nâya olup "İstekte aşırı gitti" demektir.

"*Fe-yuhfıkum*", "Israrla istemekte sizi yorar" demektir.

٦٢ـ حدّثنا ابنُ أبي مَرْيَمَ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ قال حدّثني شَرِيكُ ابنُ أبي نَمِرٍ أنَّ عَطاءَ بنَ يَسارٍ وعَبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ أبي عَمْرَةَ الأنْصارِيَّ قالاَ سَمِعْنا أبا هُرَيْرَةَ رضيَ اللّٰهُ عنهُ يَقُولُ قال النبيُّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم لَيْسَ المِسْكِينُ الَّذِى تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ والتَّمْرَتانِ ولاَ اللُّقْمَةُ ولاَ اللُّقْمَتانِ إنَّما المِسْكِينُ الَّذِى يَتَعَفَّفُ وَاقْرَؤُا إنْ شِئْتُمْ يَعْنِي قَوْلَهُ تعالى لاَيَسْأَلُونَ النَّاسَ إلْحافًا *

---

83 Hadîsin başlıktaki âyetle ilgisi meydandadır. Bu, Buhârî'nin Müslim'den ayrı olarak rivâyet ettiği hadîslerdendir.

62-....... Atâ ibn Yesâr ile Abdurrahmân ibn Ebî Amre el-Ensârî; ikisi şöyle demişlerdir: Biz Ebû Hureyre(R)'den işittik, o şöyle diyordu: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Miskîn, insanların verdiği bir hurma, iki hurma, bir lokma, iki lokmanın geri çevirdiği şu dilenci kişi değildir. Hakîkî miskîn* (kendisini geçindirecek nafakası olmadığı hâlde) *insanlara el açıp istemekten çekinip iffetli kalmağa çalışan kimsedir. İsterseniz okuyunuz."*

Buhârî'nin üstâdı Saîd ibn Ebî Meryem: Yüce Allah'ın şu kavlini kasdediyor, dedi: ***"Onlar insanlardan yüzsüzlük edip birşey istemezler..."*** [84].

٤٥ ـ بابٌ وأحَلَّ اللّٰهُ البَيْعَ وحَرَّمَ الرِّبا المَسُّ الجُنُونُ

45- BÂB:

"Hâlbuki Allah alışverişi halâl, ribâyı (fâizi) harâm kılmıştır" (Âyet: 275).

"el-Mess", **"Delilik"tir.**

٦٣ ـ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصِ بنِ غياثٍ حدّثنا أبي حدّثنا الاعْمَشُ حدّثنا مُسْلِمٌ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ لمَّا نَزَلَتِ الآياتُ

84 el-Bakara Sûresi'nin 261'den 272. âyetine kadarki 12 âyette sadaka denilen ictimâî yardıma teşvîk edilmiş, bu yardım mukaabilinde kat kat ilâhî mükâfâtlar olduğu bildirilmiş, sadakaların nevi'leri, tatlı dilin bile sadaka olduğu, verilen sadakanın minnetdârlık vesîlesi kılınmaması, sadaka vermenin âdâbı gibi birçok ictimâî yardım düstûrları ve öğütleri verilmiştir. Bunlardan sonra başlıktaki 273. âyet gelmektedir. Bunda da yardıma muhtâc olan hakîkî miskînlerin, yânî fakîrlerin vasıfları bildirilmiştir. Âyetin tamâmı şöyledir: "(Sadakalar) ***Allah yolunda kendilerini vakfetmiş fakîrler içindir ki, onlar yeryüzünde dolaşmaya muktedir olmazlar. Hâllerini bilmeyen, iffetli kalmağa çalışmalarından dolayı onları zengin kimseler sanır. Sen o gibileri sîmâlarından tanırsın. Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de birşey istemezler. Siz*** (hakk yolunda) ***ne mal harcarsanız, şübhesiz Allah onu hakkıyle bilir"*** (Âyet: 273).

Bu âyet Suffa sâhâbîleri hakkında inmiştir. Suffa, Peygamber'in mescidine bitişik üstü kapalı, etrafı açık bir yerdi. Burada kimsesiz, fakîr muhâcirler otururdu. Sayıları dörtyüze varan bu topluluktan çıkanların yerine yenileri alınırdı. Bunların işi sırf Kur'ân öğrenmek, Peygamber'in va'zlerini, hadîslerini bellemek ve cihâd etmekti. Bunların geçimleri Peygamber ile zengin sahâbîlerce karşılanırdı. Bunlar İslâm'ın ilk yatılı öğrencileri idiler. Bunlara kaldıkları yere nisbetle Suffa Ashâbı denilmiştir. Bundan dolayı İslâm Âlemi'nde medreseler hep câmiler etrafında yapılır ve orada okuyan ilim yolcularından da Suffa sahâbîlerinin meslekine girmeleri beklenirdi...

مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِى الرِّبا قَرَأها رسُولُ اللّهِ ﷺ عَلى النَّاسِ ثُمَّ حَرَّمَ التِّجارَة فِى الخَمْرِ *

63-....... Bize Müslim (ibnu's-Subayh el-Kûfî), Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle demiştir: el-Bakara Sûresi'nin sonundan ribâ hakkındaki âyetler indiği zamân, Rasûlullah (S) bu âyetleri insanlara karşı okudu. Sonra şarâb husûsunda ticâret yapmayı harâm kıldı[85].

٤٦ـ بابٌ يَمْحَقُ اللّهُ الرِّبا * يُذْهِبُهُ

46- BÂB:
"Allah ribâyı mahveder" (Âyet: 276), ONU TAMÂMİYLE GİDERİR [86]

٦٤ـ حدّثنا بِشْرُ بنُ خالِدٍ أخْبرنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفرٍ عنْ شُعْبَةَ عنْ سُلَيْمانَ سَمِعْتُ أبا الضُّحَى يُحَدِّثُ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ أنَّها قالَتْ لمَّا أُنْزِلَتِ الآ ياتُ الأَوَاخِرُ مِنْ سورَةِ البَقَرَةِ خَرَجَ رسولُ اللّهِ فَتَلاهُنَّ في المَسْجِدِ فَحَرَّمَ التِّجارَةَ فِى الخَمْرِ *

64-....... Süleymân ibn Mıhrân şöyle demiştir: Ben Ebû'd-Duhâ'dan işittim; O, Mesrûk'tan tahdîs ediyordu. Âişe (R) şöyle demiştir: el-Bakara Sûresi'nin sonlarındaki âyetler indiği zamân Rasûlullah çıktı da mescidde bunları okudu. Akabinde şarâb husûsundaki ticâreti harâm kıldı.

---

85 Âişe'nin ribâ hakkında indiğini bildirdiği bu âyetler, el-Bakara Sûresi'nin 275'den 281'e kadarki âyetleridir. Bunlardan 275. âyetin tamâmı şöyledir: ***"Ribâ yiyenler, kendilerini şeytân çarpmış birer deliden başka bir hâlde kalkmazlar. Böyle olması da onların: Alım satım da ancak ribâ gibidir, demelerindendir. Hâlbuki Allah, alış verişi halâl, ribâyı*** (fâizi) ***harâm kılmıştır.*** (Bundan böyle) ***kim Rabb'inden kendisine bir öğüt gelip de fâizden vazgeçerse, geçmişi ona ve işi de Allah'a âiddir. Kim de tekrar fâize dönerse,onlar o ateşin sâhibleridirler ki, orada onlar ebedî kalıcıdırlar".***

86 Tamâmı şöyledir: ***"Allah ribâyı mahveder, sadakayı ise artırır. Allah*** (harâmı halâl tanımakta ısrâr eden) ***çok kâfir, çok günâhkâr hiç kimseyi sevmez".***

Allah, malı artırır zannedilen ribâyı tedrîcen eksilte eksilte nihâyet mahveder... Malı eksiltir zannedilen sadakaları artırır, nemâlandırır. Ribâ, yânî fâiz, malları ve üretim yapacak hayâtları kurt gibi yiye yiye bitirir, nihâyet anamalların da batmasına ve hayâtların sönmesine sebeb olur. Hâlbuki sadakalar, hayâtın ecri ve bereketi olur...

٤٧ــ باب فأْذَنُوا بِحَرْبٍ . فاعْلَمُوا

47- BÂB:
"(Eğer böyle yapmazsanız) Allah ve Rasûlü'nden mutlak bir harb olunacağını bilin" (Âyet: 279) [87].

٦٥ــ حدّثني مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ عن مَنْصُورٍ عن أبي الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ قالَتْ لَمَّا أُنْزِلَتِ الآياتُ مِنْ آخِرِ سُورَةِ البَقَرَةِ قَرَأَهُنَّ النبيُّ صلى الله عليه وسلم في المَسْجِدِ وحَرَّمَ التِّجارَةَ في الخَمْرِ *

65-,...... Şu'be, Mansûr'dan; o da Ebû'd-Duhâ'dan; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle demiştir: el-Bakara Sûresi'nin sonundan o âyetler indirildiği zamân Peygamber (S) onları mescidde okudu ve şarâb ticâretini harâm kıldı.

٤٨ــ باب وإنْ كانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إلى مَيْسَرَةٍ وأنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ * وقال لَنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ عنْ سُفْيانَ عنْ مَنْصُورٍ والأعْمَشِ عنْ أبي الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ قالَتْ لَمَّا أُنْزِلَتِ الآياتُ مِنْ آخِرِ سُورَةِ البَقَرَةِ قامَ رسُولُ اللَّهِ ﷺ فقرأهُنَّ عَلَيْنا ثُمَّ حَرَّمَ التِّجارَةَ في الخَمْرِ

---

87 Bir öncekiyle birlikte âyetin tamâmı şöyledir: *"Ey îmân edenler, gerçek mü'minler iseniz Allah'tan korkun, fâizden* (henüz alınmamış olup da) *kalanı bırakın* (almayın). *İşte böyle yapmazsanız Allah'a ve Rasûlü'ne karşı harb olunacağını bilin. Eğer* (fâizciliğe) *tevbe ederseniz mallarınızın başları* (sermâyeleriniz) *yine sizindir. Bu sûretle ne haksızlık yapmış, ne de haksızlığa uğratılmış olursunuz"* (Âyet: 278-279).

"Burada ribâyı terketmeyenleri gerek ribâ halâldir i'tikaadına dönmüş mürted veyâ ahdi bozmuş kâfir olsun, gerekse harâmlığına îmân eder ve fakat îmân ile amel etmez fâsık mü'min olsun, ikisine de Allah harb i'lânı emretmiştir. Çünkü bunlar zekâtı inkâr veyâ vermekten çekinenler gibi ya mürted veyâ bağîdirler. Hâriçteki kâfirlere harb i'lânı her vakit için zarûrî olmadığı hâlde bunlara harb i'lânı mutlak olarak vâcib kılınmıştır. Demek olur ki, ribâdan sakınmak İslâm tâbiiyyetinde bulunanların hepsine farzı ayn bir ferdî vazîfe olduktan başka umûmî sûrette ribâ muâmelesini kaldırmak da mühim bir ictimâî vazîfedir. Çünkü ribâ öyle bir fitnedir ki, toplulukta cereyân ettiği müddetçe ferdlerin ondan sakınması çok zor ve belki imkânsız olur..."

Bu ribâ âyetleriyle ilgili tefsîr,Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır'ın *Hakk Dîni Kur'ân Dili,* I, 950-976 sahîfelerinden okunmalıdır.

48- BÂB:

"*Eğer borçlu darlık içinde bulunuyorsa, ona geniş bir zamâna kadar mühlet verin. Sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır, eğer bilirseniz*" (Âyet: 280).

Ve bize Muhammed ibn Yûsuf, Sufyân es-Sevrî'den; o da Mansûr'dan ve el-A'meş'ten; onlar da Ebû'd-Duhâ'dan; o da Mesrûk'tan söyledi ki, Âişe (R) şöyle demiştir: el-Bakara Sûresi'nin sonundan o âyetler indirildiği zamân, Rasûlullah (S) mescidde ayağa kalktı da, bu âyetleri bize karşı okudu. Sonra şarâb hakkında ticâret yapmayı harâm kıldı [88].

٤٩ ـ بابٌ واتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إلى اللَّهِ

49- BÂB:

"*Öyle bir günden sakının ki, hepiniz o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tastamam verilecek, onlara haksızlık edilmeyecektir*" (Âyet: 281).

٦٦ ـ حدّثنا قَبيصَةُ بنُ عُقْبَةَ حدّثنا سُفْيانُ عنْ عاصِمٍ عنِ الشَّعْبِيِّ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما قال آخِرُ آيَةٍ نَزَلَتْ عَلى النبيِّ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم آيَةُ الرِّبا *

66-....... İbn Abbâs (R): Peygamber(S)'in üzerine inen son hüküm âyeti, ribâ âyetidir, demiştir [89].

---

88 Müellif Buhârî'nin bu başlıklarda yaptığı tertîb, onun âyetler sözüyle maksadının borçlanma (282.) âyetine kadar olan ribâ âyetlerinin hepsi olduğunu gerektirir.

89 Hadîsle başlıktaki âyet arasında uygunluk yok gibi görünüyorsa da, Dâvûdî yine İbn Abbâs'tan: En son inen âyet "***Kendisinde Allah'a döndürüleceğiniz günden sakının...***" âyeti olduğunu rivâyet etmiştir. Bu âyet de Vedâ Haccı'nda inmiştir ki, iki rivâyet arasında zıddiyet yoktur. Bu âyetle ribâ âyetlerinin hepsi toptan inmişlerdir. Buhârî, İbn Abbâs'ın bu iki hadîsi arasını böyle bir işâretle birleştirmeyi kasdetmiş olabilir.

"Bu âyet Kur'ân'ın en son inen âyetidir. Şöyle ki, Rasûlullah hacc ettiği zamân Kelâle âyeti (yânî en-Nisâ: 176) inmişti. Sonra Arafât'ta vakfede iken "***... Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamamladım ve size dîn olarak müslümânlığı*** (verip, ondan) ***hoşnûd oldum...***" (el-Mâide: 3) âyeti indi. Sonra da işbu "***Allah'a döndürüleceğiniz günden sakının***" âyeti indi ve Cibrîl: "Yâ Muhammed, bunu el-Bakara'dan ikiyüzsekseninci âyetin başına koy" dedi. Ve bundan sonra Rasûlullah seksenbir gün yaşadı ki, yirmibir gün veyâ yedi gün ... yaşadığı da söylenmiştir.

٥٠ ـ بابُ وإن تُبْدُوا ما فى أنْفُسِكُمْ أوْ تُخْفُوهُ يُحاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ ويُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ واللَّهُ عَلى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ

50- ***"(Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.) Eğer siz içinizdekini açıklar yâhud gizlerseniz, Allah onunla sizi hesâba çeker. Sonra kimi dilerse ona mağfiret eder, kimi dilerse onu da azâblandırır. Allah herşeye kaadirdir"*** (Âyet: 284).

٦٧ ـ حدّثنا مُحَمَّدٌ حدّثنا النُّفَيْلِىُّ حدّثنا مِسْكِينٌ عنْ شُعْبَةَ عنْ خالِدٍ الحَذَّاءِ عنْ مَرْوانَ الأصْفَرِ عنْ رجُلٍ مِنْ أصْحابِ النبىِّ صلى اللَّه عليْهِ وسلم وهُوَ ابنُ عُمَرَ أنها قَدْ نُسِخَتْ وإنْ تُبْدُوا ما فى أنْفُسِكُمْ أوْ تُخْفُوهُ الآيَةَ *

67-....... Bize Miskîn (ibn Bukeyr el-Harrânî), Şu'be'den; o da Hâlid el-Hazzâ'dan; o da Mervân el-Asfar'dan; o da Peygamber'in sahâbîlerinden olan bir adamdan -ki o, İbn Umer'dir- bu ***"Eğer nefislerinizdekini açıklar yâhud gizlerseniz..."*** âyeti nesh edilmiştir, diye tahdîs etti [90].

İyi veyâ kötü amellere ileride terettüb edecek ecir veyâ cezâ sâhiblerinin kazancı olmak üzere Allah katında defterlerine kaydolunmuş bir karz veyâ taahhüd mesâbesinde bulunduğundan, son inen bu âyetin ölümü veyâ kıyâmet gününü hatırlatarak inmesi pek ma'nâlı olduğu gibi, bunun bilhassa ribâ bahsini ta'kîb ederek, borçlanma hükümleri arasında kaydolunması da gâyet belîğ ve ma'nîdârdır" (*Hakk Dîni,* I, 975-976).

90 Müslim'de şu hadîs vardır: Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: ***"Siz nefislerinizdekini açsanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesâba çeker..."*** âyeti indiği zamân, bu, Rasûlullah'ın sahâbîlerine şiddetli geldi. Rasûlullah'a geldiler, dizleri üzerine çöktüler ve şöyle hitâb ettiler: Ey Allah'ın elçisi! Amellerden tâkat getirebileceğimiz şeylerle mükellef kılındık. Bunlar namâz, oruç, cihâd ve zekâttır. Hâlbuki şu âyet indirilmiştir. Biz ona tâkat getiremeyiz, dediler. Rasûlullah: *"Sizden önceki iki kitâb sâhiblerinin dedikleri gibi "İşittik ve âsî olduk" sözünü mü söylemek istiyorsunuz? Hayır şöyle söyleyiniz, dedi: "İşittik, itâat eyledik. Gufrânını dileriz, ey Rabbimiz, gidiş ancak Sana'dır".* Onlar da bunları söylediler. Akabinde bunlar ve devâmı olan kısım indirildi... (*Müslim Ter.*, I, 173-1975).

Bu kısımda ***"Allah kimseye kudretinden öte teklîf yapmaz"*** fıkrası inip, tâkat getirilmeyecek şeylerle teklîf olunma endîşelerini giderdi. Demek ki, sahâbîler, başlıktaki âyetin bütün görünür ve gizli ihtimâllerini dikkate almışlar ve bunun azim ve irâdeyle olmayan nefsî hâtıraları da içine aldığı ihtimâlinden korkmuşlardı... İşte bu hadîste bildirilen nesh, âyetin şumûlüne giren ve fakat insanın azim ve irâdesi dışında gönlünden geçen hâtıralardan dolayı hesâba çekilmeyeceği husûsudur.

٥١ــ بابٌ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ

وقال ابنُ عَبَّاسٍ إِصْرًا عَهْدًا ويُقالُ غُفْرَانَكَ مَغْفِرَتَكَ فاغْفِرْ لَنا *

51- BÂB:

"O Rasûl, Rabb'inden kendisine indirilene îmân etti..."

(Âyet: 285-286).

İbn Abbâs: "*Isran*", "Ahden" demektir; "Gufrâneke" denilir ki, "Mağfiretini isteriz, bize mağfiret eyle" demektir, demiştir.

٦٨ــ حدّثني إِسْحاقُ أَخْبرنا رَوْحٌ أخبرنا شُعْبَةُ عَنْ خالِدٍ الحَذَّاءِ عَنْ مَرْوَانَ الأَصْفَرِ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحابِ رسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم قال أَحْسِبُهُ ابنَ عُمَرَ وإِنْ تُبْدُوا ما فى أَنْفسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ قال نَسَخَتْها الآيَةُ التِي بَعْدَها *

68-....... Bize Şu'be, Hâlid el-Hazzâ'dan; o da Mervân el-Asfar'-dan; o da Rasûlullah'ın sahâbîlerinden olan bir adamdan onun -el-Asfar: Ben o mübhem adamın İbn Umer olduğunu zannediyorum, demiştir- ***"Eğer siz nefislerinizdekini açıklar yâhud gizlerseniz..."*** âyetini ondan sonraki âyet neshetti, dediğini haber verdi[91].

---

91 Bu, bundan önceki bâbda geçen hadîsin başka bir yoldan gelen rivâyetidir. Ondan sonraki iki âyet şunlardır:

"O Rasûl de kendisine Rabb'inden indirilene îmân etti, mü'minler de. Onlardan herbiri Allah'a, O'nun meleklerine, kitâblarına, rasûllerine inandı. O'nun rasûllerinden hiçbirini diğerlerinin arasından ayırmayız (hepsine inanırız). ***İşittik, itâat ettik. Ey Rabb'imiz, mağfiretini isteriz. Son varış ancak Sana'dır, dediler.***

"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. Herkesin kazandığı hayır kendi fâidesine, yaptığı şerr kendi zararınadır. Ey Rabb'imiz, unuttuk yâhud yanıldıysak bizi tutup sorguya çekme! Ey Rabb'imiz, bizden evvelki ümmetlere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme! Ey Rabb'imiz, tâkat getiremeyeceğimiz şeyleri bize taşıtma! Bizden günâhları sil. Bizlere mağfiret et, bizlere merhamet eyle! Sen bizim Mevlâmızsın. Artık kâfirler gürûhuna karşı da bizlere yardım et!"

Bu, "***Rabbenâ lâ tuâhıznâ***"dan nihâyetine kadar olan kısım aynı zamânda bütün arzûlara uygun, gâyet mühim yedi isteği dile getiren büyük bir duâdır. Müslim'in rivâyetinde Rasûlullah bunlarla duâ ettiğinde herbir duâyı söyledikçe Allah tarafından "Öyle yaptım" diye kabûl edildiği bildirilmiştir (*Müslim Ter.*, I, 173-175).

Ebû Mes'ûd, Peygamber'in *"Her kim geceleyin el-Bakara Sûresi'nin sonundan iki âyeti okursa, ona yeter"* buyurduğunu rivâyet etmiştir. (Buhârî, Kur'ân'ın Fazîletleri).

Umer ile Alî'den de: "el-Bakara Sûresi'nin sonundaki iki âyeti okumadan

uyuyacak aklı başında bir müslümân bulunacağını sanmam'' dedikleri rivâyet edildi.

Ebû Zerr de, Peygamber'in: *''Bu iki âyeti öğreniniz, kadınlarınıza, oğullarınıza da öğretiniz. Çünkü bu âyetler hem salâttır, hem Kur'ân'dır, hem duâdır'* buyurduğunu rivâyet etmiştir (Hâkim ve Beyhakî).

Allah biz kullarına da bu duâların ma'nâlarını anlama ve gereğini yapma ile va'd ettiği icâbet feyzinden büyük nasîbler ihsân eylesin! Âmîn!

٣ــ سُورَةُ آل عِمْرَانَ

3- Âlu İmrân Sûresi

بِسْــــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle [92]

٥٢ــ بابٌ تُقاةٌ وتقِيَّةٌ واحدَةٌ : صِرٌّ بَرْدٌ : شَفا حُفْرَةٍ مِثْلُ شَفا الرَّكِيَّةِ وهْوَ حَرْفُها : تُبَوِّىءُ تَتَّخِذُ مُعَسْكَرًا : المُسَوَّمُ الَّذِى لهُ سِيماءٌ بِعَلاَمَةٍ أوْ بِصُوفَةٍ أوْ بِما كانَ : رِبِّوّنَ الجمِيعُ والوَاحِدُ رِبِّيٌّ : تحُسُّونَهُمْ تَسْتَأْصِلُونَهُمْ قَتْلاً : غُزًّا واحِدُها غازٍ : سَنَكْتُبُ سَنَحْفَظُ : نُزُلاً ثَوَابًا ويَجُوزُ ومُنْزَلٌ مِنْ عنْدِ اللَّهِ كَقَوْلِكَ أنْزَلْتُهُ * وقالَ مُجاهِدٌ والخَيْلُ المُسَوَّمَةُ المُطَهَّمَةُ الحِسانُ * وقال ابنُ جُبَيْرٍ وحَصُورًا لا يأْتِى النِّساءَ : وقال عِكْرِمَةُ مِنْ فَوْرِهِمْ مِنْ غضَبِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ : وقال مُجاهِدٌ يُخْرِجُ الحَىَّ النُّطْفَةُ تَخْرُجُ مَيِّتَةً ويَخْرُجُ مِنْها الحَىُّ : الإبْكارُ أوَّلُ الفَجْرِ والعَشِيُّ مَيْلُ الشَّمْسِ أُرَاهُ إلى أنْ تَغْرُبَ

52- BÂB [93]

---

92 Ebû Zerr el-Herevî'nin rivâyeti böyle Besmele iledir.

93 Buhârî bu sûrenin tefsîriyle ilgili hadîslerden önce sevkettiği bu ''Bâb''da, sûre içindeki âyetlerde geçen bâzı kelime ve ta'bîrlerin ma'nâlarını nakletmiştir. Biz bunların içinde geçtikleri cümleleri de, buradaki sıraya göre göstermeye çalışalım:

''Meğer ki onlardan gelebilecek bir tehlikeden dolayı sakınmış olasınız. Allah size asıl kendinden sakınmanızı emrediyor...'' (Âyet: 28).

"*Tukaat*" ve "*Takıyye*" bir ma'nâya olup "Birşeyden sakınmak" demektir.

"*Sırrun*", soğuğun şiddeti ve soğuk ma'nâsınadır.

"*Şefâ hufratin*", çukurun ucu ve kenârı demektir; kuyunun kenârı gibi ki, o da onun ucu, kenarı, sivri ve keskin kıyısıdır.

"*Tubevviu*", "Asker yeri ediniyordun" demektir.

"*el-Musevvemu*", bir alâmetle yâhud beyaz yün ile yâhud alâmet olabilen şeylerle bir nişânı olan demektir.

"Onların bu dünyâ hayâtında harcayıp sarfedegeldiklerinin misâli, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgârın hâli gibidir. Onlara Allah zulmetmedi. Fakat kendileri kendilerine zulmediyorlar" (Âyet: 117).

"Ve yine siz bir ateş çukurunun tam kenârında iken oradan da sizi o kurtarmıştı..." (Âyet: 103).

"Hani sen, mü'minleri muhârebeye elverişli yerlerde tabiye edip yerleştirmek üzere erkenden âilenden ayrılmıştın..." (Âyet: 121).

"Evet siz sabr ve sebât eder, sakınırsanız, bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa onların bu gelişleri anında Rabb'iniz size nişânlı nişânlı beş bin melekle imdâd edecektir" (Âyet: 125).

"Nice peygamber, maiyyetinde birçok âlimler (yâhud cemâatler) *olduğu hâlde, muhârebe etti de, Allah yolunda kendilerine gelen belâlardan dolayı ne gevşeklik, ne za'f göstermediler; düşmana boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever"* (Âyet: 146).

"And olsun ki, Allah'ın size olan va'di -O'nun izni ile onları öldüregeldiğiniz, hattâ sevmekte olduğunuz zaferi de size gösterdiği zamâna kadar- yerine gelmişti..." (Âyet: 152).

"Ey îmân edenler, siz o küfredip de yeryüzünde seyâhat ve seferde yâhud gazâda bulundukları zamân ölen kardeşleri hakkında: 'Bizim yanımızda olsalardı ölmezler, öldürülmezlerdi' diyenler gibi olmayın. Allah bunu onların yüreklerinde âkıbet bir hasret yaptı. Allah hem diriltir, hem öldürür. Allah ne yaparsanız hakkıyle görendir" (Âyet: 156).

"Hakîkat Allah fakîrdir, biz zenginleriz diyenlerin lâfını, and olsun ki Allah işitmiştir: Söyledikleri o sözü haksız yere peygamberleri öldürmeleriyle berâber yazacağız ve: 'Tadın o yangın azâbını!' diyeceğiz" (Âyet: 181).

"Fakat Rabb'lerinden korkanlar, altlarından ırmaklar akan cennetler -kendileri içinde ebedî kalmak,Rabb'leri katından verilecek nice ziyâfetlere de konmak üzere- hep onların. Allah'ın nezdinde olan (ni'metler) *iyiler için daha hayırlıdır"* (Âyet: 198).

"Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma ve güzel atlara, hayvanlara, ekinlere olan ihtirâslı sevgi insanlar için bezenip süslenmiştir. Bunlar dünyâ hayâtının geçici birer fâidesidir. Allah(a gelince) *nihâyet dönüp varılacak yerin bütün güzelliği O'nun nezdindedir"* (Âyet: 14).

"Geceyi gündüzün içine koyarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diri çıkarırsın, diriden ölü çıkarırsın. Sen kimi dilersen ona sayısız rızk verirsin" (Âyet: 27).

"Orada Zekeriyyâ Rabb'ine duâ etti: Rabb'im, bana Sen'in tarafından çok

"*Rıbbiyyûne*" cemi'dir; tekili "Rıbbiyy"dir; "Rabbe mensûb âlim (veyâ cemâat) ma'nâsınadır.
"*Tehıssûnehum*", (Allah'ın sizi onlar üzerine saldırtması ve izni ile) "Siz onları öldürüp köklerini kazıyordunuz" demektir.
"*Guzzen*"; tekili "Gâzi" olup, gazve yapan, yânî düşmanla cenk ve kıtâl etmeye giden mücâhid ma'nâsınadır.
"*Se-nektubu*", "Yazacağız" yânî "Onların söylediklerini ilmimizde muhâfaza edeceğiz" demektir.
"*Nuzulen min indillâh = Allah indinde bir sevâb olarak*".
Bu, "*Nuzulen*" masdarının "Ben onu konuk ettim" sözünde olduğu gibi mef'ûl isim sîgası ile "*Ve munzelun min indillâh*", yânî "Allah yanında konuk edilmiş olarak" ma'nâsına olması da câiz olur. ("Nuzul", konuk için hazırlanan ikrâm olup, sonra genişletilip rızk ma'nâsına da kullanılmıştır.)
Mucâhid: "*el-Haylu'l-musevvemetu*", "İnce ve son derece güzel atlar" ma'nâsınadır, demiştir.
İbn Çubeyr: "*Hasûran*", Şehvetlere meyli ve kudreti

---

temiz bir zürriyet ihsân et. Muhakkak Sen duâyı hakkıyle işitensin, dedi. O, mihrâbda durup namâz kılarken melek ona şöyle nidâ etti: Gerçek, Allah sana kendisinden bir kelimeyi tasdîk edici, bir efendi, nefsine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olmak üzere Yahyâ'yı müjdeler" (Âyet: 39).

"***Zekeriyyâ: Rabb'im bana bu husûsta bir nişân ver, dedi. Allah da: Senin nişânın sâde bir işâretten başka insanlara üç gün söz söyleyememendir. Bununla berâber Rabb'ini çok an ve akşâm sabâh O'nu tesbîh et, dedi***" (Âyet: 41).

Zemahşerî: "***el-Aşıyy***" güneşin inmesi zamânından batmasına kadardır, "***el-İbkâr***" ise fecrin tulû' etmesinden duhâ vaktine kadardır, demiştir.

Bâb'ın başındaki "***Tukaat***", "*Takıyye*", "*Takvâ*", "*İttikaa*" hakkında bir açıklama:

"*İttikaa,* vikaayeyi kabûl etmek, diğer ta'bîrle vikaayeye girmek. *Vikaaye* ise... elem ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice korumak demektir. O hâlde lugat yönünden *İttikaa* veyâ onun ismi olan "*Takvâ*", kuvvetli bir himâyeye girerek korunmak, hâsılı kendini iyi sakınıp korumak demek olur. Bunun lâzımı olarak korkmak, ictinâb ve ihtirâz etmek, tevakkî eylemek ma'nâlarında da kullanılır. *Tevakkî*'de tekellüf, *İttikaa*'da sâdelik vardır.En şâmil ve en kuvvetli vikaaye ise, ancak Allah'ın vikaayesidir. Zîrâ beşer vikaayesi istikbâle ve âkıbete tamâmen hâkim olamadığı gibi, hâlde görülen elem ve zararların bile hepsine hâkim olamaz. Binâenaleyh iyi korunmak demek olan *İttikaa*'nın hakîkati, ancak Allah'ın vikaayesine girmekle gerçekleşebilir..." (*Hakk Dîni,* I, 168-169); *Takvâ* hakkında daha geniş bilgi: II, 1152-1153; VI, 4479-4480.

olmakla berâber kemâlinden dolayı nefsini men' edip kadınlara gitmeyen ma'nâsınadır, demiştir.

İkrime: *"Min fevrihim"*, "Bedir günü öfkelerinden" demektir. Mucâhid: *"Yuhricu'l-hayye = Diriyi çıkarır"* sözünün tefsîrinde:

"Nutfe (göz görüşünde hareketsiz) ölü gibi çıkar, hâlbuki ondan, yânî menîden canlı yavru çıkar" demiştir.

"el-İbkâr", fecrin evvelidir. *"Aşıyy"* ise güneşin meylidir. Ben onu güneşin batma tarafına meylidir zannediyorum.

٥٣ــ مِنهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ. وقال مُجَاهِدٌ الحَلاَلُ والحَرَامُ: وأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ يُصَدِّقُ بَعْضُهُ بَعْضًا كَقَوْلِهِ تَعَالَى وما يُضِلُّ بِهِ إلاَّ الفَاسِقِينَ وكَقَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لاَ يَعْقِلُونَ وكَقَوْلِهِ تَعَالَى والَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى. زَيْغٌ شَكٌّ . ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ المُشْتَبِهَاتِ والرَّاسِخُونَ يَعْلَمُونَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ

53- (BÂB:)

"Ondan bir kısmı muhkem âyetlerdir".

Mucâhid şöyle demiştir: Bunlar harâm ve halâldir.

"Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir".

Bunlar da birbirlerini tasdîk ederler. Bunlar Yüce Allah'ın şu kavilleri gibidir:

"... Allah onunla birçoğunu şaşırtır, yine onunla birçoğunu yola getirir. Onunla fâsıklardan başkasını şaşırtmaz" (el-Bakara: 26).

"Allah'ın izni olmadan hiçkimsenin îmân etmesi mümkin değildir. O, akıllarını iyi kullanmayanlara murdârlık verir" (Yûnus: 100).

"Hidâyeti kabûl edenlere gelince, Allah onların muvaffakıyetini artırmış, onlara (ateşten nasıl) kaçınacaklarını ilhâm etmiştir" (Muhammed: 17).

"Zeyğ", "Şekk" demektir. *"Fitne istemek"*,

müteşâbihleri aramak demektir. *"Râsihûn, yânî ilimde üstün olanlar bilirler de: Biz O'na îmân ettik, derler"* [94]

٦٩ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ مَسْلَمَةَ حدّثنا يَزِيدُ بنُ إِبْرَاهِيمَ التُّسْتَرِيُّ عنِ ابنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عنِ القاسِمِ بنِ مُحَمَّدٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ تَلا رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم هٰذِهِ الآيَةَ هُوَ الَّذِى أَنْزَلَ عَلَيْكَ الكِتابَ مِنْهُ آياتٌ مُحْكَماتٌ هُنَّ أُمُّ الكِتابِ وأُخَرُ مُتَشابِهاتٌ فأَمَّا الَّذِينَ فى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ ماتَشابَهَ مِنْهُ ابْتِغاءَ الْفِتْنَةِ وابْتِغاءَ تأْوِيلِهِ إلى قَوْلِهِ أُولُوا الأَلْبابِ قالَتْ قال رسُولُ اللَّهِ ﷺ فإِذَا رأَيْتَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ماتَشابَهَ مِنْهُ فأُولٰئِكَ الَّذِينَ سَمَّى اللَّهُ فاحْذَرُوهُمْ *

69-....... Bize Yezîd ibnu İbrâhîm et-Tusterî, Abdullah ibn Ebî Muleyke'den; o da el-Kaasım ibn Muhammed'den tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şu âyeti okudu: ***"Sana Kitâb'ı indiren O'dur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki, bunlar Kitâb'ın anasıdır*** (temelidir). ***Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onun te'vîline yeltenmek için, onun müteşâbih olanına tâbi' olurlar. Hâlbuki onun te'vîlini Allah'tan başkası bilmez. İlimde yüksek dereceye erenler ise: Biz ona inandık. Hepsi Rabb'imiz katındadır, derler.*** (Bunları) ***sâlim akıllılardan başkası iyice düşünemez"*** (Âyet: 7).

Âişe dedi ki: Rasûlullah: *"Sen Kur'ân'ın yalnız müteşâbih âyetlerine uyan dalâlet sâhiblerini gördüğünde, işte onlar Allah'ın bu âyette isim ve sıfatlarını söylediği kimselerdir, artık hepiniz onlardan sakınınız"* buyurdu [95].

---

94 Bunların hepsi Mucâhid'in sözleridir. Bunu Abdu'bnu Humeyd, Ravh'tan; o da Şibl'den; o da İbn Ebî Necîh'ten senediyle Mucâhid'den rivâyet etmiştir... "Bunlar birbirini tasdîk eder" sözü, müteşâbihin tefsîridir. Birinci âyetten anlaşılan fâsıklar, yânî sapıkların sapıklığı ancak insanları dînlerinde fitneye düşürmek ve sapıtmak isteyerek müteşâbihin muhkeme uygun olmayan ma'nâsına tâbi' olmaları cihetinden olduğudur. Bu sûretle onların sapıklığı artar durur. Bu âyetin ihtivâ ettiği ma'nâyı tasdîk etmek için, bundan sonraki âyeti zikretti. Çünkü ***"Allah akıllarını iyi kullanmayanlara murdârlık verir"*** buyurdu. İşte bunun gibi, hidâyeti kabûl edenin de hidâyeti artar durur.. (Aynî, Kastallânî).

Müfessir Mucâhid: "Muhkem âyetler harâm ve halâle dâir olan âyetlerdir. Müteşâbih âyetler de bâzısı bâzısını tasdîk ve tefsîr eden âyetlerdir" demiştir ki, onun bu sözü, biraz sonra açıklanacak olan Kur'ân'ın Tefsîri Usûlü'nün kısa bir ifâdesidir.

95 Bu âyet, Kur'ân nasıl tefsîr edileceğini bildiren, tefsîr usûlünü ve esâsını ortaya koyan bir âyettir.

٥٤ـ بابٌ وإنّى أُعِيذُها بِكَ وذُرِّيَّتَها مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ

54- BÂB:
"Ben onu da, zürriyetini de o taşlanmış şeytândan Sana sığındırırım" (Âyet: 36).

٧٠ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا عَبْدُ الرَّزّاقِ أخبرنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِىِّ عنْ سَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّه تعالى عنه أنَّ النبىَّ صلى اللّهُ عليه وسلم قال مامِنْ مَوْلُودٍ يُولَدُ إلاَّ والشَّيْطانُ يَمَسُّهُ حِينَ يُولَدُ فَيَسْتَهِلُّ صارِخًا مِنْ مَسِّ الشَّيْطانِ إيّاهُ إلاَّ مَرْيَمَ وابْنَها ثُمَّ يَقُولُ أبو هُرَيْرَةَ واقْرَؤُا إنْ شِئْتُمْ وإنّى أُعِيذُها بِكَ وذُرِّيَّتَها مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ *

Muhkem, lugatte metin ve sağlam kılınmış demektir. Istılâhta ise ibâresi, yânî lâfızları ve kelimeleri Allah'ın murâdına delâlet husûsunda şübheden ve başka ma'nâya delâlet ihtimâlinden korunmuş olan nasstır.

Müteşâbih, ibâresinin kasdedilen ma'nâya delâleti husûsunda şübhe ve ihtimâl bulunandır. Yânî herbiri murâd olunabilecek gibi görünmekte birbirine benzer birçok ma'nâları muhtemildir ki, hepsi mi veyâ birisi mi kasdolunduğu zâhir bir sûrette seçilemez.

Muhkem âyetler tamâmiyle açık olup doğrudan doğruya birer ilmî burhândırlar. Bu sebeble bunların umûmuna *Ümmü'l-Kitâb = Kitâbın Anası* adı verilmiştir ki, ana âyetler demektir. Bu i'tibârla müteşâbihler muhkemlere dönücü ve onun fer'i durumundadırlar. Müteşâbihlerin medlûlleri, muhkemlerin delâletleriyle ta'yîn edilir.

Âyette ***Ümmü'l-Kitâb*** adı verilen ana âyetlerin hepsi muhkem olmakla berâber, birbirlerine kıyâs ve tatbîk edilince aralarında ıtlâk, takyîd, umûm-husûs, takrîr, tefsîr, istisnâ... gibi birtakım farklar vardır. Bu bakımdan usûl âlimleri umûmî sûrette muhkemleri dört dereceye ayırmışlardır: Zâhir, Nass, Müfesser, (Husûsî manâsıyle) Muhkem dereceleridir. Müteşâbihleri de medlûllerindeki iştibâh ve ihtimâle göre dört dereceye ayırmışlardır: Hafî, Müşkil, Mücmel, (Husûsî ma'nâsıyle) Müteşâbih dereceleridir.

Umûmî ma'nâsiyle muhkemlerin dört derecesi, umûmî ma'nâca müteşâbihlerin dört derecesiyle mukaayese edilince, zâhirin hafî, nassın müşkil, müfesserin mücmel, muhkemin müteşâbih mukaabili olduğu görülür. Ve müteşâbihler câmiâsının, ana kitâb olan muhkemler câmiâsıyle îzâh ve tefsîr olunacağı anlaşılır...

Bu muhkemler ile müteşâbihler tamâmıyle karşılıklı bir taksîm mâhiyetinde zikredilmiş bulunduklarından inhisârı ifâde ederler. Binâenaleyh herbiri husûsî ma'nâlarına hamledildikleri takdîrde bu sekiz kısımdan altısı hâriç kalmış olacağından muhkemler ilk dördü, müteşâbihler de son dördü şâmil olmak üzere, umûmî ma'nâlarına hamledilmiş bulunduklarında şübhe yoktur. Bu âyet bu vechile söz anlama, tefsîr usûlü ve hüküm çıkarma ile ilgili en büyük bir esâsı öğretmiştir ki, herhangibir kelâmı veyâ kitâbı iyice anlayabilmek için akılda, nakilde bundan başka bir yol yoktur. Usûl ilminde bunlar bütün tatbîkaatıyle şerh ve

70-....... Bize Ma'mer ibn Râşid, ez-Zuhrî'den; o da Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den; o da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Doğurulan hiçbir çocuk yoktur ki, doğurulurken şeytân ona muhakkak dokunur olmasın. İşte şeytânın ona bu dokunmasından dolayı çocuk çığrınarak ağlar. Şeytânın bu dokunmasından Meryem ile oğlu İsâ müstesnâdırlar."*

Sonra Ebû Hureyre: İsterseniz ***"Ben onu ve zürriyetini o taşlanmış şeytândan Sana ısmarlarım"*** âyetini okuyunuz, dedi [96].

٥٥ــ بابٌ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وأَيْمانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلاً أُولٰئِكَ لاَخلاَقَ لهُمْ لاَخيْرَ : أَلِيمٌ مُؤْلِمٌ مُوجِعٌ مِنَ الأَلَمِ وهْوَ فى مَوْضِعِ مُفْعِلٍ

tafsîl edilmişlerdir. Hele cidden kaanûn ve hukûkî mes'eleleri anlamak için bu usûl en zarûrî olan ilmî şartlardandır. Daha geniş bilgi için: *Hakk Dîni,* II, 1035-1045; *Tanrı Buyruğu,* Mukaddime, 46-49.

96 Kaadı Iyâd, bütün peygamberlerin bu husûsiyette ortak oldukları fikrini tercîh etmiştir (Nevevî).

Ebû Hureyre tarafından bu husûsa delîl olmak üzere okunması istenen âyetler, İmrân'ın karısı ve Meryem'in annesinin, Meryem ile ilgili sözlerini ve onun hakkında duâsını ihtivâ eder. Birbiriyle ilgili üç âyetin meâlleri şöyledir:

"Hani İmrân'ın karısı: Rabb'im, karnımdakini âzâdlı bir kul olarak Sana adadım. Benden olan bu adağı kabûl et. Şübhesiz (niyâzımı) ***hakkıyle işiten,*** (niyetimi) ***kemâliyle bilen Sen'sin Sen, demişti. Fakat onu*** (kız çocuğu) ***doğurunca, Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilici iken: Rabb'im, hakîkat ben onu kız olarak doğurdum. Erkek, kız gibi değildir. Gerçekten ben adını Meryem koydum. Ben onu da, zürriyetini de taşlanmış şeytândan Sana sığındırırım, dedi. Bunun üzerine Rabb'i onu güzel bir kabûl ile kabûl buyurdu ve onu güzel bir nebât gibi büyüttü. Zekeriyyâ'yı da ona bakmaya me'mûr etti..."*** (Âyet: 35-37).

Bu husûsta verilen tıbbî bilgiler şöyledir: "Doğumdan evvel akciğerler havasızdır. Gaz mübâdelesi (oksijen alıp karbondioksit vermek) plasenta ("Son" denilen özel bir uzuv) yolu ile olur. Çocuk doğunca rahim büzüldüğünden, son'un bitiştiği yer daralır ve çocuğun oksijen tedâriki güçleşir. Göbeğin bağlanması ile de bu, tamâmen kesilir. Bu sûretle çocuğun kanında oksijen azlığı ve karbondioksit çokluğu hâsıl olur. Bu durumda teneffüs merkezinin uyanması ile nefes almak ihtiyâcı hâsıl olur ve teneffüs başlar. Çocuk evvelâ 4-5 defa arka arkaya çabuk ve sathî teneffüs eder. Nefes alma ve verme ağlamakla olur..." (Prof. Dr. Şevket Sâlih Soysal, *Çocuk Sağlığı,* İstanbul 1955, s. 23).

Bu bilgilerden, o anda çocuğun vücûdunda karbondioksit artıp oksijenin azalması, içteki ve dıştaki basınç farklılığı ve bunlar dolayısıyle çocuğun bir tazyîk altında ve ıztırâb içinde olduğu anlâşılıyor. Bu tazyîklerin hadîste mecâzî olarak şeytân dokunması ile ta'bîr edilmiş olması muhtemel olduğu gibi, hakîkaten şeytân tarafından bir ilâve tazyîk yapılmış olması da mümkindir (*Müslim Ter.* VII, 246-247, 80-81. hâşiyeler).

Bu hadîs Kitâbu'l-Enbiyâ, 46. Bâb, 103 rakamıyle de geçmişti.

55- BÂB:

"Hakîkat, Allah'a olan ahidlerine ve yemînlerine bedel az bir bahâyı satın alanlar, işte onlar; onlar için âhirette hiçbir nasîb yoktur -hiçbir hayır yoktur-..." (Âyet: 77)

"*Elîm*", "el-Elem" kökünden "Mu'lim" yânî "Elem verici, acıtıcı" demektir. Bu "*Elîm*" lafzı, muf'îl yerindedir.

٧١ــ حدّثنا حَجَّاجُ بنُ مِنْهالٍ حدّثنا أَبو عَوانَةَ عنِ الأَعْمَشِ عنْ أَبِى وَائِلٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ مَسْعُودٍ رضى اللَّهُ عنه قال قال رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم مَنْ حَلَفَ يَمِينَ صَبْرٍ لِيَقْتَطِعَ بِها مالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَقِيَ اللَّهَ وهْوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ فأَنْزَلَ اللَّهُ تَصْدِيقَ ذَلِكَ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وأَيْمانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلاً أُولَئِكَ لاَ خَلاقَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ إِلى آخِرِ الآيَةِ قال فَدَخلَ الأَشْعَثُ بنُ قَيْسٍ وقال ما يُحَدِّثُكُمْ أَبو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ قُلْنا كَذَا وكَذَا قالَ فِيَّ أُنْزِلَتْ كانَتْ لِي بِئْرٌ فى أَرْضِ ابنِ عَمٍّ لِي قال النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم بَيِّنَتُكَ أَوْ يَمِينُهُ فَقُلْتُ إِذًا يَحْلِفَ يارسُولَ اللَّهِ فقال النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم مَنْ حَلَفَ عَلى يَمِينِ صَبْرٍ يَقْتَطِعُ بِها مالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ وهْوَ فِيها فاجِرٌ لَقِيَ اللَّهَ وهْوَ عليْهِ غَضْبانٌ *

71-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Her kim müslümân bir kişinin malını koparmak için habsedilmiş olduğu yalan bir yemîn yaparsa, o, Allah'a, Allah'ın gadâbına uğrayarak kavuşur"* buyurdu.

Akabinde Allah bu hadîsi doğrulamak için şu âyeti indirdi: ***"Hakîkat, Allah'a olan ahidlerine ve yemînlerine bedel az bir menfâati satın alanlar, işte onlar; onlar için âhirette hiçbir nasîb yoktur. Allah kıyâmet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz. Onlar için pek acıklı bir azâb vardır"*** (Âyet: 77).

Râvî dedi ki: Bu sırada içeriye el-Eş'as ibn Kays girdi ve meclistekilere:

— Ebû Abdirrahmân (Abdullah ibn Mes'ûd) sizlere ne tahdîs ediyor? dedi.

Biz:

— O bize şöyle şöyle hadîs söylüyor, dedik.

el-Eş'as:

— O âyet benim hakkımda indirildi: Amcamın oğlunun toprağında benim bir kuyum vardı. (O bunu inkâr ediyordu.) Peygamber bana: "(O kuyunun senin olduğuna) *Beyyinen yâhud onun yemîni lâzımdır*" buyurdu. Ben: Yâ Rasûlallah, bu takdîrde o yemîn eder, dedim. Bunun üzerine Peygamber: "*Her kim müslümân bir kişinin malını koparıp almak için yalancı olarak sabr yemîni yaparsa, o kimse Allah'ın öfkesine uğrayarak Allah'a kavuşur*" buyurdu [97].

٧٢ـ حدّثنا عَلِيٌّ هُوَ ابنُ أَبِي هاشِمٍ سَمِعَ هُشَيْمًا أَخْبَرَنا العَوَّامُ ابنُ حَوْشَبٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بنِ عبدِ الرَّحْمنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ أَبِي أَوْفَى رضى اللَّهُ عنهما أَنَّ رَجُلاً أَقامَ سِلْعَةً فى السُّوقِ فَحَلَفَ فِيها لَقَدْ أَعْطِيَ بِها مالَمْ يُعْطَهُ لِيُوقِعَ فِيها رَجُلاً مِنَ المُسْلِمِينَ فَنَزَلَتْ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بعَهْدِ اللَّهِ وأَيْمانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلاً إِلى آخِرِ الآيَةِ *

72-....... Bize el-Avvâm ibnu Havşeb, İbrâhîm ibn Abdirrahmân'dan; o da Abdullah ibn Ebî Evfâ(R)'dan (şöyle dediğini) haber verdi: Bir kimse çarşıda bir malı satışa çıkardı. Satıcı, müslümânlardan alıcı olan bir kimseyi kandırmak için bu mala onun vermediği para verilmiştir diye yemîn etti. Akabinde şu âyet indi: ***"Hakîkat Allah'a olan ahidlerine ve yemînlerine bedel az bir bahâyı satın alanlar, işte onlar; onlar için âhirette hiçbir nasîb yoktur. Allah kıyâmet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz. Onlar için pek acıtıcı bir azâb vardır"*** [98].

٧٣ـ حدّثنا نَصْرُ بنُ عَلِيِّ بنِ نَصْرٍ **حدّثنا** عَبْدُ اللَّهِ بنُ دَاود عَنِ ابنِ جُرَيْجٍ عَنِ ابنِ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ امْرَأَتَيْنِ كانَتا تَخْرِزانِ فِي بَيْتٍ أَوْ فِي الحُجْرَةِ فَخَرَجَتْ إِحْدَاهُما وقَدْ أُنفِذَ بِإِشْفَى فى كَفِّها فادَّعَتْ عَلى الأُخْرَى فَرُفِعَ إِلى

97 *Sabr Yemîni* şu yemîne denir ki, yemîn terettüb eden adam, onun üzerine habsolunmuş olur ki, o yemîni edâ edinceye kadar mahbûs olur, murâd zikrolunduğu üzere sabr tarîkiyle olan yemîndir. Şârih der ki, gerçi o yemînin sâhibi masbûrdur, lâkin bu yemîn zımnında habsolunduğu için mecâzen sabr ile sıfatlanmıştır *(Kaamûs Ter.)*.
Bu hadîsin bir rivâyeti Şehâdetler Kitâbı'nda geçmişti.

98 Bununla, bundan önceki hadîs arasında zıddlık yoktur. Çünkü o, kuyu hakkında, bu da mal hakkındadır. Âyet berâberce bu iki sebeble inmiştir. Âyetin lafzı âmmdır, yânî umûmîdir; bu iki sebebe de uzanır. Bir de: Belki âyet Abdullah ibn Ebî Evfâ'ya ancak bu malın satışı sırasında ulaşmış da, o da âyet bu sebeble indi sanmıştır, denildi (Aynî).

ابنِ عَبَّاسٍ فقال ابنُ عَبَّاسٍ قال رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم لوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ لَذَهَبَ دِماءُ قَوْمٍ وأمْوَالُهُمْ ذَكِّرُوها باللّهِ واقْرَؤُا عَلَيْها إنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّهِ فَذَكَّرُوها فاعْتَرَفَتْ فقال ابنُ عَبَّاسٍ قال النبيُّ ﷺ اليَمِينُ عَلَى المُدَّعَى عَلَيْهِ *

73-....... Abdullah ibn Ebî Muleyke'den (o, şöyle demiştir): İki kadın bir ev içinde yâhud bir hücrede deri işleri dikerlerdi. Bunlardan birisi avucuna biz batırılmış olarak dışarı çıktı ve öbür kadın aleyhine da'vâ etti. Kadınların bu da'vâsı İbn Abbâs'a arz olundu. İbn Abbâs:

— Rasûlullah (S): *"Eğer insanlara yalnız da'vâlarıyle* (delîlsiz, şâhidsiz) *istedikleri şeyler verilecek olsaydı, kavmin malları ve kanları zâyi' olup giderdi"* buyurdu. Aleyhine da'vâ edilen kadına, Allah adına yalan yere yemîn etmenin fenâlığını hatırlatınız ve şu âyeti de kendisine okuyunuz, dedi: ***"Allah'ın ahdini ve yemînlerini az bir paraya değişenler, işte bunlar için âhirette hiçbir nasîb yoktur..."***

İbn Abbâs'ın bu emri üzerine oradakiler da'vâlı kadına bunları hatırlattılar. Bunun üzerine da'vâlı kadın suçunu i'tirâf etti. İbn Abbâs da'vâcı kadına da:

— Peygamber (S): *"Yemîn da'vâlıya düşer"* buyurdu, dedi[99].

٥٦ـ باب قُلْ ياأهْلَ الكِتابِ تَعالَوْا إلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنا وبَيْنَكُمْ أنْ لانَعْبُدَ الاَّ اللّهَ:سَوَاءٍ قَصْدٍ

56- BÂB:

"De ki: Ey kitâblılar, hepiniz bizimle sizin aranızda müsâvî (ve âdil) bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına tapmayalım..." (Âyet: 64).

"*Sevâın*", "Kasdın" yânî "Adâletli" demektir[100].

99 Âyetin buradaki da'vâ ile ilgisi de meydandadır. Duruşma sırasında da'vâcı kadının delîli ve şâhidi bulunmadığından, da'vâlıya yemîn etmek düşmüştü. Yalan yere yemîn etmesini önlemek için, kendisine Peygamber'in sözü ve âyet hatırlatılmış, kadın da bundan ders alarak yalan yere yemîn etmeyip, suçunu i'tirâf etmiş, böylece hakk da yerine getirilmiştir.

Peygamber'in *"Yemîn.da'vâlıya düşer"* sözü de hiç eskimeyecek ebedî bir hukûk ve muhâkeme düstûrudur.

100 Burada muhtelif vicdânların, muhtelif milletlerin, muhtelif dînlerin, muhtelif kitâbların esâsî bir vicdânda, bir hakk kelimede nasıl tevhîd olunabilecekleri, İs-

٧٤ـ حدّثني إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى عنْ هِشامٍ عنْ مَعْمَرٍ * **وحدّثني** عبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ **حدّثنا** عَبْدُ الرَّزَّاقِ أخبرنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ قال **حدّثني** ابنُ عَبَّاسٍ قال **حدّثني** أبُو سُفْيانَ مِنْ فِيهِ إلَى فِيَّ قال انْطَلَقْتُ فى المُدَّةِ التِي كانَتْ بَيْنِي وبَيْنَ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم قال فَبَيْنا أنا بالشَّأْمِ إذْ جِيءَ بكِتابٍ مِنَ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم إلى هِرَقْلَ قال وكانَ دَحْيَةُ الْكَلْبِيُّ جاءَ بِهِ فَدَفَعَهُ إلى عَظِيمِ بُصْرَى فَدَفَعَهُ عَظِيمُ بُصْرَى إلى هَرَقْلَ قال فقال هِرَقْلُ هَلْ هٰهُنا أحَدٌ مِنْ قَوْمِ هٰذَا الرَّجُلِ الذِى يَزْعُمُ أنَّهُ نَبِيٌّ فقالُوا نَعَمْ قال فَدُعِيتُ في نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَدَخلْنا عَلى هِرَقْلَ فأُجْلِسْنا بَيْنَ يَدَيْهِ فقال أيُّكُمْ أقْرَبُ نَسبًا مِنْ هٰذَا الرَّجُلِ الَّذِى يَزْعُمُ أنَّهُ نَبِيٌّ فقالَ أبُو سُفْيانَ فَقُلْتُ أنا فأجْلَسُونِي بَيْنَ يَدَيْهِ وأجْلَسُوا أصْحابِي خَلْفِي ثُمَّ دَعا بِتَرْجُمانِهِ فقال قُلْ لَهُمْ إنِّي سائِلٌ هٰذَا عنْ هٰذَا الرَّجُلِ الذِى يَزْعُمُ أنَّهُ نَبِيٌّ فإنْ كَذَبَنِي فكَذِّبُوهُ قال أبُو سُفْيانَ وايْمُ اللَّهِ لوْلاَ أنْ يُؤْثِرُوا علَيَّ الْكَذِبَ لَكَذَبْتُ ثُمَّ قال لِتَرْجُمانِهِ سَلْه كَيْفَ حَسَبُهُ فِيكُمْ قال قُلْتُ هُوَ فِينادُو حَسَبٍ قال فَهَلْ كانَ مِنْ آبائِهِ مَلِكٌ قال قُلْتُ لاَ قال فَهَلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بالْكَذِبِ قَبْلَ أنْ يَقُولَ ماقال قُلْتُ لا قال أيَتَّبِعُهُ أشْرَافُ النَّاسِ أمْ ضُعَفاؤُهُمْ قال قُلْتُ بَلْ ضُعَفاؤُهُمْ قال يَزِيدُونَ أو يَنْقُصُونَ قال قُلْتُ لاَ بَلْ يَزِيدُونَ قال هَلْ يَرْتَدُّ أحَدٌ مَنْهُمْ عنْ دِينِهِ بَعْدَ أنْ يَدْخُلَ فِيهِ سَخْطَةً لهُ قال قُلْتُ لا قال فَهَلْ قاتَلْتُمُوهُ قال قُلْتُ نعَمْ قال فَكَيْفَ كانَ قِتالُكُمْ إيَّاهُ قال قُلْتُ تَكُونُ الحَرْبُ بَيْنَنا وبَيْنَهُ سِجالاً يُصِيبُ مِنَّا ونُصِيبُ مِنْهُ قال فَهَلْ يَغْدِرُ قال قُلْتُ لاَ ونَحْنُ مِنْهُ في

---

lâm'ın beşeriyyet âlemine ne kadar geniş, ne kadar açık, ne kadar dosdoğru bir hidâyet yolu, bir hürriyet öğretmiş bulunduğu ve artık bunun Arab ve Acem'e inhisârı olmadığı tamâmen gösterilmiştir. "Allah'tan başka ma'bûd tanımayalım ve O'na hiçbirşeyi ortak koşmayalım ve bâzımız bâzımızı Allah'tan beride rabb edinmesin" kelimesinde toplanan vahdet vicdânından daha geniş, daha hâkim hiçbir vicdân bulunmak mümkün değildir ki, onun arkasına düşülsün. Dînî terâkkîler (yükselişler) vicdânların ayrılık ifâde eden husûsiyetlerinde değil, külliyetinde ve genişliğindedir. Bütün hürriyet ve eşitlik da'vâsının esâsı bu bir kelimede, bir vicdânda toplanır... (*Hakk Dîni*, II, 1131-1132).

هٰذِهِ المُدَّةِ لاَنَدْرِى ماهُوَ صانِعٌ فِيما قالَ واللّٰهِ ما أَمْكَنَنِى مِنْ كَلِمَةٍ أُدْخِلُ فِيها شَيْئًا غَيْرَ هٰذِهِ قال فَهَلْ قال هٰذَا القَوْلَ أَحَدٌ قَبْلَهُ قُلْتُ لا ثُمَّ قال لِتَرجُمانِهِ قُلْ لهُ إنِّي سأَلْتُكَ عنْ حَسَبِهِ فِيكُمْ فَزَعَمْتَ أَنَّهُ فِيكُمْ ذُوحَسَبٍ وكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْعَثُ فِي أَحْسابِ قَوْمِها وسأَلْتُك هَلْ كانَ فى آبائِهِ مَلِكٌ فَزَعَمتَ أَنْ لا فَقُلْتُ لَوْ كانَ مِنْ آبائِهِ مَلِكٌ قُلْتُ رَجُلٌ يَطْلُبُ مُلْكَ آبائِهِ وسأَلْتُكَ عنْ أَتْباعِهِ أَضُعَفاؤُهُمْ أَمْ أَشْرَافُهُمْ فَقُلْتَ بَلْ ضُعَفاؤُهُمْ وهُمْ أَتْباعُ الرُّسُلِ وسأَلْتُكَ هلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بالكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ ما قال فزَعَمْتَ أَنْ لاَفَعَرَفْتُ أَنَّهُ لَمْ يكُنْ لِيَدَعَ الكَذِبَ عَلَى النَّاسِ ثُمَّ يَذْهَبَ فَيَكْذِبَ عَلى اللّٰهِ وسأَلْتُكَ هَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ مِنْهُمْ عنْ دِينِهِ بعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ سَخْطَةً لهُ فَزَعَمْتَ أَنْ لا وكَذَلِكَ الإيمانُ إذَا خالَطَ بَشاشَةَ القُلُوبِ وسأَلْتُكَ هَلْ يَزِيدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ فَزَعَمْتَ أَنَّهُمْ يَزِيدُونَ وكَذَلِكَ الإيمانُ حَتَّى يَتِمَّ وسأَلْتُكَ هَلْ قاتَلْتُمُوهُ فَزَعَمْتَ أَنَّكُمْ قاتَلْتُمُوهُ فَتَكُونُ الحَرْبُ بَيْنَكُمْ وبَيْنَهُ سِجالاً يَنالُ مِنكُمْ وتَنالُونَ مِنْه وكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْتَلَى ثُمَّ تَكُونُ لَهُمُ العاقِبَةُ وسأَلْتُكَ هَلْ يَغْدِرُ فَزَعَمْتَ أَنَّهُ لاَيَغْدِرُ وكَذَلِكَ الرُّسُلُ لاَ تَغْدِرُ وسأَلْتُكَ هَلْ قال أَحَدٌ هَذَا القَوْلَ قَبْلَهُ فَزَعَمْتَ أَنْ لافَقُلْتُ لَوْ كانَ قال هٰذا القَوْلَ أَحَدٌ قَبْلَهُ قُلْتُ رجُلٌ ائتَمَّ بِقَوْلٍ قِيلَ قَبْلَهُ قال ثُمَّ قال بِمَ يأْمُرُكُمْ قال قُلْتُ يأمُرنا بالصَّلاَةِ والزَّكاةِ والصِّلَةِ والعَفافِ قال إنْ يَكُ ماتقُول فيهِ حَقًّا فإنَّهُ نَبى وقَدْ كُنتُ أَعْلَمُ أَنَّهُ خارِجٌ ولَمْ أَكُ أَظُنُّهُ مِنكُمْ وَلَوْ أَنِّى أَعْلَمُ أَنِّى أَخلُصُ إلَيْهِ لأَحْبَبْتُ لِقَاءَهُ ولَوْ كُنْتُ عِنْدَهُ لغَسَلْتُ عنْ قدَمَيْهِ ولَيَبْلُغَنَّ مُلْكُهُ ما تحتَ قَدَمَيَّ قال ثُمَّ دَعا بِكتابِ رسُولِ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم فَقَرَأَهُ فإذَا فِيهِ بسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ رسولِ اللّٰهِ إلَى هِرَقْلَ عظِيمِ الرُّومِ سَلاَمٌ عَلى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى أما بَعْدُ فإنِّى أَدْعُوكَ بِدِعايَةِ الإسْلامِ أَسْلِمْ تَسْلَمْ وأَسْلِمْ يُؤْتِكَ اللّٰهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ فإنْ تَوَلَّيْتَ فإنَّ علَيْكَ إثْمَ الأَرِيسِيِّينَ ويا أَهْلَ الكِتابِ تَعالَوْا إلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بيْننا وبَيْنَكُمْ أَنْ لاَنَعْبُدَ إلاَّ اللّٰهَ إلى قَوْلِهِ اشْهَدُوا بأَنَّا مُسْلِمُونَ فَلمَّا فَرَغَ مِنْ قِراءَةِ الكِتابِ ارْتَفَعَتِ

الأَصْوَاتُ عِنْدَهُ وكَثُرَ اللَّغَطُ وأُمِرَ بِنافأُخْرِجْنا قال فَقُلْتُ لِأَصْحابِي حِينَ خَرَجْنا لَقَدْ أَمِرَ أَمْرُ ابنِ أَبِي كَبْشَةَ أَنَّهُ لَيخافُهُ مَلِكُ بَنِى الأَصْفَرِ فَما زِلْتُ مُوقِنًا بأَمْرِ رسولِ اللّهِ صلي اللّهُ عليه وسلم أَنَّهُ سَيَظْهَرُ حتَّى أَدْخَلَ اللّهُ عَلَىَّ الإِسْلامَ * قال الزُّهْرِيُّ فدَعا هِرَقْلُ عُظَماءَ الرُّومِ فَجَمَعَهُمْ فى دَارٍ لهُ فَقال يامَعْشَرَ الرُّومِ هَلْ لكُمْ فِي الفَلاحِ والرُّشْدِ آخِرَ الأَبَدِ وأَنْ يَثْبُتَ لكُمْ مُلْكُكُمْ قال فَحاصُوا حَيْصَةَ حُمُرِ الوَحْشِ إلى الأَبْوَابِ فوَجَدُوها قَدْ غُلِقَتْ فَقال عَلَيَّ بِهِمْ فدَعا بِهِمْ فَقال إِنِّى إنما اخْتَبَرْتُ شِدَّتَكُمْ عَلى دِينِكُمْ فقَدْ رَأَيْتُ مِنْكُمُ الَّذِى أَحْبَبْتُ فَسَجَدُوا لهُ ورَضُوا عنْهُ *

74- Bana İbrâhîm ibn Mûsâ, Hişâm ibn Yûsuf es-San'ânî'den; o da Ma'mer ibn Râşid'den tahdîs etti.

Ve yine bana Abdullah ibnu Muhammed el-Müsnidî tahdîs etti. Bize Abdurrazzâk tahdîs etti. Bize Ma'mer haber verdi ki, ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbe haber verip şöyle dedi: Bana İbnu Abbâs tahdîs edip şöyle dedi: Bana Ebû Sufyân, kendi ağzından benim ağzıma olmak üzere, yânî ağız ağıza tahdîs edip şöyle dedi: Ben, benimle Rasûlullah arasında yapılmış olan sulh müddeti içinde gittim.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben Şâm'da bulunduğum sırada iken Peygamber'den Hırakl'e bir mektûb getirildi.

Ebû Sufyân dedi ki: Bu mektûbu Dıhye ibn Halîfe el-Kelbî getirmiş ve mektûbu Busrâ ahâlîsinin büyüğüne (Hâris ibn Ebî Şemir el-Gassânî'ye) vermiş, Busrâ'nın büyüğü olan bu zât da mektûbu Hırakl'e vermişti.

Ebû Sufyân dedi ki: Hırakl:

— Şu kendisinin peygamber olduğunu söylemekte olan adamın kavminden burada kimse var mı? diye sordu.

Yanındakiler:

— Evet vardır, dediler.

Ebû Sufyân dedi ki: Akabinde ben Kureyş'ten bir toplulukla berâber çağrıldım. Hırakl'in huzûruna girdik ve Hırakl'in önünde oturtulduk. Hırakl:

— Peygamber olduğunu söylemekte olan bu Zât'a neseb yönünden en yakın bulunanız hanginizdir? diye sordu.

Ebû Sufyân dedi ki:

— Benim, dedim.

Beni Hırakl'in önünde oturttular, arkadaşlarımı da benim arkamda oturttular. Sonra tercümânını çağırdı da ona:

— Bunlara söyle ki, ben, peygamber olduğunu söylemekte olan o Adam hakkında bu zâta bâzı şeyler soracağım. Eğer bu zât bana yalan söylerse, sizler onu tekzîb ediniz de! dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Allah'a yemîn ederim ki, arkadaşlarımın benim yalanımı ötede beride yaymaları olmayaydı, muhakkak (Peygamber hakkında) yalan uydururdum. Bundan sonra Hırakl, tercümânına:

— Bu adama: Sizin içinizde O'nun hasebi (kıymeti, şerefi) nasıldır? diye sor! dedi.

Ebû Sufyân dedi ki:

— O içimizde haseb sâhibidir, dedim [101].

— Babaları içinde bir melik var olmuş mudur? dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben:

— Hayır, dedim.

— Söylediğini söylemesinden önce (yânî dav'vetten önce) siz O'nu hiç yalan söylemekle ittihâm ettiniz mi? dedi.

Ben:

— Hayır, dedim.

Hırakl:

— O'na insanların eşrâfı mı, yoksa zaîfleri mi tâbi' oluyorlar? dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben:

— O'na halkın eşrâfı değil, zaîfleri tâbi' oluyorlar, dedim.

— O'na tâbi' olanlar artıyorlar mı, yoksa eksiliyorlar mı? dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben:

— Hayır onlar eksilmiyorlar, fakat artıyorlar, dedim.

Hırakl:

— İçlerinde O'nun dînine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı dînden dönen kimse var mı? dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben:

— Hayır yoktur, dedim.

---

101 *el-Haseb:* İki fethâ ile mahsûb ma'nâsınadır ki, fiil bi-ma'nâ mef'ûldür. Ve *Haseb,* bir kişinin babaları ve dedeleri cihetinden fahr ve mübâhât tarîkıyle zikr ve ta'dâd eylediği güzellikler ve öğünme sebeblerine denir, bir görüşe göre mal ve menâle denir, yâhud dîn ve millettir, yâhud kerem yâhud fiil ve amelde olan ulüvv ve şeref yâhud güzel fiil ve sâlih amel yâhud babalar ve dedeler cihetinden sâbit olan şeref ve asâlet, yâhud şân ve bâl ve kadr ve haysiyettir. Ve bâzılar indinde haseb ve kerem, bir kimsenin zâtına mahsûstur, her nekadar soyunda şerâfet ve asâlet yok ise de lâkin mecd ve şeref, soyuna ve ırkına mahsûstur ki, neseb yüksekliği olmayan kimseye necd ve şeref sıfat olmak sahîh değildir *(Kaamûs Ter.)*

— O'nunla harb ettiniz mi? dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben:

— Evet harb ettik, dedim.

Hırakl:

— O'nunla harbiniz(in sonucu) nasıl oldu? dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben:

— Bizimle O'nun arasında harb nevbet nevbet olur: Bâzen O bize zarar verir, bâzen de biz O'na zarar veririz, dedim.

Hırakl:

— O gadr ediyor mu (yânî ahdi bozuyor mu)? dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben:

— Hayır O gadr etmiyor, ancak biz şimdi O'nunla bir müddete kadar mütâreke hâlindeyiz; bu müddet içinde ne yapacağını bilmiyoruz, dedim.

Ebû Sufyân dedi ki: Allah'a yemînle söylüyorum, bu sözden başka konuşma içine bir kelime sokmam bana mümkin olmadı. Hırakl:

— Sizden bu sözü O'ndan evvel söylemiş (yânî O'ndan evvel peygamberlik da'vâsına kalkışmış) bir kimse var mı? dedi.

Ben:

— Hayır yoktur, dedim.

Sonra tercümânına dedi ki:

— Ona söyle: Ben sana içinizde O'nun hasebini sordum. Sen içinizde O'nun haseb sâhibi olduğunu söyledin. Rasûller de böyle kavimlerin haseb sâhibleri içinden gönderilirler. Ben sana, O'nun babaları içinde bir melik var mıdır diye sordum. Sen hayır yoktur dedin. Ben de babalarından bir melik olaydı, bu da babalarının hükümdârlığını geri almak isteyen bir kimsedir diye düşünürdüm dedim. Ve yine ben sana O'na tâbi' olanlar halkın zaîfleri midir, yoksa eşrâfı mıdır? diye sordum. Sen: Hayır O'nun tâbi'leri halkın zaîfleridir, dedin. Rasûllerin tâbi'leri de zâten onlardır. Ve yine ben sana, o söylediği peygamberlik sözünü söylemesinden önce, sizler O'nu yalan söylemekle ittihâm eder miydiniz diye sordum. Sen: Hayır, O'nun yalan söylediğini görmedik, dedin. Ben de şu hakîkati bildim ki: Önceden insanlara karşı yalan söylememiş iken, sonradan gidip de Allah'a karşı yalan söyleyemezdi. Ve yine ben sana, onlardan O'nun dînine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı dînden dönen var mıdır diye sordum. Sen: Hayır dînden dönen yoktur, dedin. Îmân da mûcib olduğu neş'e ve gönül ferâhı kalblere karışıp kökleşince böyle olur. Ben sana, onlar artıyorlar mı, yoksa eksiliyorlar mı diye sordum. Sen: Onlar artıyorlar, dedin. İşte îmân da tamamlanıncaya kadar hep böyle bu minvâl üzere gider. Ben sana, O'nunla harb ettiniz mi diye sordum. Sen: O'nunla harb ettiğinizi, harbin sizinle O'nun

arasında nevbet nevbet olup bâzen O'nun size zarar verdiğini, bâzen de sizin O'na zarar verir olduğunuzu söyledin. Rasûller de böyle imtihâna tâbi' tutulurlar, sonra âkıbet onların lehine olur. Ben sana O zât gadr ediyor mu diye sordum. Sen, O'nun gadr etmez olduğunu söyledin. Rasûller de böyledir, gadr etmezler. Ben sana, O'ndan evvel bu peygamberlik sözünü söylemiş bir kimse var mı diye sordum. Sen: Hayır yoktur, dedin. O'ndan evvel bu sözü söylemiş bir kimse olaydı, bu da kendisinden evvel söylenilmiş bir söze uymuş bir kimsedir diyebilirdim diye düşünürdüm, dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Sonra Hırakl:

— O size ne emrediyor? dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Ben:

— O bize namâz kılmayı, zekât vermeyi, akrabâ ile ilgilenmeyi ve iffetli olmayı emrediyor, dedim.

Hırakl:

— Eğer O'nun hakkında söylemekte olduğun şeyler doğru ise, O muhakkak bir peygamberdir. Ben bir peygamberin çıkacağını bilmekte idim, lâkin ben O'nun sizden olacağını zannetmezdim. Eğer ben O'nun yanına varabileceğimi bilseydim, elbette O'nunla buluşmayı çok arzû ederdim. Eğer ben O'nun yanında olaydım (O'na hizmet ederek) ayaklarını yıkardım. Yemîn ederim ki, O'nun hükümdârlığı şu ayaklarımın bastığı yerlere muhakkak ulaşacaktır, dedi.

Ebû Sufyân dedi ki: Bundan sonra Hırakl, Rasûlullah'ın mektûbunu istedi ve onu okudu. Mektûbun içinde şunlar yazılmıştı [102]:

"Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm.

Allah'ın Kulu ve Rasûlü Muhammed'den Rûm'un büyüğü Hırakl'e: ***Hidâyet yoluna uyanlara selâm olsun!*** *Bundan sonra: Ben seni İslâm da'vetine, yânî müslümânlığa da'vet ediyorum. İslâm'a gir ki selâmette bulunasın. Müslümân ol ki, Allah senin ecrini iki kat versin! Eğer bu da'vetimi kabûl etmezsen Hrıstiyan çiftçilerin günâhı senin boynuna olsun!* ***Ey kitâblılar*** (Yahûdîler ve Hristiyanlar), ***hepiniz bizimle sizin aranızda müsâvî*** (ve âdil) ***bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbirşeyi ortak tutmalıyım, Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi rabbler diye tanımayalım.*** (Buna rağmen) ***eğer kitâblılar bu da'vetten yüz çevirirlerse, siz de onlara: Şâhid olun, biz muhakkak müslümânlarız, deyiniz."***

---

102 Peygamber'in bu mektûbunun "***Selâmun alâ men ıttebau'l-hudâ***" fıkrası, Tâhâ: 47. âyetinin bir parçasıdır, yalnız âyette selâm eliflâm'lı olarak "***es-Selâm***" şeklindedir. Mektûbun son fıkrası ise bu uzun hadîsin burada getirilmesinin sebebi olan Âlu İmrân: 64. âyetidir, yalnız âyetin başında "***Kul = De ki***" emri var-

Hırakl mektûbun okumasını bitirdikten sonra yanında sesler yükseldi ve gürültü çoğaldı. Bizim dışarıya çıkarılmamız emredildi, biz de dışarıya çıkarıldık. Dışârıya çıktığımız zamân ben arkadaşlarıma:

— İbnu Ebî Kebşe'nin (yânî Peygamber'in) işi hakîkaten kuvvetlenip büyüyor. Şu da muhakkak ki, Asfar oğulları'nın, yânî Rûmlar'ın meliki O'ndan korkmaktadır, dedim.

Artık, Rasûlullah'ın işinin gâlib geleceğine tâ Allah kalbime İslâm'ı ve inkıyâdı girdirinceye kadar keşin bilici olmakta devâm ettim[103].

ez-Zuhrî şöyle demiştir: Nihâyet Hırakl, Rûm büyüklerini da'vet etti de, onları Hımıs'ta bulunan bir sarayının içinde topladı ve onlara:

— Ey Rûm cemâati, (bu Zât'a bey'at edip de) felâha ve zamânın sonuna kadar rüşde nâil olmayı ve mülkünüzün sizin için sâbit olmasını istemez misiniz? diye hitâb etti.

Râvî dedi ki: Bu hitâb üzerine o topluluk, yaban eşekleri kadar sür'atle kapılara doğru kaçıştılarsa da kapıları kapanmış buldular. Hırakl, (onların bu derece kaçışlarını görüp îmânlarından ümîd kesince):

— Bunları benim huzûruma getirin! deyip, onları çağırdı. Akabinde:

— Ben ancak sizin dîniniz üzerindeki şiddetinizi denemişimdir. Şimdi ise sizlerden arzû ettiğim dîninize olan şiddetli bağlılığınızı gözlerimle görmüş bulunuyorum, dedi.

Bu söz üzerine oradakiler Hırakl'den râzı olup ona ta'zîm için secde ettiler [104].

---

dır. O emir mektûba alınmamıştır, çünkü o emir, âyetin yazılmasıyle yerine getirilmiş oluyordu.

103 Müşrikler Rasûlullah'ı Ebû Kebşe adındaki kimseye nisbet ederlerdi. Bu adam, putlara ibâdet husûsunda Kureyş'e muhâlefet ederek "Şı'râ'l-Abûr" adlı yıldıza tapmış bir Huzâalı idi. Rasûlullah da putlara ibâdet husûsunda Kureyş'e muhâlefet edince, ona benzeterek "Ebû Kebşe'nin oğlu" ismini verdiler. Bir rivâyete göre de Ebû Kebşe, Peygamber'in annesi cihetinden büyük dedelerindendir. Peygamber'i ona nisbet etmekle, güyâ ona çekmiş olduğunu kasdetmek isterlerdi (İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*).

Arablar Romalılar'a "Benû'l-Asfar" derlerdi.

İbn Abbâs'ın Ebû Sufyân'dan rivâyeti burada son buluyor. Bundan sonraki kıssa, ez-Zuhrî'nin İbnu'n-Nâtûr'a ulaştırdığı rivâyettir. Ebû Sufyân'dan rivâyet edilmiş değildir. İbnu'n-Nâtûr, Abdulmelik'in halîfelik günlerinde hayâtta idi. ez-Zuhrî, kıssayı ondan dinlemiş.

104 Buhârî bu uzun Hırakl hadîsini çeşitli kitâblarda açtığı bâblara delîl olmak üzere, *Sahîh*'inin birkaç yerinde getirmiştir. Meselâ Vahy Kitâbı'nda 6 rakamıyle; Cihâd'da 101. Bâb'da 151 rakamıyle getirmişti. Bu getirmeler aynı hadîsin tıpatıp tekrârı değildir. Hadîslerin senedlerinde ve metinlerinde muhakkak bâzı

٥٧ـ بابٌ لَنْ تَنالُوا البِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ إلى بِهِ عَلِيمٌ

57- BÂB:

''*Siz sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcayıncaya kadar aslâ iyiliğe ermiş olmazsınız. Her ne infâk ederseniz şübhesiz Allah onu bilir*'' (Âyet: 92).

٧٥ـ **حدّثنا** إِسْماعِيلُ قال **حدّثني** مالِكٌ عنْ إِسْحاقَ بنِ عَبْدِ اللَّهِ ابنِ أَبِي طَلْحَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بنَ مالِكٍ رضى اللَّهُ عنه يَقُولُ كانَ أَبُو طَلْحَةَ أَكْثَرَ أَنْصارِيٍ بالمَدِينَةِ نَخْلاً و كانَ أَحَبَّ أَمْوَالِهِ إِلَيْهِ بِيْرُ حَاءٍ و كانَتْ مُسْتَقْبِلَةَ المَسْجِدِ وكانَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم يَدْخُلُها ويَشْرَبُ مِنْ ماءٍ فِيها طَيِّبٍ فَلَمَّا أُنْزِلَتْ لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مَمَّا تُحِبُّونَ قامَ أَبُو طَلْحَةَ فقال يارسُولَ اللَّهِ إنَّ اللَّهَ يَقُولُ لَنْ تَنالُوا البِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وإنَّ أَحَبَّ أَمْوَالِي إِلَيَّ بِيْرُحاءَ وإِنَّها صَدَقَةٌ لِلّهِ أَرْجُو بِرَّها وذُخْرَها عِنْدَ اللَّهِ فَضَعْها يارسُولَ اللَّهِ حَيْثُ أَرَاكَ اللَّهُ قال رسولُ اللَّه صلى اللَّهُ عليْه وسلم بَخْ ذَلِكَ مالٌ رابِحٌ ذَلِكَ مالٌ رَابِحٌ وقَدْ سَمِعْتُ ماقُلْت وإِنِّي أَرَى أَنْ تَجْعَلَها فى الأَقْرَبِينَ: قال أَبُو طَلْحَةَ أَفْعَلُ يارسُولَ اللَّهِ فَقَسَمَها أَبُو طَلْحَةَ فى أَقارِبِهِ وبَنِى عَمِّهِ * قال عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ ورَوْحُ بنُ عُبادَةَ ذَلِكَ مالٌ رَايِحٌ **حدّثني** يَحْيَى بنُ يَحْيَى قال قَرَأْتُ عَلى مالِكٍ مالٌ رَابِحٌ *

75-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle diyordu: Ebû Talha Medîne'de hurmalık mal yönünden Ensâr'ın en zengini idi. Kendisine mallarının en sevimlisi de ''Bîruhâ'' (denilen bustânı) idi. Bîruhâ, Mescid'in karşısında idi. Rasûlullah (S) da Bîruhâ'ya girer ve onun içindeki

---

farklılıklar vardır. İşte Büyük İmâm, bu ayrı ayrı senedlerle ve farklı metinlerle gelen bütün sahîh hadîsleri böylece ihmâl etmemiş ve hepsini son derecede başarılı bir yerleştirişle *Sahîh*'ine yerleştirmiştir.

Bu Tefsîr Kitâbı'nda da hadîsi ayrı ayrı iki senedle getirdi: a. İbrâhîm ibn Mûsâ, Hişâm ibn Yûsuf'tan; o da Ma'mer ibn Râşid'den; o da ez-Zuhrî'den... b. Abdullah ibn Muhammed el-Müsnidî, Abdurrazzâk'tan; o da Ma'mer'den; o da ez-Zuhrî'den...

Hadîsin buradaki metninde de bâzı fıkraların öne geçirilme, geriye bırakalma, özetlenme gibi farklılıkları vardır. Hadîsin ez-Zuhrî'den gelen İbnu'n-Nâtûr fıkrası burada diğer yerlere nisbetle çok özetlenmiş olarak verilmiştir.

güzel sudan içerdi. "*Siz sevdiğiniz şeylerden* (Allah yolunda) ***harcamadıkça hâlis iyiliğe ermiş olmazsınız***" âyeti indirilince, Ebû Talha kalktı da:

— Yâ Rasûlallah! Şübhesiz Allah "***Siz sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça hâlis iyiliğe ermiş olmazsınız***" buyuruyor. Mallarımın bana en sevimli olanı Bîruhâ'dır. Bîruhâ, Allah için sadakadır. Ben bu sadakanın hayrını ve Allah katında bunun âhiret zahîresi olmasını umarım. Yâ Rasûlallah, bu bustânımı Allah'ın Sana gösterdiği uygun bir yere sarfet, dedi.

Rasûlullah:

— "*Bu ne kadar büyük ve hoştur! Bîruhâ sâhibine kazanç getiren bir maldır, Bîruhâ kazanç getiren bir maldır. Ben senin dediğini işittim. Ben bu bustânı hısımların arasında bölüştürmeni ve onlara vermeni uygun görüyorum*" buyurdu.

Ebû Talha:

— Ben de böyle yaparım yâ Rasûlallah, dedi.

Akabinde Ebû Talha, o bustânı kendi hısımları ve amca oğulları arasında taksîm etti.

Abdullah ibn Yûsuf ile Ravh ibn Ubâde "*Zâlike mâlun râyıhun* (= Bu gidici bir maldır)" şeklinde ("ye" harfiyle) söylediler.

Bana Yahyâ ibn Yahyâ tahdîs edip: Ben İmâm Mâlik'in huzûrunda "*Mâlun râbihun*" şeklinde ("be" harfiyle) okudum, dedi [105].

٧٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللّهِ الأنْصارِيُّ قال حدّثني أبي عَنْ ثُمامَةَ عَنْ أنَسٍ رضى اللّهُ عنه قال فَجَعَلَها لِحَسَّانَ وأُبَيٍّ وأنا أقْرَبُ إلَيْهِ ولَمْ يَجْعَلْ لِي مِنْها شَيْئًا *

76-....... Enes ibn Mâlik (R): Ebû Talha o bustânı Hassân ibn Sâbit ile Ubeyy ibn Ka'b'a tahsîs etti. Ben Ebû Talha'ya o ikisinden daha yakın olduğum hâlde o bustândan bana birşey vermedi, demiştir [106].

٥٨ـ بابٌ قُلْ فأتُوا بالتَّوْرَاةِ فاتْلُوها إنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ

58- BÂB:

105 Bu hadîs Zekât Kitâbı'nda da geçmişti. "*Gidici maldır*" rivâyetine göre her mal gibi bu da gidicidir, böyle hayır yolunda gitmesi, en iyi bir gidiştir, denmiş oluyor.

106 Bu Vakıf'ta geçen hadîsin bir parçasıdır. Enes, Ebû Talha'nın üvey oğlu idi

"...*De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz Tevrât'ı getirin de onu okuyun*" (Âyet: 93) [107].

٧٧ـ حدّثنى إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ حدّثنا أبو ضَمْرَةَ حدّثنا مُوسَى ابنُ عُقْبَةَ عنْ نَافِعٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ بن عُمَرَ رضىَ اللّهُ عنهما أنَّ الْيَهُودَ جَاؤُا إلَى النبىِّ صلى اللّهُ عليه وسلَّمَ بِرَجُلٍ مِنْهُمْ وامْرَأةٍ قَدْ زَنَيا فقال لَهُمْ كَيْفَ تَفْعَلُونَ بِمَنْ زَنَى مِنْكُم قالُوا نُحَمِّمُهُما ونَضْرِبُهُما فقال لاتَجِدُونَ فى التَّوْرَاةِ الرَّجْمَ فقالُوا لانَجِدُ فِيها شَيْئًا فقالَ لَهُمْ عبْدُ اللّهِ ابنُ سَلاَمٍ كَذَبْتُمْ فأْتُوا بالتَّوْرَاةِ فاتْلُوها إنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ فَوَضَعَ مِدْرَاسُها الَّذِى يُدَرِّسُها مِنْهُمْ كَفَّهُ عَلى آيَةِ الرَّجْمِ فَطَفِقَ يَقْرَأُ مادُونَ يَدِهِ وما وَرَاءَهَا ولا يَقْرَأُ آيَةَ الرَّجْمِ فَنَزَعَ يَدَهُ عنْ آيَةِ الرَّجْمِ فقالَ ما هَذِهِ فَلَمَّا رأَوْا ذَلِكَ قالوا هِىَ آيَةُ الرَّجْمِ فأمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا قَرِيبًا منْ حَيْثُ مَوْضِعُ الجَنائِزِ عِنْدَ المَسْجِدِ فَرَأَيْتُ صاحِبَها يَجْنأُ علَيْها يَقِيها الحِجارَةَ *

77-....... Bize Mûsâ ibn Ukbe, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer(R)'den şöyle tahdîs etti: Yahûdîler, kendilerinden zinâ edişmiş bir erkek ile bir kadını Peygamber'e getirdiler. Peygamber (S) onlara:

— *"Siz kendinizden zinâ edenlere nasıl cezâ yaparsınız?"* diye sordu.

Yahûdîler:

— Biz zinâ eden erkek ve kadının yüzlerine kömür sürüp karartır ve onları döveriz, dediler.

Peygamber:

---

107 Âyetin baş tarafı ile tamâmı şöyledir: ***"Tevrât indirilmezden evvel -Ya'kûb'un kendisine harâm kıldığı şeylerden başka- yiyeceğin her türlüsü İsrâîl oğulları için halâl idi. De ki: 'Eğer doğru söyleyiciler iseniz, Tevrât'ı getirin de onu okuyun'"*** (Âyet: 93).

Yahûdîler, Peygamber'e: Sen İbrâhîm'in Tevhîd Dîni'nde olduğunu iddiâ ediyorsun. Hâlbuki o senin gibi deve eti yemez, deve sütü içmezdi, dediler. Bu âyetin inme sebebi, budur.

Ya'kûb hakkında en sahîh rivâyet şudur: Ya'kûb, ırku'n-nese' (siyatik) hastalığına tutulmuş ve bundan şifâ bulursa, en sevdiği yiyeceği yememeyi adamıştı. Bir rivâyete göre, en sevdiği de deve eti ve sütü imiş; bu adağı tabîblerin tavsiyesi veyâ hastalığında bir gece pekçok acı çekmesi sebebiyle veyâ sırf bir zühd ve taabbüd için yapmış olduğu da rivâyet edilmiştir.

— *"Siz Tevrât'ta recmi* (yânî taşlama cezâsını) *bulmuyor musunuz?"* dedi.

Yahûdîler:

— Biz Tevrât'ta böyle birşey bulmuyoruz, dediler.

Bu sözleri üzerine Abdullah ibn Selâm onlara:

— Sizler yalan söylediniz: ***Eğer doğru söyleyenler iseniz Tevrât'ı getirin de onu okuyun!*** dedi.

Onlardan, *Tevrât'ı* okutan âlimleri elini recm âyeti üzerine koydu da, recm âyetini okumayarak, ondan önceki ve sonraki âyetleri okumağa başladı. Abdullah ibn Selâm onun elini recm âyetinin üstünden çekti de:

— Bu nedir? dedi.

Yahûdîler bu âyeti görünce:

— İşte bu, recm âyetidir, dediler.

Peygamber zinâ edenlerin recm edilmelerini emretti, akabinde onlar mescidin yanında cenâzelerin konduğu yerin yakınında recm edildiler. Ben o zinâ eden kadının erkek arkadaşını, kadını taşlardan korumak için, kadının üzerine doğru meyledip kapanır hâlde gördüm [108].

---

108 Hadîsin âyetle ilgisi açıktır. Bu hadîste Yahûdîler'in bir yalanı ortaya çıkarılmıştır.

"Ey îmân edenler, Allah'tan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkun. Sakın siz müslümânlar(olmak)***dan başka*** (bir sıfatla) ***can vermeyin. Hepiniz toptan sımsıkı Allah'ın ipine sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın, üzerinizdeki ni'metini düşünün. Hani siz*** (birbirinizin) ***düşmanlar***(ı) ***idiniz de O, kalblerinizi*** (İslâm'a ısındırıp) ***birleştirmişti. İşte O'nun*** (bu) ***ni'meti sâyesinde*** (dîn) ***kardeşler***(i) ***olmuştunuz ve yine siz bir ateş çukurunun tam kenârında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böylece apaçık bildiriyor. Tâ ki doğru yola eresiniz. Sizden öyle bir cemâat bulunmalıdır ki*** (onlar herkesi) ***hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte onlar murâdına erenlerin tâ kendileridir. Siz kendilerine apaçık delîller, âyetler geldikten sonra parçalanıp ayrılanlar, ihtilâfa düşenler gibi olmayın: İşte onlar***(ın hâli)***: En büyük azâb onlarındır. O günde ki, nice yüzler bembeyaz olacak, nice yüzler de kapkara kesilecek. Yüzleri simsiyah olanlara gelince*** (onlara)***: Îmânınızdan sonra küfrettiniz hâ!. İşte o küfretmenize mukaabil tadın azâbı!*** (denilir). ***Yüzleri bembeyaz olanlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar bunun içerisinde ebedî kalıcıdırlar.*** (Bütün) ***bunlar Allah'ın -Hakk***(ın ikaamesine sebeb) ***olarak sana okuyageldiğimiz- âyetlerdir. Allah âlemlere hiçbir haksızlık etmek istemez. Göklerde ne var, yerde ne varsa*** (hepsi) ***Allah'ın.*** (Bütün) ***işler ancak Allah'a döndürülür"*** (Âyet: 102-109).

"İslâm ictimâiyâtının esâsları, İ'tisâm âyetlerinde özetlenmiştir... Bu âyetlerin ihtivâ ettiği hikmet ve ictimâî prensiplerin tefsîr ve îzâhıdır ki, cildlerle kitâblara sığmayan ilimleri ve felsefeyi meydana getirmiştir. Rasûlullah'ın hayâtı bu âyetlerin tatbîki ve îzâhıyle geçmiştir. Denilebilir ki O'nun bütün hadîsleri bu âyetlerin çeşitli derecede îzâhlarından ibârettir. Biz bu mesrudâtı "Îmân ve i'tikaad" sâikasıyle değil, sırf felsefî ve ilmî bir hakîkat olmak sûretiyle dermeyân etmiş olmak da'vâsındayız. Bu i'tibârla da'vâmızı isbât etmek isteriz. Bu

٥٩ ـ بابٌ كُنْتُمْ خيرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

59- BÂB:
"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz..." (Âyet: 110)[109].

٧٨ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يوسُفَ عنْ سُفْيانَ عنْ مَيْسَرَةَ عنْ أبِى حازمٍ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضىَ اللّهُ عنه كُنْتُمْ خيرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ قال خيرَ النَّاسِ لِلنَّاسِ تأْتُونَ بِهِمْ فى السلاَسِلِ فى أعْناقِهِمْ حتَّى يَدْخُلُوا فى الإسْلاَمِ *

78-....... Ebû Hureyre (R) *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz"* kavlinin tefsîri hakkında: Siz insanların bâzıları için insanların en hayırlılarısınız. Çünkü sizler İslâm câmiasına boyunlarında zincirler bulunan esîr insanları getirirsiniz, nihâyet bu esîr insanlar İslâm Dîni'ne girerler, demiştir[110].

٦٠ ـ بابٌ إذْ هَمَّتْ طائِفَتانِ مِنْكُمْ أنْ تَفْشَلاَ

60- BÂB:
"O zamân içinizden iki zümre za'f göstermişti. Hâlbuki

---

maksad için ise, ictimâî esâsların tefsîrleri hükmünde olan Peygamber hadîslerini îzâhen dercedeceğiz..." (Bundan sonra yirmi kadar hadîs meâli ve îzâhları yazılıp netîceler çıkarılmıştır. Filibeli Şehbenderzâde Ahmed Hilmi-Ziya Nur, *İslâm Târihi,* İstanbul 1982, s. 164-169).

109 Âyetin tamâmı şöyledir: *"Siz insanlar için* (insanlığın fâidesi için) *çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız, Allah'a îmân edersiniz. Kitâblılar da inansaydı kendileri için elbette hayırlı olurdu. İçlerinden îmân edenler vardır. Fakat onların pekçoğu* (hakk dînden çıkmış) *fâsıklardır"* (Âyet: 110).

Burada Muhammed Ümmeti'nin asıl seçkin özelliği, Tevhîd îmânı ile iyiliği emr ve kötülükten vazgeçirmeye çalışmak olduğu ve bilhassa bu vasıf altında insanlar için en hayırlı bir ümmet oldukları bildirildi. Bu vazîfe, esâs i'tibâriyle yalnız "Emîr sâhibleri"ne âid olmayıp, umûmî olarak mü'minlerin bizzât veyâ bi'l-vâsıta bununla ilgilenmeleri lâzım geleceği ve bir ümmetin hayırlılığı da ekserîsinin salâhıyle olabileceği ve nitekim sâir ehli kitâbın bu hasleti hâiz olmamaları, içlerinde ilâhî tâatten çıkmış fâsıkların ekseriyet teşkîl etmelerinden neş'et ettiği ve müslümânların ekseriyeti bu seçkin hasleti muhâfaza ettikçe kendilerine diğer kâfirlerin, fasıkların nihâyet bir ezâdan başka zararları dokunmayacağı hatırlatılıyor... (*Hakk Dîni,* II, 1158).

110 Ebû Hureyre'nin âyetteki hayırlılığı tefsîri, esîrin gâzî eliyle İslâm'a girip saâdete erişmesidir, yânî müslümânın bâzı insanların İslâm ve hidâyetine sebeb olması yönündendir.

onların yardımcısı Allah'tı. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdır" (Âyet: 122) [111].

٧٩ــ حدّثنا عليُّ بنُ عبدِ اللّهِ حدّثنا سُفيانُ قال قال عَمْرٌو سمِعْتُ
جابِرَ بنَ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهما يَقُولُ فِينا نَزَلَتْ إذْهَمَّتْ طائِفَتانِ مِنْكُمْ
أنْ تَفْشَلا واللّهُ وَلِيُّهُما قال نَحْنُ الطّائِفَتانِ بَنُو حارِثَةَ وبَنُو سَلِمَةَ ومانُحِبُّ:
وقال سُفيانُ مَرَّةً وما يَسُرُّنى أنّها لَمْ تُنْزَلْ لِقَوْلِ اللّهِ واللّهُ وليُّهما *

79-....... Amr ibn Dînâr şöyle demiştir: Ben Câbir ibn Abdillah(R)'tan işittim, şöyle diyordu: ***"O zamân içinizden iki zümre za'f göstermişti. Hâlbuki onların yardımcısı Allah'tı..."*** âyeti, bizim hakkımızda indi.

Câbir dedi ki: İki tâife bizleriz: (Evs'ten) Hârise oğulları ve (Hazrec'den) Selime oğulları. Ve biz, Allah'ın ***"Hâlbuki onların velîleri Allah'tı"*** kavlinin inmemesini arzû etmeyiz.

- Râvî Sufyân ibn Uyeyne bir kerresinde:- ***"Hâlbuki onların velîleri Allah'tı"*** kavlinin inmemiş olması beni sevindirmezdi, şeklinde söylemiştir [112].

٦١ــ بابٌ لَيْسَ لَكَ مِنَ الأمْرِ شَيْءٌ

61- BÂB:

"İşten hiçbirşey sana âid değildir..." (Âyet: 128).

٨٠ــ حدّثنا حبّانُ بنُ موسَى أخْبَرَنا عبْدُ اللّهِ أخبَرَنا مَعْمَرٌ عن الزُّهْرِيِّ
قال حدّثنى سالِمٌ عنْ أبيهِ أنّهُ سَمِعَ رسُولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم إذا رَفَعَ

---

111 Bir önceki âyet şöyledir: ***"Hani sen mü'minleri muhârebeye elverişli yerlerde yerleştirmek üzere erkenden âilenden ayrılmıştın, Allah hakkıyle işiten, kemâliyle bilendi"***. Bir önceki ile berâber başlıktaki bu âyet Uhud harbinin başlama safhasını hatırlatmaktadır... Uhud yakınında münâfık Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl'ün geri dönmesi esnâsında Rasûlullah'ın ordusunun iki yanlarını teşkîl eden Ensâr'dan iki tâife dahî kalb zayıflığına düşüp, az daha dönecek gibi olmuşlar. Fakat ***"Onların velîleri Allah'tır"*** medlûlünce, Allah onları saklamış, kalblerini toplamışlar ve niyetlerini düzeltmişlerdir. Bu 122. âyetin bunlara işâret olduğu beyân edilmiştir.

112 Hadîsten anlaşılan ma'nâ şudur: Bu âyetin inmesi Câbir'i sevindirmiştir. Çünkü bu âyetle onlara şeref ve Allah velâyetinin tesbîti hâsıl olmuştur. Bu, onların azm'den boş olan bu himmetlerinin onları sevindirdiğine delâlet etmiştir.

رأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فى الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ مِنَ الفَجْرِ يقول اَللّٰهُمَّ الْعَنْ فُلانًا وفُلانًا وفُلانًا بعْدَ ما يَقولُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنا ولَكَ الحَمْدُ فأنْزَلَ اللّٰهُ لَيْسَ لَكَ مِنَ الأمْرِ شَىْءٌ إلى قَوْلِهِ فإنَّهُمْ ظالِمُونَ * رَواهُ إسْحاقُ بنُ رَاشِدٍ عنِ الزُّهْرِىِّ *

80-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Sâlim, babası Abdullah ibn Umer'den tahdîs etti. O Rasûlullah'tan işitmiştir. Rasûlullah (S) Uhud'da yaralanıp dişi kırıldıktan sonra) sabâh namâzının son rek'-atinde rukû'dan başını kaldırıp: ***Semiallâhu limen hamideh. Rabbenâ leke'l-hamd*** dedikten sonra: *"Yâ Allah, Fulân'a, Fulân'a ve Fulân'a la'net et!"* der idi. Bunun üzerine Allah: ***"İşten hiçbirşey sana âid değildir. Allah ya onların tevbesini kabûl eder, yâhud onları kendileri zâlim kimseler oldukları için azâblandırır"*** âyetini indirdi.

Bu hadîsi İshâk ibn Râşid el-Harrânî de ez-Zuhrî'den rivâyet etti.

٨١ـ حدّثنا مُوسٰى بنُ إسْماعِيلَ حدّثنا إبْراهِيمُ بنُ سَعْدٍ حدّثنا ابنُ شِهابٍ عنْ سعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ وأبى سلَمَةَ بنِ عبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ أنَّ رسُولَ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم كانَ إذا أرادَ أنْ يدْعُوَ عَلى أحَدٍ أوْ يَدْعُوَ لأحَدٍ قَنَتَ بعْدَ الرُّكُوعِ فرُبَّما قال إذا قال سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ اللّٰهُمَّ رَبَّنا لَكَ الحَمْدُ اَللّٰهُمَّ أنْجِ الوَلِيدَ بنَ الوَلِيدِ وسَلَمَةَ ابنَ هِشامٍ وعَيَّاشَ بنَ رَبِيعَةَ اَللّٰهُمَّ اشْدُدْ وطْأتَكَ عَلى مضَرَ واجْعَلْها سِنِينَ كَسِنِى يُوسُفَ يَجْهَرُ بِذٰلِكَ وكانَ يَقولُ فى بَعْضِ صَلاتِهِ فى صَلاةِ الفَجْرِ اَللّٰهُمَّ الْعَنْ فُلانًا وفُلانًا لأحْياءٍ مِنَ العَرَبِ حتَّى أنْزَلَ اللّٰهُ لَيْسَ لَكَ مِنَ الأمْرِ شَىْءٌ الآيَةَ *

81-....... Bize İbnu Şihâb, Saîd ibnu'l-Müseyyeb ile Ebû Seleme ibn Abdirrahmân'dan; onlar da Ebû Hureyre(R)'den olmak üzere tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) bir kimsenin aleyhine bedduâ etmek yâhud bir kimsenin lehine hayır duâ etmek istediği vakit rukû'dan sonra kunût yapardı.

Râvî bâzen şöyle demiştir: Rasûlullah:

— ***"Semiallâhu limen hamideh, Rabbenâ leke'l-hamd"*** dediği zamân *"Yâ Allah, el-Velîd ibnu'l-Velîd'i, Seleme ibnu Hişâm'ı, Ayyâş ibn Rabîa'yı kurtar! Yâ Allah, Mudar'ı daha beterine, içinde bu-*

lundukları bu yılları Yûsuf Peygamber'in o şiddetli yıllarına benzet!" der ve bunu açıktan söylerdi.

Yine Rasûlullah bâzı kerre sabâh namâzının bir kısmında:

— *"Yâ Allah, Fulân ve Fulân'a la'net et!"* diye bâzı Arab kabîlelerine bedduâ ederdi.

Nihâyet Allah: ***"İşten hiçbirşey sana âid değildir. Allah ya onların tevbesini kabûl eder, yâhud onları kendileri zâlim kimseler oldukları için azâblandırır"*** âyetini indirdi (de Peygamber namâzda bedduâ etmeyi bıraktı) [113].

٦٢ـ بابٌ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ وهُوَ تأنِيثُ آخِرِكُمْ

* وقال ابنُ عَبَّاسٍ إحْدَى الحُسْنَيَيْنِ فَتْحًا أوْ شَهادَةً

62- BÂB:

"*Peygamber ise arkanızdan sizi çağırıyordu...*" (Âyet: 153)

"*Uhrâkum*" lafzı "Âhırıkum" lafzının müennes kılınmışıdır.

İbn Abbâs: İki güzelliğin biri fetih yâhud şehîdliktir, demiştir [114].

٨٢ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ خالِدٍ حدّثنا زُهَيْرٌ حدّثنا أبو إسْحاقَ قال

---

113 Hadîslerin bâb başlığındaki âyetle ilgileri açıktır. Hadîsler bu âyetin Peygamber'in namâz içinde yapmakta olduğu bedduâlar üzerine indirildiğini ve bunun üzerine böyle bedduâlara son verildiğini bildirmektedir.

Allah'ın aleyhlerinde bedduâdan nehyettiği kimseler -ayrı ayrı yollardan gelen rivâyetlere göre- Safvân ibn Umeyye, Suheyl ibn Amr, Hâris ibn Hişâm ibn Amr'dır ki, bunlar o zamân henüz îmân etmemiş bulunduklarından, İslâm'a haylî zararları dokunuyordu. Bunların üçü de Mekke fethi günü müslümân olmuşlar ve müslümânlıktaki hayâtları pek fazîletli devâm etmiştir. Bunlardan Suheyl ibn Amr Kureyş ileri gelenlerinden olup Hudeybiye andlaşmasında Kureyş hey'etinin başı ve yüksek bir hatîb idi.

114 Âyetin tamâmı şöyledir: ***"O vakit siz*** (harb meydanından) ***boyuna uzaklaşıyor, bir kimseye dönüp bakmıyordunuz. Rasûl ise arkanızdan sizi çağırıyordu. Bunun üzerine Allah sizi keder üstüne kederle cezâlandırdı.*** (Allah'ın sizi affetmesi) ***ne elinizden gidene, ne de başınıza gelene esef etmemeniz içindir. Allah ne yaparsanız hakkıyle haberdârdır"*** (Âyet: 153).

"Ne zâyi' ettiğiniz fırsat ve nusrata, ne de uğradığınız musîbetlere mahzûn olmayasınız. Dünyânın vâkıalarına karşı metîn ve tecrübeli olarak Allah'a sığınıp istikbâle hazırlanasınız. Zîrâ bu sûretle tecrübe ile görülmüş oldu ki acı acıyı unutturur. En büyük zannedilen gamları unutturacak gamlar olur. Ve bir an içinde Allah mağlûbları gâlib, mahzûnları memnûn edebilir. Ve Allah bütün yaptıklarınızdan ve yapacaklarınızdan haberdârdır" (*Hakk Dîni*, III, 1204).

سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بنَ عازِبٍ رضى اللّٰهُ عنهما قال جَعَلَ النبىُّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم عَلَى الرَّجَّالَةِ يَوْمَ أُحُدٍ عَبْدَ اللّٰهِ بنَ جُبَيْرٍ وأقْبَلُوا مُنْهَزِمِينَ فَذَاكَ إذْ يَدْعُوهُمُ الرَّسُولُ فى أُخْرَاهُمْ ولَمْ يَبْقَ مَعَ النبىِّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم غَيْرُ اثْنَىْ عَشَرَ رَجُلاً *

82-....... el-Berâ ibn Âzib (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Uhud gününde okçu piyâdelerin başına Abdullah ibn Cubeyr'i kumandan yapmıştı. Müslümânlar bozulmuş hâlde yönelip kaçtıkları zamân Rasûlullah onların arkalarından *("Ey Allah'ın kulları, bana geliniz; ey Allah'ın kulları bana geliniz..."* diye) çağırıyordu. O sıra Peygamber'in yanında oniki kişiden başka kimse kalmamıştı [115].

٦٣ــ بابُ قَوْلِهِ أمَنَةً نُعاسًا

63- *"Sonra o kederin ardından Allah üzerinize öyle bir emînlik, öyle bir uyku indirdi ki..."*

(Âyet: 154) KAVLİ BÂBI [116]

٨٣ــ حدّثنا إسْحاقُ بنُ إبْرَاهِيمَ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أبو يَعْقُوبَ حدّثنا حُسَيْنُ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا شَيْبانُ عنْ قَتادَةَ حدّثنا أنَسٌ أنَّ أباطَلْحَةَ قال غَشِينَا

---

115 Hadîs, âyette bildirilen çağırmanın Uhud günü cereyân edişini bildirmiş oluyor. O bozgunluk sırasında Peygamber'in yanından ayrılmayıp sebât edenlerin burada on iki kişi oldukları bildirilmiştir. Vâkıdî ile Belâzorî'de bunların onaltı kişi oldukları bildirilip isimleri sayılmıştır.

116 Âyetin tamamı şöyledir: ***"Sonra o kederin ardından Allah üzerimize öyle bir emînlik, öyle bir uyku indirdi ki, O, içinizden bir zümreyi örtüp bürüyordu. Bir zümre de canları sevdâsına düşmüştü. Allah'a karşı câhiliyet zannı gibi hakka aykırı bir zann besliyorlar ve: 'Bu işten bize ne!' diyorlardı. De ki: 'Bütün iş Allah'ındır.' Onlar sana açıklayamayacaklarını içlerinde saklıyorlar, diyorlar ki: 'Bize bu işten birşey*** (bir pay) ***olsaydı, burada öldürülmezdik'. Şöyle de: "Siz evlerinizde olsaydınız bile üzerlerine öldürülmesi yazılmış olanlar yine muhakkak yatacakları*** (öldürülecekleri) ***yerlere çıkıp gidecekti.*** (Allah bunu) ***göğüslerinizin içindekini yoklamak, yüreklerinizdekini temizlemek için yaptı. Allah göğüslerinizdeki özü hakkıyle bilendir"*** (Âyet: 154).

Bu âyette haber verilen *"Nuâs = Uyku"*, hislerin ta'tîlinden ibâret olan bir gaflet değil, gönüllere huzûr ve emniyet veren ilâhî bir sekînettir. Ve o sırada pek ziyâde ihtiyâç duyulan bir istirahattir. Bu ilâhî ni'metin yalnız hâlis mü'minlere ihsân edildiğine ve münâfıklar can baş derdine düşerek uyku yüzü görmediklerine âyette hâssaten işâret edilmiştir.

النُّعاسُ ونَحْنُ في مَصافِّنا يَوْمَ أُحُدٍ قال فَجَعَلَ سَيْفِى يَسْقُطُ مِنْ يَدِي وآخُذُهُ ويَسْقُطُ وآخُذُهُ *

83-....... Katâde şöyle demiştir: Bize Enes ibn Mâlik tahdîs etti ki, Ebû Talha şöyle demiştir: Bizler Uhud günü harb safflarımızda bulunurken bizleri uyku kapladı.

Ebû Talha dedi ki: Kılıcım elimden düşerdi, ben onu alırdım. Kılıcım elimden tekrar düşerdi, ben onu yine alırdım [117].

٦٤ــ بابُ قَوْلِهِ الَّذِينَ اسْتَجابُوا للهِ والرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ ماأصابهُمُ القَرْحُ لِلَّذِينَ أحْسَنُوا مِنْهُمْ واتَّقَوْا أجْرٌ عَظِيمٌ : القَرْحُ الجِراحُ . اسْتَجابُوا أجابُوا . يَسْتَجِيبُ يُجِيبُ

64- *"Kendilerine yara isâbet ettikten sonra yine Allah'ın ve Rasûl'ün da'vetine icâbet edenler (hele) içlerinden iyilik yapanlar ve (fenâlıktan) sakınanlar için pek büyük mükâfât vardır"* (Âyet: 172) BÂBI

"*el-Karh*", "Yara" demektir. "*İstecâbû*", "Ecâbû(= İcâbet etti)";
"*Yestecîbu*", "Yucîbu(= İcâbet eder)" ma'nâsınadır [118].

117 Hadîste bu ilâhî sükûnete mazhar olanlardan birinin Ebû Talha olduğu açıkça görülmektedir.

118 Bu âyet Uhud'un akabinde Hamrâu'l-Esed gazvesi hakkında inmiştir. Rivâyet olunuyor ki, Ebû Sufyân ve arkadaşları Uhud'dan çekilip Ravha denilen yere vardıklarında pişmân olmuşlar, "Çoğunu öldürdük, azı kaldı, neye bıraktık?" diyerek dönüp müslümânlara tekrar hücûm etmek istemişlerdi. Peygamber de bunu derhâl haber almış ve onları yıldırmak, kendinin ve sahâbîlerinin kuvvetini göstermek için Ebû Sufyân'ı ta'kîb etmek üzere sahâbîlerini teşvîk etmiş ve: *"Bu gün bizimle berâber ancak dünkü günümüzde hazır bulunanlar çıksın"* buyurmuş idi. Bunun üzerine Peygamber'le berâber bir cemâat hareket ettiler ki, yetmiş kişi oldukları söylenmiştir. Medîne'den sekiz mil mesâfede bulunan Hamrâu'l-Esed adındaki mevkie kadar vardılar. Sahâbîler yaralı idiler, çok zahmet çekiyorlardı, ecirlerini kaçırmamak için katlanıyorlardı. İçlerinde öyle yaralılar vardı ki, nevbetle birbirlerini sırtlarında taşıyorlardı. Biraz birisi yükleniyor, biraz sonra binen inip, altındakini yükleniyordu. Yine içlerinde sâat be-sâat birbirlerine dayanarak gidenler bulunuyordu. Hep bunlar yaraların ıztırabından idi. Fakat Allah müşriklerin kalblerine bir korku attı da kaçtılar gittiler. İşte bu âyet bu hal içinde Rasûlullah'ın da'vetine icâbet eden bu mü'minler hakkındadır (*Hakk Dîni,* II, 1231).

Buhârî bu bâb altında herhangibir hadîs getirmemiştir.

٦٥ـ بابٌ إنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمُ الآيَةَ

65- BÂB:

"Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine: (Düşmanlarınız olan) insanlar size karşı ordu topladılar, o hâlde onlardan korkun dedi de, bu söz onların îmânını artırdı ve: Allah bize yeter, o ne güzel vekîldir, dediler" (Âyet: 173) [119].

٨٤ـ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ يُونُسَ أُرَاهُ قال حدّثنا أَبو بَكْرٍ عَنْ أَبي حصِينٍ عَنْ أَبي الضُّحَى عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ حَسْبُنَا اللَّهُ ونِعْمَ الوَكِيلُ قَالَها إبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ حِينَ أُلْقِيَ فى النَّارِ وقالَها مُحَمَّدٌ صلى اللَّهُ عليه وسلم حِينَ قالُوا إنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إيمَانًا وقالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ ونِعْمَ الوَكِيلُ *

84-....... İbn Abbâs (R): ***"Hasbuna'llâhu ve ni'me'l-vekîl = Allah bize yetişir, O ne güzel vekîldir"*** cümlesini İbrâhîm Peygamber, Nemrûd ateşi içine atıldığı zamân söyledi. Ve yine bu cümleyi Muhammed (S) ile sahâbîleri de: ***"Halk kendilerine:*** (Düşmanlarınız olan) ***insanlar size karşı ordu topladılar, o hâlde onlardan korkun, dedikleri zamân bu söz onların îmânını artırdı ve: Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir, dediler".***

---

119 Bu âyet de el-Bedru's-Suğra gazvesi hakkında inmiştir.

Ebû Sufyân Uhud harbinden dönerken: Yâ Muhammed, gelecek sene Bedir panayırı günlerinde istersen -dostlarımızı öldürdüğünüz- Bedir mevkiinde sizinle karşılaşalım, demişti. Rasûlullah da: *"İnşâallah"* diye cevâb vermişti.

Gelecek sene girince Ebû Sufyân bir kısım Mekke müşrikleriyle berâber hareket edip Merru'z-Zahrân mevkiine gelerek konmuştu. Fakat Allah bu düşmân reîsinin kalbine bir korku saldı, hemen Mekke'ye dönmeye karar verdi. Bu sırada el-Eşca' kabîlesinin başkanı Nuaym ibn Mes'ûd, yanında bir kaafile ile çıkageldi. Medîne'ye gidiyorlardı.Nuaym o sırada henüz müslümân olmamıştı. Ebû Sufyân, Nuaym'e: Bu sene burada buluşmak ve cenkleşmek üzere Muhammed'le sözleşmiştik. Fakat benim burada fazla kalmağa vaktim müsâit değil. Al sana on deve. Medîne'ye vardığında Muhammed'i korkut! Büyük bir kuvvetle gelmişler, sizi bekliyorlar, de! diye ta'lîmât verdi. Nuaym Medîne'ye geldiğinde, Peygamber'in asker hazırlamakta olduğunu görünce: Ebû Sufyân Mekkeliler'i başına toplayıp gelmiş: Vazgeçin. Giderseniz hiçbiriniz geri gelmez! diye tehdîd etmişti. Bunun üzerine Rasûlullah: ***"Hasbuna'llah ve ni'me'l-vekîl = Allah bize yetişir, O ne güzel vekîldir"*** deyip, maiyyetiyle hareket etti. Bedir'e vardıklarında orada düşmanı bulamadılar. Panayırın devâmı müddeti olan sekiz gün orada kaldılar. Sahâbîler yanlarında ticâret malı da getirmişlerdi. Bir misli kazancı ile satarak Medîne'ye döndüler. 74. âyet bunu açıkça belirtmektedir. İslâm târihinde bu sefer *el-Bedru's-Suğra = Küçük Bedir Seferi* diye anılır. *el-Bedru'l-Kübrâ = Büyük Bedir* ise, zafer menkabeleriyle dolu olan ilk İslâm gazvesidir.

٨٥ـ حدّثنا مالِكُ بنُ إسْماعِيلَ حدّثنا إسْرَائِلُ عنْ أبى حَصِينٍ عنْ أبى الضُّحَى عنِ ابنِ عَبَّاسٍ قال كانَ آخِرَ قَوْلِ إبْرَاهِيمَ حِينَ أُلْقِىَ فى النَّارِ حَسْبِيَ اللَّهُ ونِعْمَ الوَكِيلُ *

85-....... İbn Abbâs (R): İbrâhîm Peygamber'in ateşe atıldığı zamân söylediği son sözü ***"Hasbiye'llâhu ve ni'me'l-vekîl = Allah bana yeter, O ne güzel vekîldir"*** cümlesidir, demiştir [120].

٦٦ـ باب ولاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بما آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ الآيَةَ سَيُطَوَّقُونَ كَقَوْلِكَ طَوَّقْتُهُ بِطَوْقٍ

66- BÂB:

"Allah'ın fazlından kendilerine verdiğini (harcamakta) cimrilik edenler sakın bunun kendileri için bir hayır olduğunu sanmasınlar..." (Âyet: 180)

"Seyutavvakûn", "Boyunlarına halka yapılacak" demektir; "Boynuna halka taktım" sözündeki gibi.

٨٦ـ حدّثنى عبْدُ اللَّهِ بنُ مُنِيرٍ سَمِعَ أبا النَّضْرِ حدّثنا عبْدُ الرَّحْمٰنِ هُوَ ابنُ عبْدِ اللَّهِ بنِ دِينارٍ عنْ أبِيهِ عنْ أبى صالِحٍ عنْ ابى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنه قال قال رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم مَنْ آتاهُ اللَّهُ مالاً فَلَمْ يُؤَدِّ زَكاتَهُ مُثِّلَ لهُ مالُهُ شُجاعًا أقْرَعَ لهُ زَبِيبتَانِ يُطَوَّقُهُ يَوْمَ القِيامَةِ يأْخُذُ بِلِهْزِمَتِهِ يَعْنِى بشِدْقَيْهِ يَقُولُ أنا مالُكَ أنا كَنْزُكَ ثُمَّ تَلاَ هٰذِهِ الآيَةَ ولاَ يَحْسَبَنَّ الذِينَ يَبْخَلُونَ بِما آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إلى آخِرِ الآيَةِ *

86-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Her kim ki Allah kendisine mal verir de o malın zekâtını ödemezse, kıyâmet gününde o zekâtı verilmeyen mal, sâhibi için çok zehirli erkek bir yılan sûretine konulur. Bunun iki gözü üstünde iki nokta vardır. Bu azgın yılan kıyâmet gününde mal sâhibinin boynuna gerdanlık yapılır. Sonra yılan* (ağzı ile) *sâhibinin çenesini iki tara-*

---

120 Buradaki İbn Abbâs hadîsleri, o korkulu haber ve tehdîdler karşısında Peygamber ve sahâbîlerin azimlerini ve Allah'a dayanıp güvenmelerini en belîğ şekilde ifâde etmektedirler.

fından yakalar da: Ben senin (dünyâda çok sevdiğin) *malınım, ben senin hazînenim! der''.*

Sonra Rasûlullah şu meâldeki âyeti okudu: ***''Allah'ın fazlından kendilerine verdiğini*** (sarfetmekte) ***cimrilik edenler sakın bunun kendileri için bir hayır olduğunu sanmasınlar. Bil'akis bu, onlar için bir şerrdir. Onların cimrilik ettikleri şey, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır. Allah ne yaparsanız hakkıyle haberdârdır''*** (Âyet: 180) [121].

٦٧ــ بابٌ ولَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الكِتابَ مِنْ قَبْلِكُمْ ومِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا

67- BÂB:

''(And olsun ki, mallarınız ve canlarınız husûsunda imtihâna çekileceksiniz.) Sizden evvel kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a eş tanıyanlardan da herhâlde incitici birçok (lâflar) işiteceksiniz...'' (Âyet: 186).

٨٧ــ **حدّثنا** أَبُوا اليَمانِ أخبرَنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرَنِى عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ أنَّ أُسامَةَ بنَ زَيْدٍ رضى اللَّهُ عنهُما أخبرَهُ أنَّ رسُول اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم رَكِبَ عَلى حِمارٍ عَلى قَطِيفَةٍ فَدَكِيَّةٍ وأَرْدَفَ أُسامَةَ ابنَ زيْدٍ وراءَهُ يعُودُ سَعْدَ بنَ عُبادَةَ فى بَنى الحَارِثِ بنِ الخَزْرَجِ قَبلَ وقْعَةِ بَدْرٍ قال حتَّى مَرَّ بِمَجْلِسٍ فِيهِ عَبْدُ اللَّهِ بنُ أُبَيٍّ ابنُ سَلُولَ وذَلِكَ قَبْلَ أنْ يُسْلِمَ عبْدُ اللَّهِ بنُ أُبَىٍّ فإذَا فى المَجْلِسِ أخْلاَطٌ منَ المُسْلِمِينَ والمُشْرِكِينَ عَبَدَةِ الأَوْثانِ واليَهُودِ والمُسْلِمِينَ وفى المَجْلِسِ عبْدُ اللَّهِ بنُ رَواحَةَ فلَمَّا غَشِيتِ المَجْلِسَ عَجاجَةُ الدَّابّةِ خَمَّرَ عبْدُ اللَّهِ ابنُ أُبَىٍّ أَنْفَهُ بِرِدَائِهِ ثُمَّ قال لاتُغَبِّرُوا علَيْنا فَسَلَّمَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم علَيْهِمْ ثُمَّ وقَفَ فنَزَلَ فدَعاهُمْ إلى اللَّهِ وقَرَأَ

---

121 Bu hadîsin bir rivâyeti Zekât Kitâbı, ''Zekâtı men' edenin günâhı bâbı''nda geçmişti.

Âyetteki ***''Göklerin ve yerin mîrâsı''***, seleften halefe intikaal edegelen mal ve sâire gibi semâvî ve arzî mîrâslardır. ***Semâvî mîrâs,*** peygamberlik ve ilim gibi yüce bilgileri de şâmildir. Bundan şu da anlaşılır ki, evvelâ mîrâs, bir ilâhî kaanûndur. İkinci olarak ***''Allah'ın fazlından kendilerine verdiği''***, yalnız mallara mahsûs değildir. Bir de burada bu sûreyi ta'kîb edecek olan en-Nisâ Sûresi'nde gelecek mîrâs âyetlerine bir nevi' hazırlama vardır.

عليهِمُ القُرْآنَ فقال عبْدُ اللَّهِ بنُ أُبَيٍّ ابنُ سَلُولَ أيُّها المَرْءُ إنَّهُ لاأحْسَنَ مِمَّا تَقُولُ إنْ كانَ حَقًّا فَلاَ تُؤْذِينا بِهِ فى مَجْلِسِنا ارْجِعْ إلى رَحْلِكَ فمَنْ جاءَكَ فاقْصُصْ علَيْهِ فقال عبْدُ اللَّهِ بنُ رَاوحَةَ بَلى يارسولَ اللَّهِ فاغْشَنا بِهِ في مَجالِسِنا فإنَّا نُحِبُّ ذٰلِكَ فاستَبَّ المُسْلِمُونَ والمشْرِكُونَ واليَهُودُ حتَّى كادُوا يَتَثاوَرُونَ فلَمْ يَزَلِ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم يُخَفِّضُهُمْ حتَّى سكَنُوا ثُمَّ رَكِبَ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم دَابَّتَهُ فَسارَ حتَّى دَخَلَ عَلى سَعْدِ بنِ عُبادَةَ فقال لهُ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم ياسَعْدُ ألَمْ تَسْمَعْ ما قال أبو حُبَابٍ يُرِيدُ عبْدَ اللَّهِ بنَ أُبَيٍّ قال كَذَا وكَذَا قال سعْدُ بنُ عُبادَةَ يارسولَ اللَّهِ اعْفُ عنهُ واصْفَحْ عنْهُ فوَالَّذِى أنْزَلَ علَيْكَ الكتابَ لقَدْ جاءَ اللَّهُ بالحقِّ الَّذِى أنْزَلَ عَلَيْكَ ولَقَدِ اصْطَلَحَ أهْلُ هٰذِهِ البُحَيْرَةِ عَلى أنْ يُتَوِّجُوهُ فَيُعَصِّبُونَهُ بالعِصابَةِ فَلمَّا أبى اللَّهُ ذَلِكَ بالحَقِّ الَّذِي أعْطاكَ اللَّهُ شَرِقَ بِذَلِكَ فَذَلِكَ فعَلَ بِهِ مارَأيْتَ فَعَفا عنْهُ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم وكانَ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم وأصْحابُهُ يَعْفُونَ عنِ المُشْرِكِينَ وأهْلِ الْكِتابِ كما أمَرَهُمُ اللَّهُ ويَصْبِرُونَ عَلى الأذَى قال اللَّهُ عَزَّ وجَلَّ ولَتَسْمَعُنَّ منَ الَّذِينَ أُوتُوا الكِتابَ مِنْ قَبْلِكُمْ ومِنَ الذِينَ أشْرَكُوا أذًى كَثِيرًا الآيَةَ : وقال اللَّهُ ودَّ كَثِيرٌ مِنْ أهْلِ الكِتابِ لوْيَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إيمانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أنْفُسِهِمْ إلى آخِرِ الآيَةِ وكانَ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم يَتَأوَّلُ العَفْوَ ما أمَرَهُ اللَّهُ بِهِ حَتَّى أذِنَ اللَّهُ فِيهِمْ فَلمَّا غَزَا رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْه وسلم بَدْرًا فَقَتَلَ اللَّهُ بِهِ صنادِيدَ كفَّارِ قُرَيْشٍ قال ابنُ أُبَيٍّ ابنُ سَلُولَ ومَنْ مَعَهُ مِنَ المُشْرِكِينَ وعَبَدَةِ الأوْثانِ هٰذَا أمْرٌ قَدْ تَوَجَّهَ فَبايَعُوا الرَّسُولَ ﷺ عَلَى الإسْلاَمِ فأسْلَمُوا *

87-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr haber verdi; ona da Usâme ibn Zeyd (R) şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S) Bedir vak'asından önce bir gün Fedek dokuması kaplı, saçaklı bir palan vurulmuş bir merkeb üzerine bindi ve (henüz çocuk bulunan) Usâme ibn Zeyd'i terkisine aldı da Hâris ibn Hazrec mahallesinde(ki evinde hasta bulunan) Sa'd ibn Ubâde'ye hasta ziyâretine gitti.

Usâme dedi ki: Giderken yolda Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl'-ün içinde bulunduğu bir meclise uğradı. Bu vak'a Abdullah ibn Ubeyy müslümân olmazdan evvel idi. Bu mecliste müslümânlardan, puta tapan müşriklerden, Yahûdîler'den karışık birtakım kimseler vardı. Abdullah ibn Revâha da bu mecliste bulunuyordu. Merkebin kaldırdığı toz meclisi kapladığı için Abdullah ibn Ubeyy, kaftanıyle burnunu kapadı. Sonra:

— Bizim üzerimizi tozutmayınız! dedi.

Rasûlullah onlara selâm verdi. Sonra da durup merkebden indi ve onları İslâm'a da'vet etti ve onlara Kur'ân okudu. Bunun üzerine Abdullah ibn Ubeyy:

— Ey kişi! Bu söylediklerin hakk ve gerçekse, bunlardan güzel birşey olmaz. Fakat bizim meclisimize gelip de bizi bununla ezâlandırma! Kendi menziline git, sana gelen olursa ona anlat! dedi.

Bunun üzerine (büyük şâir) Abdullah ibn Revâha:

— Yâ Rasûlallah, (İbnu Ubeyy'e bakma) meclisimizde bizi Kur'ân ile ört, onun nûrlarıyle bürü! Biz duânızı, Kur'ân okumanızı çok severiz! dedi.

Bunun üzerine müslümânlarla müşrikler, Yahûdîler sövüşmeye başladılar. Hattâ birbirlerine saldırıp öldürmeye yaklaştılar. Rasûlullah ise onları devâmlı sükûnete kavuşturmaya çalışıyordu. Nihâyet yatıştılar. Sonra Rasûlullah merkebine binip yürüdü. En sonu Sa'd ibn Ubâde'nin evine varıp içeri girdi. Peygamber (S) -Ensâr'ın Hazrec kolunun büyüklerinden olan- Sa'd'a:

— *"Ey Sa'd!* -Abdullah ibn Ubeyy'i kasdederek- *Ebû Hubâb'ın ne söylediğini duymadın mı?* (Duymuş ol ki) *o şöyle şöyle söyledi"* (diye biraz önce geçen vak'ayı) anlattı.

Sa'd ibn Ubâde de:

— Yâ Rasûlallah! Sen İbn Ubeyy'in kusûrunu affet, biraz da onu ma'zûr gör! Sana Kur'ân indiren Allah'a yemîn ederim ki, Allah'ın irâdesi Sen'in üzerine indirdiği hakkın gelmesi sûretiyle (yânî Sana peygamberlik gelmesi sûretiyle) tecellî etmiştir. Hâlbuki şu beldecik halkı İbn Ubeyy'in başına tâc giydirmeye, üzerine de melike mahsûs sarık sarmaya (bu sûretle onu kendilerine melik edinmeye) hazırlanmışlardı. Allah Sana ihsân buyurduğu peygamberlik hakkıyle onların tasavvurlarını imkânsız bir hâle koyunca, bu mahrûmiyetle İbn Ubeyy mahzûn ve kederlenmiş oldu. Yâ Rasûlallah! Abdullah ibn Ubeyy işte bu kederle, gördüğün çirkin harekette bulunmuştur (Siz onu afv buyurun), dedi.

Rasûlullah (S) da onu affetti. Esâsen Rasûlullah ile sahâbîleri, Allah'ın emri vechile, gerek müşriklerin gerek ehli kitâbın kusûrları-

nı affedip, ezâlarına sabrediyorlardı. Çünkü Azîz ve Celîl olan Allah şöyle buyurmuştur:

"And olsun ki, mallarınız ve canlarınız husûsunda imtihâna çekileceksiniz. Sizden evvel kendilerine kitâb verilenlerden ve Allah'a ortak tanıyanlardan da herhâlde incitici birçok sözler işiteceksiniz. Eğer katlanır, sakınırsanız, işte bu, hâdiselere karşı gösterilmiş bir azim- (ve metânet)*dendir"* (Âyet: 186).

Ve Allah şöyle buyurdu:

"Kitâb ehlinden birçoğu, Hakk kendilerince belli olduktan sonra rûhlarındaki hasedden ötürü sizi îmânınızdan sonra küfre döndürmek hevesine düştü. Allah'ın emri gelinceye kadar şimdilik onları bırakın. Serzeniş de etmeyin. Şübhesiz ki Allah herşeye hakkıyle kaadirdir" (el-Bakara: 109).

Peygamber (S) bu affı, Allah'ın kendisine emrettiğine te'vîl ediyordu. En sonu Allah onlar hakkında (savunma harbine) izin verdi. Bu izin üzerine Rasûlullah, Bedir gazvesine çıkıp da, Allah İslâm ordusu eliyle Kureyş müşriklerinin büyüklerini öldürünce, Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl ile onun müşriklerden ve puta tapanlardan olan maiyyeti:

— Artık Bedir vak'ası, müslümânlığa yönelip yüzünü göstermiş açık bir galebedir, dediler ve Rasûlullah'a İslâm üzere bey'at edip müslümân oldular [122].

---

122 Hadîsin başlıktaki âyetle ilgisi açıktır. O âyetin Yahûdî Fınhâs'ın: *"Allah fakîrdir, biz zenginiz"* (Âyet: 181) dediği vak'ası veyâ şiirleriyle müşrikleri Rasûlullah aleyhine teşvîk ve harekete getiren Yahûdî Ka'b ibn Eşref veyâ Rasûlullah'ın gelip de kendilerine Kur'ân okuduğu o mecliste "Eğer bu hakk ise... meclisimizde bununla bizi ezâlandırma" diye küstâhlık eden Abdullah ibn Ubeyy sebebiyle indiği hakkında üç rivâyet vardır. Buhârî bu hadîsi burada yazmakla, üçüncü rivâyeti âyetin en açık bir inme sebebi saymış oluyor.

Âyetin baş tarafında: *"And olsun ki, mallarınız ve canlarınız husûsunda muhakkak imtihâna çekileceksiniz"* buyurulmuştur. Bu, mallarınızda telefe götüren bâzı âfetler ve nefislerinizde öldürülme, yaralanma veyâ esîrlik veyâ diğer bâzı zahmetler, meşakkatler, korkular ve sâire gibi mukadderât ile belâlara uğratılacaksınız, demektir. Allah'ın tecrübe ile ilim edinmesinden münezzeh ve müstağnî bulunduğu bilindiğinden, bu gibi âyetlerde belvâ ve ibtilâ, imtihân muâmelesi yapmak ma'nâsına bir istiâredir ki, nüktesi ilmî tecrübenin ehemmiyetine ve hareketlerde tecrübenin esâs edilmesine kulları bir irşâddır.

Hadîsteki el-Bakara: 109 âyetini ihtivâ eden kısım, İbn Ebî Hâtim'in, Buhârî'nin geçen senediyle kendi tefsîrinde ayrıca getirdiği başka bir hadîsin sonudur. Abdullah ibn Ubeyy'in ve tarafdârlarının İslâm'a girmeleri zâhirî idi. Hakîkatte kinlerini gönüllerinde gizlemişler ve her vesîle ile fesâd çıkarmışlardır.

٦٨ــ بابٌ لاَيَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِما أَتَوْا

68- BÂB:

"Getirdikleriyle sevinen, yapmadıklarıyle de övülmelerini arzû eden kimseler; onların azâbdan kurtulacak bir yerde bulunacaklarını sakın sanma. Onlara pek acıtıcı bir azâb vardır" (Âyet: 188)

٨٨ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ أَبِى مَرْيَمَ أَخْبَرَنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ قال **حدّثني** زَيْدُ بنُ أَسْلَمَ عنْ عَطاءِ بنِ يَسارٍ عنْ أَبِى سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضى اللَّهُ عنه أَنَّ رِجالاً مِنَ المُنافِقِينَ عَلَى عَهْدِ رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْه وسلم كانَ إذَا خَرَجَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّه عليه وسلم إلى الغَزْوِ تَخَلَّفُوا عنْهُ وفَرِحُوا بِمَقْعَدِهِمْ خِلاَفَ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فإذَا قَدِمَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم اعْتَذَرُوا إِلَيْهِ وحَلَفُوا وأَحبوا أَنْ يُحْمَدُوا بِما لمْ يَفْعَلُوا فَنَزَلَتْ لاَتَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ الآيَةَ *

88-....... Zeyd ibn Eslem, Atâ ibn Yesâr'dan; o da Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den şöyle tahdîs etti: Rasûlullah zamânında münâfıklardan birtakım kimseler, Rasûlullah gazâya çıktığı zamân O'ndan arkada kalırlardı ve Rasûlullah'tan geri kalıp evlerinde oturmalarından ferahlanırlardı. Rasûlullah harbden dönüp geldiği zamân da çürük birtakım özürler ileri sürüp yemîn ederler ve yapmadıkları işlerle övülmelerini isterlerdi. İşte ***"Getirdikleriyle sevinen, yapmadıklarıyle övülmelerini arzû eden kimseler..."*** âyeti bunlar sebebiyle inmiştir.

٨٩ــ حدّثني إِبْراهِيمُ بنُ مُوسَى أَخْبرنا هِشامٌ أَنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أَخبَرهُمْ عنِ ابنِ أَبِى مُلَيْكَةَ أَنَّ عَلْقَمَةَ بنَ وقَّاصٍ أَخْبَرهُ أَنَّ مرْوَانَ قال لِبَوَّابِهِ اذْهَبْ يارَافِعُ إلى ابنِ عَبَّاسٍ فَقُلْ لَئِنْ كانَ كلُّ امْرِيءٍ فَرِحَ بِما أُوتِيَ وأَحَبَّ أَنْ يُحْمَدَ بِمالَمْ يَفْعَلْ مُعَذَّبًا لَنُعَذَّبَنَّ أَجْمَعُونَ فقال ابنُ عَبَّاسٍ وما لَكُمْ ولِهَذِهِ إنَّما دَعا النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلّم يَهُودَ فَسأَلَهُمْ عنْ شَيْءٍ فَكَتَمُوهُ إياهُ وأَخْبرُوهُ بِغَيْرِهِ فأَرَوْهُ أَنْ قَدِ اسْتَحْمَدُوا إِلَيْهِ بِما أَخْبَرُوهُ عَنْهُ فِيما سأَلَهُمْ وفَرِحُوا بِما أُوتُوا مِنْ كِتْمانِهِمْ. ثُمَّ قَرَأَ ابنُ عبَّاسٍ وإذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الكِتابَ كَذَلِكَ

حَتَّى قَوْلِهِ يَفْرَحُونَ بِمَا أُوتُوا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَالَمْ يَفْعَلُوا * تَابَعَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابنِ جُرَيْجٍ *

89-....... İbn Cureyc, Abdullah ibn Ebî Muleyke'den haber verdi ki, ona da Alkame ibn Vakkaas haber vermiştir: (Medîne vâlîsi) Mervân ibnu'l-Hakem kendi kapıcısı Râfi'e:

— Yâ Râfi'! İbn Abbâs'a git de şöyle sor: (Kur'ân'da bildirildiği üzere) kendisine verilen dünyâlıkla ferahlanan ve yapmadığı bir işle medh olunmaya sevinen her kişi azâb olunacaksa, bütün müslümânlar herhâlde azâb olunacaklardır (demektir)?

İbn Abbâs bu soruya şöyle cevâb vermiştir:

— Bu âyetle sizin aranızda ne münâsebet var? (Bu âyet Yahûdîler hakkında inmiştir.) Bir kerre Rasûlullah, Yahûdîler'i çağırıp onlara (Tevrât'taki vasıflarına dâir) bir suâl sordu. Onlar da suâlin hakîkî cevâbını sakladılar da ondan başkasını haber verdiler. Bununla berâber verdikleri bu cevâb ile Rasûlullah yanında takdîr olunduklarını sandılar ve hakîkati gizleyerek verdikleri cevâb ile de sevindiler.

Bundan sonra İbn Abbâs:

— ***"Allah bir zamân kendilerine kitâb verilenlerden onu muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz diye te'mînât almıştı. Onlar ise o sözü sırtlarının arkasına attılar. Onun mukaabilinde az bir menfâati satın aldılar. Müşteri oldukları o şey ne kötüdür. Getirdikleriyle sevinen, yapmadıklarıyle de övülmelerini arzû eden o kimseler; işte onların azâbdan kurtulacak bir yerde bulunacaklarını aslâ sanma. Onlara pek acıtıcı bir azâb vardır"*** (Âyet: 187-188).

Bu hadîsin râvîsi olan Hişâm ibn Yûsuf'a İbn Cureyc'den rivâyet etmesinde Abdurrazzâk mutâbaat etmiştir.

٩٠ـ حدّثنا ابنُ مُقاتِلٍ أَخْبَرَنا الحَجَّاجُ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ أخبرني ابنُ أبي مُلَيْكَةَ عنْ حُمَيْدِ بنِ عَبْدِ الرحْمٰنِ بنِ عَوْفٍ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ مَرْوَانَ بِهَذَا *

90- İsmâîlî onu ulaştırıp şöyle demiştir: Bize Muhammed ibn Mukaatil el-Mervezî tahdîs etti. Bize el-Haccâc ibn Muhammed el-Missîsî el-A'ver, İbn Cureyc'den haber verdi. Bana Ubeydullah ibn Ebî Muleyke, Humeyd ibn Abdirrahmân ibn Avf'tan haber verdi ki, ona da Mervân bu hadîsi haber vermiştir [123].

---

123 İkinci hadîsteki bu suâli metinde de görüldüğü üzere Mervân İbnu'l-Hakem, İbn Abbâs'a Muâviye'nin halîfeliği zamânında Medîne vâlîsi iken sormuştur.

٦٩ــ بابُ قَوْلِهِ إنَّ فى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ والأرْضِ الآيَةَ

69- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Hakîkat göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde temiz akıl sâhibleri için elbette ibret verici delîller vardır" (Âyet: 190).

٩١ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ أبى مَرْيَمَ أخبرنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفرٍ قال أخْبَرَنى شَرِيكُ بنُ عبْدِ اللّهِ بنِ أبى نَمِرٍ عنْ كُرَيْبٍ عنِ ابنِ عبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما قال بِتُّ عنْدَ خالَتِى مَيمُونَةَ فَتَحَدَّثَ رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليْه وسلم مَعَ أهْلِهِ ساعَةً ثُمَّ رَقَد فلَمَّا كانَ ثُلُثُ اللّيْلِ الآخِرُ قَعَدَ فَنَظَرَ إلى السَّماءِ فقال إنَّ فى خَلْقِ السَّمٰوَاِ والأرْضِ واخْتِلاَفِ اللّيْلِ والنَّهارِ لآياتٍ لأولِى الألْبابِ ثُمَّ قامَ فَتوضَّأ واسْتَنَّ فَصَلَّى إحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً ثُمَّ أذَّنَ بِلالٌ فَصلَّى ركْعَتَيْنِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى الصّبْحَ *

91-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Ben bir gece teyzem Meymûne'nin yanında kaldım. Rasûlullah (S) âilesi ile bir müddet konuştu. Sonra uyudu. Gecenin son üçte biri olunca oturdu da gökyüzüne baktı ve:

— ***"Hakîkat göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün arka arkaya gelişinde temiz akıl sâhibleri için elbette ibret verici delîller vardır"*** ilâhî kelâmını söyledi.

Bundan sonra kalktı ve dişlerini misvâklayarak abdest aldı. Akabinde onbir rek'at namâz kıldı. Sonra Bilâl ezân okudu. Rasûlullah evde iki rek'at daha kıldı, sonra da çıkıp sabâh namâzını kıldırdı [124].

Buhârî bu 188. âyetin inme sebebi hakkında iki hadîs getirdi. Birinci hadîse göre âyet, münâfıklar hakkında inmiştir. İkinci hadîse göre İbn Abbâs, âyetin Yahûdîler hakkında indiğini haber vermiştir. Şu hâlde âyette haber verilen ahlâkî hüküm ve uhrevî cezâ hem münâfıkları, hem de Yahûdîler'le müşrikleri şâmil bulunuyor. Çünkü her iki hadîste haber verilen hîlekârlık, gaddârlık, hakk ve hakîkati saklamak gibi cürümler, münâfıklarla Yahûdîler ve müşrikler, hattâ bunların ahlâkında bulunan hîlekâr müslümânlar arasında müşterek cürümlerdir. Cezâları da aralarında müşterek acıtıcı azâbdır.

124 Hadîsle âyet arasındaki ilgi meydandadır.

Semâvât ve Arz: Mekân mefhûmunun içine aldığı bütün ulviyyât ve sufliyyâtıyle berâber mekânî mevcûdât;

Halk: Bunların zât ve sıfatlarıyle bulundukları tarz ve vücûd keyfiyetleri üzere îcâd ve ifnâlarını ifâde eden hakîkî illiyet mefhûmunun hâsılı;

٧٠ـ بابُ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وقُعُودًا وعَلى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ والأَرْضِ

70- *"Onlar ayakta iken, otururken, yanları üstünde yatarken hep Allah'ı hatırlayıp anarlar ve göklerin, yerin yaratılışı hakkında inceden inceye düşünürler (ve şöyle derler): Ey Rabb'imiz, Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen pâk ve münezzehsin. Bizi ateş azâbından koru"* (Âyet: 191) BÂBI

٩٢ـ حدّثنا علِيُّ بنُ عبْدِ اللّهِ حدّثنا عبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ مَهْدِىٍّ عنْ مالِكِ بنِ أَنَسٍ عنْ مَخْرَمَةَ بنِ سُلَيْمانَ عنْ كُرَيْبٍ عنِ ابنِ عبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما قال بِتُّ عِنْدَ خالَتِى مَيْمُونَةَ فقُلْتُ لأَنْظُرَنَّ إلى صَلاَةِ رسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم فَطُرِحَتْ لرسولِ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم وسادَةٌ فنامَ رسولُ اللّهِ

İhtilâfu'l-leyli ve'n-nehâr: Zamân mefhûmunu veren ve harekât ile alâkadar olup bu mevcûdâtın mahlûkiyyetlerini ve inzibâtlarını gösteren tevâlî ve tahavvüldür. İşte hakk ilimlerinin keşfi usûlü işbu "Semâvât ve arz, gece, gündüz, halk, ihtilâf ve lübb" vâkıat ve mefhûmları üzerindeki tefekkürdür. Rasûlullah, bir rivâyette bu âyetleri okuduktan sonra: *"Vay bunu okuyup da bu bâbda tefekkür etmeyene!";* diğer bir rivâyette: *"Vay bunu çeneleri arasında çiğneyip de bunda teemmül etmeyene!"* buyurmuştur.

el-Bakara Sûresi'nde ilâhın vahdâniyetini isbât ve takrîr siyâkında bu âyetin bir benzeri geçmiş idi (Âyet: 164). O daha mufassal ve sekiz nevi' delîlleri ihtivâ ettiği hâlde, bunda o esâsın bir icmâliyle berâber siyâk ve matlûb noktası bakımından pek ince bir inkişâfı vardır. Bunun için onun nihâyetinde ***"Aklı ile düşünen bir kavim için nice âyetler vardır"***; bunda ***"Temiz akıl sâhibleri için ibret verici delîller vardır"*** buyurulmuş, Rasûlullah da buna ondan ziyâde derin bir aşk ile alâkadar olmuştur. Demek olur ki, evvelki matlabda mutlak olarak akıl kifâyet edebileceği hâlde, burada temiz ve hâlis akıl demek olan "Lübb" lâzımdır. Çünkü orada ilâhın vahdâniyetinin isbâtıyle. Allah'ı bilmenin ilkeleri bahis konusu idi; burada ise o bilgilerde terakkî bahis konusudur ki, bunu gelecek olan âyetteki vasıflar iş'âr eder...

el-Bakara: 164. âyeti ***"Hepinizin tanrısı bir tek Tanrı'dır. Ondan başka hiçbir tanrı yoktur. O hem Rahmân'dır, hem Rahîm'dir"*** âyetini ta'kîb ediyor, ve binâenaleyh evvelemirde vücûd ve ilâhın vahdâniyeti âyetlerini takrîr ederek, şirkten tevhîde götürüyordu, buna akıl kâfî idi. Buradaki âyet ise ***"Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah'ındır. Allah herşeye hakkıyle kaadirdir"*** âyetini ta'kîb ediyor. Ve binâenaleyh îmân ehline ilâhî saltanatın sûret ve tecellî sırlarını, Allah Taâlâ'nın mülkündeki tasarruf hükümlerini, hilkatin gâyesi ve sırrını isbât eden âyetleri takrîr siyâkında geliyor. Bu da aklî ve naklî bilgilerle süslenmiş ve ilâhın vahdâniyetine îmân ile ubûdiyet ve ma'rifette merhaleler katetmiş kâmil akıllar ve îmânlı kalbler erbâbının kârı olabileceğinden, aralarındaki farkı bundan sonra gelecek âyet işâret etmiştir... (***Hakk Dîni,*** **II, 1255-1258**).

ﷺ فى طولها فجعل يمسح النوم عن وجهه ثم قرأ الآيات العشر الأواخر من آل عمران حتى ختم ثم أتى شنا معلقا فأخذه فتوضأ ثم قام يصلى فقمت فصنعت مثل ما صنع ثم جئت فقمت إلى جنبه فوضع يده على رأسى ثم أخذ بأذنى فجعل يفتلها ثم صلى ركعتين ثم صلى ركعتين ثم صلى ركعتين ثم صلى ركعتين ثم صلى ركعتين ثم صلى ركعتين ثم أوتر *

92-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Ben bir gece teyzem Meymûne'nin yanında kaldım. Ve kendi kendime: Ben muhakkak Rasûlullah'ın (gece) namâzına iyice bakacağım, dedim. Rasûlullah için bir yastık atıldı. Akabinde Rasûlullah o yastığın uzunlamasında uyudu. Uyandığında yüzünden uykuyu (gidermek için eliyle) yüzünü meshetmeye başladı. Sonra Âlu İmrân Sûresi'nden son on âyeti okuyup bitirdi. Sonra duvarda asılmış küçük bir su kırbasına geldi, onu alıp onun suyu ile abdest aldı. Sonra namâza durdu. Ben de kalktım, O'nun yaptığı gibi yaptım. Sonra gelip O'nun yanıbaşında namâza durdum. Rasûlullah elini benim başımın üzerine koydu. Kulağımı tuttu ve onu bükmeye başladı (yânî beni sağ tarafına geçirdi). Sonra iki rek'at namâz kıldı. Sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at, sonra yine iki rek'at namâz kıldı. Ondan sonra tek rek'atli bir namâz kıldı [125].

٧١ــ باب رَبَّنا إنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أخْزَيْتَهُ وما لِلظَّالِمِينَ مِنْ أنْصَارٍ

125 Hadîsin başlıktaki âyete uygunluğu "Sonra Âlu İmrân Sûresi'nden son on âyeti okudu" sözünden alınır. Bu hadîsin bir rivâyeti bundan önceki bâbda geçtiği gibi, Vitr Bâbları'nda da geçmiş idi.

Başlıktaki âyette "*Ulu'l-Elbâb*"ın vasıfları sayılmaktadır. *Ulu'l-Elbâb*, ayakta iken, otururken, yatarken, yânî gerek iştigâl ve gerek istirâhat hâllerinin hepsinde Allah'ı zikrederler, dillerinden bırakmazlar. Bu üç hâl, insanın bütün hâllerini şâmildir. Hattâ bedenî hareketleri şâmil olduğu gibi yükselme, ortalanma, düşme gibi hâleti de şâmildir. Demek ki, bu "*Temiz akıllılar*" her ne hâlde bulunurlarsa bulunsunlar, kalbleri Allah'ı anmaktan başka birşey ile itmı'nân zevkini bulamadığından Allah'ı anmaktan gaflet etmezler, gönülleri ilâhî murâkebeye gömülmüştür...

Ulu'l-Elbâb'ın böyle zikrullaha müdâvemet ile tavsîfleri dînî terbiyede yükselmiş Rabbâniyyûn olduklarını bildirir ki, bu vasıf burada bahis konusu olan tefekkür sûretiyle keşf ve müşâhede edecekleri fennler ve ilimlerin önde gelen bir şartı demek olur... (*Hakk Dîni*, II, 1258-1261).

du. Nihâyet gece yarıyı bulduğunda yâhud biraz evvelce yâhud biraz sonraca uyandı. Oturdu da uykuyu (gidermek için) eliyle yüzünü silmeye başladı. Ondan sonra Âlu İmrân Sûresi'nin son on âyetlerini okudu. Sonra kalkıp asılı duran bir küçük kırbaya uzandı, ondan güzelce bir abdest aldı. Sonra namâza durdu.

İbn Abbâs dedi ki: Ben de kalktım, O'nun yaptığı gibi yaptım. Sonra gittim, yanına (yânî sol tarafına) durdum. Sağ elini başımın üzerine koydu ve sağ kulağımı tutup büktü. Sonra iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at namâz kılıp, ondan sonra tek (rek'atli bir namâz) kıldı. Sonra müezzin da'vete gelinceye kadar yine uzandı. Ondan sonra yine kalktı, hafif iki rek'at namâz kıldıktan sonra odasından çıkıp sabâh namâzını kıldırdı [127].

---

127 Bu hadîs de bundan önce gelen iki bâbdaki hadîslerin benzeridir.

İşte o temiz akıllılar *"Ey Rabb'imiz, sen bunları boşuna yaratmadın"*dan buraya kadar devâm eden bu duâları söyleyerek tefekkür ederler. Kendilerinin Rabbâniyyûn olduklarını anlatan bu duâlar onların tefekkür zamânındaki hâlleri ve tefekkürlerinin hâkim başlangıçlarıdır. Son dört bâbdan beri başlıklarda yazılagelen bu âyetler Yüce Allah'a edilecek tazarru' ve niyâzın ilâhî bir örneği ve öğretilmesidir.

٤ـ سُورَةُ النِّساءِ
4-en-Nisâ Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال ابنُ عَبَّاسٍ يَسْتَنْكِفُ يَسْتَكْبِرُ : قِوَامًا قِوامُكُمْ مِنْ مَعايِشِكُمْ لهُنَّ سَبِيلاً يَعْنِي الرَّجْمَ لِلثَّيِّبِ والجَلْدَ لِلْبِكْرِ وقال غَيْرُهُ مَثْنَى وثُلاثَ وَرُبَاعَ يَعْنِي اثْنَتَيْنِ وثَلاثًا وأَرْبَعًا ولاَ تُجاوِزُ العَرَبُ رُباعَ*

İbn Abbâs şöyle demiştir: "*Yestenkifû*(= Çekinir)", "*Yestekbiru*(= Büyüklenmek ister)" demektir. "*Kıvâmen*", "Yaşayışlarınızı doğrulttuğunuz şey"; "*Lehunne sebîlen*", "O kadınlar için bir yol ta'yîn edinceye kadar". Bununla zinâkâr evli için recm'i, bekâr için de deynekleme cezâsını kasdeder.

İbn Abbâs'tan başkası (yânî Ebû Ubeyde) de şöyle demiştir: "*Mesnâ*" ve "*Sülâse*" ve "*Rubâ*"' ile "İki", "Üç" ve "Dörd"ü kasdeder.

Arab dörtten öteye geçmez [128].

---

128 Buhârî burada sûrenin tefsîrine başlarken sûrede geçen bâzı ta'bîr ve terkîblerin tefsîrlerini vermiştir. Biz buradaki sıralanışlarına göre bunların geçtikleri âyetlerin meâllerini verelim:

"*Ne Mesîh, ne en yakın melekler Allah'ın kulu olmaktan aslâ çekinmez. Kim O'na kulluktan çekinir ve kibirlenmek isterse* (düşünsün ki Allah) *onların hepsini huzûrunda toplayacaktır*" (Âyet: 172).

٧٣ــ بابٌ وإنْ خِفْتُمْ أنْ لاتُقْسِطُوا فى اليَتامَى

73- BÂB:

"Eğer yetîm kızlar hakkında adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız..." (Âyet: 3)

٩٥ ــ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى أخبرنا هِشَامٌ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ قال أخبرنى هِشَامُ بنُ عُرْوَةَ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها أنَّ رجُلاً كانَتْ لَهُ يَتِيمَةٌ فَنَكَحَهَا وكانَ لَهَا عَذْقٌ وكانَ يُمْسِكُهَا عَلَيْهِ ولَمْ يَكُنْ لَهَا من نَفْسِهِ شَىْءٌ فَنَزَلَتْ فِيهِ وإنْ خِفْتُم أنْ لا تُقْسِطُوا فِى اليَتَامَى أحْسِبُهُ قالَ كانَتْ شَرِيكَتَهُ فِى ذلِكَ العَذْقِ وفِى مالِهِ *

95- Bize, İbrâhîm ibn Mûsâ tahdîs etti. Bize Hişâm ibn Yûsuf haber verdi ki, İbn Cureyc şöyle demiştir: Bana Hişâm ibn Urve, babası Urve ibnu'z-Zubeyr'den; o da Âişe(R)'den haber verdi (o şöyle demiştir): Bir adamın yanında babası ölmüş yetîm bir kız vardı. Bu adam o yetîm kızla evlendi. Yetîm kızın bir hurmalığı vardı. O adam kız için gönlünde bir arzûsu olmadığı hâlde, bu yetîm kızı sırf o hurmalık sebebiyle tutuyordu. ***"Eğer yetîm kızlar hakkında adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, sizin için halâl olan diğer kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin. Şâyet*** (bu sûretle de) ***adâlet yapamayacağınızdan endîşe ederseniz, o zamân bir*** (tâne ile) ***yâhud mâlik olduğunuz câriye*** (ile yetinin). ***Bu*** (tek zevce veyâ câriye) ***sizin*** (haktan) ***eğrilip sapmamanıza daha yakındır"*** âyeti, işte bu zât hakkında indi.

Râvî Hişâm ibn Yûsuf: Ben Urve'nin:

"Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı beyinsizlere vermeyin. Kendilerine bunlardan yedirin, giydirin, onlara güzel söyleyin" (Âyet: 5).

"Kadınlarınızdan fuhuşu irtikâb edenlere karşı içinizden dört şâhid getirin. Eğer şehâdet ederlerse -onları ölüm alıp götürünceye yâhud Allah onlara bir yol açıncaya kadar- kendilerini evlerde alıkoyun (kendilerini insanlarla karışmaktan men' edin)" (Âyet: 15).

"Eğer yetîm kızlar hakkında adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, sizin için halâl olan (diğer) ***kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin. Şâyet*** (bu sûretle de) ***adâlet yapamayacağınızdan endîşe ederseniz, o zamân bir*** (tâne ile) ***yâhud mâlik olduğunuz câriye*** (ile yetinin). ***Bu*** (tek zevce veyâ câriye) ***sizin haktan eğrilip sapmamanıza daha yakındır"*** (Âyet: 3).

"Arab dörtten öteye geçmez" hükmünde görüş ayrılıkları vardır.

— O yetîm kız bu hurmalıkta ve adamın malında ortağı idi, dediğini sanıyorum, demiştir [129].

٩٦ ـ حدّثنا عَبْدُ العَزِيز بنُ عَبْدِ اللَّهِ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ سَعْدٍ عنْ صالحِ بنِ كَيْسانَ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخبَرَني عُرْوةُ بنُ الزُّبَيْرِ أنَّهُ سألَ عائِشَةَ عنْ قَوْلِ اللَّهِ تعالى وإنْ خِفْتُمْ أنْ لاتُقْسِطُوا فى اليَتامى فَقالَتْ يااِبنَ أُخْتِى هَذِه اليَتِيمَةُ تكُونُ فى حَجْرِ وَلِيِّها تُشْرِكُهُ فى مالِهِ ويُعْجِبُهُ مالُها وجَمالُها فيرِيدُ وليُّها أنْ يَتَزَوَّجَها بغَيْرِ أنْ يُقْسِطَ فى صَدَاقِها فيُعْطِيهَا مِثْلَ مايُعْطِيها غيْرُهُ فنُهُوا عنْ أنْ يَنْكِحُوهُنَّ إلاَّ أنْ يُقْسِطوا لَهُنَّ ويَبْلُغُوا لَهُنَّ أعلَى سُنَّتِهِنَّ في الصَّدَاقِ فأمِرُوا أنْ يَنْكِحُوا ما طابَ لهُمْ مِنَ النِّساءِ سِواهُنَّ قال عُرْوَةُ قالَتْ عائِشَةُ وإنَّ الناسَ اسْتَفْتَوْا رسولَ اللَّهِ ﷺ بعْدَ هٰذِهِ الآيَةِ فأنْزَلَ اللَّهُ وَيَسْتَفْتُونَكَ في النِّساءِ قالَتْ عائِشَةُ وقَوْلُ اللَّهِ تَعالى فى آيةٍ أُخْرَى وتَرْغَبُونَ أنْ تَنْكِحُوهُنَّ رَغْبَةُ أحَدِكُمْ عنْ يَتِيمَتِهِ حِينَ تَكُونُ قَلِيلَةَ المَالِ والجَمالِ قالَتْ فَنُهُوا أنْ يَنْكِحُوا عَمَّنْ رَغِبُوا في مالِهِ وجَمَالِهِ فى يَتامَى النِّساءِ الاَّ بالقِسْطِ مِنْ أجْلِ رَغْبَتِهِمْ عَنْهُنَّ إذاكُنَّ قَلِيلاَتِ المَالِ والجَمالِ *

96-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr haber verdi ki, kendisi Âişe'den Yüce Allah'ın ***"Eğer yetîm kızlar hakkında adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız..."*** kavlinin tefsîrini sormuş. Âişe (R) de şöyle demiştir:

---

129 İslâm'dan evvel zevcelerin sayısı sınırlandırılmış değildi. Onun için bir adamın on hattâ daha fazla karısı olabilirdi. Bu âyette zevcelerin sayısı ençok dörde indirilince, bundan ziyâde karısı bulunan müslümânlar, fazlasını derhâl terkettiler. Zevceler arasında adâlet, yedirme, barındırma, zevcî muâmele, sevgi ve sâire husûslarında tam bir müsâvîliktir. Bu te'mîn edilemeyince -ki te'mîni hemen hemen imkânsızdır- bir zevce ile yetinmek zurûrîdir. ***"Bu*** (birtek zevce veyâ câriye) ***sizin haktan eğrilip sapmamanıza daha yakındır"*** kaydı da aslolan kaidenin, adâlet kaidesinin bir tek zevce ile evlenmekten ibâret olduğunun pek açık bir delîlidir. İslâm düşmanlarının dillerine doladıkları gibi "Birkaç zevce ile evlilik" aslî bir kaide değil, bir şâzdır; ihtiyâç hâlinde bir ruhsattır... Bu da tatbîki çok güç bir adâlet esâsına dayandırılmıştır: ***"Kadınlar arasında adâlet etmenize ne kadar hırs gösterseniz aslâ güç yetiremezsiniz. Bâri*** (birine) ***büsbütün meyledip de ötekini askılı gibi bırakmayın. Eğer*** (nefsinizi) ***ıslâh eder,*** (haksızlıktan) ***sakınırsanız, şübhe yok ki, Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir"*** (Âyet: 129) (Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*'den özetle alındı).

— Ey kızkardeşimin oğlu, bu âyetteki yetîm kız, velîsinin velâyet ve vesâyeti altında bulunup malında erkeğe ortak yapar. Kızın malı ve güzelliği, velîsi olan erkeğin hoşuna gider. Bu sebeble velîsi onunla evlenmek ister. Fakat kızın mehrinde adâlet etmek ve başkasının vereceği kadar mehr vermek istemez. İşte (bu âyette) o çeşit velîlerin velâyeti altındaki yetîm kızları -haklarında adâlet ve onların mehirlerini en yüksek mikdârına yükseltmedikçe- nikâh etmeleri nehyolunup, bunlardan başka kendilerine halâl olan kadınlardan nikâh etmeleri emrolunmuştur.

Âişe devâmla dedi ki:

— Bu âyet indikten sonra insanlar Rasûlullah'a sorup fetvâ istediler. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: ***"Senden kadınlar hakkında fetvâ isterler. De ki: Onlara dâir fetvâyı size Allah veriyor: Kendileri için yazılmış olanı*** (mîrâsı) ***onlara vermediğiniz ve nikâhlarını da beğenip istemediğiniz yetîm kızlar ve*** (henüz ergin olmayan) ***küçük çocuklar hakkında, bir de yetîmlere karşı adâleti ayakta tutmanız*** (onlara iyi bakmanız) ***husûsunda işte Kitâb'da okunup duran âyetler*** (2., 3., 6., 9., 10. ve 11. âyetleri kasdediyor). ***Hayırdan daha ne yaparsanız şübhesiz Allah onu da hakkıyle bilicidir"*** (Âyet:127).

Âişe dedi ki:

— Yüce Allah'ın bu diğer âyetteki ***"Ve tergabûne en-tenkıhûhunne"*** kavli de herhangi birinizin himâyesinde bulunan yetîm kıza, mal ve güzelliği az olduğu zamân onunla evlenmeye rağbet göstermemesidir.

Âişe dedi ki:

— Bu mal ve güzelliği az olan yetîm kızlara rağbet etmediklerinden dolayı malına ve güzelliğine rağbet ettikleri yetîm kızları -adâlete riâyet etmedikçe- nikâh etmekten yetîm velîleri nehyolundular [130].

---

130 Âyetlerin inme sebebini en sarîh olarak getiren bu Hz. Âişe rivâyetidir. Yetîmlerin velîler tarafından mal ve güzelliğine tamâ' ederek başka kimselere nikâhtan men' edilip, lâyık olmayan bir mehr ile kendilerine cebren nikâh edilmeleri, nefisçe ve malca zarara uğratılmaları ve bu sûretle mal ve güzelliği az olan yetîm kızlara hiç rağbet edilmeyerek bütün bütün sefâlete düşürülmeleri, âyetin inmesinin aslî sebebini teşkîl etmiştir. Ve bunun için âyet, emirden evvel nehyi içine almış ve umûmî olarak kadınlara adâlet gâyesi de nuzûlün hikmeti olmuştur. Ve işte birden fazla olacak zevcelerin sınırlandırılması bu hikmet ve fâide cümlesinden bulunduğu gibi, birden fazla zevceye müsâade de kadın nev'inin sefâletine meydan vermemek ve zürriyeti çoğaltmak hikmet ve fâidesini içine almıştır... (*Hakk Dîni*, II, 1286-1287).

Birden fazla kadınla evlenme husûsuna gelince: Bunun esâs i'tibâriyle sırf bir müsâade ve mübâh kılma olduğunda ve haksızlık korkusu takdîrinde mekrûh bulunduğunda söz yoktur. Bununla berâber âyet, bunun da bâzı hâllerde mendûbluğunu ve belki vucûbunu bildirmekten boş değildir ki, bunu da en ziyâde gerek erkekler ve gerek kadınlar için fuhuş ve zinâ tehlikesinin yüz göste-

٧٤ـ بابٌ ومَنْ كانَ فَقِيرًا فليأكُلْ بالمَعْرُوفِ فإذا دَفَعْتُمْ إلَيْهِمْ أمْوَالَهُمْ فأشْهِدُوا علَيْهِمْ الآيَةَ وبِدَارًا مُبادَرَةً أعْتَدْنا أعْدَدْنا أفْعَلْنا مِنَ العَتادِ

74- BÂB:

"(Velîlerden) kim zengin ise (yetîmin malını yemekten) kaçınsın. Kim de fakîr ise, o hâlde örfe göre yesin. Artık onlara mallarını teslîm ettiğiniz vakit karşılarında şâhid bulundurun. Tam bir hesâb sorucu olmak bakımından ise Allah yeter" (Âyet: 6).

"*Bidâran*", "Mubâdereten" (yânî: Hâcet yokken, bulûğlarından önce çabuk davranarak) demektir [131]. "*A'tednâ*", "A'dednâ" (yânî "Aded"in if'âl bâbından) "Hazırladık" demektir. "A'tâd"("Hazırlık" masdarın)dan olan "Ef'alnâ" (yânî A'tednâ) da aynı ma'nâyadır [132].

٩٧ـ حدّثني إسْحاقُ أخبرنا عبْدُ اللَّهِ بنُ نُمَيْرٍ حدّثنا هِشامٌ عنْ أبِيهِ عنْ عائِشَةَ رضي اللَّهُ تعالى عنها في قَوْلِهِ تعالى ومنْ كانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ومَنْ كانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بالمَعْرُوفِ أنّها نَزَلَتْ في مالِ اليَتِيمِ إذَا كانَ فَقِيرًا أنَّهُ يأْكُلُ مِنْهُ مَكانَ قِيامِهِ عَلَيْهِ بِمَعْرُوفٍ *

97-....... Âişe (R); "(Velîlerden) ***kim zengin ise yetîmin malından yemekten kaçınsın. Kim de fakîr ise, o hâlde örfe göre yesin..."*** kavli hakkında: Bu âyet yetîm malı husûsunda indi. Yetîmin velîsi

---

receği hâllerde aramak lâzımdır. "*Mesnâ* ve *sülâse* ve *rubâ*" mûcebince bu müsâadenin a'zamîsi dört olmuştur... (*Hakk Dîni*, II, 1290).

131 Başlıktaki âyetin baş tarafı şöyledir: "***Yetîmleri nikâh çağına erdikleri zamâna kadar gözetip deneyin. O vakit kendilerinde bir akıl ve salâh gördünüz mü mallarını onlara teslîm edin. Büyüyecekler*** (de ellerine alacaklar) ***diye bunları isrâf ile tez elden yemeyin.*** (Velîlerden) ***kim de fakîr ise...***" Buhârî bu kısımda bulunan "***Bidâran***" kelimesinin tefsîrini vermekle yetinmiştir.

132 "***A'tednâ***" kelimesinin geçtiği âyet, bir öncekiyle birlikte şöyledir: "***Allah indinde*** (makbûl olan) ***tevbe, kötülüğü ancak câhillik sebebiyle yapacakların, sonra da çarçabuk vazgeçip tevbe edecek olanların tevbesidir. İşte Allah'ın, tevbelerini kabûl edeceği kimseler bunlardır. Allah*** (herkesin içini dışını) ***hakkıyle bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sâhibidir.*** (Yoksa makbûl olan tevbe), ***kötülükleri yapıp yapıp da onlardan herhangi birine tâ ölüm gelince: Ben şimdi hakîkaten tevbe ettim, diyenlerin tevbesi değil. Kendileri kâfir olarak öleceklerin tevbesi de değil. onlar; biz onlar için pek acıtıcı bir azâb hazırlamışızdır***" (Âyet: 17-18).

fakîr olduğu zamân, o malın işlerini iyilikle bakıp yerine getirmesi karşılığında (hizmet ücreti ve zarûrî olan ihtiyâcı kadar) o maldan yer, demiştir [133].

٧٥ـ بابٌ وإذَا حَضَرَ القِسْمَةَ أُولُو القُرْبَى واليَتَامَى والمَسَاكِينُ الآيَة

75- BÂB:

"Mîrâs taksîm olunurken** (mîrâsçı olmayan) **hısımlar, yetîmler, yoksullar da hazır bulunursa kendilerini ondan** (birşey vererek) **rızıklandırın,** (gönüllerini alacak) **güzel sözler de söyleyin" (Âyet: 8).

٩٨ـ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ حُمَيْدٍ أخبرنا عُبَيْدُ اللَّهِ الأَشْجَعِيُّ عن سُفْيَانَ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما وإذَا حَضَرَ القِسْمَةَ أُولُو القُرْبَى واليَتَامَى والمَسَاكِينُ قال هِىَ مُحْكَمَةٌ ولَيْسَتْ بِمَنْسُوخَةٍ ﴿ تابَعَهُ سَعِيدٌ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ ﴿

98-....... İkrime'den: İbn Abbâs (R): ***"Mîrâs taksîm olunurken** (mîrâsçı olmayan) **hısımlar, yetîmler, yoksullar da hazır bulunursa..."*** âyeti muhkemdir, neshedilmiş değildir, demiştir.

Bu hadîsi İbn Abbâs'tan rivâyet etmekte İkrime'ye Saîd ibn Cubeyr mutâbaat etmiştir [134].

٧٦ـ بابٌ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِى أَوْلاَدِكُمْ

76- BÂB:

"Allah size mîrâs taksîmini şöyle tavsiye eder: Çocuklarınızda erkeğe iki dişinin payı mikdârıdır..." (Âyet: 11).

٩٩ـ حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى حدّثنا هِشامٌ أَنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قال أخبرنى ابنُ مُنْكَدِرٍ عَنْ جابِرٍ رضى اللَّهُ عنه قال عادَنِى النبىُّ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم وأَبُوبَكْرٍ فى بَنِى سلِمَةَ ماشِيَيْنِ فَوَجَدَنِى النبىُّ صلى اللَّهُ عليْه وسلم لاأَعْقِلُ فَدَعا بِماءٍ فَتَوَضَّأَ مِنْهُ ثُمَّ رَشَّ عَلَيَّ فأَفَقْتُ فَقُلْتُ ماتَأْمُرُنِى أَنْ أَصْنَعَ فى مالِى يارسُولَ اللَّهِ فَنَزَلَتْ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلاَدِكُمْ ﴿

99-....... Câbir ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Peygamber ile Ebû Bekr berâberce yürüyerek Benû Selime yurdundaki evimde beni hasta ziyâretine gelmişlerdi. Peygamber beni birşey düşünemez derecede baygın bulmuştu. Bunun üzerine Peygamber abdest suyu isteyip abdest almış, sonra abdest suyundan bir mikdârını benim üzerime serpmişti. Ben ayıldım ve:

— Yâ Rasûlallah! Malımda (verâset husûsunda) ne yapmamı (ne sûretle tasarruf etmemi) emredersin? diye sordum.

Bunun üzerine şu meâldeki âyet indi: ***"Allah size mîrâs taksîmini şöyle tavsiye eder: Çocuklarınız hakkında***(ki hüküm) ***erkeğe iki dişinin payı mikdârıdır. Fakat çocuklar ikiden fazla kadınlar iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Dişi çocuk bir tek ise, o zamân terîkenin yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babadan herbirine terîkenin altıda biri verilir. Çocuğu olmayıp da ona ana ve babası mîrâsçı olduysa üçte biri anasınındır. Erkek, dişi kardeşleri varsa o vakit altıda biri anasınındır.*** (Fakat bütün bu hükümler ölenin) ***edeceği vasiyetten veyâ borc***(unun ödenmesin)***den sonradır. Siz babalarınızdan ve oğullarınızdan hangisinin fâide cihetinden size daha yakın olduğunu bilmezsiniz.*** (Bu hükümler ve hisseler) ***Allah'tan birer farîzadır. Şübhesiz ki, Allah hakkıyle bilicidir, yegâne hüküm ve hikmet sâhibidir"*** [135].

---

133 Hadîsin âyetle ilgisi açıktır: Âişe âyetin tefsîrinde: Fakîr olan velî veyâ vasî ma'rûf vechile maldaki çalışması, hizmeti ve zarûrî hâceti kadar yer, demekle mes'eleye daha fazla açıklık getirmiştir. Ancak bu ma'rûf, ***"Aranızda mallarınızı bâtıl yollarla yemeyin"*** (Âyet: 28), ***"Yetîmlerin mallarını haksızlıkla yiyenler..."*** (Âyet: 10), ***"Yetîmlerin işlerini adâletle yerine getirmeniz..."*** (Âyet: 127) âyetleriyle bilinir.

134 Hadîsin başlıktaki âyetle ilgisi açıktır. Buhârî bu mutâbaatı Vasiyetler Kitâbı, "Yüce Allah'ın: *'Mîrâs taksîm olunurken...'* (Âyet: 8) kavli bâbı"nda senedîyle ulanmış olarak getirmiştir. Lafzı şöyledir: "İbn Abbâs dedi ki: Birtakım insanlar bu âyetin neshedildiğini iddiâ ediyorlar. Allah'a yemînle söylerim ki, hayır, neshedilmemiştir. Lâkin bu âyet insanların gevşeklik ettikleri âyetlerdendir. Bunlar iki yakındırlar: Biri mîrâs alır; işte bu rızıklandırılandır. Diğeri mîrâs almaz; işte bu da iyilikle söz söyleyendir: Sana birşey vermeye mâlik olamıyorum, der". Bunun ikisi de İbn Abbâs'tan sahîh olan, güvenilecek olan isnâdlardır. İbn Abbâs'tan diğer birçok zayıf rivâyetler de gelmiştir (İbn Hacer, Kastallânî).

135 Bu Câbir hadîsinin bir rivâyeti Abdest Alma Kitâbı'nda geçmişti. Oradaki hadîsin sonunda Câbir (R): "... Akabinde ben ayıldım ve: Yâ Rasûlallah! Benim mîrâsım kime kalacak? Benim mîrâsçılarım kelâle (yânî usûl ve furû'dan olmayan kimseler)dir, dedim. Bunun üzerine farîzalar, yânî mîrâs payları âyeti indi"

"Allah size mîrâs taksîmini şöyle tavsiye eder: Çocuklarınızda erkeğe iki dişinin payı mikdârıdır..."
(Âyet: 11).

٩٩ــ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى حدّثنا هِشامٌ أنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أخْبَرَهُمْ قال أخبرني ابنُ مُنْكَدِرٍ عنْ جابِرٍ رضى اللّٰهُ عنه قال عادَنِي النبىُّ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم وأبُوبَكْرٍ فى بَنى سلِمَةَ ماشِيَيْنِ فَوَجَدَنِي النبىُّ صلى اللّٰهُ عليْه وسلم لاأعْقِلُ فَدَعا بِماءٍ فَتَوَضَّأَ مِنْهُ ثُمَّ رَشَّ عَلَيَّ فأفَقْتُ فَقُلْتُ ماتأمُرُنِى أنْ أصْنَعَ فى مالِى يارسُولَ اللّٰهِ فَنَزَلَتْ يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أوْلَادِكُمْ *

99-....... Câbir ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Peygamber ile Ebû Bekr berâberce yürüyerek Benû Selime yurdundaki evimde beni hasta ziyâretine gelmişlerdi. Peygamber beni birşey düşünemez derecede baygın bulmuştu. Bunun üzerine Peygamber abdest suyu isteyip abdest almış, sonra abdest suyundan bir mikdârını benim üzerime serpmişti. Ben ayıldım ve:

— Yâ Rasûlallah! Malımda (verâset husûsunda) ne yapmamı (ne sûretle tasarruf etmemi) emredersin? diye sordum.

Bunun üzerine şu meâldeki âyet indi: ***"Allah size mîrâs taksîmini şöyle tavsiye eder: Çocuklarınız hakkında***(ki hüküm) ***erkeğe iki dişinin payı mikdârıdır. Fakat çocuklar ikiden fazla kadınlar iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Dişi çocuk bir tek ise, o zamân terîkenin yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babadan herbirine terîkenin altıda biri verilir. Çocuğu olmayıp da ona ana ve babası mîrâsçı olduysa üçte biri anasınındır. Erkek, dişi kardeşleri varsa o vakit altıda biri anasınındır.*** (Fakat bütün bu hükümler ölenin) ***edeceği vasiyetten veyâ borç***(unun ödenmesin)***den sonradır. Siz babalarınızdan ve oğullarınızdan hangisinin fâide cihetinden size daha yakın olduğunu bilmezsiniz.*** (Bu hükümler ve hisseler) ***Allah'tan birer farîzadır. Şübhesiz ki, Allah hakkıyle bilicidir, yegâne hüküm ve hikmet sâhibidir"*** [135].

---

lar iki yakındırlar: Biri mîrâs alır; işte bu rızıklandırılandır. Diğeri mîrâs almaz; işte bu da iyilikle söz söyleyendir: Sana birşey vermeye mâlik olamıyorum, der". Bunun ikisi de İbn Abbâs'tan sahîh olan, güvenilecek olan isnâdlardır. İbn Abbâs'tan diğer birçok zayıf rivâyetler de gelmiştir (İbn Hacer, Kastallânî).

135 Bu Câbir hadîsinin bir rivâyeti Abdest Alma Kitâbı'nda geçmişti. Oradaki hadîsin sonunda Câbir (R): "... Akabinde ben ayıldım ve: Yâ Rasûlallah! Benim mîrâsım kime kalacak? Benim mîrâsçılarım kelâle (yânî usûl ve furû'dan olmayan kimseler)dir, dedim. Bunun üzerine farîzalar, yânî mîrâs payları âyeti indi"

٧٧ـ بابٌ وَلَكُمْ نِصْفُ ماتَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ

77- BÂB:

"Zevcelerinizin çocuğu yoksa terîkesinin yarısı sizindir. Eğer onların çocuğu varsa, size terîkesinden (düşecek hisse) dörtte birdir..." (Âyet: 12) [136].

١٠٠ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ عَنْ وَرْقاءَ عَنِ ابنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ عَطاءٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما قال كانَ المالُ لِلْوَلَدِ وكانَتِ الوَصِيَّةُ لِلْوالِدَيْنِ فَنَسَخَ اللّهُ مِنْ ذَلِكَ ما أَحَبَّ فَجَعَلَ لِلذكَرِ مِثْلَ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ وجَعَلَ لِلْأَبَوَيْنِ لِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُما السُّدُسَ والثُّلُثَ وجَعَلَ لِلْمَرْأَةِ الثُّمُنَ والرُّبُعَ ولِلزَّوْجِ الشَّطْرَ والرُّبُعَ *

100-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: İslâm'ın başlangıcında kişinin malı, öldüğü zamân mîrâs olarak oğluna kalırdı. Vasiyet de ana ile babanın hakkı idi (yalnız ebeveyne vasiyet edilirdi). Bilâhare Allah bundan irâde ettiği kısmını (mîrâs âyetiyle) neshetti de mîrâsı erkeğe, iki dişi payı kadar ta'yîn buyurdu. Ana ile babadan her birisine de (eğer çocuk varsa) altıda bir verdi, çocuk yoksa üçte bir verdi. Yine kadına (çocuk bulunduğu sûrette) sekizde bir, çocuksuzsa dörtte bîr verdi. Zevceye de (çocuk yoksa) yarı, (çocuk varsa) dörtte bir hisse verdi [137].

---

demişti. Buradaki farîzalar âyetinden murâd, en-Nisâ Sûresi'nin *"Allah size mîrâs taksîminde şöyle tavsiye eder..."* kavlinden başlayıp *"Allah alîmdir, hakîmdir"* (Âyet: 12) kavlinde son bulan iki mîrâs âyeti, yâhud yine bu sûrenin sonunda olan *"Senden fetvâ isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki hükmü şöylece açıklar: Eğer çocuğu* (ve babası) *olmayan bir erkek ölür, onun bir tek kızkardeşi kalırsa, terîkesinin yarısı onundur..."* (176.) âyetidir ki, bunların her ikisinde de "Kelâle"den bahis buyurulmuştur.

136 Âyetin tamâmı şöyledir: *"Zevcelerinizin çocuğu yoksa, terîkesinin yarısı sizindir. Eğer onların çocuğu varsa size terîkesinden* (düşecek hisse) *dörtte birdir. Fakat bu da onların edecekleri vasiyet ve borçtan sonradır. Eğer çocuğunuz yoksa bıraktığınızdan dörtte biri onlarındır. Şâyet çocuğunuz varsa, terîkenizden sekizde biri -edeceğiniz vasiyet ve borç*(un edâsın)*dan sonra- yine onlarındır. Eğer mîrâsı aranan erkek veyâ kadın, çocuğu ve babası olmayan bir kimse olur ve onun erkek veyâ kızkardeşi bulunursa, bunlardan herbirinin* (hakkı) *altıda birdir. Eğer onlar bu mikdârdan çok iseler, o hâlde onlar ölünün edeceği vasiyet ve borçtan sonra üçte birde ortaktırlar.* (Gerek vasiyette ve gerek borç ikrârında mîrâsçılara aslâ) *zarar verici olmamalıdır.* (Bu emirler ve hükümler) *Allah'tan size bir vasiyettir. Allah hakkıyle bilendir, halîmdir"* (Âyet: 12).

137 Hadîsle âyetin uygunluğu *"Zevc için* (çocuk yoksa) *malın yarısı vardır"* kavlin-

٧٨ـ بابٌ لاَ يَحِلُّ لَكُمْ أنْ تَرِثُوا النِّساءَ كَرْهًا الآيَةَ * ويُذْكَرُ عن ابنِ عَبّاسٍ لاَتَعْضُلُوهُنَّ لاَتَقْهَرُوهُنَّ : حُوبًا إثْمًا : تَعُولُوا تَمِيلُوا : نِحْلَةً النِّحْلَةُ المَهْرُ

78- BÂB:

"... *Kadınlara zorla mîrâsçı olmanız ve onları -kendilerine verdiğiniz mehirden birazını giderebilmeniz için- tazyîk etmeniz size halâl olmaz...*"

(Âyet: 19)

Ve İbn Abbâs'tan: "*Lâ ta'dulûhunne*", "Onları kahretmeyin"; "*Hüben*", "Günâh"; "*en-Teûlû*", "Meyletmeniz"; "*Nıhleten*", "en-Nıhletu", "el-Mehru" demektir, diye tefsîr ettiği zikrolunuyor [138].

١٠١ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقاتِلٍ حدّثنا أسْباطُ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا

---

dedir. Bu hadîs, bu isnâd ve bu metinle Vasiyetler Kitâbı, "Mîrâsçıya vasiyet yoktur bâbı"nda da geçmiş ve orada bâzı açıklamalar verilmişti. Ana-babanın ve mîrâsı olan erkek, dişi yakın kısımların ırsî hisseleri tesbît edildikten sonra vasiyet yalnız uzak hısımlara münhasır olmak üzre müstehâb oldu.

"İşbu mîrâsın tafsîli âyetinin nüzûlünde de Atâ şöyle rivâyet etmiştir: Sa'd ibn Rabî' (R) şehîd olmuş, iki kızı, bir zevcesi, bir de erkek kardeşi kalmıştı. Erkek kardeşi malın hepsini alıverdi, kadın da Peygamber'e gelip: "Yâ Rasûlallah, işte Sa'd'ın kızları; Sa'd öldürüldü, bunların amcası da mallarını aldı" diye hâlini arzetti. Peygamber de: ***"Haydi şimdilik git. Ümîd ederim ki, Allah bu husûsta hükmünü yakında verecektir"*** buyurmuş idi. Bu müddet sonra kadın yine geldi ve ağladı. Bunun üzerine bu âyet indi. Akabinde Rasûlullah, kızın amcasını çağırdı: *"Sa'd'ın iki kızına üçte iki ve bunların anasına sekizde bir ver; bâkîsi de senin"* buyurdu, ve işte bu âyet mûcibince İslâm'da ilk taksîm olunan mîrâs bu oldu".

"Demek ki, bu öbüründen evvel netîcelenmiştir. Demek ki nüzûl hikmetinin en mühim yönü, kadınların ve küçüklerin mîrasçılığa hakkıyle ortak edilmeleri ve nikâhın gerek zevc ve gerek zevce için mîrâsçı olma sebeblerine girdirilmesi büyük inkılâbı ile mîrâsçılığın keyfiyet ve kemmiyetinin kat'î sûrette ta'yîni ve bundan evvelki âdetler ve hükümlerin neshedilip atılmasıdır" (*Hakk Dîni,* II, 1300-1301).

138 Buhârî bu başlıkta üç kelimenin tefsîrini nakletti ki, bunların geçtiği âyetler sırasıyle şunlardır:

"Yetîmlere mallarını verin. Temizi murdâra değişmeyin. Onların mallarını, kendi mallarınızı da katarak yemeyin. Çünkü bu, muhakkak büyük bir günâhtır" (Âyet: 2).

"... Bu sizin eğrilip sapmamanıza daha yakındır" (Âyet: 3).

"Kadınların mehirlerini yürekten isteyerek ve Allah'ın bir atıyyesi olarak verin. Bununla berâber eğer ondan birazını gönül hoşluğu ile size bağışlamış olurlarsa, onu da içinize sine sine yiyin" (Âyet: 4).

الشَّيْبانِيُّ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عبَّاسٍ قال الشَّيْبانِيُّ وذَكَرَهُ أبو الحَسَنِ السُّوائيُّ ولاَ أظُنُّهُ ذَكَرَهُ إلاَّ عن ابنِ عَبَّاسٍ ياأيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لاَيَحِلُّ لَكُمْ أنْ ترِثُوا النِّساءَ كَرْهًا ولاَ تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ ما آتَيْتُمُوهُنَّ . قال كانُوا إذَا ماتَ الرَّجُلُ كانَ أوْلياؤُهُ أحَقَّ بامْرَأتِهِ إنْ شاءَ بَعْضُهُمْ تَزَوَّجَها وإنْ شاؤُا زَوَّجُوهَا وإنْ شاؤُا لَمْ يُزَوِّجُوهَا فهُمْ أحَقُّ بِها مِنْ أهْلِها فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ في ذَلِكَ *

101-....... Bize (Ebû İshâk Süleymân ibnu Feyrûz) eş-Şeybânî, İkrime'den; o da İbn Abbâs'tan tahdîs etti. eş-Şeybânî şöyle dedi: Bu hadîsi Ebû'l-Hasen Atâ es-Suvâî de zikretti ki, ben onun bunu muhakkak İbn Abbâs'tan zikrettiğini düşünüyorum: ***"Ey îmân edenler, kadınlara zorla mîrâsçı olmanız ve onları -kendilerine verdiğiniz mehirden birazını gider***(ip elinize geçire)***bilmeniz için- tazyîk etmeniz size halâl olmaz. Meğer ki arayı açacak bir fuhuş işlemiş olsunlar. Onlarla iyi geçinin. Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilir ki birşey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdîr etmiş bulunur"*** (Âyet: 19).

İbn Abbâs dedi ki: Câhiliyet halkının şu âdetleri vardı: Bir adam vefât ettiği zamân, onun velîleri kalan zevcesini de mîrâs almaya herkesten haklı olurlardı. Velîlerden bâzısı isterse ilk mehri ile o kadınla evlenir, isterlerse onu başka birisiyle evlendirip mehrini alırlardı. Yine isterlerse o kadını kimseyle evlendirmezler (fidye vermesi için habsederler, ölünce mîrâsını alırlar)dı. Ölenin velîleri o kadına, kadının âilesinden daha haklı olurlardı. İşte bu âyet, bunlar hakkında (bu kötü âdetleri kaldırmak husûsunda) indi.

٧٩ـ باب قَوْلِهِ ولِكُلٍّ جَعَلْنا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الوَالِدَانِ والأقْرَبُونَ الآيَةَ مَوَالِيَ أوْلياءَ ورَثَةً . وقال مَعْمَرٌ أوْلياءَ مَوَالِي وأوْلياءَ ورَثَةٌ والَّذِينَ عاقَدَتْ أيْمانُكُمْ هُوَ مَوْلَى اليَمِينِ وهُوَ الحَلِيفُ . والمَوْلَى أيْضًا ابنُ العَمِّ. والمَوْلَى المُنْعِمُ المُعْتِقُ . والمَوْلَى المُعتَق والمَوْلَى المَلِيكُ. والمَوْلَى مَوْلًى في الدِّين

79- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"(Erkek ve dişiden) herbiri için baba ve ananın, yakın hısımların terîkelerinden de vârisler yaptık. Akd ile

yemînlerinizin bağladığı kimselere de hisselerini verin. Allah herşeyin üstünde hakîkî bir şâhiddir'' (Âyet: 33) [139].

''*Mevâlî*'', "Velîler", "Mîrâsçılar" demektir. Ma'mer de şöyle demiştir: "Evliyâ", "Mevâlî"dir, yine "Evliyâ", "Mîrâsçılar"dır.

''*Yemînlerinizin karşılıklı muâhade akdettiği kimseler...*''; bu, yemîn mevlâsıdır ki, yemînle bağlanan kişiden ibârettir. "el-Mevlâ", yine "Amcaoğlu"; "el-Mevlâ'l-mu'tıku", "Kölesine hürriyet veren kişi"; "el-Mevlâ'l-mu'taku", "Kendisine hürriyet verilen kimse"; "el-Mevlâ'l-meliku", "İnsanların işlerini (yürütmeyi, idâre etmeyi) üzerine alan kimse", bir de dînde olan "Mevlâ" vardır [140].

١٠٢ ــ حدّثنى الصَّلْتُ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا أَبو أُسامَةَ عنْ إدْرِيسَ عنْ طَلحَةَ بنِ مُصَرِّفٍ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ تعالى عنهما ولِكُلٍّ

---

139 ''Yânî nikâh akdi ile zevc veyâ zevcenin veyâ muvâlât akdi ile mevlâ'l-muvâlâtın terîkelerinden mîrâs alır vârisler yaptık. Herkesi yalnız kendi kazancıyle bırakmayıp, mîrâsı da hakk yaptık ve bunu yalnız erkeklere veyâ kadınlara tahsîs etmeyip ikisine de verdik. Bir de yalnız ana-baba veyâ evlâd terîkesinden değil, umûmî olarak akrabânın terîkelerinden derecelerine göre ta'mîm ettik, hısımlıkla da kalmayıp akidlerle de mîrâs verdik ki, bütün bunlar sırf ilâhî fazldır. Zirâ Allah vermezse, kimsenin mîrâsa konması mümkün değildir. Binâenaleyh birbirinizin hisselerine göz dikmeyin de, bütün o vârislere nasîblerini verin...'' (*Hakk Dîni,* II, 1347-1348).

140 Buhârî burada ''Mevlâ'' kelimesinin birçok ma'nâlara geldiğine işâret edip, bunlardan beş tânesini zikretmiştir. Lugatte bu kelime hakkında şu bilgiler verilmiştir:

el-Mevlâ: Mîm'in fethi ve elif'in kesriyle Mâlik ma'nâsınadır. ''O, onun mevlâsıdır, yânî mâlikidir'' denilir. Ve kula denir *Abd* ma'nâsına; câriyeye *Mevlât* denir.

Ve kul azâd eden adama denir, *Mu'tık* ma'nâsına: ve âzâd olunmuş kula denir *Mu'tak* ma'nâsına; ve bir adamın yâr hemdemine ve sâhibine denir; ve bir kimsenin yakın hısımına denir, amcaoğlu ve dayıoğlu gibi; ve komşuya denir, câr ma'nâsına; ve bir adamın hem-ahdine ve halîf ve muâkidine denir; ferâizde *Mevlâ'l-muvâlât* bundandır. Ve bir adamın oğluna, amcasına, mihmân ve nezîline, şerîk ve ortağına denir; ve bir adamın kız karındaşı oğluna denir ki, yeğen ta'bîr olunur. Ve bir adamın velîsine denir ki, işlerinde velâyeti olan kimseden ibârettir, nikâh ve yetîm velîsi gibi. Ve bir adamın mürebbîsine denir. Muîn ve nâsır ma'nâsınadır. İn'âm eden adama, in'âm olunmuş adama denir; bir adamın dostuna, muhibbine denir. Ve bir kimsenin tâbiine denir. Ve dâmâda denir, sıhr ma'nâsına; ve seyyid ve şân sâhibi adama denir... Ve *Mevlâ* lafzının cem'i *Mevâlî* gelir. Bu, yakınlık ma'nâsına olan *Vely* maddesinden mef'al veznidir *(Kaamûs Ter.)*

جَعَلْنا مَوَالِيَ قال ورَثَةً والَّذِينَ عاقَدَتْ أَيمانُكُمْ كانَ المُهاجِرون لمَّا قَدِمُوا المَدِينَةَ يَرِثُ المُهاجِرُ الأَنْصارِيَّ دُونَ ذَوِي رَحِمِهِ لِلأُخُوَّةِ الَّتِي آخَى النبيُّ ﷺ بَيْنَهم فَلَمَّا نَزَلَتْ وِلِكُلٍّ جَعَلْنا مَوَالِيَ نُسِخَتْ ثُمَّ قال والَّذِينَ عاقَدَتْ أَيمانُكُمْ مِنَ النَّصْرِ والرِّفادَةِ والنَّصِيحَةِ وقَدْ ذَهَبَ المِيرَاثُ ويُوصِي لهُ : سَمِعَ أَبُو أُسامَةَ إِدْرِيسَ وسَمِعَ إِدْرِيسُ طَلْحَةَ *

102-....... İbn Abbâs(R)'tan (o, şöyle demiştir): ***"Erkek, dişi; herbiri için mevlâlar kıldık"***, "Mîrâsçılar kıldık" demektir. ***"Karşılıklı yemînlerinizin bağladığı kimseler"***, Muhâcirler'le Ensâr'dır ki, Muhâcirler Medîne'ye geldikleri ilk zamânlarda Peygamber'in bunlarla Medîneli Ensâr arasında kurduğu kardeşlik akdleri sebebiyle Zevu'l-Erham'dan evvel (hısımlık sâhiblerinden evvel) mîrâsçı olurlardı. Fakat sonra ***"Erkek, kadın; herbiri için mîrâsçılar kıldık"*** âyeti inince, akidleşme ve kardeşlik akdiyle kurulmuş olan mîrâsçılık nesholundu.

Sonra İbn Abbâs, ***"Karşılıklı yemînlerinizin bağladığı kimseler"*** kavli hakkında: Artık bu yalnız yardım etmek, ihsân etmek, nasîhat etmekten ibâret kaldı. Akidleşen iki kişi arasında mîrâsçılık gitmiş oldu. Ancak yemînli dostu için vasiyet edebilir.

(Buhârî dedi ki:) Bu hadîsi râvî Ebû Usâme, İdrîs ibn Yezîd'den işitti. İdrîs de Talha ibn Musarrıf'tan işitti.

٨٠ ــ بابُ قَوْلِهِ إِنَّ اللَّهَ لاَيَظْلِمُ مِثْقالَ ذَرَّةٍ يَعْنِي زِنَةَ ذَرَّةٍ

80- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Şübhesiz ki, Allah zerre kadar haksızlık etmez. Bir iyilik olursa onu kat kat artırır. Kendi cânibinden pek büyük bir mükâfât verir" (Âyet: 40).

١٠٣ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ العَزِيزِ حدّثنا أَبُو عُمَرَ حَفْصُ بنُ مَيْسَرَةَ عنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ عنْ عَطاءِ بنِ يَسارٍ عنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضي اللَّهُ عنْهُ أَنَّ أُناسًا في زَمَنِ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قالُوا يارسولَ اللهِ هَلْ نَرَى ربَّنا يَوْمَ القيامَةِ قال النبيُّ صلى اللَّه عليه وسلم نَعَمْ هَلْ تُضارُّونَ في رُؤْيَةِ الشَّمْسِ بالظَّهِيرَةِ ضَوْءٌ لَيْسَ فِيها سَحابٌ قالُوا لاَ قال وهَلْ تُضارُّون في رُؤْيَةِ القَمَرِ

لَيْلَةَ البَدْرِ ضَوْءٌ لَيْسَ فِيها سَحابٌ قالُوا لاَ قال النبيُّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم
ماتُضارُّونَ فى رُؤْيَةِ اللّٰهِ عَزَّ وجَلَّ يَوْمَ القِيامَةِ إلاَّ كَما تُضارُّونَ في رُؤْيَةِ أَحَدِهِما
إذَا كَانَ يَوْمُ القِيامَةِ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ تَتْبَعُ كُلُّ أُمَّةٍ ما كانَتْ تَعْبُدُ فَلاَ يَبْقى مَنْ كانَ
يَعْبُدُ غَيْرَ اللّٰهِ مِنَ الأَصْنامِ والأَنْصابِ إلاَّ يَتَساقَطُونَ في النَّارِ حَتَّى إذَ لَمْ يَبْقَ
إلاَّ مَنْ كانَ يَعْبُدُ اللّٰهَ بَرٌّ أَوْ فاجِرٌ وغُبَّراتِ أَهْلِ الكِتابِ فَيُدْعَى اليَهُودُ فَيُقالُ
لَهُمْ مَنْ كُنْتُم تَعْبُدُونَ قال كُنَّا نَعْبُدُ عُزَيْرَ ابْنَ اللّٰهِ فَيُقالُ لَهُمْ كَذَبْتُمْ ما اتَّخَذَ
اللّٰهُ مِنْ صاحِبَةٍ ولاَ ولَدٍ فَماذَا تَبْغُونَ فقالُوا عَطِشْنا رَبَّنا فاسْقِنا فَيُشارُ أَلاَتَرِدُونَ
فَيُحْشَرُونَ إلى النَّارِ كأَنَّها سَرَابٌ يَحْطِمُ بَعْضُها بَعْضًا فَيَتَساقَطُونَ في النَّارِ
ثُمَّ يُدْعَى النَّصارَى فَيُقالُ لَهُمْ مَنْ كُنْتُم تَعْبُدُونَ قالُوا كُنَّا نَعْبُدُ المَسِيحَ ابنَ
اللّٰهِ فَيُقالُ لَهُمْ كَذَبْتُمْ ما اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ صاحِبَةٍ ولا وَلَدٍ فَيُقالُ لَهُمْ ماذَا تَبْغُونَ
فَكَذَلِكَ مِثْلَ الأَوَّلِ حَتَّى إذا لَمْ يَبْقَ إلاَّ مَنْ كانَ يَعْبُدُ اللّٰهَ مِنْ بَرٍّ أَوْ فاجِرٍ
أَتاهُم رَبُّ العالَمِينَ في أَدْنَي صُورَةٍ مِنَ الَّتِي رأَوْهُ فِيها فَيُقالُ ماذَا تَنْتَظِرُونَ تَتْبَعُ
كُلُّ أُمَّةٍ ما كانَتْ تَعْبُدُ قالُوا فارَقْنا النَّاسَ فى الدُّنْيا عَلى أَفْقَرِ ما كُنَّا إلَيْهِم ولَم
نُصاحِبْهُمْ ونَحْنُ نَنْتَظِرُ رَبَّنا الَّذِى كُنَّا نَعْبُدُ فَيَقُولُ أَنا رَبُّكُمْ فَيَقُولُونَ لاَنُشْرِكُ
بِاللّٰهِ شَيْئًا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا *

103- Bana Muhammed ibnu'l-Abdilazîz tahdîs etti. Bize Ebû Umer Hafs ibnu Meysere, Zeyd ibn Eslem'den; o da Atâ ibn Yesâr'-dan; o da Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den şöyle tahdîs etti: Peygamber (S) zamânında birtakım insanlar:

— Yâ Rasûlallah! Biz kıyâmet gününde Rabb'imizi görecek miyiz? dediler.

Peygamber:

— *"Evet* (kıyâmet gününde Rabb'inizi göreceksiniz)*: Güneşin ziyâını öğle vakti önünde hiçbir bulut yokken görmek için itişip kakışmaya, birbirinize zahmet vermeye hâcet görür müsünüz?"* diye sordu.

Sahâbîler:

— Hayır görmeyiz, dediler.

Peygamber:

— *"Ayın ondördüncü gecesi önünde hiç bulut yok iken görmek için birbirinize zahmet vermeye hâcet görür müsünüz?"* dedi.

Onlar:

— Hayır görmeyiz, dediler.

Peygamber:

— *"İşte bu iki kürreden herhangi birisinin ziyâını* (sıkışmadan, meşakkatsiz, tam bir açıklıkla) *gördüğünüz gibi, kıyâmet gününde Azîz ve Celîl olan Allah'ı, birbirinize meşakkat ve zahmet vermeden açıkça göreceksiniz"* buyurdu.

Ve şöyle devâm etti:

— *"Kıyâmet günü olduğu zamân bir dellâl: Her ümmet neye ve kime tapıyor idiyse onun ardına düşer* (yânî düşsün)*! diye i'lân edecek. Bunun üzerine Allah'tan başka şeylere: putlara, heykellere, dikili taşlara tapagelen ne kadar müşrik varsa, onlardan hiçbiri geri kalmaksızın cehennemin içine dökülecekler. Artık ortalıkta yalnız Allah'a ibâdet eden gerek sâlih, gerek fâcir kimselerle* (müşrik olmayan) *kitâb ehli bakıyyelerinden başka kimse kalmayınca, Yahûdîler'den geri kalanlar çağırılacak ve onlara:*

— Siz kime ibâdet ederdiniz? diye sorulacak.

Onlar:

— Biz Allah'ın oğlu Uzeyr'e ibâdet ederdik! diye cevâb verecekler.

Bunun üzerine onlara:

— Siz yalan söylüyorsunuz. Allah hiçbir eş ve oğul edinmedi! denilecek.

— Şimdi siz ne istersiniz? diye sorulacak.

Onlar da:

— Ey Rabbimiz, çok susadık, bize su ihsân et! diyecekler.

Bunun üzerine onlara:

— Haydi su başına gelmez misiniz? diye işâret olunacak.

Akabinde onlar bir araya getirilip cehenneme doğru sevk olunacaklar. O cehennem ateşine ki, onların görüşünde yalımları birbirini kırıp geçiren serâb gibi görünecek ve onu su zannedip birbiri ardınca ateşin içine dökülecekler. Sonra Nasrânîler(in bir tâifesi) *çağrılacak. Onlara da:*

— Siz kime tapardınız? diye sorulacak.

Onlar da:

— Biz Allah'ın oğlu Îsâ'ya ibâdet ederdik, diyecekler.

Onlara da:

— Siz yalan söylüyorsunuz. Allah hiçbir eş ve hiçbir oğul edinmiş değildir, denilecek ve: Ne istiyorsunuz? diye sorulacak.

Onlar da kendilerinden evvelki Yahûdîler'in su isteyip cehenneme sevkolunmaları gibi cehenneme sevkolunacaklar.

Artık meydanda sâlih veyâ fâsık olarak Allah'a ibâdet eden mü'-

min muvahhidlerden başka kimse kalmayınca, Âlemlerin Rabbı onlara evvelden bildikleri en yakın bir sıfatta gelecek, yânî tecellî edecek ve Allah tarafından bu muvahhidlere[141]:

— *Sizler ne bekliyorsunuz?* (Görüyorsunuz) *her ümmet ibâdet etmekte bulunduğu şeyin ardına düşüp gidiyor! buyurulacak.*

Onlar da:

— *Ey Rabb'imiz, biz dünyâda iken* (seni tanımayan, sana ibâdet etmeyen) *şu insanlardan kendilerine en ziyâde muhtâc olmamıza rağmen ayrılıp ayrı yaşadık, Sen'in rızân için bunlarla arkadaşlık yapmadık. Biz şimdi kendisine kulluk edegeldiğimiz Rabb'imizi* (O'nun kerem ve inâyetini) *bekliyoruz! diyecekler.*

Bunun üzerine Yüce Allah onlara iki yâhud üç kerre:

— *Ben sizin Rabb'inizim! buyuracak.*

Onlar da her seferinde:

— *Biz Allah'a hiçbirşeyi ortak kılmayız! diyecekler"*[142].

٨١ــ بابٌ فَكَيْفَ إذَا جِئْنا مِنْ كلِّ أُمَّةٍ بَشِهيدٍ وجِئْنا بِكَ عَلى هٰؤُلاَءِ شَهِيدًا : المُخْتال والخَتَّالُ واحِدٌ . نَطْمِسَ وُجُوهًا نُسَوِّيها حتَّى تَعُودَ كأقْفائِهِمْ. طَمَسَ الكِتابَ مَحاهُ . سَعِيرًا وُقُودًا

81- BÂB:

"Her ümmetten birer şâhid, onların üzerine de seni bir

---

141 Buradaki *"İtyân"*, yânî Allah'ın gelmesi ile "sûret" mes'elelerine gelince: *İtyân* hakkında âlimlerin görüşleri çeşitlidir:

a. *İtyân*, ilâhî fiillerden bir fiildir ki, ona îmân etmek vâcib olduğu gibi Yüce Zâtı'nı hudûstan da tenzîh etmek vâcibdir.

b. Rabbimiz Taâlâ ve Tekaddes Hazretleri'nin ityânı, kulların kendisini görmesinden ibârettir. Gâibde olan birşeyi görebilmek için, âdeten o şeyin görene doğru gelmesi gerektiği için ityân, mecâzen ru'yet ma'nâsınadır... (Ahmed Naîm, *Tecrîd Ter.*, II, 668-669; 450 rakamlı hadîsin hâşiyesi).

142 Hadîs ile başlıktaki âyet arasındaki uygunluk, hadîsin ma'nâsından anlaşılan şu yöndendir: Yüce Allah'ın kıyâmet günü mü'min ve kâfir kulları arasında büyük adâletiyle hükmedeceği ve onlardan hiçbirine zerre kadar haksızlık etmeyeceği yönündendir... (Aynî).

Bu ru'yet hadîsi, tarîklerinin çokluğu ile meşhûr olan hadîslerdendir. Uzun, kısa birçok ve birbirini açıklar mâhiyette metinlerle rivâyet edilmiştir.

Bundan önceki hâşiyede de kısaca ifâde edildiği gibi, bu hadîste bildirilen ru'yet, Allah'ı görüş değildir. Bu ru'yet, yalnız Allah'ın kendi hass kullarıyle Allah'tan başka birtakım mahlûklara kulluk edenlerin aralarını fark ve temyîz için vâki' olan ilâhî bir tecellîdir. Cennetteki ru'yet, sevâb ve kerâmet olarak ru'yettir; o, bundan başkadır.

şâhid olarak getirdiğimiz zamân nice olur?" (Âyet: 41).
"*el-Muhtâl*" ve "*el-Hattâl*" birdir.
"*Birtakım yüzleri silmemizden önce*", "Onları enseleri gibi oluncaya kadar dümdüz yapmamıźdan önce" demektir.

"*Tamase'l-kitâbe*(= Kitâbı sildi)", "Onu mahvetti" demektir. "*Saîran*", çok yanıcı ateş demektir [143].

١٠٤ ـ حدّثنا صَدَقَةُ أخبرنا يَحْيَى عنْ سُفْيانَ عنْ سُلَيْمانَ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ عَبِيدَةَ عنْ عبْدِ اللَّهِ قال يَحْيَى بَعْضُ الحَدِيثِ عنْ عَمْرِو ابنِ مُرَّةَ قال قال لِى النبيُّ صلى اللّهُ عَليهِ وسلّم اقْرَأ عَلَىَّ قُلْتُ آقْرَأُ عَلَيْكَ وعَلَيْكَ أُنْزِلَ قال فإنِّي أُحِبُّ أنْ أسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِى فَقَرَأتُ عليْهِ سُورَةَ النِّساءِ حتَّى بَلغْتُ فَكَيْفَ إذَا جِئْنا مِنْ كلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وجِئْنا بِكَ على هٰؤُلاءِ شَهِيدًا . قال أمْسِكْ فإذَا عَيْناهُ تَذْرِفانِ *

104-....... (Buradaki iki senedde) Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bana hitâben:

— *"Bana karşı Kur'ân oku!"* diye emretti.

Ben de O'na:

— Kur'ân Senin üzerine indirildiği hâlde, ben onu Sana karşı mı okuyacağım? dedim.

Peygamber:

— *"Şübhesiz ben Kur'ân'ı kendimden başkasından işitmeyi severim"* buyurdu.

Ben de kendisine en-Nisâ Sûresi'ni okumağa başladım. ***"Her ümmetten birer şâhid, onlar üzerine de seni bir şâhid olarak getirdiğimiz zamân nice olur!"*** âyetine ulaştığımda Peygamber bana:

— *"Okumayı tut* (yânî durdur)*!"* buyurdu.

---

143 Buhârî'nin bu başlıkta tefsîrlerini verdiği kelime ve ta'bîrlerin geçtiği cümleler, sırasıyle şöyledir:

"***... Allah kendini beğenen ve dâimâ büyüklenen kimseyi sevmez***" (Âyet: 37).

"***Biz birtakım yüzleri silip belirsiz edip de enselerine çevirmezden yâhud cumartesi yârânına ettiğimiz la'net gibi kendilerini de la'netlememizden evvel îmân edin. Allah'ın emri yerine gelecektir***" (Âyet: 47).

"***İşte onlardan kimi ona îmân etti, kimi de ondan yüz çevirdi. Çılgın bir ateş olarak cehennem yeter*** (onlara)" (Âyet: 55).

O sırada gördüm ki, Peygamber'in iki gözü yaş döküyordu [144].

٨٢ـ بابُ قَوْلِهِ وإنْ كُنْتُم مَرْضَى أوْ عَلى سَفَرٍ أوْ جاءَ أحَدٌ مِنكُم مِنَ الغائِطِ . صَعيدًا وَجْهَ الأرْضِ : وقال جابِرٌ كانتِ الطَّوَاغِيتُ الَّتِي يَتَحاكَمُونَ إلَيْها فى جُهَيْنَةَ واحِدٌ وفى أسْلَمَ واحِدٌ وفى كلِّ حَيٍّ وَاحِدٌ كُهَّانٌ يَنْزِلُ عَلَيْهِم الشَّيْطانُ . وقال عُمَرُ الجِبْتُ السِّحْرُ والطَّاغُوتُ الشَّيْطانُ : وقال عِكْرِمَةُ الجِبْتُ بِلِسانِ الحَبَشَةِ شَيْطانٌ والطَّاغُوتُ الكاهِنُ

82- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"... *Eğer hasta olur, ya bir sefer üzerinde bulunursanız yâhud sizden biriniz ayak yolundan gelirse...*"

(Âyet: 43) [145].

"*Saîden*", "Yeryüzü" demektir.

Ve Câbir şöyle demiştir: Câhiliyet'te kendileri önünde muhâkeme olmak istedikleri tâğûtlar, Cuheyne kabîlesinde bir tâğût, Eslem kabîlesinde bir tâğût ve Arab kabîlelerinden herbirinde birer tâğût idi. Bunlar birtakım kâhinlerdir ki, üzerine şeytânlar müstakbel hakkında kâinattan haberlerle inerler.

Umer ibnu'l-Hattâb da:

---

144 Bu âyet gereğince her peygamberin ümmeti hakkında tasdîk ve tekzîb sûretiyle şehâdet etmesi, bundan sonra da Muhammed Peygamber'in -şehâdet üzerine şehâdet olarak- şehâdet etmesi, bütün beşeriyeti şâmil ve îfâsı ağır bir vazîfe idi. Peygamber âmme üzerine şâhid olduğu gibi, şefâatçi de idi. Bu iki vazîfenin büyüklüğü, kendisini ağlatmıştı.

Âyetteki "Nasıl olacak?" sorusunun cevâbı, onun ardından gelen âyette şöyle bildirilmiştir: "*Küfredenlerle o Rasûle âsî olanlar o gün hâk ile yeksân edilselerdi de Allah'tan bir sözü gizlememiş olsalardı temennîsinde bulunacaklardır*" (Âyet: 42).

145 Âyetin tamâmı şöyledir: "***Ey îmân edenler, siz sarhoşken, ne söyleyeceğinizi bilinceye ve cünüb iken de -yolcu olmanız müstesnâ- gusledinceye kadar namâza yaklaşmayın. Eğer hasta olur, ya bir sefer üzerinde bulunursanız yâhud sizden biriniz ayak yolundan gelirse yâhud da kadınlara dokunup da bir su bulamazsanız, o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şübhesiz Allah çok affedici, çok mağfiret eyleyicidir***" (Âyet: 43).

"*el-Cibtu*", "es-Sıhr"; "*et-Tâğûtu*", "eş-Şeytân"dır, demiştir.
İkrime de: "*el-Cibt*", Habeşe dilinde "Şeytân", "*et-Tâğût*" ise "Kâhin" demektir, demiştir [146].

١٠٥ ــ حدّثنا مُحَمَّدٌ أخبرنا عَبْدَةُ عنْ هِشامٍ عنْ أبِيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ هَلَكَتْ قِلادَةٌ لأسْمَاءَ فَبَعَثَ النبىُّ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم فى طَلَبِها رِجالاً فَحَضَرَتِ الصَّلاةُ ولَيْسُوا عَلى وُضوءٍ ولَمْ يَجِدُوا ماءً فَصَلَّوْا وهُمْ عَلى غَيْرِ وُضوءٍ فأنْزَلَ اللَّهُ تعالى يَعْنِى آيَةَ التَّيَمُّمِ *

105-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Esmâ'ya âid olan bir gerdanlık kayboldu. Peygamber (S) onun aranması için birtakım adamlar yolladı. (Kendisi ve ordu bekledi.) Bu sırada namâz vakti geldi. Hâlbuki bir su başında değillerdi, bir su da bulamadılar. Akabinde abdestsiz oldukları hâlde namâz kıldılar. Bunun üzerine Yüce Allah şunu, yânî Teyemmüm âyeti'ni indirdi [147].

٨٣ ــ بابُ قَوْلِهِ أطِيعُوا اللَّهَ وأطِيعُوا الرَّسُولَ وأُولِى الأمْرِ مِنْكُمْ ذَوِى الأمْرِ

146 Burda tefsîrleri verilen "*et-Tâğût*" kelimeleri, 51 ve 60 rakamlı âyetlerde geçmektedir. Câbir hadîsini İbn Ebî Hâtim, Umer ile İkrime'nin sözlerini de Abd ibn Humeyd, senedli olarak rivâyet etmişlerdir. Bu iki isim hakkında şu bilgiler verilmiştir:

Tâğût, Tuğyân'dan mübâlağa sîgasıyle bir cins ismidir ki, aslı *Ceberût* gibi *Tağavût* olup mekânî kalb ile *Tavağût* yapılarak vâv, elife kalbedilmiştir. Müfrede, cem'e, müzekkere, müennese ıtlâk edilir. Aynı *Tuğyân* kesilmiş, tuğyânkâr, azgın, azman, azıtkan demek gibidir. İbn Cerîr'in ta'rîfi: Allah'a karşı tuğyânkâr olup, kahr ve cebr ile veyâ bi'r-rızâ perestiş edilip ma'bûd tutulan gerek insân, gerek şeytân, gerek vesen ve gerek sanem ve gerek herhangi birşey demektir. Bunun tefsîrinde: "Şeytân veyâ sihirbâz veyâ kâhin veyâ ins ve cinnin mutemerridleri veyâ Allah'a karşı ma'bûd tanınıp râzî olan Fir'avn ve Nemrûd gibiler veyâ sanemler" diye müteaddid rivâyetlere tesâdüf edilir. Ebû Hayyân dedi ki: Bunlar birer misâl ile beyân olmak gerektir, çünkü *Tâğût* bunların herbirinde kullanılır... (*Hakk Dîni,* I, 869-870).

Cibt ise, put demektir. Kâhine de denildiği naklediliyor. Bu sûretle bu iki kelime Allah'tan başka ilâh edinilen rûhlu ve rûhsuz ma'bûdların tam isimleridir. Birbiri yerine kullanılabilirler... (*Hakk Dîni,* II, 1368).

147 Bu hadîsin daha uzun bir rivâyeti Teyemmüm'de geçmişti. Bu en-Nisâ: 43. âyetinin, el-Mâide: 6, yânî abdest âyetinden sonra inmiş olması lâzım geliyor.

83- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Ey îmân edenler, Allah'a itâat edin. Rasûl'e ve sizden olan emir sâhiblerine de itâat edin..." (Âyet: 59).

١٠٦ ـ حدّثنا صَدَقَةُ بنُ الفَضْلِ أخْبرنا حَجَّاجُ بنُ مُحَمَّدٍ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ عنْ يَعْلى بن مُسْلِمٍ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابن عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما أطِيعُوا اللّهَ وأطِيعُوا الرَّسُولَ وأُولِى الأمْرِ مِنْكُمْ قال نَزَلَتْ فِي عَبْدِ اللّهِ بنِ حُذَافَةَ بنِ قَيْسِ بنِ عَدِيٍّ إذْ بَعَثَهُ النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم فى سَرِيَّةٍ *

106-....... Abdullah ibn Abbâs (R): *"Ey îmân edenler, Allah'a itâat edin, Rasûl'e ve sizden olan emir sâhiblerine de itâat edin. Eğer birşey hakkında çekişirseniz, onu Allah'a ve Rasûl'e döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız. Bu hem hayırlı, hem netîce i'tibâriyle daha güzeldir"* âyeti, o zamân Peygamber'in kendisini bir seriyyede (askerî birlikte) kumandan yaparak gönderdiği Abdullah ibn Huzâfe ibn Kays ibn Adiyy hakkında indi, demiştir [148].

٨٤ ـ بابٌ فَلاَ ورَبِّكَ لاَيُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيما شَجَرَ بَيْنَهُمْ

84- BÂB:
"Öyle değil, Rabb'ine and olsun ki, onlar aralarında kimi oraya, kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri)

---

148 Bu Abdullah ibn Huzâfe'nin kumandan yapılıp gönderildiği seriyye, Mağâzî Kitâbı'nda, "Abdullah ibn Huzâfe es-Sehmî ve Alkame ibn Mucezziz el-Mudlicî; ve buna Ensâr Seriyyesi denilir bâbı"nda, 340 rakamıyle Alî tarafından rivâyet edilen hadîsteki seriyyedir. Kumandan Abdullah bu seferde öfkelenip odun toplatmış, ateş yaktırarak askerlerin ateşe girmelerini emretmişti. Bâzıları ateşe girmeyi düşünürken, içlerinden biri "Biz Peygamber'e ateşten kaçmak için uyduk..." diyerek bu emre itâat gerekmediğini belirtmişti.

Bu Abdullah ibn Huzâfe, ikinci Habeşe hicretine katılan ilk müslümânlardandır. Kisrâya elçilikle gönderilmişti. Usmân zamânında Mısır'da vefât etmiştir.

"Âyette Allah ile Rasûl'ü hakkında *"İtâat edin ve itâat edin"* diye itâat açıkça söylendiği hâlde, Ulu'l-emr hakkında ayrıca "İtâat edin" buyurulmayıp, bunlara itâat, Rasûl'e atfen ve sırf Rasûl'e itâate tebean emrolunmuş ve bu sûretle tebaiyyet altında itâatin hem aynı kuvvetle mutlak olduğu gösterilmiş, hem de isyân mevkileri hükümden hâriç bırakılmıştır. *"Hâlıka isyân yanında mahlûka itâat yoktur"*, *"İtâat ancak ma'rûftadır"* hadîsleri de bunu beyân edicidir. Şu halde âmirin her emri me'mûru mes'ûliyetten kurtarmağa yetmez..." (*Hakk Dîni*, II, 1374-1375).

şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden yürekleri hiç sıkıntı duymadan tam teslîmiyetle teslîm olmadıkça îmân etmiş olmazlar''

(Âyet: 65).

١٠٧ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ أخبرَنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ قال خاصَمَ الزُّبَيْرُ رجُلاً مِنَ الأنصارِ في شَرِيجٍ مِنَ الحَرَّةِ فقال النبيُّ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم اسْقِ يازُبَيْرُ ثُمَّ أرْسِلِ الماءَ إلى جارِكَ فقالَ الأنصارِيُّ يارسُولَ اللَّهِ أنْ كانَ ابنَ عَمَّتِكَ فَتَلَوَّنَ وجْهُهُ ثُمَّ قال اسْقِ يازُبَيْرُ ثُمَّ احْبِسِ الماءَ حتَّى يَرْجِعَ إلى الجَدْرِ ثُمَّ أرْسِلِ الماءَ إلى جارِكَ واسْتَوْعَى النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم لِلزُّبَيْرِ حَقَّهُ فى صَرِيحِ الحُكْمِ حِينَ أحْفَظَهُ الأنْصارِيُّ وكانَ أشارَ عَلَيْهِما بأمْرٍ لَهُما فِيهِ سَعَةٌ قالَ الزُّبَيْرُ فما أحْسِبُ هٰذِهِ الآيَاتِ إلاَّ نَزَلَتْ فى ذَلِكَ فَلاَ ورَبِّكَ لاَيُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيما شَجَرَ بيْنَهُمْ *

107-....... Urve ibnu'z-Zubeyr şöyle dedi: ez-Zubeyr, Harre mevkiinde hurmalıkları suladıkları su yolundan (su nevbetinden) dolayı Ensâr'dan bir adamla nizâlaştı.

Peygamber (S):

— ***''Yâ Zubeyr! Tarlanı sula, sonra suyu habsetme de komşuna doğru salıver!''*** buyurdu.

Bunun üzerine Ensârî zât:

— Yâ Rasûlallah, Zubeyr halanın oğlu olduğu için mi? diye ta'rîz etti.

Bu sözden dolayı Peygamber'in yüzü değişti. Sonra:

— ***''Yâ Zubeyr, tarlanı sula, sonra suyu tâ hurma ağaçlarının köklerine dönüp erişinceye kadar habset. Sonra suyu komşuna doğru salıver!''*** buyurdu.

Peygamber, Ensârî kendisini öfkelendirdiği zamân apaçık hükümde Zubeyr'in hakkını tastamam aldırttı. Hâlbuki birinci emirde onlara, içinde genişlik bulunan bir işle emretmişti.

ez-Zubeyr şöyle dedi: Ben şu âyetlerin muhakkak bu hâdise hakkında indiğini zannediyorum: ***''Öyle değil, Rabb'ine and olsun ki, onlar aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem yapıp sonra da ver-***

diğin hükümden yürekleri hiç sıkıntı duymadan, tam teslîmiyetle teslîm olmadıkça îmân etmiş olmazlar" [149].

٨٥ـ بابٌ فاولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِنَ النَّبيِّينَ

85- BÂB:

"(Kim Allah'a ve Rasûl'e itâat ederse, işte onlar) ***Allah'ın kendilerine ni'metler verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle, iyi adamlarla berâberdirler. Onlar ne iyi arkadaştır!"*** (Âyet: 69).

١٠٨ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ حَوْشَبٍ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ سَعْدٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ سَمِعْتُ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم يَقُولُ مامِنْ نَبِيٍّ يَمْرَضُ إلاَّ خُيِّرَ بَيْنَ الدُّنْيا والآخِرَةِ وكانَ فى شَكْوَاهُ الَّذى قُبِضَ فِيهِ أخَذَتْهُ بُحَّةٌ شَدِيدَةٌ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ مَعَ الَّذِينَ أنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِنَ النَّبيِّينَ والصِّدِّيقِينَ والشُّهَدَاءِ والصَّالِحِينَ فَعَلِمْتُ أنَّهُ خُيِّرَ *

108-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'tan *"Hasta olan herbir peygamber muhakkak dünyâ ile âhiret arasında muhayyer kılınır"* buyururken işittim. İçinde rûhunun alındığı hastalığında kendisini bir boğaz kısılması ve şiddetli bir ses kalınlaşması yakalamıştı. İşte o zamân ben kendisinden şu âyeti söylerken işittim: "... ***Allah'ın kendilerine ni'metler verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle, iyi adamlarla berâberdirler, onlar ne iyi arkadaştır!"*** Artık ben de bundan, Rasûlullah'ın bu iki dilek arasında muhayyer kılındığını bildim [150].

---

149 Hadîsin âyetle uygunluğu meydandadır. Bu hadîsin bir rivâyeti Şirb Kitâbı'nda, arka arkaya üç bâbda geçmişti. Orada belirtildiği gibi, Peygamber, Zubeyr ile Ensârî arasında evvelâ sulh yoluyla hükmetmek istemiş, sulama ile yetinip suyun habsedilmemesini emretmişti. Ensârî'nin i'tirâzı üzerine, iki tarafın ma'rûf olan haklarını tam almalarına yönelip, Zubeyr'e örfen kana kana suladıktan sonra suyu salıvermesini emretmiştir.

150 Bu hadîsin bir rivâyeti "Peygamber'in hastalığı ve vefâtı bâbı"nda geçmişti.

Âyetin ma'nâsı, Allah'ın ve Rasûlü'nün emrettikleriyle amel edip, Allah'ın ve Rasûlü'nün nehyettiklerini terkedenler, Allah'ın kendilerine ni'metler verdiği... kimselerle berâber olurlar, demektir.

Taberânî, senediyle Âişe'den şunu rivâyet etmiştir: Âişe dedi ki: Rasûlullah'a bir adam geldi de:

٨٦ ـ بابٌ قَوْلِهِ ومالَكُم لا تُقاتِلُونَ في سَبِيلِ اللَّهِ إلى الظَّالِمِ أهْلُها

86- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:
"Size ne oluyor ki, Allah yolunda -ve acz ve ıztırâb içinde bırakılıp: 'Ey Rabb'imiz, bizi ahâlîsi zâlim olan şu memleketten çıkar, bize tarafından bir sâhib gönder, bize katından bir yardımcı yolla' diyen erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda- düşmanla çarpışmıyorsunuz?" (Âyet: 75) [151]

١٠٩ ـ حدّثني عَبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا سُفْيانُ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قال سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ قال كُنْتُ أنا وأُمِّي مِنَ المُسْتَضْعَفِينَ *

109-....... Ubeydullah (ibn Ebî Yezîd): Ben İbn Abbâs'tan: Ben, annem (Ümmü'l-Fadl Lubâbe bintu'l-Hâris el-Hilâliyye, Mekke'de) zaîf kılınmak istenenlerden idim, dediğini işittim, demiştir.

— Yâ Rasûlallah, Sen bana nefsimden ve âilemden daha sevgilisin. Ben evde bulunup Seni düşünür, Sana gelmedikçe sabredemem. Sana gelir, Sana bakarım. Senin ölümünü düşündüğüm zamân Sen'in peygamberlerle berâber yükseltileceğini bilirim. Ben cennete girsem bile Seni göremem diye endîşe ediyorum, dedi.

Rasûlullah, ona hiçbir cevâb vermedi. Nihâyet Cibrîl bu âyeti indirdi. Ben dedim ki, el-Vâhidî'nin zikrettiği haberde bu zât Sevbân'dır (Aynî).

151 İşbu ***"Ahâlîsi zâlim olan memleket"***, Ümmü'l-Kurâ'dan olan Mekke'ye işârettir ki, müşrik olan Mekke ehli, zaîflara ve husûsiyle içlerinde bulunan mü'minlere son derece zulüm ve ezâ ediyorlardı. Ve zâten ***"Şübhesiz şirk elbette büyük bir zulümdür"*** (Lukmân: 13) medlûlünce, şirk bütün zulümlerin başı olan büyük bir zulümdür. Allah, mazlûmların duâlarını kabûl ve Peygamber'in eliyle Mekke'nin fethini nasîb edip, Muhammed'in velâyeti ve nusratı ile bekâm etmiş ve muazzez kılmıştır. Demek ki, tecâvüzî harb, ancak böyle Allah rızâsı için mazlûmları zâlimlerin pençesinden kurtarmak ve halk üzerinde Allah Taâlâ'nın adâlet ve rahmet hükümlerini uygulamak için meşrû' olabilir, yoksa zulüm ve istibdâdı umûmîleştirmek ve memleketler isti'lâ eylemek gibi sırf tecâvüz ve taaddî için harb etmek aslâ meşrû' değildir. Tam açıklık için bu mühim nokta, yânî harbin gâyesi mes'elesi bir de şu sûretle nasslaştırılarak tesbît olunuyor: ***"Îmân edenler Allah yolunda harbederler. Küfredenler de şeytân yolunda savaşırlar. Öyle ise o şeytânın dostlarıyle döğüşün! Şübhesiz ki, şeytânın hîlekârlığı zaîftir"*** (Âyet: 76).

Müfessirler diyorlar ki, bunun için hakk ve hayır ehli, hayâtlarında fakîrlik ve ibtilâ içinde bulunsalar bile ilelebed azîz olarak güzel isimleri bâkî kalır. Bu gün olmazsa yarın, behemahal mes'ûd olurlar. Şerr, şeytânet, tuğyân ve tezvîr ile hüküm icrâ eden cebbârların tahakkümleri de ne olsa söner, yerlerinde yeller eser; şâyet anılırlarsa la'netle anılırlar. el-Enbiyâ: 105 ve el-Kasas: 83. âyetlerinde olduğu gibi (*Hakk Dîni,* II, 1392-1394).

١١٠ـ حدّثنا سُلَيمانُ بنُ حَرْبٍ حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أيُّوبَ عنِ ابنِ أبي مُلَيْكَةَ أنَّ ابنَ عبَّاسٍ تَلاَ إلاَّ المُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجالِ والنِّساءِ والوِلْدانِ قال كُنْتُ أنا وأُمِّي مِمَّنْ عذَرَ اللَّهُ : ويُذْكَرُ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ حَصِرَتْ ضاقَتْ: تَلْوُوا ألْسِنَتَكُمْ بالشَّهادَةِ : وقال غَيْرُهُ المُرَاغَمُ المُهاجَرُ راغَمْتُ هاجَرْتُ قَوْمِي . مَوْقُوتا مُوَقَّتًا وقَّتَهُ عَلَيْهِم *

110-....... İbnu Ebî Muleyke'den (o şöyle demiştir): İbn Abbâs: ***"Erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan za'f ve acz içinde bırakılıp da hiçbir çâreye gücü yetmeyen ve*** (hicrete) ***bir yol bulamayanlar müstesnâ"*** (Âyet:98) kavlini okudu da:

— Ben ve annem, Allah'ın ma'ziretli saydığı kimselerden idik, dedi.

İbn Abbâs'tan: ***"Hasırat"***, "Daraldı"; ***"Telvû elsinetekum bi'ş-şehâde"***, "Eğer şâhidlikte dillerinizi eğip bükerseniz" ma'nâsınadır, dediği zikrolunuyor.

İbn Abbâs'tan başkası da: ***"el-Murâğam"***, "Hicret edilecek yer"-dir; "Râgamtu", "Kavmimden hicret ettim" demektir. ***"Mevkûten"***, "Vakitleri belli edilmiş" demektir; "Allah mü'minler üzerine namâz vakitlerini ta'yîn etti" demiştir [152].

٨٧ـ بابٌ فمالَكُمْ في المُنافِقِينَ فِئَتَيْنِ واللَّهُ أرْكَسَهُمْ بِما كَسَبُوا *
قال ابنُ عَبَّاسٍ بَدَّدَهُمْ . فِئَةٌ جَماعَةٌ

87- BÂB:

"*Siz hâlâ niçin münâfıklar hakkında -Allah onları kazandıkları (günâhlar) yüzünden tepesi aşağı getirdiği hâlde- iki zümre oluyorsunuz?...*" (Âyet: 88).

İbn Abbâs: "*Erkesehum*", "Beddedehum(= Onları dağıtıp parçaladı)", "*Fietun*", "Cemâat" demektir, demiştir.

١١١ـ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا غُنْدَرٌ وعبْدُ الرَّحْمٰنِ قالا حدّثنا

---

152 Buradaki iki hadîs, ayrı ayrı iki tarîkten gelen hadîslerdir. İkincisinin sonunda Buhârî'nin tefsîrlerini naklettiği kelime ve ta'bîrler, buradaki sıralarına göre en-Nisâ: 90, 135, 100 ve 103. âyetlerinde geçmektedir.

شُعْبَةُ عَنْ عَدِيٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ يَزِيدَ عَنْ زَيْدِ بنِ ثابِتٍ رضىَ اللَّهُ عنهُ فَمالَكُم فى المُنافِقِينَ فِئَتَيْنِ رَجَعَ ناسٌ مِنْ أصْحابِ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم مِنْ اُحُدٍ وكانَ النَّاسُ فِيهِم فِرْقَتَيْنِ فَرِيقٌ يَقُولُ اقْتُلْهُمْ وفَرِيقٌ يَقُولُ لاَ فَنَزَلَتْ فَما لَكُم فى المُنافِقِينَ فِئَتَيْنِ وقال إنَّها طَيْبَةُ تَنْفِي الخَبَثَ كَما تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الفِضَّةِ *

111-....... Zeyd ibn Sâbit (R), *"Siz hâlâ niçin münâfıklar husûsunda iki zümre oluyorsunuz?"* kavli hakkında şöyle demiştir: Peygamber'in sahâbîlerinden birtakım insanlar Uhud'dan geri döndüler. Peygamber'in sahâbîleri o dönenler hakkında iki fırkaya ayrıldılar da bir fırka: "O dönekleri öldür"; diğer fırka ise: "Hayır, onları öldürme" diyorlardı. İşte bunun üzerine ***"Siz hâlâ niçin münâfıklar husûsunda -Allah onları kazandıkları*** (günâhlar) ***yüzünden tepesi aşağı getirdiği hâlde- iki zümre oluyorsunuz? Allah'ın saptırdığını siz mi doğru yola getirmek istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, artık onun için hiçbir yol bulamazsın"*** âyeti indi.

Peygamber (S): *"Medîne Taybe'dir. Medîne, ateşin gümüşün pisliğini gidermesi gibi, pis insanları giderir* (dışına atar)*"* buyurdu [153].

٨٨ــ بابٌ وإذَا جاءَهُمْ أمْرٌ مِنَ الأمْنِ أوِ الخَوْفِ أذَاعُوا بِهِ أفْشَوْهُ . يَسْتَنْبِطُونَهُ يَسْتَخْرِجُونَهُ . حَسِيبًا كافِيًا : إلاَّ إناثًا المَوَاتَ حَجَرًا أوْ مَدَرًا وما أشْبَهَهُ . مَرِيدًا مُتَمَرِّدًا فَلَيُبَتِّكُنَّ بَتَّكَهُ قَطَّعَهُ . قِيلاً وقَوْلاً واحِدٌ. طُبِعَ خُتِمَ

88- BÂB:

"Onlara emînlik veyâ korku haberi geldiği zamân, onu yayıverirler (yânî ortaya çıkarırlar)" (Âyet: 83) [154].

---

153 Bu hadîsin birer rivâyeti Hacc Kitâbı'nın sonlarında ve Mağâzî'de geçmişti. Uhud yolundan dönen insanlar, münâfık reîsi Abdullah ibn Ubeyy ve ona tâbi' olan üçyüz kadar kişidir. Bunların geri dönmesiyle Peygamber'in maiyyetinde yediyüz mücâhid kalmıştı. Uhud harbinden sonra müslümânlar bu dönenler hakkında iki fırka olup hadîsteki sözleri söylemişlerdir. "Onları öldür" diyenler, bunların münâfık olduğuna; "Öldürme" diyenler ise onların zâhirde İslâm kelimesini söylemiş olduklarına tutunuyorlardı. Âyette bunların esâsen münâfık oldukları beyân olunarak, umûmî sûrette harb hukûkuyla ilgili bâzı hükümler teblîğ olunmak üzere bu ve devâmı olan âyetler inmiştir.

154 Âyetın tamâmı şöyledir: ***"Onlara emînlik veyâ korku haberi geldiği zamân onu***

"*Yestanbitûnehu*", "Onu meydana çıkarırlar"; "*Hasîben*", "Kâfî gelici"; "*İllâ inâsen*", "Onlar Allah'ı bırakırlar da yalnız dişilere taparlar; yânî ölülere, rûhsuz varlıklara, taşlara yâhud özlü çamura ve buna benzer şeylere"; "*Merîden*", "Mütemerriden(= İsyânda ve kötülükte çok ısrarlı)"; "*Fe-le-yubettikunne*", "Muhakkak kesecekler". "*Bettekehû*", "Kattaahû(= Onu kesti, parça parça etti)"; "*Kîlen*" ve "Kavlen" bir ma'nâyadır; "Söz söylemek" demektir; "*Tubia*", "Mühür basıldı" demektir[155].

٨٩ـ بابٌ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ

89- BÂB:

yayıverirler. Hâlbuki bunu o Rasûl'e ve kendilerinden olan emir sâhiblerine döndürmüş olsalardı, o haber arayıp yayanlar bunu elbet onlardan öğrenirlerdi. Allah'ın üzerinizdeki lûtfu-inâyeti ve rahmeti olmasaydı, birazınız müstesnâ olmak üzere, muhakkak ki şeytâna uymuş gitmiştiniz (Âyet: 83).

İstinbât: Nebt çıkarmaktır. *Nebt* de bir kuyu kazılırken ilk çıkan su demektir. İşte halledilmesi istenen bir hâdise, bir mes'ele karşısında ilkeleri ve mevcûd bilgileri tebebbu' ve istikrâ, tedkîk ve mukaayese ederek, yeni bir ilim istihraç etmeye dahî *İstinbât* ve *İstihrâc* ta'bîr olunur ki, bu bir meleke ve husûsî bir iktidârdır. Herhangi bir işte böyle bir ehliyet ve iktidârı hâiz bulunanlar, o işin müctehidi ve hakkıyle sâhibi ve Allah indinde Ulu'l-emr'dirler. Bunun için yukarıda "***Eğer birşeyde çekişirseniz, onu Allah'a ve Rasûl'e döndürün***" (Âyet: 59) diye, Allah'a ve Rasûlü'ne mürâcaat olunduğu gibi, burada da Rasûlullah'a ve böyle emir sâhiblerine mürâcaat tavsiye olunarak, bunlara tâatin, Rasûl'ün tâatine bağlı ve mülhak olduğu bir daha anlatılmıştır. Bundan dolayıdır ki, icmâ'da mu'teber olan re'y, bu gibi emir sâhiblerinin re'yidir.

Bu âyet bize bilhassa şu hükümleri anlatıyor:

a. Hadîslerin hükümleri içinde doğrudan doğruya nass ile bilinmeyip, istinbât ile bilinecek olanlar da vardır.

b. İstinbât da bir hüccettir.

c. İstinbât'a ehil olmayan avâmın hâdiselerin hükümlerinde ilim ehline mürâcaatı ve taklîdi.

d. Rasûlullah dahî istinbât ile mükelleftir...

Nüzûl sebebine gelelim: Münâfıklar fırsat buldukça tezvîrât ve kötü haberler neşrederler, müslümânların zaîflerinden birtakım halk da seriyyelerin hâlleriyle ilgili tatlı veyâ acı herhangibir haber işittikleri zamân sahîh olup olmadığını araştırmadan ve önünü ardını saymadan, doğudan doğruya neşre kalkarlardı. Ve bu gibi saygısızlıklardan bâzı mefsedetler hâsıl olurdu... (*Hakk Dîni*, II, 1403-1404).

155 Bu başlıkta tefsîrleri verilen kelime ve ta'bîrler bulundukları sıraya göre şu âyetlerde geçmektedir: 86, 117, 119, 122, 155.

Buhârî bu başlık altında herhangibir hadîs getirmemiştir.

"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezâsı, içinde ebedî kalıcı olmak üzere cehennemdir..." (Âyet: 93).

١١٢ـ حدّثنا آدَمُ بنُ أبي إياسٍ حدّثنا شُعْبَةُ حدّثنا مُغِيرَةُ بنُ النُّعْمانِ قال سَمِعْتُ سَعِيدَ بنَ جُبَيْرٍ قال آيَةٌ اخْتَلَفَ فِيهَا أَهْلُ الكُوفَةِ فَرَحَلْتُ فِيهَا إِلَى ابنِ عبَّاسٍ فَسأَلْتُهُ عَنْها فقال نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ هِيَ آخِرُ مانَزَلَ وما نَسَخَها شَيْءٌ *

112-....... Bize Mugîre ibnu'n-Nu'mân tahdîs edip şöyle dedi: Ben Saîd ibn Cubeyr'den işittim, şöyle dedi: Bir âyet var ki, onun hükmü hakkında Kûfe âlimleri ihtilâf ettiler. Bunun üzerine ben onun hükmü (yânî tefsîri) hakkında bineğime binip İbn Abbâs'a gittim. Ona bu âyetin hükmünden sordum. İbn Abbâs (R), şu ***"Kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezâsı, içinde ebedî kalıcı olmak üzere cehennemdir. Allah ona gadâb etmiştir, ona la'net etmiştir ve ona çok büyük bir azâb hazırlamıştır"***(93.) âyeti indi. Bu âyet bu konuda inen son âyettir ve bunu hiçbirşey neshetmemiştir, dedi [156].

٩٠ـ بابٌ ولاَ تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلاَمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا السِّلْمُ والسَّلَمُ والسَّلاَمُ واحِدٌ

---

156 Bu âyetin nüzûl sebebi Mıkyes ibn Dahâbe adında bir mürtedd olmuştur. Şöyle ki: İşbu Mıkyes ibn Dabâbe el-Kinânî ve kardeşi Hişâm müslümân olmuşlardı. Mıkyes bir gün kardeşi Hişâm'ı Neccâr oğulları içinde öldürülmüş buldu, gelip Rasûlullah'a kıssayı anlattı. Rasûlullah da onunla berâber Bedir sahâbîlerinden Zubey ibn Iyâz el-Fıhrî'yi Neccâr oğulları'na gönderdi. Kaatili biliyorlarsa kısas etmesi için Mıkyes'e teslîm etmelerini ve eğer bilmiyorlarsa diyeti ödemelerini emrediyordu. "Allah'ın Rasûlü'ne sem'an ve tâaten, kaatili bilmiyoruz, lâkin diyeti veririz" dediler, ve yüz deve getirdiler; onlar da aldılar, Medîne'ye döndüler. Yolda gelirken şeytân Mıkyes'e şöyle bir vesvese verdi: Kardeşinin diyetini kabûl edeceksin de kendine baş kakıncağı mı yapacaksın? Yanındakini öldür, cana can olsun, diyet de kâr kalsın! dedi. Bu vesvese üzerine Fıhrî'nin bir gafletini gözetip kaya ile başını parçaladı. Sonra develerin birine binip gerisini sürerek ve kâfir olarak Mekke'ye döndü gitti. Bu âyet bu vak'a üzerine indi. Rasûlullah'ın Mekke fethi günü emân verdiği şahıslardan istisnâ ettiği, bu idi. Bu mürtedd kaatil o gün Ka'be'nin örtüsüne yapışmış olduğu hâlde emân verilmeyip öldürüldü... (*Hakk Dîni*, II, 1423).

Bu nüzûl sebebini İbn Ebî Hâtim, Saîd ibn Cubeyr'den rivâyet etmiş, İbn Hacer Askalânî de *Fethu'l-Bârî*'de kısaca nakletmiştir.

90- BÂB:
"Size (müslümânca) selâm verene, 'Sen mü'min değilsin' demeyin..." (Âyet: 94).
"es-Silmu ve's-Selemu ve's-Selâmu" bir ma'nâyadır.

١١٣ ـ حدّثني عَلِيُّ بنُ عبدِ اللهِ حدّثنا سُفْيانُ عنْ عَمْرٍو عنْ عَطاءٍ
عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما ولاَ تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقى إِلَيْكُمُ السَّلاَمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا
قال قال ابنُ عبَّاسٍ كانَ رجُلٌ فى غُنَيْمَةٍ لهُ فلحِقَهُ المُسْلِمُونَ فقال السَّلاَمُ
عَلَيْكُمْ فَقَتَلُوهُ وأخذُوا غُنَيْمَتَهُ فأنْزَلَ اللهُ في ذلِكَ إلى قَوْلِهِ عَرَضَ الحياةِ الدُّنْيا
تِلْكَ الغُنَيْمَةُ قال قَرَأ ابنُ عَبَّاسٍ السلامَ *

113-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne, Amr ibn Dînâr'dan; o da Atâ ibn Ebî Rebâh'tan; o da İbn Abbâs(R)'tan *"Size selâm verene 'Sen mü'min değilsin' demeyin..."* kavli hakkındaki hadîsini tahdîs etti.

Atâ dedi ki: İbn Abbâs şöyle dedi: Bir adam kendine âid küçük bir davar sürüsünün başında bulunuyordu. Bir seriyyede bulunan müslümanlar ona kavuştular. Adam onlara *es-Selâmu aleykum* diye selâm verdi. Bu selâma rağmen onlar da bu adamı öldürüp sürüsünü aldılar. İşte Allah bu hâdise hakkında *"Dünyâ hayâtının geçici menfâatini arayarak..."* kavlini ihtivâ eden bu âyeti indirdi. O dünyâ hayâtının geçici menfâati, bu küçük davar sürüsüdür.

Atâ ibn Ebî Rebâh: İbn Abbâs (fethalı lâm'dan sonra elif'le) *"es-Selâme"* şeklinde okudu, demiştir [157].

---

157 Âyetin tamâmı şöyledir: ***"Ey îmân edenler, Allah yolunda harbe çıktığınız zamân*** (mes'elelerin) ***tam açıklanmasını bekleyin. Size selâm verene, dünyâ hayâtının*** (geçici) ***menfâatini arayarak 'Sen mü'min değilsin' demeyin. İşte Allah'ın katında pekçok ganîmetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah size lûtfetti. O hâlde*** (mes'elelerin) ***iyice açıklanmasını bekleyin. Şübhesiz ki, Allah ne yaparsanız hakkıyle haberdârdır".***

Şârihlerin bildirdiklerine göre, o sürücük sâhibi Âmir ibnu'l-Adbat el-Eşcaî imiş, onu öldüren Ebû Katâde'nin seriyyesinde bulunan Mahlem ibn Cusâme imiş. O ancak bizden korktuğu için bize selâm verdi deyip öldürmüş...

Mütebeyyin olan, zâhir olandır. Bâtın hakkında verilecek hükümde mütebeyyin olmak için zâhirî delîle dayanmalıdır. Bâtına zâhirden hükmolunur. Ve gizli işlerde birşeyin delîli, o şey makaamına kaaimdir. Selâm veyâ teslîmiyet zâhir ve mütebeyyin bir iş, kalb ve vicdân ise hafî ve bâtın olduğundan, o zâhir ve mütebeyyini bırakıp da kalb ve vicdâna bunun maksadı şu veyâ bu diye zâhirin hilâfına doğrudan doğruya hükmetmeye kalkışmak tebeyyünsüz hareket etmektir. Bunun için bir kimsenin zâhirde verdiği selâmı, gösterdiği teslîmiyeti

٩١ـ باب قوله لايستوى القاعدون من المؤمنين والمجاهدون فى سبيل الله

91- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Mü'minlerden özür sâhibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyle, canlarıyle savaşanlar bir olmaz..." (Âyet: 95) [158].

١١٤ـ حدّثنا إسماعيل بن عبد الله قال حدّثني إبراهيم بن سعد عن صالح بن كيسان عن ابن شهاب قال حدّثني سهل بن سعد الساعدي أنّه رأى مروان بن الحكم فى المسجد فاقبلت حتى جلست إلى جنبه فأخبرنا أنّ زيد بن ثابت أخبره أنّ رسول الله ﷺ أملى عليه لايستوى القاعدون من المؤمنين والمجاهدون فى سبيل الله فجاءه ابن أم مكتوم وهو يملّها علىّ قال يارسول الله والله لو أستطيع الجهاد لجاهدت وكان أعمى فأنزل الله على رسوله ﷺ وفخذه على فخذى فثقلت علىّ حتى خفت أن ترضّ فخذى ثم سرّى عنه فأنزل الله غير أولى الضرر *

114-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Sehl ibn Sa'd es- Sâidî (R) mescidde Mervân ibnu'l-Hakem'i gördüğünü haber verip şöyle tahdîs etti: Ona doğru geldim, nihâyet yanına oturdum. O bize haber verdi ki, ona da Zeyd ibn Sâbit (R) şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S) bana: ***"Mü'minlerden*** (evlerinde) ***oturanlarla Allah yolunda savaşanlar bir olmaz"*** âyetini yazdırmak istedi de, tam bana yazdırdığı sırada yanına İbnu Ümmi Mektûm çıkageldi ve:

---

hiçe sayıp da onun hilâfına tevehhümler ile doğrudan doğruya kalbine hükmetmeğe kalkışmayınız, zâhirine göre muâmele ediniz, bir zâhiri diğer bir zâhir; bir mütebeyyini diğer bir mütebeyyin nakzederse, o zamân da en kuvvetli ve en açık olanı tercîh etmek için tesebbüt ve ihtiyât ile muhâkeme ediniz. Îsâ ibn Verdân kırâatinde ikinci mîm'in fethiyle *"Mü'menen"* okunduğuna göre: *"Sana emân verilmez"* demeyiniz, böyle deyip de hemen vurmayınız... (*Hakk Dîni,* II, 1425-1426).

158 Âyetin devâmı şöyledir: *"... Allah, mallarıyle, canlarıyle savaşanları, derece i'tibâriyle, oturanlardan çok üstün kıldı.* (Gerçi) *Allah hepsine de cenneti va'd etmiştir.* (Fakat) *Allah savaşanlara, oturanların üstünde daha büyük bir ecir vermiştir. Kendi cânibinden dereceler, mağfiret ve rahmet* (vermiştir). *Allah çok mağfiret edici, pek merhamet eyleyicidir"* (Âyet: 95-96).

Bu âyette topallık, körlük, yatalaklık gibi şer'î bir özür sebebiyle harbe katılamayanlara da, katılanlara da, yânî her iki zümreye de cennet va'd olunmuştur. Ancak mücâhidlerin cennetteki dereceleri daha yüksektir.

— Yâ Rasûlallah! Vallâhi cihâda gücüm yetseydi, ben de muhakkak gider, düşmanlarla harb ederdim, dedi.

İbnu Ümmi Mektûm gözleri kör bir kişi idi. Bunun üzerine Allah kendi Rasûlü'ne vahy indirdi. Bu sırada O'nun uyluğu benim uyluğum üzerinde bulunuyordu. Vahyin (Rasûlullah üzerindeki) ağırlığı bana o kadar ağır bastı ki, sonunda ben dizimin ufalanıp dağılmasından korktum. Sonra Rasûlullah'tan vahy hâli sıyrıldı da, Allah "*Gayra uli'd-dararı*(= Zarar sâhibi olanlar başka)" diye bir istisnâ gönderdi.[159].

١١٥ـ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ أبي إسْحاقَ عَنِ البَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عنهُ قال لمَّا نَزَلَتْ لايَسْتَوِي الْقاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ دَعا رسوُلُ اللهِ ﷺ زَيْدًا فكَتَبَها فَجاءَ ابنُ أُمِّ مَكْتُومٍ فَشَكا ضَرَارَتَهُ فأنْزَلَ اللَّهُ غَيْرَ أُولِي الضَّرَرِ *

115-....... el-Berâ ibn Âzib (R) şöyle demiştir: "***Mü'minlerden oturanlarla, Allah yolunda savaşanlar bir olmaz...***" âyeti indiği zamân, Rasûlullah (S) Zeyd ibn Sâbit'i çağırdı (da bunu yazmasını emretti). Zeyd de bu âyeti yazdı. Bu sırada İbnu Ümmi Mektûm geldi ve Rasûlullah'a, kendine isâbet eden noksanlığından şikâyet etti. Bunun üzerine Allah "***Zarar sâhibleri müstesnâ***" kaydını indirdi.

١١٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يوسُفَ عَنْ إسْرَائِيلَ عَنْ أبي إسْحاقَ عَنِ البَرَاءِ قال لَمَّا نَزَلَتْ لايَسْتَوِي القاعِدُونَ منَ المُؤْمِنِينَ قال النبيُّ ﷺ ادْعُوا فُلانًا فَجاءَهُ ومَعَهُ الدَّواةُ واللَّوْحُ أو الكَتِفُ فَقال اكْتُبْ لايَسْتَوِي الْقاعِدُونَ مِنَ المُؤْمِنِينَ والمُجاهِدُونَ في سَبِيلِ اللهِ وخَلْفَ النبيِّ ﷺ ابنُ أُمِّ مَكْتُومٍ فَقال يارسولَ اللهِ أنا ضَرِيرٌ فنَزَلَتْ مَكانَها لايَسْتَوِي الْقاعِدُونَ مِنَ المُؤْمِنِينَ غَيْرَ أُولِي الضَّرَرِ والمُجاهِدُونَ فى سَبِيلِ اللهِ *

116-....... el-Berâ ibn Âzib (R) şöyle demiştir: "***Mü'minlerden oturanlarla, Allah yolunda savaşanlar bir olmaz***" âyeti indiği zamân, Peygamber (S):

— "*Fulân kimseyi* (yânî Zeyd ibn Sâbit'i) *çağırın*" buyurdu.

(Onu çağırdılar.) Zeyd'in berâberinde devât (yânî yazı yazacak âlet) ve levh yâhud kürek kemiği vardı. Rasûlullah:

---

159 Bu hadîsin bir rivâyeti Cihâd Kitâbı'nda da geçmişti.

— *"Yaz: Mü'minlerden oturanlarla, Allah yolunda savaşanlar bir olmaz..!"* buyurdu.

Peygamber'in arka tarafında İbnu Ümmi Mektûm vardı. O:

— Yâ Rasûlallah! Ben çok zarardayım, dedi.

Bunun üzerine derhâl o yazım işinin yerinde (daha yazı kurumadan): *"Mü'minlerden özür sâhibi olmaksızın oturanlarla, Allah yolunda savaşanlar bir olmaz"* şeklinde bir istisnâ kaydı nâzil oldu [160].

١١٧ــ **حدّثنا** إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسى أخبرَنا هِشامٌ أنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أخبرَهُمْ ح **وحدثنى** إسْحاقُ أخبرَنا عبْدُ الرَّزَّاق أخبرَنا ابنُ جُرَيْجٍ أخبرَني عبْدُ الكَرِيمِ أنَّ مِقْسَمًا مَوْلَى عبْدِ اللّهِ بنِ الحَارِثِ أخبرَهُ أنَّ ابنَ عبَّاسٍ رضىَ اللّهُ عنهما أخْبَرَهُ لايَسْتَوِى القاعِدُونَ منَ المُؤْمِنِينَ عنْ بَدْرٍ والخَارِجُونَ إلى بَدْرٍ *

117-....... (Buradaki iki senedde) İbn Curyec haber verip şöyle demiştir: Bana Abdulkerîm el-Cezerî haber verdi. Ona da Abdullah ibnu'l-Hâris'in âzâdlısı Mıksem haber vermiş; ona da İbn Abbâs (R) haber verip: *"Mü'minlerden oturanlar"*, Bedir harbine çıkmayanlardır; *"Savaşanlar"* ise Bedir harbine çıkanlardır, demiştir [161].

٩٢ــ بابٌ إنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ المَلاَئِكَةُ ظالِمى أنْفُسِهِمْ قالوا فِيمَ كُنْتُمْ قالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فى الأرْضِ قالوا ألَمْ تَكُنْ أرْضُ اللّهِ وَاسِعَةً فَتُهاجِرُوا فِيها الآيَةَ

92- BÂB:

"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: 'Ne işte idiniz?' Onlar: 'Biz

---

160 *Darar*, birşeye dâhil olan eksikliktir ki, maraz veyâ körlük, topallık gibi sakatlık demektir. Nitekim anadan doğma köre ve pek zaîf hastaya *Darîr* denilir. Levâzım ve mühimmât tedârikinden âciz olmak da bu ma'nâdadır. Binâenaleyh *"Ulî'd-darar"* zararlılar, dertli, sakat, âciz, özürlüler; bunların gayrı olan "Gayrı ulû'd-dararı" ise sahîh, sâlim ve kaadir olanlar demek olur.

Bu âyetin evvelâ mutlak olup bu fıkranın sonradan indiği, buradaki hadîslerden açıkça anlaşılmaktadır.

161 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Ancak buradaki nüzûl sebebi, bundan önce geçen hadîslerdeki nüzûl sebebinin hilâfıdır. İki sebebi uyuşturma vechi nedir? dersen, ben de şöyle derim: Kur'ân, birşey hakkında indiği zamân, bu şeyin ma'nâsı hakkında da kullanılır (Aynî).

yeryüzünde (dînin emirlerini uygulamaktan) âciz kimselerdik!' derler. Melekler de: 'Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz yâ!' derler. İşte onlar (böyle); onların barınakları cehennemdir. O ne kötü bir yerdir'' (Âyet: 97).

١١٨ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يَزِيدَ المُقْرِىءُ **حدّثنا** حَيْوَةُ وغَيْرُهُ قالا **حدّثنا** مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أبو الأَسْوَدِ قال قُطِعَ علَى أَهْلِ المَدِينَةِ بَعْثٌ فاكْتُتِبْتُ فِيهِ فلَقِيتُ عِكْرِمَةَ مَوْلى ابنِ عباسٍ فأَخْبَرْتُهُ فَنَهاني عنْ ذَلِكَ أَشَدَّ النَّهْيِ ثُمَّ قال أَخْبَرَنِى ابنُ عبَّاسٍ أَنَّ ناسًا مِنَ المُسْلِمِينَ كانُوا معَ المُشْرِكِينَ يُكَثِّرُونَ سَوَادَ المُشْرِكِينَ علَى رسول اللَّهِ ﷺ يَأْتِى السَّهْمُ فَيُرْمَى بِهِ فَيُصِيبُ أَحَدَهُم فيقْتُلُهُ أَوْ يُضْرَبُ فَيُقْتَلُ فأَنْزَلَ اللَّهُ إِنَّ الَّذِينَ توَفَّاهُمُ المَلائِكَةُ ظالِمى أَنْفُسِهِمْ الآيَةَ رَوَاهُ اللَّيْثُ عنْ أبِى الأَسْوَدِ *

118-....... Muhammed ibnu Abdirrahmân Ebû'l-Esved tahdîs edip şöyle demiştir: (İbnu'z-Zubeyr'in Mekke üzerindeki halîfelik günlerinde) Medîne halkına (Şâmlılar'la harbetmek için) bir ordu çıkarmaları kesinleşti. Ben de bu orduya yazıldım. Akabinde İbn Abbâs'ın âzâdlısı İkrime'ye kavuştum. Ona bu orduya yazıldığımı haber verdim. İkrime beni bu işten şiddetle nehyetti. Sonra şöyle dedi: Bana İbnu Abbâs şöyle haber verdi:

— Müslümânlardan (Mekke'de kalıp hicret etmeyen) birtakım insanlar, Rasûlullah zamânında müşriklerle berâber olarak onların câmiasını çoğaltıyorlardı. Bedir harbi sırasında düşman safları arasında bulunan bu kişilere ok atılıyor ve atılan ok, varıp bunlardan birisine isâbet ediyor ve onu öldürüyordu, yâhud kılıçla vurulup öldürülüyordu. Bunun üzerine Allah: *"Öz nefislerinin zâlimleri olarak..."* âyetini indirdi.

Bu hadîsi Leys ibn Sa'd da Ebû'l-Esved'den; o da İkrime'den olmak üzere rivâyet etmiştir [162].

---

162 Hadîsin bildirdiğine göre "Bu âyet Mekke'de müslümân olmuş ve hicret farz bulunduğu esnâda hicret etmemiş olan birtakım kimseler hakkında inmiştir. Demek ki, hicret vâcib iken kâfirlerle berâber yürüyüp oturmak, doğrudan doğruya küfr değil ise de herhâlde bir ma'siyet ve nefse zulümdür. Müfessirlerin beyânına göre bu âyet bir yerde dînini ayakta tutmaya imkân bulamayan bir adamın, oradan hicret etmesi vâcib olduğuna delâlet etmektedir... Bu âyet inince Rasûlullah bunu Mekke müslümânlarına göndermiş, Cündüb ibn Damre (R) oğullarına: Beni yükleyiniz. Çünkü ben ne zaîf sayılanlardan, çâresizlerden, ne

٩٣ــ بابٌ إلاَّ المُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ والنِّسَاءِ والوِلْدَانِ لا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً ولاَ يَهْتَدُونَ سَبِيلاً

93- BÂB:

"Erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan za'f ve acz içinde bırakılıp da hiçbir çâreye gücü yetmeyen ve (hicrete) bir yol bulamayanlar müstesnâ" (Âyet: 98).

١١٩ــ حدّثنا أَبُوا النُّعْمانِ حدّثنا حَمّادٌ عنْ أَيُّوبَ عنِ ابنِ أبي مُلَيْكَةَ عنِ ابنِ عبّاسٍ رضى اللّهُ عنهما إلاَّ المُسْتَضْعَفِينَ قال كانَتْ أُمِّى مِمَّنْ عَذَرَ اللّهُ *

119-....... Abdullah ibn Ebî Muleyke'den, İbn Abbâs (R) Yüce Allah'ın *"İlle'l-mustad'afîn"* kavli hakkında:

— Annem Ümmü'l-Fadl Lubâbe bintu'l-Hâris, Allah'ın ma'ziretli saydığı kimselerdendi, demiştir [163].

٩٤ــ بابُ قَوْلِهِ فأُولٰئِكَ عَسَى اللّهُ أنْ يَعْفُوَ عنْهُمْ وكانَ اللّهُ عَفُوًّا غفُورًا

94- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"İşte onlar (böyle). Allah'ın onları affedeceğini umabilirler. Allah çok affedici, çok mağfiret eyleyicidir" (Âyet: 99).

١٢٠ــ حدّثنا أَبو نُعَيْمٍ حدّثنا شَيْبانُ عنْ يَحْيَى عنْ أبي سَلَمَةَ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه قال بَيْنا النبيُّ ﷺ يُصَلِّى العِشَاءَ إذْ قالَ سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ثُمَّ قال قَبْلَ أنْ يَسْجُدَ أللّهُمَّ نَجِّ عَيَّاشَ بنَ أبي رَبِيعَةَ اللّهُمَّ نَجِّ

---

de yolu bilmeyenlerdenim. Vallâhi bu Mekke'de yatmam! demiş idi. Oğulları bunu sedyeye koyup Medîne'ye yöneldiler. Pek ihtiyâr idi, yolda Ten'îm mevkiinde vefât etti..." (*Hakk Dîni,* II, 1437).

163 Bu hadîsin bir rivâyeti altı bâb önce geçmişti. İbn Abbâs; annem Allah'ın ma'ziretli saydığı kimselerdendi demekle, başlıktaki âyette müstesnâ kılınan çâresiz kimselerdendi demiş oluyor.

سَلَمَةَ بنَ هِشامٍ اللَّهُمَّ نَجِّ الوَلِيدَ بنَ الوَلِيدِ اللَّهُمَّ نَجِّ المُسْتَضْعَفِينَ مِنَ المُؤْمِنِينَ
اللَّهُمَّ اشْدُدْ وطْأتَكَ عَلى مُضَرَ اللَّهُمَّ اجْعَلْها سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ *

120-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) yatsı namâzını kıldırırken ***Semiallâhu limen hamideh*** dediği zamân, bundan sonra secdeye varmazdan evvel şöyle deyip duâ etti:

— *"Yâ Allah, Ayyâş ibn Ebî Rabîa'yı kurtar!*

Yâ Allah, Selemetu'bnu'l-Hişâm'ı kurtar!

Yâ Allah, el-Velîd ibnu'l-Velîd'i kurtar!

Yâ Allah, kâfirler elinde bunalıp zaîf ve âciz görülen (diğer) *mü'minleri de kurtar!*

Yâ Allah, Mudar'ı (Mudar'ın evlâdı olan Kureyş'e ukûbetini artır) *daha beterciğine;* (içinde bulundukları); *bu yılları Yûsuf Peygamber'in o şiddetli yıllarına benzet!"* [164].

٩٥ـ باب قَوْلِهِ ولاَ جُناحَ عَلَيْكُمْ إنْ كانَ بِكُمْ أذًا مِنْ مَطَرٍ أوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أنْ تَضَعُوا أسْلِحَتَكُمْ

95- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"... Eğer size yağmurdan bir eziyet olursa, yâhud hasta bulunursanız silâhlarınızı koymanızda üzerinize vebâl yoktur -fakat yine bütün ihtiyât tedbîrlerini alın. Şübhe yoktur ki, Allah kâfirlere hor ve hakîr edici bir azâb hazırlamıştır-" (Âyet: 102).

١٢١ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقاتِلٍ أبو الحَسَنِ أخبرنا حَجَّاجٌ عَنْ ابنِ جُرَيْجٍ قال أخْبَرَنِى يَعْلَى عَنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ تعالى عنهما إنْ كانَ بِكُمْ أذًى مِنْ مَطَرٍ أوْ كُنْتُمْ مَرْضَى . قال عَبْدُ الرَّحْمٰنِ ابنُ عَوْفٍ كانَ جَرِيحًا *

164 Bu hadîsin bir rivâyeti ayrı senedle Yağmur İsteme Kitâbı'nın evvellerinde Peygamber'in duâsı bâbında geçmişti.

Hadîsin başlıkla uygunluğu, Allah'ın ma'ziretli kıldığı kimselerin bu hiçbir çâreye gücü yetmeyen kimseler olması ve Peygamber'in bu hadîste onlara duâ etmesi, onları hicretten men' edenlere de bedduâ etmiş olması yönündendir (Aynî).

121-....... İbn Cureyc şöye demiştir: Bana Ya'lâ ibn Müslim ibn Hürmüz, Saîd ibn Cubeyr'den haber verdi ki, İbn Abbâs (R) Yüce Allah'ın ***"Eğer size yağmurdan bir eziyet olursa, yâhud hasta bulunursanız..."*** kavli hakkında: Addurrahmân ibn Avf yaralı idi (işte bu âyet onun hakkında indi), demiştir [165].

٩٦ـ بابٌ ويَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّساءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وما يُتْلَى عَلَيْكُمْ فى الكِتابِ فى يَتامَى النِّساءِ

96- BÂB:

"Senden kadınlar hakkında fetvâ isterler. De ki: Onlara dâir fetvâyı size Allah veriyor... Yetîm kızlar... husûsunda Kitâb'da size karşı okunup duran âyetler..."

(Âyet: 127).

١٢٢ــ حدّثنا عُبَيْدُ بنُ إسْماعِيلَ حدّثنا أبُو أُسامَةَ حدّثنا هِشامُ بنُ عُرْوَةَ عنْ أبِيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها ويَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّساءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ إلى قَوْلِهِ وتَرْغَبُونَ أن تَنْكِحُوهُنَّ قالَتْ عائِشَةُ هُوَ الرَّجُلُ تَكُونُ عِنْدَهُ اليَتِيمَةُ هُوَ وَلِيُّها وَوارِثُها فأشْرَكَتْهُ فى مالِهِ حتَّى فى العِذْقِ فَيَرْغَبُ أنْ يَنْكِحَها

---

165 Bir öncekiyle birlikte âyetin baş tarafı şöyledir: ***"Yeryüzünde sefere çıktığınız zamân, eğer kâfirlerin size fenâlık yapacağından endîşe ederseniz, namâzdan kısaltmanızda üzerinize bir vebâl yoktur. Şübhesiz ki kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır. Sen de içlerinde bulunup da kendilerine namâz kıldırdığın vakit, onlardan bir kısmı seninle birlikte namâza dursun, silâhlarını yanlarına alsınlar. Bu sûretle secde ettikleri zamân da arka tarafınızda bulunup düşmana karşı dursunlar.*** (Bundan sonra) ***henüz namâzını kılmamış olan diğer kısmı gelip seninle berâber namâzlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyât tedbîrlerini ve silâhlarını alsınlar. O küfredenler arzû ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyânızdan gâfil olasınız da üstünüze derhâl bir baskın yapsınlar..."*** (Âyet: 101-102).

Bu âyetler mücâhidler hakkındaki ilâhî hafîfletmeler cümlesinden olmak üzere seferde, korku hâlinde ve düşman karşısında ve belki hastalık ve yağmur gibi umûmî olarak zarûret mevkilerinde namâzın keyfiyetini beyân ve bu sûretle hem cihâdın, hem namâzın dîndeki kesin ehemmiyetini meydana koymaktadır.. Âyet, düşman karşısında vaziyetin müsâadesine göre, namâzı kısaltmanın cemâat ile yapılabilecek husûsî bir sûretini anlatmaktadır. Korku hâlindeki kısaltma ise, el-Bakara: 239. âyetinde geçmişti ki, korkunun derecesine göre yürüyerek edâya veyâ îmâya, bunlar da olamadığı takdîrde kazâya bırakılmaya müsâiddir... (*Hakk Dîni*, II, 1439, 1443).

وَيَكْرَهُ أَنْ يُزَوِّجَهَا رَجُلاً فَيَشْرَكَهُ فِي مَالِهِ بِمَا شَرِكَتْهُ فَيَعْضُلَهَا فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ ٭

122-....... Âişe (R), *"Senden kadınlar hakkında fetvâ isterler. De ki: Onlara dâir fetvâyı size Allah veriyor: Kendileri için yazılmış olan mîrâsı onlara vermediğiniz ve nikâhlarını da beğenip istemediğiniz yetîm kızlar ve küçük çocuklar hakkında..."* âyeti konusunda şöyle demiştir: Bu şu adamdır ki, yanında yetîm kız bulunur, kendisi o kızın işlerini gören velîsi ve kızın mîrâsçısıdır. Kız bu adamı, adamın malında hattâ hurmalığında ortak etmiştir. Adam o kızla nikâh olmayı istemez ve o kızı başka bir adamla da evlendirmek istemez. Çünkü bu takdîrde o kızla evlenecek olan başka adam, velîsi bulunan adamın malında velîsine ortak olacaktır. Zîrâ kız velîsinin malında ortaktır. Bundan dolayı kızı evlenmekten men' eder dururdu. İşte bu âyet bu sebeble indi [166].

٩٧ــ بَابٌ وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا ٭ وقال ابنُ عَبَّاسٍ شِقاقٌ تَفاسُدٌ . وَأُحْضِرَتِ الأَنْفُسُ الشُّحَّ هَوَاهُ فِى الشَّىْءِ يَحْرِصُ عَلَيْهِ كَالمُعَلَّقَةِ لاَهِىَ أَيِّمٌ وَلاَذَاتُ زَوْجٍ . نُشُوزًا بُغْضًا

97- BÂB:

"Eğer bir kadın kocasının uzaklaşmasından yâhud kendisinden yüz çevirmesinden endîşe ederse..."

(Âyet: 128).

İbn Abbâs:

"*Şikaak*", "Bozuşma"dır. "*Zâten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır...*": Bu, onun herhangi birşey husûsundaki hevâsı, yânî aşırı isteğidir. O şeye karşı şiddetle arzû duyar, üzerine düşer. "*Ke'l-muallakati* (= Askıya alınmış gibi)": O bekâr da değil, eş sâhibi de değil vaziyette; "*Nuşûzen*", "Buğz" demektir, demiştir [167].

---

166 Bu hadîsin bir rivâyeti bu sûrenin evvelinde *"Eğer yetîm kızlar hakkında adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız..."* (en-Nisâ: 3) âyeti bâbı'nda geçmiş ve orada bâzı açıklamalar verilmişti.

167 Burada tefsîrleri verilen kelime ve ta'bîrler, başlık yapılanla onu ta'kîb eden âyette

١٢٣ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بن مُقاتِلٍ أخبرنا عبْدُ اللّهِ أخبرنا هِشامُ بنُ عُرْوَةَ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها وإنِ امْرَأةٌ خافَتْ مِنْ بَعْلِها نُشُوزًا أوْ إعْراضًا قالَتِ الرَّجُلُ تَكُونُ عِنْدَهُ المَرْأةُ لَيْسَ بِمُسْتَكْثِرٍ مِنْها يُرِيدُ أنْ يُفارِقَها فَتَقُولُ أجْعَلُكَ مِنْ شأنِى فى حِلٍّ فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ فى ذٰلِكَ *

123-....... Hişâm ibn Urve, babası Urve'den haber verdi ki, Âişe (R), Yüce Allah'ın ***"Eğer bir kadın kocasının uzaklaşmasından yâhud yüz çevirmesinden endîşe ederse..."*** kavli hakkında şöyle demiştir: Bir erkeğin yanında, yânî nikâhı altında bir kadın olur, erkek bu kadına sevgi ve berâberliği çoğaltmak istemez, kadından ayrılmak ister. Bunu hisseden kadın, kocasına hitâben: Ben senin beni boşamaksızın nikâhın altında bırakman için (nafaka, giyim, yanımda geceleme ve diğer) haklarımdan bir kısmını sana geri vereyim mi, der; (karı-koca bu şartla sulh olup evliliklerini devâm ettirirler). İşte bu âyet, bu husûsta indi [168].

---

geçmektedir. Tam anlaşılması için bu iki âyetin meâllerini vermek daha iyi olacaktır:

"Eğer bir kadın, kocasının uzaklaşmasından yâhud yüz çevirmesinden endîşe ederse, sulh ile aralarını düzeltmekte ikisine de vebâl yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Zâten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır. Eğer iyi geçinir, (kötülükten) ***sakınırsanız, şübhesiz ki Allah, yapacağınız herşeyden tamâmen haberdârdır. Kadınlar arasında adâlet etmenize ne kadar hırs gösterseniz, aslâ güç yetiremezsiniz. Bâri birine büsbütün meyledip de ötekini*** (ne dul, ne kocalı bir durumda) ***askılı gibi bırakmayın. Eğer*** (nefsinizi) ***ıslâh eder,*** (haksızlıktan) ***sakınırsanız, şübhe yok ki, Allah çok mağfiret edici, pek merhamet eyleyicidir"*** (Âyet: 128-129).

168 Nitekim Tirmizî'nin İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği hadîste Sevde bintu Zem'a annemiz de böyle yapmıştı. Hadîsin lafzı şöyledir: Sevde, Rasûlullah'ın kendisini boşamasından korktu da:

— Yâ Rasûlallah, beni boşama, ben günümü Âişe'ye bırakayım, dedi ve böyle yaptı.

Rasûlullah Âişe için iki gün ayırır oldu. Biri Âişe'nin, biri de Sevde'nin günü. Ve Sevde'yi kadınları içinde bıraktı. Rasûlullah bunu, meşrû'luğu ve cevâzı husûsunda ümmetinin örnek alması için yaptı (Kastallânî).

Âişe: Rasûlullah, kadınlarından her kadının gününü ve gecesini ayırırdı. Yalnız Sevde bintu Zem'a gününü ve gecesini Rasûlullah'ın hoşnûdluğunu dileyerek, Peygamber'in zevcesi Âişe'ye hibe etmişti, demiştir (Buhârî, Sulh).

Yânî sulh olmalarında meselâ Rasûlullah'ın zevcelerinden Sevde bintu Zem'a'nın boşanmaktan endîşe ederek, nevbetini Âişe'ye terketmesi gibi, kadının erkeği cezbetmek için hakkı olan mehrinde veyâ nevbetinde tenzîlât ve fedâkârlık yaparak veyâ birşey bağışlayarak aralarını düzeltmeğe çalışmasında ve erkeğin bunu kabûl etmesinde bir günâh yoktur. Yânî böyle birşey rüşvet gibi bir günâh olmaz. Sulh, herhâlde ayrılmaktan ve geçimsizlikten hayırlıdır (*Hakk Dînî*, II, 1486).

٩٨ــ بابٌ إنَّ المُنافِقِينَ فى الدَّرْكِ الأسْفَلِ مِنَ النَّارِ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ أسْفَلِ النَّارِ. نفقًا سَرَبًا

98- BÂB:
"Şübhesiz münâfıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar..."
(Âyet: 145).

İbn Abbâs: "Ateşin en aşağısında" demektir; *"Nafakan"*, "Seraben" (yânî baca) demektir, demiştir [169].

١٢٤ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصٍ حدّثنا أبي حدّثنا الأعْمَشُ قال حدّثني إبْراهِيمُ عنِ الأسْوَدِ قال كُنَّا فى حَلْقَةِ عبْدِ اللّه فَجاءَ حُذَيْفَةُ حتَّى قامَ عَلَيْنا فَسَلَّمَ ثُمَّ قال لَقَدْ أُنْزِلَ النِّفاقُ عَلى قَوْمٍ خَيْرٍ مِنْكُمْ قال الأسْوَدُ سُبْحانَ اللّهِ إنَّ اللّهَ يَقولُ إنَّ المُنافِقِينَ فى الدَّرْكِ الأسْفَلِ مِنَ النار فَتَبَسَّمَ عبْدُ اللّهِ وَجلَسَ حُذَيْفَةُ فى ناحِيَةِ المَسْجِدِ فقامَ عبْدُ اللّهِ فَتَفَرَّقَ أصْحابُهُ فَرمانى بالحَصا فأتَيْتُهُ فقال حُذَيْفَةُ عَجِبْتُ مِنْ ضَحِكِهِ وقَدْ عَرَفَ ما قُلْتُ لَقَدْ أُنْزِلَ النِّفاقُ عَلى قَوْمٍ كانُوا خَيْرًا مِنْكُمْ ثُمَّ تابُوا فَتابَ اللّهُ عَلَيْهِمْ *

124-....... el-Esved (ibn Yezîd en-Nahaî) şöyle demiştir: Bizler Abdullah ibn Mes'ûd'un ders halkasında bulunuyorduk. Huzeyfe ibnu'l-Yemân geldi, nihâyet başımıza dikildi de selâm verdi. Bundan sonra:

— Yemîn olsun ki, münâfıklık sizlerden daha hayırlı olan bir topluluk üzerine indirilmiştir, dedi.

el-Esved (Huzeyfe'nin bu sözünden hayret ederek):

— ***Subhânallah!*** Muhakkak ki Allah ***"Şübhesiz münâfıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar"*** buyuruyor, dedi.

Abdullah ibn Mes'ûd (Huzeyfe'nin sözünden, hakk söz getirmesinden ve sakındırmasından hoşlanarak) gülümsedi. Huzeyfe de mescidin bir kenarına oturdu. Bunun akabinde Abdullah ibn Mes'ûd kalktı ve berâberinde bulunan sahâbîleri de dağıldılar.

---

169 *Münâfık* kelimesi *Nafk, Nâfıkaa:* Yer altında bulunan lâğım, canavar ini, izb'dendir. İsmi *Nifâk*'tır ki, örfte dışı mü'min, içi kâfir demektir. Böyle kimseye *Münâfık* derler. İmâm Râgıb'a göre *Nifâk,* şerîate bir kapıdan girip öbüründen çıkmaktır. Canavar ini de böyle iki kapılıdır (Çantay).

el-Esved dedi ki: Bu sırada Huzeyfe beni çağırmak için bana bir çakıl attı. Ben de yanına geldim. Huzeyfe:

— Ben söylediğimi iyice bilmiş olduğu hâlde Abdullah ibn Mes'ûd'un gülmesinden (yânî sâdece gülmekle yetinmesinden) hayret ettim. Yemîn olsun ki, siz(tâbiî)lerden daha hayırlı olan bir topluluk üzerine münâfıklık indirilmiş, sonra onlar bu hâllerinden tevbe edip döndüler, Allah da onların tevbelerini kabûl buyurdu, dedi [170].

٩٩ــ بابُ قَوْلِهِ إنَّا أَوْحَيْنا إِلَيْكَ إلى قَوْلِهِ ويُونُسَ وهارُونَ وسُلَيْمانَ

99- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Nûh'a, ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz ve İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb'a, evlâdlarına, Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleymân'a vahyeylediğimiz ve Dâvûd'a Zebûr verdiğimiz gibi şübhesiz sana da vahyettik biz" (Âyet: 163) [171].

١٢٥ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ سُفيانَ قال حدّثني الأَعْمَشُ عَنْ أَبِي وائِلٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ عنِ النبيِّ ﷺ قال مايَنْبَغِي لأَحَدٍ أَنْ يَقُولَ أَنا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بنِ مَتَّى *

---

170 Bu hadîsi en-Nesâî de Tefsîr'de getirdi. Huzeyfe bu hükmü şu âyetten istidlâl etmiştir: ***"Ancak tevbe edenler, hâllerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılanlar, dînlerinde Allah için hâlis bulunanlardan başka. Çünkü bunlar mü'minlerle berâberdirler. Mü'minlere ise Allah çok büyük bir ecir verecektir"*** (Âyet: 146).

171 Müfessirler diyorlar ki, Hz. Nûh, Allah tarafından dilinden İlâhî şer'î hükümler teşrî' kılınan peygamberlerin evvelidir. Ve ilk evvel ümmeti azâb olunan peygamber de odur. Bunun için evvelâ o zikrolunmuş, sonra bütün peygamberler özetlenip, bâzıları açıkça söylenerek tafsîl edilmiş ve bunda büyük peygamberlerin evveli bulunan İbrâhîm'den başlayıp Nûh ile berâber oniki peygamber zikredilmiş ve Mûsâ bunlar arasında sayılmayıp, en nihâyete bırakılmıştır. Zîrâ bunların sayılmasından asıl maksad, kitâb indirmekte Mûsâ gibi olmayan ve kitâb ehlince kabûl edilen peygamberleri bir arada göstermektir. Bununla berâber peygamberlerin bunlara münhasır olmadığını beyân ***"Ve ondan sonraki peygamberlere"*** icmâlinin tafsîlini tamamlamak için: ***"Öyle rasûller gönderdik ki, kıssalarını hakîkat önceden sana bildirdik. Yine öyle peygamberler yolladık ki, sana onların kıssalarını haber vermedik. Allah Mûsâ'ya da hitâb ile konuştu"*** (Âyet: 164). Binâenaleyh Allah'ın vahyettiği peygamberler, gönderdiği rasûller gerek burada ve gerek bundan evvel isimleri, kıssaları bildirilmiş olan ma'lûm ve meşhûr zevâta münhasır zannedilmemelidir. İnsanlara daha birçok peygamberler gönderilmiştir ki, bunların sayılarını, isimlerini, yerlerini, kavimlerini, kıssalarını ancak Allah bilir... (*Hakk Dîni*, II, 1528-1529).

125-....... Sufyân es-Sevrî şöyle demiştir: Bana el-A'meş, Ebû Vâil'den; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Hiçbir kimse için: 'Ben Yûnus ibnu Mettâ'dan hayırlıyım' demesi lâyık olmaz"* buyurmuştur.

١٢٦ ـــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ سِنانٍ حدّثنا فُلَيْحٌ حدّثنا هِلالٌ عنْ عَطاءِ ابنِ يَسارٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه عنِ النبيِّ ﷺ قال مَنْ قال أنا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بنِ مَتَّى فقَدْ كَذَبَ *

126-....... Hilâl ibn Alî, Atâ ibn Yesâr'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Her kim ben Yûnus ibn Mettâ'dan hayırlıyım derse, yalan söylemiştir"* buyurmuştur [172].

١٠٠ ـــ بابٌ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّهُ يُفْتِيكُمْ فى الكَلالَةِ إنِ امْرُؤٌ هَلكَ لَيْسَ لهُ ولَدٌ ولهُ أُختٌ فلَها نِصْفُ ماتَرَكَ وهْوَ يَرِثُها إنْ لَمْ يَكنْ لَها ولَدٌ . والكَلالَةُ مَنْ لَمْ يَرِثْهُ أبٌ أوِ ابنٌ وهْوَ مَصْدَرٌ مِنْ تَكَلَّلَهُ النَّسَبُ

100- BÂB:

"Senden fetvâ isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki hükmü şöylece açıklar: Eğer evlâdı ve babası olmayan bir erkek ölür, onun bir tek kızkardeşi kalırsa, terîkesinin yarısı onundur. Eğer mîrâsçı erkek kardeş ise, çocuksuz (ve babasız) ölen kızkardeşinin bıraktığı(nın tamâmını alır)" (Âyet: 176).

"*el-Kelâle*", kendisine baba yâhud oğul vâris olmayan

172 Hadîsteki "Ben" mütekellim sîgasıyle bu sözü söyleyen kişinin kendisi murâd olunabildiği gibi, Rasûlullah da murâd olunabilir. Birinciye göre: Hiçbir kimse için kendisini Yûnus Peygamber'den üstün saymak ve böyle söylemek doğru değildir, demek olur. İkinciye göre: Hiçbir kimse için Muhammed Peygamber, Yûnus Peygamber'den hayırlıdır, demek doğru değildir, ma'nâsına olur. Yûnus Peygamber'in bir kıssası el-Kalem: 48-50. âyetinde geçer. Oradaki ilâhî hitâb Yûnus Peygamber'in mertebesinin aşağı indirilmesine delâlet eder sûretinde hatıra gelmesi düşünülen bir yanlış anlaşılmayı karşılamak için Rasûlullah, peygamberler arasından bilhassa Yûnus'u zikretmiştir. el-Kalem:48-50. âyetlerinde kısaca zikredilen Yûnus kıssası, es-Sâffât Sûresi'nin 139. âyetinden 148. âyetine kadar devâm eden on âyetin bir özetidir.

kimsedir. Bu "Tekellelehu'n-nesebu(= Neseb onu çepçevre kuşattı)"dan masdardır [173].

١٢٧ ـ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ أبي إسْحاقَ سَمِعْتُ البَرَاءَ رضى اللّهُ تعالى عنه قال آخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ بَرَاءَةٌ وآخِرُ آيَةٍ نَزَلَتْ يَسْتَفْتُونَكَ *

127-....... el-Berâ ibn Âzib (R): En son inen sûre Berâetun'dur. En son inen âyet de ***"Senden fetvâ isterler..."*** âyetidir, demiştir [174].

---

173 Âyetin devâmı: ***"Eğer kızkardeş iki*** (veyâ daha fazla) ***ise oğlan kardeşinin bıraktığının üçte ikisini alırlar. Eğer erkek ve dişi kardeşler ise, o zamân erkek için dişinin iki hissesi vardır. Allah size şaşırırsınız diye açıklıyor. Allah herşeyi hakkıyle bilendir".***

Kelâle: Baba, ana, çocuk cihetlerinin gayrı olan, yânî usûl, furû' silsilesini teşkîl eden dikey nesebin hâricinde bulunan yakınlık demektir. Bu kelime esâsen yorulup kuvvetten düşmek veyâ etraftan ihâta edilmek ma'nâlarına bir masdâr olup, evvelkinde *Kelâl,* ikincide *İklîl* (yânî tâc) ile münâsebetlidir. Bu yakınlık, baba ve çocuk yakınlığına nisbetle zayıf veyâ onun başını yâhud etrafını sarmış bulunduğundan bu isimle isimlendirilmiştir. Karâbet (yakınlık), yakınlık sâhibi ma'nâsına geldiği gibi, *Kelâle* de kelâle sâhibi ma'nâsına olarak ne çocuk, ne de baba ve ana bırakmamış olan mûrise, bir de ne çocuk, ne de baba ve ana olmayarak kalan vârise dahî denilir. Meselâ kardeşlik bir kelâle, usûl ve furû'-dan birşey bırakmadan vefât eden kardeş bir kelâle, onun arkasından kalan kardeş, amca, hala vesâire de hep kelâledir... *Kelâle*'nin tefsîrinde sahâbîlerin kavilleri ve araştırmaları çoktur. Ebû Bekr'in tercîhine göre *Kelâle:* Ana, baba ve çocuğun dışındakiler'dir ki, tercîh edilen ve sahîh kavl de budur... (*Hakk Dîni,* II, 1310).

Bu Kelâle mîrâsı, sûrenin 12. âyetinde de anlatılmıştı.

174 el-Bakara'da İbn Abbâs'tan: En son inen ribâ âyetidir, diye geçmişti. en-Nisâ'-dakinin sonunculuğu, mîrâs hükümlerinin inmesi i'tibâriyledir. el-Bakara'-dakinin sonuncu olması ise ribâ hükümleri i'tibâriyledir denilmek muhtemel olur (Kastallânî).

٥ـ باب سُورَةِ المائِدَةِ
5-el-Mâide Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

حُرُمٌ واحِدُها حَرَامٌ فَبِما نَقْضِهِمْ مِيثاقَهُمْ بِنَقْضِهِمْ . الَّتِي كَتَبَ اللّٰهُ جَعَلَ
اللّٰهُ . تَبُوءُ تَحْمِلُ . دَائِرَةٌ دَوْلَةٌ . وقال غَيْرُهُ الإغْرَاءُ التَّسْلِيطُ . قال سُفْيانُ
مافِي القُرْآنِ آيَةٌ أَشَدُّ عَلَيَّ مِنْ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حتى تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ والإنْجِيلَ
وما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ . مَخْمَصَةٌ مَجاعَةٌ . مَنْ أَحْياهَا يَعْنِي مَنْ حَرَّمَ قَتْلَها
إلاَّ بِحَقٍّ حَيِيَ النَّاسُ مِنْهُ جَمِيعًا : شِرْعَةً ومِنهاجًا سَبِيلاً وسُنَّةً أُجُورَهُنَّ مُهُورَ
هُنَّ المُهَيْمِنُ الأمِينُ القُرْآنُ أَمِينٌ عَلَى كُلِّ كِتابٍ قَبْلَهُ *

''*Hurum*'': Tekili "Harâmun"dur. ''*Fe-bimâ nakzıhım mîsâkahum*'':
''*Bi-nakzıhım mîsâkahum*'' (Âyet: 13)**"Onlar verdikleri o kesin te'mînâtı çözüp bozmuş oldukları için" (demektir; "Mâ" kelimesi zâiddir).**

''*Allah'ın sizler için yazdığı:* Yânî Allah'ın sizler için takdîr ettiği *Mukaddes Arz'a girin*'' (Âyet: 21); **''*Tebûu*'', "Yüklenip taşırsın";**

''*Dâire*'', devlet, yânî dolaşan felâket demektir (es-Suddî böyle tefsîr etmiştir). (Suddî'den) başkası da: ''*el-Iğrâ*'', "Musallat kılma, saldırtma"dır, dedi.

Sufyân es-Sevrî: Kur'ân içinde bana *"Ey Kitâb ehli, Tevrât'ı, İncîl'i ve Rabb'inizden size indirilen Kur'ân'ı (onun hükümlerini) dosdoğru tatbîk ve icrâ edinceye kadar siz hiçbirşey üzerinde değilsiniz"* (Âyet: 68) kavlinden daha şiddetli bir âyet yoktur, demiştir.

"*Mahmasa*", "Son derece açlık"; *"Kim bir nefsi kurtarırsa bütün insanları diriltmiş gibi olur"* (Âyet: 32), yânî: Haklı olarak öldürmek müstesnâ, kim bir nefsi öldürmeyi harâm kılarsa, bu harâm kılmadan dolayı insanlar diri kalır, demektir.

"*Şir'aten ve minhâcen*", "Bir yol ve bir sünnet"; "*Kadınların ücretleri*" kadınların mehirleridir. "*el-Muheymin*", "Emîn ve şâhid" demektir; Kur'ân, kendinden önceki her kitâb üzerine bir emîn ve şâhiddir [175].

١٠١ــ باب قَوْلِهِ اليَوْمَ أكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ. وقال ابنُ عَبَّاسٍ مَخْمَصَةٌ مَجاعَةٌ

101- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"... Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim..."
(Âyet: 3)

İbn Abbâs: "*Mahmasa*", "Son derece açlık"tır, demiştir.

١٢٨ــ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا عبْدُ الرحْمٰنِ حدّثنا سُفْيانُ عنْ قَيْسٍ عنْ طارِقِ بنِ شِهابٍ قالَتِ اليَهُودُ لِعُمَرَ إنَّكُمْ تَقرؤُونَ آيَةً لَوْ نَزلَتْ فِينا لاتَّخَذْناها عِيدًا فقال عُمَرُ إنِّى لأعْلَمُ حَيْثُ أُنْزِلَتْ وأيْنَ أُنْزِلَتْ وأيْنَ رسُولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم حِينَ أُنْزِلَتْ يَوْمَ عَرَفَةَ وإنَّا واللّٰهِ بِعَرَفَةَ . قال سُفْيانُ وأشُكُّ كانَ يَوْمَ الجُمُعَةِ أمْ لاَ اليوْمَ أكْمَلْتُ لكُمْ دِينَكُمْ *

128-....... Sufyân es-Sevrî, Kays ibn Müslim'den; o da Târık ibn Şihâb'dan (bu zât Peygamber'i görmüştür) olmak üzere şöyle tahdîs etmiştir: Yahûdîler, Umer ibnu'l-Hattâb'a:

---

175 Burada tefsîrleri nakledilen kelime ve ta'bîrlerin, buradaki sıraya göre geçtiği âyetlerin rakamları şunlardır: 1, 13, 21, 29, 52, 14, 5, 48, 68, 32, 48, 3.

— Sizler bir âyet okumaktasınız ki, eğer o âyet biz Yahûdîler'e inmiş olaydı, biz o âyeti, yânî indiği günü muhakkak bir bayram edinirdik, dediler.

Bunun üzerine Umer:

— Şübhesiz ben o âyetin nerede indirildiğini, ne zamân indirildiğini ve Rasûlullah'ın onun indirildiği zamân nerede bulunduğunu kesin olarak bilmekteyim: Bu âyet Arafe gününde ve bizler de Allah'a yemîn olsun Arafe'de (vakfede) bulunurken indirilmiştir, dedi.

Sufyân es-Sevrî: Ben Umer'in "Cumua günü idi" deyip demediğinde şübhe ediyorum, demiş (âyeti okumuştur): ***"Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim..."*** [176].

١٠٢ـ باب قَوْلِهِ فَلَمْ تَجِدُوا ماءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا . تَيَمَّمُوا تَعَمَّدُوا . آمِّينَ عامِدِينَ أَمَّمْتُ وتَيَمَّمْتُ واحِدٌ . وقالَ ابنُ عَبَّاسٍ لَمَسْتُمْ وتَمَسُّوهُنَّ واللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ والإفْضاءُ النِّكاحُ

102- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

---

176 Bu âyet, hadîsin Îmân Kitâbı'ndaki rivâyetinde de işâret edildiği gibi, onuncu hicret yılında Vedâ Haccı'nda, Arafe günü olan cumua günü ikindiden sonra Peygamber (S) Arafât'ta Adbâ adındaki dişi devesinin üzerinde vakfede iken inmişti; devenin ayakları vahyin şiddetiyle üzerinden basan yükün ağırlığına katlanamayıp çöküvermişti.

Bu âyette İslâm Dîni'nin artık kemâl devrine erdiği, beşeriyetin maddî ve ma'nevî muhtâc olduğu bütün temel hükümlerin tamamlandığı bildirilmiştir.

Umer'in cevâbı da üç vecihle suâle uygundur: Evvelâ âyet, Arafe günü ikindiden sonra indiği için, bayram gecesi inmiş yâhud inmesiyle hemen bayram tahakkuk etmiş demektir. İkinci olarak: Cumua günü inmiştir ki, o gün, müslümânların her hafta tekerrür eden bayramıdır. Üçüncü olarak: Arafe gününün kendisi de bir bayramdır. Nitekim bu hadîs İshâk ibn Kubeysa rivâyetinde: Arafe olan cumua gününde indi. Cumua da, arafe de-Allah'a hamd olsun-bize bayramdırlar, şeklindedir.

Sûrenin isminin de bu bayram oluşla ilgisi şöyle belirtilmiştir:

Mâide: Yemekli sofra demektir. en-Nisâ Sûresi'ni, el-Mâide Sûresi'nin ta'kîb etmesi ne kadar uygun ve ne kadar ma'nâlıdır! Îsâ'nın Mâide'sinin bu sûrede zikredilmiş olması bu isimlendirmenin zâhiren bir vechi gibi görünürse de, doğrusu onun için buna "el-Mâide Sûresi" denilmiş değil, bu, el-Mâide Sûresi olduğu için, o bunda zikredilmiştir. Esâsında bu sûre, İslâm ni'metinin Mâide'sidir. Burada ***"Bu gün sizin dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamamladım ve size dîn olarak müslümânlığı*** (verip ondan) ***hoşnûd oldum"*** müeddâsınca İslâm ni'meti tamâmen kurtarılmış, ahidlerine vefâ, akidlerini îfâ eden îmân ehline sunulmuştur (*Hakk Dîni,* II, 1544).

"*Su bulamamışsanız, o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin..*" (Âyet: 6) [177].

"*Teyemmemû*", "Kasdediniz"; "*Âmmîne*", "Âmidîne", yânî "Kasdediciler olarak" demektir. "Emmemtu" ve "Teyemmemtu" bir ma'nâyadır.

İbn Abbâs:

"*Lemestum* (= Dokundunuz)", "*Temessûhunne* (= Kadınlara dokunursunuz)"; "*Vellâtî dahaltum bihinne* (= Kendilerine dâhil olduğunuz kadınlar)" (en-Nisâ: 23) **ve "*el-İfdâ*"'** (en-Nisâ: 21); **bunların hepsi nikâh, yânî cinsî münâsebet ma'nâsınadır, demiştir** [178].

١٢٩ــ حدّثنا إِسْمَاعِيلُ قال **حدّثنى** مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بن القَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها زَوْجِ النَّبيِّ صلى اللّٰهُ عليْهِ وسلم قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم فى بَعْضِ أَسْفارِهِ حتّى إِذَا

---

177 Abdestle berâber Teyemmüm Âyeti'nin tamâmı şöyledir: ***"Ey îmân edenler, namâza kalkacağınız zamân yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi ve başınıza meshedip her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüb olduysanız boy abdesti alın. Eğer hasta olmuşsanız yâhud bir sefer üzerinde iseniz veyâ içinizden biri ayakyolundan gelmişse yâhud kadınlara dokunmuşsanız ve bu hâlde su da bulamamışsanız, o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, bunun için*** (niyetle) ***ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah sizin üzerinize bir güçlük yapmayı dilemez, fakat iyice temizlenmenizi ve üstünüzdeki ni'metinin tamamlanmasını diler; tâ ki şükredesiniz"*** (Âyet: 6).

Bu âyete Teyemmüm Âyeti denilmiştir. Nüzûl sebebi, Âişe'den gelen hadîste görüleceği üzere, bir seferde su bulunamamasıdır. Bu gibi hâllerde abdest yerine geçmek üzere teyemmümü emretmiştir. Gerçi bu âyet baş tarafında abdestin farzlarını tesbît etmekte ve aynı zamânda bir abdest âyeti olduğu muhakkak bulunmakta ise de, abdest evvelâ bu âyetle teşrî' edilmiş olmayıp, tâ Mekke'de namâzla berâber farz kılınmış ve hattâ İslâm'da hiçbir zamân abdestsiz namâz kılınmamış olduğu bilindiğinden, bununla abdestin farziyyeti doğrudan değil, temizlik hükümlerini istinbâtta esâs edilmek üzere takrîren tesbît edilmiş ve bunun ismi abdestten ziyâde teyemmüme izâfe edilmiştir... Bu Teyemmüm Âyeti en-Nisâ: 43'de de geçmişti. Burada fazla olarak ***"Minhu"*** kaydı zikredilmiş ve bu sûretle teyemmümde sırf kasd ve niyet ile mesh yetmeyip, toprağa dokunmak da lâzım olduğu bildirilmiştir. ***"Min"*** İbtidâ veyâ teb'îz olmak muhtemeldir. İbtidâ olduğuna göre, elin toprağa dokunması kâfîdir. Teb'îz olduğuna göre de, muhakkak elden yüze ve kollara da biraz şey sürülmesi lâzım gelir. (*Hakk Dîni,* II, 1583-1589).

178 İbn Abbâs buradaki dört lafız ve ta'bîrin Kur'ân'da bir ma'nâya, nikâh ma'nâsına, yânî cinsî münâsebet ma'nâsına olduğunu bildirmiştir. Bu dört ta'bîrin Kur'ân'da geçtiği yerler, buradaki sıraya göre şöyledir: El-Mâide: 3, el-Bakara: 236-237; en-Nisâ: 23; en-Nisâ: 21.

كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ أَوْ بِذَاتِ الْجَيْشِ انْقَطَعَ عِقْدٌ لِى فأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه
وسلم عَلَى الْتِماسِهِ وأَقامَ النَّاسُ مَعَهُ ولَيْسُوا عَلَى ماءٍ ولَيْسَ مَعَهُمْ ماءٌ فأَتَى
النَّاسُ إِلَى أَبِى بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فقالُوا أَلاَتَرَى ماصَنَعَتْ عائِشَةُ أَقامَتْ بِرَسولِ اللَّهِ
صلى اللَّه عليه وسلم وبالنَّاسِ ولَيْسُوا عَلَى ماءٍ ولَيْسَ مَعَهُمْ ماءٌ فَجاءَ أَبُو بَكْرٍ
ورَسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم واضِعٌ رَأْسَهُ عَلَى فَخِذِي قَدْ نامَ فقال حَبَسْتِ
رسولَ اللَّهِ صلى اللَّه عليهِ وسلم والنَّاسَ ولَيْسُوا عَلَى ماءٍ ولَيْسَ مَعَهُمْ ماءٌ قالَتْ
عائِشَةُ فَعاتَبَنِى أَبُو بَكْرٍ وقال ماشاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ وجَعَلَ يَطْعُنُنِى بِيَدِهِ فى
خاصِرَتِى ولايَمْنَعُنِى مِنَ التَّحَرُّكِ إِلاَّ مَكانُ رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم
عَلى فَخِذِى فقامَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم حتَّى أَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ ماءٍ
فأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التيمُّمِ فقال أُسَيْدُ بنُ حُضَيْرٍ ماهِىَ بأَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يالَ أَبِى بَكْرٍ
قالَتْ فَبَعَثْنا البَعِيرَ الذى كُنْتُ عَلَيْهِ فإِذَا العِقْدُ تَحْتَهُ *

129-....... Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle demiştir: Bizler Rasûlullah'ın yaptığı seferlerin birinde O'nunla birlikte yola çıktık. Nihâyet ya el-Beydâ'ya yâhud Zâtu'l-Ceyş'e vardığımızda (yanımda âriyet olan) bir gerdanlığım koptu (kayboldu). Aransın diye Rasûlullah o yerde bekledi. İnsanlar da O'nunla berâber beklediler. Hâlbuki bir su başında değillerdi, yanlarında da su yoktu. İnsanlar Ebû Bekr es-Sıddîk'a gelip:

— Âişe'nin yaptığını görmüyor musun? Rasûlullah'ı da, insanları da yollarından alıkoydu. Su başında değiller, berâberlerinde de su yok, dediler.

Bunun üzerine Ebû Bekr (benim yanıma) geldi. Rasûlullah da başını benim dizimin üstüne koyup uyumuştu. Ebû Bekr bana:

— Sen Rasûlullah'ı da, insanları da yollarından alıkoydun. Su başında değiller, berâberlerinde de su yok, dedi.

Âişe dedi ki: Ebû Bekr beni azarladı ve Allah'ın söylemesini istediği sözleri söyledi. Eli ile de böğrüme vurmaya başladı. Beni kıpırdamaktan, Rasûlullah'ın dizim üstünde bulunmasından başka hiçbirşey men' etmiyordu (yânî başı dizimde olduğu için hiç kıpırdamadım). Sabâh olunca Rasûlullah kalktı, hiç su yoktu. Allah Teyemmüm Âyeti'ni indirdi (herkes teyemmüm etti).

Useyd ibn Hudayr (R):

— Ey Ebâ Bekr hânedânı! Bu sizin ilk bereketiniz değildir, dedi.

Âişe dedi ki: (Sonra gideceğimiz sırada) üzerine bindiğim deveyi kaldırdık. Bir de gördük ki, gerdanlık onun altında imiş [179].

١٣٠ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ سُلَيْمانَ قال حدّثنى ابنُ وَهْبٍ قال أخبرَنى عَمْرٌ وأنَّ عبْدَ الرَّحْمٰن بنَ الْقاسِمِ حدّثَهُ عنْ أبيهِ عن عائِشَةَ رضَىَ اللّٰهُ عنها سقَطتْ قِلادَةٌ لِى بالْبَيْدَاءِ وَنحْنُ داخِلُونَ المَدِينَةَ فأناخ النبىُّ صلي اللّٰهُ عليه وسلم ونَزَلَ فثَنَى رأسَهُ فى حَجْرِى رَاقِدًا أقْبَلَ أبو بَكْرٍ فلَكَزنِى لكْزَةً شَدِيدَةً وقال حَبَسْتِ النَّاسَ في قِلادَةٍ فَبِى المَوْتُ لِمكانِ رسولِ اللّٰهِ ﷺ وقَدْ أوْجَعَنِى ثُمَّ إنَّ النبىَّ ﷺ اسْتَيْقَظَ وحَضَرَتِ الصُّبْحُ فالْتُمِسَ المَاءُ فلَمْ يُوجَدْ فنَزَلَتْ ياأيُّها الَّذِينَ آمَنُوا إذَا قُمْتُمْ إلى الصَّلاَةِ الآيَةَ فقال أُسَيْدُ بنُ حُضَيْرٍ لقَدْ بارَكَ اللّٰهُ لِلنَّاسِ فِيكُمْ يا آل أبى بَكْرٍ ماأنْتُمْ إلاَّ بَرَكَةٌ لَهُمْ *

130-....... Abdurrahmân ibnu'l-Kaasım, babası el-Kaasım ibnu Muhammed ibn Ebî Bekr es-Sıddîk'tan; o da Âişe(R)'den (şöyle dediğini) tahdîs etmiştir: Benim bir gerdanlığım, bizler Medîne'ye girerken el-Beydâ'da düştü. Bunun üzerine Peygamber (S) devesini çöktürüp indi. Müteâkıben başını kucağıma koyup uyudu. Ebû Bekr geldi de göğsümü eliyle şiddetli bir itişle itti ve:

— İnsanları bir gerdanlık yüzünden burada habsettin, dedi.

Beni acıtmış olduğu hâlde, Rasûlullah'ın kucağımda bulunmasından dolayı bende ölüm (hareketsizliği) vardı. Sonra Peygamber uyandı, sabâh namâzı vakti de geldi. Etrafta su arandı, fakat su bulunamadı. Bunun üzerine ***"Ey îmân edenler, namâza kalkacağınız zamân yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve başınıza meshedip her***

---

179 Hadîsin bu metni başka senedle Teyemmüm Kitâbı'nda geçmişti. Vak'anın o iki yerden hangisinde olduğunda şekkeden Âişe'nin kendisidir. Beydâ, en sahîh kavle göre Zu'l-Huleyfe'nin diğer ismidir. Zâtu'l-Ceyş de Medîne'ye bir berîd, yânî dört fersah mesâfede bir yerin ismidir. Her ikisi de Medîne ile Mekke yolu üzerindedir.

Bilindiği üzere her ikisi de Medenî olan en-Nisâ ile el-Mâide Sûreleri'nde birer teyemmüm âyeti vardır. el-Mâide'deki âyetin baş tarafı abdeste dâir olduğu için, ona Abdest Âyeti de derler. bu kıssada inen teyemmüm âyetinin hangisi olduğu hakkında görüş ayrılıkları vardır. Birincisinde yalnız teyemmümden bahsedildiğine, ikincisine Abdest âyeti de denildiğine bakarak, bu defa inen âyet en-Nisâ: 43 âyetidir diyenler varsa da Ebû Bekr Humeydî'nin bir rivâyetinde ***"Ey îmân edenler, namâza kalkacağınız zamân yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın... tâ ki şükredesiniz"*** âyeti indi, denildiğine göre, ilk inen el-Mâide'deki âyet olmak lâzım gelir (*Tecrîd Ter.*, II, 203).

iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüb olduysanız boy abdesti alın. Eğer hasta olmuşsanız yâhud bir sefer üzerindeyseniz veyâ içinizden biri ayakyolundan gelmişse yâhud da kadınlara dokunmuşsanız ve bu hâlde su da bulamamışsanız, o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, bunun için (niyetle) ***ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün...*** " âyeti indi.

Bunun üzerine Useyd ibn Hudayr (R):

— Ey Ebâ Bekr âilesi, yemîn olsun ki, Allah sizin sebebinizle insanlara bereket vermiştir, sizler insanlar lehine muhakkak bir bereket olmuşsunuzdur, dedi [180].

١٠٣ ـ باب قوله فاذهب أنت وربك فقاتلا إنا ههنا قاعدون

103- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"... Artık sen Rabb'inle berâber git! Bu sûretle ikiniz harbedin! Biz muhakkak burada oturucularız"

(Âyet: 24) [181].

١٣١ ـ حدثنا أبو نعيم حدثنا إسرائيل عن مخارق عن طارق بن شهاب سمعت ابن مسعود رضى الله عنه قال شهدت من المقداد * ح وحدثنى حمدان بن عمر حدثنا أبو النضر حدثنا الأشجعى عن سفيان عن

---

180 Bu da bundan önce zikredilen hadîsin başka yoldan ve ayrı bir metinle gelmiş bir rivâyetidir. Bunda el-Mâide âyetinin bu seferde indiği açıkça belirtilmiştir.

Useyd ibn Hudayr, İkinci Akabe gecesi Peygamber tarafından Evs üzerine nakîb ta'yîn olunan Ensâr'ın büyüklerindendir. Düşürülmüş gerdanlığı yollarda aramaya gidenlerin başında idi.

Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde Useyd, Âişe'ye: "Allah seni hayır ile mükâfâtlandırsın. Vallâhi senin başına hoşlanmadığın hiçbir iş gelmez ki Allah onda senin için de, müslümânlar için de bir hayır bulundurmasın" demiştir ki, bu sözler, kıssanın iftirâ hâdisesinden sonra olduğuna delâlet eder. Gerdanlık düşmesi hâdisesinin birden fazla olduğu da anlaşılabilir... Birinde iftirâ hâdisesinin vukû'u, diğerinde de Teyemmüm Âyeti'nin indiği ma'nâsı anlaşılabilir...

181 Âyetin biraz öncesi şöyledir: ***"Mûsâ dedi ki: Ey kavmim, Allah'ın size takdîr ettiği Mukaddes Yer'e girin, arkanıza dönmeyin, sonra nice zararlara uğrayanların hâline dönmüş olursunuz. Dediler ki: Ey Mûsâ, doğrusu orada zorbalar gürûhu var. Doğrusu onlar oradan çıkıncaya kadar biz kat'iyyen giremeyiz. Eğer onlar oradan çıkarlarsa, biz de muhakkak giricileriz.*** (Peygambere muhâlefetten) ***korkmakta olan kimselerden Allah'ın kendilerine ni'met ihsân ettiği iki er: Onların üzerine kapıdan girin. Ona girdiniz mi, hiç şübhesiz ki siz gâlibsiniz. Artık ancak Allah'a güvenip dayanın, îmân etmiş kimselerseniz, dedi. Onlar da şöyle söylediler: Yâ Mûsâ, onlar orada bulundukça biz oraya ilelebed giremeyiz. Artık sen Rabb'inle berâber git..."*** (Âyet: 21-24).

مُخارِقٍ عَنْ طارِقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قال قال المِقْدادُ يَوْمَ بَدْرٍ يارسُولَ اللَّهِ إنَّا لانَقولُ لَكَ كَما قالَتْ بَنُو إسْرائِيلَ لِمُوسَى فاذْهَبْ أَنْتَ ورَبُّكَ فَقاتِلا إنا هٰهُنا قاعِدُونَ ولٰكِنِ امْضِ ونَحْنُ مَعَكَ فَكأنَّهُ سُرِّيَ عَنْ رسولِ اللَّهِ ﷺ * ورَواهُ وكِيعٌ عَنْ سُفْيانَ عَنْ مُخارِقٍ عَنْ طارِقٍ أنَّ المِقْدادَ قال ذَلِكَ للنبيِّ ﷺ *

131-....... (Buradaki iki senedde) Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: el-Mıkdâd ibnu'l-Esved, Bedir gününde:

— Yâ Rasûlallah! Biz Sana, İsrâîl oğulları'nın Mûsâ Peygamber'e *"Artık sen Rabb'inle berâber git. Bu sûretle ikiniz harbedin. Biz muhakkak burada oturucularız"* dedikleri gibi demeyiz. Fakat biz Sana: "(Düşman üzerine) yürü, biz de Sen'inle berâberiz" deriz, dedi.

Bu sözü ile Mıkdâd, Rasûlullah'tan bütün gamları giderdi.

Bu hadîsi Vekî' ibnu'l-Cerrâh da Sufyân es-Sevrî'den; o da Muhârık'tan; o da Târık ibn Şihâb'dan rivâyet etti. Bunda: el-Mıkdâd, bu sözü Peygamber'e hitâben söyledi, ziyâdesi vardır [182].

١٠٤ – بابٌ إنَّما جَزاءُ الَّذِينَ يُحارِبُونَ اللَّهَ ورسُولَهُ ويَسْعَوْنَ فى الأرْضِ فَسادًا أنْ يُقَتَّلُوا أوْ يُصَلَّبُوا إلى قَوْلِهِ أوْ يُنْفَوْا مِنَ الأرْضِ: المُحارَبَةُ لِلهِ الْكُفْرُ بِهِ

104- BÂB:

"Allah'a ve Rasûlü'ne harb açanların, yeryüzünde fesâdçılığa koşanların cezâsı, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları yâhud elleriyle ayaklarının çapraz olarak kesilmesi yâhud da (bulundukları) yerden sürülmeleridir..." (Âyet: 33).

---

182 Bu hadîsin farklıca bir rivâyeti Bedir gazvesi'nde geçmişti. Bu hadîs Bedir harbi öncesinde cereyân eden bir müzâkere safhasını açıkça işâret etmektedir.

Âyetlerde Mûsâ Peygamber'in kavmi ile yaptığı harb müzâkeresinde verdiği emirlere kavminin muhâlefeti açıkça görülmektedir. Hadîsteki Mıkdâd'ın sözlerinde ise, Muhammed Peygamber'in sahâbîleriyle yaptığı harb müzâkere ve istişâresinde sahâbîlerin Peygamber'e bağlılıkları, itâatleri dile getirilmiş, bu teslîmiyet ifâdesi, Mûsâ kavminin hâli de zikredilmek sûretiyle, iyice kuvvetlendirilmiştir. Allah onların hepsinden râzı olsun!

Allah'a muhârebe, O'na küfretmektir [183].

١٣٢ــ **حدّثنا** عليُّ بنُ عبْدِ اللَّهِ **حدّثنا** مُحَمَّدُ بنُ عبْدِ اللّهِ الأنْصاريُّ **حدّثنا** ابنُ عَوْنٍ قال **حدّثني** سَلْمانُ أبو رَجاءٍ مَوْلَى أبي قِلاَبَةَ عنْ أبي قِلاَبَةَ أنَّهُ كانَ جالِسًا خلْفَ عُمَرَ بنِ عبْدِ العَزِيزِ فذَكَرُوا وذَكَرُوا فقالُوا وقالُوا قَدْ أقادَتْ بهَا الخُلَفاءُ فالْتَفتَ إلى أبي قلاَبَةَ وهْوَ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَقال ماتَقُولُ ياعبْدَ اللّهِ ابنَ زَيْدٍ أوْ قال ماتَقُولُ ياأبا قِلاَبَةَ قُلْتُ ما عَلِمْتُ نَفْسًا حَلَّ قتْلُها فى الإسْلاَمِ إلاَّ رجُلٌ زَنَى بعْدَ إحْصانٍ أوْ قَتَلَ نَفْسًا بغَيْرِ نفْسٍ أوْ حارَبَ اللّهَ ورَسُولَهُ صلى اللّهُ عليه وسلم فَقالَ عَنْبَسَةُ **حدّثنا** أنَسٌ بِكَذا وكَذَا قُلْتُ إيايَ **حدّث** أنَسٌ قال قَدِمَ قَوْمٌ عَلى النبيِّ صلى اللّه عليْهِ وسلم فكَلَّمُوهُ فَقالُوا قَدِ اسْتَوْخَمْنا هَذِهِ الأرْضَ فَقال هَذِهِ نَعَمٌ لَنا تَخْرُجُ فاخْرُجُوا فِيها فاشْرَبُوا مِنْ ألْبانِها وأبْوَالِها فَخَرَجُوا فِيها فَشرِبُوا مِنْ أبْوَالِها وألْبانِها واسْتَصَحُّوا ومالُوا عَلى الرَّاعِي فَقَتَلُوهُ واطَّرَدُوا النَّعَمَ فَما يُسْتَبْطَأُ مِنْ هٰؤُلاَءِ قَتَلُوا النَّفْسَ وحارَبُوا اللّهَ ورَسولَهُ وخَوَّفُوا رسُولَ اللّهِ ﷺ فَقال سُبْحانَ اللّهِ فقُلْتُ تَتَّهِمُنِي قال **حدّثنا** بهٰذَا أنَسٌ قال وقال ياأهْلَ كَذَا إنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا بخَيْرٍ ما أبْقَى هَذَا فيكُمْ ومِثْلُ هَذَا *

132-....... Abdullah ibn Avn tahdîs edip şöyle demiştir: Bana Ebû Kılâbe'nin himâyesinde bulunan Süleymân Ebû Recâ', Ebû Kılâbe'den tahdîs etti ki, Ebû Kılâbe, Umer ibnu'l-Abdilazîz'in sırtının arkasında oturuyordu. Huzûruna giren insanlar "Kasâme"yi zikrettiler. Umer, "Kasâme" hakkında istişâre yapınca, ona "Kasâme"-nin şânını zikredip:

— Biz kasâme husûsunda kısâsa kaail oluruz, senden önceki ha-

183 Ölüm cezâsı yalnız öldürene; asma cezâsı, öldürmekle berâber yol kesen ve mal alan kimseye; kesme cezâsı yalnız mal alana; sürgün cezâsı da bunlardan başka sûretlerde fesâd yapanadır. İbn Abbâs ile İmâm Şâfiî'nin kavli budur. İmâm Âzam'a göre, nefy'den maksad, habsetmektir *(Celâleyn)*. Âyetin devâmı ile sonraki âyet şöyledir: "***Bu onların dünyâdaki rüsvâylığıdır. Âhirette ise onlara pek büyük bir azâb da vardır. Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kaadir olmazdan*** (kendilerini ele geçirmezden) ***evvel tevbe edenler*** (yânî tevbe eden muhâriblerle yol kesenler) ***müstesnâdırlar. Bilin ki, şübhesiz Allah çok mağfiret edici, pek merhamet eyleyicidir***" (Âyet: 33-34).

lîfeler de kısasla, yânî kaatilin öldürülmesiyle hükmetmişlerdir, dediler.

Bunun üzerine Umer ibnu'l-Abdilazîz, sırtının arka tarafında bulunan Ebû Kılâbe'ye döndü de:

— Sen ne dersin yâ Abdallah ibne Zeyd, yâhud da: Sen ne dersin yâ Ebâ Kılâbe? diye sordu.

Ben:

— İslâm'da evlendikten sonra zinâ etmiş yâhud bir nefis mukaabilinde olmaksızın bir insan öldürmüş yâhud da Allah'a ve Rasûlü'ne harb açmış bir adamdan başka, hiçbir nefsin öldürülmesinin halâl olduğunu bilmiş değilim, dedim.

Bunun üzerine Anbese ibnu Saîd: Bize Enes ibn Mâlik şöyle şöyle (yânî Urenîler hadîsini) tahdîs etti, dedi.

Ebû Kılâbe şöyle dedi: Ben dedim ki: Bana da Enes tahdîs edip şöyle dedi: Bir topluluk Peygamber'in huzûruna geldiler de (İslâm üzere bey'atlaştıktan sonra) kendisiyle kelâm edip konuştular. Akabinde:

— Bizler bu Medîne toprağını (yânî havâsını) ağır bulduk, dediler.

Peygamber de:

— *"Şunlar bize âid birtakım develerdir,* (sadaka develeriyle berâber güdülmek için) *çıkıyorlar, siz de bunlar içinde çıkın, bunların sütlerinden ve sidiklerinden için"* buyurdu.

Bunun üzerine o kimseler, o deve sürüsü içinde çıkıp gittiler. Onların sidiklerinden ve sütlerinden içtiler ve eski sağlıklarına kavuştular. Çobanın üzerine hücûm edip onu öldürdüler, develeri de sür'atle sürüp götürdüler. Artık bunlardan hangi şey geri bırakılır? Bunlar insan öldürdüler, Allah'a ve Rasûlü'ne harb açtılar, ve Allah'ın Rasûlü'nü endîşelendirdiler.

Râvî Anbese, Ebû Kılâbe'den hayret ederek:

— ***Subhânallah,*** dedi.

Ebû Kılâbe şöyle dedi: Ben de Anbese'ye:

— Sen benim Enes'ten rivâyet ettiğim hadîs husûsunda beni ittihâm mı ediyorsun? dedim.

Anbese de:

— (Hayır ittihâm etmiyorum, lâkin sen hadîsi gereği gibi getirdin.) Bize bunu Enes böyle tahdîs etti, dedi.

Ebû Kılâbe şöyle dedi: Ve Anbese:

— Yâ buranın ehli (yânî: Ey Şâm ehli)! Şübhesiz sizler, Allah içinizde bunu (yânî Ebû Kılâbe'yi) ve bunun benzeri olanları bıraktı-

ğı müddetçe muhakak hayırla berâber olmakta devâm edeceksiniz! dedi [184].

١٠٥ ــ بابُ قَوْلِهِ والجُرُوحَ قِصاصٌ

105- YÜCE ALLAH'IN "*Bütün yaralar birbirine kısastır...*" (Âyet: 45) KAVLİ BÂBI [185]

١٣٣ ــ حدثني مُحَمَّدُ بنُ سَلامٍ أخبرَنا الفَزارِيُّ عنْ حُمَيْدٍ عنْ أنَسٍ رضىَ اللّٰهُ عنهُ قال كَسَرَتِ الرُّبَيِّعُ وهْىَ عَمَّةُ أنَسِ بنِ مالِكٍ ثَنِيَّةَ جارِيَةٍ مِنَ الأنْصارِ فطَلَبَ القَوْمُ القِصاصَ فأتَوُا النبيَّ ﷺ فأمَرَ النبيُّ ﷺ بالقِصاصِ فقال أنَسُ بنُ النَّضْرِ عَمُّ أنَسِ بنِ مالِكٍ لا واللّٰهِ لاتُكْسَرْ سِنُّها يارسُولَ اللّٰهِ فقال رسُولُ اللّٰهِ ﷺ يا أنَسُ كِتابُ اللّٰهِ القِصاصُ فَرَضِىَ القَوْمُ وقَبِلُوا الأرْشَ فقال رسولُ اللّٰهِ ﷺ إنَّ مِنْ عبادِ اللّٰهِ مَنْ لوْ أقْسَمَ على اللّٰهِ لأبَرَّهُ *

133-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: er-Rubeyy' -ki o,

---

184 Bu hadîs temizlikte deve sidikleri konusunda, Mağâzî'de geçmişti. İnşâallah Diyetler Kitâbı'nda da Allah'ın yardımıyle bahislerinin kalanıyle gelecektir. Buhârî bu hadîsi yedi yerde, dokuz yol ile getirmiştir.

Bu hâin adamlar Peygamber'in çobanı Yesâr'ı öldürdükleri zamân elini, ayağını kestiler, gözlerine diken batırdılar, ölünceye kadar o hâl üzere bıraktılar. Haberi Medîne'ye ulaşınca Rasûlullah onları ta'kîb etmeye yirmi atlı hazırlayıp başlarına Kurz ibn Câbir el-Fıhrî'yi kumandan ta'yîn etti. Kurz onları yakalayıp Peygamber'in huzûruna getirdi. Peygamber de dînden dönme, ni'mete nankörlük, yol kesicilik, öldürme ve işkence gibi fiillerine kısâs olmak üzere ellerinin, ayaklarının kesilmesini ve gözlerinin çıkarılmasını emretti. Başlıktaki âyetin inme sebebi bu vak'adır.

185 Âyetin tamâmı şöyledir: "***Biz Tevrât'ta onların üzerine*** (şunu da) ***yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş*** (karşılıklıdır. Hulâsa bütün) ***yaralar birbirine kısâstır. Fakat kim bu kısâsı sadaka olarak bağışlarsa o, kendi günâhına keffârettir. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse onlar zâlimlerin tâ kendileridirler***".

Kısâs, misli misline tekaabül ve takas demek olduğundan benzeşme bulunmayan veyâ benzeşme muhâfaza edilememesi ihtimâli bulunan yaralara kısâs yapılamaz. Bunlar tam ma'nâsıyle ödenemeyip zarûrî olarak tam ma'kûl bir misil olmayan mâliyet i'tibâriyle, yânî diyet veyâ hukûmetî adl ile ödenebilir. Kısâs tam bir hakk alma olduğu için, bunda kulun hakları içinde Allah hakları ve umûmî haklar dahî tam alınmış olur ve başka hiçbir cezâ lâzım gelmez (*Hakk Dîni,* II, 1690-1693).

Enes ibn Mâlik'in halasıdır- Ensâr'dan bir câriyenin ön dişini kırmıştı. Câriyenin kavmi er-Rubeyy'den kısas istediler. Akabinde (aralarında hüküm vermesi için) Peygamber'e geldiler. Peygamber (S) de kısâs ile emretti. Bunun üzerine Enes ibnu Mâlik'in amcası olan Enes ibnu'n-Nadr:

— Hayır vallâhi yâ Rasûlallah, er-Rubeyy'in ön dişi kırılmaz, dedi.

Rasûlullah da:

— *"Yâ Enes! Allah'ın Kitâbı kısâstır"* buyurdu.

Akabinde hakîkaten da'vâcı olan topluluk er-Rubeyy'den kısâsı terketmeye râzı oldular da diyeti kabûl ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah:

— *"Allah'ın kullarından öyle kimse vardır ki, o Allah'a yemîn etse, Allah onun yemînini muhakkak yerine getirir"* buyurdu [186].

١٠٦ ــ بابٌ ياأيُّها الرَّسولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

106- BÂB:
"Ey Rasûl, Rabb'inden sana indirileni teblîğ et..."

(Âyet: 67).

١٣٤ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ **حدّثنا** سُفْيانُ عَنْ إسْماعِيلَ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عائِشَةَ رضىَ اللّٰهُ عنها قالَتْ مَنْ حَدَّثَكَ أنَّ مُحَمَّدًا ﷺ كَتَمَ شَيْئًا مِمَّا أُنْزِلَ عليْهِ فقَدْ كَذَبَ واللّٰهُ يقُولُ ياأيُّها الرَّسُولُ بَلِّغْ ماأُنْزِلَ إلَيْكَ الآيَةَ *

134-....... Sufyân es-Sevrî, İsmâîl ibnu Ebî Hâlid'den; o da eş-Şa'bî'den; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Âişe (R) Mesrûk'a şöyle demiştir: Her kim sana Muhammed, kendisine indirilenlerden herhangi birşeyi sakladı (teblîğ etmedi) derse, muhakkak ki, o yalan söylemiştir. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: ***"Ey Rasûl, Rabb'inden sana indirileni teblîğ et. Eğer yapmazsan Allah'ın Elçiliği'ni teblîğ*** (ve îfâ)

186 Hadîsin bir rivâyeti uzunca bir metin içinde Sulh Kitâbı, "Diyet husûsunda sulh bâbı"nda geçmişti. Hadîsteki Enes ibn Nadr'ın yemînle söylediği "Rubeyy'in dişi kırılmaz" sözü, Peygamber'in hükmünü redd değil, fakat Allah katındaki yakınlığı ve Allah'ın fadlı ve lûtfuna güvenmesi, Allah'ın onu eli boş çıkarmayıp da'vâcılara affı ilhâm edeceğine güvenmiş olduğundan dolayı bu kırmanın vukûunu nefyetmiştir. Ve hakîkaten netîcede iş böyle vâki' olmuştur (Kastallânî).

etmiş olmazsın. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şübhesiz ki, Allah kâfirler gürûhunu muvaffak etmez' [187].

١٠٧ـ بابُ قَوْلِهِ لايُؤَاخِذُ كُمُ اللَّهُ باللَّغْوِ فِي أيمانِكُمْ

107- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Allah sizi yemînlerinizdeki lağvdan dolayı sorumlu tutmaz..." (Âyet: 88) [188].

---

187 es-Sa'lebî, el-Hasen el-Basrî'den şunu rivâyet etmiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: *"Allah beni elçiliğe me'mûr ettiğinde çok sıkıldım. Biliyordum ki, insanlardan bir kısmı beni yalanlıyorlar. Kureyş müşrikleri, Yahûdîler, Hristiyanlar tehdîd ediyorlar. Bunun üzerine bu âyetle teblîğ vazîfesinin korkusuz yerine getirilmesi emredildi. Artık benden o sıkıntı ve endîşe tamâmiyle zâil oldu".*

188 Yemînlerle ilgili bâzı hükümler el-Bakara: 225. âyette de geçmişti. el-Mâide âyetinin tâmamı ise şöyledir: ***"Allah sizi yemînlerinizdeki lâğvdan dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kalblerinizin azmettiği yemînler yüzünden sizi sorumlu tutar. Bunun da keffâreti âilenize yedirmekte olduğunuzun orta derecesinden on yoksulu doyurmak yâhud onları giydirmek, yâhud bir kul âzâd etmektir. Fakat kim bunları bulamazsa, üç gün oruç tutması lâzımdır. İşte bu, yemîn ettiğiniz vakit yemînlerinizin keffâretidir. Yemînlerinizi muhâfaza edin. Allah âyetlerini size böylece açıklıyor, tâ ki şükredesiniz".***

Yemîn: Esâsen kuvvet ve sağlamlık demektir. Bu münâsebetle sağ ele "Yemîn" denildiği gibi "Bir kelâmı, Allah'ın ismini mahsûs bir sûrette zikrederek takviye etmeye" de dînen "Yemîn" denilir ki, söylediği sözü Allah huzûrunda, Allah'ı şâhid ederek, O'nun azameti nâmına söylediğini göstermek sûretiyle bir taahhüd ifâde eder.

Lağv: İ'tibâr derecesinden düşük olan kelâm demektir. *"Lağv Yemîni"* de bir akd ve kasıd bulunmayan yemîndir. Bu da birşeye kanâatine göre yemîn etmek ve sonra hilâfı olduğu anlaşılmaktır ki, bunda yalan söyleme kasdı yoktur. Fakat Şâfiî, lâğv yemînini lisanda "Hayır vallâhi, evet vallâhi" gibi sırf te'kîd için söylenip, yemîn ma'nâsı hatıra gelmeyen yemîn lâfızlarına hamletmiş ve bunda keffâret lâzım gelmeyeceğine kaail olmuştur... Yalan kasdiyle bile bile yalan olarak yapılan yemîne de *"Gamûs Yemîni"* denilir ki, keffâreti yoktur, bunun günâhından keffâret ile kurtulunmaz...

Yemîn kısımlarından bir de *"Munâkıde Yemîn"* vardır ki, bununla istikbâlde birşey yapmaya veyâ yapmamaya azmedilir ve bu sûretle ta'lîkî bir akd yapılır, "Fulân şeyi yaparsam şöyle olsun, şunu vallâhi yapacağım yâhud vallâhi yapmayacağım" tarzında yapılan yemînlerdir (*Hakk Dîni,* I, 780-782).

Ve bu gibi yemînler birer akd oldukları için îfâ edilmeleri lâzım gelir. Edilmezse Allah sorguya çeker. Bunlar ise iki türlüdür: Birisi ma'siyet olmayan birşeye yemîndir ki, bunun bozulması aslâ câiz değildir, büyük günâhtır. Diğeri ma'siyet olan birşeye yemîndir ki, bunda sebât, bozulmasından daha günâhtır. Ve bunun için iki şerrin hafîfini tercîh edip *"Bir kimse birşeye yemîn eder de sonra gayrısını daha hayırlı görürse, o hayırlı şeyi yapsın ve yemînine keffâret versin"* hadîsince yemînin bozulması tercîh edilir ve keffâret verilir... (*Hakk Dîni,* II, 1801).

١٣٥ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ سَلَمَةَ حدّثنا مالِكُ بنُ سُعَيْرٍ حدّثنا هِشامٌ عنْ أبِيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها أُنْزِلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ لاَيُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ باللَّغْوِ فى أيمانِكُمْ في قَوْلِ الرَّجُلِ لاَ واللّهِ وبَلى واللّهِ *

135-....... Hişâm ibn Urve, babası Urve ibnu'z-Zubeyr'den tahdîs etti ki, Âişe (R): Şu *"Allah sizi yemînlerinizdeki lâğvdan dolayı sorumlu tutmaz..."* âyeti insanın "Hayır vallâhi, evet vallâhi" sözü hakkında indi, demiştir.

١٣٦ــ حدّثنا أحْمَدُ بنُ أبى رَجاءٍ حدّثنا النضْرُ عنْ هِشامٍ قال أخبرنى أبى عنْ عائِشَةَ رضَىَ اللّهُ عنها أنَّ أباها كانَ لاَيَحْنَثُ فى يَمِينٍ حتَّى أنْزَلَ اللّهُ كَفَّارَةَ اليَمِينِ قال أبو بَكْرٍ لاأرَى يَمِينًا أُرِي غَيْرَهَا خيْرًا منْها إلاَّ قَبِلْتُ رُخْصَةَ اللّهِ وفَعَلْتُ الَّذي هُوَ خَيْرٌ *

136-....... Hişâm ibn Urve şöyle demiştir: Bana babam Urve ibnu'z-Zubeyr, Âişe'den haber verdi ki, Âişe'nin babası Ebû Bekr, Allah yemîn keffâreti âyetini indirinceye kadar hiçbir yemînde döneklik etmezdi. Ebû Bekr: Ben edilen yemînin zıddını, ondan daha hayırlı görürsem, muhakkak Allah'ın verdiği ruhsatı kabûl eder, o hayırlı işi yaparım, demiştir [189].

١٠٨ــ بابُ قَوْلِهِ ياأيُّها الَّذينَ آمَنُوا لاَتُحَرِّمُوا طَيِّباتِ ماأحَلَّ اللّهُ لَكُمْ

108- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Ey îmân edenler, Allah'ın size halâl ettiği o en temiz ve güzel şeyleri (nefsinize) harâm kılmayın..."

(Âyet: 87) [190].

---

189 Bu da yine bizzât Âişe'dendir. ed-Dâvûdî: Bu ikinci hadîs, birinci hadîsin bir tefsîridir, demiştir. İbnu't-Tîn de: Hakk olan birinci hadîs lağv yemîninin tefsîri hakkındadır, ikinci hadîs ise yemîn akdinin (yânî munâkıde yemîninin) tefsîri hakkındadır, demiştir (Aynî).

190 Rivâyet edilir ki: Bir gün Rasûlullah, sahâbîlerine kıyâmeti tavsîf etmiş ve son derecede uyarmalarda bulunmuş idi. Sahâbîler bundan müteessir olup duygulanarak, Usmân ibn Maz'ûn evinde toplanmışlar, dâimâ oruçlu olmaya, döşek üzerinde uyumamaya, et ve yağlı yememeğe, kadınlara yaklaşmamaya, koku sürünmemeye, dünyâyı terketmeye, eski çul ve paçavra giyinip yeryüzünde seyâ-

١٣٧ ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ عَوْنٍ حدّثنا خالِدٌ عنْ إسْماعِيلَ عنْ قَيْسٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ تعالى عَنْهُ قال كُنّا نَغْزُو مَعَ النبيِّ صلى اللّهُ عليه وسلّمَ ولَيْسَ مَعَنَا نِساءٌ فَقُلْنا ألاَ نَخْتَصِي فَنَهانا عنْ ذٰلِكَ فَرَخَّصَ لَنا بَعْدَ ذٰلِكَ أنْ نَتَزَوَّجَ المَرْأةَ بالثَّوْبِ ثُمَّ قَرَأ ياأيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لاتُحَرِّمُوا طَيِّباتِ ماأحَلَّ اللّهُ لَكُمْ *

137-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Biz Peygamber(S)'in berâberinde gazveye giderdik. Bizim yanımızda kadınlar bulunmazdı. (Cinsî münâsebete şiddetle ihtiyâç duyardık.) Bu durumda biz:

— Erkeklik yumurtalarımızı çıkartıp hadım olalım mı? diye sorduk.

Peygamber bizi hadım olmaktan nehyetti. Bundan sonra bize (belli bir müddete kadar) elbise (ve benzeri bir ücret) mukaabilinde kadın eş almamıza ruhsat verdi.

(Râvî Kays ibn Ebî Hâzım dedi ki:) Bundan sonra Abdullah ibn Mes'ûd şu âyeti okudu: ***"Ey îmân edenler, Allah'ın size halâl ettiği o en temiz şeyleri*** (nefsinize) ***harâm kılmayın. Haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez"*** [191].

١٠٩ ـ بابُ قَوْلِهِ إنّما الخَمْرُ والمَيْسِرُ والأنصابُ والأزْلامُ

---

hat etmeye ve erkekliklerini kesmeye ittifâkla karar vermişler. Bu haber Rasûlullah'a ulaşmış, onlara: *"Ben böyle emrolunmadım. Muhakkak ki nefsinizin, üzerinizde bir hakkı vardır. Nâfile oruç tutun, oruçsuz da olun; geceleri nâfile namâz kılın, uyku da uyuyun. Ben namâz kılarım, uyku da uyurum; oruç tutarım, oruçsuz da olurum; et de yerim, yağ da yerim; kadınlara da yaklaşırım. Benim sünnetimden yüz çeviren, benden değildir"* buyurmuş, bu âyetler inmiştir.

191 Bu hadîsin bir rivâyeti Nikâh'ta gelecektir. Müslim de bunu Nikâh'ta getirmiştir: *Müslim Ter.*, IV, 291-292, Üçüncü bâb, 11-"1404".

el-Ihtisâ, neslin devâmının dönüp dolaştığı organ olan erkeklik yumurtalarını çıkartıp kendini hadım yapmaktır.

Mut'a Nikâhı, muvakkat bir zamân için iki tarafın râzı olduğu bir ücret mukaabilinde kadın kirâlamaktır. Bu bir nikâh değildir. Çünkü nikâh, çiftlerin bütün hayâtı berâber yaşamak üzere bir âile yuvası kurmalarıdır. Mut'a da, nikâh da iki tarafın rızâsına uygun birer akid olmakla berâber, mut'a muvakkatlık, nikâh devâmlılık vasıflarıyle birbirinden ayrılır. Mut'ada ta'yîn olunan bedel, âdî bir karşılık mâhiyetinde olduğu hâlde, nikâhtaki mehr, gâyet şerefli ve hiçbir akidde bulunmayan bir asâlet ifâde eder.

رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطانِ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ الأَزْلامُ القِدَاحُ يَقْتَسِمُونَ بها فى الأُمورِ والنُّصُبُ أَنْصابٌ يَذْبَحُونَ عَلَيْها . وقال غَيْرُهُ الزَّلَمُ القِدْحُ لاَرِيشَ لهُ وهُوَ واحِدُ الأَزْلاَمِ والاِسْتِقْسامُ أَنْ يُجِيلَ القِدَاحَ فإنْ نَهَتْهُ انْتَهى وانْ أَمَرَتْهُ فَعَلَ ماتأْمُرُهُ يُجِيلُ يُدِيرُ وقَدْ أَعْلَمُوا القِدَاحَ أَعْلاَمًا بِضُرُوبٍ يَسْتَقْسِمُونَ بِها وفَعَلْتُ مِنْهُ قَسَمْتُ والقُسُومُ المَصْدَرُ

109- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"*Ey îmân edenler, içki, kumar, dikili taşlar, fal okları ancak şeytânın amelinden birer murdârdır. Onun için bunlardan kaçının ki, murâdınıza eresiniz*" (Âyet: 90) [192].

Ve İbn Abbâs: "*el-Ezlâm*", (Câhiliye Arabları'nın) mühim işlerde kendisiyle fal açıp kısmet istemekte oldukları yelesiz oklardır. "*en-Nusub*" ise müşriklerin ihtirâm için diktikleri birtakım dikili taşlardır ki, yanlarında kurban keserler (kanları bu taşlara sürerlerdi), demiştir.

İbn Abbâs'tan başkası da:

"*ez-Zelem*", henüz yele geçirilmemiş oktur, bu "*el-Ezlâm*"ın tekilidir. (Yele geçirilirse ona "Sehm" denir.) "*el-İstiksâm*", fal oklarını falcının torba içinde döndürmesidir. Eğer ok (çekildiğinde, "Rabb'im beni nehyetti" çıkmak sûretiyle) o işi nehyederse, kişi o işi terkeder; ("Rabb'im bana emretti" çıkmak sûretiyle) o işi emrederse, okun emrettiği işi yapar. "*Yucîlu*", "Döndürür" demektir. O fâl oklarına, kısmetini istemekte oldukları çeşitli işlerin adlarını üzerlerine yazıp, birçok alâmetlerle alâmet ve nişân yaparlardı. (Kısmet isteme falı çektiğini haber vermek isteyen kişi) "Faaltu minhu(= Ben bundan yaptım)" yerine "Kasemtu" der. "Kusûm" da (üç harfli ve "Kendisinden haber vermek" demek olan) masdardır [193].

---

192 Bundan sonraki âyet meâlen şöyledir: "***Şeytân, içkide ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kîn düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namâzdan alıkoymak ister. Artık siz*** (hepiniz) ***vazgeçtiniz değil mi?***" (Âyet: 91).

193 *Nusub*, dikilmiş ma'nâsına müfred veyâ *Nisâb*'ın veyâ *Nusbe*'nin cem'idir, bunun cem'i de *Ensâb* gelir. Bâzı müfessirler bunu "Sanemler" diye tefsîr etmişlerdir. Fakat diğerleri "*Esnâm*" ile "*Ensâb*"ın farkını göstermişlerdir. Şöyle

١٣٨ــ حدّثنا إسْحاقُ بنُ إبْرَاهِيمَ أخْبَرنا مُحَمَّدُ بنُ بِشْرٍ حدّثنا عبْدُ العَزيزِ بنُ عُمَرَ بنِ عبْدِ العَزيزِ قال حدّثني نافعٌ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما قال نَزَلَ تَحْرِيمُ الخَمْرِ وإنَّ فى المَدِينَةِ يَوْمَئِذٍ لخَمْسَةَ أشْرِبَةٍ مافِيها شَرَابُ العِنَبِ

138-....... İbn Umer (R): Şarâbın harâm kılınması indi. O gün (yânî harâm kılınmasından önce) Medîne'de beş çeşit içki vardı, bunlar arasında üzüm şarâbı yoktu, demiştir.

١٣٩ــ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا ابنُ عُلَيَّةَ حدّثنا عبْدُ العَزيزِ بنُ صُهَيْبٍ قال قال أنَسُ بنُ مالِكٍ رضى اللّه تعالى عنه ما كان لَنا خَمْرٌ غُيْرُ فَضِيخِكُمْ هَذَا الَّذِى تُسَمُّونَهُ الْفَضِيخَ فإنِّى لَقائِمٌ أسْقِى أباطَلْحَةَ وفُلاَنًا وفُلاَنًا إذْ جاءَ رَجُلٌ فقال وهَلْ بلَغَكُمُ الخَبَرُ فقالوا وما ذَاكَ قال حُرِّمَتِ الخَمْرُ قالُوا أهْرِقْ هَذِهِ القِلاَلَ ياأنَسُ قال فَما سألُوا عنْها ولا رَاجَعُوها بَعْدَ خَبَرِ الرَّجُلِ *

139-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle dedi: (İçkinin harâm kılındığı sırada) bizde "Fadîh" ismini vermekte olduğumuz (hurma koruğundan ateşte kaynatılmadan yapılan) içkiden başka hiçbir harâm yoktu. O gün ben ayakta (babalığım Ebû Talha'nın evinde) Ebû Talha ile Fulân ve Fulân kişilere fadîh içkisi dağıtıyordum. O sırada hemen birisi geldi ve:

— Haber size ulaştı mı? dedi.

Mecliste bulunanlar:

— Ne haberi? diye sordular.

O da:

— Hamr (yânî içki) harâm kılındı, dedi.

Meclistekiler bana:

— Yâ Enes! Şarâb testilerini dök! diye emrettiler.

(Ben de emirlerini yerine getirdim.)

Enes dedi ki: Bu bir adamın sözü üzerine mecliste bulunanlar şa-

---

ki, *Esnâm,* sûretli ve nakışlı taşlar, putlardır. *Nusub* ise dikili taşlardır ki, sûretli ve nakışlı olması şart değildir, vesen gibidir.

Hâsılı Câhiliye'de ve Ka'be'nin etrafında böyle dikilmiş veyâ konulmuş birtakım taşlar vardı ki, bunlara hürmet ve ta'zîm ederler ve üzerlerine kurban keserlerdi... (*Hakk Dîni,* II, 1564).

Başlıktaki âyet, içkilerin harâm kılınması hakkında üçüncü ve son olarak inmiştir. Birincisi en-Nisâ: 42; ikincisi el-Bakara: 219; üçüncüsü de bu el-Mâide: 90. âyettir.

râbın nasıl ve ne zamân harâm kılındığını araştırıp soruşturmadılar (buna lüzûm görmediler) ve o adamın haberinden sonra bir daha dönüp şarâb içmediler.

١٤٠ـ حدّثنا صَدَقَةُ بنُ الفَضْلِ أخبرنا ابنُ عُيَيْنَةَ عنْ عَمْرو عنْ جابِرٍ قال صَبَّحَ اُناسٌ غَدَاةَ اُحُدٍ الخَمْرَ فَقُتِلُوا مِنْ يَوْمِهِمْ جَمِيعًا شُهَدَاءَ وذَلِكَ قَبْلَ تَحْرِيمِها *

140-....... Câbir ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Birtakım insanlar Uhud harbi gecesi sabâha kadar hamr içmişlerdi. O gün bunların hepsi şehîd olarak öldürüldüler. Bu, şarâbın harâm kılınmasından önce idi [194].

١٤١ـ حدّثنا إسْحاقُ بنُ إبْرَاهِيمَ الحَنْظَلِيُّ أخْبَرَنا عِيسى وابْنُ إدْرِيسَ عنْ أبِى حَيَّانَ عنِ الشَّعْبِىِّ عنِ ابنِ عُمَرَ قال سَمِعْتُ عمَرَ رضى اللّٰهُ عنهُ عَلَى مِنْبَرِ النبىِّ ﷺ يَقُولُ أمَّا بَعْدُ أيُّها الناسُ إنَّهُ نَزَلَ تَحْرِيمُ الخَمْرِ وهْىَ مِنْ خَمْسَةٍ مِنَ العِنَبِ والتَّمْرِ والعَسَلِ والحِنْطَةِ والشَّعِيرِ والخَمْرُ ماخامَرَ العَقْلَ *

141-....... İbn Umer şöyle demiştir: Ben Umer ibnu'l-Hattâb'dan işittim, Peygamber'in minberi üzerinde hutbe yaparken şöyle diyordu:

— Ammâ ba'du: Ey insanlar, şu muhakkak ki, hamrın harâm kılınması emri inmiştir. Hamr beş şeyden yapılır: Üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan, arpadan. Hamr, aklı örten (düşünmeyi gideren) her içkidir! [195].

١١٠ـ بابٌ لَيْسَ عَلى الَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُناحٌ فِيما طعِمُوا إلى قَوْلِهِ واللّٰهُ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ

110- BÂB:

---

194 Hadîslerin başlığa uygunlukları meydandadır. Câbir'in Uhud'da içki içip şehîden ölenler hakkındaki hadîsinin bir rivâyeti Cihâd'da, "Cihâd'ın fadlı bâbı"nda geçmişti: ***"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma..."*** (Âlu İmrân: 169).

195 Umer'in bu hutbesindeki hamr ta'rîfi hakîkaten çok vecîz ve o kadar da câmialı, eskimez bir ta'rîftir.

"Îmân edip de güzel güzel amellerde bulunanlar, (bundan sonra harâmlardan) sakındıkları, îmânlarında sebât ile iyi iyi işlere devâm ettikleri, sonra dâima sakınıp iyice inandıkları ve yine sakınmakta devâm ve ısrâr ile güzel işlerle uğraştıkları takdîrde (harâm kılınmazdan önce) tattıklarında üzerlerine hiçbir suç yoktur. Allah, iyi ve güzel hareket eden muhsinleri sever" (Âyet: 93).

١٤٢ــ حدّثنا أَبُو النُّعْمانِ **حدّثنا** حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ **حدّثنا** ثابِتٌ عَنْ أَنَسٍ رضى اللَّهُ عنهُ أنَّ الخَمْرَ الَّتى اُهْرِيقَتِ الفَضِيخُ وزَادَنى مُحَمَّدٌ عَنْ أَبِي النُّعْمانِ قال كُنْتُ ساقِيَ القَوْمِ فى مَنْزِلِ أَبى طَلْحَةَ فَنَزَلَ تَحْرِيمُ الخَمْرِ فأَمَرَ مُنادِيًا فَنادَى فقال أَبُو طَلْحَةَ اخْرُجْ فانْظُرْ ماهٰذَا الصَّوْتُ قال فَخَرَجْتُ فَقُلْتُ هٰذَا مُنادٍ يُنادِى ألاَ إنَّ الخَمْرَ قَدْ حُرِّمَتْ فقال لِى اذْهَبْ فأَهْرِقْها قال فَجَرَتْ في سِكَكِ المَدِينَةِ قال وكانَتْ خَمْرُهُمْ يَوْمَئِذٍ الفَضِيخَ فقال بَعْضُ القَوْمِ قُتِلَ قَوْمٌ وهْىَ فى بُطُونِهِمْ قال فأَنْزَلَ اللَّهُ لَيْسَ علَى الَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ جُناحٌ فِيما طَعِمُوا *

142-....... Bize Sâbit el-Bunânî, Enes(R)'ten tahdîs etti (ki şöyle demiştir): "Fadîh" denilen şu hurma şarâbının döküldüğü gün; -(Buhârî dedi ki:) Ve bana Muhammed (ibn Selâm el-Beykendî), Ebu'n-Nu'mân'dan rivâyetinde şunu ziyâde etti:- Enes dedi ki: Ben o gün Ebû Talha'nın evinde içki içmekte olan bir topluluğa sâkîlik ediyordum. Hamrın harâm kılındığı hakkındaki kelâm indi. Rasûlullah bir nidâcıya emredip i'lân ettirdi. Bu sesi işitince Ebû Talha bana:

— Çık bak, bu ses nedir? dedi.

Enes dedi ki: Ben de çıktım, sonra dönüp:

— O nidâcı: Ey mü'minler! Biliniz ki, şarâb harâm kılınmıştır! diye nidâ edip i'lân ediyor, dedim.

Bunun üzerine Ebû Talha bana:

— Haydi git, o şarâbı dök! dedi.

Enes dedi ki: (Döktüm, herkes de evindeki şarâbını döktü.) Medîne sokaklarında su gibi şarâb aktı.

Enes dedi ki: O zamân Medîneliler'ın hamrı "Fadîh" idi. Bu sırada halktan bâzı kimseler:

— (Uhud günü mücâhidlerden) bir topluluk, karınlarında şarâb olduğu hâlde öldürüldüler (bunlar ne olacak)? dediler.

Enes dedi ki: Bunun üzerine Allah: ''*Îmân edip de iyi işler yaparak ölenlerin üzerine, daha evvel tattıkları şeyler husûsunda günâh yoktur...*'' âyetini indirdi [196].

١١١ــ بابُ قَوْلِهِ لاتَسْأَلُوا عنْ أشْياءَ إنْ تُبْدَلَكُمْ تَسُؤْكُمْ

111- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

''Ey îmân edenler, size açıklanırsa fenânıza gidecek şeyleri sormayın...'' (Âyet: 101).

١٤٣ــ حدّثنا مُنْذِرُ بنُ الوَلِيدِ بنِ عبْدِ الرَّحْمٰنِ الجارُودِىُّ حدّثنا أبي حدّثنا شُعْبَةُ عنْ مُوسَي بنِ أنَسٍ عنْ أنَسٍ رضى اللّٰهُ عنه قال خَطَبَ رسُولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم خُطْبَةً ماسَمِعْتُ مِثْلَها قَطُّ قال لوْ تَعْلَمُونَ ماأعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً ولَبَكَيْتُمْ كثِيرًا قال فغَطى أصْحابُ رسُولِ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم وُجُوهَهُمْ لَهُمْ خَنِينٌ فقال رجُلٌ مَنْ أبى قال فُلانٌ فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ لاتَسْألُوا عنْ أشْياءَ إنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ رواهُ النَّضْرُ ورَوْحُ بنُ عُبادَةَ عنْ شُعْبَةَ *

143-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Bir kerresinde Rasûlullah (S) bir hutbe yaptı ki, ben Rasûlullah'ın o hutbesi kadar te'sîrli bir hutbe hiç işitmedim. O hutbesinde Rasûlullah:

—''(Ey sahâbîlerim!) *Eğer benim bilmekte olduğum şeyleri siz-*

---

196 Görülüyor ki, bu âyette îmân ve sâlih amel iki kerre ve takvâ üç mertebe olarak zikredilmiş, nihâyet ihsân mertebesine gelmiştir ki, takvânın bu üç defa zikri, takvânın muhtelif vecihleri ve mertebelerine işârettir. Evvelâ mâzî, hâl, istikbâl; üç zamâna işârettir. İkinci olarak üç hâle işârettir ki, birincisi insanın kendisiyle yine kendi nefsi ve vicdânı arasında takvâ ve îmân; ikincisi kendisiyle diğer insanlar arasında takvâ ve îmân; üçüncüsü kendisiyle Allah arasında takvâ ve îmândır. Bunun için üçüncüsünde îmân, ihsâna tebdîl edilmiş, Rasûlullah'ın *''İhsân, Allah'ı görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir, sen onu görmüyorsan da O seni görmektedir''* ta'rîfine işâret buyurulmuştur. Üçüncü olarak el-Bakara Sûresi'nin evvelinde beyân olunduğu şekilde başlangıç, orta ve son olmak üzere takvânın üç mertebesi bulunduğuna işârettir. Dördüncü olarak sakınılacak şeylerin mertebelerine işârettir. Çünkü evvelâ ikaabdan sakınmak için harâmı terk, sâniyen harâma düşmemek için şübhelileri terk, sâlisen nefsi alçaklık ve değersizlikten korumak, tabîat ve i'tiyâd kirlerinden temizlemek için bâzı mübâhları terk gerektir.. (*Hakk Dîni,* II, 1807).

Bu hadîsin bir rivâyeti Mezâlim'de, ''Yollara şarâb dökülmesi bâbı''nda geçmişti.

ler bilir olaydınız, muhakkak az gülerdiniz ve hiç şübhesiz çok ağlardınız" buyurdu.

Enes dedi ki: Bu hitâbe üzerine Rasûlullah'ın sahâbîleri yüzlerini elbiseleriyle örttüler; onlar, içten gelen bir inleme ile ağlıyorlardı. Bu sırada birisi:

— Yâ Rasûlallah, benim babam kimdir? diye sordu.

Rasûlullah:

— "*Baban Fulân kimsedir*" diye cevâb verdi.

Bunun akabinde şu "***Ey îmân edenler, size açıklanırsa fenânıza gidecek şeyleri sormayın...***" âyeti indi.

Bu hadîsi Nadr ibnu Şumeyl ile Ravh ibn Ubâde de Şu'be'den rivâyet etmişlerdir [197].

١٤٤ـ حدّثنا الفَضْلُ بنُ سَهْلٍ **حدّثنا** أبو النَّضْرِ **حدّثنا** أبو خَيْثَمَةَ **حدّثنا** أبو الجُوَيْرِيَةِ عن ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنهما قال كانَ قَوْمٌ يَسْأَلُونَ رسُولَ اللّٰهِ صلى اللّٰه عليه وسلم اسْتِهْزَاءً فَيقُولُ الرَّجُلُ مَنْ أبى ويَقُولُ الرَّجُلُ تَضِلُّ ناقَتُهُ أيْنَ ناقتِى فأنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِمْ هَذِهِ الآيَةَ ياأيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لاتَسْألُوا عَنْ أشْياءَ إنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ حتَّى فَرَغَ مِنَ الآيَةِ كلِّها *

144-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Bir topluluk Rasûlullah'a saygısızca ehemmiyetsiz şeyler sorarlardı. Bir kimse:

---

197 Rasûlullah'ın burada kinâye yoluyla rivâyet edilen cevâbı, diğer rivâyet yolunda açıkça söylenerek: "*Baban Zuhre oğulları'ndan Huzâfe ibn Kays'tır*" buyurmuştur. Yine bu rivâyette birisi de ayağa kalkarak: Yâ Rasûlallah, benim babam nerede? diye sormuş, Rasûlullah buna da: "*Cehennemde*" diye cevâb vermiştir.

İbn Huzâfe'nin bu umûmî teessür sırasında bu sorusunun ne derece uygunsuz olduğu açıktır. Bu âyetin inme sebebi olarak Alî ibn Ebî Tâlib'den ve Ebû Hureyre'den başka rivâyet de vardır. Müslim, Ebû Hureyre'den şunu rivâyet etti: Rasûlullah bize hutbe yapıp: "***Ka'be'yi ziyâret etmek, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır***" (Âlu İmrân: 97) âyetiyle:

— "*Hacc farz olmuştur, hacc edin*" buyurdu.

Birisi:

— Her sene mi? diye sordu.

Rasûlullah cevâb vermedi. O adam aynı suâli üç kerre sorunca:

— "*Sizi kendi hâlinize bıraktığım müddetçe, siz de beni kendi hâlime bırakın. Eğer evet dersem, muhakkak hacc her sene için farz olur. Buna ise tâkat getiremezsiniz. Sizden evvelki ümmetleri çok soru sormaları ve peygamberlerine karşı olan ihtilâfları helâk etmiştir. Size herhangi birşeyi emrettiğim zamân, onu gücünüzün yettiği derecede yerine getirmeye çalışın. Birşeyden nehyettiğim vakit de, ondan kaçının*" buyurdu.

Alî'nin hadîsinde: Rasûlullah'ın bu hutbesi üzerine bu âyet indi, demiştir.

— Babam kimdir? der, diğer biri de devesini kaybettiğini söyleyip:

— Devem nerede? der idi.

Bunun üzerine Allah o kimseler hakkında şu âyeti indirdi: *"Ey îmân edenler, açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'ân indirilirken onları sorarsanız, size açıklanır.* (Açıklanmadığına göre) *Allah onları affetmiştir. Allah çok mağfiret edicidir, cezâda da aceleci değildir"* (Âyet:101) [198].

١١٢ـ باب ماجعل اللّه من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولا حام : وإذ قال اللّه يقول قال اللّه وإذ ههنا صلة : المائدة أصلها مفعولة : كعيشة راضية وتطليقة بائنة والمعنى ميد بها صاحبها من خير يقال مادني يميدني وقال ابن عباس متوفيك مميتك

112- ŞU KELÂM(IN TEFSÎRİ) BÂBI:

"Allah ne Bahîra'dan, ne Sâibe'den, ne Vasîle'den, ne de Hâm'dan hiçbirini meşrû' kılmamıştır..."

(Âyet: 103)

ve *"İz kaale'llâhu* (= Allah dedi)", "Allah der" ma'nâsınadır. *"İz kaale'llâhu"* kelâmı da *"Kaale'llâhu"* demektir. Buradaki *"İz"* sıladır, yânî fazladan gelmiştir. *"el-Mâide"*, fâile vezninde ise de bunun aslı mef'ûle veznidir ki, *"Mâide"*, "Menyûde (= Hazırlanmış sofra)" ma'nâsınadır.

***"Iyşetin râdiyetin"* ve *"Tutlîkatin bâinetin"* ta'bîrlerinde olduğu gibi. (Lugat yönünden) ma'nâsı: Onu hayırdan, yânî yiyecek olarak sâhibi hazırladı, demektir. (İştikaak yönünden de) "Mâdenî yemîdunî" denilir ki: "Benim için yiyecek kazandı, hazırladı" demektir.**

---

198 Bundan sonraki âyet şöyledir: *"Sizden evvel de bir kavim onları sordu da, sonra o yüzden kâfirler oldular"* (Âyet: 102).

Bu âyet, Rasûlullah'tan soru sormayı mutlak olarak nehyetmiş değildir. Çünkü O'ndan hukûkî, dînî, ictimâî her türlü mes'eleler sorulur ve bunların cevâbları bildirilirdi. Da'vâlar arzolunur, onlara adâletle hükmedilirdi. Binâenaleyh âyetin men' ettiği ve sakındırdığı sorular, ancak ve yalnız dünyevî faydası olmayan değersiz şeylere âid sorulardır.

Ve İbn Abbâs: "*Seni vefât ettireceğim*", "Seni öldüreceğim" ma'nâsınadır, demiştir [199].

١٤٥ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ **حدّثنا** إبْرَاهِيمُ بنُ سَعْدٍ عنْ صالِحِ بنِ كَيْسانَ عنِ ابنِ شَهابٍ عنْ سَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ قال البَحِيرَةُ الَّتِي يُمْنَعُ دَرُّها لِلطَّوَاغِيتِ فَلاَ يَحْلُبُها أحَدٌ مِنَ النَّاسِ والسَّائِبَةُ كانُوا يُسَيِّبُونَها لآلِهَتِهِمْ لاَيُحْمَلُ عَلَيْها شَيْءٌ قال وقال أبو هُرَيْرَةَ قال رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم رأيْتُ عَمْرَو بنَ عامِرٍ الخُزَاعِيَّ يَجُرُّ قُصْبَهُ فى النَّارِ كانَ أوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ : والوَصِيلَةُ النَّاقَةُ البِكْرُ تُبَكِّرُ فى أوَّلِ نِتاجِ الإبِلِ ثُمَّ تُثَنِّى بَعْدُ بأُنْثَى وكانُوا يُسَيِّبُونَهُمْ لِطَوَاغِيتِهِمْ إنْ وصَلَتْ أحْدَا هُما بالأُخْرَى لَيْسَ بَيْنَهُما ذَكَرٌ . والحَامُ فَحْلُ الإبِلِ يَضْرِبُ الضِّرَاب المَعْدُودَ فإذَا قَضَى ضِرَابَهُ وَدَعُوهُ لِلطَّوَاغِيتِ وأعْفَوْهُ مِن الحمْلِ فَلَمْ يُحْمَلْ عَلَيْهِ شَيْءٌ وسَمَّوْهُ الحَامِيَ *وقال أبو اليَمانِ أخْبَرَنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ سَمِعْتُ سَعِيدًا قال يُخْبِرُهُ بهٰذَا قال وقال أبو هُرَيْرَةَ سَمِعْتُ النَّبيَّ ﷺ نَحْوَهُ ورَواهُ ابنُ الهادِ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ سَعِيدٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه سَمِعْتُ النَّبيَّ ﷺ *

145-....... Saîd ibnu'l-Müseyyeb şöyle demiştir: "el-Bahîra", sütü tâğûtlara âid olmak üzere, sütünden insanların faydalanması men'

199 Başlıktaki âyetin devâmı, bir sonrakiyle berâber şöyledir: "***...Fakat o küfredenler, Allah'a karşı*** (bize bunları o emretmiştir diye) ***yalan düzerler. Onların çoğu ise akılları ermez. Onlara: Allah'ın indirdiğine ve o Rasûle gelin denildiği zamân: Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter, dediler. Ya ataları hiçbirşey bilmiyorlar ve doğru yola gitmiyorlar idiyse?***" (Âyet: 194-195).

Buhârî bundan sonra el-Mâide Sûresi'ne bu ismin verilmesine sebeb olan Îsâ Peygamber'le havârîleri arasında cereyân eden konuşmasını ve Îsâ'nın Allah'tan havârîlerin istediği sofra mu'cizesini dileyip duâ etmesini anlatan 112-115. âyetlerdeki bâzı kelime ve ta'bîrlerin ma'nâlarını vermektedir.

Mâide hakkında lugatte şu bilgiler verilmiştir:

el-Mâide, fâide vezninde buğday ve arpa makûlesi zahîreye denir taâm ma'nâsına, burada taâmdan murâd zahîredir ve üzerinde bi'l-fiil taâm hazır olan sofraya ve tepsiye denir, taâm konulmayan sofraya ve tepsiye mâide denilmez, fakat ona *Hıvân* denir. Müellif Fîrûzâbâdî'nin *Basâir*'de beyânına göre *Mâide,* fâile bi-ma'nâ mef'ûledir... *(Kaamûs Ter.).*

İbn Abbâs'ın ma'nâ verip tefsîr ettiği *"Seni vefât ettireceğim"* kelâmı, Âlu İmrân: 55. âyetinde olmakla berâber, bundan sonraki bâb başlığında gelecek olan el-Mâide: 117. âyeti ile bu Âlu İmrân: 55. âyeti, bunların ikisi de Îsâ Peygamber'in kıssası oludğu için burada zikredilmiş olmalıdır.

olunan devedir ki, artık onun sütünü hiçbir insan sağmaz. "es-Sâibe" ise Câhiliyet Arabları'nın taptıkları putlara adamakta olup serbest salıverdikleri, üzerine hiçbir yük yükletilmeyen devedir.

Yine Saîd ibnu'l-Müseyyeb şöyle demiştir: Ebû Hureyre (R) de dedi ki: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

— *"Ben* (kusûf namâzı kılarken) *cehennemde Amr ibnu Âmir el-Huzâî'yi kendi bağırsaklarını ateş içinde sürükler hâlde gördüm. Çünkü o, develeri salma adak yapanların ilki* (yânî önderi) *idi."*

Yine Saîd ibnu'l-Müseyyeb şöyle dedi: "el-Vasîle" o genç devedir ki, deve yavrularının ilkinde dişi doğurmakla başlar. Sonra bunun ardından ikinci dişiyi doğurur. İşte Arablar, iki dişiden birini aralarında hiç erkek olmadan diğer dişiye ulayıp eklediğinden dolayı, böyle deveyi tâğûtları için adayıp serbest kılarak salıverirlerdi. "el-Hâm" ise, dişi deveyi birçok sayıda aşıp dölleyen, develerin puhûru, yânî döl hayvanıdır ki, bu döllemelerini bitirdiği zamân Arablar, bunu tâğûtları için terkederler ve onu yük taşımaktan affedip, artık üzerine hiçbir yük yüklenmez olur. İşte böyle salıverilmiş yaşlı puhûr deveye "el-Hâmî (= Sırtını yükten koruyan)" diye isim verirler.

Ebû'l-Yemân el-Hakem ibn Nâfi' şöyle dedi: Bize Şuayb ibn Ebî Hamza haber verdi ki, ez-Zuhrî: Ben Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den işittim, o bu ta'rîfleri haber veriyordu, dedi. Saîd ibnu'l-Müseyyeb dedi ki: Yine Ebû Hureyre: Ben Peygamber'den bu ta'rîflerin benzerini işittim, dedim.

Bu hadîsi İbnu'l-Hâd, İbnu Şihâb'dan; o da Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den; o da Ebû Hureyre'den rivâyet etti ki, Ebû Hureyre (R): Ben, Peygamber(S)'den işittim, demiştir [200].

١٤٦ــ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ أبى يَعْقُوبَ أبو عبْدِ اللّهِ الكِرْمانِىُّ حدّثنا حسَّانُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا يُونُسُ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عُرْوَةَ أنَّ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ

200 Bu ta'bîrler hakkında şu ta'rîfler de verilmiştir:

Câhiliye ahâlîsi bir dişi deve beş batın doğurur ve beşinci erkek olursa kulağını *bahr* ederler, yânî yararlar, salıverirlerdi ve artık onu ne sağarlar, ne binerler, ne kullanırlardı ki, *bahîra* budur. İkinci olarak, bir adam başına bir derd geldiği ve meselâ hasta olduğu zamân "Şifâ bulursam dişi devem sâibe olsun" diye adak yapar, bahîra gibi salıverir, ondan faydalanmayı harâm ederdi. Üçüncü olarak koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa putlarının olurdu. Şâyet ikisini birden doğurursa "Kardeşini ekledi" derler, bu dişiden dolayı erkeğini de kurbân etmezlerdi ki, *vasîle* de budur. Dördüncü olarak, bir erkek devenin dölünden on batn doğarsa onun sırtını harâm sayarlar ve hiçbir sudan ve mer'adan men' etmezler, "Sırtını yükten korumuştur" derlerdi ki, *Hâm* ve *Hâmî* de budur... (*Hakk Dîni*, II, 1823).

قال رسول اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم رأيتُ جَهَنَّمَ يَحْطِمُ بَعْضُها بَعْضًا ورأيْتُ عَمْرًا يَجُرُّ قُصْبَهُ وهْوَ أوّلُ مَنْ سَيَّبَ السَّوائِبَ *

146-.......·Yûnus ibn Yezîd el-Eylî, ez-Zuhrî'den; o da Urve'den tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: "(Ben husûf namâzında) *cehennemi de gördüm, onun bâzısı bâzısını* (şiddetli harâretle) *kırıp yiyordu. Ben Amr ibn Luhayy'ı da kendi bağırsaklarını çekip sürükler hâlde gördüm. Çünkü bu Amr,* (putlar adına) *develeri adak olarak salıverenlerin ilkidir*" [201].

١١٣ـ بابٌ وكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مادُمْتُ فِيهِمْ فلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أنْتَ الرقِيبَ عَلَيْهِمْ وأنْتَ عَلى كلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

113- BÂB:

"... *Ben içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcü idim. Fakat Sen beni vefât ettirip içlerinden alınca, üstlerinde görüp gözetici yalnız Sen oldun. Zâten Sen herşeye hakkıyle şâhidsin*" (Âyet: 117).

١٤٧ـ حدّثنا أبو الوَلِيدِ حدّثنا شُعْبَةُ أخبرنا المُغِيرَةُ بنُ النُّعْمانِ قال سَمِعْتُ سعِيدَ بنَ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما قال خَطَبَ رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم فقال ياأيُّها النَّاسُ إنَّكُمْ مَحْشُورُونَ إلى اللّهِ حُفاةً

---

201 Müfessirler şöyle demişlerdir: Amr ibn Luhayy el-Huzâî, Mekke'ye melik olmuş idi. İsmâîl'in Tevhîd Dîni'ni ilk evvel değiştiren de bu olmuş idi. Sanemler yaptırmış, vesenler diktirmiş, bahîra, sâibe, vasîle, hâm âdetlerini koymuştu. İbn İshâk bâzı âlimlerden şöyle rivâyet etti: Bir ara Amr Mekke'den Şâm'a gitmişti. Belkaa mıntıkasındaki eski Maâb şehrine vardığında Amâlika'nın putlara taptıklarını gördü. Onların bu putlardan kurak zamânlarda yağmur, harb ve felâket zamânlarında yardım dilediklerini öğrendi. Onlardan isteyip aldığı "Hubel" adlı bir putu götürüp Ka'be'ye dikti. Halkı buna ta'zîm ve ibâdete çağırdı. Şârih Aynî'nin bildirdiğine göre meşhûr "Lât" putu da Huzâa'nın eseridir... Huzâa ile Huzâa oğulları'nın Hicâz'da kurdukları bu putçu idâre üçyüz kusûr sene devâm etmiştir. Onun kurduğu bu putperestlik nizâmı, Peygamber'in Tevhîd inkılâbıyle yıkılıncaya kadar asırlarca yaşamıştır. Huzâa, halka teklîf ettiği her bid'atı, bir peygamberin şerîati gibi kabul ve devâm ettirmiştir. Güvenilir kaynaklardan alınan bilgiye göre, bunun sırrı bir noktada toplanıyor: Huzâalılar çok cömert idiler, zirâatsız Hicâz'ın aç halkını refâh içinde yaşatmışlardır. Amr'ın her hacc mevsiminde onbin deve kestiği, onbinlerce elbise hazırlayıp açlara, çıplaklara yedirip giydirdiği rivâyet ediliyor.

عُرَاةً غُرْلاً ثُمَّ قال كَمَا بَدَأْنا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنا إنَّا كُنَّا فاعِلِينَ إلى
آخِرِ الآيَةِ ثُمَّ قال ألا وإنَّ أَوَّلَ الخَلائِقِ يُكْسَى يوْمَ القِيامَةِ إبْرَاهِيمُ ألا وإنَّهُ
يُجاءُ برِجالٍ مِنْ أُمَّتِى فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذاتَ الشِّمالِ فأقُولُ يارَبِّ أُصَيْحابِى فَيُقال
إنَّكَ لاتَدْرِى ما أحْدَثُوا بَعْدَكَ فأقُولُ كَما قال العَبْدُ الصَّالِحُ وكُنْتُ عليْهِمْ
شَهِيدًا مادُمْتُ فِيهِمْ فَلمَّا تَوَفَّيْتَنى كُنْتَ أنْتَ الرَّقِيبَ علَيْهِمْ فيُقالُ إنَّ هٰؤُلاَءِ
لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلى أعْقابِهِمْ مُنْذُ فارَقْتَهُمْ *

147-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bir hutbe yaptı da:

— *"Ey insanlar! Şübhesiz sizler* (kıyâmet gününde) *Allah'ın huzûruna yalınayaklılar, çıplaklar ve erlik yerleriniz sünnetsiz olarak toplanacaksınız"* buyurdu.

Bundan sonra şu âyeti okudu: ***"(O günü biz göğü, kitâbların sahîfesini dürüp büker gibi düreceğiz.) İlk yaratışa nasıl başladıksa, üzerimize hakk bir va'd olarak, yine onu iâde edeceğiz. Hakîkatte fâiller biziz"*** (el-Enbiyâ:104).

Ve şöyle devâm etti:

— *"Kıyâmet günü yaratıklardan ilk elbise giydirilecek olan kişi İbrâhîm'dir. Dikkat edin! Şu muhakkak ki, o gün ümmetimden birtakım adamlar getirilir de onlar tutulup sol tarafa götürülürler. Ben hemen: Yâ Rabb! Onlar benim sahâbîlerimdir, derim. Bana: Şübhesiz sen, onların senin ardından dînde ne bid'atler çıkardıklarını bilmiyorsun, denilir. Buna cevâben ben de, Allah'ın sâlih kulunun* (Meryem oğlu Îsâ'nın) *dediği gibi söylerim:* ***Ben içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcü idim. Fakat Sen beni vefât ettirip içlerinden alınca, üstlerine görüp gözetici yalnız Sen oldun...*** *derim. Yine bana: Şübhesiz bunlar, sen kendilerinden ayrıldığından beri ökçeleri üzerine basarak geri dönmüş mürtedlerdir, denilir"*[202].

١١٤ـ بابُ قَوْلِهِ إنْ تُعَذِّبْهُمْ فإنَّهُمْ عِبادُكَ وَإنْ تَغْفِرْلَهُمْ فإنَّكَ أنْتَ العَزِيزُ الحَكِيمُ

114- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

---

202 Hadîsin âyetle uygunluğu meydandadır. Bunun bir rivâyeti Peygamberler Kitâbı, "İbrâhîm'in Menkabeleri bâbı"nda da geçmişti.

"Eğer kendilerine azâb edersen, şübhe yok ki, onlar Senin kullarındır. Eğer onları mağfiret edersen, şübhesiz Sen mutlak gâlib, yegâne hüküm ve hikmet sâhibi olansın" (Âyet: 118).

١٤٨ــ **حدّثنا** مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ **حدّثنا** سُفْيانُ **حدّثنا** المُغِيرَةُ بنُ النُّعْمانِ قال **حدّثنى** سعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عبَّاسٍ عنِ النبىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قال إنَّكُمْ مَحْشُورُونَ وإنَّ ناسًا يُؤْخَذُبِهِمْ ذاتَ الشِّمالِ فأقُولُ كَما قال العَبْدُ الصَّالِحُ وكُنْتُ علَيْهِمْ شَهِيدًا مادُمْتُ فِيهِمْ إلي قَوْلِهِ العَزِيزُ الحكيمُ *

148-....... Saîd ibn Cubeyr, İbn Abbâs'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Yine kıyâmet günü birtakım insanlar yakalanıp sol tarafa sevkedilirler. Ben de, sâlih kul Meryem oğlu Îsâ'nın dediği gibi derim:* ***Ben içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcü idim. Fakat Sen beni vefât ettirip içlerinden alınca, üstlerinde görüp gözetici yalnız Sen oldun. Zâten Sen herşeye hakkıyle şâhidsin. Eğer kendilerine azâb edersen, şübhe yok ki onlar Senin kullarındır. Eğer onları mağfiret edersen mutlak gâlib, yegâne hüküm ve hikmet sâhibi olan da hakîkaten Sen'sin Sen"*** [203].

---

203 Buhârî bu hadîsin birer rivâyetini de Ehâdîsu Enbiyâ ile er-Rikaak'ta getirmiştir. Bu âyetin baş tarafı ile bir önceki şöyledir:

"Allah: Ey Meryem oğlu Îsâ, insanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki tanrı edininiz diyen sen misin? dediği zamân, o şöyle söyledi: Seni tenzîh ederim, hakkım olmadık bir sözü söylemekliğim bana yakışmaz. Eğer onu söyledimse elbette bunu bilmişsindir. Benim içimde olan herşeyi Sen bilirsin. Ben ise Sen'in zâtında olanı bilmem. Şübhesiz ki gaybları hakkıyle bilen Sen'sin Sen. Ben onlara Senin bana emrettiğinden başkasını söylemedim. (Dediğim hep şu idi:) ***Benim de Rabb'im, sizin de Rabb'iniz olan Allah'a kulluk edin. Ben içlerinde bulunduğum müddetçe...."*** (Âyet: 116-117).

"O insanlara: Beni ve anamı Allah'tan başka iki ilâh edinin diye sen mi söyledin?" Bunun ne müdhiş bir tevbîh hitâbı olduğunu düşünmeli ve Îsâ'nın ulûhiyet makaamına karşı nasıl bir acz ve ubûdiyet mevkiinde bulunduğunu anlamalıdır. Şübhe yok ki, bu tevbîhin asıl hedefi, şimdi meydana çıkacağı üzere, bizzât Îsâ Peygamber değil, onu ma'bûd edinen Teslîs sâhibleridir. Fakat onların Hz. Îsâ'ya ta'zîm nâmına aşırı gittikleri küfrün, ona Allah'ın huzûrunda nasıl bir mes'ûliyet yöneltmiş olduğunu ve binâenaleyh o kâfirlerin Hakk katında nasıl bir tevbîh ve ikaab mevkiinde bulundukları tasavvur edilmelidir. Bu âyetten anlaşılıyor ki, Allah'tan başka Îsâ'yı ilâh edinenler bulunduğu gibi,anası Hz. Meryem'i de ilâh edinenler varmış... (*Hakk Dîni*, II, 1851).

٦ـ سُورَةُ الأنعامِ
6- el-En'âm Sûresi

بِســــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال ابنُ عَبَّاسٍ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ مَعْذِرَتُهُمْ : مَعْرُوشاتٍ ما يُعْرَشُ مِنَ الكَرْمِ وغيْرِ ذٰلِكَ : حَمُولَةً مايُحْمَلُ علَيْها : وللَبَسْنا لَشَبَّهْنا : يَنْأَوْنَ يَتباعَدُونَ: تُبْسَلُ تُفْضَحُ أُبْسِلُوا: افْضِحُوا : باسِطوا أَيْدِيهِمُ : البَسْطُ الضَّرْبُ : اسْتَكْثَرْتُمْ أَضْلَلْتُمْ كَثِيرًا : ذَرَأَ مِنَ الحَرْثِ جَعَلُوا للَّهِ مِنْ ثَمَرَاتِهِمْ وما لِهِمْ نَصِيبًا ولِلشَّيْطانِ والأَوْثانِ نصيبًا : أَكِنَّةً واحِدُها كِنانٌ أَمَّا اشْتَمَلَتْ يَعْنى هَلْ تَشْتَمِلُ إلاَّ على ذكَرٍ أَوْ أُنْثَى فلِمَ تحَرِّمُونَ بَعْضًا وتُحِلونَ بَعْضًا : مَسْفُوحًا مُهْرَاقًا : صَدَفَ أَعْرَضَ . أُبْلِسُوا أُويِسُوا : وأُبْسِلُوا أُسْلِمُوا : سَرْمَدًا دَائِمًا: اسْتَهْوَتْهُ أَضَلَّتْهُ: يَمْتَرُونَ يَشُكُّونَ : وقْرٌ صَمَمٌ : وأَمَّا الوِقْرُ . فإِنَّهُ الحِمْلُ أساطِيرُ واحِدُها أُسْطُورَةٌ وإسْطارَةٌ وهْىَ التُّرَّهاتُ . البَأْساءُ مِنَ البَأْسِ ويَكُونُ مِنَ البُؤْسِ : جَهْرَةً مُعايَنَةً . الصُّوَرُ جَماعَةُ صُورَةٍ كَقَوْلِهِ سُورَةٌ وسُوَرٌ . ملَكُوتٌ مُلْكٌ مِثْلُ رَهَبُوتٍ خَيْرٌ مِنْ رَحَمُوتٍ وتَقُولُ تُرْهَبُ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُرْحَمَ . جَنَّ أَظْلَمَ. تَعالى عَلاَ : وإِنْ تَعْدِلْ تُقْسِطْ : لايُقْبَلُ مِنْها فى ذَلِكَ اليَوْمِ يُقالُ عَلى اللَّهِ حُسْبانُهُ أَىْ حِسابُهُ ويُقالُ حُسْبانًا مَرَامِىَ . ورُجُومًا لِلشَّياطِينِ مُسْتَقِرٌّ فى

الصُّلْبِ ومُسْتَوْدَعٌ فى الرَّحِمِ . القِنْوُ العِذْقُ والإِثْنانِ قِنْوانِ والجَماعَةُ أيْضًا قِنْوانٌ مِثْلُ صِنْوٍ وصِنْوانٍ *

İbn Abbâs şöyle demiştir:
"*Sonra onların fitnesi...*" (Âyet: 23) "Onların ma'zireti" demektir; "*Ma'rûşât* (= Çardaklanmışlar)", (Âyet: 145) üzümden ve başkasından çardak yapılan meyveler; "*Hamûleten*(= Yük taşıyacak)" (Âyet: 142), üzerine yük yükletilip taşınan hayvanlar; "*Ve le-lebesnâ...*" (Âyet: 9): "Ve onları elbette düşmekte oldukları şübheye düşürürdük"; "*Yen'evne anhu..*" (Âyet: 26), (Onlar hem insanları bundan vazgeçirmeye çalışır) hem kendileri ondan uzaklaşırlar"; "*Ve tubselu...*" (Âyet: 71) "Ayıbı ortaya çıkarılır, rezîl edilir"; "*Ubsilû*" (Âyet: 70), "Rezîl ve rüsvây edildiler"; "*Bâsıtû eydihim*" (Âyet: 93), "Melekler ellerini uzatırlar"; "el-Bast", "Dövmek"tir.

"*İsteksertum*" (Âyet: 128), "Ey cinn cemâati, insanlardan birçoğunu saptırdınız"; "*Mimmâ zeree mine'l-harsi*" (Âyet: 136), "Onlar meyvelerinden ve mallarından Allah için bir hisse, şeytân ve putlar için de bir hisse ayırdılar"; "*Ekinneten*" (Âyet: 25): Tekili "*Kinân* (= Perde, kılıf)"dır; "*Amma iştemelet aleyhi..*" (Âyet: 142-143), "Yoksa bu iki dişinin rahimlerini bürüdüğü yavruları mı harâm etti?", yânî: Rahimler erkek yâhud dişi yavrudan başkasını bürür mü? Öyleyse niçin bâzısını harâm kılıyor, bâzısını halâl kılıyorsunuz? "*Demen mesfûhan*" (Âyet: 145), "Dökülmüş kan"; "*Sadefe*" (Âyet: 156), "Yüz çevirdi"; "*Ublisû*" (Âyet: 44), "Ümîdsiz oldular"; "*Ve ublisû*" (Âyet: 170), "Helâke teslîm edildiler"; "*Sermeden*" (el-Kasas: 71) "Fâsılasız, devâmlı" (bunu burada "*Geceyi bir sükûn kıldı*" kavli münâsebetiyle zikretti, denildi).

"*İstehvethu*" (Âyet: 71) "Şeytânlar onu saptırıp şaşkın hâlde çöle düşürmek istediler"; "*Yemterûn*" (Âyet: 2), "Şübhe ederler (sonra da sizler yeniden diriltilme hakkında şübhe edersiniz)"; "*Vakrun*" (Âyet: 25), "Sağırlık" (Kulaklarının içine de sağırlık koyduk); "*el-Vikru*" ise, o "Yük"tür; "*Esâtiru*", (Âyet: 25) tekili

"Ustûre" ve "İstâre"dir, bu da "Turrehât", yânî bâtıllar ve faydadan boş sözler, masallar demektir; *"el-Be'sâu"* (Âyet: 42), "Şiddet" ma'nâsına olan "el-Be's"ten de zarar, kötü hâl ve fakîrlik ma'nâsına olan "el-Bu's"tan da olabilir; *"Cehreten"* (Âyet: 42), göz görüşü ile açıktan açığa demektir; (Sâd harfiyle) *"es-Suveru"*, (Âyet: 72) "Sûret"in cem'idir, sîn ile "Sûre"nin cem'i "Suver" olduğu gibi; *"Melekût"* (Âyet: 75), "Mülk" demektir. *"Rahabût hayrun min rahamût* (= Korkmak merhamet edilmekten hayırlıdır)" meseli veznindedir. Sen "Turhabu hayrun min en turhame" dersin ki, "Sana dâimâ korkmak ve endîşeli olmak hâleti, rahmet ve şefkat edilme mevkiinde olmak hâletinden hayırlıdır", demektir *(Kaamûs Ter.)*

"Cenne aleyhi" (Âyet: 76), "Üstünü karanlık bürüyüp örttü"; *"Taâlâ"* (Âyet: 100) "Çok yüce"dir; *"Ve in ta'dîl"* (Âyet: 70), "O nefis fidye denkleştirip verse bu kıyâmet gününde ondan kabûl edilmez"; *"Husbânı"* (Âyet: 91) Allah'a âiddir denilir ki, "Hesâbını görmek" demektir; bir de *"Husbân"*, mermiler'e ve şeytânlara atılan taşlar'a denilir. *"Mustakarrun"* (Âyet: 98) "Karar yeri sulbde", *"Mustevdâ"'* (Âyet: 98) "Emânet yeri" de rahîmdedir;

"el-Kınvu" (Âyet: 99), hurma salkımıdır, ikisi "Kınvânı", cem'i de yine "Kınvânun"dur; "Sınvan" ve "Sinvânun" gibi [204].

١١٥ — بابٌ وعِنْدَهُ مَفاتِحُ الغَيْبِ لايَعْلَمُها إلاّ هُوَ

115- BÂB:

"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Kendinden başkası bunları bilmez..." (Âyet: 59) [205].

---

204 Buhârî, âdeti olduğu üzere burada da başlığın altında el-En'âm Sûresi'nden bâzı kelime ve ta'bîrlerin tefsîrlerini nakletmiştir. Bunların içinde geçmekte bulundukları âyetlerin sıra rakamları yanlarında tarafımdan gösterilmiştir.

205 Âyetin devâmı şöyledir: *"... O'nun ilmi dışında bir yaprak dahî düşmez. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. Yeryüzünün karanlıkları içindeki tek bir tâne, yaş ve kuru* (hiçbirşey) *müstesnâ olmamak üzere, hepsi apaçık bir kitâbdadır".*

١٤٩ ـ حدّثنا عبْدُ العَزيزِ بنُ عبْدِ اللّهِ حدّثنا إبْراهِيمُ بنُ سَعْدٍ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ سالِمِ بنِ عبْدِ اللّهِ عنْ أبيهِ أنَّ رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم قال مَفاتِحُ الغَيْبِ خَمْسٌ : إنَّ اللّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ويُنَزِّلُ الغَيْثَ ويَعْلَمُ ما في الأرْحامِ وما تَدْرِي نَفْسٌ ماذا تَكْسِبُ غَدًا وما تَدْرِي نَفْسٌ بأيِّ أرْضٍ تَمُوتُ إنَّ اللّهَ عليمٌ خَبيرٌ *

149-....... Bize İbrâhîm ibn Sa'd, İbn Şihâb'dan; o da Sâlim ibn Abdillah'tan; o da babası Abdullah ibn Umer(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: ***"Gaybın anahtarları beştir: O sâatin ilmi şübhesiz ki, Allah'ın nezdindedir. Yağmuru*** (takdîr edilen vakitte ve yerde) ***O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şübhesiz Allah herşeyi bilendir, herşeyden haberdârdır*** (Lukmân: 34)" 206.

Meftâh, mîm'in fethasıyle mekân ismi, açılacak yer demektir. Mîm'in kesriyle de *"Miftâh"* gibi âlet ismi olup anahtar demektir... Gâib ve şâhid, ma'kûlât ve mahsûsât, külliyât ve cüz'iyât, büyük küçük, düşme ve istikrâr, hareket ve sükûn, hayât ve memât, hâsıl olmuş, olacak; gizli, açık herşey bütün tafsîlâtı, bütün inceliği ile gâyet açık ve belîğ bir kitâbdadır. Yânî ilâhî ilimde veyâ Mahfûz Levh'dedir. Hem müfredâtı, hem nizâmlar silsilesi ile Allah indinde ma'lûm ve mazbûttur.

Kara ve deniz vâkıalarından sonra düşme vâkıalarının yaprak ve tâne ile temsîl olunması, bütün semâvî cirimlerin hareketlerinin birer yaprak ve tâne gibi düşme kaanûnlarına tâbi' bulunduğuna bir delâleti vardır. Ve dikkate lâyıktır ki, bu delâlet eşyâdan naşıl ve ne sûretle okunabilirse, Kur'ân'dan da o kadar okunabilmektedir. Doğrudan doğruya gök cisimlerinin, yıldızların sukût ve hareketleri ifâde olunmayıp da yaprağın ve tânenin düşmesi tasrîh olunması, hem ilâhî ma'lûmâtın çokluk ve inceliğini tasvîr, hem de insanlara nazaran düşme kaanûnlarının yapraklar ve hubûbâtta cereyânı sarîh ve bedîhî ve ecrâmda hafî ve istidlâlî olduğuna ve yerde karanlıklarda bir tâne düşmesinin, semânın içinde ecrâmın düşme ve hareketlerini bilmeye bir anahtar teşkîl edebileceğine bir îmâdır. Bu âyetin evvelâ gaybdan şuhûda, ma'kûldan mahsûsa, sonra derece derece mahsûsâttan ma'kûle, şuhûddan gayb'a giden öyle bir bedî' tertîbi vardır ki, bunun ne îzâhı biter, ne acîbeleri tükenir (*Hakk Dîni,* III, 1947-1948).

206 Hadîs burada Lukmân Sûresi'nin okunmasıyle gelmiştir. Lukmân Sûresi'nin tefsîrinde de İbn Umer: Rasûlullah sonra şu âyeti okudu, deyip Lukmân âyetini zikretmiştir. Bu hadîsin bir rivâyeti Yağmur Duâsı'nda geçmişti. İnşâallah er-Ra'd ve Lukmân'da da gelecektir.

Başlıktaki ***"Gaybın anahtarları ve hazîneleri"*** kelâmının Lukmân'ın sonundaki 34. âyetle tefsîr edilmiş olduğunu bu hadîs açıkça göstermektedir. Şu hâlde bu beş şeyi bilmek, hiçbir kimsenin tamâ' edebileceği husûslardan değildir.

١١٦ ـ باب قوله قل هو القادر على أن يبعث عليكم عذابا من فوقكم الآية : يلبسكم يخلطكم من الالتباس . يلبسوا يخلطوا شيعا فرقا

116- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"De ki: O size üstünüzden, yâhud ayaklarınızın altından bir azâb göndermeye veyâ sizi birbirinize katıp kiminizden kiminin hıncını tattırmaya kaadirdir..." (Âyet: 65).

***"Yelbisekum"*, "İltibâs"tan "Sizi karıştırır" ma'nâsınadır. *"Yelbisû"*, "Yahlıtû", yânî "Karıştırırlar", *"Şıyâan"*, "(Birbirine muhâlif) fırkalar yapar" demektir.**

١٥٠ ـ حدثنا أبو النعمان حدثنا حماد بن زيد عن عمرو بن دينار عن جابر رضى الله عنه قال لما نزلت هذه الآية قل هو القادر على ان يبعث عليكم عذابا من فوقكم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أعوذ بوجهك قال أو من تحت أرجلكم قال أعوذ بوجهك أو يلبسكم شيعا ويذيق بعضكم بأس بعض قال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا أهون أو هذا أيسر *

150-....... Câbir ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Şu ***"De ki: O size üstünüzden bir azâb göndermeye kaadirdir"*** âyeti indiği zamân Rasûlullah (S) -bunun bu birinci cümlesi akabinde- "(Rabb'im) *Senin kerîm vechine* (yânî zâtına) *sığınırım"* dedi.

Râvî dedi ki: ***"Yâhud ayaklarınızın altından bir azâb göndermeye kaadirdir"*** cümlesinin ardından: "(Rabb'im) *Senin kerîm vechine sağınırım"* dedi. ***"Yâhud sizin fırkalarınızı birbirine katıp, kiminizden kiminin hıncını tattırmaya kaadirdir"*** cümlesini müteâkıb de Rasûlullah: *"Bu daha hafiftir yâhud daha kolaydır"* buyurdu [207].

---

207 Üstten gönderilecek azâb, Lût kavminin, Fîl sâhiblerinin başlarına inen taş yağdırma, Nûh kavminin su tûfânı... gibi azâblardır. Alttan gelecek azâb da Kaarûn'un yere batması, Fir'avn'ın suyla helâkı, zelzele gibi azâblardır. Bâzı âlimler yukarıdan gelecek azâbı sultânların, devlet başkanlarının ve iş başındaki büyük devlet adamlarının zulümleri ile, aşağıdan gönderilecek azâbı da ayak takımının çapulculuklarıyle tefsîr etmişlerdir. Gerek baştaki idârecilerin zulmü, gerek ayak takımının cemiyet nizâmını bozacak bir hâle gelmesi, bir milletin harâb olmasına sebeb olan en büyük azâb ve felâkettir. Bu azâblar doğrudan doğruya

١١٧ــ بابٌ ولَمْ يَلْبِسُوا إيمانَهُمْ بِظُلْمٍ

117- BÂB:
"Îmân edip de îmânlarını haksızlıkla karıştırmayanlar"
(Âyet: 82).

١٥١ــ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا ابنُ أبي عَدِيٍّ عنْ شُعْبَةَ عنْ سُلَيْمانَ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنه قال لما نَزَلَتْ ولَمْ يَلْبِسُوا إيمانَهُمْ بِظُلْمٍ قال أصْحابُهُ وأيُّنا لَمْ يَظْلِمْ فنزَلَتْ إنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ *

151-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: ***"Îmân edip de îmânlarına zulüm karıştırmayanlar; işte emîn olmak hakkı onlarındır; onlar doğru yolu bulmuş kimselerdir"*** âyeti indiği zamân, Peygamber'in sahâbîleri:

— Hangimiz nefsine zulmetmemiştir? dediler.

Bunun üzerine ***"Allah'a ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür"*** (Lukmân:13) âyeti indi [208].

١١٨ــ بابُ قَوْلِهِ ويُونُسَ ولُوطًا وكُلاًّ فَضلْنا عَلى العالَمِينَ

118- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Yûnus'u ve Lût'u da hidâyete ilettik. Herbirine âlemlerin üstünde yüksek meziyetler verdik" (Âyet: 86).

١٥٢ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بن بَشَّارٍ حدّثنا ابنُ مَهْدِيٍّ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ

Allah tarafından gönderildiği için, Peygamber'imiz bunların her birinden Allah'a sığınmıştır.

Âyetteki üçüncü azâb, yânî bir milletin muhtelif ve birbirine zıd ictimâî fırkalarının ihtirâs ve ihtilâf sevki ile birbirlerine girmeleri, birbirlerinden intikam almağa kalkışmaları da büyük bir âfet ve ilâhî azâbdır. Bu azâb, kulların birbirlerine saldırmalarıyle meydana geleceği için, Peygamber: *"Bu Allah'ın semâvî ve arzî âfetlerinden daha hafiftir yâhud daha kolaydır"* buyurmuştur.

Şiya', Şîa'nın cem'i, şîa da birbirinin arkasından giderek bir emîre veyâ başkana tarafdâr olan fırka demektir.

208 Îmâna şirk karıştırmak yâ münâfıklıkla, ya dînden çıkmak sûretiyle olur. Müşrik ve münâfık olmayanların mazhar oldukları emn ve emân, cehennemde devâmlı kalmaktan emn ve emândır. Yoksa âsîye azâb olacağı bir çok nasslarla sâbittir.

Bu hadîsin bir rivâyeti Îmân Kitâbı'nda geçmişti.

قَتادَةَ عنْ أبِى العالِيَةِ قال حدّثنى ابنُ عَمِّ نَبِيِّكُمْ يَعْنِى ابنَ عَبَّاس رضى اللّهُ عنهما عنِ النبىِّ صلى اللّهُ عليْه وسلم قال ما يَنْبَغِى لعَبْدٍ أنْ يَقُولَ أنا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بنِ مَتَّى *

152-....... Ebû'l-Âliye şöyle demiştir: Bana Peygamber'inizin amca oğlu, yânî İbn Abbâs (R) tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Hiçbir kul için: Ben Yûnus ibn Mettâ'dan hayırlıyım demek lâyık olmaz"* buyurmuştur.

١٥٣ـ حدّثنا آدَمُ بنُ أبِى إياسٍ **حدّثنا** شُعْبَةُ أخْبَرَنا سَعْدُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال سَمِعْتُ حُمَيْدَ بنَ عَبْدِ الرحْمٰنِ بنِ عَوْفٍ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه عنِ النبىِّ صلى اللّهُ عليه وسلم قال مايَنْبَغِى لِعَبْدٍ أنْ يَقُولَ أنا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بنِ مَتَّى *

153-....... Ebû Hureyre(R)'den, Peygamber (S): *"Hiçbir kul için: Ben Yûnus ibn Mettâ'dan hayırlıyım demek yakışmaz"* buyurmuştur [209].

١١٩ـ بابُ قَوْلِهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ

119- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"İşte o peygamberler Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy..." (Âyet: 90).

١٥٤ـ حدّثنى إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى أخبرَنا هِشامٌ أنَّ ابن جُرَيْجٍ أخْبَرَهُمْ قال أخبرنِى سُلَيْمانُ الأحْوَلُ أنَّ مُجاهِدًا أخْبَرَهُ أنَّهُ سألَ ابنَ عَبَّاسٍ أفِى ص سَجْدَةٌ فقال نَعَمْ ثُمَّ تَلاَ ووَهَبْنا إلى قَوْلِهِ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَده ثُمَّ قال هُوَ مِنْهُمْ .

---

209 Bu hadîslerin birer rivâyetleri Peygamberler Kitâbı'nda ve daha başka yerlerde geçmişti. Oralarda da yazıldığı gibi, *"Ben Yûnus'tan hayırlıyım"* sözü iki ihtimâle müsâiddir: Birisi, kişi kendini Yûnus'a tercîh etmek; öbürüsü, mütekellim zamîriyle Rasûlullah'ı kasdederek: Muhammed, Yûnus Peygamber'den hayırlıdır demek ihtimâlidir.

زَادَ يَزِيدُ بْنُ هارُونَ ومُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ وسَهْلُ بْنُ يُوسُفَ عَنِ العَوَّامِ عَنْ مُجاهِدٍ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ فقال نَبِيُّكُمْ ﷺ مِمَّنْ أُمِرَ أَنْ يَقْتَدِىَ بِهِمْ *

154-....... Bize Hişâm ibn Yûsuf es-San'ânî haber verdi ki, onlara da İbn Cureyc haber verip şöyle demiştir: Bana Süleymân el-Ahvel haber verdi. Ona da Mucâhid haber vermiştir: Mucâhid, İbn Abbâs'a:

— Sâd Sûresi'nde secde var mıdır? diye sormuş.

O da:

— Evet vardır, dedikten sonra, şu "*Biz ona* (yânî İbrâhîm'e) ***İshâk ile Ya'kûb'a ihsân ettik ve herbirini hidâyete erdirdik...***" kavlinden "***O hâlde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy***" âyetine kadar okudu ve:

— O da (yânî Dâvûd da) burada zikredilen peygamberlerdendir, dedi.

Yezîd ibnu Hârûn, Muhammed ibn Ubeyd, Sehl ibnu Yûsuf, el-Avvâm ibn Havşeb'den; o da Mucâhid'den şunu ziyâde etmişlerdir: Mucâhid: Ben İbn Abbâs'a bunu sordum da o:

— Peygamber'iniz de buradakilere uyması emrolunan kimselerdendir, dedi [210].

---

210 Yânî Dâvûd, Sâd Sûresi: 24. âyette tevbe olmak üzere secde etti. Rasûlullah da ona uyarak şükr olmak üzere secde etti. Bu açıklama en-Nesâî'de rivâyet edilmiştir.

İbn Abbâs'ın bu hadîste okuduğu âyetler şunlardır: "***Biz ona İshâk ile Ya'kûb'u ihsân ettik ve herbirini hidâyete*** (peygamberliğe) ***erdirdik. Daha evvel de Nûh'u ve onun neslinden Dâvûd'u, Süleymân'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u hidâyete kavuşturduk. Biz iyi hareket edenleri işte böyle mükâfâtlandırırız. Zekeriyyâ'ya, Yahyâ'ya, Îsâ'ya, İlyâs'a da. Onların hepsi sâlihlerdendi. İsmâîl'i, Elyesa'ı, Yûnus'u, Lût'u da*** (hidâyete ilettik). ***Onların herbirine âlemlerin üstünde yüksek meziyetler verdik. Onların babalarından, zürriyetlerinden, kardeşlerinden kimine de*** (yine üstünlükler verdik), ***onları seçtik, onları doğru bir yola götürdük. İşte o yol, Allah'ın hidâyet yoludur ki, O, bunu kullarından kime dilerse ona nasîb eder. Eğer onlar da Allah'a eş koşsalardı, yapageldikleri herşey kendi hesâblarına elbette boşa gitmişti. Onlar, kendilerine kitâb, hikmet ve peygamberlik verdiklerimizdir. Şimdi bunlar*** (Kureyş kavmi) ***bunları*** (bu delilleri) ***tanımayıp da kâfir olurlarsa*** (zâten) ***biz ona, bunu inkâr etmeyen bir kavmi vekîl kılmışızdır. Onlar*** (o peygamberler) ***Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy...***" (Âyet: 84-90).

Yânî semâvî dînlerin hepsinde müşterek olan esâslarda: Allah'a, meleklere, kitâblara, peygamberlere, âhiret gününe, kadere, öldükten sonra dirilmeye îmân gibi. Bir de geçmiş peygamberlerin bunca musîbetlere, tehlikelere, inkârlara göğüs germeleri, vazîfelerini herşeye rağmen hakkıyle edâ etmiş olmaları husûsunda.

Bu "*Uktedih*" emrindeki "hâ" zamîr değil, sâkıt hâ'sıdır. Yânî durma hâletinde "d"nin harekesini muhâfaza eden mücerred bir harftir. Bunun için sâ-

١٢٠ ـ باب قَوْلِهِ وعلى الَّذِينَ هادُوا حَرَّمْنا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ ومِنَ البَقَرِ والغَنَمِ حَرَّمْنا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُما الآيَةَ : وقال ابنُ عَبَّاسٍ كُلَّ ذِى ظُفُرٍ البَعِيرُ والنَّعامَةُ : الحَوَايا المَبْعَرُ : وقال غَيْرُهُ هادُوا صارُوا يَهُودًا وأمَّا قَوْلُهُ هُدْنا تُبْنا هائِدٌ تائِبٌ

120- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Biz Yahûdîler'e bütün tırnaklı hayvanları harâm ettik. Sığır ve koyunun iç yağlarını da üzerlerine harâm kıldık. Bunların sırtlarına veyâ bağırsaklarına yapışan yâhud kemiğe karışan (yağlar bu hükümden) müstesnâdır. Bu harâm kılmayı onlara zulümlerinden dolayı cezâ olarak yaptık. Biz elbette doğru söyleyicileriz" (Âyet: 146) [211].

İbn Abbâs: *"Her tırnaklı"*, deve ve devekuşu (ve benzerleri); *"el-Havâyâ"*, "Bağırsaklar"dır, demiştir. İbn Abbâs'tan başkası da: *"Hâdû"*, "Yahûdî oldular" demektir. Amma Yüce Allah'ın *"Hudnâ"* (el-A'râf: 156) **kavline gelince, o "Tevbe ettik" demektir, *"Hâid"*, "Tâib", yânî "Tevbe edici"dir, dedi.**

١٥٥ ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ خالِدٍ حدّثنا اللَّيْثُ عنْ يَزِيدَ بنِ أبي حَبِيبٍ قال عَطاءٌ سَمِعْتُ جابِرَ بنَ عَبْدِ اللَّهِ رضى اللَّهُ عنهما سَمِعْتُ النبيَّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قال قاتَلَ اللَّهُ اليَهُودَ لَمَّا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ شُحُومَها جَمَلُوهُ ثُمَّ باعُوهُ

---

kin okunur. Ve Hamza, Kisâî, Ya'kûb Halefi Âşir kırâatlerinde vasılda (ulamada) hazfedilir, okunmaz. Ancak İbn Âmir kırâatinde *'Hudâ'*'ya râci' zamîrdir. Vasl hâletinde kesr ile veyâ medd ile okunur... (*Hakk Dîni,* III, 1974).

211 Bizim anladığımıza göre ***"Her tırnaklı"***, sığır ve davar dâhil olmamak üzere, gerek beygir gibi tek tırnaklı olsun, gerek parmak veyâ parmak nişâneleri bulunsun, tırnağı bulunan hayvanların hepsini şâmil olmalıdır. Zîrâ burada "tırnaklı", sığır ve davar ile mütekaabil gibi zikredilmiştir. Yahûdîler geviş getirmekle berâber, çatal tırnağı bulunan hayvanların halâl ve bu iki vasıf bulunmayan hayvanların harâm olduğunu söylemekte olduklarına göre, sığır, koyun, keçi ve emsâli gibi hem geviş getiren, hem çatal tırnaklı olanlardan mâadası kendilerine harâm olmuş oluyor. Bu sûretle deve, geviş getirirse de çatal tırnaklı olmadığından, domuz çatal tırnaklı ise de geviş getirmediğinden; beygir, merkeb, katır vesâirede ikisi de bulunmadığından harâm oluyor... (*Hakk Dîni,* III, 2078).

فأَكَلُوها . وقال أبو عاصِمٍ حدّثنا عبْدُ الحَمِيدِ حدّثنا يَزِيدُ كَتَبَ إلى عَطاءٌ سَمِعْتُ جابِرًا عنِ النبيِّ ﷺ *

155-....... Atâ ibn Ebî Rebâh şöyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah(R)'tan işittim, dedi ki: Ben Peygamber(S)'den işittim: *"Allah Yahûdîler'e la'net etsin! Allah onlara ölmüş hayvanın iç yağlarını harâm ettiği zamân, onlar bu yağları erittiler, sonra sattılar da onun bedelini yediler"* buyurdu.

(Buhârî'nin şeyhi) Ebû Âsım şöyle dedi: Bize Abdulhamîd tahdîs etti. Bize Yezîd ibn Ebî Habîb tahdîs edip şöyle dedi: Bize Atâ ibn Ebî Rebâh yazıp: Ben Câbir'den; o da Peygamber(S)'den (bu hadîsin benzerini) işittim, dedi [212].

١٢١ــ باب قَوْلِهِ ولاَ تَقْرَبُوا الفَوَاحِشَ ماظَهَرَ مِنْها وما بَطَنَ

121- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"... Kötülüklerin açığına da, gizlisine de yaklaşmayın..." (Âyet: 151) [213].

---

212 Bu hadîsin daha uzun bir rivâyeti Alışverişler Kitâbı'nın sonlarında, "Ölmüş hayvân ve putları satmak bâbı"nda geçmişti.

213 Buradan i'tibâren üç âyet ma'nâda bir bütün teşkîl ettiği için meâllerini verelim: ***"De ki: Gelin, üzerinize Rabb'inizin neleri harâm ettiğini ben okuyayım: Ona hiçbirşeyi ortak yapmayın. Anaya babaya iyilik edin. Fakîrlik endîşesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de onların da rızkını biz vereceğiz. Kötülüklerin açığına da, gizlisine de yaklaşmayın. Bir hakk olmadıkça Allah'ın harâm kıldığı cana kıymayın. İşte Allah size, aklınızı başınıza alasınız diye bunları emretti.***

Yetîmin malına, rüşdüne erişinceye kadar, o en güzel olanından başka bir sûretle yaklaşmayın. Ölçüyü, tartıyı tam ve doğru tartın. Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını teklîf etmeyiz. Söz söylediğiniz vakit, hısım dahî olsa adâleti gözetin. Allah'ın ahdini (verdiğiniz sözü) ***yerine getirin. İşte Allah size iyice düşünesiniz diye bunları emretti.***

Şübhesiz emrettiğim bu yol, benim dosdoğru yolumdur. O hâlde ona uyun. (Başka aykırı) ***yollara tâbi' olmayın. Sonra sizi O'nun*** (Allah'ın) ***yolundan ayırır. İşte Allah size bunları emretti ki*** (kötülüklerden) ***sakınasınız"*** (Âyet: 151-153).

İbn Abbâs şöyle demiştir: Bu âyetler, o muhkem âyetlerdir ki, kitâbların hiçbirinde neshedilmemiştir. Bunlar Âdem oğullarının hepsine harâmdır. Ve "bunlar o muhkemlerdir ki, kitâbın anasıdır". Bunlarla amel eden cennete girer, etmeyen cehenneme...

Ka'bu'l-Ahbâr'da: Bu âyetler *Tevrât*'ın başlangıcıdır. ***"Bismi'llahi'r-rahmâni'r-rahîm. Kul taâlev..."*** demiştir. Bu sûretle bütün insanların şerîatleri bunlar üzerine toplanmış, bunların Mûsâ'ya indirilen *"On emir"* olduğu da söy-

١٥٦ــ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عَمْرٍو عنْ أبى وائِلٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنه قال لا أحَدَ أغْيَرُ مِنَ اللّهِ ولِذٰلِكَ حَرَّمَ الفَوَاحِشَ ماظَهَرَ مِنْها ومابَطَنَ ولاَ شَىءَ أحَبُّ إلَيْهِ المَدْحُ مِنَ اللّهِ ولِذَلِكَ مَدَحَ نَفْسَهُ قُلْتُ سَمِعْتَهُ مِنْ عبْدِ اللّهِ قال نَعَمْ قُلْتُ ورفَعَهُ قال نَعَمْ . وكِيلٌ حَفِيظٌ ومُحِيطٌ بِهِ : قُبُلاً جَمْعُ قَبِيلٍ والمَعْنَى أنَّهُ ضُرُوبٌ لِلْعَذَابِ كلُّ ضَرْبٍ مِنْها قَبِيلٌ . زُخْرُفَ الْقَوْلِ كلُّ شَىْءٍ حَسَّنْتَهُ ووَشَّيْتَهُ وهْوَ باطِلٌ فَهْوَ زُخْرُفٌ : وحَرْثٌ حِجْرٌ حَرامٌ وكلُّ مَمْنُوعٍ فَهْوَ حِجْرٌ مَحْجُورٌ : والحِجْرُ كُلُّ بِناءٍ بَنَيْتَهُ ويُقالُ لِلأُنْثَى مِنَ الخَيْلِ حِجْرٌ ويُقالُ لِلعَقْلِ حِجْرٌ وحِجًى : وأمَّا الحِجْرُ فَمَوْضِعُ ثَمُودَ وما حَجَّرْتَ عَلَيْهِ مِنَ الأرْضِ فَهْوَ حِجْرٌ ومِنْهُ سُمِّىَ حَطِيمُ البَيْتِ حِجْرًا كأنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ مَحْطُومٍ مِثْلُ قَتِيلٍ مِنْ مَقْتُولٍ وأمَّا حَجْرُ اليَمامَةِ فَهْوَ مَنْزِلٌ *

156-....... Bize Şu'be, Amr ibn Murre'den; o da Ebû Vâil'den tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Mü'minleri Allah'tan ziyâde kötülüklerden koruyan bir kimse yoktur. Mü'minlerin en büyük koruyucusu olduğu için Allah açık, gizli bütün kötülükleri, çirkin işleri harâm kılmıştır. Bir de Allah'tan ziyâde medhedilip övülmeyi seven kimse de yoktur. İşte bunun için Allah kendisini (Kur'ân'da birçok güzel sıfatlarla) medhetmiştir.

Râvî Amr ibn Murre dedi ki: Ben Ebû Vâil'e:

— Sen bu hadîsi Abdullah ibn Mes'ûd'dan işittin mi? diye sordum.

Ebû Vâil:

—Evet, ben bunu Abdullah'tan işittim, dedi.

Ben yine ona:

— Abdullah ibn Mes'ûd bu hadîsi Peygamber'e yükseltti mi? dedim.

---

lenmiştir. Bunu el-Bukaaî *"Masâıdu'n-nazar li'l-İşrâf alâ Makaasıdı's-Süver"* adındaki eserinde şöyle îzâh eder: Yânî bu âyetler Allah Taâlâ'nın Mûsâ(A)'a yazdığı Cevher Levhler'de ilk yazdığı on âyeti müştemildir ki, şunlardır: Şirkten, yalan yemînden, ana-babaya isyândan, katlden, zinâdan, çalmaktan, iftirâdan, başkasının elindekine göz dikmekten nehy, cumartesiye ta'zîm ile emr...

Sûrenin başından beri îzâh olunagelen, Tevhîd îmânıdır. Bu, şirki nehyde dâhil olmakla berâber, üçüncü âyette bilhassa tavzîh ve telhîs de edilmiştir. Binâenaleyh bunlar evvel âhir bir esâsta münderic olan ve hakk dînin esâsını teşkîl eden ümmetlerin ve asırların değişmesiyle değişmeyen *On hüküm*'dür... (*Hakk Dîni,* III, 2091).

O:

— Evet yükseltti, dedi [214].

"*Vekîl*", "Hâfız, muhâfaza edici ve etrafını çepçevre kuşatıcı" dır.

"*Kubulen*", "Kabîl"in cem'idir, ma'nâsı birçok azâb nevi'leridir ki, o azâblardan herbir nev'i bir "Kabîl", bir sınıftır.

"*Zuhrufe'l-kavli*(= Bâtıl söz)": Bâtıl olduğu hâlde güzelleştirdiğin ve süslediğin herşeydir. İşte bu süslenmiş bâtıl bir "Zuhruf"-tur.

"*Harsun*(= Ekin, mahsûl)": "Hıcrun" yânî "Harâm" demektir. Men' edilmiş herşey bir hıcr ve mahcûrdur. "*el-Hıcru*", "Binâ ettiğin her binâ"dır. Beygirlerden dişiye de "Hıcr" denilir; akl'a da "Hıcr" ve "Hıcen" denir. "el-Hıcr" ismine gelince, o, Semûd kavminin yeridir. Yerden etrafını duvarla çevirdiğin şey de bir "Hıcr"-dır. İşte bu ma'nâdan dolayı Ka'be'nin Hatîm'ine "Hıcr" ismi verildi. Sanki bu, "Maktûl"den "Katîl" gelmesi gibi, "Mahtûm"dan türemiştir. Yemâme'nin Hacr'ı ise, o bir menzildir [215].

١٢٢ـ بابُ قَوْلِهِ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمْ لُغَةُ أهْلِ الْحِجازِ هَلُمَّ لِلْوَاحِدِ والإِثْنَيْنِ والجَميعِ

122- YÜCE ALLAH'IN:

"Muhakkak Allah bunu harâm etti diye bildiğini söyleyecek şâhidlerinizi getirin! de..."

(Âyet: 150).

Hicâz ahâlîsinin lugati, tekil için de, iki kişi için de, cemî' için de "*Helumme*"dir [216].

---

214 Hadîsin ikinci fıkrasındaki Allah'ın medh ve senâyı sevmesi, bizim bildiğimiz gibi faydalanma vesîlesi olan medh ve senâ düşkünlüğü değildir. Bu, O'na yapılan medh ve senânın sevâbı, faydası, kullara âid bir tâat, bir ibâdet olması yönündendir. Kur'ân'daki bu hamd ve senâların hayır ve menfâati Allah'a değil, kullara âiddir.

215 Buhârî burada bâzı kelime ve ta'bîrlerin ma'nâ ve tefsîrlerini nakletmektedir ki, bunların geçtiği âyet rakamları şunlardır: 102, 111, 112, 138.

216 Yânî bu mahsûller ve hayvanlar, atalarımızdan beri Allah'ın dilemesiyle harâmdır diye müşriklerin avâmmını aldatan şeytânlarını ve kodamanlarını da hazır etmelerini söyle ki, huccetin tebliği tamâm olsun. 148. âyette müşriklerin bu iddiâları verilmektedir.

Bu "*Helumme*(= Getirin)" ta'bîri, Hicâz ehlinin lugatinde fiil ismidir, çe-

١٥٧ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ حدّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ حدّثنا عُمارَةُ حدّثنا أبو زُرْعَةَ حدّثنا أبو هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنه قال قال رسُولُ اللّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم لاَتَقُومُ الساعَةُ حتى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِها فإذَا رَآها النَّاسُ آمَنَ مَنْ عَلَيْها فَذَاكَ حِينَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا إيمانُها لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ *

157-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Güneş battığı yerden doğmadıkça kıyâmet kopmayacaktır. İnsanlar onu gördükleri zamân yeryüzünde bulunanlar îmân ederler. Fakat işte o gün* ***'Daha evvelden îmân etmiş olmayan hiçbir kimseye*** (o günkü) ***îmânı fayda vermeyecek'*** *zamândır"* (Âyet: 158) [217].

١٥٨ـ حدّثنا إسْحاقُ أخْبَرَنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أخبرنا مَعْمَرٌ عنْ هَمَّامٍ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنه قال قال رسولُ اللّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم لاَتَقُومُ السَّاعَةُ حتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِها فإذَا طَلَعتْ ورَآها النَّاسُ آمَنُوا أجْمَعُونَ وذٰلِكَ حِينَ لاَيَنْفَعُ نَفْسًا إيمانها ثُمَّ قَرَأ الآيَةَ *

158-....... Bize Ma'mer ibn Râşid, Hemmâm ibn Münebbih'ten haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Güneş battığı yerden doğuncaya kadar kıyâmet kopmaz. Güneş oradan doğup insanlar onu görünce, toptan hepsi îmân ederler. İşte bu, hiçbir nefse îmânının fayda vermeyeceği zamândır".*

Sonra Rasûlullah şu âyeti okudu: ***"Daha evvelden îmân etmiş veyâ îmânında bir hayır kazanmış olmayan hiçbir kimseye*** (o günkü) ***îmânı aslâ fayda vermez. 'De ki: Bekleyin! Çünkü biz de bekleyicileriz!"***

---

kilmez. Necd ehlinde emir fiilidir, şöyle çekilir: *Helumme, Helummâ, Helummâ, Helummî, Helummâ, Helmumne* (Aynî).

217 Âyetin baş tarafı şöyledir: ***"Onlar hâlâ kendilerine meleklerin gelmesini yâhud bizzât Rabb'inin gelmesini veyâ Rabb'inin âyetlerinden birinin gelmesini mi bekliyorlar? Rabb'inin âyetlerinden biri geldiği gün, daha evvelden..."***

Bu hadîs, Müslim, Îmân, *Müslim Ter.*, I, 206-207, "Kendisinde îmân kabûl edilmeyecek olan zamânın beyânı bâbı"nda 248 rakamıyle geçmektedir. Bundan sonra gelen hadîs de bu hadîsin diğer yoldan gelen rivâyetidir.

٧ـ سُورَةُ الأعْرَافِ
7- el-A'râf Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال ابنُ عَبّاسٍ ورِياشًا المَالُ . المُعْتَدِينَ فى الدعاءِ وفى غَيْرِهِ . عَفَوْا كَثُرُوا وكَثُرَتْ أمْوَالُهُمْ . الفَتَّاحُ القَاضِى افْتَحْ بَيْننا اقْضِ بَيْننا . نَتَقْنا رَفَعْنا. انْبَجَسَتْ انْفَجَرَتْ . مُتَبَّرٌ خُسْرَانٌ . آسَى أحْزَنُ تأسَ تَحْزَنْ : وقال غَيْرُهُ ما مَنَعَكَ أنْ لاتَسْجُدَ يقُولُ ما مَنَعَكَ أنْ تَسْجُدَ . يَخْصِفانِ أخَذَا الخِصافَ مِنْ ورَقِ الجَنَّةِ . يُؤَلِّفانِ الوَرَقَ يَخْصِفانِ الوَرَقَ بَعْضَهُ إلى بَعْضٍ . سَوْآتِهِما كِنايَةٌ عنْ فَرْجَيْهِما . ومَتاعٌ إلى حِينٍ هوَهُهُنَا إلى يَوْمِ القِيَامَةِ والحِينُ عِنْدَ العَرَبِ مِنْ ساعَةٍ إلى مالا يُحْصىٰ عَدَدُها الرِّياشُ والرِّيشُ واحِدٌ وهْوَ ما ظَهَرَ مِنَ اللِّباسِ . قَبِيلُهُ جِيلُهُ الَّذِي هُوَ مِنْهُمْ . ادَّارَكُوا اجْتَمَعُوا ومَشَاقُّ الإنْسانِ والدَّابَّةِ كلُّهُمْ يُسَمَّى سُمُومًا واحِدُها سَمٌّ وهْىَ عَيْناهُ وَمنْخِرَاهُ وفَمُهُ وأُذُناهُ ودُبُرُهُ وإحْلِيلُهُ . غَوَاشٍ ماغُشُّوا بِهِ . نُشُرًا مُتَفَرِّقَةً . نَكِدًا قَلِيلاً . يَغْنَوْا يَعِيشُوا . حَقِيقٌ حَقٌّ.استَرْهَبُوهُمْ مِنَ الرَّهْبَةِ : تلَقَّفُ تلَقَّمُ . طائِرُهُمْ حَظُّهُمْ. طُوفانٌ مِنَ السَّيْلِ ويُقالُ لِلْمَوْتِ الكَثِيرِ الطُّوفانُ . القُمَّلُ الحُمْنانُ يُشْبِهُ صِغارَ الحَلَمِ . عُرُوشٌ وعَرِيشٌ بِناءٌ . سُقِطَ كلُّ مَنْ نَدِمَ فقَدْ سُقِطَ فى يَدِهِ . الأسْباطُ قَبائِلُ بَنى إسْرَائِيلَ . يَعْدُونَ في السَّبْتِ يَتَعَدَّوْنَ لهُ يجاوِزُونَ تَعْدُ تُجاوِزْ . شُرَّعًا

شَوَارِعَ . بِئِيسٍ شَدِيدٍ أَخْلَدَ إلى الأَرْضِ قَعَدَ وتَقَاعَسَ . سَنَسْتَدْرِجُهُمْ أَىْ
نأتِيهِمْ مِنْ مَأمَنِهِمْ كقَوْلِهِ تَعالى فأتاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْث لَمْ يَحْتَسِبُوا مِنْ جِنَّةٍ مِنْ
جُنُونٍ أيَّانَ مُرْساها مَتى خُرُوجُها فَمَرَّتْ بِهِ اسْتَمَرَّ بهَا الحمْلُ فأتَمَّتْهُ . يَنْزَغَنَّكَ
يَسْتَخِفَنَّكَ.طَيْفٌ مُلِمٌّ بِهِ لَمَمٌ ويُقالُ طائِفٌ وهْوَ واحِدٌ : يَمُدُّونَهُمْ يُزَيِّنُونَ .
وخِيفَةً خَوْفًا وخُفْيَةً مِنَ الإخْفاءِ . والآصالُ واحِدُها أصِيلٌ مابَيْنَ العَصْرِ إلى
المَغْرِبِ كَقَوْلِهِ بَكْرَةً وأصِيلاً

İbn Abbâs şöyle demiştir:
"Ve riyâşen" **(Âyet: 26), "Mal";** ***"el-Mu'tedîn"*** **(Âyet: 55),**
duâda ve başka işlerde haddi aşanlar; ***"Hatta afev"*** **(Âyet: 95), "Nihâyet çoğaldılar" ve "Malları çoğaldı";** ***"el-Fettâh"*,** **Kaadı, hâkim,** ***"İftâh beynenâ ve beyne kavmina"*** **(Âyet: 89), "Ey Rabb'imiz, bizimle kavmimiz arasında Sen hakk olanı hükmet";** ***"Nateknâ"*** **(Âyet: 171), "Kaldırdık", (*"Biz bir zamân dağı sanki o bir gölgelikmiş gibi çekip üstlerine kaldırmıştık"*);** ***"İnbeceset"*,** **(Âyet: 160), "İnfeceret", yânî "Kaynayıp aktı";** ***"Mutebberun"*** **(Âyet: 139), "Husrâna uğratılmış, helâk edilmiş";** ***"Âsâ"*,** **"Tasalanırım" -** ***"Te'se"*,** **"Tasalanma" (el-Mâide: 29)-** ***"Şimdi ben o kâfirler gürûhuna karşı nasıl tasalanırım?"*** **(Âyet: 93).**
(Bunların hepsi İbn Abbâs'tan nakledilen tefsîrlerdir.)

İbn Abbâs'tan başkası şöyle demiştir:
"Mâ meneake en lâ tescude = Seni secde etmenden men' eden nedir?" **(Âyet: 12) buyuruyor.** ***"Yahsıfâni"*** **(Âyet: 22), Cennet yapraklarından yapraklar alıp, birbiri üstüne yamamağa başladılar, yaprakların bâzısını diğerine eklemeye başladılar.** ***"Sev'atihımâ"*** **(Âyet: 22),**
Âdem ile Havvâ'nın ferclerinden kinâyedir (Cevherî: "Sev'e", "Avret"tir demiştir).

"Mustekarrun ve metâun ilâ hîn = Bir zamâna kadar yerleşip kalmak ve geçinmek" **(Âyet: 24);** ***"illâ hîn"*,** **burada "Kıyâmet gününe kadar" demektir. Arablar indinde**

"Hîn" bir sâatten, sayısı ihâta edilmeyecek vakte kadar demektir[218].

"er-Riyâş ve'r-Rîş" bir ma'nâyadır; o da meydana çıkan, görünen güzel ve kıymetli elbiseden ibârettir. *"Kabîluhu"* (Âyet: 27), "Kabîlesi, kendilerinden olan nesli"; *"Iddârekû"* (Âyet: 38), "Toplandılar". *"Meşakku'l-insân ve'd-dâbbeti = İnsan ve hayvan vücûdundaki tabiî delikler"* (Âyet: 40). Bunların hepsi "Sumûmen" diye isimlendirilir. Bunun tekili "Semmun"dur. Bu delikler dokuz tânedir: İki gözü, iki burun deliği, ağzı, iki kulak deliği, dübürü, zekerinin veyâ memesinin deliği.

"Gavâşın" (Âyet: 41), "Örtünülen şeyler" (*"Onlara cehennemden döşekler, üstlerine örtüler vardır"*).

"Nuşuren" (Âyet: 57), "Dağılan, yayılan, esen rüzgârlar"; *"Nekiden"* (Âyet: 58), "Pek az" (*"Güzel memleketin bitkisi Rabb'inin izniyle bol çıkar, fenâ olandan ise fâidesi pek az birşeyden başkası çıkmaz"*). *"Keenlem yağnev"* (Âyet: 92), "Şuayb'ı yalanlayanlar sanki yurtlarında yaşamamışlar gibi oldular".

"Hakîkun" (Âyet: 105), "Hakk" (*"Allah'a karşı haktan başkasını söylememekliğim üzerime borçtur"*).

"İsterhebûhum" (Âyet: 116), "Rehbet" masdarından "Onları korkuttular"; *"Telakkafu"* (Âyet: 117), "Yutuyor"; *"Tâiruhum"* (Âyet: 131), "Nasîbleri" (*"Gözünüzü açın ki, onların uğursuzluğu ancak Allah tarafındandır, fakat çokları bilmezler"*). *"Tûfân"*, Seyl'dendir, çok ölüm için de "Tûfân" denilir. *"el-Kummelu"* (Âyet: 133), "Keneler, küçük kenelere benzeyen böcekler". *"Uruş"* ve *"Arîş"* (Âyet: 137), "Binâ"; *"Sukıta"* (Âyet: 149), "Her pişmân olan muhakkak eli düşmüştür"; *"el-Esbât"* (Âyet: 160), İsrâîl oğulları'nın kabîleleridir. *"İz ya'dûne fi's-sebti"* (Âyet: 163), Cumartesi gününün harâmlığını bozup haddi aşanlar, "Taaddî",

---

218 *"Deki ki: Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz, yine oradan* (diriltilip) *çıkarılacaksınız"* (Âyet: 25).

"Tecâvüz"dür. *"Şurrean"* (Âyet: 163), "Şevârı'", yânî "Balıklar akın akın su yüzüne çıkarak"; *"Beîsin"* (Âyet: 165), "Şiddetli bir azâb". *"Velâkinnehu ahlede ile'l-ardı"* (Âyet: 176). "Lâkin o yere, dünyâya meyletti, oturdu, geri kaldı"

"Senestedricuhum" (Âyet; 185), "Biz onları derece derece helâke yaklaştırırız", yânî "Biz onlara emniyette oldukları mevki'lerinden geliriz", Yüce Allah'ın *"Allah onlara hesâb etmedikleri yerden geliverdi"* (el-Haşr: 2) kavli gibi.

"Min cinnetin" (Âyet: 184), "Delilikten". *"Eyyâne mursâha"* (Âyet: 187), "Kıyâmetin meydana çıkması ne zamândır?" (Kıyâmetin subûtunun ne zamân olduğunu sorarlar). *"Fe merret bihi"* (Âyet: 189), "Havvâ'ya gebelik devâm etti, onu tamamladı". *"Yenzeğanneke"* (Âyet: 200), "Sana şeytândan bir hafiflik, bir fit gelirse"; *"Tayfun"* (Âyet: 201), "Hayâl, delilik, küçük günâh". *"Mulimm"*, "Deli", *"Bihi lemem"*, "Onda delilik vardır"; *"Tâifun"* da denilir, bu tekildir. *"Yemuddûnehum"* (Âyet: 202), "Onları süslüyorlar". *"Hîfeten"*, "Korkarak", *"Hufyeten"* ise "Gizlemek" masdarındandır. *"el-Âsâl"* (Âyet: 205), tekili "Asîl"dir ki, ikindi ile akşâm arasındaki vakit ma'nâsınadır; *"Bukraten ve asîlen"* kavli gibi [219].

١٢٣ ـ بابُ قَوْلِهِ عَز وجَلَّ قُلْ إنَّما حَرَّمَ رَبِّي الْفَواحِشَ ماظَهَرَ مِنْها وما بَطَنَ

123- AZİZ VE CELÎL OLAN ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"De ki: Rabb'im ancak hayâsızlıkları, onların açığını, gizlisini (ve her türlü günâhı, haksız isyânı, Allah'a -hiçbir zamân bir burhân indirmediği- herhangi birşeyi eş tutmanızı, Allah'a bilmeyeceğiniz şeyleri isnâd etmenizi) harâm etmiştir" (Âyet: 33) [220].

---

219 Buhârî'nin burada tefsîrlerini naklettiği kelime ve ta'bîrlerin bulundukları âyet rakamları yanlarında gösterilmiştir.

220 Bu âyete benzerliği yakın olan bir âyet, el-En'âm: 151'de geçmişti.

١٥٩ــ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عَمْرِو بنِ مُرَّةَ عنْ أَبِي وائِلٍ عنْ عبْدِ اللَّهِ رضى اللَّهُ عنه قال قُلْتُ أَنْتَ سَمِعْتَ هَذا مِنْ عَبْدِ اللَّهِ قال نَعَمْ ورَفَعَهُ قال لا أَحَدَ أَغْيَرُ مِنَ اللَّهِ فلِذَلِكَ حَرَّمَ الفَوَاحِشَ ماظَهَرَ مِنْها وما بَطَنَ ولاَ أَحَدَ أَحَبُّ إلَيْهِ المِدْحَةُ مِنَ اللَّهِ فلِذَلِكَ مَدَحَ نفْسَهُ *

159-....... Bize Şu'be, Amr ibn Murre'den; o da Ebû Vâil'den; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan tahdîs etti. Amr ibn Murre dedi ki: Ben, Ebû Vâil'e:

— Sen bu hadîsi Abdullah ibn Mes'ûd'dan işittin mi? diye sordum.

Ebû Vâil:

— Evet, bunu ondan işittim, dedi ve o bu hadîsi Rasûlullah'a yükseltti.

Dedi ki:

— Mü'minleri Allah'tan ziyâde fenâlıklardan koruyan bir kimse yoktur. Mü'minlerin en büyük koruyucusu olduğu için Allah, açık gizli bütün çirkin işleri harâm kılmıştır. Ve yine Allah'tan ziyâde medh ve senâyı seven kimse de yoktur. Bunun için Allah kendisini (Kur'ân'da birçok güzel vasıflarla) medhetmiştir [221].

١٢٤ــ بابٌ ولمَّا جاءَ مُوسَى لِميقاتِنا وكَلَّمَهُ رَبُّهُ قالَ رَبِّ أرِنِى أنْظُرْ إلَيْكَ قال لَنْ تَرَانِى ولَكِنِ انْظُرْ إلى الجَبَلِ فإنِ اسْتَقَرَّ مَكانَهُ فسَوْفَ تَرَانِي فلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فلَمَّا أفَاقَ قال سُبْحانَكَ تُبْتُ إلَيْكَ وأنا أوَّلُ المُؤْمِنِينَ : قال ابنُ عبَّاسٍ أرِنِى أعْطِنِى

124- BÂB:

"Vaktâki Mûsâ ta'yîn ettiğimiz vakitte geldi, Rabb'i ona (ilâhî sözünü) söyledi. Mûsâ: 'Rabb'im, göster bana Sen'i göreyim' dedi. Yüce Allah: 'Sen beni kat'iyyen göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, Sen de beni görürsün' buyurdu. Derken

---

221 Yine bu hadîsin de bir rivâyeti bundan önceki sûrenin tefsîrinde, 121. bâbda geçmişti.

Rabb'i o dağa tecellî edince, onu paramparça ediverdi. Mûsâ da baygın yere düştü. Ayılınca: 'Seni tenzîh ederim. Sana tevbe ettim. Ben îmân edenlerin ilkiyim' dedi'' (Âyet: 143).

İbn Abbâs: ''*Bana göster(Sana bakayım)*", "Bana atıyye ver" demektir, demiştir.

١٦٠ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ حدّثنا سُفْيانُ عنْ عَمْرِو بنِ يَحْيَى المَازِنِيِّ عنْ أبِيهِ عنْ أبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضىَ اللّٰهُ عنهُ قال جاءَ رَجُلٌ منَ اليَهُودِ إلى النبيِّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم قَدْ لُطِمَ وجْهُهُ وقال يامُحَمَّدُ إنَّ رجُلاً منْ أصْحابِكَ منَ الأنْصارِ لَطَمَ فى وَجْهِي قال ادْعُوهُ فَدَعَوْهُ قالَ لِمَ لَطَمْتَ وجْهَهُ قال يارسُولَ اللّٰهِ إنِّي مَرَرْتُ باليَهُودِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ والَّذِى اصْطَفَى موسٰى عَلى البَشَرِ فقُلْتُ وعَلى مُحَمَّدٍ وأخذَتْنِي غَضْبَةٌ فَلَطَمْتُهُ قال لاتُخَيِّرُونى مِنْ بَيْنِ الأنْبِيَاءِ فانَّ النَّاسَ يَصْعَقُونَ يوْمَ القِيامَةِ فأكونُ أوَّلَ مَنْ يُفِيقُ فإذَا أنا بمُوسٰى آخِذٌ بِقائمَةٍ منْ قَوائِمِ العَرْشِ فَلا أدْرِي أفاقَ قَبْلِى أمْ جُوزِىَ بِصَعْقَةِ الطُّورِ *

160-....... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Yahûdîler'den bir adam, yüzüne tokat vurulmuş olarak Peygamber'e geldi ve:

— Yâ Muhammed! Ensâr'dan olan sahâbîlerinden bir adam yüzüme tokat vurdu, dedi.

Peygamber:

— *''Onu çağırın''* buyurdu.

Akabinde o adamı çağırdılar. Peygamber:

— *''Bunun yüzüne niçin tokat vurdun?''* diye sordu.

O sahâbî:

— Yâ Rasûlallah, ben Yahûdîler'in yanına uğradım. Bu adamdan ''Mûsâ'yı bütün beşeriyet üzerine süzüp seçen Allah'a yemîn ederim'' derken işittim.''Muhammed üzerine de mi?'' dedim ve o esnâda beni bir öfke tuttu da ona tokat vurdum, dedi.

Peygamber (S):

— *''Peygamberler arasında beni daha hayırlı kılmayınız. Çünkü kıyâmet günü insanlar bayılacaklar* (onlarla berâber ben de bayılacağım). *İlk ayılan ben olacağım. Bu sırada ben Mûsâ'yı Arş'ın ayaklarından birini tutmuş olarak göreceğim. Artık Mûsâ benden evvel*

mi ayıldı, yoksa Tûr'daki ilk bayılması ile mi mücâzât edildi, bilmiyorum" dedi [222].

١٢٥ ـ بابُ المَنِّ والسَّلْوَى

125- BÂB:

"el-Mennu ve's-selvâ = Kudret helvâsı ve bıldırcın"

(Âyet: 160) [223].

١٦١ ـ حدّثنا مُسْلِمٌ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عبْدِ المَلِكِ منْ عَمْرِو بنِ حُرَيْثٍ عنْ سَعِيدِ بنِ زَيْدٍ عنِ النبيِّ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم قال الكَمْأَةُ مِنَ المَنِّ وماؤُها شِفاءُالعَيْنِ *

161-....... Bize Şu'be, Abdulmelik ibn Umeyr'den; o da Amr ibn Hureys'ten; o da Saîd ibn Zeyd(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Domalan mantarı, kudret helvâsı* (gibi Allah'ın külfetsiz ni'metleri) *nev'inden bir rızıktır, suyu da göz ağrısına şifâdır"* buyurmuştur [224].

---

222 "Tecellîye iki eser terettüb etti: Biri dağın parçalanması, biri de Mûsâ'nın bayılıp düşmesi. Demek ki, Mûsâ dağ dolayısıyle olan izâfî bir tecellîye bile tahammül edemedi, tam ve mutlak bir zâtî tecellî olsa bütün dünyâ muzmahill olacaktı. Ve işte *"Len terânî"* buyurulmasının hikmeti bu idi, yoksa haddizatında tecellîde imtinâ veyâ lutufta cimrilik yok, mes'ele tahammüldedir. Bu fenâ âleminde onu görmeye tahammül olunamaz..." (*Hakk Dîni,* III, 2277).

Hadîsin başlığa uygunluğu, son cümlesinden alınır. Bunun bir rivâyeti Husûmetler Kitâbı'nda geçmişti.

223 Âyet, bir öncekiyle berâber şöyledir: ***"Mûsâ'nın kavminden bir cemâat vardır ki,*** (halkı) ***hakka irşâd ederler, onunla*** (hükümde) ***adâlet yaparlar. Biz onları onikiye, torunlara, ümmetlere ayırdık.*** (Tîh'te susayan) ***kavmi su istediği zamân: Asânı taşa vur, diye vahyettik de ondan oniki pınar kaynayıp aktı. İnsanların her kısmı su içecekleri yeri iyice belledi. Onları üstlerindeki bulutla gölgelendirdik. Onlara kudret helvâsıyle bıldırcın indirdik. Size rızk olarak verdiğimizin en temiz ve güzellerinden yiyin dedik. Onlar bize zulmetmediler, fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı".***

Bu âyetin hemen hemen bir benzeri el-Bakara: 57. olarak geçmiştir.

224 *el-Kem'e:* Toprak altında bulunan yaprağı ve sapı olmayan, Allah'ın bâzı seneler ihsân etmekte olduğu bir rızktır. Meydana çıkması kış mevsiminin sonu ile ilkbahar mevsiminin sonuna kadar olur. Bu ancak zirâat âletlerinin dokunmadığı ve yürüyenlerin ayaklarının basmadığı sahrâda bulunur. Tat yönünden değil de, renk ve şekilce toparlak patatese benzer. Üç nev'i olur... (Rakamlı nüshadaki hâşiyeden).

١٢٦ ــ بابٌ قُلْ ياأيُّها النَّاسُ إنِّي رسولُ اللَّهِ إلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِى لهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ ولأرْضِ لاَ إلٰهَ إلاَّ هُوَ يُحْيِي ويُمِيتُ فآمِنُوا باللَّهِ ورسُولِهِ النبىِّ الأُمِّىِّ الَّذِى يُؤْمِنُ باللَّهِ وكَلِماتِهِ واتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

126- BÂB:

"De ki: Ey insanlar, şübhesiz ben göklerin ve yerin mülk ve tasarrufuna mâlik olan, kendisinden başka hiçbir tanrı bulunmayan, hem dirilten hem öldüren Allah'ın size, hepinize gönderdiği elçisiyim. O hâlde Allah'a ve O'nun ümmî nebî olan Rasûlü'ne -ki kendisi de o Allah'a ve O'nun sözlerine îmân etmekte olandır- îmân edin,
O'na tâbi' olun. Tâ ki doğru yolu bulmuş olasınız"
(Âyet: 158) [225].

١٦٢ ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ومُوسَى بنُ

Buna göre Ege bölgesindeki *"Domalan"* denilen mantar ta'rîf edilmektedir. Çimenlik yerlerde toprak altından çıkarılır. Bunun kudret helvâsı nev'inden olması ise ekilmeden, kul emeği geçmeden, kendi kendine vücûda gelen ilâhî bir ni'met olması yönündendir. Bâzı şârihler *"el-Menn"*'i *"İnâm"* ma'nâsına hamletmişlerdir ki, buna göre hadîsin ma'nâsı: Domalan mantarı Allah'ın zahmetsiz verdiği ni'metlerdendir, demek olur.

225 *"Ümmî"* ismi mensûbunda üç nisbet muhtemildir:
a. *"Ümm"* nisbetidir ki, "Sanki anasından doğduğu hâl üzere kalmış, aslî fıtratına yeni bir kazanç ile değişiklik ârız olmamış" mefhûmunu ifâde eder.
b. *Arab Ümmeti*'ne mensûb olmak demek olur ki, "Biz hesâb yapmaz ve yazı yazmaz bir ümmetiz" mısdâkınca Arablar, hesâb ve kitâb bilmez bir cemâat olmakla ma'rûf idiler.
c. *Ümmü'l-Kurâ*'ya mensûb, yânî *Mekkeli* demektir. Ve bu üç nisbetin üçününde de *"Ümmî"*, okuyup yazmağa uğraşmamış ma'nâsına bir vasıftır. Ümmîlik alelâde kimseler hakkında âdeten ilim eksikliğini ifâde eden bir noksanlık sıfatı iken, bir ümmînin, okuyup yazanlardan fazla âlim olması Allah tarafından âdet hilâfına olarak, kazanmaksızın hibe edilmiş fıtrî bir kemâle delâlet eder. Ve ilmî ve amelî kemâlleri, okuyup yazanları âciz bırakan bir peygamber hakkında her türlü şübheyi kesip atan ve onun doğrudan doğruya Allah katından gönderilmiş bulunduğunu zarûrî olarak isbât eden hârikulâde bir kemâl sıfatı, yânî bir mu'cizedir. Bu haysiyetle "er-Rasûlu'n-Nebiyyu'l-Ümmî" vasfı "O risâlet ve nübüvveti bedîhî mu'cize sâhibi" demenin daha belîğidir. nitekim Türk şâiri Fuzûlî bunu şu beytiyle anlatmıştır:

Bâkî mu'cizeler ne hâcet vasfı hakk isbâtına,
Câhil iken el, Sen'in ilmin yeter burhân sana

(*Hakk Dîni*, III, 2298).

هارُونَ قالاَ **حدّثنا** الوَلِيدُ بنُ مُسْلِمٍ **حدّثنا** عَبْدُ اللّهِ بنُ العَلاَءِ بنِ زَبْرٍ قال **حدّثنى** بُسْرُ بنُ عُبَيْدِ اللّهِ قال **حدّثنى** أبو إدْرِيسَ الخَوْلاَنِيُّ قال سَمِعْتُ أبا الدَّرْدَاءِ يَقُولُ كانَتْ بَيْنَ أبى بَكْرٍ وعُمَرَ مُحاوَرَةٌ فأغْضَبَ أبو بَكْرٍ عُمَرَ فانْصَرَفَ عنهُ عُمَرُ مُغْضَبًا فاتَّبَعَهُ أبو بَكْرٍ يَسْأَلُهُ أنْ يَسْتَغْفِرَ لهُ فلَمْ يَفْعَلْ حَتّى أغْلَقَ بابَهُ فى وَجْهِهِ فأقْبَلَ أبو بَكْرٍ إلى رسُولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم فقال أبو الدَّرْدَاءِ ونَحْنُ عِنْدَهُ فقال رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليْه وسلم أمَّا صاحِبُكُمْ هٰذا فقَدْ غامَرَ قال ونَدِمَ عُمَرُ عَلى ما كانَ مِنهُ فأقْبَلَ حَتَّى سَلَّمَ وجَلَسَ إلى النبيِّ صلى اللّه عليه وسلم وقَصَّ علَى رسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم الخَبَرَ قال أبو الدَّرْدَاءِ وغَضِبَ رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم وجَعَلَ أبو بَكْرٍ يَقُولُ واللّهِ يارسُولَ اللّهِ لَأنا كُنْتُ أظْلَمَ فقال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم هَلْ أنْتُمْ تارِكُولِى صاحِبِى هَلْ أنْتُمْ تارِكُولِى صاحِبِى إنِّى قُلْتُ ياأيُّها النَّاسُ إنِّى رسُولُ اللّهِ إلَيْكُمْ جَمِيعًا فقُلْتُمْ كَذَبْتَ وقال أبو بَكْرٍ صَدَقْتَ *

162-....... Ebû İdrîs el-Havlânî tahdîs edip şöyle demiştir: Ben Ebu'd-Derdâ'dan işittim, şöyle diyordu: Ebû Bekr ile Umer arasında bir münâkaşa olmuştu da, Ebû Bekr, Umer'i öfkelendirmişti. Umer, öfkelenmiş olarak Ebû Bekr'den ayrılıp gitmiş, Ebû Bekr de ondan af istemek için ardından gitmiş. Fakat Umer bu affı yapmayıp Ebû Bekr'in yüzüne kapısını kapatmış. Bunun üzerine Ebû Bekr, Rasûlullah'ın yanına geldi.

Ebu'd-Derdâ dedi ki: Biz Rasûlullah'ın yanında bulunuyorduk. Rasûlullah:

— *"Şu arkadaşınıza gelince, o muhakkak kendisini tehlikeli bir şeye atmıştır"* buyurdu.

Ebu'd-Derdâ dedi ki: Umer de Ebû Bekr'i affetmemesinden pişmân olup geldi, selâm verdi, Peygamber'in yanına oturdu ve Rasûlullah'a kendisiyle Ebû Bekr arasında olan haberi anlattı.

Ebu'd-Derdâ dedi ki: Rasûlullah da öfkelendi. Ebû Bekr ise (iki dizi üstüne çökerek):

— Vallâhi yâ Rasûlallah, bu işte ben Umer'den daha çok ileriye gitmişimdir, demeğe başladı.

Bunun üzerine Rasûlullah hepimize hitâb ederek:

— *"Şimdi sizler benim sâhibimi bana bırakıyor musunuz? Siz-*

ler benim dostumu bana bırakıyor musunuz? Ben: ***Ey insanlar, şübhesiz ben size, hepinize Allah'ın elçisiyim...*** *dedim de sizler: Sen yalan söyledin, dediniz. Ebû Bekr ise: Sen doğru söyledin, dedi"* buyurdu [226].

١٢٧ ـ بابُ قَوْلِهِ وقُولُوا حِطَّةٌ

127- YÜCE ALLAH'IN: "*Hıtta deyiniz*" (Âyet: 161) KAVLİ BÂBI

١٦٣ ـ حدّثنا إسْحاقُ أخبَرَنا عَبْدُ الرَّزّاقِ أخْبرنا مَعْمَرٌ عنْ هَمّامِ ابنِ مُنَبِّهٍ أنَّهُ سَمِعَ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه يَقُولُ قال رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليْه وسلم قِيلَ لِبَنِى إسْرَائِيلَ ادْخُلُوا البابَ سُجَّدًا وقُولوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خطاياكُمْ فَبَدَّلُوا فَدَخَلُوا يَزْحَفُونَ عَلَى أسْتاهِهِمْ وقالُوا حَبَّةٌ فى شَعَرَةٍ ٭

163-....... Bize Ma'mer, Hemmâm ibn Münebbih'ten haber verdi ki, o, Ebû Hureyre(R)'den şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"İsrâîl oğulları'na: 'Beytu'l-Makdis kapısından secde ediciler olarak* (tevâzu' ile) *giriniz ve Hıtta*(= Yâ Rabb, dileğimiz günâhımızı affetmendir) *deyiniz de günâhlarınızı sizin lehinize mağfiret edelim, denildi. Onlar ise bu emri ters çevirdiler de, kıçları üzerinde sürünerek girdiler ve* (Hıtta yerine) *Habbetu fî şaaratin*(= Kıl çuval içinde tâne) *sözünü söylediler"* [227].

---

226 Hadîsin başlığa uygunluğu son fıkrasındaki ***"Ey insanlar, şübhesiz ben size, hepinize Allah'ın elçisiyim..."*** kavlindedir. Bu hadîsin biraz değişik bir rivâyeti, Ebû Bekr'in menkabeleri bâbı'nda geçmişti.

Bâzı nüshalarda hadîsin sonunda şu ziyâde vardır:

Ebû Abdillah el-Buhârî: "Gâmara", "Hayırda öne geçti" demektir, dedi.

227 *Hıtta* kelimesini ihtivâ eden âyet, bir sonrakiyle birlikte şöyledir: ***"O zamân onlara: Şu şehirde yerleşin. Onun dilediğiniz yerinden yiyin. Hıtta deyin. Kapısından hepiniz secde edici olarak girin ki, suçlarınızı mağfiret edelim. İyi hareket edenlere ileride daha fazlasıyle vereceğiz, denilmişti. Fakat içlerinden o zulmedenler, sözü kendilerine söylenenden başka bir şekle koydu. Biz de üstlerine, zulmeder oldukları için, gökten murdâr bir azâb indirdik"*** (Âyet:161-162).

Bu âyetlerin hemen hemen aynı lafızla benzerleri el-Bakara:58-59'da da geçmişti. Orada bâzı açıklamalar da verilmiştir.

Bu hadîsin farklı bir senedle bir rivâyeti de 5. bâbda 6 rakamıyle geçmişti.

١٢٨ـ باب خذ العفو وأمر بالعرف وأعرض عن الجاهلين : العرف المعروف

128- BÂB:

"Sen afv yolunu (kolaylığı) tut, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir" (Âyet: 199)

"Urf" (= Örf), "Ma'rûf" demektir [228].

١٦٤ـ **حدّثنا** أبو اليمانِ أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني عُبَيْدُ اللّهِ بنُ عبْدِ اللّهِ بنِ عُتْبَةَ أنَّ ابنَ عبَّاسٍ رَضيَ اللّهُ عنهما قال قَدِمَ عُيَيْنَةُ بنُ حِصْنِ بنِ حُذَيْفَةَ فنزَلَ عَلى ابنِ أخيهِ الحُرِّ بنِ قَيْسٍ وكانَ مِنَ النَّفرِ الَّذينَ يُدْنِيهِمْ عُمَرُ وكانَ القُرَّاءُ أصْحابَ مَجالِسِ عُمَرَ ومُشاوَرتِهِ كُهُولاً كانُوا أوْ شُبَّانًا فقال عُيَيْنَةُ لابنِ أخيهِ ياابنَ أخي لَكَ وجْهٌ عِنْدَ هٰذَا الأميرِ فسْتَأْذِنْ لِي عَلَيْهِ قال سأسْتَأْذِنُ لَكَ عَليْهِ قال ابنُ عبَّاسٍ فاسْتَأْذَنَ الحُرُّ لِعُيَيْنَةَ فأذِنَ لهُ عُمَرُ فَلمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ قال هِيْ ياابنَ الخطَّابِ فَوَاللّهِ ماتُعْطِينا الجَزْلَ ولا تَحْكُمُ بَيْنَنا بالْعَدْلِ فَغَضِبَ عُمَرُ حتَّى هَمَّ بِهِ فقال لهُ الحُرُّ ياأميرَ المُؤْمِنينَ إنَّ اللّهَ تعالى قال لِنَبيِّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم خُذِ العَفْوَ وأْمُرْ بالعُرْفِ وأعْرِضْ عنِ

---

228 Bu âyet, en mükemmel salâhı, iyiliği ve bütün ahlâk güzelliklerini toplayıcıdır. Bunun için Ca'fer es-Sâdık: Kur'ân'da bu âyetten ziyâde ahlâk güzelliklerini toplayan bir âyet yoktur, demiştir.

Urf: Güzel ve güzel sayılmış fiil demektir. *Urf:* İnsanların teârüf eder, yânî yekdiğerine karşı tatbîkını müteâkıben tanır, güzel telâkkî eder, vücûbunu veyâ cevâzını, lüzûmunu veyâ güzelliğini i'tirâf eyler, ürküp "Böyle şey mi olur?" diye redd ve inkâra kalkışmaz oldukları şey demektir...

Urf, ma'rifet ve *i'tirâf* ile alâkadar olduğundan ***"Urfle emret"*** şunu da bildirir ki, emrolunacak şey, ya emrolunur olunmaz fıtraten i'tirâf olunacak birşey olmalı, haddizâtında ma'rûf bulunmalı veyâhud evvelâ umûmî sûrette bir ta'rîf olunup, ondan sonra emredilmelidir. İnsanların ma'rifet havsalasına girmeyen ve girmek ihtimâli bulunmayan şeyler emredilmemelidir... Hâsılı bir emir, esâsen bir güzelliği ihtivâ etmeli veyâ gerektirmelidir. Ve emrolunan fiil ne derece ma'rûf olursa, o emir zâhir ve bâtında o derece geçerli olur... Bu âyet ahlâk ilmi, teşrî' ve siyâset ilmi noktasından o kadar cem'iyetli bir düstûrdur ki, inceliklerini ve tefrîâtını sayıp istatistik yapmak mümkin değildir.. Bütün ahlâk güzelliklerini toplayan bu âyetin bir tefsîri gibi, şu kudsî hadîs de gelmiştir: *"Fazîletlerin en yükseği, seni kat' edeni vasl ve seni mahrûm edene atıyye vermek ve sana zulmedeni affeylemektir"* (*Hakk Dîni,* III, 2357-2359).

الجاهِلِينَ وإنَّ هٰذَا مِنَ الجاهِلِينَ واللّٰهِ ماجاوَزَها عُمَرُ حِينَ تَلاَها عَلَيْهِ وكانَ وقَّافًا عِنْدَ كِتابِ اللّٰهِ *

164-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Uyeyne ibn Hısn ibn Huzeyfe Medîne'ye geldi ve kardeşi oğlu Hurr ibn Kays'ın yanına inip misâfir oldu. Hurr ibn Kays ise Umer ibnu'l-Hattâb'ın kendisine yaklaştırmakta olduğu kimselerden idi.

Genç, ihtiyâr birtakım kurrâ ve fakîhler Umer'in meclislerinin sâhibleri ve onun müşâveresinde hazır bulunan kimselerdi (Umer, mühim âmme işlerini bunlara danışır, müşâvere ederdi). Uyeyne, kardeşinin oğlu Hurr ibn Kays'a:

— Ey kardeşim oğlu! Senin şu Emîru'l-Mü'minîn'in yanında yüksek bir mevkiin var. Benim için huzûruna girmeye izin isteyiver, dedi.

O da:

— Ben senin için Halîfe'nin yanına girme izni isteyeceğim, dedi.

İbn Abbâs dedi ki: Akabinde Hurr, Uyeyne için izin istedi, Umer de ona izin verdi. Uyeyne, Umer'in yanına girince, ona hitâben:

— Hiyy (yânî şu bir felâkettir) ey Hattâb oğlu! Vallâhi sen bize ne bol atıyye verirsin, ne de aramızda adâletle hükmedersin! dedi.

Umer bu sözlerden öfkelendi de Uyeyne'nin üzerine yürümeye kasdetti. Heybetli Halîfe bu bedevî zorbayı döveceği sırada, kardeşi oğlu Hurr ibn Kays müdâhale ederek:

— Yâ Emîra'l-Mü'minîn! Şübhesiz Yüce Allah, Peygamber'ine: ***"Halkın kusûrlarını affet, ma'rûf ile emreyle ve câhillerden yüz çevir"*** buyurdu. Ve şübhesiz bu Uyeyne de o câhillerdendir, dedi.

İbn Abbâs dedi ki: Hurr ibn Kays bu âyeti okuyunca, o haşmetli Halîfe, olduğu yerde çakılmış gibi irkildi. Vallâhi bir adım ileri gitmedi. Esâsen Umer, Allah Kitâbı'nın mukaddes huzûrunda durup kalmak i'tiyâdında idi.

١٦٥ــ حدّثنا يَحْيَى **حدّثنا** وكِيعٌ عَنْ هِشامٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ الزُّبَيْرِ خُذِ العَفْوَ وأْمُرْ بالْعُرْفِ قال ما أنْزَلَ اللّٰهُ إلاَّ في أخْلاَقِ النَّاسِ . وقال عَبْدُ اللّٰهِ بنُ بَرَّادٍ **حدّثنا** أبو أُسامَةَ **حدّثنا** هِشامٌ عَنْ أبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ الزُّبَيْرِ قال أمَرَ اللّٰهُ نَبِيَّهُ صلى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم أنْ يأْخُذَ العَفْوَ مِنْ أخْلاقِ النَّاسِ أوْ كَمَا قال *

165-....... Bize Vekî' ibnu'l-Cerrâh, Hişâm'dan; o da babası Urve'den; o da Abdullah ibnu'z-Zubeyr(R)'den tahdîs etti ki, o, "*Affı tut, ve urf ile emret...*" kavli hakkında:

— Allah bu âyeti ancak insanların ahlâkı husûsunda indirdi, demiştir.

Abdullah ibnu Berrâd da şöyle dedi: Bize Ebû Usâme tahdîs etti: Bize Hişâm, babası Urve'den tahdîs etti ki, Abdullah ibnu'z-Zubeyr:

— Allah, Peygamberi'ne insanların ahlâkından affı alıp tutmasını emretti, demiştir yâhud da dediği gibi demiştir [229].

229 Hadîslerin başlığa uygunlukları meydandadır. Bu âyet Peygamber'e hitâb olmakla berâber, O'nun şahsında bütün insanlara emirdir. İnsanlar birbirlerinin kusûrlarını affetmeli, birbirlerine iyi öğütler vermeli, kötü şeylerden sakındırmalı, kendisini ve Rabb'ini bilmezlerden yüz çevirip, onların gayrı ahlâkî sözlerine ve hareketlerine karşılık vermemelidir. Bunlar eskimez ahlâk temelleridir.

٨- سورَةُ الأنْفالِ
8- el-Enfâl Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قَوْلُهُ يَسأَلُونَكَ عَنِ الأَنْفالِ قُلِ الأَنْفالُ لله والرَّسولِ فاتقُوا اللّٰهَ وأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ . قال ابنُ عَبَّاسٍ الأنفالُ المَغانِمُ : قال قَتَادَةُ رِيحُكُمْ الحَرْبُ يُقالُ نافِلَةٌ عَطِيَّةٌ *

Yüce Allah'ın şu kavli:
"Sana harb ganîmetlerinden sorarlar. De ki: Bu ganîmetler Allah'ın ve Rasûlü'nündür. O hâlde tam mü'minlerseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin. Allah'a ve Rasûlü'ne itâat edin" (Âyet: 1) [230]

İbn Abbâs: "*el-Enfâl*", "Ganîmetler"dir, demiştir. Katâde: "*Rîhukum*(= Rüzgârınız)", "Harb"dir, demiştir.
"*Nâfile*", "Atıyye"dir deniliyor [231].

---

230 Bâzı buhârî nushalarında bu âyetin başında "Bâb" sözü vardır.

231 *Enfâl, Nefel*'in cem'idir. Esâsen *Nefil* ve *Nâfile* bir asl üzerine ziyâde olan şey demektir; namâz, oruç vesâir ibâdetlerde aslolan farz üzerine ziyâde bulunanlara *Nâfile* denildiği gibi, cihâdda asıl âhiret sevâbı üzerine zâid olan ganîmete de *Nefel* denilmiştir. Bundan başka bir gâzîye ganîmet hissesinden fazla olarak, meselâ "Şu sipere ilk girene şu verilecektir" gibi, tenfîl yoluyla verilmesi şart edilen mala da *Nefel* denilir.

Birinci âyetteki "*el-Enfâl*" bu sûreye isim yapılmıştır. İsimlendirme sebe-

١٦٦ ـ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ عبْدِ الرَّحِيمِ حدّثنا سعِيدُ بنُ سُلَيْمانَ أخبرَنا هُشَيْمٌ أخبرنا أبو بِشْرٍ عنْ سعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ قال قُلْتُ لِابنِ عبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما سورَةُ الأنْفالِ قال نَزَلَتْ فى بَدْرٍ : الشَّوْكَةُ الحَدُّ : مُرْدِفِينَ فوْجًا بعْدَ فوْجٍ رَدِفَنِي وأرْدَفَنى جاءَ بَعْدِى : ذُوقُوا باشِرُوا وجَرِّبُوا ولَيْسَ هَذَا مِنْ ذَوْقِ الفَمِ : فيَرْكُمُهُ يَجْمَعُهُ : شَرِّدْ فَرِّقْ : وإنْ جَنَحُوا طَلَبُوا . السِّلْمُ والسَّلْمُ والسَّلَامُ واحِدٌ . يُثْخِنَ يَغْلِبَ . وقال مُجاهِدٌ مُكاءً إدْخالُ أصابِعِهِمْ في أفْوَاهِهِمْ : وتَصْدِيَةً الصَّفِيرُ لِيُثْبِتُوكَ لِيَحْبِسوكَ ٭

166-....... Saîd ibn Cubeyr dedi ki: Ben İbn Abbâs(R)'a:
— el-Enfâl Sûresi(nin inmesi sebebi nedir)? diye sordum.
O:
— Bedir gazvesi hakkında indi, dedi [232].

"eş-Şevketu" (Âyet:71), "Silâh ve keskinlik"; *"Murdifîn"* (Âyet: 9), "Dalga dalga"; "Redifenî" ve "Erdefenî", "Benim ardımdan geldi" demektir.

"Zûkû(= Tadınız)" (Âylet:50) "Başlayınız ve tecrübe ediniz" demektir, buradaki "Zevk(= Tatma)", ağzın tatması nev'inden değildir.

"Fe yerkumuhu" (Âyet:37), "Onu bir yere biriktirip toplar".

"Şerrid" (Âyet:57), "Dağıt"; *"Ve in cenahû ile'ssilmi"* (Âyet:67), "Ve eğer barışa meylederler, onu isterlerse". *"es-Silmu, es-Selmu* ve*'s-Selâmu"* birdir, yânî bir ma'nâyadır. *"Hattâ yushine"* (Âyet:67), "Gâlib gelinceye kadar".

Mucâhid de şöyle dedi: *"Mukâen"* (Âyet:35), parmaklarını ağız-

---

bi, ganîmetin, Allah'ın Kelimesini en yüksek kılmak için yapılan muhârebeye zâid olarak, bir de Allah'ın atıyyesi olmasıdır (Beydâvî).

"Rîhukum" kelimesinin geçtiği âyet, bir öncekiyle birlikte şöyledir: *"Ey îmân edenler, bir düşman topluluğuna çattığınız vakit sebât edin ve Allah'ı çok anın. Tâ ki umduğunuza kavuşsanız. Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne itâat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile za'fa düşersiniz, rüzgârınız* (kesilip) *gider. Bir de sabır ve sebât edin. Çünkü Allah sabredenlerle berâberdir"* (Âyet: 45-46).

232 Ebû Dâvûd, en-Nesâî, İbn Hıbbân ve Hâkim de yine İbn Abbâs'tan bu sûrenin Bedir ganîmetlerinin taksîmi hakkında sahâbîlerden bâzıları arasında çıkan bir ihtilâf üzerine indiğini rivâyet etmişlerdir.

Buhârî bu hadîsten sonra, sûre içinde geçecek bâzı kelime ve ta'bîrlerin tefsîrlerini nakletmiştir. Bunların yanlarındaki rakamlar, içinde geçtikleri âyet rakamlarıdır.

larına sokmaları ve böylece ıslık çalmalarıdır; "*Tasdiyeten*", düdük çalıp ses çıkartma ve elleri birbirine çarparak ses çıkartmaktır.

"*Li-yusbitûke*" (Âyet: 30), "Seni habsetmeleri için".

١٢٩ــ بابٌ إنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لاَيَعْقِلُونَ

129- BÂB:

"Şübhesiz yerde yürüyen hayvanların Allah katında en kötüsü, hakkı akıllarına sokmaz (ve hakkı duyup söylemez olan) sağırlar ve dilsizlerdir" (Âyet: 22).

١٦٧ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يوسُفَ حدّثنا ورْقاءُ عنِ ابنِ أَبِي نَجيحٍ عنْ مُجاهِدٍ عنِ ابنِ عبَّاسٍ إنَّ شَرَّ الدَّوابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ البُكْمُ الَّذِينَ لايَعْقِلُونَ قال هُمْ نَفَرٌ منْ بَنِى عَبْدِ الدَّارِ *

167-....... Bize Verkaa, İbnu Ebî Necîh'ten; o da Mucâhid'den tahdîs etti ki, İbn Abbâs "***Şübhesiz yerde yürüyen hayvanların Allah katında en kötüsü, hakkı akıllarına sokmaz*** (ve hakkı duyup söylemez olan) ***sağırlar ve dilsizlerdir***" âyeti hakkında:

— Bunlar Kureyş'in Abdu'd-Dâr oğulları kolundan bir topluluktur, demiştir [233].

١٣٠ــ بابٌ ياأَيُّها الَّذِينَ آمنُوا اسْتَجِيبُوا لله ولِلرَّسولِ إذَا دَعاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ واعْلَمُوا أنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ المَرْءِ وقَلْبِهِ وأنَّهُ إلَيْهِ تُحْشَرُونَ : اسْتَجِيبُوا أجِيبُوا : لِمَا يُحْيِيكُمْ يُصْلِحُكُمْ

233 Bunlar Uhud günü Kureyş'in sancağını taşıyorlardı, sonunda hepsi öldürüldüler, isimleri siyer kitâblarındadır. Bunlar halkın en şerrlileridirler. Çünkü onlardan başka her hayvan yaratıldığı husûsta Allah'a itâatlidir. Bunlar ise ibâdet için yaratıldılar da kâfir oldular. Âyetin inmesine husûsiyle bunlar sebeb iseler de âyet, zâhiri bakımından her müşriki şâmil olur (Kastallânî).

Buna yakın bir âyet de şudur: "***Yeryüzünde yürüyen hayvanların Allah katında en kötüsü şübhesiz ki kâfir olanlardır. Artık onlar îmâna gelmezler***" (Âyet:56).

130- BÂB:

"Ey îmân edenler, sizi, size hayât verecek şeylere da'vet ettiği zamân Allah'a ve Rasûlü'ne icâbet edin. Bilin ki, şübhesiz Allah, kişi ile kalbi arasına girer ve siz hakîkaten yalnız O'na dönüp toplanacaksınız" (Âyet: 24).

"*Istecîbû*", "Ecîbû", yânî "İcâbet ediniz"; "*Li-mâ yuhyîkum*", "Size hayât verecek şeye; sizi ıslâh edip iyileştirecek şeye" demektir [234].

١٦٨ ـ حدّثني إسْحاقُ أخبرَنا رَوْحٌ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ خُبَيْبِ بنِ عبْدِ الرَّحْمٰنِ سَمِعْتُ حَفْصَ بنَ عاصِمٍ يُحَدِّثُ عنْ أبي سَعِيدِ بنِ المُعَلَّى رضى اللَّهُ عنهُ قال كُنْتُ أُصَلِّي فَمَرَّ بِي رسولُ اللَّهِ صلى الله عليْه وسلم فَدَعاني فلَمْ آتِهِ حتَّى صَلَّيْتُ ثُمَّ أتَيْتُهُ فقال ما مَنَعَكَ أنْ تأتِيَ ألَمْ يَقُلِ اللَّهُ ياأَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لله وللرَّسُولِ إذَا دَعاكُمْ ثُمَّ قال لأُعَلِّمَنَّكَ أعْظَمَ سورَةٍ في القُرْآنِ قَبْلَ أنْ أخْرُجَ فذَهَبَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم لِيَخْرُجَ فذَكَرْتُ لهُ وقال مُعاذٌ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ خُبَيْبٍ سَمِعَ حفْصًا سمِعَ أبا سعِيدٍ رَجُلاً مِنْ أصْحابِ النبيِّ صلى اللَّهُ عليْه وسلم بِهٰذَا وقال هِيَ الحَمْدُ لله رَبِّ العَالِمِينَ السَّبْعُ المَثانِي *

168-....... Ebû Saîd ibnu'l-Muallâ (R) şöyle demiştir: Ben namâz kılıyordum. Rasûlullah bana uğradı ve beni çağırdı. Ben namâ-

---

234 -*Ve biliniz ki, Allah muhakkak kişi ile kalbinin arasına perde olur*-. Ona kalbinden kalbine ondan daha yakın, daha hâkimdir. Ondakini gönlünden, gönlündekini ondan daha iyi bilir ve daha yakından zabt ve temellük eder. Kudreti o kadar nufûz edicidir ki, yalnız kişi ile başkaları arasına değil, onunla kalbi arasına girer, hisseden "Ben" ile hissedilen "Ben"i birbirinden ayırır. İnsanı bir anda gönlündeki emellerinden mahrûm ediverir. Azimlerini bozuverir, niyetlerini tahvîl ediverir; kanâatlerini, zevklerini değiştiriverir. Onunla kalbinin arasını öyle ayırır, öyle açar ki, birbirinin zıddı kesilir, insanın kendini kendine hasım eder. Kişi ile kalbinin arasına öyle girer ki, aklını elinden alıverir, nihâyet canını alır öldürüverir. Bunun için Allah sizinle kalbiniz arasına perde çektiği ve ölüme da'vet ettiği vakit icâbet etmemeye ve cebrine mukaavemet eylemeye imkân bulamazsınız ve bir lâhza sonra başınıza ne geleceğini bilemezsiniz. O hâlde kalbinizle aranız açılmadan, canınız elinizden alınmadan, fırsat elinizde iken Allah'ın Rasûlü sizi diriltecek, ebedî hayâta yükseltecek ilim veyâ amel; herhangi birşeye da'vet ettiği zamân ihmâl etmeyip istekle icâbet ediniz... (*Hakk Dîni*, III, 2386-2387).

zı bitirinceye kadar O'nun yanına gitmedim, O'ndan sonra yanına gittim. Rasûlullah (S):

— *"Senin gelmenden seni men' eden nedir? Allah: 'Ey îmân edenler, sizi, size hayât verecek şeylere çağırdığı zamân Allah'a ve Rasûlü'ne icâbet edin...' buyurmadı mı?"* dedi.

Sonra Rasûlullah bana:

— *"Sen bu mescidden çıkmadan önce, sana muhakkak Kur'ân'daki en büyük sûreyi öğreteceğim"* buyurdu.

Rasûlullah mescidden çıkmağa davrandığı zamân, ben kendisine va'd ettiği şeyi hatırlattım.

Ve Muâz ibnu Ebî Muâz şöyle dedi: Bize Şu'be, Habîb'den tahdîs etti ki, o, Hafs'tan işitmiştir. O da Peygamber'in sahâbîlerinden bir adam olan Ebû Saîd'den bu hadîsi işitmiştir:... Ve Rasûlullah:

— *"O sûre, **el-Hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn**'dir; namâzda tekrâr edilen yedi âyettir"* buyurdu [235].

١٣١ــ وإذْ قالُوا اللَّهُمَّ إنْ كانَ هٰذَا هُوَ الحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فأمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أوِ ائْتِنا بِعَذَابٍ أليمٍ . قال ابنُ عُيَيْنَةَ ما سَمَّى اللَّهُ تعالى مَطَرًا في القُرْآنِ إلاَّ عذَابًا وتُسَمِّيهِ العَرَبُ الغَيْثَ وهُوَ قَوْلُهُ تعالى يُنْزِلُ الغَيْثَ مِنْ بعْدِ ما قَنَطُوا

131- *"Hani bir zamân da: 'Yâ Allah, eğer bu, Sen'in katından (gelme) hakkın kendisi ise, durma bizim üstümüze gökten taş yağdır yâhud bize acıtıcı bir azâb getir' demişlerdi"* (Âyet: 32).

Sufyân ibn Uyeyne şöyle demiştir:
Yüce Allah Kur'ân'da "*Matar*" ismini söylediğinde, muhakkak "Azâb" ma'nâsına söyledi. Arab kavmi ise "Yağmur"a "*Gays*" ismini verir.
Bu da Yüce Allah'ın şu kavlidir: *"O, ümîdlerini kestikten sonra yağmuru indirmekte, rahmetini yaymakta olandır.."* (eş-Şûrâ: 28).

235 Bu hadîsin değişik bir senedle biraz farklıca bir rivâyeti el-Fâtiha tefsîrinde geçmişti.

Burada hadîsin sonundaki rivâyeti getirmesinin fâidesi, bunda, Hafs'ın, hadîsi Ebû Saîd'den işitmesinin açıkça söylenişi bulunmasıdır.

١٦٩ــ حدّثني أحْمَدُ حدّثنا عُبَيْدُ اللّهِ بنُ مُعاذٍ حدّثنا أبي حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عبْدِ الحَمِيدِ هُوَ ابنُ كُرْدِيدٍ صاحِبُ الزِّيادِيِّ سَمِعَ أنَسَ بنَ مالِكٍ رضي اللّهُ عنْهُ قال أبُو جَهْلٍ اللّهُمَّ إنْ كانَ هٰذَا هُوَ الحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فأمْطِرْ علَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أوِ ائْتِنا بِعَذَابٍ ألِيمٍ . فنَزَلَتْ وما كانَ اللّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وأنْتَ فِيهِمْ وما كانَ اللّهُ مُعَذِّبَهُمْ وهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ وما لَهُمْ أنْ لايُعَذِّبَهُمُ اللّهُ وهُمْ يَصُدُّونَ عنِ المَسْجِدِ الحَرامِ الآيَةَ *

169-....... Bize Şu'be, Abdulhamîd'den -ki o ez-Ziyâdî'nin arkadaşı İbnu Kurdîd'dir-, Enes ibn Mâlik(R)'ten işittiği şu haberi tahdîs etti: Ebû Cehl:

— ***"Yâ Allah, eğer bu Kur'ân, Sen'in katından*** (gelme) ***hakkın kendisi ise, durma bizim üstümüze gökten taş yağdır yâhud bize acıtıcı bir azâb getir"*** dedi.

Bunun üzerine şu âyetler indi: ***"Hâlbuki sen içlerinde iken, Allah onları azâblandırıcı değildi. Onlar istiğfâr ederlerken de Allah yine onları azâblandırıcı değildir.*** (Sen içlerinden çıktıktan sonra) ***Allah onlara ne diye azâb etmeyecek? Onlar Mescidi Harâm'dan kendileri ona*** (onun hizmetine) ***ehil olmadıkları hâlde, men' edip duranlardır. O*** (hizmete) ***takvâya erenlerden başkaları onun ehilleri değillerdir. Fakat onların pekçoğu bunu bilmezler"*** (Âyet: 33-34) [236].

١٣٢ــ بابُ قَوْلِهِ وما كانَ اللّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وأنْتَ فِيهِمْ وما كانَ اللّهُ مُعَذِّبَهُمْ وهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

132- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Hâlbuki sen içlerinde iken, Allah onları azâblandırıcı

---

236 Hadîs ile başlık arasındaki uygunluk meydandadır, çünkü hadîs, başlığı ve daha ziyâdesini aynen içine almıştır.

"Hâsılı o zamân o kâfirlerin başlarına taş yağdırılmaması veyâ diğer bir elemli azâb ile köklerinin kazınmaması, onların ona hakk kazanıcı olmamalarından değil, Yüce Allah'ın Rasûlü'ne ve istiğfâr etmeleri düşünülenlere büyük fadlından ve içlerinde Peygamber varken veyâ istiğfâr eden veyâ edecek olanlar bulunurken azâb etmek istememesinden idi. Yoksa Allah'ın onlara azâb etmeyecek neleri vardı.." (*Hakk Dîni,* III, 2399). Hakîkaten Peygamber'in hicretinden sonra Bedir'de Allah onlara çok elem verici dünyevî bir azâb indirivermiştir.

değildi. Onlar istiğfâr ederlerken de Allah yine onları azâblandırıcı değildir'' (Âyet: 33).

١٧٠ ــ حدّثنا مَحَمَّدُ بنُ النضرِ حدّثنا عُبَيْدُ اللّهِ بنُ مُعاذٍ حدّثنا أبي حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عبْدِ الحَمِيدِ صاحِبِ الزِّيادِيِّ سمِعَ أنَسَ بن مالِكٍ قال قال أبو جَهْلٍ اللَّهُمَّ إنْ كانَ هٰذَا هُوَ الحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فأمْطِرْ علَيْنا حجارَةً مِنَ السَّماءِ أوِ ائتنا بعَذابٍ أليمٍ فنَزَلَتْ وما كانَ اللّهُ لِيُعَذِّبهُمْ وأنْتَ فِيهِمْ وما كانَ اللّهُ مُعَذِّبَهُمْ وهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ وما لَهُمْ أنْ لايُعَذِّبَهُمُ اللّهُ وهُمْ يَصُدُّونَ عنِ المَسْجِدِ الحَرَامِ الآيَةَ ٭

170-....... Bize Şu'be, ez-Ziyâdî'nin sâhibi olan Abdulhamîd'den tahdîs etti ki, o, Enes ibn Mâlik'in şöyle dediğini işitmiştir:

Ebû Cehl:

— ***''Yâ Allah, eğer bu Kur'ân Sen'in katından*** (gelme) ***hakkın kendisi ise, durma bizim üstümüze gökten taş yağdır, yâhud bize acıtıcı bir azâb getir''*** dedi.

Bunun üzerine şu âyetler indi: ***''Hâlbuki sen içlerinde iken Allah onları azâblandırıcı değildi. Onlar istiğfâr ederlerken de Allah yine onları azâblandırıcı değildir. Allah onlara ne diye azâb etmeyecek? Onlar Mescidi Harâm'dan kendileri ona ehil olmadıkları hâlde men' edip duranlardır. Hâlbuki takvâya erenlerden başkaları onun ehilleri değillerdir. Fakat onların pekçoğu bunu bilmezler''*** (Âyet: 33-34) [237].

١٣٣ ــ بابٌ وقاتِلُوهُمْ حتىٰ لاتَكُونَ فِتْنَةٌ ويكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لله

133- BÂB:

''Bir fitne kalmayıncaya ve dîn tamâmiyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla muhârebe edin...''

(Âyet: 39)

237 Buradaki âyet ve hadîs, aynıyle bundan evvelki bâbda geçmişti. Şu kadar var ki, bundan evvelki hadîste Buhârî'nin şeyhi Ahmed ibnu'n-Nadr idi, buradaki hadîste ise şeyhi, onun kardeşi Muhammed ibnu'n-Nadr'dır. İşte Buhârî buradaki başlığı koyup, aynıyle hadîsi, ancak kendisinin bu hadîsi kardeş olan iki şeyhten rivâyet ettiğinin bilinmesi için zikretmiştir.

el-Hâkim: Buhârî'nin Nişâbûr'a geldiği zamân bu iki kardeşin evine iner olduğu ve onların yanlarında kalmayı çok yapar olduğu haberi bana erişti, demiştir (Aynî).

١٧١ـ حدّثنا الحَسَنُ بنُ عبْدِ العَزيزِ حدّثنا عبْدُ اللّهِ بنُ يحْيَى حدّثنا حَيْوَةُ عنْ بَكْرِ بنِ عَمْرٍو عنْ بُكَيْرٍ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضَى اللّهُ عنهما أنَّ رجُلاً جاءَهُ فقال يا أبا عبْدِ الرَّحْمٰنِ ألا تَسمَعُ ما ذَكَرَ اللّهُ في كتابه وإنْ طائِفَتانِ منَ المُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا إلى آخِرِ الآيَةِ فما يمْنَعُكَ أنْ لا تُقاتِلَ كما ذَكَرَ اللّهُ فى كِتابِهِ فقال يا ابْنَ أخِي أغْتَرُّ بِهذِهِ الآيِةِ ولاَ أقاتِلُ أحَبُّ إلَيَّ منْ أنْ أغْتَرَّ بهذِهِ الآيَةِ الَّتِى يَقُولُ اللّهُ تعالى ومَنْ يقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا إلى آخِرِها قال فإنَّ اللّهَ يَقُولُ وقاتِلُوهُمْ حَتَّى لاتَكُونَ فِتْنَةٌ قال ابنُ عُمَرَ قَدْ فَعَلْنَا على عَهْدِ رسولِ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم إذْكانَ الإسْلامُ قَليلاً فكانَ الرَّجُلُ يُفْتَنُ فى دِينِهِ إمَّا يقْتُلُوهُ وإمَّا يوثِقُوهُ حتَّى كَثُرَ الإسْلامُ فَلَمْ تَكُنْ فِتْنةٌ فلمَّا رَأى أنَّهُ لايُوَافِقُهُ فِيما يُرِيدُ قال فَما قَوْلُكَ فى عَلِيٍّ وعُثْمانَ قالَ ابنُ عُمَرَ ما قَولِى فى عليٍّ وعُثْمانَ أمَّا عُثْمانُ فَكانَ اللّهُ قَدْ عَفا عَنْهُ فكَرِهْتُمْ أنْ يَعْفُو عنْهُ وأمَّا علِيٌّ فابْنُ عَمِّ رسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم وخَتَنُهُ وأشارَ بِيَدِهِ وهٰذِهِ ابْنَتُهُ أوْ بِنْتُهُ حَيْثُ تَرَوْنَ *

171-....... Bize Hayve ibn Şurayh, Bekr ibn Amr'dan; o da Bukeyr ibn Abdillah'tan; o da Nâfi'den şöyle tahdîs etti: Abdullah ibn Umer(R)'e bir adam geldi de:

— Yâ Ebâ Abdirrahmân! Allah'ın kendi Kitâb'ında zikrettiği şu âyeti işitmiyor musun: ***"Eğer mü'minlerden iki zümre birbiriyle döğüşürlerse, aralarını bulup barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecâvüz ediyorsa, siz o tecâvüz edenle, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın..."*** (el-Hucurât:9) buyuruyor. Allah'ın kendi Kitâb'ında zikrettiği gibi, müslümânlar arasındaki harbe katılıp kıtâl yapmandan seni nasıl bir düşünce men' etti? diye sordu.

İbn Umer de:

— Ey kardeşim oğlu! Okuduğun bu âyeti delîl edinip harbetmektense Yüce Allah'ın, içinde büyük tehdîdler buyurmakta olduğu şu âyeti delîl getirip onunla amel etmem, bana daha sevimlidir: ***"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezâsı, içinde ebedî kalıcı olmak üzere cehennemdir. Allah ona gazâb etmiştir, ona la'net etmiştir ve ona çok büyük bir azâb hazırlamıştır"*** (en-Nisâ:92), dedi.

İbn Umer'in bu sözü üzerine o Hâricî zât:

— Şübhesiz ki Allah: *"Bir fitne kalmayıncaya ve dîn tamâmıyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla muhârebe edin..."* buyuruyor, dedi [238]

İbn Umer de:

— Biz Rasûlullah zamânında müslümânlar henüz az iken o harbi müşriklere karşı yapmışızdır (yoksa müslümânlar birbirlerine karşı değil). O zamân kişi dîni husûsunda fitneye, musîbete uğratılır, baskı yapılırdı: Müşrikler ya onu öldürürler yâhud da onu sımsıkı bağlarlardı. Nihâyet müslümânlar çoğaldı, artık hiçbir fitne kalmadı, dedi.

O Hâricî genç, İbn Umer'in, onun istemekte olduğu kıtâl husûsunda kendisiyle uyuşmaz olduğunu görünce (konuyu değiştirip):

— (Hâricîler'in "Hatâ etti" dedikleri) Alî ve Usmân hakkındaki görüşün nedir? dedi.

İbn Umer:

— Alî ve Usmân hakkındaki görüşüme gelince: Allah Usmân'ı affetmiştir. Fakat siz onu affetmeyi istemediniz. (Usmân Bedir'de bulunmadı, Uhud'dan kaçtı, Rıdvân Bey'atı'nda yoktu dersiniz. Bedir sırasında Peygamber'in kızı olan eşi hasta idi. Rasûlullah ona izin verdi; Uhud'da ordunun bozulması sırasında Usmân da bir tarafa çekilmişti; Rıdvân Bey'atı'nda ise Rasûlullah onu vazîfe ile Mekke'ye göndermişti.) Alî'ye gelince: O, Rasûlullah'ın amcasının oğlu ve kızının kocasıdır -eliyle Fâtıma'nın mezârına işâret ederek:- ve işte şu, Peygamber'in kızıdır; yâhud: O'nun kızı, görüp durduğunuz şu yerdedir, dedi [239].

---

238 Yânî şirk baskısı olmasın ve dîn, hepsi Allah için olsun. Allah'ın kullarını başkalarına mahkûm tutan bâtıl dînler, hakk dîn karşısında izmihlâle düşsün, hakk hâkim olsun da fitne ve mihnetle kimse hakk ma'bûddan başkasına itâat edip boyun eğmeğe zorlanmasın. el-Bakara:193. âyette de bunun bir benzeri geçmişti. Yalnız burada *"Kulluhu"* var, orada yoktu. Buhârî'nin el-Bakara âyetinin tefsîrindeki rivâyetine göre İbn Umer'le bu buluşma ve konuşma, Abdullah ibnu'z-Zubeyr ile Yezîd ibn Muâviye ve Mervânîler arasında harb devâm ettiği sıra vâki' olmuştur. Abdullah ibn Umer Cemel, Sıffîn, Harre gibi müslümânlar arasında cereyân eden kanlı vak'alara -Alî'yi ve İbnu'z-Zuberyr'i takdîr ettiği hâlde- fiilen katılmamıştı. İşte Hâricî genci bunun sebebini soruyor ve dayandığı delîle göre itâat olunması i'tikaad olunan devlet başkanına karşı muhâlefet edenlere karşı harbedilmesi re'yinde bulunuyor.

İbn Umer de ona cevâb vererek: Dayandığın âyetteki *fitne* ile maksad, müslümânların kendi aralarındaki ihtilâf değil, küfür ve şirk demektir ki, biz şirke karşı harbi, müslümânların azlık zamânında yaptık ve gâlib geldik, diyor.

239 Hadîsin başlığa uygunluğu, Yüce Allah "Hiçbir fitne kalmayıncaya kadar onlarla savaşın" buyuruyor sözündedir.

Fitne, lugatte karışığını almak için altını ateşe koymaktır. Bundan mihnet ve belâya sokmak ma'nâsına kullanılmıştır.

"Fitne kıtâlden beterdir" (el-Bakara: 191) buyurulmuştur. Çünkü katlin zahmet olması çabuk geçer, fitneninki devâm eder. Katl insanı yalnız dünyâdan

١٧٢ــ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ حدّثنا زُهَيْرٌ حدّثنا بَيانٌ أنَّ وَبرَةَ حَدَّثَهُ قال حدّثني سَعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ قال خَرَجَ عَلَيْنا أوْ إلَيْنا ابنُ عُمَرَ فقال رجُلٌ كَيفَ تَرَى في قِتالِ الفِتْنَةِ فقال وهَلْ تَدْرِي ماالْفِتْنَةُ كانَ مُحَمَّدٌ صلى اللّهُ عليهِ وسلم يُقاتِلُ المُشْرِكِينَ وكانَ الدُّخُولُ عَلَيْهِمْ فِتْنَةً ولَيْسَ كَقِتالِكُمْ عَلى المُلْكِ *

172-....... Saîd ibn Cubeyr şöyle dedi: Üzerimize yâhud yanımıza İbn Umer çıkıp geldi. O sırada bir adam ona:

— Müslümânlar arasındaki fitne harbi hakkında nasıl düşünüyorsun? diye sordu.

İbn Umer de onun sorusuna:

— Fitne nedir bilir misin? Muhammed (S) müşriklerle harbederdi. Müşrikler üzerine harbe girmek bir fitne (ve müşrik baskısını gidermek) içindi. Yoksa sizin kıtâliniz gibi meliklik ve saltanat üzerine açılmış bir harb değildi, diye cevâb verdi [240].

١٣٤ــ بابٌ ياأيُّها النبيُّ حَرِّضِ المُؤْمِنِينَ عَلى القِتالِ إنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وإنْ يَكُنْ مِنكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا ألْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بأنَّهُمْ قَوْمٌ لايَفْقَهُونَ

134- BÂB:

"Ey Peygamber, mü'minleri harbe teşvîk et. Eğer içinizden sabr ve sebâta mâlik yirmi kişi bulunursa, onlar ikiyüze galebe ederler. Eğer sizden yüz kişi olursa,

---

çıkarır, fitne ise hem dînden hem dünyâdan oldurur. Binâenaleyh fitneye tutulmaktan ise, o fitneyi çıkaranları öldürmek veyâ ölmek veyâ çıkardıkları fitneyi kendi başlarına yıkmak elbette yeğdir. İki şerrin en hafîfi tercîh olunur kaaidesi de bu gibi nasslardan çıkarılmıştır... Ölümü temennî ettiren hâl, ölümden daha ağırdır. Bu nazmın sevkinde insanı vatanından çıkarmak da ona ölümü temennî ettirecek fitneler ve mihnetler cümlesinden olduğuna işâret vardır. Şirk, küfür neşri, irtidâd, Allah'ın harâmlarına saygısızlık, umûmî âsâyişi bozmak hep birer fitnedirler. Allah korusun mü'minin dönüp kâfir olması, öldürülmesinden şiddetlidir... İşte bütün bunlar ''*Fitne katlden eşeddir*'' düstûrunda özetlenerek harb ilânı sebebi topluca beyân buyurulmuş ve müslümânlar fitneyi def' için Allah yolunda ya gâzî veyâ şehîd olmağa rağbet edilmiştir (*Hakk Dîni*, I, 695).

240 Bu, zikredilen hadîsin başka bir yoldan rivâyetidir. Bu, öncekinden kısadır. Bunların ayrı ayrı iki vâkıa olmaları da muhtemel olur (Aynî).

kâfirlerden binini yener. Çünkü onlar anlamazlar gürûhudur'' (Âyet: 65).

۱۷۳ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عبْدِ اللَّهِ حدّثنا سُفْيانُ عن عَمْرٍو عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما لمَّا نَزَلَتْ إنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صابِرُونَ يَغْلِبُوا مِأتَيْنِ فَكُتِبَ عَلَيْهِمْ أنْ لاَيَفِرَّ واحِدٌ مِنْ عَشَرَةٍ فقال سُفْيانُ غَيرَ مَرَّةٍ أنْ لاَيَفِرَّ عِشْرُونَ مِنْ مِائَتَيْنِ ثُمَّ نَزَلَتْ الآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُم الآيَةَ فَكَتَبَ أنْ لاَ يَفِرَّ مِائَةٌ مِنْ مائتَيْنِ زَادَ سُفْيانُ مَرَّةً نَزَلَتْ حَرِّضِ المُؤْمِنِينَ عَلى القِتال إنْ يَكُنْ مِنكُمْ عِشْرُونَ صابِرُونَ قال سُفْيانُ وقال ابنُ شُبْرُمَةَ وأُرَى الأمْرَ بالمَعْرُوفِ والنَّهْىَ عنِ المُنْكَرِ مِثْلَ هَذَا *

173-....... İbn Abbâs(R)'tan (şöyle demiştir): ***''Eğer sizden sabredici yirmi kişi bulunursa, onlar ikiyüze gâlib gelirler''*** âyeti inince, mü'minler üzerine birinin on düşmandan kaçmaması farz yazıldı.

Sufyân ibn Uyeyne birçok kerre: Yirmi kişinin iki yüz düşmandan kaçmaması diye söyledi. Bundan sonra ***''Şimdi Allah sizden yükü hafifletti...''*** âyeti inince, Allah yüz kişinin ikiyüz düşmandan kaçmamasını farz kıldı.

Sufyân bir kerresinde şunu ziyâde etti: ***''Mü'minleri harbe teşvîk et. Eğer içinizden sabredici yirmi kişi bulunursa, onlar ikiyüze galebe ederler...''*** (âyeti) indi, dedi.

Yine Sufyân dedi ki: Kûfe kaadısı Abdullah ibnu Şubrume de:

— Ben ma'rûfu emretme ve münkerden nehyeylemeyi de zikredilen bu hüküm gibi zannediyorum, demiştir [241].

---

241 Bu nisbete kadar düşman karşısında sabr ve sebât etsinler, bu nisbette ve böyle bir azim ve îmân ile harbe ve sabra alışsın, çalışsın, ilâhî nusrata dayanıp mücâhede eylesinler. Daha fazlasında mükellefiyet yoktur. Ve sabr ve sebât emirleri hudûdsuz da değildir. Bu nisbetin böyle iki fıkra adedle ifâdesi, iki nükteye dayanır: Birincisi kalb itmi'nânının artması için bir tekrîrdir. Yânî bu nisbetin sâde yirmi ve ikiyüz gibi iki az cemâate sığışmayıp çoğaldıkça da aynı nisbetin cereyânını anlatmaktadır. İkincisi, İslâm'ın başlangıcındaki askerî teşkîlâtın esâsî cüzlerine işârettir. Demek oluyor ki, îmân, bir mü'mini kâfire karşı on kattan fazla büyülten bir kuvvettir. Ve bu kuvvet sâde ferdiyetle değil, en az yirmi kişilik bir ictimâî birlik ile tebârüz eyler.

Bu galebe kâfirlerin anlamaz bir kavim olmalarındandır. Başlangıcı ve meâdı anlamazlar. Allah'ı ve âhireti bilmezler. Harbleri mü'minler gibi Allah rızâsı için Allah'ın emrine uymak ve Allah'ın kelimesini en yüksek kılmak niyet ve maksadıyle değildir... (*Hakk Dîni,* III, 2430).

١٣٥ ـ بابٌ الآنَ خفَّفَ اللّهُ عَنْكُمْ وعَلِمَ أنَّ فِيكُمْ ضُعْفًا الآيَةَ إلَى قَوْلِهِ واللّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

135- BÂB:

"Şimdi Allah sizden yükü hafifletti. Bildi ki, sizde muhakkak bir za'f vardır. O hâlde eğer içinizden sabırlı yüz kişi olursa ikiyüzü yenerler, eğer sizden bin kişi olursa ikibine galebe ederler Allah'ın izniyle. Allah sabr ve sebât edenlerle berâberdir" (Âyet: 66).

١٧٤ ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ عبْدِ اللّهِ السُّلَمِيُّ أخبرنا عبْدُ اللّهِ بنُ المُبارَكِ أخبرنا جَرِيرُ بنُ حازِمٍ قال أخبرَنِي الزُّبَيْرُ بنُ خِرِّيتٍ عنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضِيَ اللّهُ عنهما قال لَمَّا نَزَلَتْ إنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ شَقَّ ذَلِكَ عَلَى المُسْلِمِينَ حِينَ فُرِضَ عَلَيْهِمْ أنْ لاَيَفِرَّ واحِدٌ مِنْ عَشَرَةٍ فَجاءَ التَّخْفِيفُ فقال الآنَ خَفَّفَ اللّهُ عَنْكُمْ وعَلِمَ أنَّ فِيكُمْ ضُعْفًا فانْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ قال فَلَمَّا خَفَّفَ اللّهُ عنْهُمْ مِنَ العِدَّةِ نَقَصَ مِنَ الصَّبْرِ بِقَدْرِ ماخُفِّفَ عَنْهُمْ *

174-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: ***"Eğer sizden sabredici yirmi kişi olursa, ikiyüze gâlib gelirler"*** âyeti indiği zamân, mü'minler üzerine birinin on düşmandan kaçmaması farz kılındığında, bu müslümânlara ağır geldi. Akabinde şu hafifletme hükmü geldi de Allah şöyle buyurdu: ***"Şimdi Allah sizden yükü hafifletti. Bildi ki, sizde muhakkak bir za'f vardır. O hâlde eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa, ikiyüzü yenerler".***

İbn Abbâs: Allah mü'minlerden sayıyı hafifletince, onlardan hafifletilen mikdâr mukaabilinde sabırdan eksildi, demiştir [242].

---

242 Müslümânlar çoğaldıkça içlerinde zaîf olanlar da bulunduğundan, bundan sonra sâdıklarda olduğu gibi, birin ona kadar sabredip kaçmaması ve ederse ***"O muhakkak Allah'ın gazâbına uğramıştır, onun yurdu cehennemdir"***(Âyet:16) olacağı hakkındaki ilâhî hüküm hafifletilmiştir... Şu hâlde bundan şöyle bire iki nisbetinden fazlada sabredemiyenler kaçak sayılmazlar. Fakat silâh ve gereçleri bulunduğu hâlde, ikiden yüz çevirip kaçanlar, o hükmü hakk etmiş kaçak olurlar. Ve bunda en küçük temel cüz, yüz kişilik bir bölük olarak mü'teberdir. Bundan anlaşılır ki, bu hafifletme, birin ona veyâ daha fazlasına galebesi imkânını gidermek değil, ikiden ziyâdeye karşı sabr ile harbin vücûbunu veyâ mendûbluğunu hafifletmedir... (*Hakk Dîni*, III, 2431).

٩ــ سُورَةُ بَرَائَةَ

9- Berâe Sûresi [243]

وَلِيجَةً كلُّ شَىْءٍ أدْخَلْتَهُ فى شَىْءٍ : الشُّقَّةُ السَّفَرُ . الخبالُ الفَسادُ
والخَبالُ المَوْتُ . ولاَ تَفْتِنِّى لاتُوَبِّخْنِى . كَرْهًا وكُرْهًا واحِدٌ : مُدَّخَلاً
يُدْخَلُونَ فِيهِ : يَجْمَحُونَ يُسْرِعُونَ : والمُؤْتَفِكاتِ ائْتَفَكَتْ انقَلَبَتْ بها الأَرْضُ:
أَهْوَي أَلْقاهُ فى هُوَّةٍ : عَدْنٍ خُلْدٍ : عَدَنْتُ بأَرْضٍ أَىْ أَقَمْتُ . ومِنْهُ مَعْدِنٌ:
وبُقالُ فى مَعْدِنِ صِدْقٍ فى مَنْبَتِ صِدْقٍ . الخَوَالِفُ الخالِفُ الَّذى خَلَفَنِى

243 Bu Berâe Sûresi, Medîne'de en son inen sûredir. İnmeye dokuzuncu hicret yılında başlamıştır. Bunun *Berâe, Tevbe, el-Mukaşkışe...* gibi yirmi kadar ismi vardır.

Bu sûreyi ilk bakışta diğerlerinden ayıran bir özellik, evvelinde *Besmele* olmamasıdır... Bunun evvelinde *Besmele* inmediği şübhesizdir. Bunun sebebini şu hikmette aramak lâzım gelir: Hz. Alî'den rivâyet edildi ki, burada *Besmele* niçin yazılmadığı kendisinden sorulduğu zamân. ***"Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm,*** bir emândır. Bu sûre ise kılıç ve ahidleri atma ile indi" demiştir. Sufyân ibn Uyeyne de bu ma'nâyı anlatırken ***"Size selâm verene 'Sen mü'min değilsin' demeyin"*** (en-Nisâ:94) âyetiyle te'yîd ederek anlatmıştır. Yânî selâm vermenin emânı kaldırmaya mâni' bulunduğu düşünülürse ***"Rahmân ve Rahîm"*** sıfatlarıyle ilâhî rahmeti te'kîd edilmiş bir sûrette hatırlatma ve o rahmete erişme vesîlesi olarak Allah'ın ismini zikretmek demek olan *Besmele*'nin ma'sûmluğu kesme ve emânı kaldırmaya aykırı ve çelişici olacağı da ortaya çıkar. Hakîkaten mes'ele iyi düşünülürse ne aklen, ne de naklen bu sûrenin evvelinde *Besmele*'nin ne inmesine, ne yazılmasına, ne de okunmasına cevâz tasavvur olunmak ihtimâli yoktur. Hattâ burada "Rahmet"i açıkça söylemeyerek sâde "Bismi'llah. Berâetun mine'llah" demekte bile iki büyük sakınca vardır: Evvelâ bu, tenâkuz olur. Çünkü Besmele, Allah'ın ismine sarîh bir vuslat, ***"Berâetun mine'llah"*** ise "Allah'tan alâkayı kesmek" demektir. Bu ikisi ise, açıktan açığa mütenâkızdır. İkinci olarak bunun zâhirinden "Allah'ın ismiyle teberrük ve teyemmün, Allah'tan

فَقَعَدَ بَعْدِي ومِنْهُ يَخْلُفُهُ في الغابِرِينَ ويَجُوزُ أنْ يَكُونَ النِّساءُ مِنَ الخالِفَةِ وإنْ كانَ جَمْعَ الذُّكُورِ فانَّهُ لَمْ يُوجَدْ عَلى تَقْدِير جَمْعِهِ إلاَّ حَرْفانِ فارِسٌ وفَوارِسُ وهالِكٌ وهَوالِكُ : الخَيْرَاتُ واحِدُها خَيْرَةٌ وهَى الفَوَاضِلُ. مُرْجَؤُنَ مُؤَخَّرونَ: الشَّفَاشَفِيرٌ وهْوَ حَدُّهُ والجُرُفُ ماتَجَرَّفَ مِنَ السُّيُولِ والأوْدِيَةِ : هار هائِرٍ. لأوَّاهٌ شَفقًا وفَرَقًا وقال * إذَا ماقُمْتُ أرْحَلُها بِلَيْلٍ تأوَّهُ آهَةَ الرَّجُلِ الحَزِينِ يُقال تَهَوَّرَتِ الْبِئرُ إذَا انْهَدَمَتْ وانْها رَمِثْلُهُ *

"*Velîceten*(= Sır dostu)" (Âyet: 16), **bir şeyin içine girdirdiğin her şey; "*eş-Şukkatu*"** (Âyet: 42), **"Sefer"; "*el-Habâl*"** (Âyet: 47), **"Şerr, fesâd ve ölüm"; "*Velâ teftinnî*(= Beni fitneye düşürme)"** (Âyet: 49), **"Beni azarlama, kınama"; "*Kerhen*" ve "*Kurhen*"** (Âyet: 53) **bir ma'nâya olup, "İstemeyerek" demektir.**

"*Muddehalen*(= Sokulacak bir delik)" (Âyet: 57), **içine sokulacakları delik; "*Ve hum yecmehûne*"** (Âyet: 57) **'Onlar yüzlerini koşa koşa o tarafa çevirirlerdi"; "*el-Mu'tefikât*"** (Âyet: 70) **"Altı üstüne getirilmiş şehirler", "*İ'tefeket*", "Yer onu ters çevirdi"; "*Ve'l-mu'tefikete ehvâ*", "*Lût kavminin altı üstüne gelen kasabalarını da O kaldırıp derin bir çukura attı*"** (en-Necm: 53).

"*Cennâti Adnin*", "İkaamet cennetleri" (yâhud: Devamlılık, Ebedîlik cennetleri) (Âyet: 72); **"Adentu bi-ardın", yânî "Bir yerde ikaamet ettim"; "Ma'din" de bu ma'nâdandır ki, Arz'ın içindeki altın ve gümüş gibi cevherlerin bulunduğu yerdir, her nesnenin asıl mekânı demektir. "Fulân sıdk ma'dinindedir" denilir**

---

alâkayı kesmektir" demek gibi bir ma'nâ zihne gelir ki, bunun bir küfr olacağında şübhe yoktur. İşte bundan dolayı bu sûrenin evvelinde *Besmele* inmemiş ve yazılmamış olduğu gibi, okunması dahî tecvîz edilemez. Ve hattâ bu tahkîke nazaran, namâzda böyle bir yanılma vâki' olsa, çirkin bir tegayyür bulunacağından, namâz fâsid olmak lâzım gelir. Ancak bu mahzûr yalnız sûrenin evvelindedir. Parçalarına gelince, diğer sûrelerin parçalarındaki kırâat hükümlerinden farkı zâhir değildir. Filvâki' teâmül de böyledir. Meselâ sonundan "*Lekad câehum rasûlun*" diye okunacağı zamân, *Besmele* terkedilmez... (*Hakk Dîni*, III, 2442-2444).

ki, "O doğruluk mekânındadır" demektir.

"*Maa'l-havâlif*", "Oturan ve geri kalanlarla berâber"; "el-Hâlif", "Benim arkamda kalan ve benden sonra oturan kimse"dir. "Kalanlar içinde ona halef oluyor" sözü, bu lafızdandır. Eğer bu "*Havâlif*" müzekkerlerin cem'i ise, kadınlar için olan cem'in "el-Hâlife"den olması câiz olur. Çünkü "Fevâil" vezni "Fâile"nin cem'idir. Şu muhakkak ki, müzekkerin cem'i olduğu takdîrinde, bu Arab kelâmında bulunmaz, ancak şu iki lafız: "Fâris-Fevâris", "Hâlik-Hevâlik" lafızları bulunur. "*el-Hayrât*(= Bütün hayırlar)" (Âyet: 88) bunun tekili "Hayratun"dur, bunlar da fazlalıklardır. "*Murceûne li-emrillâhi*" (Âyet; 106), "Allah'ın emrine geciktirilmişlerdir". "*eş-Şefâ*", "Kenar, kıyı, onun keskin tarafı"dır. "*el-Curuf*(= Uçurum) ", "Seyllerden ve vâdîlerden su ile kazılıp uçurumlaşan yerler." "*Hâr*", "Hâir"in kalbedilmişi olup "Yıkılan, çöken" demektir, "*Yoksa yapısını yıkılacak bir yarın kenârına kurup da onunla berâber cehennem ateşinin içine çöküp giden kimse mi?*" (Âyet: 109).

"*Le-Evvâhun şefekan ve farakan*", "Şefkatli ve yufka yürekli olduğu için çok âh vâh eden kimse"dir.

"*İbrâhîm cidden çok duâ eden, kalbi yufka ve merhametli ve çok sabırlı bir zât idi*" (Âyet: 114). (Bu "*Evvâhun*" kelimesi "Âh vâh etmek" ma'nâsından fa'âl veznindedir.) Şâir de şöyle demiştir: "Geceleyin kalktığım zamân hüzünlü adamın inleyip sızlanması gibi âh vâh ederek, dişi devemin sırtına semerini bağlarım..." [244].

---

244 *el-Evvâh;* müteevvih ve mutadarrı' demektir ve bu fa'âl vezni üzeredir. Buhârî burada bu beyt ile *Evvâh* lafzının *Teevvuh* masdarından fa'âl vezni üzere olduğuna huccet getirmektedir. Lugatte bu kelime hakkında şu bilgiler verildi: *Evhu, Âhı, Evvih, Evvi, Evveh, Âvûh* Tâlut vezninde, *Âhın, Evvetâhu* ki, mecmûu onüç lugattir, bir kelimedir ki, şikâyet ve acı duyma sırasında, yânî gam ve derdden şikâyet vaktinde, kezâlik hasta oldukta yâhud bir uzuv derdli olup ağrıdıkta söylenir. Lisânımızda *Âh* ile ve *Öf* ile ta'bîr olunur. *el-Evhu, et-Te'vîhu, et-Teevvuhu,* "Âh vâh demek" ma'nâsınadır... *el-Evvâh,* Şeddâd vezninde yakînî ilim sâhibi adama denir, yâhud duâ icâbetine muvaffak olana yâhud duâsı çok olan mutadarrı' adama yâhud kalbi yufka, rahmet ve rikkat sâhibi adama yâhud fakîh ve âlim adama denilir yâhud mü'min demektir; bu sonuncusu Habeşe lugatidir *(Kaamûs Ter.).*

Kuyu yıkılıp çöktüğü zamân "Tekevvereti'l-bi'ru" denilir; "İnhâra" fiili de onun gibi "Yıkıldı, çöktü" demektir [245]**.**

١٣٦ ـ بابُ قَوْلِهِ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ* أَذَانٌ إِعْلَامٌ : وقال ابنُ عبّاسٍ أُذُنٌ يُصَدِّقُ . تُطَهِّرُهُمْ وتُزَكِّيهِمْ بِها ونَحْوُها كَثِيرٌ والزَّكاةُ الطَّاعَةُ والإِخْلاصُ . لاَيُؤْتُونَ الزَّكاةَ لاَيَشْهَدُونَ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ . يُضاهُونَ يُشَبِّهُونَ

136- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Müşriklerin içinden kendileriyle muâhede ettiklerinize Allah'tan ve Rasûlü'nden bir ultimatomdur" (Âyet: 1) [246]**.**

"Ezânun" (Âyet: 3) **"İ'lâm" yânî "Bildirmek"tir.**

---

245 Buhârî âdeti üzere sûrenin baş tarafında, sûre içinde geçen bâzı kelime ve ta'bîrlerin ma'nâlarını ve tefsîrlerini nakletmiştir. Bu kelime ve ta'bîrlerin sonlarındaki rakamlar içinde geçmekte bulundukları âyet rakamlarıdır.

246 *Berâet* maddesinin asıl ma'nâsı *Mufredât* ve *Basâir*'de beyân olunduğuna göre: "Herhangi bir mekrûhtan ayrılmak ve uzaklaşmak" demektir... Bu kelimenin bir de siyâsî ve harb hukûku bakımından kararlaşmış ma'nâsı vardır ki, burada asıl kasdedilen de odur. Nitekim Ebû Bekr er-Râzî bunu îzâh ile *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da: "Berâet dostluğu kesmek, ma'sûmluğu kaldırmak ve emânı gidermektir" der. Fahruddîn er-Râzî de *Tefsîr*'inde: "Berâetin ma'nâsı ismetin kesilmesidir. 'Fulân'dan berî oldum' denilir ki, aramızda ismet kesildi, aramızda alâka kalmadı demektir..." der. Ve işte burada Berâet herhangibir eksikliğin kerâhetinden selâmet ve uzaklaşma aslî ma'nâsını içine almakla berâber, bilhassa hukûkî ve siyâsî ma'nâsıyle devletler hukûku ıstılâhında "harb hâlinin meydana gelmesini gerektiren münâsebet kesme" demektir ve bu sûretle sûrenin ilk âyeti bir ultimatom ve ondan sonrası bunun mûcib sebebleriyle umûma i'lân ve îzâhıdır... Görülüyor ki, bu âyet "Fulân'dan Fulân'a mektûb" denilmesi gibi, bir başlık üslûbundadır. Fakat burada herhangibir mektûb veyâ tahrîrin değil, muntazam bir resmî teblîğin ve bilhassa siyâsî edebiyâttan olmak üzere bir atma, bir ultimatom başlığının bütün gerekli rükünleriyle bir tahrîr numûnesi vardır. Bunda evvelâ teblîğin mâhiyeti, ikinci olarak gönderici ve gönderme vâsıtası, üçüncü olarak kendilerine gönderilenler ve haysiyetleri, dördüncü olarak alâkalı olanlar tamâmen eklenerek gâyet vecîz ve aynı zamânda açık ve müessir bir sûrette ta'rîf edilip gösterilivermiş ve anlatılmıştır ki, bu teblîğin sebebi şirk ve müslümânlara önceden yapılmış ahiddir. Demek oluyor ki, müslümânlara önceden ahd etmemiş olanlara esâsen bir alâka ve münâsebet olmadığından, böyle bir münâsebet kesme ihbârına lüzûm yoktur. Ancak müslümânların muâhede yaptıkları müşriklere karşı doğrudan doğruya ahdi bozmaksızın, evvelâ ahdi atmak ile böyle bir münâsebet kesmeyi haber vermeleri lâzım gelmiştir. Çünkü Allah ve Rasûlü o ahidlerden berîdirler... (*Hakk Dînî,* III, 2446-2447.)

Ve İbn Abbâs şöyle demiştir:
''*Yekûlune huve uzunun*'' (Âyet: 61), "O işittiği herşeyi tasdîk eden bir kulaktır derler"; ''*Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini temizler ve onları da temizler, bereketlendirirsin*'' (Âyet: 103), (bunlar bir ma'nâyadır). Bunların benzeri (Kur'ân'da yâhud Arab dilinde) çoktur.

''*Zekât*'', Allah'a itâat ve ihlâs ma'nâlarına da gelir. ''*Vay hâline o Allah'a ortak tanıyanların ki, onlar zekât vermezler, onlar âhireti inkâr edenlerin tâ kendileridir*'' (Fussilet: 6-7), yânî onlar ''*Lâ ilâhe ille'llah = Yoktur çalap Allah'tır ancak*'' tevhîdine şehâdet etmezler.

''*Yudâhûne*'' (Âyet: 30), "Benzetiyorlar" ma'nâsınadır [247].

١٧٥ـ حدّثنا أَبو الوَلِيدِ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ أَبِى إِسْحاق قال سَمِعْتُ البَرَاءَ رضى اللّٰهُ عنه يَقُولُ آخِرُ آيَةٍ نَزَلَتْ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الكَلاَلَةِ وآخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ بَرَاءَةٌ *

175-....... Ebû İshâk şöyle demiştir: Ben el-Berâ ibn Âzib(R)'den işittim. O: (Hükümlerden) en son inen âyet ''***Senden fetvâ isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki hükmü şöylece açıklar***'' (en-Nisâ:176) kelâmı; en son inen sûre de Berâetun'dur. diyordu [248].

١٣٧ـ بابُ قَوْلِهِ فَسِيحُوا فى الأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ واعْلَمُوا أنكُمْ غَيْرُ مُعجِزِى اللّٰهِ وأَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الكافِرِينَ . سِيحُوا سِيرُوا

---

247 Bu başlıkta da Buhârî, bâzı kelime ve ta'bîrlerin ma'nâ ve tefsîrlerini nakletmiştir. Bu tefsîrlerin çoğu Alî ibn Ebî Talha el-Hâşimî yoluyla İbn Abbâs'tan nakledilmişlerdir.

Bu sûrenin âyetlerinde geçen bir kelimeyi tefsîr ederken bâzen bir istidrad olarak başka bir sûredeki âyete de işâret etmektedir. Nitekim burada Fussilet: 6-7. âyetini bir istidrâd ve şâhid olarak zikretmiştir.

248 Hadîsin başlığa uygunluğu son cümlesindedir. Bunun bir rivâyeti en-Nisâ'nın sonunda geçmiş, ilgili açıklamalar da orada verilmişti.

137- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"(Ey müşrikler!) Yeryüzünde dört ay daha (güvenlikle) dolaşın. Bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakabilecekler değilsiniz. Allah herhâlde kâfirleri rüsvây edicidir"

(Âyet: 2)

"*Sîhû* (= Seyâhat edin)", "Yürüyün" demektir [249].

١٧٦ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثنى اللَّيْثُ قال حدّثنى عُقَيْلٌ عنِ ابنِ شِهابٍ وأَخْبَرَنى حُمَيْدُ بنُ عبْدِ الرَّحْمٰنِ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ قال بَعَثَنِى أَبُو بَكْرٍ فى تِلْكَ الحَجَّةِ فى مُؤَذِّنِينَ بَعَثَهُمْ يَوْمَ النحْرِ يُؤَذِّنُونَ بِمِنًى أَنْ لاَيَحُجَّ بَعْدَ العامِ مُشْرِكٌ ولاَ يَطُوفَ بالْبَيْتِ عُرْيانٌ . قال حُمَيْدُ بنُ عبْدِ الرَّحْمٰنِ ثُمَّ أَرْدَفَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم بِعَلِيِّ ابنِ أَبِى طالِبٍ وأَمَرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةَ قال أَبُو هُرَيْرَةَ فأَذَّنَ معَنا عَلِيٌّ يَوْمَ النَّحْرِ فى أَهْلِ مِنًى بِبَرَاءَةَ وأَنْ لاَيَحُجَّ بَعْدَ العامِ مُشْرِكٌ ولاَ يَطُوفَ بالْبَيْتِ عُرْيانٌ *

176-....... Bana Ukayl, İbn Şihâb'dan tahdîs etti. Ve bana Humeyd ibnu Abdirrahmân haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Ebû Bekr (R) şu (ma'lûm olan dokuzuncu yıldaki) haccda, birinci bayram günü gönderdiği birçok münâdîler içinde, beni de nidâ etmeye gönderdi. Bütün bu münâdîler Minâ'da

— "Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc etmesin ve hiçbir çıplak kişi de Beyt'i tavâf etmesin" diye i'lân ediyorlardı.

Humeyd ibn Abdirrahmân dedi ki: Sonra Rasûlullah (S) Ebû Bekr'in ardından Alî ibn Ebî Tâlib'i gönderip, Berâe Sûresi'ni i'lân etmesini emretti.

Ebû Hureyre dedi ki: Alî de bizimle berâber nahr gününde Minâ'daki insanlar arasında Berâe'yi ve "Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc etmesin, hiçbir çıplak da Beyt'i tavâf etmesin" diye bağıra bağıra i'lân etti [250].

---

249 Bu âyet o ultimatomun içindeki aslî şeyleri özetlemiştir. Bundan sonra eski hâl ve vaziyette kalmanıza imkân yoktur. Ya küfürden vazgeçip Hakk'ın emrine teslîm olursunuz veyâ Dünyâ ve Âhiret perîşân olursunuz.

250 Bu hadîsin bir rivâyeti Namâz Kitâbı ile Hacc'da da geçmişti.

Bu, Ebû Bekr'in emîrliği ile dokuzuncu hicret yılında yapılan haccdır ki, Mekke fethinden bir sene sonra ve Rasûlullah'ın bizzât idâre ettiği Vedâ Haccı'ndan bir sene evvel idi. Sekizinci yılda Mekke fethinden sonra Mekke'ye emîr ta'yîn edilen Attâb ibn Esîd(R)'in emîrliği ile hacc edilmişti.

١٣٨ ـ باب قَوْلِهِ وأذَانٌ مِنَ اللّهِ ورسُولِهِ إلى النَّاسِ يَوْمَ الحَجِّ الأكْبَرِ أنَّ اللّهَ بَرِيءٌ مِنَ المُشْرِكِينَ ورَسُولُهُ فإنْ تُبْتُمْ فَهْوَ خيْرٌ لَكُمْ وإنْ تَوَلَّيْتُمْ فاعْلَمُوا أنَّكُمْ غيْرُ مُعْجِزِى اللّهِ وبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ ألِيمٍ . آذَنَهُمْ أعْلَمَهُمْ

138- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Ve bu, en büyük hacc günü Allah'tan ve Rasûlü'nden insanlara (şöyle) bir i'lâmdır: Allah ve Rasûlü müşriklerden artık kesinlikle uzaktır. Eğer tevbe ve dönüş ederseniz bu sizin için hayırlıdır. Eğer yine yüz çevirirseniz, şunu bilin ki şübhesiz, siz Allah'ı âciz bırakabilecekler değilsiniz. O küfredenlere acıtıcı bir azâbı müjdele"

(Âyet: 3).

"*Âzenehum*", "Onlara bildirdi" demektir [251].

١٧٧ ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ حدّثنا اللَّيْثُ حدّثنى عُقَيْلٌ قال ابنُ شِهابٍ فأخْبرني حُمَيْدُ بنُ عبدِ الرَّحْمنِ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ قال بَعَثَنِى أبو بَكْرٍ رضىَ اللّهُ عنه فى تِلْكَ الحَجَّةِ فى المُؤَذِّنِينَ بَعَثَهُمْ يَوْمَ النَّحْرِ يُؤَذِّنُونَ بِمِنًى أنْ لاَيَحُجَّ بَعْدَ العامِ مُشْرِكٌ ولاَ يَطوفَ بالبَيْتِ عُرْيانٌ قال حُمَيْدٌ ثُمَّ أرْدَفَ النبىُّ صلى اللّهُ عليه وسلم بِعَلِىِّ بنِ أبى طالِبٍ فأمَرَهُ أنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَارَةَ قال أبو هُرَيْرَةَ فأذَّنَ مَعَنا عَلِى فى أهْلِ مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ بِبَرَاءَةَ وأنْ لاَيَحُجَّ بَعْدَ العامِ مُشْرِكٌ ولا يَطُوفَ بالبَيْتِ عُرْيانٌ *

---

251 Sûrenin evveli müşriklere karşı muâhedelerinin ayrılması ile berâetin mutlak olarak subûtunu ve bunun sûret ve hükmünü haber verme ve îcâbını bildirmedir. Ve işbu ***"Allah'tan ve Rasûlü'nden bir i'lâmdır"*** kelâmı da herkese i'lân ve i'lâmın vücûbunu ihbâr ve târîhini tesbît ile tahakkukunu te'kîd ve gelecek olan sebebleri ve netîcelerini îzâh eden bir beyânnâmedir. Baştaki berâet ***"İllellezîne"*** diye henüz vâsıl olmak üzere bulunan mutlak bir berâettir. Bu ikinci ise ***"Müşriklerden berîdir"*** diye ***"Min"*** ile sılalanmış bi'l-fiil tahakkuku başlamış bir berâettir... Hadîslerden anlaşıldığı üzere Alî, bu i'lâna me'mûr edilmiş, Arafât'tan i'tibâren Minâ günlerinin nihâyetine kadar o sene hacc vaktinde bu i'lân vazîfesi yapılmış ve bu arada dört ay mühlet için de bayram günü başlangıç olmuştur. Bu vechile sûrenin başı vecîz ve açık bir nebz, bir münâsebet kesme ultimatomu, bu âyetten i'tibâren de gerekçeleriyle açıklanmış bir harb i'lânı beyânnâmesini ihtivâ etmektedir.

177-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Humeyd ibn Abdirrahmân haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Ebû Bekr (R) şu haccda, birinci bayram günü gönderdiği birçok münâdîler içinde beni de nidâ etmeye gönderdi. Bütün bu münâdîler Minâ'da:

— "Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc etmesin, hiçbir çıplak da Beyt'i tavâf etmesin!" diye i'lân ediyorlardı.

Humeyd dedi ki: Sonra Peygamber (S) Ebû Bekr'in ardından Alî ibn Ebî Tâlib'i gönderip, Berâe Sûresi'ni i'lân etmesini emretti.

Ebû Hureyre dedi ki: Bunun üzerine Alî de bizimle berâber nahr gününde Minâ'daki halkın arasında Berâe'yi ve "Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc etmesin, hiçbir çıplak da Beyt'i tavâf etmesin" diye i'lân ediyordu [252].

١٣٩ـ بابٌ إلاَّ الَّذِينَ عاهَدْتُمْ مِنَ المُشْرِكِينَ

139- BÂB:

"Muâhede yaptığınız müşriklerden size hiçbirşey eksiklik yapmamış, aleyhinizde hiçbir kimseye yardım etmemiş olanlar (bu hükümden) müstesnâdır"

(Âyet: 4) [253].

١٧٨ـ حدّثنا إسْحَاقُ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا أبِى عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابنِ شِهَابٍ أنَّ حُمَيْدَ بنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أخْبَرَهُ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ أخْبَرَهُ أنَّ أبا بَكْرٍ رضى اللّٰهُ عنْهُ بَعَثَهُ فى الحَجَّةِ الَّتِى أمَّرَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم عَلَيْهَا قَبْلَ حَجَّةِ الوَداعِ فى رَهْطٍ يُؤَذِّنُ فى النَّاسِ أنْ لاَ يَحُجَّنَّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيانٌ فَكانَ حُمَيْدٌ يَقُولُ يَوْمُ النَّحْرِ يَوْمُ الْحَجِّ الأكْبَرِ مِنْ أجْلِ حَدِيثِ أبِى هُرَيْرَةَ *

---

252 Hadîs bundan evvelki hadîsin başka bir şeyhden ve "Rasûlullah" yerine "Peygamber" şeklindeki küçük bir lafız farkıyle tekrârıdır.

253 Âyetin devâmı şöyledir: *"O hâlde onların müddetleri bitinceye kadar ahidlerini tamamlayın. Çünkü Allah* (haksızlıktan) *sakınanları sever".* Yânî bunları, o ahid bozanlara karıştırmayınız, onlar gibi dört ay müddet geçince hemen harbe kalkışmayınız, bunlara onlar gibi muâmele etmeyiniz de müddetleri bitinceye kadar ahidlerini tamâmı tamâmına edâ eyleyiniz. Çünkü Allah muttakîleri muhakkak sever. Ahd haklarını gözetmek de takvâ cümlesindendir. Velev ki müşrik olsun, ahdine riâyet eden vefâkâr ile etmeyen gaddarı müşâvî tutmak, takvâya aykırıdır.

178-....... İbn Şihâb'dan; ona Humeyd ibn Abdirrahmân haber vermiştir. Ona da Ebû Hureyre (R) haber vermiştir: Ebû Bekr (R), Vedâ Haccı'ndan (bir sene) evvel Rasûlullah (S) onu hacc emîri yapıp Mekke'ye gönderdiğinde, Ebû Bekr de Ebû Hureyre'yi kurban bayramının ilk günü Minâ'da, insanlar içinde i'lân yapan büyük bir cemâat içinde (şu iki maddeyi) i'lâna me'mûr etmiştir: Bu yıldan sonra hiçbir müşrik kesin olarak hacc etmeyecektir; Beyt'i de hiçbir çıplak tavâf etmeyecektir!

Ve Humeyd: Nahr günü, Ebû Hureyre'nin bu hadîsinden dolayı büyük hacc günüdür, der idi [254].

١٤٠ ـ بابٌ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لاَ أَيْمانَ لَهُمْ

140- BÂB:

"(Eğer ahidlerinden sonra yine andlarını bozarlar ve dîninize saldırırlarsa) küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onlar andları olmayan adamlardır..."

(Âyet: 12) [255].

---

254 Bu da yukarıda zikredilen Ebû Hureyre hadîsinin başka bir rivâyetidir. Burada haccın ekber vasfıyle vasıflandırılmasında birkaç ma'nâ vardır:

a. Umreye "Küçük hacc" denildiğinden, buna nazaran asıl hacc, "Ekber Hacc" olur. Hudeybiye'den sonra hicretin yedinci senesi kazâ umresi yapılmıştı. Bu sûretle o gün küçük hacc günü olmuştu. Sekizinci sene Mekke fethiyle geçmiş ve İslâm'da ilk hacc, bu dokuzuncu sene başlamış idi. Ve şu hâlde bu ma'nâ ile "Ekber Hacc" bundan böyle her sene var demektir. Çünkü Ekber Hacc günü demek, asıl ma'nâsıyle hacc günü demeye müsâvîdir.

b. Bir hacc amelini teşkîl eden fiillerin en büyük kısmı demek olur ki, bu da her sene ve her haccda vardır.

c. Müslümânların ve müşriklerin toplandığı pek büyük bir toplanma ile İslâm yurdunda ilk ve bir kerre olarak yapılan hacc demek olur... (*Hakk Dîni,* III, 2450-2451).

255 Hakîkatte onlar için, onların nazarında yemîn denilen şey yoktur. Kalblerinde yemînin hiçbir hükmü, kıymeti olmadığından ağızlarıyle ne kadar yemîn etseler boştur; yemîne riâyet etmez, yemîn bozmayı bir sakınca saymazlar. Yemînsiz oldukları, küfürde bu kadar ileri gittikleri belli olmuş bulunanlarla artık ahid yapmak imkânsız olur. Bunlarla bir ahid yapabilmek, yemînsizlikten vazgeçmelerine bağlıdır. Bu ise ancak kıtâl ile mümkin olur. Zîrâ böyle kâfirler katl ve kıtâlden başka birşeyden çekinmezler. Bunun için bu yemînsizlere, bu küfür imâmlarına kıtâl ediniz ki, vazgeçsinler. O küfür ve işlemekte oldukları büyük cürümlere, o yemînsizliğe, dînsizliğe son versinler. Yânî böyle diye ve bu arzû ve ümîd ile kıtâl ediniz; harbden maksadınız bu olsun. Yoksa mütecâvizlerin âdeti olduğu üzere sırf telef etmek, sâde zarar ve eziyet etmek olmasın (*Hakk Dîni,* III, 2467-2468).

١٧٩ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى حدّثنا يَحْيَى حدّثنا إسْماعِيلُ حدّثنا زَيْدُ بنُ وَهْبٍ قال كُنَّا عِنْدَ حُذَيْفَةَ فقال مابَقِيَ مِنْ أصْحابِ هٰذِهِ الآيَةِ إلاَّ ثَلاثَةٌ ولاَ مِنَ المُنافِقِينَ إلاَّ أرْبَعَةٌ فقال أعْرابِيٌّ إنَّكُمْ أصْحابَ مُحَمَّدٍ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم تُخْبِرُونا فَلا نَدْرِي فَما بالُ هٰؤُلاَءِ الَّذِينَ يُبَقِّرُونَ بُيُوتَنا ويَسْرِقُونَ أعْلاَقَنا قال أُولَئِكَ الفُسَّاقُ أجَلْ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ إلاَّ أرْبَعَةٌ أحَدُهُمْ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَوْ شَرِبَ المَاءَ البارِدَ لَما وَجَدَ بَرْدَهُ *

179-....... Bize Zeyd ibnu Vehb tahdîs edip şöyle dedi: Bizler Huzeyfe ibnu'l-Yemân'ın yanında bulunuyorduk. Huzeyfe:

— Bu âyetin sâhiblerinden üç kişi, münâfıklardan da dört kişiden başka kimse kalmadı, dedi.

Bir bedevî de:

— Sizler ey Muhammed(S)'in sahâbîleri, bize (birtakım şeyler) haber veriyorsunuz ki, bizler onları bilemiyoruz. Şu kimselerin hâli nedir ki, onlar bizim evlerimizi yarıp açıyorlar ve en kıymetli mallarımızı çalıyorlar? dedi.

Huzeyfe:

— Bunlar (kâfirler ve münâfıklar değil) fâsıklardır. Evet onlardan dört kişiden başka kimse kalmadı. Onlardan biri çok yaşlı bir ihtiyârdır ki, o soğuk su içse artık onun soğukluğunu da hissetmez olmuştur (şehvetinin gitmesi ve mi'desinin bozukluğundan dolayı eşyâ arasını farkedemez olmuştur), dedi [256].

١٤١ ــ بابُ قَوْلِهِ والَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ والفِضَّةَ ولا يُنْفِقُونَها فى سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ ألِيمٍ

141- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

---

256 Hadîsin başlığa uygunluğu "Bu âyetin sâhiblerinden kimse kalmadı" sözündedir. Çünkü Buhârî'nin bu hadîsi burada getirmesinin maksadı, bu "Küfrün önderlerini öldürün" âyeti olduğuna delâlet eder. Hadîsin ma'nâsının özeti, Huzeyfe, münâfıklar hakkında Rasûlullah'ın sırr sâhibi idi. Münâfıkları o bilirdi. Rasûlullah'tan sonra münâfıkları Huzeyfe'den başka hiçbir beşer bilmezdi. Peygamber (S) münâfıklardan ve bu âyetin haklarında inmiş olduğu küfür ehlinden birtakım kimselerin isimlerini Huzeyfe'ye gizlice söylemiş, hepsinin isimlerini söylememişti (Aynî).

"Altını ve gümüşü yığıp biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar, işte bunlara pek acıklı bir azâbı muştula"
(Âyet: 34).

١٨٠ـ حدّثنا الحَكَمُ بنُ نافِعٍ أخبرَنا شُعَيْبٌ حدّثنا أبو الزِّنادِ أنَّ عبْدَ الرَّحْمٰنِ الأعْرَجَ حدَّثَهُ أنَّهُ قال حدّثني أبو هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه أنَّهُ سَمِعَ رسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ يَكُونُ كَنْزُ أحَدِكُمْ يَوْمَ القِيامَةِ شُجاعًا أقْرَعَ *

180-....... Abdurrahmân el-A'rec tahdîs edip şöyle demiştir: Bana Ebû Hureyre (R) tahdîs etti ki, kendisi Rasûlullah(S)'tan: "(Zekâtını vermeyen) *herbirinizin hazînesi kıyâmet günü çok zehirli erkek bir yılan sûretinde olacaktır"* buyururken işitmiştir.

١٨١ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ حدّثنا جَرِيرٌ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ زَيْدِ ابنِ وَهْبٍ قال مَرَرْتُ عَلى أبى ذَرٍّ بالرَّبَذَةِ فَقُلْتُ ما أنْزَلَكَ بهٰذِهِ الأرْضِ قال كُنَّا بالشَّأْمِ فَقَرَأْتُ والَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنْفِقُونَها فى سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ ألِيمٍ قال مُعاوِيَةُ ماهٰذِهِ فينا ما هٰذِهِ إلاَّ فِى أهْلِ الكِتابِ قال قُلْتُ إنَّها لَفِينا وَفِيهِمْ *

181-....... Zeyd ibn Vehb şöyle demiştir: Ben bir ara Rebeze'-ye, yânî Ebû Zerr el-Gıfârî'nin yanına uğradım ve ona:

— Seni bu yere indiren sebeb nedir? diye sordum.

O şöyle dedi:

— Biz Şâm'da bulunuyorduk. Orada ***"Altını ve gümüşü yığıp biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar; işte bunlara pek acıklı bir azâbı muştula"*** âyetini okur (ve bunun kitâb ehli ile müslümânlar hakkında indiğini) anlatırdım.

Muâviye ise:

— Bu âyet bizim hakkımızda değil, bu âyet ancak kitâb ehli hakkında inmiştir, dedi.

Ebû Zerr dedi ki: Ben de Muâviye'ye:

— Bu âyet muhakkak hem bizim, hem de onlar hakkındadır, dedim [257].

---

257 Bu hadîslerin birer rivâyeti Zekât Kitâbı'nda da geçmişti. Orada daha tafsîllidirler. Son hadîsin devâmı şöyle oluyor: "Bu sebeble Muâviye ile aramız açıldı.

١٤٢ـ باب قوله عزّ وجلّ يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْها فى نارِ جَهَنَّم فَتُكْوَى بِها جِباهُهُمْ وجُنُوبُهُمْ وظُهُورُهُمْ هٰذا ما كَنَزْتُمْ لأنْفُسِكُمْ فَذُوقوا ماكُنْتُمْ تَكْنِزُونَ * وقال أحْمَدُ بنُ شَبِيبِ بنِ سَعِيدٍ حدثنا أبى عنْ يُونُس عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ خالِدِ بنِ أسْلَمَ قال خَرَجْنا مَعَ عَبْدِ اللّهِ بنِ عُمَرَ فقال هٰذا قَبْلَ أنْ تُنْزَلَ الزَّكاةُ فلمّا اُنْزِلَتْ جعَلَها اللّهُ طُهْرًا لِلأمْوالِ *

142- AZÎZ VE CELÎL OLAN ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"O gün bunlar, üzerlerine yakılacak cehennem ateşinin içinde kızdırılacak da o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak; işte bu nefisleriniz için toplayıp sakladıklarınız! Artık saklayıp istifçilik ettiğiniz bu nesneleri tadın! (denilecek)"

(Âyet: 35).

Ve Ahmed ibnu Şebîb ibn Saîd şöyle dedi: Bize babam Şebîb ibn Saîd el-Basrî, Yûnus ibn Yezîd el-Eylî'den; o da İbn Şihâb'dan tahdîs etti ki, Hâlid ibnu Eslem şöyle demiştir:

Biz Abdullah ibn Umer'in berâberinde yola çıktık. İbn Umer: Bu *"Altını ve gümüşü yığıp biriktirenler"* âyeti, zekât indirilmeden önce idi. (Çünkü o zamân sadaka, yetecek mikdârdan fazla olanından farz idi.) Zekât âyeti indirilince, Allah zekâtı mallar için bir temizlik sebebi kıldı, dedi [258].

O beni Halîfe Usmân'a şikâyet etti. Bunun üzerine Medîne'ye çağırıldım. Medîne'ye geldiğimde halk beni hiç görmemiş gibi yanıma toplandı. Ben Usmân'a bu hâli söyledim. O: Yakın bir yere çekil ve halk ile görüşme, dedi. Ben de: Bunu yapamam, kanâatimi söylemekten vazgeçmem, dedi."

Ebû Zerr'in mezhebine göre, âile nafakasından fazla mal biriktirmek harâm idi, bu yolda fetvâ verirdi. İnsanları bunu kabûle teşvîk eder, bunu kabûl etmeyenlere ağır sözler söylerdi.

Âyet altın ve gümüşün hakkı, insanlığın faydaları bakımından yaratılma hikmeti, alışveriş vâsıtası yânî semen olarak Allah'ın kullarının hakîkî ihtiyâçlarına sarfolunup tedâvül etmek, hem de ***"Yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaması"*** (el-Haşr: 7), güzel sûrette sarfedilmek olduğunu, tedâvülden çekip saklayarak biriktirmenin ictimâî bir haksızlık olduğunu beyân etmektedir.

258 Hadîsin başlığa uygunluğu "Bu, zekâtın indirilmesinden önce idi" sözünden alınır. Bu hadîs bu senedle aynen Zekât Kitâbı'nda da geçmişti. Seneddeki Hâlid ibn Eslem Medîneli meşhûr tâbiî müfessir Zeyd ibn Eslem'in kardeşidir.

١٤٣ــ بابُ قَوْلِهِ إنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنا عَشَرَ شَهْرًا فى كتابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ والأَرْضَ مِنْها أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ * القَيِّمُ هُوَ القائِمُ

143- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Hakîkatte ayların sayısı Allah yanında, Allah'ın Kitâbı'nda -tâ gökleri ve yeri yarattığı gündenberi- oniki aydır. Onlardan dördü harâm olanlardır"

(Âyet: 36).

***"el-Kayyımu"*, "Kaaim olan, ayakta duran" demektir** [259].

١٨٢ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ عَبْدِ الوَهَّابِ حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عنْ مُحَمَّدٍ عنْ ابنِ أَبِى بَكْرَةَ عنْ أَبِى بَكْرَةَ عنِ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قال إنَّ الزمانَ قَدِ استَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمٰوَاتِ والأَرْضَ السَّنَةُ اثْنا عَشَرَ شَهْرًا مِنْها أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلاثٌ مُتَوالِياتٌ ذُو القَعْدَةِ وذو الحَجَّةِ والمُحَرَّمُ ورَجَبُ مُضَرَ الَّذِى بَيْنَ جُمادَى وشَعْبانَ *

182-....... Bize Hammâd ibn Zeyd, Eyyûb es-Sahtıyânî'den; o da Muhammed ibn Sîrîn'den; o da Abdurrahmân ibn Ebî Bekre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur. *"İşte zamân* (yânî yıl) *hakîkaten Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü hey'eti gibi bir devre girmiştir. Sene oniki aydır. Bunlardan dördü harâm aylardır ki, üçü birbiri ardınca olan zu'l-ka'de, zu'l-hicce ve muharrem, biri de Mudar'ın ayı olan cumâdâ ile şa'bân arasındaki receb ayıdır"* [260].

---

259 Dört hurmetli ay, bunlarda yapılan ma'siyetin günâhı, tâatin sevâbı diğerlerinden daha şiddetli ve daha kıymetli olmak hasebiyle, öbür aylardan ziyâde ta'zîm ve ihtirâm edilmesi lâzım gelen muhterem aylardır. Bunlar ma'rûf ta'bîriyle "Üçü serd, biri ferddir", yânî üçü arka arkaya, biri tektir...

İşte bu en pâydâr, en doğru dîndir. Onikiden ve dörtten fazla veyâ eksik aylarla nesi'li sayılır hesâb ve takvîmler değil, İslâmî hükümlerde tutulması lâzım olan dosdoğru hesâb, ancak bu sayı ve esastır. Çünkü bu, kıymeti sırf beşerî i'tibâr ile kaaim olan farzî veyâ herkes için hilkatte delîl ve alâmeti zâhir olmayan takvîmlere dayalı bir hesâb değil, şu görülen âlemi yaratan tarafından tanzîm edilen bir takvîmdir... (*Hakk Dîni,* III, 2523).

260 Hadîsin bir rivâyeti Bed'u'l-Halk Kitâbı'nın evvellerinde geçmişti. Peygamber

١٤٤ــ بابُ قَوْلِهِ ثانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُما فِي الغارِ إِذْ يَقُولُ لِصاحِبِهِ لاتَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنا ناصِرُنا : السَّكِينَةُ فَعِيلَةٌ مِنَ السُّكُونِ

144- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Eğer siz ona yardım etmezseniz, kâfirler onu (Mekke'den) çıkardıkları zamân ikinin ikincisinden ibâret iken bizzât Allah ona yardım etmişti. O zamân onlar mağaranın içindeydiler. Peygamber, o vakit arkadaşına: 'Tasalanma, Allah hiç şübhe yok bizimle berâberdir' diyordu" (Âyet: 40); **yânî Allah bizim yardımcımızdır, diyordu.**

"*es-Sekînetu*", "Sükûn" masdarından fâile veznidir[261].

١٨٣ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بن مُحَمَّدٍ حدّثنا حَبَّانُ حدّثنا هَمَّامٌ حدّثنا ثابِتٌ حدّثنا أَنَسٌ قال حدّثني أَبو بَكرٍ رضى اللَّهُ عنه قال كُنْتُ مَعَ النبيِّ ﷺ

---

bu hadîsi Vedâ Haccı'nda Minâ'daki hitâbesi içinde söylemişti. Yânî zamândaki haksızlıklar kalktı, aylar fıtrattaki yerlerini buldu, fıtrî düzgünlükleriyle yeni bir devre girdi. Zu'l-hicce zu'l-hicce oldu, hacc hakîkaten zu'l-hiccede yapıldı. Çünkü geçen seneye kadar *nesi'* yürürlükte olduğundan Ebû Bekr'in hacc ettiği dokuzuncu senede bile hacc zu'l-ka'dede yapılmış, zu'l-hicce sayılmış idi. Şimdi bu haksızlıklar kalktı ve hattâ bütün bakış noktalarından zamân, yeni bir devre girdi.

Bu başlıktaki âyetin sonunda ***"İşte bu ayakta duran dîndir"*** buyurulan en doğru hesâb ve en doğru takvîmdir... Hilâl tahavvüllerinin cârî olduğu bu âlemi yaratan Yüce Allah'ın takdîr ve takvîmiyle sâbit ve o günden beri tertîbli nizâmıyle haddizâtında cârî ve herkes için kamerin hilâl ve bedri kadar zâhir ve meşhûr olan ve kıymetini haktan alan fıtrî, açık ve dosdoğru bir hesâbdır. İkinci olarak bu aylardan dört ayın hurmeti, öteden beri ayakta duran bir dîn ve şerîattir. Tâ İbrâhîm ve İsmâîl zamânından beri Arablar buna verâseten tutunmuşlar ve riâyet edegelmişlerdi. Câhiliye'de bile harâm aylara ta'zîm ederler ve bu ta'zîm cümlesinden olarak bu aylarda kıtâlden sakınırlardı...*Nesi'* dedikleri takvîm değiştirmelerini meydana çıkardıkları zamâna kadar bu hurmet, bir diyânet ve kadîm âdet üzere yürürlükte idi... (*Hakk Dîni,* III, 2524).

261 Yânî Allah avn ve ismeti ile herhâlde ve dâima berâberimizde, koruyucumuz ve yardımcımızdır. Maiyyetinde hiçbir hüzün şâibesi bulaştırmayacak, nerede olursak olalım bizi koruyacak dâimî bir velâyet ile hâfızımızdır. Artık bu muhakkak iken hüzne cevâz yoktur... diye kat'î tesellî veriyor, hüzünden nehyediyordu. Rivâyete göre bu sırada müşrikler izleri ta'kîb ede ede gelmişler, mağaranın üstüne çıkmışlardı. Bu anda idi ki, Ebû Bekr mahzûn olmuş, "Yâ Rasûlallah, ben öldürülürsem nihâyet bir adamım; fakat Sen isâbet alırsan Allah'ın dîni gitti" diye teessür etmiş idi. Bunun üzerine Rasûlullah, aşağıda gelecek hadîsteki o vecîz tesellî sözünü söylemişti.

فِى الْغَارِ فَرَأَيْتُ آثَارَ الْمُشْرِكِينَ قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ رَفَعَ قَدَمَهُ رَآنَا قَالَ مَاظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللّٰهُ ثَالِثُهُمَا *

183-....... Sâbit el-Bunânî tahdîs edip şöyle demiştir: Bize Enes tahdîs edip şöyle dedi: Bana Ebû Bekr (R) tahdîs edip şöyle dedi: Ben Sevr mağarasında Peygamber'in yanında idim. Bu sırada (bizi aramağa çıkmış ve mağaranın üzerine gelmiş olan) müşriklerin ayak izlerini gördüm.

— Yâ Rasûlallah, bunlardan biri ayağını kaldırsa bizi görecek, dedim.

Rasûlullah (S):

— *"Üçüncüleri Allah olan iki kişiyi sen ne zannediyorsun?"* buyurdu [262].

١٨٤ــ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا ابنُ عُيَيْنَةَ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ عنِ ابنِ أَبِى مُلَيْكَةَ عنِ ابنِ عبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنهما أَنَّهُ قال حِينَ وقَعَ بَيْنَهُ وبَيْنَ ابنِ الزُّبَيْرِ قُلْتُ أَبُوهُ الزُّبَيْرُ وأُمُّهُ أَسْماءُ وخالَتُهُ عائِشَةُ وجَدُّهُ أَبو بَكْرٍ وجَدَّتُهُ صَفِيَّةُ فَقُلْتُ لِسُفْيانَ إِسْنادُهُ فقال حدّثنا فَشَغَلَهُ إِنْسانٌ ولَمْ يَقُلِ ابنُ جُرَيْجٍ *

184- Bize Abdullah ibnu Muhammed tahdîs etti. Bize Sufyân ibnu Uyeyne, İbnu Cureyc'den; o da İbnu Muleyke'den; o da Abdullah ibnu Abbâs(R)'tan tahdîs etti. İbnu Muleyke dedi ki: İbn Abbâs ile İbnu'z-Zubeyr arasında bey'at sebebiyle bir darılma meydana geldiği zamân, ben İbn Abbâs'a (İbnu'z-Zubeyr'in şu şereflerinden dolayı bey'at edilmeye lâyık olduğunu belirtip):

— Onun babası Zubeyr ibnu'l-Avvâm'dır. Anası Ebû Bekr'in kızı Esmâ'dır, teyzesi Âişe'dir, dedesi Ebû Bekr'dir, baba tarafından ninesi Safiyye bintu Abdilmuttalib'dir -ki, bu Zubeyr'in anasıdır-, dedim.

Buhârî'nin üstâdı Abdullah ibn Muhammed dedi ki: Ben Sufyân ibn Uyeyne'ye:

— Bu hadîsin isnâdı nedir? diye sordum.

Bunun üzerine Sufyân: "Bize tahdîs etti" dediği sırada onu bir

---

262 Bunun bir rivâyeti Ebû Bekr'in menkabeleri bâbı'nda geçmişti. Peygamber bu sözüyle Ebû Bekr'e: Durum böyle iken o endîşen ne? "Mahzûn olma, Allah bizimle berâberdir" buyurmuştu.

insan (bir sözle yâhud benzeri bir şeyle) meşgûl etti de, bu sebeble İbnu Cureyc diyemedi [263].

١٨٥ــ حدّثنى عَبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال **حدّثنى** يَحْيَى بنُ مَعِينٍ **حدّثنا** حَجَّاجٌ قال ابنُ جُرَيْجٍ قال ابنُ أبِي مُلَيكَةَ وكانَ بَيْنَهُمَا شَيْءٌ فَغَدَوْتُ عَلى ابنِ عَبَّاسٍ فَقُلْتُ أتُرِيدُ أنْ تُقاتِلَ ابنَ الزُّبَيْرِ فَتُحِلَّ حَرَمَ اللَّهِ فقال مَعاذَ اللَّهِ إنَّ اللَّهَ كَتَبَ ابنَ الزُّبَيْرِ وبَنى أُمَيَّةَ مُحِلِّينَ وإنِّى واللَّهِ لاأُحِلُّهُ أبدًا قال قال النَّاسُ بايِعْ لِابنِ الزُّبَيْرِ فَقُلْتُ وأَيْنَ بِهَذَا الأَمْرِ عنهُ أمَّا أبُوهُ فَحَوارِيُّ النبِىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم يُرِيدُ الزُّبَيْرَ وأمَّا جَدُّهُ فَصاحِبُ الغارِ يُرِيدُ أبابَكْرٍ وأمَّا أُمُّهُ فَذاتُ النِّطَاقِ يُرِيدُ أسْماءَ وأمَّا خالَتُهُ فأُمُّ المُؤْمِنِينَ يُرِيدُ عائِشَةَ وأمَّا عَمَّتُهُ فَزَوْجُ النبِيِّ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم يُرِيدُ خَدِيجَةَ وأمَّا عَمَّةُ النبِىِّ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم فَجَدَّتُهُ يُرِيدُ صَفِيَّةَ ثُمَّ عَفِيفٌ فى الإِسْلاَمِ قارِىءٌ لِلْقُرْآنِ واللَّهِ إنْ وصَلُونِى وصَلُونِى مِنْ قَرِيبٍ وإنْ رَبُّونِي رَبَّنِى أكْفاءٌ كِرَامٌ فآثَرَ التُّوَيْتاتِ والأُسامات والحُمَيْدَاتِ يُرِيدُ أبْطُنًا مِنْ بَنِي أسَدٍ بَنِى تُوَيْتٍ وبَنى أُسامَةَ وبَنِى حُمَيْدٍ. إنَّ ابنَ أبى العاصِ بَرَزَ يَمْشِي القُدَمِيَّةَ يَعْنِى عبْدَ المَلِكِ بنَ مَرْوَانَ وانَّهُ لَوَّى ذَنَبَهُ يَعْنِى ابنَ الزُّبَيْرِ *

---

263 Senedin başında zikredilen Abdullah ibn Muhammed, Buhârî'nin üstâdıdır. Buhârî buradaki hadîslerden üçünü arka arkaya bu şeyhinden getirmiştir. Bu hadîs ile bundan sonrakinin başlığa uygunlukları, ikisinin de Abdullah ibn Muhammed'den olmaları, bu hadîste fazîletlerini arz husûsunda Esmâ ile Âişe'nin zikrinin bulunması, bunun da Ebû Bekr'in fazîletini gerektirmesi yönünden olması mümkindir. Başlıkta da Ebû Bekr'in fazîletini bildirme vardır (Aynî).

İbn Abbâs ile İbn Zubeyr arasında bey'at sebebiyle olan dargınlık şöyle olmuştur: Muâviye öldüğü zamân İbn Zubeyr, onun oğlu Yezîd'e bey'at etmeyi kabûl etmedi ve Yezîd ölünceye kadar bunda ısrâr etti. Sonra İbn Zubeyr kendisinin halîfeliğine da'vet etti. Kendisine halîfe olarak bey'at edildi. Ona Hicâz, Mısır, Irak, Horâsân ve Şâm ehlinin çoğu itâat ettiler. Sonra Mervân Şâm'a gâlib oldu ve İbn Zubeyr tarafından emîr bulunan ed-Dahhâk ibn Kays'ı öldürdü. Sonra 65 senesinde Mervân öldü, yerine oğlu Abdulmelik geçti. Muhtâr ibn Ebî Ubeyd Kûfe'ye galebe etti. Orada İbn Zubeyr tarafında bulunanlar kaçtılar. Muhammed ibn Hanefiyye ile İbn Abbâs Hüseyin'in öldürülmesi müddetinde Mekke'de ikaamet ediyorlardı. İbn Zubeyr onları kendisine bey'at etmeye çağırdı. Onlar bunu kabûl etmediler ve: İnsanlar bir halîfe üzerine toplanıncaya kadar bey'at etmeyiz, dediler. Onların bu görüşüne bir cemâat de tâbi' oldu. İbn Zubeyr onlara şiddet gösterip sıkıştırdı... Onlar Tâif'e çekildiler... (Kastallânî).

185-....... Bize Haccâc ibn Muhammed el-Missîsî tahdîs etti. İbn Cureyc şöyle dedi: İbn Ebî Muleyke şöyle dedi: Abdullah ibn Abbâs ile İbnu'z-Zubeyr arasında birşey vardı. Ben İbn Abbâs'ın yanına gittim ve:

— İbnu'z-Zubeyr'e harb etmek, bu sûretle Allah'ın harâm kıldığı Harem'de kıtâli halâl kılmak mı istiyorsun? dedim.

İbn Abbâs:

— Böyle yapmaktan Allah'a sığınırım. Şübhesiz Allah İbn Zubeyr ile Umeyye oğulları'nı Harem'de kıtâli halâl kılanlar olarak takdîr edip yazdı. Ben Allah'a yemîn ederim ki, ebedî olarak Harem'de harbi halâl kılmam, dedi.

Yine İbn Abbâs şöyle devâm etti:

— İbn Zubeyr tarafından olan insanlar bana; İbn Zubeyr'e (halîfe olarak) bey'at et dediler. Ben onlara: Bu halîfelik işi İbn Zubeyr'den uzak değildir. Zîrâ onun babası Peygamber'in havârîsidir. -İbn Abbâs bu sözüyle ez-Zubeyr'i kasdediyordu.- Dedesine gelince, Peygamber'in mağara arkadaşıdır -Ebû Bekr'i kasdediyordu-. Annesine gelince, o da Zâtu'n-Nitakayn'dır -İbn Abbâs bununla Esmâ bintu Ebî Bekr'i kasdediyordu-. Teyzesine gelince, mü'minlerin anasıdır -Bununla Âişe'yi kasdediyordu.- (Büyük) halasına gelince, o da Peygamber'in zevcesidir -İbn Abbâs bununla da Hadîce'yi kasdediyordu-. Peygamber'in halası ise onun ninesidir. -İbn Abbâs bununla Safiyye bintu Abdilmuttalib'i kasdediyordu-. Sonra İbn Zubeyr İslâm'da afîftir, ayıplardan nezîhtir, Kur'ân'ı güzel okuyucudur. (İbnu Ebî Hayseme, *Târîh*'inde burada şunu ziyâde etti: Ben İbn Zubeyr'i kabûllendim de amca oğullarımı, Umeyye oğulları'nı terkettim.) Vallâhî eğer Umeyye oğulları bana ulaşıp iyilik ederlerse, hısımlıktan dolayı iyilik ederler; eğer onlar üzerime emîrler olurlarsa, benzerlerim olan kerîm kişiler benim emîrim olmuş olurlar. İbn Zubeyr benim üzerime Tuveytler'i, Usâmeler'i ve Humeydler'i tercîh etti -İbn Abbâs bu sözleriyle Esed oğulları'nın bir kolu olan Tuveyt oğulları'ndan, Usâme oğulları'ndan ve Humeyd oğulları'ndan birtakım batınları, soyları kasdediyor-. Şübhesiz İbnu Ebi'l-Âs meydana çıktı, şeref ve fazîlette ileriye yürümektedir -İbn Abbâs bu sözüyle Abdulmelik ibn Mervân ibnu'l-Hakem ibn Ebi'l-Âs'ı kasdediyor-. O kişi ise muhakkak kuyruğunu büktü -İbn Abbâs bu sözüyle İbn Zubeyr'i kasdedip, onun büyük işlerden gerilediğini ifâde ediyor- [264].

---

264 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de şöyle dedi: Bu söz, Abdulmelik hakkında söylediği "O ileri gidici yürüyüşle yürüyor" sözüne uygundur. İş, İbn Abbâs'ın dediği gibidir. Çünkü Abdulmelik, kendi işinde devâmlı ilerlemekte olmuş, nihâyet Irâk'ı İbn Zubeyr'den kurtarmış ve İbn Zubeyr'in kardeşi Mus'ab'ı öldürmüştür. Bun-

١٨٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيْدِ بنِ مَيْمُونٍ حدّثنا عِيسَى بنُ يُونُسَ عَنْ عُمَرَ بنِ سَعِيدٍ قال أخبرَني ابنُ أبي مُلَيْكَةَ دَخَلْنا عَلَى ابنِ عَبَّاسٍ فقال ألاَ تَعْجَبُونَ لِابنِ الزُّبَيْرِ قامَ فِى أمْرِهِ هٰذَا فَقُلْتُ لَأُحاسِبَنَّ نَفْسِى لَهُ ماحاسَبْتُها لِأَبِى بَكْرٍ وَلاَ لِعُمَرَ وَلَهُما كانا أوْلَى بِكُلِّ خَيْرٍ مِنْهُ وقُلْتُ ابنُ عَمَّةِ النبىِّ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم وابنُ الزُّبَيْرِ وابنُ أبِى بَكْرٍ وابنُ أخِى خَدِيجَةَ وابنُ اُخْتِ عائِشَةَ فإذَا هُوَ يَتَعَلَّى عَنِّى ولاَ يُرِيدُ ذَلِكَ فَقُلْتُ ما كُنْتُ أظُنُّ أنِّى أعْرِضُ هَذَا مِنْ نَفْسِى فَيَدَعُهُ وما اُرَاهُ يُرِيدُ خَيْرًا وإنْ كانَ لاَبُدَّ لأنْ يَرُبَّنِى بَنُوا عَمِّى أحَبُّ إلَىَّ مِنْ أنْ يَرُبَّنِى غَيْرُهُمْ *

186-....... Umer ibnu Saîd şöyle dedi: Bana Abdullah ibnu Ebî Muleyke haber verip şöyle dedi: Biz İbn Abbâs'ın yanına girdik. O şunları söyledi: Sizler şu halîfelik işine kalkışan İbn Zubeyr'e hayret etmiyor musunuz? Ben kendi kendime: Elbette nefsimle, Ebû Bekr ve Umer için yapmadığım hesâblaşmayı İbn Zubeyr için yapacağım, yânî İbn Zubeyr'e yardım etmek, onu müdâfaa husûsunda nefsimle münâkaşa edeceğim. Ve elbette Ebû Bekr'le, Umer herbir hayra İbn Zubeyr'den daha yakın bulunuyorlardı, dedim. Ve yine: O, yânî İbn Zubeyr, Peygamber'in halasının oğludur; Zubeyr ibnu'l-Avvâm'ın oğludur; Ebû Bekr'in oğlu, yânî torunudur; Hadîce'nin erkek kardeşinin oğludur; Âişe'nin kızkardeşi Esmâ'nın oğludur, dedim. Bir de gördüm ki, o benden yüz çevirerek yükselip uzaklaşıyor da benim, kendisinin hâssasından olmaklığımı istemiyor! Bunun üzerine ben şöyle dedim: Zanneder değilim ki, ben kendimden bu yumuşaklığı ona izhâr edeceğim de o bunu terkedecek ve benden olan bu yumuşaklıktan râzı olmayacak; ve yine zânnetmem ki, o benden uzaklaşmasında bana herhangibir hayır isteyecek! Eğer ondan meydana gelen bu hâlden, onun için bir ayrılma, bir kurtuluş yoksa yemîn olsun amca oğullarım olan Umeyye oğulları'nın benim üzerimde emîr olmaları, bana onlardan başkalarının emîr olmalarından daha sevimlidir (Çünkü Umeyye oğulları, bana Esed oğulları'ndan daha yakındırlar) [265].

---

dan sonra Mekke'deki İbn Zubeyr'e birçok askerler hazırlayıp göndermiş ve olan işler olmuştur. İbn Zubeyr'in halîfelik işi ise Allah ona rahmet eylesin, öldürülünceye kadar hep geri gitmekte olup durmuştur.

İşte bu yukarıda ismi zikredilen Abdullah ibn Muhammed'den getirmekte olduğu hadîslerden üçüncü hadîstir.

265 Bu da zikredilen hadîsin başka yoldan gelen rivâyetidir.

١٤٥ ــ باب قوله والمؤلفة قلوبهم . قال مجاهد يتألفهم بالعطية

145- YÜCE ALLAH'IN:
"Kalbleri müslümânlığa alıştırılmak istenenlere..."
(Âyet: 60)
KAVLİ BÂBI [266]

Mucâhid: Rasûlullah onları atıyye ile ülfet ettirip alıştırıyordu, demiştir.

١٨٧ ــ حدثنا محمد بن كثير أخبرنا سفيان عن أبيه عن ابن أبي نعم عن أبي سعيد رضى الله تعالى عنه قال بعث إلى النبي صلى الله عليه وسلم بشيء فقسمه بين أربعة وقال أتألفهم فقال رجل ما عدلت فقال يخرج من ضئضيء هذا قوم يمرقون من الدين *

187-....... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Peygamber'e (Yemen'den Alî ibn Ebî Tâlib tarafından arıtılmamış altın cevherinden) bir mikdâr gönderilmişti. Peygamber (S) bunu dört kişi arasında bölüştürdü ve:

— *"Ben bunları* (kendilerine ulaşan bu mala rağbetle İslâm'da sâbit olmaları için) *alıştırıyorum"* buyurdu.

Bunun üzerine bir adam:

— Sen bu taksîmde adâlet etmedin, dedi.

Peygamber:

---

266 Âyetin tamâmı şöyledir: ***"Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak ancak fakîrlere, kalbleri müslümânlığa alıştırılmak istenenlere, kölelere, esîrlere, borçlulara, Allah yolunda harcamaya ve yol oğluna mahsûstur. Allah hakkıyle bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sâhibidir".***

Bu, İslâm devletindeki zekât ve diğer vergi gelirlerinin sarfedileceği sekiz sınıf harcamanın yerini ta'yîn eden bir âyettir. Bu harcama yerlerinden biri kalbleri İslâm'a alıştırılanlardır. Bunlar başlıca üç kısım idiler: Bir kısmı bâzı kâfirler idi ki, Rasûlullah bunların şerrlerini savmak ve müslümânlara eziyetlerini men' ve diğer kâfirlere ve müşriklere ve zekâtı men' eyleyenlere karşı İslâm tarafına yardımları için atıyye ile kendilerini İslâm'a meylettirirdi. Diğer bir kısmı kendilerine atıyye vermekle, emsâlleri eşrâfın ve maiyyetlerinin İslâm'a girmeleri gözetilir ve kavimleri içinde müslümân olanların İslâm'da sebâtlarına mâni' olunmaması gibi İslâmî maslahatlar i'tibâra alınırdı. Üçüncü bir kısmı da İslâm'a yeni girmiş ve niyetleri henüz zaîf bulunan birtakım kimselerdi ki, fakîr olmasalar bile kalbleri iyice İslâm'a ülfet ettirilip îmânları takviye edilmek için bilhassa taltîf olunuyorlardı...

— *"Bu adamın soyundan öyle bir kavim çıkacaktır ki, onlar dînden, okun avı delip çıkması gibi çıkacaklardır"* buyurdu [267].

١٤٦— باب قَوْلِهِ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ :
يَلْمِزُونَ يَعِيبُونَ . وَجُهْدَهُمْ وَجَهْدَهُمْ طَاقَتَهُمْ

146- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Sadakalarda, bağışlarda bulunan mü'minlerle bir türlü, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan fakîrlerle diğer bir türlü eğlenenler; Allah onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için pek acıtıcı bir azâb da vardır"

(Âyet: 79).

"*Yelmizûne*", "Ayıplıyorlar"; "*Cuhdehum*" ve "*Cehdehum*", "Tâkatuhum" yânî "Tâkatleri" demektir.

١٨٨— حدّثنى بِشْرُ بنُ خالِدٍ أبو مُحَمَّدٍ أخبرَنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمانَ عَنْ أبى وائِلٍ عَنْ أبي مَسْعُودٍ قال لَمَّا أُمِرْنا بالصَّدَقَةِ كُنَّا نَتَحامَلُ فَجاءَ أبو عَقِيلٍ بِنِصْفِ صاعٍ وجاءَ إنْسانٌ بأكْثَرَ مِنْهُ فقال المُنافِقُونَ إنَّ اللّٰهَ لَغَنِىٌّ عَنْ صَدَقَةِ هٰذا وما فَعَلَ هٰذا الآخَرُ إلاَّ رِياءً فَنَزَلَتْ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ المُطَّوِّعِينَ مِنَ المُؤْمِنِينَ فى الصَّدَقاتِ والَّذِينَ لايَجِدُونَ إلاَّ جُهْدَهُمْ الآيَةَ *

188-....... Ebû Mes'ûd (el-Bedrî el-Ensârî -R) şöyle demiştir: Sadaka vermekle emrolunduğumuz zamân, bizler ücretle arkamızda yük taşır(kazancımızdan sadaka verir)dik. Ebû Akîl de bir gün yarım sâ' hurma sadakası getirdi. Başka bir insan da ondan daha çok mikdârda sadaka getirdi. Bunları gören münâfıklar:

— Şübhesiz Allah zengindir, bu birinci adamın getirdiği sadakaya muhtâc değildir. Şu diğer adam da o getirdiği çokça sadakayı, başka sebeble değil, ancak gösteriş olması için yapmıştır, dediler.

İşte bunun üzerine şu âyet indi: ***"Sadakalarda, bağışlarda bulunan mü'minlerle bir türlü, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bula-***

---

267 Bu hadîsin bir rivâyeti, bu isnâd ile Peygamberler Kitâbı, Hûd kıssası'nda, buradakinden daha uzun bir metinle geçmişti. Buhârî o hadîsi burada kısaltılmış olarak getirmiştir.

mayan fakîrlerle diğer bir türlü eğlenenler; Allah onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için pek acıtıcı bir azâb da vardır" [268].

١٨٩ ـ حدّثنا إسْحاقُ بنُ إبْراهِيمَ قال قُلْتُ لأبِي أُسامَةَ أحَدَّثَكُمْ زائِدَةُ عنْ سُلَيْمانَ عنْ شَقِيقٍ عنْ أبِي مَسْعُودٍ الأنْصارِيِّ قال كانَ رسُولُ اللّهِ ﷺ يأمُرُ بالصَّدَقَةِ فَيَحْتالُ أحَدُنا حَتَّى يَجِيءَ بالمُدِّ وإنَّ لأحَدِهِمِ اليَوْمَ مِائَةَ ألْفٍ كأنَّهُ يُعَرِّضُ بِنَفْسِهِ *

189-....... Ebû Mes'ûd el-Ensârî (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) sadaka vermekle emrederdi de (gücü olmayan) herhangi birimiz çalışır, uğraşır, sonunda (kazandığı ücret olan) bir müdd ölçeği getirirdi. Bu gün ise bunlardan birinin yüzbinlik (dirhem veyâ dînâr) serveti vardır.

Râvî Şakîk: Ebû Mes'ûd bu son sözü ile kendisinin çok servete sâhib olduğunu kapalıca ifâde eder gibidir, demiştir [269].

١٤٧ ـ باب قَوْلِهِ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أوْ لاتَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّهُ لَهُمْ

147- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Onlar için istiğfâr et yâhud istiğfâr etme. Eğer onlar için yetmiş defa istiğfâr dahî etsen, yine Allah kendilerini aslâ mağfiret etmeyecektir..."

(Âyet: 80) [270].

١٩٠ ـ حدّثنا عُبَيْدُ بنُ إسْماعِيلَ عنْ أبِي أُسامَةَ عنْ عُبَيْدِ اللّهِ عنْ نافِعٍ

---

268 Bu hadîslerin birer rivâyeti Zekât Kitâbı'nda geçmişti.

Müdd, yuvarlak hesâb iki avuç açılarak aldığı mikdâr kaba deniliyor *(Kaamûs Ter.)*

Tatavvu', üzerine vâcib olmayan ziyâde bir tâatte bulunmaktır ki, teneffül yânî nâfile ibâdet muâdilidir.

269 Ebû Mes'ûd bu hadîsinde, İslâm'ın başlarındaki geçim darlığı ile İslâm fetihlerinin arka arkaya gelişinden sonraki bolluk ve refâh devrini ifâde etmiştir.

270 Âyetin devâmı şöyledir: "... ***Bunun sebebi şudur: Çünkü onlar Allah'ı ve Rasûlünü inkâr ile kâfir olmuşlardır. Allah ise öyle fâsıklar gürûhuna hidâyet etmez"*** (Âyet: 80).

عن ابنِ عُمَرَ رضىَ اللَّهُ تعالى عنهما قال لمَّا تُوُفِّىَ عبْدُ اللَّهِ بنُ أُبَىٍّ جاءَ ابْنُهُ عَبْدُ اللَّهِ بنُ عبْدِ اللَّهِ إلى رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فَسألَهُ أنْ يُعْطِيَهُ قَمِيصَهُ يُكَفِّنُ فِيهِ أباهُ فأعْطاهُ ثُمَّ سألَهُ أنْ يُصَلِّىَ عَلَيْهِ فقامَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم لِيُصَلِّىَ فقامَ عُمَرُ فأخذَ بِثَوْبِ رسولِ اللَّهِ صلي اللَّهُ عليهِ وسلم فقال يارسولَ اللَّهِ أتُصَلِّى عَلَيْهِ وقَدْ نَهاكَ رَبُّكَ أنْ تُصَلِّىَ عليْهِ فقال رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم إنَّما خَيَّرَنِى اللَّهُ فقال اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أوْ لاَتَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً وسأَزِيدُهُ عَلى السَّبْعِينَ قال إنَّهُ مُنافِقٌ قال فصَلَّى عليْهِ رسُولُ اللَّهِ ﷺ فأنْزَلَ اللَّهُ ولاَ تُصَلِّ على أحَدٍ مِنْهُمْ ماتَ أبَدًا ولاَ تَقُمْ عَلى قَبْرِهِ *

190-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Abdullah ibnu Ubeyy ibn Selûl vefât ettiği zamân, oğlu Abdullah ibnu Abdillah, Rasûlullah'a geldi de babasını içinde kefenlemek için kendisine gömleğini vermesini istedi, Rasûlullah da ona kendi gömleğini verdi. Sonra Abdullah, Rasûlullah'ın, babasının cenâze namâzını kıldırmasını istedi. Rasûlullah onun cenâze namâzını kıldırmak için ayağa kalkınca Umer de ayağa kalktı ve Rasûlullah'ın elbisesinden tuttu da:

— Yâ Rasûlallah! Rabb'in Seni onun üzerine cenâze namâzı kıldırmandan nehyetmiş olduğu hâlde, Sen yine onun üzerine namâz kıldıracak mısın? dedi.

Rasûlullah (S):

— *"Allah beni ancak muhayyer kıldı da:* ***Onlar için Allah'tan mağfiret iste yâhud onlar için mağfiret isteme. Eğer onlar için yetmiş defa mağfiret istesen de yine Allah onları asla mağfiret etmeyecektir*** *buyurdu. Ben ise bu yetmiş üzerine mağfiret istemeyi artıracağım"* dedi.

Umer yine:

— Muhakkak ki o bir münâfıktır, dedi.

Râvî dedi ki: Sonunda Rasûlullah onun üzerine cenâze namâzını kıldırdı. Bunun akabinde Allah: ***"Onlardan ölen hiçbir kimseye ebedî duâ etme.*** (Gömmek veyâ ziyâret için) ***kabrinin başında da durma. (Çünkü onlar Allah'ı ve Rasûlü'nü inkâr ile kâfir oldular, onlar fâsıklar olarak öldüler)"*** (Âyet: 84) kavlini indirdi [271].

---

271 Bu hadîsin bir rivâyeti Cenâzeler Kitâbı'nda geçmişti.

١٩١ــ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ و قال غَيْرُهُ حدّثنى اللَّيْثُ حدّثنى عُقَيْلٌ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخبرَنى عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عبْدِ اللَّهِ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ عنْ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رضىَ اللَّهُ عنهُ أنَّهُ قال لمَّا ماتَ عبْدُ اللَّهِ بنُ أُبَيٍّ بنُ سَلُولَ دُعِيَ لهُ رسولُ اللَّهِ صلي اللَّهُ عليه وسلم لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ. فَلمَّا قامَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلّم وَثَبْتُ إلَيْهِ فَقُلْتُ يارسولَ اللَّهِ أتُصَلِّى عَلى ابنِ أُبَيٍّ وقَدْ قال يَوْمَ كَذَا كَذَا وكَذَا قال أُعَدِّدُ عليْهِ قَوْلَهُ فَتَبَسَّمَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّه عليهِ وسلم وقال أخِّرْعَنِّى ياعُمَرُ فلمَّا أكْثَرْتُ عَلَيْهِ قال إنِّى خُيِّرْتُ فاخْتَرْتُ لوْ أعْلَمُ أنِّى إنْ زِدْتُ عَلى السَّبْعِينَ يُغْفَرْ لهُ لَزِدْتُ علَيْها قال فَصَلَّى عَلَيْهِ رسولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ انْصَرَفَ فَلَمْ يَمْكُثْ إلاَّ يَسِيرًا حَتَّى نَزَلَتِ الآيَتانِ مِنْ بَراءَةَ ولاَ تُصَلِّ عَلى أحَدٍ مِنْهُمْ ماتَ أبَدًا إلى قَوْلِهِ وهُمْ فاسِقُونَ قال فَعَجِبْتُ بَعْدُ مِنْ جُرْأتِى عَلى رسولِ اللَّهِ ﷺ واللَّهُ ورسُولُهُ أعْلَمُ *

191-....... İbn Şihâb şöyle dedi: Bana Ubeydullah ibnu Abdillah, İbn Abbâs'tan haber verdi ki, Umer ibnu'l-Hattâb (R) şöyle demiştir: Abdullah ibnu Ubeyy ibn Selûl öldüğü zamân, Rasûlullah onun cenâze namâzını kıldırması için da'vet olundu. Rasûlullah gitmeğe kalkınca ben O'na doğru sıçradım ve:

— Yâ Rasûlallah! Bu adam şu günde şöyle şöyle, şöyle ve şöyle sözler söylediği hâlde Sen yine bu Ubeyy oğlu'nun üzerine cenâze namâzı kıldıracak mısın? dedim ve Ubeyy oğlu'nun aleyhine, onun vaktiyle söylemiş olduğu sözlerini sayıyordum.

Rasûlullah (S) tebessüm etti ve:

— *"Benden geri dur yâ Umer!"* buyurdu.

Ben kendine karşı sözü çoğaltınca da:

— *"Ben istiğfâr edip etmemek arasında muhayyer kılındım da istiğfâr etmeyi tercîh ettim. Eğer yetmişten fazla istiğfâr ettiğim takdîrde mağfiret olunacağını bilseydim, muhakkak yetmiş üzerine daha da arttırırdım"* buyurdu.

Umer dedi ki: Akabinde Rasûlullah onun üzerine cenâze namâzını kıldırdı. Sonra namâzdan ayrıldı. Az bir zamân geçince Berâe Sûresi'nde şu iki âyet indi: ***"Onlardan ölen hiçbir kimse üzerine ebedî duâ etme, kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Rasûlü'nü inkâr ile kâfir oldular, onlar fâsıklar olarak öldüler"***. (Âyet:84).

Umer ibnu'l-Hattâb: Bundan sonra ben Rasûlullah'a karşı olan cür'etime hayret ettim. Allah ve Rasûlü en bilendir, demiştir [272].

١٤٨ـ باب قَوْلِهِ ولاَتُصَلِّ عَلى أحَدٍ مِنْهُمْ ماتَ أبَدًا ولاَ تَقُمْ عَلى قَبْرِهِ

148- YÜCE ALLAH'IN: *"Onlardan hiçbir kimseye ebedî duâ etme, kabrinin başında da durma"* (Âyet: 84) KAVLİ BÂBI

١٩٢ـ حدّثنى إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ حدّثنا أنَسُ بنُ عِياض عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أنَّهُ قال لمَّا تُوُفِّى عبْدُ اللَّهِ ابنُ أُبَيٍّ جاءَ ابْنُهُ عَبْدُ اللَّهِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ إلى رسولِ اللَّهِ صلى اللَّه عليْهِ وسلم فأعْطاهُ قَميصَهُ وأمَرَهُ أنْ يُكَفِّنَهُ فِيهِ ثُمَّ قامَ يُصَلِّى عَليْهِ فأخَذَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ بِثَوْبِهِ فقال تُصَلِّى عَليْهِ وهُوَ مُنافِقٌ وقَدْ نَهاكَ اللَّهُ أنْ تَسْتَغْفِرَ لَهُمْ قال إنَّما خَيَّرَنِى اللَّهُ أوْ أخبرَنِى اللَّهُ فقال اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أوْ لاَتَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ فقال سأزِيدُهُ عَلى سَبْعِينَ قال فَصَلَّى عَلَيْهِ رسولُ اللَّهِ ﷺ وصلَّيْنا مَعَهُ ثُمَّ أنْزَل اللَّهُ عَليْهِ ولاَ تُصَلِّ عَلى أحَدٍ مِنْهُمْ ماتَ أبدًا ولاَ تَقُمْ عَلى قَبْرِهِ إنَّهُمْ كَفَرُوا باللَّهِ ورسُولِهِ وماتُوا وهُمْ فاسِقُونَ *

192-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl vefât edince, oğlu Abdullah ibn Abdillah, Rasûlullah'a geldi. Rasûlullah da ona kendi gömleğini verdi ve onu bunun içinde kefenlemesini emretti. Sonra da onun üzerine cenâze namâzı kıldırmağa kalktı. Bu esnâda Umer ibnu'l-Hattâb, Rasûlullah'ın elbisesini tuttu ve:

— Bu bir münâfık iken ve Allah Seni onlar lehine mağfiret istemekten nehyetmiş olduğu hâlde, Sen bu adam üzerine cenâze namâzı mı kıldıracaksın? dedi.

Rasûlullah (S):

— *"Allah beni muhayyer kıldı* -yâhud: *Allah bana haber verdide:* ***Onlar için istiğfâr et yâhud onlar için istiğfâr etme. Onlar için***

---

272 Bu da aynı hadîsin başka bir rivâyetidir. Bunlarla ilgili açıklamalar Cenâzeler Kitâbı'nda geçmişti.

yetmiş kerre istiğfâr etsen de Allah onlara aslâ mağfiret etmeyecektir buyurdu" dedi ve: *"Ben yetmiş üzerine artıracağım"* buyurdu.

Râvî dedi ki: Rasûlullah onun üzerine cenâze namâzını kıldırdı, biz de O'nun berâberinde namâzı kıldık. Bundan sonra Allah, Peygamberi üzerine: ***"Onlardan ölen hiçbir kimsenin üzerine cenâze namâzı kılma.*** (Defin veyâ ziyâret için) ***kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Rasûlü'nü inkâr ile kâfir oldular, onlar fâsık adamlar olarak öldüler"*** (Âyet:84) [273].

١٤٩ ـ باب قَوْلِهِ سَيَحْلِفُونَ باللَّهِ لَكُمْ إذَا انْقَلَبْتُمْ إلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إنَّهُمْ رِجْسٌ ومأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِما كانُوا يَكْسِبُونَ

149- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Onlara döndüğünüz zamân kendilerinden vazgeçmeniz için Allah'a and edecekler. O hâlde onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdârdır. Kazanageldiklerinin cezâsı olarak varacakları yer de cehennemdir"

(Âyet: 95).

١٩٣ ـ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا اللَّيْثُ عن عُقَيْلٍ عنْ ابنِ شهابٍ عنْ عبْدِ الرحْمنِ بنِ عبْدِ اللَّهِ أنَّ عبْدَ اللَّهِ بنَ كَعْبِ بنِ مالِكٍ قال سَمِعْتُ كَعْبَ بنَ مالِكٍ حِينَ تَخَلَّفَ عنْ تَبُوكَ واللَّهِ ماأنْعَم اللَّهُ علَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ بَعْدَ إذْ هَدَانِي أعْظَمَ مِنْ صِدْقِي رسولَ اللَّهِ ﷺ أنْ لاأكُونَ كَذَبْتُهُ فأهْلِكَ كما هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا حِينَ أُنْزِلَ الوَحْيُ سَيَحْلِفُونَ باللَّهِ لَكُمْ إذَا انْقَلَبْتُمْ إلَيْهِمْ إلى قَوْلِهِ الفاسِقِينَ*

---

273 Âyetin bütün münâfıklar hakkında veyâ belli bir zümresi hakkında indiği söylenmiştir.

Peygamber'in kendi gömleğini ona kefen yapmak üzere oğluna vermesi, Bedir günü Peygamber'in amcası Abbâs'a Ubeyy tarafından kendi gömleğinin hediye edilmiş olmasına bir mukaabeledir. Bedir günü Abbâs, Kureyş esîrleri arasında bulunuyordu. Yenilginin perîşânlığı ile üzerinde gömleği de yoktu. Kendisine giydirilmek üzere bir gömlek aranıldı.Fakat Abbâs uzun boylu olduğundan, yalnız İbnu Ubeyy'in gömleği denk gelmişti, o da hemen gömleğini Abbâs'a hediye etmişti. Buna mukaabele edilmesi Arablar arasında ictimâî bir edeb idi. Fakat bu münâsib zemîninde karşılanamamıştı. İşte Peygamber, gömleğini şimdi vererek, amcasını Ubeyy'in mihnetinden kurtarmış oluyordu.

193-....... Ka'b ibn Mâlik'in oğlu Abdullah şöyle demiştir: Ben babam Ka'b ibn Mâlik'ten, Tebûk gazvesinden geri kaldığı zamân şöyle dediğini işittim: Vallâhi Allah'ın bana ihsân buyurduğu ni'metler içinde beni İslâm Dîni'ne hidâyetinden sonra nefsimde Rasûlullah'a doğru söylemekten daha büyük hiçbir ni'met ihsân etmemiştir. Evet büyük ni'met, Rasûlullah'a yalan söyleyip de helâk olmuş bulunmamak ni'metidir. Nitekim Rasûlullah'a yalan söyleyenler helâk oldular. Hakkında vahiy indirildiği zamân şöyle buyuruldu: ***"Onlara döndüğünüz zamân kendilerinden vazgeçmeniz için Allah'a and edecekler. O hâlde onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar pistir. Kazanageldikleri günâhların cezâsı olarak varacakları yer de cehennemdir. Kendilerinden hoşnûd olmanız için size yemîn edecekler. Eğer siz onlardan râzı olursanız şübhesiz Allah o fâsıklar gürûhundan râzı olmaz"***(Âyet:95-96) [274].

١٥٠ ـ بابُ قَوْلِهِ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فإنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ إلى قَوْلِهِ الفاسِقِينَ

150- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Kendilerinden hoşnûd olmanız için size yemîn edecekler. Eğer siz onlardan râzı olursanız, şübhesiz Allah o fâsıklar gürûhundan râzı olmaz"

(Âyet: 96) [275].

١٥١ ـ بابُ قَوْلِهِ وآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلاً صالِحًا وآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

151- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Diğer bir kısmı da günâhlarını i'tirâf ettiler. Onlar iyi bir ameli başka bir kötü ile karıştırmışlardır. Olur ki, Allah onların tevbelerini kabûl eder. Çünkü Allah hiç

---

274 Bu hadîs, Tebûk gazvesi bâbı'nda, bu isnâdla ve uzun bir metinle geçti. Buradaki metin, onun sonlarından alınmış bir parçadır.

275 Bu başlık hadîssiz olarak yalnız Ebû Zerr nushasında sâbittir, diğer Buhârî rivâyetlerinin hiçbirinde zikredilmiş değildir. Bu âyet münâfıklar hakkında inmiştir (Aynî).

şübhesiz çok şefkatli, çok merhametlidir''
(Âyet: 102) [276].

١٩٤ـ حدّثنا مُؤَمَّل هُوَ ابنُ هِشامٍ حدّثنا إسْماعِيلُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا عَوْفٌ حدّثنا أبو رَجاءٍ حدّثنا سَمُرَةُ بنُ جُنْدَبٍ رضى اللَّهُ عنهُ قال قال رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم لَنا أتانِى اللَّيْلَةَ آتيانِ فابْتَعَثانِى فانْتَهَيا إلى مَدِينَةٍ مَبْنِيَّةٍ بلَبِنِ ذَهَبٍ ولَبِنِ فِضَّةٍ فتَلقّانا رِجالٌ شَطْرٌ مِنْ خَلْقِهِمْ كأحْسَنِ ماأنْتَ راءٍ وشَطْرٌ كأقْبَحِ ماأنْتَ رَاءٍ قالا لَهُمُ اذْهَبُوا فقعُوا فى ذلِكَ النَّهرِ فوَقَعُوا فِيهِ ثُمَّ رَجَعُوا إلَيْنا قَدْ ذَهَبَ ذلِكَ السُّوءُ عنْهُمْ فَصارُوا فى أحْسَنِ صُورَةٍ قالاَ لِى هٰذِهِ جَنَّةُ عَدْنٍ وهَذَاكَ مَنْزِلُكَ قالاَ أمَّا القَوْمُ الَّذِينَ كانُوا شَطْرٌ مِنْهُمْ حَسَنٌ وشَطْرٌ مِنْهُمْ قَبِيحٌ فإنَّهُمْ خَلَطُوا عَمَلاً صالِحًا وآخَرَ سَيِّئًا تَجاوَزَ اللَّهُ عَنْهُمْ *

194-....... Semure ibn Cundeb (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bize şöyle buyurdu: *''Bu gece bana iki melek geldi de beni uykudan uyandırdılar. Akabinde bunlar beni binâları altın ve gümüş tuğlalarla yapılmış bir şehre götürdüler. Bizi orada birtakım adamlar karşıladılar ki, onların vücûdlarının yarısı, senin gördüğün şeylerin en güzeli yaratılışında idi. Öbür yarısı da gördüğün şeylerin* (yânî insanların) *en çirkinine benziyordu. İki melek onlara:*

— Şu nehre gidiniz ve içine giriniz! dediler.

Onlar da nehre girdiler, sonra bize dönüp geldiler. Bir de gördük ki, onlardan bu çirkinlik gitmiş ve en güzel bir insan sûretine değişmişlerdi. O iki melek bana:

---

276 Bu âyetin atfedilip ilgilendiği bir önceki âyet şöyledir: ***''Çevrenizdeki bedevîlerden ve Medîne ahâlîsinden birtakım münâfıklar vardır ki, onlar nifâk üzerinde idmân yapmışlardır. Sen bunları bilmezsin. Onları biz biliriz. Biz onları iki kerre azâba uğratacağız. Sonra da daha büyük bir azâba döndürüleceklerdir onlar''*** (Âyet:101).

Bu âyetlerde Tebûk seferine katılmayıp Medîne'de kalan münâfıkların hâlleri belirtiliyor. Bunlardan bir kısmı tam münâfık ve iki yüzlülükte idmânlı olanlardır ki, bunlar Peygamber Medîne'ye döndüğünde birtakım çürük bahânelerle affedilmişlerdi. Bunların tekrar tekrar azâb olunacakları bildiriliyor. Seferde geri kalanların ikinci kısmı ise geri kalanlar hakkındaki âyetleri işitince kendilerini mescidin direklerine bağlayıp ''Peygamber bizi bırakmadıkça bu hâlde kalacağız'' demişlerdi. Peygamber dönüşünde âdeti üzere mescide uğrayıp iki rek'at namâz kıldıktan sonra bunları o hâlde gördü ve sebebini anlayınca: ***''Ben de haklarında Allah'ın emri gelmedikçe bağlarını çözmem''*** buyurdu. bunun üzerine başlıktaki âyet inip affolundukları bildirildi. Akabinde salıverildiler...

— *İşte burası Adn Cenneti'dir. Şu* (muhteşem) *binâ da Sen'in menzilindir! dediler.*

Melekler sözlerine şöyle devâm ettiler:

— *Hani o yarı vücûdları güzel ve yarı vücûdları çirkin olan insanlar topluluğu var ya, işte onlar güzel ve hayır işleri diğer şerr ve kötü işlerle karıştıran kimselerdi. Allah onların* (günâhlarını i'tirâf ve tevbe sebebiyle) *kötülüklerini affetti, dediler*''[277].

١٥٢ــ باب قَوْلِهِ ما كانَ لِلنبيِّ والَّذينَ آمَنُوا أنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ

152- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

''Ne Peygamber'in, ne de mü'min olanların müşriklere mağfiret dilemeleri doğru değildir...''

(Âyet: 113).

١٩٥ــ حدّثنا إسْحاقُ بنُ إبْراهِيمَ **حدّثنا** عبْدُ الرَّزّاقِ أخبَرَنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ سَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ عنْ أبِيهِ قال لمَّا حَضَرَتْ أباطالِبِ الوَفاةُ دَخَلَ عَلَيْهِ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم وعِنْدَهُ أبو جَهْلٍ وعبْدُ اللَّهِ بنُ أبِي أُمَيَّةَ فقال النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم أيْ عمِّ قُلْ لاَ إلٰهَ إلاَّ اللَّهُ أُحاجُّ لَكَ بِها عِنْدَ اللَّهِ فقال أبو جَهْلٍ وعبْدُ اللَّهِ بنُ أبِي أُمَيَّةَ ياأبا طالِبِ أتَرْغَبُ عنْ مِلَّةِ عبْدِ المُطَّلِبِ فقال النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم لأسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مالَمْ أُنْهَ عنْكَ فَنَزَلَتْ ما كانَ لِلنبيِّ والَّذِينَ آمَنُوا أنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ ولوْ كانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ ماتَبَيَّنَ لَهُمْ أنَّهُمْ أصْحابُ الجَحِيمِ *

195-....... Müseyyeb ibn Hazn (R) şöyle demiştir: Ebû Tâlib'e vefât (belirtileri) geldiği zamân, Peygamber (S) onun yanına girdi: Ebû Tâlib'in yanında Ebû Cehl ile Abdullah ibnu Ebî Umeyye vardı. Peygamber:

— *''Ey amcam! **Lâ ilâhe ille'llâh** tevhîdini söyle de, ben Allah katında bununla senin lehine münâkaşa ve mücâdele edeyim''*, dedi.

277 Buhârî bu hadîsi parça parça Namâz, Cenâzeler, Buyû', Cihâd, Bed'u'l-Halk, Gece Namâzı, Edeb, Peygamberler, Tefsîr ve Ta'bîr Kitâbları'nda getirdi. Hadîsin buradaki başlığa uygunluğu *''Onlar iyi ameli diğer kötü amelle karıştırdılar''* sözündedir (Aynî).

Buna karşı Ebû Cehl ve Abdullah ibnu Ebî Umeyye ikilisi de:

— Yâ Ebâ Tâlib! Abdulmuttalib milletinden yüz mü çevirecek-sin? diye men' ettiler.

Peygamber sonunda:

— *"Yemîn ederim ki, ben hakkında mağfiret dilemekten nehy olunmadığım müddetçe muhakkak Allah'tan senin lehine mağfiret isteyeceğim"* dedi.

Bunun üzerine şu âyet indi: ***"Müşriklerin o çılgın ateşin sâhibi oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra, artık onların lehine velev hısım olsunlar, ne Peygamber'in, ne de mü'min olanların mağfiret istemeleri doğru değildir"*** [278].

١٥٣ـ بابُ قَوْلِهِ لَقَدْ تابَ اللّٰهُ عَلى النبيِّ والمُهاجِرِينَ والأَنْصارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فى ساعَةِ العُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ ما كادَ تَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رؤُفٌ رَحِيمٌ

153- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"And olsun ki, Allah ve Peygamberi, içlerinden birtakımının gönülleri hemen hemen eğrilmek üzere iken güçlük zamânında ona tâbi' olan Muhâcirler'le Ensâr'ı da tevbeye muvaffak buyurdu ve sonra onların bu tevbelerini kabûl eyledi. Çünkü O çok şefkatli, çok merhametlidir"

(Âyet: 117).

١٩٦ـ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ صالِحٍ قال حدّثنى ابنُ وَهْبٍ قال أخبرَنى يُونُسُ قال أَحْمَدُ وحدّثنا عَنْبَسَةُ حدّثنا يُونُسُ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أَخْبَرَنى

278 Çünkü peygamberlik ve îmân sıfatları bunu men' eder.

Bu hadîsin daha geniş bir rivâyeti Cenâzeler Kitâbı'nda geçmiş ve orada bâzı açıklamalar da verilmişti.

Bu âyetin Ebû Tâlib hakkında indiği, bu hadîste açıkça belirtilmiştir. Bu sebeble Zeccâc'ın *Maâni'l-Kur'ân* adındaki kitâbında bu konuda müfessirlerin icmâ'ı bulunduğunu kaydettiği Vâkidî'den nakledilmiştir. Bunun Peygamber'-in ana ve babası hakkında indiğini, bundan dolayı ana-babası için de mağfiret istemekten nehyedildiğini ileri sürenler de vardır. Onların delîlleri Müslim ile *Sünen* sâhiblerinin rivâyet ettikleri Ebû Hureyre hadîsidir: Ebû Hureyre dedi ki: Peygamber anasının mezarını ziyâret etti ve ağladı. Yanındakileri de ağlattı. Sonra da: *"Anama istiğfâr etmek için Rabb'imden izin diledim, izin verilmedi. Kabrini ziyâret için izin istedim. Buna izin verildi. Artık siz de kabirleri ziyâret ediniz. Kabir ziyâreti ölümü hatırlatır."*

عَبْدُ الرَّحْمٰنُ بنُ كَعْبٍ قال أخبرنى عَبْدُ اللّهِ بنُ كَعْبٍ وكانَ قائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ حِينَ عَمِيَ قال سَمِعْتُ كَعْبَ بنَ مالِكٍ فى حَدِيثِهِ وعلى الثَّلاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا قال في آخِرِ حَدِيثِهِ إنَّ مِنْ تَوْبَتِي أنْ أنْخَلِعَ مِنْ مالِي صَدَقَةً إلى اللّهِ ورسُولِهِ فقال النبىُّ ﷺ أمْسِكْ بَعْضَ مالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ *

196-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Abdurrahmân ibnu Ka'b haber verip şöyle dedi: Bana Abdullah ibnu Ka'b haber verdi. Bu Abdullah, Ka'b kör olduğu zamân onun oğullarından babası Ka'b'ın yedicisi idi. Abdullah şöyle dedi: Ben babam Ka'b ibn Mâlik'ten, onun uzun hadîsi içinde şunu işittim: ***"Hani şu tevbeleri*** (Allah'ın hükmüne kadar) ***geri bırakılan üç kişi de o derece bunalmışlardı ki, yeryüzü bütün genişliğiyle bunlara dar gelmiş, vicdânları da kendilerini sıktıkça sıkmıştı..."***

Ka'b bu hadîsin sonunda şöyle dedi:

— Yâ Rasûlallah! Allah ve Rasûlü'nün rızâsı için hâlis sadaka olmak üzere malımdan sıyrılıp çıkmam, tevbemin kabûlü îcâbındandır, dedim.

Rasûlullah (S):

— "(Hayır,) *sen malının bir kısmını kendine alıkoy. Bu senin için daha hayırlıdır...*" buyurdu [279].

١٥٤ — بابٌ وعلَى الثَّلاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إذَا ضاقَتْ عَلَيْهِمُ الأرْضُ بِما رَحُبَتْ وضاقَتْ عَلَيْهِمْ أنْفُسُهُمْ وظَنُّوا أنْ لا مَلْجأَ مِنَ اللّهِ إلاَّ إلَيْهِ ثُمَّ تابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إنَّ اللّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

154- BÂB:

"Geri bırakılan (ve haklarında hüküm geciken) üç kişinin tevbelerini de kabûl etti. Çünkü yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdânları

---

279 Hadîsin başlığa uygunluğu, hadîs içindeki âyetin *"Sonra Allah onları da eski hâllerine dönsünler diye tevbeye muvaffak kıldı"* fıkrasından alınır.

Bu hadîs, Ka'b ibn Mâlik kıssası hakkında Mağâzî'de geçen uzun hadîsin bir parçasıdır.

Kendilerine, biraz geç olarak tevbe nasîb edilen bu üç kişi şunlardı: Ka'b ibn Mâlik, Hilâl ibn Umeyye, Murâre ibnu'r-Rabî'. Ka'b, Akabe Bey'atı'nda bulunmuştu. Diğer ikisi de Bedir harbine katılanlardan idiler.

kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihâyet Allah(ın hışmın)'dan yine Allah'tan başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anladılar (da bundan) sonra Allah onları da eski hâllerine dönsünler diye tevbeye muvaffak buyurdu. Şübhesiz ki Allah, evet ancak O tevbeyi en çok kabûl eden, hakkıyle merhamet eyleyendir"

(Âyet: 118).

١٩٧ـ حدّثنى مُحَمَّدٌ **حدّثنا** أَحْمَدُ بنُ أَبى شُعَيْبٍ **حدّثنا** مُوسَى ابنُ أَعْيَنَ **حدّثنا** إِسْحاقُ بنُ رَاشِدٍ أَنَّ الزُّهْرِى **حدّثَهُ** قال أَخْبرنِى عبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ عبْدِ اللَّهِ بنِ كَعْبِ بنِ مالِكٍ عنْ أَبِيهِ قال سَمِعْتُ أَبِى كَعْبَ بنَ مالِكٍ وهْوَ أَحَدُ الثَّلاثَةِ الَّذِينَ تِيبَ عَلَيْهِمْ أَنَّهُ لَمْ يَتَخَلَّفْ عنْ رسُولِ اللَّهِ ﷺ فى غَزْوَةٍ غَزَاها قَطُّ غَيْرَ غَزْوَتَيْنِ غَزْوَةِ العُسْرَةِ وغَزْوَةِ بَدْرٍ قال فأَجْمَعْتُ صِدْقَ رسولِ اللَّهِ ﷺ ضُحًى وكان قَلَّما يَقْدَمُ مِنْ سَفَرٍ سافَرَهُ إلاَّ ضُحًى وكانَ يَبْدَأُ بالمَسْجِدِ فَيَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ ونَهَى النبىُّ ﷺ عنْ كَلامِى وكَلامِ صاحِبَىَّ ولَمْ يَنْهَ عنْ كَلامِ أَحَدٍ مِنَ المُتَخَلِّفِينَ غَيْرِنا فاجْتَنَبَ النَّاسُ كَلاَمَنا فَلَبِثْتُ كَذَلِكَ حتَّى طالَ عَلَىَّ الامْرُ وما مِنْ شَىْءٍ أَهَمُّ إِلَىَّ مِنْ أَنْ أَمُوتَ فَلاَ يُصَلِّى عَلَىَّ النبى ﷺ أَوْ يَمُوتَ رسولُ اللَّهِ ﷺ فأَكُونَ مِنَ الناسِ بِتِلْكَ المَنْزِلَةِ فَلاَ يُكَلِّمُنِى أَحَدٌ مِنْهُمْ ولاَ يُصَلِّى عَلَىَّ فأَنْزَلَ اللَّهُ تَوْبَتَنا عَلى نَبِيِّهِ ﷺ حِينَ بَقِىَ الثُّلُثُ الاخِرُ مِنَ اللَّيْلِ ورسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم عِنْدَ أُمِّ سلمَةَ وكانَتْ امُّ سَلَمَةَ مُحْسِنَةً فى شأْنِى مَعْنِيَّةً فى أَمْرِى فقالَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّه عليه وسلم ياأُمَّ سَلَمَةَ تِيبَ عَلى كَعْبٍ قالَتْ أَفلاَ أُرْسِلُ إِلَيْهِ فأُبَشِّرُهُ قال إِذًا يَحْطِمَكُمُ النَّاسُ فَيَمْنَعُونَكُمُ النَّوْمَ سائِرَ اللَّيْلَةِ حتَّى إِذَا صَلَّى رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم صَلاَةَ الفَجْرِ آذَنَ بتَوْبَةِ اللَّهِ عَلَيْنا وكانَ إِذَا اسْتَبْشَرَ اسْتَنارَ وجْهُهُ حتَّى كأَنَّهُ قِطْعَةٌ مِنَ القَمَرِ وكُنَّا أَيُّها الثَّلاثَةُ الَّذِينَ خُلِّفُوا عنِ الأَمْرِ الَّذِى قُبِلَ مِنْ هٰؤُلاءِ الَّذِينَ اعْتَذَرُوا حِينَ أَنْزَلَ اللَّهُ لَنا التَّوْبَةَ فَلمَّا ذُكِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم مِنَ المُتَخَلِّفِينَ واعْتَذَرُوا بالباطِلِ ذُكِرُوا بِشَرٍّ ماذُ كِرَ بِهِ

أَحَدٌ قال اللَّهُ سُبْحانَهُ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لاَتَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ
لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنا اللَّهُ مِنْ أَخْبارِكُمْ وسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ ورَسولُهُ الآيَةَ *

197-....... ez-Zuhrî tahdîs edip şöyle demiştir: Bana Abdurrahmân ibn Abdillah ibn Ka'b ibn Mâlik haber verdi ki, babası Abdullah ibn Ka'b şöyle demiştir: Ben babam Ka'b ibn Mâlik'ten işittim. Bu Ka'b, tevbeleri kabûl edilen üç kişiden biridir. O Zorluk gazvesiyle Bedir gazvesinden başka, Rasûlullah'ın yaptığı gazvelerden hiçbirinde Rasûlullah'tan geri kalmamıştır. O şöyle dedi:

— Ben Rasûlullah'ın o gazveden dönüp gelmesi yaklaştığı vakit, Rasûlullah'a karşı doğru söylemeye karar verip azmettim. Rasûlullah bir kuşluk vakti Medîne'ye geldi. Rasûlullah çıkmış olduğu herbir seferden muhakkak kuşluk vaktinde Medîne'ye gelir ve (evine girmeden önce) ilk iş olarak mescide girip iki rek'at namâz kılar idi. (Ben huzûrunda ma'ziretsiz olarak geri kaldığımı i'tirâf ettikten sonra) Peygamber benimle ve iki arkadaşımla konuşmaktan insanları nehyetti. Seferde geri kalanlardan bizden başka kimseyle konuşmaktan nehyetmedi. İnsanlar da bizimle konuşmaktan çekindiler. Böylece eğlenip kaldım. Nihâyet bu iş üzerime uzadı. Ve bana, ölmem ve Peygamber'in benim üzerime cenâze namâzı kılmaması yâhud Rasûlullah'ın ölmesi hâlinde benim insanlardan yana bu menzilede olup da onlardan hiç kimsenin benimle konuşmaması ve üzerime namâz kılmamasından daha üzücü hiçbirşey yoktu. (Bizimle konuşmaktan nehyetmesinden sonra geçen ellinci) gecenin son üçte biri kaldığı zamân, Rasûlullah, Ümmü Seleme'nin yanında bulunduğu hâlde, Allah Taâlâ Peygamberi'nin üzerine bizim tevbemizin kabûlünü bildiren vahyini indirdi. Ümmü Seleme benim durumum hakkında iyilik edici ve işimi çok ehemmiyetle düşünen kimse idi. Rasûlullah(S):

— *"Yâ Ümme Selemete! Ka'b'ın tevbesi kabûl edildi"* buyurdu.

Ümmü Seleme:

— Ka'b'a haberci gönderip muştulayayım mı? dedi.

Rasûlullah:

— *"O takdîrde insanlar çok kalabalık edip sizi ezerler ve diğer gecelerde uyumanızı da men' ederler"* buyurdu.

Nihâyet Rasûlullah sabâh namâzını kıldığı zamân Allah'ın bizim üzerimize tevbesini (pişmânlıklarımızın kabûlünü) i'lân etmiştir... Esâsen Rasûlullah sevindiği zamân yüzü parlardı, hattâ o bir ay parçasına benzerdi. Ve bizler bilhassa şu üç kişi, o birtakım özürler beyân etmiş kimselerden kabûl edilen hükümden geri bırakılan kimseleriz. Allah bizim tevbemizi indirdiği zamân, o seferden geri ka-

lanlardan olup da bâtıl özürler beyân eden, Allah'ın elçisine yalan söyleyen kimseler Kur'ân'da zikredildikleri zamân, bir kimsenin zikredildiği en şerrli biçimde anılmışlardır. Münezzeh olan Allah şöyle buyurdu: *"Seferden onlara döndüğünüz vakit size özür beyân edeceklerdir. De ki: Faydasız özür dilemeyin. Size kesin olarak inanmıyoruz. Allah bize* (hâllerinizden birçok) *haberler vermiştir.* (Bundan sonraki) ***hareketinizi de Allah, Rasûlü ile berâber görecektir. En sonra gizliyi ve âşikârı bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size neler yapıyordunuz, hepsini haber verecektir"*** (Âyet:94) [280].

١٥٥ـ بابٌ يٰأَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

155- BÂB:
"Ey îmân edenler, Allah'ın korumasına girin, bir de sâdık olanlarla berâber olun"
(Âyet: 119).

١٩٨ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ عبْدِ الرحْمٰنِ بنِ عبْدِ اللّٰهِ بنِ كَعْبِ بنِ مالِكٍ أنَّ عبدَ اللّٰهِ ابنَ كَعْبِ بنِ مالِكٍ وكانَ قائِدَ كَعْبِ بنِ مالِكٍ قال سَمِعْتُ كَعْبَ بنَ مالِكٍ يُحَدِّثُ حِينَ تَخَلَّفَ عنْ قِصَّةِ تَبُوكَ فَوَاللّٰهِ ماأعْلَمُ أحَدًا أبْلاهُ اللّٰهُ فى صِدْقِ الحَدِيثِ أحْسَنَ مِمَّا أبْلانِى ماتَعَمَّدْتُ مُنْذُ ذَكَرتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ إلى يَوْمِى هٰذا كَذِبًا وأنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وجَلَّ عَلى رسُولِهِ ﷺ لَقَدْ تابَ اللّٰهُ عَلى النبيِّ والمُهاجِرِينَ إلى قَوْلِهِ وكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ *

198-...... Abdullah ibnu Ka'b ibn Mâlik -ki kendisi Ka'b ibn Mâlik'in yedicisi idi- şöyle demiştir: Ben Ka'b ibn Mâlik'ten işittim, Tebûk kıssasından geri kaldığı zamânki haberini şöyle tahdîs ediyordu: (Bundan sonra ben Rasûlullah'a şöyle dedim: Yâ Rasûlallah!

---

280 Bu hadîs de Mağâzî'de "Tebûk gazvesi bâbı"nda kemâli ile geçmiş olan Ka'b ibn Mâlik kıssasından bir parçadır. Ancak bu metinde bâzı farklılıklar vardır.
"Âlimler demişlerdir ki, işte *Nasûh tevbesi,* böyle Ka'b ibn Mâlik ve iki arkadaşının tevbesi gibi olan tevbedir ki, bu âyette beyân olunduğu üzere, tevbe ederken günâha teessüfünden dolayı dünyâ başına dar gelmeli, nefsi kendini sıkmalı ve herşeyden kesilip Allah'a öyle sıdk ve sadâkatle ilticâ etmelidir" (*Hakk Dîni,* III, 2642).

Allah beni bu bâdireden ancak doğruluğumla kurtardı. Artık tevbemin kabûlü ilhâmındandır ki, ben, bundan böyle yaşadığım müddetçe doğrudan başka bir söz söylemeyeceğim.)

-Ka'b dedi ki:- Vallâhi Rasûlullah'a vâki' olan bu sözlerimden beri müslümânlardan hiçbirisini bilmem ki, doğru söylemekte Allah'ın bana yaptığı imtihân(ve mukaabilinde in'âm ve ihsân)dan daha güzel imtihânını ona yapmış olsun! Rasûlullah'a o sözlerimi arzettikten bugüne kadar yalan söylemek hatırımdan geçmedi. (Bundan öte yaşadığım zamân içinde de Allah'ın beni yalandan koruyacağını umarım.) Azîz ve Celîl olan Allah, Rasûlü'ne: "***And olsun ki Allah, Peygamber ile Muhâcirler ve Ensâr üzerine tevbe nasîb etti...***" âyetini "***Sâdıklarla berâber olun***" kavline kadar indirdi [281].

١٥٦ـ بابٌ لَقَدْ جاءَكُمْ رسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ ماعَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ مِنَ الرَّأْفَةِ

156- BÂB:

"*And olsun size kendinizden öyle bir Rasûl gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok düşkündür. Mü'minlere cidden şefkatlidir, çok merhametlidir*"

(Âyet: 128-129).

"*Raûf*", "Re'fet" masdarından olup "Çok şefkatli" demektir [282].

---

281 Yânî îmânlarında ve ahidlerinde veyâ hakk dînde gerek niyet, gerek söz, ve gerek fiilce ve hattâ her husûsta sâdık olanların maiyyetinde bulununuz, sâdıkların dostluk ve arkadaşlıklarından ayrılmayınız; onlar gibi özü doğru, sözü doğru, işi doğru olunuz; onlara uyunuz. Böyle yaşayanların sonu dâimâ başarı, ferâh ve kurtuluş olur. Bunun delîli olan birkaç âyet meâli:

"***Ey îmân edenler, Allah'a takvâlı olun ve sözü doğru söyleyin. Ki Allah işlerinizi iyiye götürsün ve günâhlarınızı mağfiret eylesin. Kim Allah ve Rasûlü'ne itâat ederse, muhakkak ki en büyük kurtuluşla kurtulmuştur***" (el-Ahzâb: 70-71);

"***Hakîkat Rabb'imiz Allah'tır deyip de sonra doğruluğa yapışanlar; onların üzerine korkmayın, tasalanmayın, va'dolunduğunuz cennetle sevinin diye diye melekler inecektir***" (Fussilet:30);

"***Rabb'imiz Allah'tır deyip de sonra*** (bütün hareketlerinde) ***doğruluğa tutunanlar; evet onlara hiçbir korku yoktur. Onlar mahzûn da olmayacaklardır***" (el-Ahkaaf:13).

282 Bu âyette Allah, kendi isimlerinden olan ***Raûf*** ve ***Rahîm*** sıfatlarını Peygamberi'ne de vermiştir. Peygamber'in vefâtından sonra Mushaf toplandığı zamân bu

١٩٩ــ حدّثنا أَبُو اليَمانِ أَخْبَرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرَني ابنُ السَّبَّاقِ أنَّ زَيْدَ بنَ ثابتٍ الأنصارِيَّ رضى اللَّهُ عنهُ وكانَ مِمَّنْ يَكْتُبُ الوَحْيَ قال أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مَقْتَلَ أَهْلِ اليَمامَةِ وعِنْدَهُ عُمَرُ فقال أَبُو بَكْرٍ إنَّ عُمَرَ أَتاني فقال إنَّ القَتْلَ قَدِ اسْتَحَرَّ يوْمَ اليَمامَةِ بالنَّاسِ وإنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ القَتْلُ بالقُرَّاءِ في المَواطِنِ فيَذْهَبَ كَثِيرٌ منَ القُرْآنِ إلاَّ أنْ تَجْمَعُوهُ وإنِّي لأَرَي أنْ تَجْمَعَ القُرْآنَ قال أبو بَكْرٍ قُلْتُ لِعُمَرَ كَيْفَ أَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْه وسلم فقال عُمَرُ هُوَ واللَّهِ خَيْرٌ فلَمْ يَزَلْ عمَرُ يُراجِعُنِي فيهِ حتَّى شَرَحَ اللَّهُ لذَلِكَ صَدْرِى ورَأَيْتُ الَّذِى رَأي عُمَرُ قال زَيْدُ بنُ ثابتٍ وعُمَرُ عِندَهُ جالِسٌ لاَيَتَكَلَّمُ فقال أَبُو بَكْرٍ إنَّكَ رجُلٌ شابٌّ عاقِلٌ ولا نَتَّهِمُكَ كُنْتَ تَكْتُبُ الوَحْيَ لرسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فَتَتَبَّعِ القُرْآنَ فاجْمَعْهُ فَوَاللَّهِ لوْ كَلَّفَنِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الجبالِ ما كانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِى بهِ مِنْ جَمْعِ القُرْآنِ قُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلانِ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم فقال أَبُو بَكْرٍ هُوَ واللَّهِ خَيْرٌ فلَمْ أَزَلْ أُراجِعُهُ حتَّى شَرَحَ اللَّهُ صدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ اللَّهُ لهُ صَدْرَ أَبِى بَكْرٍ وعُمَرَ فَقُمْتُ فَتَتَبَّعْتُ القُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الرِّقاعِ والأَكْتافِ والعُسُبِ وصُدُورِ الرِّجالِ حتَّى وجَدْتُ مِنْ سُورَةِ التَّوْبَةِ آيَتَيْنِ مَعَ خُزَيْمَةَ الأَنْصارِيِّ لَمْ أَجِدْهُما مَعَ أَحَدٍ غيْرِهِ. لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عليْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ إلى آخِرِها وكانَتِ الصُّحُفُ الَّتى جُمِعَ فِيها القُرْآنُ عِنْدَ أَبِى بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ * تابَعَهُ عُثْمانُ بنُ عُمَرَ واللَّيْثُ عنْ يُونُسَ عنِ ابنِ شِهابٍ * وقال اللَّيْثُ

---

iki âyeti Zeyd ibn Sâbit tarafından çok araştırılmış, nihâyet ancak iki şâhid yerinde olan Huzeyme ibn Sâbit yanında bulunmuştur. Yânî birçoklarının ezberinde olmakla berâber, yazılısı ancak Huzeyme'nin yanında muhâfaza edilmiş idi. Çünkü Kur'ân yalnız hâfızların ezberinden değil, ondan başka Rasûlullah'ın huzûrunda yazılmış ve en son arzda sâbit olmuş parçaların da toplanıp vesîkalandırılmasıyle bir Mushaf'a toplanıyor idi. Yazmaya me'mûr olan Zeyd ibn Sâbit bu iki âyeti de yazılı bir vesîka bulmadan yazamıyordu. Onun için kendi ifâdesi vechile Berâe'nin âhirinden bu iki âyeti bulamayıp iyice araştırmış ve ancak Huzeyme'de mahfûz bulmuş ve binâenaleyh ezberlerde mahfûz olan bu âyetlerin yazılı rivâyeti de bu sûretle te'mîn olunmuş idi (*Hakk Dîni*, III, 2654-2655).

حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَٰنِ بْنُ خَالِدٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ الأَنْصَارِيِّ *
وَقَالَ مُوسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ حدثنا ابْنُ شِهَابٍ مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ وَتَابَعَهُ يَعْقُوبُ بْنُ
إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ * وَقَالَ أَبُو ثَابِتٍ حدثنا إِبْرَاهِيمُ وَقَالَ مَعَ خُزَيْمَةَ أَوْ أَبِي خُزَيْمَةَ *

199- Bize Ebû'l-Yemân tahdîs etti. Bize Şuayb haber verdi ki, ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana İbnu's-Sabbâk şöyle haber verdi: Vahyi yazan kimselerden biri olan Zeyd ibn Sâbit el-Ensârî şöyle demiştir: Ebû Bekr, Yemâme'de şehîd olanların ölümü haberini yollayıp beni çağırdı. Yanında Umer de bulunuyordu. Ebû Bekr bana şunları söyledi: Umer bana geldi ve:

— Yemâme gününde insanların öldürülmesi çok şiddetli oldu. Ben diğer harb sâhalarında da harbin şiddetli olup Kur'ân hâfızlarının şehîd edilmelerinden, bu sebeble de Kur'ân'dan büyükçe bir kısmın zâyi' olup gitmesinden endîşe ediyorum, ancak Kur'ân'ı toplamanız hâlinde bu gitme olmaz. Binâenaleyh ben senin muhakkak Kur'ân'ı toplamanı düşünüyorum, dedi.

Ebû Bekr dedi ki: Ben de Umer'e:

— Rasûlullah'ın yapmadığı şeyi ben nasıl yaparım? dedim.

Umer:

— Vallâhi bu hayırdır, dedi ve bana bu husûsta mürâcaattan vazgeçmedi.

Nihâyet Allah benim göğsümü bu iş için açtı ve ben de Umer'in düşündüğünü düşündüm.

Zeyd ibn Sâbit dedi ki: Umer, onun yanında konuşmadan oturduğu hâlde Ebû Bekr bana hitâben şöyle dedi:

— Şübhesiz sen genç ve akıllı bir adamsın. Biz seni hiçbir kusûrla ittihâm etmiyoruz. Sen Rasûlullah için vahyi yazıyordun. Bu sebeble sen Kur'ân'ı tetebbu' et ve onu bir araya topla!

Zeyd bu teklîfe karşı:

— Vallâhi eğer bana dağlardan bir dağın nakledilmesini emretmiş olsaydı, o iş benim üzerime Ebû Bekr'in bana emrettiği bu Kur'ân'ı toplama işinden daha ağır olmazdı, dedi.

Zeyd dedi ki: Ben:

— Sizler, Peygamber'in yapmadığı bir işi nasıl yapıyorsunuz? dedim.

Ebû Bekr:

— Allah'a yemîn ederim ki, bu hayırlı bir iştir, dedi.

Ben bu i'tirâzımı tekrar tekrar ona döndürmekte devâm ettim. Nihâyet Allah, Ebû Bekr'le Umer'in akıllarını yatırdığı ve göğüslerini ferahlandırdığı bu işe benim de aklımı açtı ve gönlümü ferahlandırdı. Bunun üzerine ben kalktım, Kur'ân'ın ardına düşüp gereği gibi

araştırdım ve onu yazılı bulunduğu deri parçalarından, kürek kemiklerinden, hurma dallarından ve hâfızların ezberlerinden bir yere topladım. Ve et Tevbe Sûresi'nden iki âyeti, Ebû Huzeyme el-Ensârî'nin yanında buldum. O iki âyeti ondan başka kimsenin yanında bulmadım: ***"And olsun size kendinizden öyle bir Rasûl gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok düşkündür. Mü'minlere cidden şefkatlidir, çok merhametlidir"*** (Âyet:128-129).

Netîcede içlerinde Kur'ân toplanılan bu sahîfeler, Allah kendisini vefât ettirinceye kadar Ebû Bekr'in yanında kaldı. Sonra Allah kendisini vefât ettirinceye kadar Umer'in yanında kaldı. Bundan sonra da Umer'in kızı Hafsa'nın yanında kaldı [283].

Bu hadîsi ez-Zuhrî'den rivâyet etmesinde Şuayb'e, Usmân ibnu Umer mutâbaat etti. Ve yine Şuayb'e Leys ibn Sa'd da mutâbaat etti. Bunların ikisi de Yûnus ibn Yezîd'den; o da İbn Şihâb'dan diye rivâyet ettiler. Ve el-Leys şöyle dedi: Bana Abdurrahmân ibnu Hâlid, İbn Şihâb'dan tahdîs etti ve: Ebû Huzeyme el-Ensârî'nin berâberinde buldum, dedi.

Ve Mûsâ ibn İsmâîl, İbrâhîm ibn Sa'd'dan söyledi ki, o: Bize İbnu Şihâb "Ebû Huzeyme'nin berâberinde" şeklinde tahdîs etti, demiştir.

Ve Mûsâ ibn İsmâîl'e İbrâhîm'den rivâyet etmesinde Ya'kûb ibn İbrâhîm mutâbaat edip babası İbrâhîm ibn Sa'd'dan, künye ile "Ebû Huzeyme'nin berâberinde" şeklinde rivâyet etmiştir.

Ve Ebû Sâmit Muhammed ibn Ubeydillah el-Medenî de şöyle demiştir: Bize İbrâhîm ibn Sa'd tahdîs edip "Huzeyme'nin berâberinde" yâhud "Ebû Huzeyme'nin berâberinde" şeklinde şekk ile ve tahkîk ile söylemiştir [284].

---

283 Yânî Zeyd bu âyetleri, Peygamber'e vahiy yazmakta bulunan kimselerden diğer birinin yanında yazılmış olarak bulamamıştır. Yoksa bunları ondan başkası ezber etmemişti, demek değildir. Zîrâ bu âyetleri pekçok kimseler ezber etmişler de namâz içinde ve namâz dışında tilâvet etmekte idiler (Reşîd Rızâ).

284 Buhârî bu hadîsi *el-Câmi'u's-Sahîh*'inin birkaç yerinde rivâyet etmiştir. Buradaki mutâbaaların bâzısını da yine *Sahîh*'inin Fadâilu'l-Kur'ân Kitâbı'nda senedleriyle getirmiştir. Bunları İmâm Ahmed et-Tirmizî ve en-Nesâî de Zuhrî'den gelen birçok yollardan olmak üzere rivâyet etmişlerdir.

Yemâme, Yemen'in bir kasabasıdır. Tâif'ten iki konak uzaktadır. Yemâme günü de Yemâme'de müslümânlarla yalancı peygamber Museylime'nin ordusu olan Hanîfe oğulları arasındaki harb günüdür. Bu harb Ebû Bekr'in devlet başkanlığı sırasında, onbirinci hicret yılında yapılmış, müslümânlardan, yetmiş kadarı Kur'ân hâfızı olmak üzere, dörtyüz elli kadar şehîd verilmiştir. Bu harb sonunda Museylime, Vahşî tarafından öldürülmüş, ordusu da tamâmıyle tenkîl edilip dağıtılmıştır. Bu harbde müslümân ordusunun kumandanı Hâlid ibn Velîd idi.

بِسْــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle [285]

١٠ــ سُورَةُ يُنُسَ

10- Yûnus Sûresi

١٥٧ــ بابٌ وقال ابنُ عبَّاسٍ فاخْتَلَطَ فَنَبَتَ بالمَاءِ مِنْ كلِّ لوْنٍ:
وقالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحانَهُ هُوَ الغَنِيُّ* وقال زَيْدُ بنُ أسْلَمَ أنَّ لَهُمْ
قَدَمَ صِدْقٍ مُحَمَّدٌ صلى اللَّهُ عليه وسلم . وقال مُجاهِدٌ خَيْرٌ يُقالُ تِلْكَ
آياتٌ يَعْنِى هٰذِهِ أعْلامُ القُرْآنِ ومِثْلُهُ حتَّى إذَا كُنْتُمْ فى الفُلْكِ وجَرَيْنَ
بِهْمْ المَعْنى بِكُمْ : دَعْوَاهُمْ دُعاؤُهُمْ : أُحِيطَ بِهِمْ دَنَوْا مِنَ الهَلَكَةِ .
أحاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ . فاتَّبَعَهُمْ واتْبَعَهُمْ واحِدٌ : عَدْوًا مِنَ العُدْوَانِ * وقال
مُجاهِدٌ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجالَهُمْ بالخَيْرِ قَوْلُ الإنْسانِ لِوَلَدِهِ
ومالِهِ إذَا غَضِبَ أللَّهُمَّ لاتُبارِكْ فِيهِ والعَنْهُ . لَقُضِىَ إلَيْهِمْ أجلُهُمْ لَأُهْلِكَ
مَنْ دُعِىَ علَيْهِ ولَأَماتَهُ . لِلَّذِينَ أحْسَنُوا الحُسْنَى مِثْلُها حُسْنَى : وزِيادَةٌ
مَغفِرَةٌ . وقال غَيْرُهُ النَّظَرُ إلى وجْهِهِ . الْكِبْرِياءُ المُلْكُ *

157- BÂB:

Ve İbnu Abbâs şöyle demiştir: "*O su ile yeryüzünün*

---

285 Yûnus Sûresi'nin tefsîrine girişmesi sırasında teberrüken *Besmele* ile söze başladı. Ebû Zerr'in rivâyetinde Besmele, "Yûnus Sûresi" sözünden sonradır.

nebâtı karıştı" (Âyet: 24), "O su ile her renk nebât bitti".

"*Dediler ki: Allah kendine evlâd edindi. Hâşâ, Allah bundan münezzehtir; O, müstağnîdir*" (Âyet: 68).

Zeyd ibn Eslem: "*Îmân edenlere Rabb'leri indinde muhakkak bir sıdk kademi vardır*" (Âyet: 2), O, Muhammed(S)'dir, dedi.

Mucâhid ibn Cebr de: "*Kademi sıdk*", "Hayr"dır, dedi [286].

"*Tilke âyâtun*" (Âyet: 1) denilir; bu "İşte bunlar Kur'ân'ın alemleridir, işâretleridir" demektir, yânî buradaki "*Tilke*" "Hâzihî" ma'nâsınadır. (Kelâmın hitâbdan gâibe öndürülmesi bakımından) bunun benzeri "*Hattâ izâ küntüm fi'l-fülki ve cereyne bihim bi-rîhın tayyibetin*(= Hattâ siz gemilerde bulunduğunuz, onlar bunları güzel bir hevâ akımıyle akar gibi götürdükleri)" kelâmıdır. "*Bihim*"in ma'nâsı "Bi-kum"dur (yânî birincide "*Tilke*", "Hâzihî" ma'nâsına olduğu gibi, ikinci kelâmda da "*Bihim*", "Bi-kum" ma'nâsınadır. Birincide işâret ismi gâibden hitâba, ikincide ise zamîr, mübâlağa nüktesiyle gâibe döndürülmüştür).

"*Da'vâhum*" (Âyet: 10), "Onların duâları"; "*Uhîta bihim*... (= Onlar çepçevre kuşatıldıklarını sanırlar)" "Helâke yaklaştırıldıklarını sanırlar" demektir. Nitekim "*Ehâtat bihi hatîetuhu* (= Suçu kendisini çepçevre kuşattı)" (el-Bakara: 81) de böyledir.

---

286 "*Kadem*" kelimesi "*Kıdem*" mürâdifi olarak bir husûsta sâirlerinin önüne geçme hâli ve hayır, hasene cihetinden derece ve rütbe sâhibi ki, müennesi "*Kademe*", ayak, yânî ayağın topuktan ilerisi; daha doğrusu taban ma'nâlarına gelir. Ve bir şeyin mukaddemine ve kahramân kimseye denilir. "Fulânın fulân hizmette kademi var" demek, sâbıkası ve tekaddümü var demek olur. "Fulânın hayırda bir kademi vardır" demek, bir mertebesi vardır demek olur. "Fulân erkek veyâ fulân kadın kademdir" demek diğerlerine ön-ayak olup cür'etli ve şecâatte ileri demek olur. "*Kademi sıdk*" ta'bîrini de müfessirler "Sâlih amel, hayır öncüsü, Levhi Mahfûz'da tesbît ve takdîr olunmuş bir saâdet; yüksek bir rütbe ve makaam" gibi ma'nâlarda tefsîr etmişlerdir. Fakat âyetin siyâkından anlaşıldığı ve Hasen ile Katâde'den rivâyet olunduğu vechile, murâd, Muhammed'in şefâati olduğu açıktır. "*Kademi sıdk*", Peygamber'in Allah katındaki yakınlığı, şefâat makaamı ve... muttakîlerin cennetlerde Allah'ın kibriyâsı yanında sâbit "*Mak'adı sıdk*" (el-Kamer:22)'a girmeleri için önlerine düşen delîl ve önder olması haysiyyetlerini ifâde eden husûsî bir isimdir (*Hakk Dîni*, IV, 2666).

''*Ittebaahum*'' "Ve'tbaahum" bir ma'nâyadır, "Arkalarına düştü demektir; ''*Adven*'', "Udven" yânî "Düşmanlık" masdarındandır (Âyet: 90).

Mucâhid şöyle dedi: ''*Eğer Allah insanlara hayrı çabuk istedikleri gibi, şerri de acele verseydi, elbette onlara ecelleri hükmedilirdi*'' (Âyet: 11); bu, insanın oğluna ve malına öfkelendiği zamân "Yâ Allah, ona bereket ve hayır ihsân etme, ona la'net eyle" demesi gibidir. ''*Onlara ecelleri hükmedilirdi*'' demek, aleyhine bedduâ edilen kimse elbette helâk edilirdi ve Allah onu öldürürdü demektir.

''*İyi iş ve güzel amel yapanlara daha güzel iyilik bir de ziyâde vardır*'' (Âyet: 26); ''*Ve misluhâ husnâ*'', yânî bu güzelliğin misli ihsân ve ikrâm olarak onun gibi diğer bir güzelliktir, ziyâde de mağfirettir.

Mucâhid'den başkası da: ''*Ziyâde*'' Yüce Allah'ın yüzüne, cemâline bakmaktır, demiştir. ''*el-Kibriyâ*'', "Mülk" yânî "Meliklik, hükümdârlık"tır. ''*Bu yerde devlet ikinizin elinde olsun diye mi bize geldiniz?*'' (Âyet: 78).

١٥٨ــ بابٌ وجاوَزْنا بِبَني إسْرَائِيلَ البَحْرَ فأتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْواً حتَّى إذَا أدْرَكَهُ الغَرَقُ قالَ آمَنْتُ أنَّهُ لاَإلٰهَ إلاَّ الَّذِى آمَنَتْ بِهِ بَنُوا إسْرَائِيلَ وأنا مِنَ المُسْلِمِينَ . نُنْجِيكَ نُلْقِيكَ عَلى نَجْوَةٍ مِنَ الأرْضِ وهْوَ النَّشَزُ المَكانُ المُرْتَفِعُ

158- BÂB:

''*İsrâîl oğulları'nı denizden geçirdik. Hemen Fir'avn, askerleriyle berâber zulmederek ve saldırarak arkalarına düştü. Nihâyet su onu boğmaya başlayınca, şöyle dedi: 'İnandım. Hakîkat İsrâîl oğulları'nın îmân ettiğinden başka tanrı yokmuş. Ben de müslümânlardanım'*'' (Âyet: 90).

''*Nuncîke*'', "Biz seni Arz'dan bir necve üzerine atarız"

demektir. "*Necve*" de "Neşez"dir ki, o da yüksek mekân ma'nâsınadır [287].

٢٠٠ ـ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ عن أبى بِشْرٍ عَنْ سعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عبَّاسٍ قال قَدِمَ النبىُّ ﷺ المَدِينَةَ واليَهُودُ تَصُومُ عاشُورَاءَ فقالُوا هَذَا يوْمٌ ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلى فِرْعَوْنَ فقال النبىُّ ﷺ لأصْحابِهِ أَنْتُمْ أحَقُّ بِمُوسَى مِنْهُمْ فَصُومُوا *

200-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Medîne'ye geldi, Yahûdîler âşûrâ orucu tutuyorlardı. Onlar:

— Bu, kendisinde Mûsâ'nın Fir'avn'a gâlib olduğu gündür, dediler.

Bunun üzerine Peygamber sahâbîlerine:

— *"Sizler Mûsâ'ya onlardan daha ziyâde haklısınız, onun için sizler de bu günü oruç tutun"* buyurdu [288].

Kitâbu't-Tefsîr'in devâmı onuncu cilddedir.

"Hitamuhu misk" (et-Tatfîf: 26) *olması niyâzıyle*

Dokuzuncu Cildin Sonu

---

287 *"Nuncîke"* fiilini *"Nulkîke"* yânî "Atarız" ile tefsîr etti. Bu fiil "Selâmet" ma'nâsına olan *"Necât"*tan değil, "Yüksek yer" ma'nâsına olan *"Necve"*den türemiştir. *"en-Neşez"* de bu ma'nâyadır.

Bu kelimelerin geçtiği âyetin tamâmı şöyledir: ***"Biz de bu gün seni*** (cansız bir) ***beden olarak karada yüksek bir yere atıp bırakacağız ki, arkandan geleceklere bir ibret olâsın.*** (Bununla berâber) ***insanların birçoğu bizim âyetlerimizden gâfildirler"*** (Âyet:92).

288 Hadîsin başlığa uygunluğu, bunun tarîklerinin birinde "Bu, Allah'ın Mûsâ'yı kurtardığı, Fir'avn'ın da sulara gömüldüğü bir gündür" fıkrasının bulunması yönündendir. Bu hadîsin bundan daha bütün bir rivâyeti Oruç Kitâbı, "Âşûrâ günü orucu bâbı"nda geçmiş, ilgili açıklamalar da orada verilmişti.

İÇİNDEKİLER

KİTÂBU'L-MAĞÂZÎ'NİN DEVÂMI

65-KİTÂBU'T-TEFSÎR
(Kur'ân'ın Tefsîri Kitâbı)
(500 Hadîs)

5-el-Mâide Sûresi **4323**

6-el-En'âm Sûresi 4350

7-el-A'râf Sûresi 4363